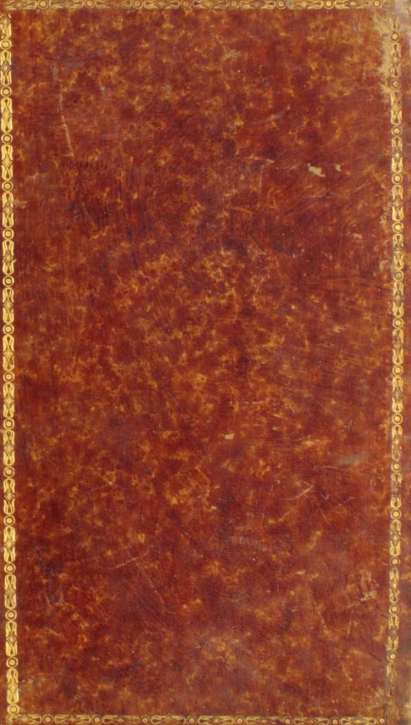

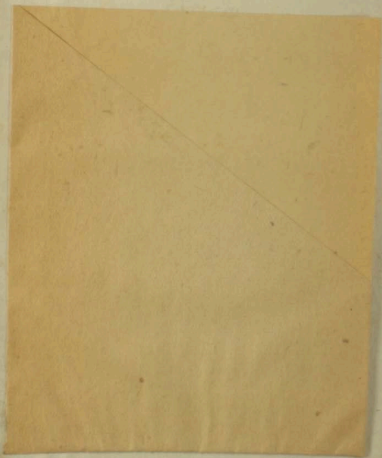

ԱՐՀԵՍՏ

ՃԵՐՏԵՍԵՆ ՈՒԹԵԼՆ

ՎԱՍՆ

ԲԱՐՁՐԱԴՈՅՆ ԴԵՍՈՒ

808.5

U-34

Գիրքը ունի փորձ

ԱՐՀԵՍՏ

ՂԱՐՏԱԾԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՅՅՈՒԳՎԵՐ Է 1961 թ.

ԱՇԽԱՏԱԾԻՐԵԱԼ

ՏՆ Է ԵՓՐԵՄԵՅ ՎՃ ՍԵԹԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹԱԲԵԱՆ ՈՒԽՏԻՆ

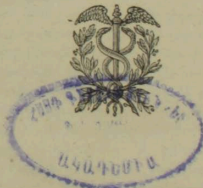
ՊԵՐՈՆ ՊՕՂՈՍ ԼԱԶԱՐՈՎԻԶ

ԸՆԾԱՅԻ

ՀԱՆԳՈՒՅԵԼՈՅ ՔԵՌԻՈՅ ԻՐՈՅ

ԱՂԱՅ ՍԵՄՈՒԷԼԻ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

ԱՌ Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱԲԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1832 — ՌՄԶԱ

276

1773
1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

1801
1802
1803
1804
1805
1806
1807
1808
1809
1810
1811
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

242

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՕՆՐԴԻՒՆՍ վաստակաւորացն պա-
 տուէլ՝ արժանի դատեալ է յամ իմաս-
 տուն քննողաց . վասն զի բանաւոր մարդ-
 կունս այս առաջին պատշաճական գործ
 է , մանաւանդ թէ պարտք՝ ճանաչել ըզ-
 շահեկան աշխատութիւն իւրաքանչիւրոց ,
 յարգել զնոցայն վաստակս , և դոճացող
 մտօք շնորհ ունել զնոցանէ : **Օ** սոյն շը-
 նորհակալութե նուէր պարտապան եմք
 փոխարինել ընդ գրոցն Ղարտասանու-
 թե գերապատիւ Ղաջնորդին մերոյ Տն
 Ստեփանոսի Ղրքեպիսկոպոսի և Ղրբայի,
 որ յանձին կալաւ ջան և աշխատութի՝
 դաստիարակել և մարդել ՚ի գիրսն յայն
 զճաշակ գրաւորական փութոյ յազգիս
 մերում , և առաջնորդել նամ ուսումնա-
 սիրաց հայկազանց ՚ի գեղեցիկ շարա-
 գրածս , և ՚ի պերճ յօրինուածս ճա-
 ուից . որով հայրենատուր բարբառս մեր
 ծաղկազարդի , և մտաւարժիցն քաջուի
 ՚ի դպրոցս յառաջագէմ զարգանայ : **Ղ**

ւելորդ է յուշ առնել զփափաք դրասիրաց և յօժարելոց 'ի վարժս հայերէն դպրուէց, որք մեծաւ եռանդեամբ հպատակէին յընթերցումն դրոց, և օգուտ բազում շտեմարանէին անտի յանձինս:

Վ. յժմ նորոգ սա յօրինեցաւ. ոչ եթէ նորոգ ինչ կարգս և կանոնադրութիս աւանդելով հակառակ առաջնոյն, այլ լըշաւդացն՝ զոր կալաւ բազմարդիւն մատենագիրն, և ըստ փութոյն յոր ճգնեցաւ 'ի բարեզարդել յազգի մերում ըզբարգաւաճութի հռետորական վարժութեց, ջանացաք յաւելուլ 'ի ճոխութի առաջնոյն նորանոր քննութիս և զբացատրութիս արդի բաջանուն վարժապետաց զանազան ազգաց. փութացեալ յարմարել զաշխատութի մեր զայս՝ յոճ և 'ի կարգ բազմայարդար դպրոցաց ծաղկելոց հաստատուն կանոնօք ուսմանց, ևս և ըստ յօժարութե ազգիս մերոյ:

Օգուտ նախկին ճարտասանութեն դովութի բարձրացուցանէ ամ հայկազն բանասէր. իսկ զերկրորդիս, թէ շահաբեր և եթ գտանիցի, ուսանողին շնորհ կալցուք, և լիցի մեզ փոխարէն վաստակոց:

ՆԱԽԱՇԱԿ

ՄԱՐԴ ԲԱՆԱԼՈՐ ՀՈԳԵՂԻՆԱՅ ԸՆԹԵԹԸՆ ԿՅՈՐԴ, և իբրև պատկեր արարչին՝ աստուածայնոյն բաժանորդ աղնւական ձրից մտօքն և կամօքն՝ որով գեր 'ի վերոյ պանծայ քան զամենայն եղականս՝ որ 'ի ներքոյ երկնից. ին արտափայլէ զայս անկշիռ ճոխութիւն իւր, և թէ ոչ զներտրամադրեալն բան՝ յառաջերականաւն 'ի դուրս ծաւալեալ. այն է՝ յօգաւոր լեզուախօսութիւն վայելչական, զոր ստեղծիչն անգատին պարզեւեաց նախամարդոյն և լրութեան ազգի մարդկան. շնորհ գերագոյն ամենայն պարզեւաց, որոց վեճակեցան մարդիկ 'ինմանէ: Զի սորա միայն օժանդակելովն հաղորդեն առ նմանիս իւրեանց զխորհուրդս մտացն, և սովին որոշեալ զատանին յանասուն կենդանեաց, իբրեւ երկնայինք ոմանք յերկրակոխ պաշարաց: Առանց սորին՝ խորհուրդք մտաց մարդոյ թէպէտ խմաստուն և հանձարեղ, այլ անպիտան մնային և անօգուտ. զի որում ոչն հաղորդիցի ոք, զինչ օգուտ 'ի նմանէ կ'իցէ: Մենակեաց մարդ՝ սակաւուց լինի ձեռնհաս. և թէպէտ բազումս տաժանիցի, չմարթի ըստ արժանւոյն առ 'ի պատշաճն թեքել զմիտս իւր. քանզի ուր չկայ գործակից և խօսակից ընկերութի՛ն չէ բաւական և ոչ խմբ. զի ուստի՛ նմա լսել և ուսանել՝ և զպէտան հայթայթել յանմիթիմար առանձնութեանն: Կա ապաքէն և զոր անուանեմքն Բանաբարիս, ոչ այնչափ համարելի է գործ և յառաջերութիւն մենաւոր մտաց, որչափ զուգաւորութի խորհրդոց բազմաց 'ի միասին, փոխադարձ կ'յոգորութեամբ բանից և գրուածոց:

Արդ և թէ այս այսպէս, յայտ ուրեմն է թէ առ

մատենագրութիւն և կարգաւոր խօսակցութիւն պա-
հանջի արթնութիւն մտաց ոչ սակաւ : Քանզի թէ
յազգեցութի խօսողին նայիցիս՝ որ ինդրէ գիւրըն-
կալ գործել զբանս իւր առ ունկնդիրս, և թէ ՚ի յօ-
ժարութիւն ըսողին, յերկոսին իսկ պատճառք հար-
կեցուցիւք բուռն առնեն՝ աշակերտել ընդ երկար և
ուսանել զգիտողն և զօրէնս հաղորդելոյ այլոց զառ ՚ի
մէնջ խորհեցեալսն : Ասան որոյ ակնարկեալ միան-
գամ ՚ի դպրութիւնս ազգաց ազգաց՝ տեսանեմք յա-
մենեսեան ՚ի նոսա, զի այն ինչ սկիզբն կալան իւրա-
քանչիւր լեզուք ծաւալել քան զսահման առաջնոյ
պարզութեն, առ նմին ձեռն արկին հմուտք լեզուին՝
չափ և կանոն սահմանել բացատրութեանց. և այն
այնչափ առաւել՝ որչափ պէտքն ինքնին թելադիր լի-
նէին՝ ըստ արծարծել կրիցն և յօժարութեանց՝ ռժ-
գին և ազգոյ և ակորժընկալ գործել զբանն, որ-
պէս ինչ հրահանգէր զնոսա իւրաքանչիւր բնութիւն :
Զայն որով չափով բարեկարգեալ գտանեմք առ այլ և
այլ աղինս, ըստ նմին յառաջացեալս համարեսցուք
զնոսա ՚ի կատարեալ հրահանգս քաղաքական կենաց.
Իբրու զի որչափ աճէ քաղաքական պերճութիւն հան-
դերձ ազնուականութեամբ, նոյնչափ առաւելու առ
նոսա ճարտարութիւն ՚ի խօսս, վսեմութիւն յիմաս-
տըս, և ազնուական բացատրութիւն մտածութեանց,
յորոց ՚ի մարզս առաւելագոյն Զանիւք հպատակեն.
հարազատ ազգակիցս գիտելով զերկոսին զսոսա, զկե-
նաց ազնուականութիւն, և զկարգաւոր բանից պա-
տուականութիւն :

Առ սմին դարձեալ՝ պատկանաւոր մանաւանդ թէ
ընդակից գտանեմք զյստակ գրութիւն և զհարազատ
ուղղախօս բարբառ ընդ այլ ամենայն գիտութիւնս և
աղատական արուեստս : Քանզի որոց յօժարեսցին
՚ի քաջարուեստ գրութիւն, կամ որք կամիցին ըստ օ-
րինաց ճարտարատանութեան հրապարակախօս լինել
յատնի բաղմախումբ ժողովոյ, և զուսկնդիրս ՚ի
բանս իւրեանց յանկուցանել, անհրաժարելի պարտք
են նոցա՝ ճոխանալ ամենայն գիտելեօք պատկանելովք
առ այն, և լիագոյնս խելամոռել կարգելոցն առ ՚ի
նոյն : Զի թէ զիմաստասիրութիւնն ասիցես՝ ամենայն
մասամբն հանդերձ, թէ զիրաւագիտութիւն, և թէ
զհին և զնոր պատմութիւն, լի բովանդակ պահանջին

առ ճարտասանութիւն . որոյ վասն անդ ուրեմն առ նախնեօք առած էր , թէ Պարտ է քաջավարժ գող տտենախօսին յամենայն հրահանգս և յարուեստս : Վասն զի ուր տեսանիցեմք ճառս յօրինեալս ընտիր ընտիր և քաղցրաձայն բառիւք , այլ թերի և կարօտեալ 'ի քաջարուեստ դասաւորութեանց և յօրինուածոց , և յեղանակ բացատրութեանն անշուք , անօգուտ և անսկիտան դատիմք զայն , իբր վերջացեալ յօրինաց քաջի մատենագրութեան , և միայն սեթևեթիւք պաճուճեալ : Յազագս այսր ամենայնի ճարտասանութիւն զոյն զայս պահանջէ յաշակերտելոց իւրոց , և ինքնին ուսուցանէ նոցա զտեմարանն՝ յորոց զայն քաղիցեն , ընդ նմին և զօրինակ և զչափ կիրառութեանն : Եւ ահա զոյն առաջի կայ մեզ պաշտել ուսումնասիրաց ազգիս մերոյ :

Ընդհանուր անկնարկեալ 'ի բանասերս հետամուտս ճարտասանական ուսմանց՝ տեսանեմք զի գործոց նց նպատակ է մին յերկուց աստի . սրբապաշտմն 'ի բեմբասացութիւն և յատենական կարգաւոր գրուածս , և կամ մտաւոր և եթ զուարճուի , առ 'ի գլուխ հանելոյ զգրաւորական տքնութի իւրեանց՝ խելամուռք հրահանգացն որք ցուցանեն զընտիրն և զխոտան 'ի կարգի գրասեր վաստակոյ :

Առաջինքն 'ի սոցանէ , որք հարկաւորաբար մատչին յայս գործ գովելի , պահանջին աշակերտութիւն բազմաչխատ՝ առ հասանելոյ 'ի կէտ նպատակի իւրեանց : Քանզի որ անձնամատոյց լինիցի հրապարակաւ բեմբասաց լինել , և զմիտս և զկամս բազմախումբ մարդկանն ժողովելոց յունկնգրութիւն խոնարհել 'ի բանս բերանոյ իւրոյ , ոչինչ կարասցէ գործել առանց հոյակապ և ազգոյ բանից . զի թէպէտ և զեղուն իցէ յիմաստս , ոչ ինչ տպաւորագոյնս ազգէ 'ի սիրտ , եթէ ոչ մանրախուզիւ դէտակն ունիցի ամենայն կանոնաց արհեստին . նա՛ անշուշտ զառաւելն գործիցէ՝ որ ոք նուազեալ յիմաստս , այլ քաջ 'ի հրահանգան իցէ . քանզի բազումք , որոց բնութիւնն ազահեաց ընձեռել ուշիմութիւն և հանճար մտաց , ջանիցն սատարութիւն ձեռնհաս գտան գերազանցել զպակասութեամբ բնութեանն : Իսկ թէ որով օրինակաւ կարասցէ արհեստն մատակարարել զայդ օգնութիւն , յայս բովանդակեսցուք համառօտիւ . զի լոկ

կանոնք գրաւորական արհեստին ինքնին ոչ պարզեւեն զոյն, այլ զոյգ նմին սրահանջի մտադիր պարապել ուսուցնաւորութեամբ 'ի կանոնեալն, և արամարանորէն բան 'ի բանէ ածանցել: Կանոնք ինքնին ոչ գործեն զինգրելին, և ոչ շնորհէն առատութիւն մտաց, այլ ուղղեն զայն, և օժանդակեն նմին. չեն բաւական օգնել մտացն աղքատութե, սակայն զթիւրն և զանգործ յղկեն և յարգարեն: Կանոնաց անկ է ցուցանել զպատուական դաղափարսն առ 'ի նմանութի. առաջի նկարել զկարեւոր մասունս գեղեցկուէ՝ զորովք արժան իցէ գեգերել, ընդ նմին ազգել և զնորշելնսն յորոց զգուշանալ պարտ իցէ: Յաղագս այսր ամենայնի, մարդութիւնն ընտիր և բարեոք գրելոյ՝ արժանի դատեալ է մեծի ներքողի. որոյ սեփական գործ է՝ լլուսն տալ զօրուէց մտաց մերոց, և նովին զարձանացնալն 'ի հանգէս հրապարակախօսութեան՝ անթառամնահատակութեամբք պսակաւոր երևցուցանել: Սգբա այսպէս:

Իսկ որք հրաժեշտ տուեալ 'ի քաղաքական հոգոց աստի և 'ի գործոց ատենարանի, միայն 'ի սակս մտաւոր հրահանգութեանց 'ի սոյն գեգերին, այնպիսեացն չէ ճարտասանութիւնն արհեստ գործական, այլ գիտութիւն տեսական, և մասն խուզարկու իմաստասիրութե: Հրահանգք, որք այլոց ուսուցանեն անսայթաք յօրինել, սոցա թելադրեն ուղիղ դատել, և գրտանել զհաճոյականսն 'ի յօրինուածս քաջ մատենագրաց. զոր յատուկ անուամբ՝ Բաւաւիւր-Բիւն առցուք անուանել: Բովանդակ կանոնք ճարտասանութեան, որք ուսուցանեն զանսխալ կատարումն գործոյն, նոքին դարձեալ մարդէն զճաշակս իմաստասիրութեան յանսխալ ընտրութիւն: Այս փորձ և քննութիւն վարժէ զմիտս վերամբառնալ 'ի հիացումն ուսումնասիրութեան: Վանդի մերձ գնել առ ամենայն բանս՝ զընտրութիւն զգօն, խուզարկել որ ինչ գեղեցիկն է, և զնորուն վասն էրն խորագոյնս հետազօտել՝ առ 'ի խտիր գնել ընդ փաղփիւնս պաճուճել և ընդ անպաճոյճ ազգութիւն, ք սեթեւեթեալն և ք բնական. այս ամենայն մեծապէս ստտար լինի մարդոյ՝ քաջալարժ լինել իմաստասիրութե մտաց և սրտի: Վանդի և անձուկ կցորդուք ազգակից են իմաստիցն, որովք առաջ նորդիմք 'ի խորագոյն ծանօթութի անձանց մերոց:

իրրու զի ընտրութե և ճաշակի գործ է՝ ուսուցանել զհետազոտութի գործոց երևակայուն, և շարժուն ոգւոյ և սրտին. և առ նմին ճոխացուցանել զմիտս մեր յիրս իրս սրտականաւորս բնուն մերոյ:

Այսչափ է գործ Բանասիրուն, որ ակնարկէ ՚ի մարդ իրր յէակ գերազանց՝ ճոխացեալ աշխոյժ երևակայութի և ընտրող ճաշակաւ: Սա ինքն Բանասիրուն պարզէ առաջի մտաց դաշտ լայնածաւալ, սրարշաւ լինել ընդ այն ամենայն՝ որ բաժանորդ է գեղեցկուն, նմանուն, մեծուն, շքեղուն՝ որով միաք զուարճանան, հաճի երևակայութի, և սիրան խանդավառի: Թող զի այսօրինակ հետախոյզ քննուիք այնու առաւել շահեկան դտանին, զի մարդէն զմիտս առանց պարտասելոյ. առաջնորդեն հետազոտել զնրբինս, այլ ոչ վատասկիչս. խորինս, այլ ոչ ցամաքութս և վերացեալս. և միանգամայն ասել՝ դաշտ ծաղկաբեր յարգարեն առաջի բանասիրին զճանապարհն գիտուն:

Չայս և մեր եղեալ է նպատակ առաջիկայ երկասիրութեա, քաջայարմար գնել զուսումն ճարտասանուն ամ աշակերտելոց խմաստուն: Չի որոց ընտրեսցեն զգործ ատենախօսի, ջանասցութ ձեռն տալ նոցա՝ կարգաւոր կանոնադրութիք արհեստիս. իսկ որք զընթերցասիրութի միայն ընտրեսցեն, նոցա և օժանդակել ջանասցութ, և ցուցանել զընտրականն և զնմանուն արժանաւորս ՚ի գիրսն ընթերցեալս: Որպէս զի՝ որք ընտրեսցին ծախել զժամանակս իւրեանց ՚ի պատուականագոյնն քան զամ իրս կենցաղոյս, յընթերցասիրուն ասեմ, գիտասցեն զառ ՚ի նոցանէ զօգտակարսն ամանել ՚ի միտս իւրեանց, և լիազոյն ամբարել արգասիս ՚ի թանգարանս յիշողականին. զի միաք և բնութի այնչափ ազնուականք են և երկնայնոյն մերձաւոր, որչափ բազմագանձ ունիցին խմաստուն: Բազազս այսօրիկ կարեւորագոյն դատեցաք՝ մինչև օրինօք յառաջ խաղացեալ յընդարձակուն գրոցս, աւանդել յառաջիկայդ զհանգամանս սկզբնաւորուն և յառաջաձգուն մարդկեղէն բարբառոյ, զմատենագրուն և զճարտասանուն. զորս բովանդակեալ յայս նախաշաւիդ, երբեակ գլխովք իրր ՚ի վայրագաւիթս հրաշակերտ տաճարի պերճախօսուն, այնուհետեւ հանդերձեցի մեզ ՚ի վեր ելանել ՚ի բուն հանգիստարան անդր ճարտասանուն:

ՍԻՒՆԷՆ և յառաջագոհելի լեզուախօսուելի

ԲԱՐԲԱՆԻ և լեզուախօսուելի խմանամբ զարտայայտուելի խորհրդոց յօգաւոր և նշանական ձայնիւք . իսկ ձայն յօգաւոր խմա զարտաբերել ձայնին՝ համանգամայն բերանով և ամենայն բնական գործարանօք կարգելովք ՚ի հնչիւն ձայնին , որք են հազադ , ատամունք , լեզու , շրթունք և քիմք : Այս զուգաւորուելի խորհրդոց ընդ մարմնեղէն գործեաց՝ յորոց ՚ի կցորդուէ յառաջ դայ բան կարգաւորեալ է՝ որ կամայական է , և է՝ որ բնական . բնական է , զի հարկաւ զօգեալ են ՚ի նշանակել արտաբուստ՝ զ՚ի ներքոյ խորհեցեալսն . և կամայական է , զի ազգք իւրաքանչիւր ըստ հաճոյս իւրեանց պատշաճեցին զմի մի ՚ի ձայնից առ զանազան նշանակուելիս խորհեցելոցն : Այս անանջրբայետ զուգադրուելի գործարանաց արտաբնոց ընդ ներքին խորհրդոց , այժմ՝ տարածեալ ընդարձակեալ է յազգս ւամ , ոչ միայն առ ւամ՝ կարեւորս կենաց սեփականելով ձայնս և անուանս , այլև ւամ վերաբերուիք , առնչուիք և գործք մարդկան , կիրք և յօժարուիթիք բովանդակ արտայայտին սովին կցորդուիթիք , և այն՝ բազմադէմ յօրինուածով . որով ոչ միայն հաղորդեն միմեանց մարդիկ զխորհուրդս իւրեանց , այլ և ճգնին բռնանալ բանիւք շրթանց իւրեանց , և յափշտակել յինքեանս զկամս նոցա . և ձգեն վարեն զնոսա ՚ի կատարումս գործոյն յոր կամին՝ բազմարուեստ պերճախօսուէն թելադրելով ՚ի հանճարոյն :

Ոչ ոք անգիտանայ զայս սքանչելի գործ բնուէ , որ որչափ պատուականն է՝ նոյնչափ և առ յաճախուէն և ընտանուէ՝ սովորական և դուզնաբեայ իմն համարեալ . որպէս այն՝ զի հանապազօր հայեցեալք ընդ հաստատուելի երկնից , բնաւ ոչինչ հիանամբ ընդ մեծահրաշ յօրինուածն : Սակայն խու՛ն մի յետս ընդ կրունկն ակնարկեալ մտօք ՚ի սկզբնաւորուելի անդր լեզուախօսուելի՝ նայեսցուք ՚ի սկիզբն նորա , և ՚ի բազում և ՚ի ծանր խափանարարս որոց գիպաւ բարբառ մարդկան . և յայնժամ լիցի մեզ զարմանալ արժանապէս , հայեցեալք ՚ի դադալթն լրուիթեան՝ յոր այժմս ամբարձեալ է :

Յառաջնում գարու աշխարհի՝ որպէս ուսուցանեն մեզ հնասէր իմաստասիրուն և հնախօս վիպասանուն թիւք, բազում այն էր զի թափառել տատանէին մարդիկ ընդ լայնատարած ընդարձակուն աշխարհիս՝ վայրագ արշաւանօք սնդեալ զհետ որոց ՚ի դարման կենաց, և կամ խաղաղասէր կենօք արածէին զհօտս խաշանց ՚ի մարմանդս և ՚ի գետափունս : Ասան որոյ ուր ուրեմն էր տեսանել բազմաժողով ընկերութի մարդկան . զի ազգատոհմ իւրաքանչիւր անդորրացեալ էր յառանձին բնակուն տարանջատ յայլոց : Առ սմին և զայս ունիմք հաստատել աներկմտութի՝ որպէս ՚ի կարգի բանիս տեսցուք, թէ ՚ի սկզբան անդ չքաւոր և աղքատին էր բարբառ մարդկան ըստ սակաւուն գաղափարացն՝ որոց յայնժամ ծանօթացեալ էին : Յետ այնորիկ ըստ առաւելու գաղափարաց և իրաց իրաց կարեւորաց եթէ նիւթականաց, և թէ աննիւթական ծանօթունց մտաւորաց, իւրաքանչիւր նոցա անուանս մակագրելով՝ բարդաւաճեալ ճոխացաւ լեզու մարդկեղէն :

Արդ եթէ այսպիսի էր յայնժամ վիճակ կենաց մարդկան, որչափ ինչ գուշակել տան աւանդութիւք պատմականք, և որչափ նկատել ունիմք յատուած ծաշունց գիրս, զիարդ հնարաւոր էր՝ առ հասարակ զթափառելոցն իմաստս բերել կապել ՚ի մի միայն ձայն՝ ՚ի նշանակել որոշակի զմի և զնոյն իր . զի այր այր զհաճոյականն իւր անուն կարդայր ՚ի վերայ իրին հանդիպելոյ աչացն յիւրաքանչիւր թափառեալ վայրս և ՚ի լերինս : Եւ գէթ համարելով թէ միաբանակեաց ազգատոհմք դաշնաւորեցան ՚ի նշանակել ձայնիւ իւրք զնշանակելի ինչ, զիարդ էր կարելի ամ մարդկան սփռելոց յընդհանուրս զնոյն ուսուցանել : Իբրու զի ամ մտաց հաւանելի է, և անժխտելի ըստ գրոց՝ թէ յարարչութի աշխարհի մինչև ՚ի ջրհեղեղն, և անտի ևս մինչև ՚ի շինուն ամբարտակին՝ մի բարբառ էր աղգի մարդկան . այլ որպէս ՚ի ցրուեալ մարդիկն աճեաց մի լեզու : Թուի թէ առ կազմութի լեզուի հարկ էր դումարել համախումբ ամենայն բանաւոր արարածոց, և միախորհուրդ ընարութիւ անուանս և ձայնս կարգել ըստ ամ գաղափարաց՝ զորս միտքն խորհիցին : Սակայն ուր գիցուք, զի լեզուի կարգաւորուն երկցագոյն է ժամանակաւ քան զկարգաւորուն հասարա-

կաց ընկերութեւ, կամ գէթ ժամանակակից նմին. զի անհնար է բաղյօգել և գումարել բազմաց 'ի մի վայր, և հաղորդել իրերաց զխորհուրդս իւրեանց՝ առանց գործակցուն բարբառոյ: Ապա մեծապէս ճգնէ զմիտս միաբանել զկրկին զայստսիկ. մի լեզու գնել ամ մարդկան՝ լրացեալ հետզհետէ, և այն մինչդեռ 'ի բացեաց յիրերաց տասանէին ընդ երեսս երկրի: Այլ ջանասցուք միաբանել զայն փոքու բանիւք:

Ոչ որ անգիտանայ թէ արարիչն պարզեւեաց մարդոյ կարողութի լեզուախօսութեւ. այլ ոչ առ նմին համարձակիմք 'ի վերայ բերել թէ անդէն և անդ շնորհեաց նոցա լեզու բազմահարուստ՝ ըստ ամ կարևորաց կատարեալ և անթերի. այլ թէ 'ի ստեղծագործութեւ անդ ետ Աճ նախաստեղծից բարբառել այնչափ միայն՝ որչափ պիտանացուն էր սակաւապէտ վիճակի նոցա, և որչափ ինչ ծանօթական էր. շնորհեալ նոց կարողուն ընուլ զպակասորդն, և ինքնին հանճարել ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից: Եւ այս յայտ է 'ի Ծննդոց գրոցն, յածել Այ զամ կենդանիս առ Ագամ՝ գնել նոցա անուանս, ինչ հաճոյից. և զի զայդոսիկ ինքնին Ագամ անուանաստեղծեաց. յայտ է թէ կարողութի ետ նմա Աճ՝ գնել նոցա անուանս. որպէս և 'ի տեղծման Եւայի, նորոյ էակին անուանագիր լինէր՝ թէ Սա կռ շեսցի կին: Անուշտ է իմաստափրել՝ որպէս զոր ամ յանձնէ զփորձ առնուիք, թէ աւուր աւուր՝ մանաւանդ յետ ելիցն 'ի գրախանն՝ որչափ իրաց դէպ լինէր ականատես լինել նմա կամ հնարագէտ, նոցին համապատշաճ անուանս կարգայր. զոր անմարթ է առ սել երբեք թէ յառաջնամէ զամ զկարելի և զլինելի իւրաց զանուանս ամբարեալ ունէր 'ի միտան: Արդ յառաջնումն անդ 'ի սակաւախօս վիճակի բարբառոյ մարդկան, մինչ դեռ սփռեալ էին ընդ երեսս երկրի, իրրև հարկ լինէր նոցա անուն տահմանել իրաց նորոգ տեսելոց կմ յօրինելոց, ըստ օրինակի նախահօրն, իբր արդեօք սահմանէին: Բանաւորագոյն թուի առել, թէ բնութին յամի աղդէր 'ի նոսա նմանեցուցանել զհնչիւն ձայնի անուանն ի բնուն իրին, որպէս նկարեալ լինէր յերևակայութեան նոցա, և տալաւորեալ 'ի միտան: Օրինակ իմն. 'ի գնել անուն խիստ և տաժանաւոր իրի՝ հարկաւ մղէր զնոսա մտածեալ դազափար իրին՝ ընարել զծանրահնչիւնն և զխտաձայն.

զի և ոչ այլազոյ հնար էր տալաւորել 'ի միտս ունկըն-
դրաց զգաղափար իրին նշանակելոյ ըստ օրինակին զոր
ինքեանք իմանային . ուստի ոչ անպատճառ այս բառ
և ձայն ընտրել թուեցաւ քան զմիւսն . զի նպատակ
մարդկան յօժարելոց ծանուցանել ինչ միմեանց , էր
նկարել գեղօք բառից 'ի տախտակ մտաց ըսողին զիրն
նշանակեալ . ապա ուրեմն հարկ էր զի ձայնքն անուա-
նաստեղծեալք համեմատէին բնութե իրին . որպէս զի
զոր ինչ անուանադրողն իմանայր , զնոյն նոյնպէս ի-
մասցի և ըսողն : Այսպէս ուր միանգամ հարկ լինէր
տալ զանուն իրաց այնպիսեաց՝ յորոց 'ի նշանակեալն
համանգամայն զուգընթաց են ձայն , շառաչիւն , կամ
շարժումն , ի նմին և զնշանակիչ բառն յարմարէին .
զորօրինակ՝ թռանել , կամ թռչուն , որ ընդ երազ
շարժելոյն՝ ծանուցանէ և զձայնն , որ ըի 'ի պահու-
շարժմանն : Ըստ նմին օրինակի և կիրք երկիւղի՝ մի-
ջարկուիքս այսոքիւք բացատրին ահ . վահ . ոհ . ուհ .
որ են ձայնք յառաջ եկեալք 'ի խորոց սրտին առ անձ
կուէ վերահաս հոգոց . և ահա գտանեմք զի առ նմին
և բառն նշանակիչք երկիւղի՝ նմանաձայնք են . ահ .
արհաւիրք . վախ . հոյն . ևն : Այն զի և 'ի ձայնս ան-
նիւթական կամ բարոյական անուանց ձգնին ցուցա-
նել քաջ մատենագիրք՝ թէ և 'ի նոսին ձայնք իւրա-
քանչիւր ի չափու սաստիկ կամ նուազ արտաբերու-
թեն նմանաձայն են յարմատս իւրեանց ի իրին նշա-
նակելոյ : Տես զհաւատարմս սոցա 'ի նշանակուիս ձայնի
և գոգման անասնոց՝ նման ձայնի իւրաքանչիւր նոցա .
խննջել ձիոյ , խանջել խոզի , հաջել շան : Նման սմին
և յայլ իրս , գոռալ ամպոց , ձայթել փայլականց :
Նոյնպէս և կաթել 'ի ձայնէն առնու զանունն . և այլ
ինչ բազում :

Ար ինչ ցայս վայր ստացաքս , խնա վասն սկզբնաւո-
րութեն ընդհանուր բարբառոյ 'ի գարս անդ հնուն .
ուր որչափ սակաւաթիւ էին ընկերական պիտոյից
գործարանք առ 'ի չղոյն բաղմաց արհեստից , նոյն-
չափ և նշանակիչ նոցուն ձայնք և բառք սակաւք էին ,
միանգամայն և 'ի բնութե ստեղծեալք , գաղափա-
րեալք 'ի բնականէն . կամ թէ ասել՝ զի մարդկութիս
տակաւին 'ի խանձարուրս էր , նոյնպէս և բարբառ
նորուն խեցքեկայօգ և անարուեստ , ընդ 'ի բնութե
ազգեցեալ : 'Ի բովանդակութի ստացելոյս , ամ իրա-

ւամբք օրէն է մեզ ասել՝ թէ մարդիկ այլևայլ 'ի զանազան տեղիս անուն եղեալ միոյ իրի, թէ ոչ զնոյն՝ դէթ զնմանաձայնս մակագրէին իրացն գաւլոց . ուստի միաձև, կամ դոյզն ինչ այլաձև գտանէին անուանք զի միօրինակ ըմբռնուան մտաց այնր ժամանակի մարդկանն՝ միօրինակ անուանս սահմանէր իրաց իրաց : Այսպէս իմա և զայն, զոր տեսանեմք, նմանաձայնութիւն բազում յայլևայլ հին լեզուս 'ի նշանակուէ մի և նոյն իրի՝ փոքու այլայլութիւն, զի գրէթէ ամենեքին միաձայն էին յանուանս իրացն . թող և զոր առ աշտարակաշինութիւն խառնակութիւն լեզուաց, յորմէ և այսր մնացին նմանութիւնք բառից 'ի վաղնջական բարբառս : Մինչև աւուրց յաւուրս բազմադիմի արհեստք և սովորութիւնք և ուսմունք յորդեալք յաճախութիւն՝ ոչ միայն նորանոր բառս ստեղծին կամայականս, այլ և լեզուս ողջոյն, ոչ թէ նորաձայնս, այլ ծնունդս կամ բողբոջս լեզուաց առաջնոց :

Երկրորդ հանգամանք լեզուախօսուէն առաջին և թերակատար կազմուէ՝ կարևոր 'ի քննուի՝ է եղանակ արտաբերուէ ձայնից, յորս միջարկուիք և ձայնարձակուիք եռանդեան սրտի՝ էին առաջին բաղկացուք նորահնար բառիցն : 'Ի նուազուէ անգ ձայնից մինչ չև յարդարուն էր լեզու, և բազում իրաց պակասէին բառք նշանականք, իբրև հարկ լինէր ումէք ծանուցանել այլում զխորհուրդս մտաց իւրոց՝ զորոյ չգիտէր կամ չուէր զնշանակիչ բառ, յայտ իսկ է՝ զի յուզեալազաղակաւ, շարժմամբ ձեռաց և ոտից ծանուցանէր նմա զբանս իւր . զի զնշանս զայստօրիկ ինքնին թելագրէ բնութիւն 'ի տաղնապել հարկին : Բուռն շարժութիւնք, ազդեցութիւն կրիցն և ձայնին ուժգնութիւն՝ մի մի բառս նշանականս ստեղծանէին վասն առաջիկայ պիտոյիցն . ուստի որչափ բնական՝ նոյնչափ և ազդոյ լինէր ձայնն, և նշանակութիւն պարզմաց : Որպէս թէ տեսեալ ուրուք զոմն մերձեցեալ յափուէս խորափիտ վհի, կամ 'ի լպրծուտ վախս, և կամեցեալ ազդել նմա՝ զորոյ զբարբառն չգիտիցէ, ձայն բառնայ, ազաղակէ, երկեղախառն շարժմամբք ձեռաց, և կերպարանացն այլայլութիւն ծանուցանէ նմա՝ թէ կան մտաւրուտ ահափետք առ ոտիւք նորա : Ահա քեզ տեղի բառից միջարկուէ, որք արտայայտեն զկիրս հոգւոյ : Եւ զսոյն յաճախ դէս լինի հաւաստել մեզ ականատեսս վկայ-

ութիւն, զի թէ չգիտիցէ որ բարբառել, ձեռամբ և
 շարժմամբ և այլննդայլոյ ձայնիւ իմացուցանել ճգնի
 զոր կամի : Անդ ոչ թէ այրն այն, այլ ինքնին բնուին
 է որ խօսի, յօգնուի հասեալ թերուէ առնն 'ի բար-
 բառել. և զմի բառ բազմօրինակ այլայլելով ձայնիւ
 և շարժմամբ և արտաբերութիւն, սակաւ բառիւք բա-
 զում ինչ խօսի : Ըստ այսմ օրինակի պէտք իւրաքան-
 չիւր պատճառս ետուն կատարելութեն լեզուաց : Առ-
 սովին և զայս իմաստասիրել արժան է, զի յետ ճո-
 խանալոյ լեզուաց ըստ ազգի ազգի պիտոյից 'ի բա-
 ցատրութիւն, և ըստ առաւելոյ նշանակիչ ձայնից, 'ի
 հարկէ նուազեաց տազնապեալ այն արտայայտութիւն.
 Բայց յազգս ոմանս մնացին հետք նախկի յուզեալ
 շարժութեց և ձայնարձակութեց, մանաւանդ որոց բնա-
 ւորութի եւանդուն էր և հրատապ : Ըստ որում և տե-
 սանեմք ջարդ առ մեք՝ զի ազգ քան զազգ առաւե-
 լու կամ նուազէ 'ի շարժութիւն ձեռաց և ոտից, որ շատ
 և որ սակաւ՝ ըստ առաւելութե և նուազութե նոցա 'ի
 յուզմունս կրից :

Այսչափ յազգս հնարադիտուն նշանակիչ ձայ-
 նից, և եղանակի արտայայտութե. զերբորդն կայ մեզ
 քննել այժմիկ, զո՞՞՞ բանիցն : Զի զորօրինակ հնչումն
 և եղանակ խօսից յաւէտ ազգոյ էր և ահաւորափայլ
 'ի նախնի դարս, հարկ էր արդեօք այլաբանեալ լինել
 և ոճոյն. թէպէտ և անհարթ, այլ բնական, անար-
 ութեստ բանաստեղծութի : Քանզի առ 'ի չգոյէ նշանա-
 կիչ անուանց բազում իրաց, որ արհեստական և որ
 բնական, որք օրրատօրէ 'ի ծանօթութի դային մարդ-
 կան, հարկ լինէր փոխակերպութիւն բացատրել զայնս,
 իբր զի զնորագիւտ իրն նմանաձե զատեալ ը այլում
 նախածանօթ իրի, զնորա զանունն պատկանէին և
 տմա : Եւ ահա առ նրկասուն կարեւոր բառից՝ հար-
 կաւորէին զմի ձայն փոխանակ բազում իրաց 'ի վար-
 արկանել նմանաբանութի կամ այլաբանութի, և ազգի
 ազգի փոխաբերելով զիմաստ միոյ բառի : Դարձեալ
 զի պատճառք հանապազօրեայ զրուցաց նոցա էին իբր
 նիւթականք և զգալիք՝ որք մօտ և առձեռնապատրաստ
 կային նոցա, յորժամ հարկ լինէր բան 'ի մէջ առնուլ
 վասն անզգալի և իմանալի իրաց՝ զորոց չգիտէին զա-
 նուանսն, զի և իսկութե այնպիսի իրաց անծանօթ
 էին, հնարս հնարէին զառ 'ի նիւթականաց ընկալեալ

անուանա մակագրել աննիւթական իրաց և հոգեղինաց, որոց առ սակաւ սակաւ խելամտէին : Սովին օրինակաւ ինքնին առանց արուեստին սատարելոյ՝ փոխակերպեալ երևէր լէզուն . որ որչափ բնական էր՝ նոյնչափ և անարուեստ :

Բաց յանհրաժարելի բռնագատութենէ ստափ՝ որ հնարագէտ եղև ընուլ զպահասութի վաղնջական լէզուաց, է տեսանել միւս ևս բնական պատճառ յաճախ այլաբանութե ՚ի հնումն : Քանզի ՚ի սկզբնաւորուն և ՚ի նորոգ աճելուն մարդկային ընկերութեւս, մինչդեռ յորով ուրեք ցան և ցիր տատանէին մարդիկ, և անծանօթ էին բազմադիմի ահաւոր իրաց և տեսարանաց, այն ինչ ընդ առաջ լինէր նոցա երկեղախառն տեսութի, վարակէին յապշութի և ՚ի զարմացումն, և այլ ընդայլոյ կերպարանօք նկարէին ՚ի միտս իւրեանց զպատկերս նոր և ահարկու իրացն՝ որոց յեղակարծ հանգիպէին : Սմին հանդոյն պարտ էր և բարբառոյ նոցա նմանել ռգւոց նոցա յուզելոց . սրբոտ էր առաւելուլ առ նոսա սաստկութե բանից և չափազանցունէ, մանաւանդ ՚ի բացատրելն զայնպիսի անցս ահաւորս . զի որով ոք զգածի՝ ըստ նոցին կերպարանէ և զբանս իւր : Անվրէպ է այս խորհրդածութի . քանզի քննութիւն յայտնի եցոյց՝ թէ ոճ խօսից բոլոր վայրենաբնակ ազանց ամենայն ուրեք առաւելեալ գտաւ դիզադէզ բարդութե բանից և չափազանցութե, ըստ որում հաւաստեն արժանահաւատ քննիչք և պատմադիրք :

Առ այս առցես և զոճ հին կտակարանին՝ որ լցեալ պատարուն է բազմօրինակ այլաբանութեք : Անօրէնութիւն կերպարանի ՚ի կապերտ աղտեղի . աղէտք՝ յարուցումն բաժակի ամշութե . սնտախ խորհուրդք՝ ՚ի ջամբ մոխրոյ . յաջողութի ՚ի ջահ տեսուն փայլեալ զգրէ խով մարդոյ : Այսպիսում ոճոյ փոխանակ Արեւելան կամ Ասիական անուն տալոյ, յաւէտ արժան է՝ վաղնջական ոճ տեսլ, զի յիշատակ է մնացուածոյ հնութե, յոր ընդ բազում դարս կեցին երբայեցիք, և Աճ ըստ բանականութեան նոցա օրինակօք և նմանութեք ազգ առնէր նոցա, որով կարող լինէին ՚ի միտ առնուլ զասացեալսն : Թող և զազգոյ տաւաճութի բանիցն այնու եղանակաւ, որով ջանային իւրաքանչիւր գպիրք սուրբ գրոց ահաւոր ցուցանել զաստուա-

ծախօս պատգամս իւրեանց : Չսոյն օրինակ ունիս տե-
սանել և 'ի վաղեմի երգս հայոց 'ի վերայ Վահագնի՝
լստ յառաջ բերելոյ խորենացւոյն :

Երկներ երկին և երկիր , երկներ և ծիրանի ծով .

Երկն 'ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղեգնիկն .

Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր ,

Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր :

Եւ 'ի բոցոյն՝ պատանեկիկ վաղէր , նա հուր հեր
ունէր ,

Ապա թէ բոց ունէր մուրուս ,

Ուաչկունքն էին արեգակունք :

Աւասիկ 'ի ամին ըստ թուոյ բառիցն են և այլաբան
զրոյցք ըստ սովորութե նախնի Ժամանակաց , և առ
հասարակ ամն է նկարագիր ծագման և կերպարա-
նաց արեւու :

Յանցանել գարուց և 'ի տիրել սահմանափակ հրա-
հանգութե 'ի խօսս և 'ի գրութե , տեղի ետ խիտ և յա-
ճախ այլաբանելն . և ըստ բարեկարգելոյ քաղաքական
ընկերուէ , ընդ սահմանաւ և ընդ կանոնօք բովանդա-
կեցաւ եղանակ իմացուէ և խօսակցութե մարդկան .
բաղմացան բառք նշանականք , յղկեցաւ զրոյց հասա-
րակաց . և որք յառաջն յուղեալ երեւակայուէ աշա-
կերտէին , յետ այնորիկ ջան եղին 'ի սլարզիմաց բա-
ցատրութի . մերժեցան այլաբանուիք իբրեւ խրթնա-
ցուցիչ բանք , և փոխանակ այնց՝ համապատշաճ ա-
նուանք ստեղծան ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից և
գործոց :

ԳԼ . Բ .

ՍԻՆԵՍԱՐԵՐՈՒՄԻ ԻՐԳԱՆՈՐ ԲԱՆԽԱՆՈՒՄԷ և ԳՐԱՒԷ :

'Ի ԿԱՐԳ անկեալ բանիւս ճանապարհ հորդելով
'ի գրունս ճարտասանութե , ձեռն արկցուք դարձեալ
հարցաքննել իմաստասիրաբար զհանգամանս բարեզար-
դութե մարդկային բարբառոյս , յորում ազգի ազգի
դասաւորութի նշանական բառից՝ կարգաւորեալ ի-
մասաք բացատրին : Յայսմ քննութե ունիմք խելամ-

տեւ [Թէ որով կարգաւ ծանուցանեն միտք զխորհեցեալն, և արտայայտեն զնոյն օժանդակութիւն բարբառոյ, կամ որով կարգաւ ըմբռնեն միտք զուեալն: 'Ի սմին կարեմք քաջ հասու գտանել զանազանութեւն ընդ վաղնջական լեզուս և ընդ արդիս:

Արկին եղանակք են արտայայտութեւն խմաստից. առաջին՝ դասել զբառս այնու կարգաւ, որովք ծնանին 'ի միտս խօսողին: Երկրորդ՝ ըստ որում գաատւորեն միտք զբառս՝ 'ի կամելն նորոգ կարգաւ առաջի մատուցանել լսողին, և դիւրաւ խմացուցանել նմա: Յառաջումն, այն բառ նախ 'ի միտս անկանի՝ որ է նպատակ խորհրդոցն և խնդրեալ գործողութիւն. զորօրինակ յայտ բան. 'Ի քաղաք գնալ հարկ է ինձ: Արդ 'ի սմին՝ քանզի նպատակ խորհրդոցն է՝ գնալն 'ի քաղաք, 'ի հարկէ՝ այն բառ զառաջինն հանգիալի մտաց՝ ուստի և նովին կարգաւ արտայայտե նախ զքաղաքն, ապա զգնալն, և ապա որ ինչ յարակից գուցէ: Երկրորդն ը հակառակն առաջնոյն՝ շրջուն զկարգն բերէ. իբր զի որովհետեւ խօսիմք առ ոմն որ լսէ, պարտ է նախ կարգել զայլ յարակից բառան՝ որով պատրաստեմք զնա, և ապա զնպատակն. զորօրինակ. հարկ է ինձ գնալ 'ի քաղաք: 'Ի սմին յասել քո զբառսն առաջինս՝ զհարկն լինել, զգնալն, զարթնու լսողն իմանալ [Թէ զինչ է պատճառ գնալոյն, և ուր նպատակ. և մինչ հասցես 'ի կատարած բանին, այսինքն 'ի գնալն 'ի քաղաք, 'ի միտ առնու զման դիւրաւ. վասն զի կանուխ պատրաստութիւն հասու գտանի բոլորին: Առաջինն յերկուց օրինակաց աստի՝ յանկաւոր դատի սկզբնաւորութեւն իւրաքանչիւր բարբառոյ, զի բնական ճանապարհաւ արտայայտէ զխմաստն: Երկրորդն՝ կարգաւորեալ բարբառոյ. զի յաւէտ արհեստիւ և տրամաբանութիւն վարի, և ջանայ դիւրինաց առնել լսողին զբանս իւր: Զսոյն յարացուցիւ կամեցեալ յայտնաբանել, համարեցուք ունել առաջի զայր վայրագասուն բացութեագ, որոյ տեսեալ միւրգ 'ի ձեռս ուրումն կամ պտուղ հասուն 'ի ծառս, փափաքիցէ նմին. և զի չէ քաջաւարժ յուղիղ լեզուախօսութիւն, զաչան 'ի պտուղ անգր գարձուցեալ, և զձեռան ձգեալ առ այրն՝ որ առ նմին կայցէ, կողկողալին աւօք, տաղնասկեալ ձայնիւ, տատանեալ շարժմամբ խնդրէ զպտուղն ցանկացեալ: Յայտ է զի առ որ յօժարեցի

նա փոփոքանոք սրտին յայնմ՝ վրդովեալ պահուն՝ նախ զնոյն արտաբերէ և բերան նորա, ասելով. Զպըտուղն տուր ինձ. այն խկ է զոր ասացի, թէ դասաւորէ զբառս կարգաւն՝ որով ծնանին 'ի միտս, զի պըտուղն նախ զտապինն ծնաւ 'ի միտս նորա: Իսկ թէ ասացուք չընուն կարգաւ, Տուր ցիս զպտուղն, այդ եղանակ սեփական է բարեգորդեալ լեզուի և մասց, ըստ երկրորդ եղանակի արտայայտութեան խմաստից, որ է դասաւորել զբառսն ըստ գիւրաւ ընդունելութեան լսողին:

Արդ օրինոք բնաբանութեան տրամաբանելով, ազգեցեալն յերեակայութեւ և 'ի փափաքանոց' 'ի հարկէ յառաջ մղէ զոգին և զբերանն, անուանել նախ զայն՝ որում փափաքեաց, և նովին ծանուցանել զփափաքումն իւր՝ մինչև առցէ զինգրելին: Այսմ զհետ դայ ասել թէ նախաստեղծքն 'ի բարբառել իւրեանց, և որք յետ նց յառաջին դարս ավտեալքն ընդ աշխարհ մինչև 'ի ջրհեղեղ և ցիսառնակել լեզուաց, այսպիսի օրինակաւ արտայայտելին զխորհուրդս իւրեանց: Զսոյն զայս հետազօտեալ դտանեն քաջքն 'ի քննութիս վաղնջական լեզուաց ըստ առաջնում վիճակին, առաւել 'ի հայումս, 'ի ցոյնն, և 'ի լատինն, և 'ի իւրիկեցին, մանաւանդ ուր իրն անուանելի՝ հիմն իցէ ամբողջ բանին. զօրօրինակ. * Երկուս ինչս խնդրեմ 'ի քէն. Զբան զուր և սուտ հեռի արա յինէն. Մեծութի և անանկութի մի տար ինձ: Ծնունդ չար՝ զհայր իւր անիծանէ. Ծնունդ չար՝ առ արդարս ունի զանձն իւր. Զբէլայ՝ առ որով նախնին մեր հայկ՝ բազումք բազում ինչ այլ ընդ այլոյ պատմեն. Զանսպառ խաղացմունս աստուածայնոցն 'ի քեզ զչնորհացն, և զանդուլ հոգւոյն 'ի վերայք խմացուածոցդ շարժմունս՝ ծանեայ 'ի ձեռն գեղեցիկ խնդրոյս, :

Այս կարգ բանից ազգողագոյն բերէ զիմաստն, և յայանի ցուցանէ զյափշտակութի ոգւոյն առ իրն բաղձացեալ, քան զկարգն երկրորդ՝ որ յետոյ դասէ զնիւթ բանին և զնպատակն: Թէպէտ առ այսու և երկրորդն առաւելեալ է հոծ յաճախութեւ առ նախապատիւ մասանադիրս, զի յառաջ դասելով զբայն, և ընդ նմին 'ի համար բերելով կարգաւ զզուգընթաց բառսն, պատրաստէ զսիրտ լսողին՝ զիւրիմաց օրինակաւ ընդունել զբանս իւր:

Հանդերձ այսու ամենայնիւ զայս ևս գոյ տեսանել
 'ի վաղեմի բարբառս . իմա՛ յորժամ՝ ցեղապետութիւն
 կարգաւորեալ էր իւրաքանչիւր ժողովուրդ , և լեզու
 նոցա աճեցեալ , այլ չեւ ամփոփեալ ընդ մանրախոյզ
 քննութիւն քերականութեւն . յայնժամ անարդէլ ազա-
 տութիւն էր՝ որպէս ինչ ազգէին նոցա աշխոյժք բնուն՝
 յետ և յառաջ դնել 'ի միմեանց զարս բառիցն , կամ
 'ի բացեայ դասաւորել յիրերաց զնոյնաճողով անուանս
 զածական և զգոյական . և կամ զբայն 'ի խնդրոյ իւր-
 մէ հեռի կարգել՝ ընդ մէջ արկեալ այլեայլ բառս .
 որով թէպէտ բացատրութիւն խրթնանայ , այլ ահա-
 ւոր և շքեղ ունի զկերպարանսն : Մանաւանդ զի՝ առ-
 յոյնս և առ լատինս նմանաձերջ գոլով համանուն հո-
 լովոց , որպէս և 'ի հայուս հոլովակերտ նախորդքն և
 վերջահոլով նշանօք , ցուցանեն 'ի բացուստ զհայե-
 ցուածն և զհամաձայնութիւն ընդ իրեարս . և 'ի հե-
 ոռուստ իբրև 'ի մօտոյ տան զիմաստս : Իսկ նորանոր լե-
 զուք որովհետեւ 'ի պարզութիւն բանիցն միտ եղին բո-
 վանդակ , և ևս՝ զի անբաւութիւն յաճախեցին 'ի նո-
 րումս բացատրութեք արհեստական և առանին գործ-
 առնութեց , զորս անպատեհ է ըստ սովորուէ նախնի
 մթութեն կարգել , այնր ազագաւ 'ի բաց մերժեցին
 զայն առաջին մանուածոյ և զահաւոր կազմութիւն հնա-
 խօսութեն , յիմի ջանալով դիւրիմաց ընծայել զի-
 մաստան առ խօսողն և առ լսողն : Վասն այսր իմի
 թէպէտ հեշտին են քան զնախնի լեզուս և գեղեցիկ ,
 այլ չունին զնոցայն պերճութիւն , բազմապտոյտ դասա-
 կարգութիւն բառից , և անոյշ ներդաշնակութիւն : Չոր-
 օրինակ այս բան Զովհաննու իմաստասիրի . * Եւ զի մի
 թուեցայց՝ այսգունիւ բերեալ ցանկութիւն՝ զՊեղեայ
 զթեոտաղացոց դռնողին ախտանալ , որ զզառամա-
 ցեալն իւր՝ Միգիայ առաջի առնէր առ 'ի յօշել զմար-
 մինն . որպէս թէ 'ի մեռելութեւն առ մանկութիւն զծե-
 րուին փոփոխել յուսալով : Որչափ դժուարին՝ նոյն-
 չափ ահաւոր է և շքեղ այս բան՝ քան զյօրինուած
 կանոնի նորանոր լեզուաց : Չգոյն տեսանես և յառա-
 ջիկայ ոտանաւորդ Ովիգիոսի գրեթէ՝ բառ առ բառ
 թարգմանեալ 'ի լատին բնագրէ . Տիւրաիս . Ա . Եւէր-
 երդ . Գ :

“Այն ինչ ժամանեաց այնքոր արխրերանդ գիշերոյն
պատակեր ,

Որ անձին խնում յեաին ժամանակ 'ի Հռովմ հա-
մարէր ,

Մինչ յիշատակեմ ըզգիշերն յորում թողի զսիրելիս ,
Սաղապի յիմոց շիթ առ շիթ յաչաց արտօսար և զար-
գիս :

Մինչդեռ լոյս մօտ էր՝ յորում տարագէմ ինձ գը-
նալ կեսար

Յեզերաց անտի վերջնում պատուիրեաց Առնեայ
խապառ ,

Ո՛չ միտք ո՛չ գէպ ժամէին բաւական ըզպէտս հան-
դերձել ,

Պաղեցան բոլոր յերկար խորհուրդք իմ և սիրտ
'ի յերեր , , :

Աստ ուրեմն լեզուախօսութիւն յար և նման է աճե-
լուն հասակի մարդոյ : Զի զորօրինակ սա եռանդուն
է երևակերպութիւն 'ի մանկութեւ , և ըստ աճել հասա-
կին՝ նուազէ եռանդն , և փոխարէն ընդ այնր ուռճա-
նան միտք նորա հրահանգութիւն 'ի զանազան մարդս
հանգիսից , նոյնպէս և լեզու մարդկան յաղքատուէ
փոխեալ 'ի ճօխութիւն , փոխեցաւ և յեռանդանէն 'ի
ճշդութեւ , 'ի յափշտակեալ տապոյն յանգորդ բարե-
խառնութիւն : Միով բանիւ . լեզու մարդկան 'ի վաղ
ժամանակս պատկանաւոր էր քերթողութեւ և պեր-
ճախօսութեւ , իսկ այժմ՝ արամաբանութեւ և իմաս-
տասիրութեւ . վասն որոյ զայժմու զընտանի խօսս արժան
է վարել յիմաստասիրականս . իսկ 'ի պերճախօսութեւ
և 'ի բանաստեղծութեւ՝ զհետ գնալ գնախկի զրուցաց ,
հպատակելով ազդեցութեւ բնութեւ . զոր լիագոյնս ջա-
նացուք աւանդել 'ի կարգի գրոցս :

Մնայ մեզ առ տեղեաւս 'ի քնին առնուլ սակա-
ւութ և զգիարդն գրաւոր վաստակոց 'ի սկզբանց և այսր .
այն որ զնի բանախօսութեւ զերկրորդն իրաւամբք գրա-
ւեաց պատիւ՝ ընդ շահաւոր արդեանցն որովք օգտա-
կար եղև մարդկութեւ : Քանզի անդ ուրեմն ջանա-
ցեալ մարդկան ծանուցանել որոց առննթեր կային ըզ-
խորհուրդս իւրեանց բանիւք բերանոյ . ապա յօժա-
րեցին իմացուցանել զնոյն և բացակայից՝ ճարտարա-

դէտ հնարիւք, նշանախնջիւք ոմանիք՝ զոր մէք գրու-
թի սովորեցաք անուանել: Այլ որպէս նշանք և գը-
ծագրութիւք մարմնեղէնք յայտ յանգիման տարաւորեա-
ցեն զաննիւթական հոգւոյ զխորհուրդս:

Նշանախնջից երկու տեսակք են, նշանք իրաց, և
նշանք ձայնից: Նշանք իրաց են նկարք, գրօշուածք,
և գաղտնապատում գծագրութիւք յաճախեալք յազգս
առաջինս: Նշանք ձայնից են տառք կամ աթուծայք՝
զարդիս ՚ի կիր արկեալք յամագլխաց՝ ըստ իւրաքան-
չիւր հնարադիտութեւ պլանձեւելով զտարազ նոցուն:
Անկերպարան սկզբնաւորութիւ նկարչութեւ ճանապարհ
հորդեաց այսմ բազմաշահ արուեստի գրութեւ. վասն
զի նմանութիւն զոր ցուցանեն յինքեանս պատկերա-
գործ նկարք՝ անդատին արտօժական և համարեական
երեւելով մարդկային երեւկայութեւս, պատճառս ե-
տուն ըն նմանութեւ նոցուն յայտնի կացուցանել նկա-
րութք կամ լոկ նշանօք զյօժարութեւս և զխորհուրդս
մտաց իւրեանց. զի զարտեւրս խորհեւացն հնարէին
նմանաձև գաղափարօք ծրագրել ՚ի տախտակի, և նո-
վին իմացուցանել զմտածմանս իւրեանց: Նոյն սովո-
րութի ժամանակաւ ձգեալ՝ հնարեցան յամագլխնս
բազմօրինակ ճարտարութիւք՝ ուրուագրել ըստ իւրա-
քանչիւր հանձարոյ, կամ նշանագրել բազմօրինակա-
բար զոր ինչ տեսն կամէին: Եւ զնոյն առին ՚ի ձեռին
գործի պիտանացու՝ հաղորդել և հեռաւորաց զանցս
անցեալս, կամ առ ՚ի սահնէլ յեանոց զյիշատակս նշա-
նաւոր անցից: Զորօրինակ կամեցեալ յայտ առնել
զայն թէ այր որ սպան զայլ ոմն զիւր համանման, նկա-
րէին զոր տապաստ անկեալ ՚ի դեռին, և զայլ ոմն կա-
ցեալ ՚ի վերայ նորա՝ զէն սպանութեւ ՚ի ձեռին: Որ-
պէս առ Մէքսիգացիս՝ միայն այս տեսակ գրութեւ ՚ի
վար արկեալ էր, առ որս գաին եւրոպացիք ուրուա-
կան նկարս պատմականս՝ յիշատակս վաղնջական ան-
ցից նոցա:

Սակայն զի նկարք միայն զարտաքոյսն ՚ի յայտ բե-
րեն, չբաւեալ հատուցանել զիրացն պատճառս, և
զնկերքին խորհուրդս հոգւոյ գործողին կամ խորհեցո-
ղին, մանաւանդ որ առ նախնեօք անարուեստ և ուն-
հարթ պատկերագործութիւն էին, վասն որոյ յանցա-
նել ժամանակաց՝ ՚ի լրումն թերութեւս և ՚ի սատարել
այսր հարկեցուցիչ կարօտուն, հնարեցան գրօշուածք,

որք համարին երկրորդ ռանիոն արհեստի գրութի :
 Դրօշուածք՝ են նշանակէր յայտարարք աներեւոյթ և
 խմանալի իրաց , վասն նմանութեն առաջիկայ բացա-
 տրելի իրին : Օրինակ իմն , աչք նշանակ է խմացուն-
 գիծ շրջապատ բոլորածն՝ որոյ ոչ սկիզբն է և ոչ կա-
 տարած , նշանակ յաւիտենականութե . օձ դալարա-
 ծոյ՝ տուան 'ի բերանի , նշանակ տարւոյ : Արդ 'ի խնդ-
 րելն նշանակել զգոտին՝ զայդպիսի գրօշուածս նկա-
 րէին 'ի սնակիտս և որ յայլ պատկանաւոր նիւթս -
 այսպէս իմա և վասն այլ անիրաց : Դրօշուածոյն աղ-
 զեցութի յաւէտ քան զառաջինն տարաւորագոյն էր
 և յաճախեալ . քանզի նկարք ուրուագրելին միայն
 զարտաքինս , և զորս անկանին ընդ աչօք . իսկ գրօ-
 շուածք՝ երեւելի իրօք յաներեւոյթս ակնարկէին : Այս
 գպրութի տաւել քան յայլ ազգս ծաղկեալ բարդա-
 ւաճեաց յեզիպատս . զի բովանդակ դերասանն ու-
 սումն քրմաց նոցա 'ի սոյն յայս կրթէր , և զայն սա-
 տրուակեալ պահէին յօտարաց իրրե նուիրական իմն
 անմատոյց : 'Ի նմանութի առնուին նա և զքնաւորու-
 թիս անասնոց և այլոց իրաց բնականաց՝ խորհրդաբա-
 նել նոքումիւք զկարեւորսն 'ի հրահանգս բարոյականին .
 զտպերախտութի նմանագրելին իժի . զանամօթութի՝
 ճանճի . զնախահողակ խնամս՝ մըջման . զյաղթունն՝
 բաղէի . զօրդի հնազանդ՝ կարապոյ . զայր վատանուն՝
 օձաձկան հալածելոյ յանձկանց . վասն զի բնութիւնք
 կենդանեացդ ակնարկին առ խրաքանչիւր սրաշա-
 ճեալս : Այլ զի հնարագիտութի այնր գրօշուածոյ
 հաստատեալ էր յանձնիւր յօժարակամ ընարութի ,
 և ոչ յանձնիւր հետեողութի բնութե միոյ միոյ յի-
 րացն ցուցելոց , բազում այն էր՝ զի ոչ ուղղութի բե-
 րէր զպահանջեալ խմատան . կամ երկգիմի նշանակէր ,
 իրր զի զմի և զնոյն գրօշուած մարթ էր այլեայլ իրաց
 նմանեցուցանել , կամ զուգախառնութի երկուց և յւ-
 լով գրօշուածոյ՝ փոխանակ ցուցանելոյ մի միայն պատ-
 կեր բազմանիւթ՝ մթաղներ և անխմանալի թողոյր զի-
 մատան : Այնր աղագաւ յանցանել ժամանակաց՝
 տաղակացեալ և 'ի սմանէ վասն անբաւականութեն 'ի
 բացայայտել զան՝ զոր կամէին՝ անտես արարին , յայլ
 ինչ կարեւոր և շահեկան յառեալ զաչս և զհնարագի-
 տութի : Հետք այսպիսի գրութե երեւցան երբեմն և
 առ սրբաս և առ բերուացիս՝ որք 'ի բազմերանգ եր-

կայն ժապաւէնս բազմաձև և բազմակարգ հանդու-
ցիւք նշանագրէին զխորհուրդս մտաց իւրեանց . յորոց
'ի թուոյն, և 'ի մօտաւորութէ կամ 'ի տարանջատուէ
հանդուցիցն այլ և այլ իմաստս մեկնաբանէին : Այլ
ո՛կարէ զբազմախորհուրդ միտս մարդկան 'ի գոյզն ժա-
պաւէնս և յառատանս բովանդակել : Ո՛չինչ օտարացի
յայլ ընդ այլոյ նկարուց և 'ի դրօշուածոց աստի՛ տա-
րազ գրութե սինէացւոց , առ որս չկան իբրև զմերս
աշխարհք թարգմանք աննշան ձայնից , այլ մի մի
գրախեց նոցա նշանակիչ է միոյ բառի . վասն որոյ և
հարկ է անբաւուր առաւելուլ առ նոսա գրախեցից ,
որ փոխանակ գիւրեղոյ ուսանողաց՝ անհնարին տա-
ռապեցուցանէ զնոսա . զի 'ի շրջանս ողջոյն կենաց
իւրեանց հազիւ ուսանին, և այնր աղագաւ յիրաւի
յեանեալ մնան 'ի բարդաւաճութէ գիտունց . զի ուր
ընթերցումն և լեզուագիտութի անհարթ իցէ, ո՛ր գի-
տութի հարթեցի : Այս նշանագիրք կարծին սկզբնա-
ւորեալ 'ի նոսա 'ի դրօշուածոց անտի նախնի դարուց ,
որք հետ զհետէ յապաւեալ զգծուարութի նկարուցն՝
յանբաւ նշանագիրս սփռեցին զայն :

Այսչափ բազմօրինակ հնարագիտութիւք , և որ
այլ ևս առ 'ի սոյն կարգեալք՝ զորովք զանց արարաք՝
աննմանք և օտարաձևք յարդեաց գրերոյ, բովանդակ
նշանակք էին իրաց՝ և ո՛չ ձայնից . երևեցուցիւք ար-
տաբուստ , և ո՛չ բաւէին ակնարկել 'ի ներքինս : Յայնմ
հետէ հանդերձէր դաշտ ընդարձակ՝ հնարել և յօրի-
նել զնշանագիրս ձայնից , և նովին զնմ զուգադրութի
խօսից արտայայտել . վասն զի տաղտկացեալ մարդկան
յանթարգման կերպարանաց դրօշուածոց , 'ի հնարս
կենցաղօգուստ մտաբերէին՝ վարելով նշանս իմն յայտ-
արարս ձայնից և ո՛չ իրաց : Զի ուր թիւք նշանացն
և դրօշուածոց չէին առ նմ բացատրութիս սլափա-
նաւոր , և ո՛չ բաւէին զյոյլովութի բազմաձայն բառիցն
արարագրել , քննութե՛ հասու դասն մարդիկ՝ թէ յօ-
դաւոր հնչմունք կերպացուցիւք բառից՝ նուազ են և
սակաւաթիւ, և ահասպէս զուգադրութի նոցա բովան-
դակեալ հօյովէ զամենակերպ ընդարձակութի լեզուաց
լեզուաց . և առ նմին խելամառեցին՝ թէ ըստ թուոյ
ձայնից հնարելով նշանագրիծս , մարթ է և գիւրահնար՝
սակաւութք գործ մեծ վճարել : Վասն որոյ ձեռն ար-
կին ստեղծանել նշանագիրս , ո՛չ ըստ թուոյ բառից՝ որ

անհնարին է, այլ ըստ թուոյ աննշան ձայնից և արտաբերութեց, յորոց զտակաւս առ միմիամբք եղեալ՝ կազմէին զբառսն և զխօսո՝ նշանակեալ 'ի նմին զբան կարգաւոր, բաղադանութիւն նշանական ձայնից՝ որպէս ինչ պէտք լինէին արտայայտել բանս : Քանզի ամփոփեալ զհնչմունս մարդկային բարբառոյ 'ի սկզբունս իւր, բովանդակեցին 'ի սակաւ տառս 'ի ձայնաւորս և 'ի բաղաձայնս, նա և ոմանք զձայնաւորս անգամ 'ի բաց հանին, իբրու զի մարթ էր բաղաձայնիւք և եթ գրումել զկարեւորսն, և ըստ պիտոյիցն յաւելուլ զձայնաւորսն յընթերցման պահուն : Ապա 'ի ձևս ձևս գրախեցս յօրինելով իւրաքանչիւր հնչմանց, զորս տառանունեցին, իբր տարերս բառից, անխափան ճանապարհ հորդեցին յընթացս գրականութե :

Իսկ թէ ո՞ւր ճարտարեաց զառաջինն զայս կենցաղօգուտ հնարագիտութիւն, յանուանէ չի՞ յայտ . 'ի գրոց Մովսէսի՞ ունիմք իմանալ՝ թէ 'ի կանուխ ժամանակաց սկզբնաւորեալ էր առ եգիպտացիս գրաւոր արհեստ, առ որս ուսեալ վարժեցաւ և ինքն Մովսէս : Զկնի նորա 'ի գրաւոր աւանդից յիշատակի Վաղմոս փիւնիկեցի ուսեալ յաշխարհին իւրում կամ յԵգիպտոս, և ապա ուսուցեալ ելլադացւոց նոխ զառաջինն գիրս վեշտասան : Եւ այն յայտ է թէ զայնու ժամանակօք յաւուրս ելից իսրայէլի յԵգիպտոսէ՝ փիւնիկեցիք ծաղկեալ ճոխացեալ էին վաճառականութիւն, քորում կից պահանջի գրաւոր գալրութեց վարժութի : Նշանագիրք Վաղմոսի բերեալք յԵլլադա, յետ ժամանակաց առաւելան մինչև 'ի թիւ քսան և երեք . յորոց ընդօրինակեցին ըստինք՝ սակաւ ինչ փոփոխելով զձևսն և զհնչմունսն, և 'ի նոցանէ գաղափարեցին բազումք յաղագց Եւրոպայ (՝) :

* Հիւսիս ասանդից հնդկեանց ասեն՝ թէ վաղնջական գրութի Յունաց և իբրպարանք քառից նոցա նմանայն էն քառից եֆրայեցւոց իմ սամարացւոց . որք և ըսք հասարակաց խորժեաց նոյն էն ընդ քառնական ալփաբետաց : Ո՛չ հեռի ինչ է 'ի նոցան նմանութենէն և գծած քառից վերոյ, զի քնեալ զնոյն ըսք հին գրութիւն օրինակի՝ նմանայնս գրանեմք ընդ յոյն քառից, նոյն և ընդ լատինոյն . մանաւանդ գիտելով և զայն՝ թէ «Բ» Միսրոնց ըսք հին վն գրութեւ արհեստին յարմարեաց զիւր անուանայն : Դար

Իբրև սփռեցան յաշխարհ այս նշանագիրք՝ բազմ-
բնակաբար ՚ի վար արկանէին զայնս ազգք իւրաքան-
չիւր ընդ այլևայլ ժամանակս : Ընդհանուր սովորուի
էր զառաջինն՝ գրել յաջմէ յահեակ կոյս, ըստ որում
ունին մինչե ցայժմ ասորիք, արաբացիք, պարսիկք,
երրայեցիք : Նոյն սովորուի եղև երբեմն և առ յոյնս.
որք և յետոյ հնարեցին այլ ինչ նորօրինակ՝ գրել ան-
ընդհատ յահեկէ յաջ, և յաջմէ յահեակ՝ վասն ա-
րագումնի և յաջողուն ըստ օրինակի հերկելոյ եղանց
գերկիր. զոր և անուանեցին յիւրեանց բարբառ Եւ-
նատարի. βυσσοθηδόν. յորմէ և առ լատինս մինչև ցայժմ
գրումն անուանի և Արօրագրումն : Այլ տեսեալ
զի գիւրագոյն և աջողագոյն է գրել յահեկէ յաջ՝ զօ-
րացաւ և տարածեցաւ առ բազում ազգս այն սովո-
րումն. ըստ որում և մերս երանելին Մեսրոպ յահե-
կէ յաջ կարգեաց զգիրս մեր՝ զառագոյնն ընտրեալ
յորոց էին յայնմ ժամանակի : Օտար իմէ է և գրումն
սինէացւոց՝ գաւաղանաձև վերուստ ՚ի վայր. ՚ի ներ-
քոյ իրերաց գասակարգեալ զբառս :

Ընդ ժամանակս ձիգս՝ գրումն փորագրուի կամ
քանդակելով վճարեր. զի ՚ի սինս և ՚ի քարեղէն
տախտակս սովորուի էր արձանագրել, և ապա ՚ի յըղ-
կեալ տախտակս հրահալ բովուց, և յաւէտ ՚ի կակղա-
գոյնս : ՚ի տարածել գրականութեան՝ յայնմհետէ ՚ի
գործ արկան և նիւթք թեթեւք՝ գիւրինք առ ՚ի պէ-
տըս : Յազգս ոմանս պատկանեցան լայնաթերթ տե-
րեւք, և թաղանթք ծառոց. և այլուր՝ մանր տախ-
տակք փայտի մոմապառք, յորոց վերայ գծագրէին
երկաթի գրչաւ : ՚ի վերջոյ և սովորական քան զառա-
ջինսն առին ՚ի վարել զմագաղաթս՝ յօրինեալս և քեր-
թեղս ՚ի մորթոց անասնոց, և ապա հնարեցաւ թուղթ
բամբակեայ, կամ կտաւի որ առ հասարակ այժմ ՚ի
գործածութե է յամագոցս և ՚ի տեղիս :

Յեաւ Գեօմետրիկոն իւրի ՚ի Գաւա գրելիւն ձմ աւգոց.
չի ու ինչ իւրի է ՚ի մերս = Բ. Գ. և այն, ինչ իւրի
յայլոցն : Յաւել առ այս և զհամանունս գրելոյն. չի զոյ
յոյնն անի՝ ալգա, վիդա, զամա, և այն. նման է ընդ
իւրիսինչոյն և ընդ եֆրայեցւոյն և ընդ արաբոցւոյն. յու-
մէ աղագոցանել օրէնն է, ինչ այս ձմ ՚ի միայ ալգեբաիսնն
յառաջ գայ :

Այլ ևս քան զևս յաւելլաւ դիւրութի՛ն՝ ընդ նմին և եռանդն գրաւոր վաստակոց, 'ի հնարել արհեստի տպագրութե՛ն 'ի հնգետասան դարու յաշխարհին գերմանացւոց, որով սրտասպարեցան արդասիք հանճարոյ մարդկան յերեսաց ամենաճախ ժանեաց հնուն. և յայնմհետէ անկորուստ մնացին վաստակք նախնի մատենագրաց, յորոց զբազմաց արդիւնս յաճին դատեալ էր ժամանակին, առ նմին և դիւրագին եղև ամենեցուն ստացումն գրոց, որ յառաջն գժուարին ուրեմն էր: Սոյն գովելի ջանք և նախանձ սկիզբն կալաւ և յաղգի մերում 'ի վեշտասան դարու նախ դառաջինն 'ի վեհեաիկ քաղաք. յորմէ և այսր հետասլըն գութի ուսումնասիրաց յաւել ծաղկեցուցանել զնախնեացն սերմանս:

ԳԼ. Գ.

ՍԻՒԼԷՆ Ե ԲԱՐԳԱՆԱՃԱՆԻՒՆ ԾԱՐԳԱՆԱՆՈՒԹԷ՛ :

() ԳՏԱԿԱՐՈՒԹԵԱՄԲՆ՝ սկիզբն կալաւ ճարտասանութի, և կատարեաց զայն իմաստասիրութի և հրահանգ. քանզի իբրև աճեաց բազմամարդացաւ աշխարհ, և տրոհեցաւ յազգս տզգս զանազանեալս բարբառով և գրութիւնք, զուգապէս և քաղաքականութի առաւելաւ 'ի նոսա հանգերձ բազմօրինակ արհեստիւք և ջանիւք դպրութեց. այլ զոյգ ընդ նմին արմատանային և անշահ վրիպակք յամուսմունս, մանաւանդ 'ի բարեկարգ ընդուախօսութե, ուն է իսկ յամ բարեզարդութիս կից գտանել զխանդարմունս: Հասու եղեն այսմ նախնի իմաստասէրք, և խորագոյնս զննեալ զբուռն ազգեցութի բնութեւ, որ տպաւորագոյնս թելագիր լինէր մարդկան ձեռն միտել յիրս մեծամեծս, և յաղթել նմի ճարտարութիւն բանից, տեսանէին զի եռանդն վառեալ առ 'ի գործ, ուրեք թերի գտանէր, և ուրեք առաւելաւ. որով կամ ոչ բաւէր կատարել զգործն, կամ առ հրատապ ջերմունն՝ ըստ չափ անցանէր: Զի թէպէտ ամենեքին խօսէին և ճգնէին յանկուցանել զսողա 'ի բանս իւրեանց, այլ սակաւք ոմանք կատարէին արդեամբք. յայտ ուրեմն է՝ թէ որչափ դիւրին է խօսելն, նոյնչափ և գժուարին՝ քաջ տեսնա-

խօսեւին : Այսին որոյ կարեւոր դատեցան արհեստին ճարտարութիւնը ընուել զլծերին . և ըստ օժանդակել յաջողուածոյն՝ պնդեցին ընդ սահմանաւոր կանոնօք զկարողութիւն բարեոք և հզօր ասացութեւն :

Այս եղև սկիզբն հռետորական արհեստի . որ զի ծնունդ է բնութեւն՝ և ոչ հնարագիտութեւն , այնչափ չքնաղ երևեցաւ՝ որչափ հուպ գտաւ 'ի նախկին բացայայտ պարզութիւն սեփական բարբառոյ . և ըստ նմին կենդանագիր երևեցոյց զբնաւորուի մարդկեղէն սրտի , և զյոյզս շարժութեւնց նորա : Աստանօր 'ի հետաջօտել մեր զսկիզբն պերճախօսութեւն , չէ՛ մեզ վերտանել մինչև յառաջին դարս աշխարհի , յորում Թոմ գերգաստան զիւրն և եթ հոգացել խնամէր . և թէ պէտք ինչ լինէին ումեք՝ խոնարհել զայլ ոք 'ի կամս իւր , բռնութիւն զօրանայր տիրել՝ քան թէ փաստ բանաւոր , ըստ վայրագ սովորութեւն տեղեաց տեղեաց կամ ժամանակաց : Չսոցին տարացոյց տեսանեմք 'ի վաղեմի պետութիւն արևելեաց , եգիպտացւոց ասեմ և ասորեստանեաց և որ այլ ևս հին պետութիւնք , որք ընդ գեղեցիկ անուամբ միահեծան անտեսութեւն իբրև Թոմաւոր իշխանութեւն , փոխանակ յանձանձեւոյ զժողովուրդս իւրեանց հայրօրինակ թեւարկութեւն , և արգարակորով անաչառութեւն ընդ մեծ և ընդ փոքր , զեղծանէին ստէպ յիրաւունս , և առանց օրինաւոր փաստաբանութեւն՝ հարստահարէին զորս կամէինն , և զորս կամէին՝ հարստացուցանէին . և ամբօխն կուրօրէն ձգեալ գնայր ընդ հետս կամաց հրամայողին , առ ահի հպատակելով պատուիրանացն , քան զհրամայեալ օրինաց զօգուան ճանաչելով :

Արդ մեր զճշմարիտն հետաջօտելով , ոչ կարեմք գտանել հաւաստեալ զսկզբնաւորութիւն հռետորական արուեստին ընդ ոլորտս տիեզերաց՝ մինչև 'ի քաղաքական բարեղարդութիւն յունաց . յորմէ և այսր աճեցեալ առաւելաւ ճարտարախօսութիւն , և ծաղկեցին 'ի նոսա աղգք աղգք ճարտարախօսութեւն և ճարտարախօսաց : Քանզի 'ի բզմ պետուիս մանունս բաժանեալ էր Ելլադա , և ամենեքին պնդեալ 'ի նախանձ ազատութեւն , Կրդուին միախանօք ընդդէմ իրերաց : Հռչակեալն յայնցանէ պերճախօսութեւն և բարդաւաճութեւն ազատական արուեստից , ժողովուրդ Աթենայ քաջուշիմ , քաղմահնար , գործօն և վարժ անդատին 'ի յաջո-

դուածս իմաստասիրականին և արհեստականին՝ սակայն յաճախելոյ առ նոսա մրցմանց և կռուոց ի մերձակայնց : Սովորեալ էր նոցա յազնուապետական իշխանութի, և ժողովուրդն համօրէն բաժանորդ էր ՚ի գործ իշխանութեն . զի թէպէտ և ունէին ծերակոյտ հինգ հարիւր ատենակալաց, սակայն լրումն իշխանութե նոցա ծաւալէր յամ այր քաղաքացի . և ամ դատատանք և խնդիրք ՚ի գլուխ ելանէին առաջի բազմախումբ ժողովրդեան՝ հաճութի նոցա . զի այն բազմախումբ ատենան հրամայէր զամ ըստ սատարելոյ քաջութե ճարտարախօսին : Արդ յայտ է թէ կարեւոր էին նոցա հրահանգք ՚ի պերճութի բանից . և այն ոչ յաւելորդ պաճոյճս զակատեալ . այլ դուն գործելով նուաճել զբնիւս ՚ի բանն առաջագիր, համոզել և հաւանեցուցանել . զի և նպատակ ժողովականացն ոչ էր ծափահարութեն խնձղանք ընդ գեղեցիկ զրոյց ատենախօսին . այլ հոգ հասարակաց տնտեսութե, զբարիոքն միշտ խնդրել և զօգտակարն, որ առաքինեաց էր և վառելոց ՚ի սէր հայրենեաց՝ քան ծանծաղամիտ ու նայնասիրաց : Թող զի ամ մարդ յայնպիսութի քաղաքի ազատ էր, և իրաւանց իւրոց ինձամոտ նախանձաւոր . և եթէ գէպ լինէր զրկել զնա ումէք և խուել, բողոք բառնայր յատենան հասարակաց, և անձամբ կամ ՚ի ձեռն օգնականի հրապարակագոյժ առնէր զկրեւալ աղէտան՝ իրաւունս խնդրելով ՚ի համախումբ ժողովրդենէն ընդգէմ հարստահարողին, և աղբրսէր կանգնել զազատութի իւր՝ առաթուր կոխեալ յանիրաւի :

Ժողովրդեան՝ որ ծնեալն էր և դաստիարակեալ յազատութե, հարկ էր արդեօք փութով հասարակաց ազատութե և բարգաւաճելոյ պետութե իւրեանց՝ ՚ի գլուխ լրութե ամբառնալ զարհեստ շքեղ և պերճ ատենախօսութե : Եւ յիրաւի յայն կատարումն ամբարձաւ առ նոսա արհեստն այն, մինչև յառակս եղև ասել՝ Ատախկեան ընտրութի . Ատախկեցի տարազ բանից : Զի առախկեցիք թէպէտ և յազատութե սնեալ մոլէին ՚ի շաղփաղփութի զրուցաց, և յառասպելս կործանէին, այլ յորժամ հարկ կարեւոր գործոյ և մօտալուտ վարանք երկիւղի հասանէր ունէր զնոսա, քաջ գիտէին խարել, որոշել ընդ օգտակարն և ընդ սնոսի պերճախօսութի : Ի քաղաքախումբ ատենի ուր ըստ սովորութե ազազակէր քարոզն՝ ասել առն իւրաքան .

չիւր զոր ինչ դիպողագոյն համարիցի վասն առաջիկայ գործոյն, անդ անտի իմաստակութիւն չունէին տեղի: Մանաւանդ զի և մեծանուն ատենախօսք նոցա յեւանէն 'ի բեմք՝ զգողանի հարկանէին, վասն զի պարտապան դատէին զանձինս ելից իրացն, զոր թելագորէին բազմակոյտ ժողովոյն՝ խմբելոյ առ 'ի լսել զյանկաւորն 'ի բերանոյ նոցա:

Պիսիստրատ, որ ժամանակակից կացեալ Սողոմոն՝ ազարտեաց զառ 'ի նմանէ կարգեալ զօրէնս քաղաքականս, նշանաւոր ցուցաւ յաթենացիս յարուեստ ճարտարախօսութեւ, և նովին իսկ ամբարձաւ յարբայաշուք պետութիւն. զի զլեզուն և զսուր՝ վարէր առ հասարակ 'ի գործ իշխանութեւ իւրոյ: Յետ հարուստ ժամանակաց՝ առ պեղոպոնիսեան պատերազմօք ծանուցաւ Պերիկղէս, զոր յիրաւի է նախասկիզբն համարել ատենախօս պերճուէ: Գիտաց նա միաբանել զնմա քաջոյր զարձուածս լեզուին ընդ ուժոյ ճարտասանութեւ. զի մինչ քաղցրութեն զուարճացուցանէր զաթենացիս, ուժգնութեն զողացուցանէր զԵլլագա: Ընթանայր յայնժամ 'ի բերանս նմցն՝ իբր թէ դիցուհին համողանաց հանգչէր 'ի շրթունս Պերիկղէայ ուր 'ի սեփական դահոյս իւրում. և 'ի բանալ նորա զբերան իւր, ոչ թէ ձայն և խօսք՝ այլ որոտընդոտ շանթք Արամազդայ հատանէին անտի: Առ նովին ժամանակօք պայծառացան Վղէոն, Աղկիրիագէս, Արիստաս և Թերամենէս աթենացիք. որք թէպէտ և չէին աշակերտեալ առ ոտս ճարտարախօսաց, այլ հայրենասէր եռանդն նոցա քաջախօսս և ազգողարանս եղ ընդ նոսա:

Յետ այնորիկ ըստ փառաւորել ճարտարախօսութեւ՝ առաւելեալ բազմացան աշակերտեալքն, իբրեւ դատս իմն և կամ ասել աղանդս իմաստասիրաց, որոց հոռտոր անուն կոչեցաւ: Որք ընդ ատենախօսութեւ կցորդէին և զարամբանութիւն, որպէս զի նրբին պատճառաբանութիւն յաւէտ ևս պարանետցեն զմիտս ունին, զրաց: 'ի սոյն վարժապետութիւն մեծանուն հանգիսացաւ Գորգիաս լէոնդացի 'ի Սիկիլիոյ: Որոյ եկեալ հրեշտակութիւն յԱթենս՝ խնդրել օգնականութիւն հայրենեացն ընդդէմ հարստահարութեւ սիրակուսացւոց, հանգէս արար ճարտարախօսութեւ իւրոյ առաջի աթենացւոց: Որոց այնպէս սքանչացեալ, զի աւուրս բա-

բորութե կարգային գաւուրն՝ յորս ատենախօսէրն :
 Եւ կառոյց նա յԱթէնս լսարան հռետորութե, և
 աշակերտեաց զյոգութիւն : Այլ զի մեծամիտ էր և
 յանձնատարատան, կամեցեալ ատենախօսել յամենայն
 ժամանակի առանց պատրաստութե, և զամենայն ազ-
 գի ազգի խնդրոց՝ որ ընդ առաջ ելանիցեն, թուեցաւ
 գլուխ խմաստակաց . մանաւանդ զի ճարտարախօսու-
 թի նորա պճնազարդ էր և սեթևեթեալ : Զանց ա-
 բարեալ զբազմօք ՚ի նոցանէ, ակնարկեսցուք միայն ՚ի
 դարն յորում տանն քաջանուն ատենախօսօք կացին հա-
 մանդամայն, արձանացուցեալ զիսկն ճարտասանութե
 առ ամենայն ազգս և ժամանակս . զորոց զմարմն
 Պլուտարքոսի համառօտեալ, անուանէ զնոսա Տաս-
 նեակն Ատախկեան : Եւ անուանք նոցա՝ են Անախիմոն .
 Անտոկիդէս, Լիւսիաս, Իսոկրատէս, Իսէոս, Եպի-
 նէս, Լիկուրգոս, Դիմոսթենէս, Իսերիդէս, և Դի-
 նարքոս : Առեւարանուիք ամենեցուն սոցա քաջ ճար-
 տասանից պահեալք ջայսօր՝ յիշատակք են արիական
 և վեհ ոգւոյ և բանից նոցա : Ի տասանց աստի զյա-
 ւերթական պարծանացն տարան յաղթանակ Եպի-
 նէս և Դիմոսթենէս : Այլ առ ՚ի խելամուտ լինել
 թէ որչափ արգաւանդ էր յԱթէնս պերճախօսութի,
 շատ լիցի ընդ միտ ածել՝ զի ՚ի ժամանակս Դիմոսթե-
 նեայ բաց ՚ի տասանց աստի հռչակաւորք էին Կայիս-
 տրատոս՝ որոյ քաջութի ՚ի բանս, և փառք ընծայ-
 եալք նմա, մարտկեցին զԴիմոսթենէս ՚ի ճարտարա-
 խօսութի անդր : Դեմաս, անպարտելին անուանեալ
 վասն բնական և անարուեստ քաղցրաբանութեն : Փո-
 կիոն՝ անուանեալն ՚ի Դիմոսթենեայ սուսեր հատու,
 զի ՚ի մի հարուած փշրէր զամենայն վատտակս նորա :
 Թոյլ զայլն, որոց ատենախօսութիք ոչ ինչ տաղակա-
 լի էին յետ լոյ. Դիմոսթենեայ ճառիցն . քանզի այն
 խկ փառք են նոցա՝ զի ոչ նսեմացան ՚ի բազմանշոյլ
 ճառազայթից Դիմոսթենեայ . որում պահէր յաջո-
 ղուած բողոքին՝ վերամբառնալ զփառս ճարտարախօ-
 սութե Ելլադայ ՚ի ծայր կատարելութե . զի զամենե-
 ցուն զնախորդացն իւրոց զկարեւոր ձիրս յանձին բո-
 վանդակեալ խօսէր ՚ի բարբառ ամենեցուն . և լը Կի-
 կերոնի, էր նա ատենախօս գերակատար՝ ոչ իւրիք թե-
 լի : Ինքն խկ Եպիմնէս հզօր ատյեան նորա պար-
 տեալ ՚ի նմանէ, և տարագէմ մեկնեալ յաջսոր ՚ի

Հռոդոս կղզի, ոչ ամօթ համարէր ընթեռնուլ ամոր-
 ժանօք զճառս նորա՝ որովք ինքն դատասպարտեցաւ .
 և 'ի զարմանալ լսողաց ընդ ճարտարութի գրչին Դի-
 մոսթենեայ, նա զհրաշալիս տալլ արտասխանի : Իսկ
 զինչ պարտ էր ձեզ ասել, եթէ նմին ինքեան Դիմոս-
 թենեայ ունկնդիր լինէիք :

'Ի մեռանել Դիմոսթենեայ՝ ք նմա շիջաւ աղատութի
 և պերճախօսութի Բուենաց, մինչև յետ ժամանակաց
 քաղմած աղիկ ընծիւղեցաւ 'ի Հռովմ : Քանզի Հռովմայե-
 ցիք զառաջինն զՀռոմուլեայ օրինակին զհետ երթեալ
 նկրտէին 'ի յառաջագլմութի սեփական զարմի և աղ-
 դի հայրենասէր բարութ, ոչ այնչափ հանճարով որ-
 չափ բուռն զօրութք : նմին իրի առ հասարակ միարան
 զհետ անդեալ էին ընդարձակել զսահմանս իւրեանց,
 և 'ի զինուց մարզս հրահանգէին : Ո՛չ միայն անտե-
 ղեակք գիտութեանց՝ այլ և ռիտրիմ թշնամիք էին,
 փաստակար համարեալ զգրոց գպրութիւն՝ հասարա-
 կաց պետութե : Եայն հայեցեալ՝ ոչ ոք արդեօք ակն-
 ունէր արմատանալոյ պերճախօսութեան 'ի Հռովմ :
 Սակայն 'ի նուաճել նոցա զԵլլադա, զօրոցաւ պար-
 տեալն նուաճել զվայրագութի յաղթականին իւրոյ,
 տեղափոխեալ զազատական արհեստս և զգիտութիս
 յաւերակաց իւրոց յադարակս լատիոնի՝ ուր հիմնե-
 ցան Հռովմ : մինչև որ յառաջն յանցանս համարէր
 'ի Հռովմ՝ ունկնդիր լինել յոյն բարբառոյ, ապա
 յետ ժամանակաց ոչ յօժարէին աշակերտիլ վարժա-
 պետի՝ որոյ չէր եկեալ յԵլլադայ : Հռովմայեցիք ան-
 հրահանգք զառաջինն, ոչ զեղանակ աշակերտութեն
 գիտէին, և ոչ թէ իցեն կանոնք արհեստին . և որչափ
 հնար էր՝ ըստ բուսոյ բարուց և յօժարակամ 'ի բաց
 խորչէին յայնցանէ : Իսկ յորժամ աշակերտեցան հու-
 տորաց յունաց, և 'ի միտ առին զմատենագրութի նո-
 դա, վառեցան մերքն անակնկալ Զանիւք ուսումնատի-
 րութե, ու Եւ ափէնաբանի : Այսպէս վկայէ Վիկե-
 րոն . և յաւելու ասել, թէ դաի և ոչինչ ըստ կանո-
 նաց ճարտասանութե 'ի բեմրասացութիս առաջնոց
 Հռովմայեցւոց :

'Ի սակս այսոցիկ արտճառաց՝ յառաջ քան զսուեր
 Վարբեդոնի չերեւցաւ 'ի Հռովմ ատենախօս մեծա-
 նուն . իսկ իբրև անապատացաւ քաղաքն այն, և ան-
 դորոացաւ պետութին հռովմեական, որում հալա-

տակը էին և հարկս հարկանէին թագաւորք և ժողովուրդք, բռնն հարին հռովմայեցիք յածիլ 'ի մատենան վարժապետաց յունաց, և ընկալան 'ի հայրենիս իւրեանց զգրաւոր վաստակս և զարուեստս ճարտարութեան նոցա : Արով փայլեցին 'ի նոսա Կրատոս, Սուլպիկիոս, Կոտտաս, Պիսոն, Լէնատւլոս, Բրուտոս, Անտոնիոս, Արտենսիոս, և այլք : Այլ քան զամենեւին զնոսա քաջափայլ հանգիսացաւ Կիկերոն . մինչև չդիտեմ ասել, նա արդեօք պարտապան դտաւ ճարտարախօսութե՞ն որով 'ի բարձրակատարն աւագութի ամբարձաւ, թէ ճարտարախօսութի նմա՞ յորոյ 'ի ձեռին և 'ի բերանի առաւելան փառք իւր : Սայս ճարտարախօս հռովմայեցի՞ մենաւոր գողցես արձանացեալ 'ի հռովմական հրապարակին, և 'ի բանս չթմանց իւրոց ձգեալ զծերակոյտն և զժողովուրդն տիեզերակալ, այնպէս բազմայաղթ դտաւ և 'ի մեծա մեծս ձեռնհաս, մինչև ասել ոմանց թէ Տուղղիոս Կիկերոն ինքնիշխան տիրէ յատենան և 'ի դատաստանս հռովմայ : Եւ առ յետինս այնպէս մեծանուն եղև, զի զԿիկերոնի զանունն յիշատակելով զճարտարախօսութի իմանալ գլխովին : Եւ մօտեանք նորա ընդ ամենայն դարս մեծարեցան յընթերցասիրաց :

Արչափ դժուարին է ամբառնալ զօգտակարս 'ի ծագկատարելութե, նոյնչափ դժնգակ է պահպանել զնոսա 'ի կշիռ առաւելութեն : Յանկութի նախանձուն վառէ զոգիս՝ վերաթմեւել զառաջինն անդ 'ի բարձունս . այլ ուր միանգամ վերջոսնեցի զօրութին, թողանայ լքանի յառաջնոյ պնդութեն . այսպէս և 'ի հռովմ 'ի մահուն Կիկերոնի՝ խաւարեցաւ և պերճախօսունն բացափայլութի : Եւ այն յերկուց պատճառաց . մի՞ զի կորստեամբ հռովմական ազատութեն 'ի միապետել Յուլիոսի Կեսարու, փակեցաւ բերան ատենախօսից . զի ոչ ևս էին ժողովրդեան իրաւունք 'ի գործ իշխանութե, և 'ի կամս միոյ աշխարհակալի բովանդակէին իրք հասարակաց : Երկրորդ՝ զի ոչ խիզախեալ փաստարանք ժամանակին հաւատարել պերճախօսութեն Կիկերոնի, կերպարանափոխ արարին զատենաբանութի՝ 'ի վար արկեալ կցկաուր իմն և իմաստակական ոճ բանից . և այն սովորութիւն տիրացեալ կալաւ, և դամ քան զգամ վասթարեաց զպերճախօսութի, մինչ զի յաւուրս Տիրերեայ կայսեր չընեցաւ

այն 'ի խաղ տղայական : Յարեաւ յետոյ փաբիոս
 Կուինտիլիանոս՝ պատասպարան ճարտարախօսութեան
 յաւուրս Դոմէտիանոսի յերկրորդ դարուն . և կանո-
 նադրութիւնք և վարժապետութիւն փութացաւ դար-
 ձեալ պայծառացուցանել զանշքացեալ զբեմք ատե-
 նախօսից : Եւ արգասիք նորա ցուցան 'ի փոքրն Պլե-
 նիոս , որ 'ի կացրդական հրապարակախօսուն իւրում
 առ Տրայիանոս կայսր՝ չքնաղ երևեցոյց զիւր ճարտա-
 բութին և զլատին բարբառոյ քաղցրութիւն . այնչափ
 առաւել զարմանալի լեալ , որչափ զի ընդ նմա վախ-
 ճանէր լատին պերճախօսութիւն : Զի 'ի սպառել հռով-
 մէական պետութեւն , և 'ի բռնանալ ունել զԵւրոպէ
 խուժագութ ազանց , 'ի սպառ անհետացաւ անտի գի-
 տութիւն , աստանդական թափառեալ ընդ դաւառս
 ուրեք հեռաւորս : Իսկ 'ի թագաւորել քրիստոնէու-
 թեւն նախ յարեւելս և 'ի միջերկրեայս , բարձրագլուխ
 ցուցաւ և ճարտարախօսութիւն յանձախօս բեմբասա-
 ցութեւն . յորում սքանչելի արձանացան Գրիգոր անա-
 բան , Կիւրեղ , Ոսկերեբան , և այլք բազումք ըստ
 նոցանէ նոր Դիմութենէսք անապաշտք կացեալ :
 Մինչև ուր ուրեմն յանգորրանալ Եւրոպոյ , և 'ի
 թօթափել զուժ տգիտութեւն , առ հասարակ զարթեան
 իտալացիք , գաղղիացիք՝ այլովքն հանդերձ , հրաշա-
 կերտել զխաթարեալ տաճար պերճախօսութեան . և
 խուռն անբաւութիւն զօրացան ատենաբանք և վարժա-
 պետք յազգս ազգս՝ պանծացուցանել զփառս նորա ,
 մանաւանդ զվարդապետական բեմբասացութեւն , հա-
 ւասար հնոյն Հռովմայ և տապալեալն Աթենայ . և
 յաջողեցին ջանք նոցա : Ընդդէմ բազմաթիւ պարու-
 ճարտարախօսաց այլոց ազգաց չունիցի՝ և մերն այրա-
 բատ ախոյեանս ոմանս հանել 'ի ճակատ : Առ այս
 կարեւոր հարցուած առանց ինչ քիւրս ամեւոյ՝ զայս
 'ի դէպ է սալ պատասխանի . ատենաբանս արձանա-
 ցեալս 'ի դատաստանի՝ չունիմք ամենեւին . և յայտնի
 է պատճառն , զի միապետական տէրութիւնք վաղեմիք
 ոչ ներէին զայդ : Իսկ 'ի մատենագիրս պերճախօսս՝
 իցէ մեզ թերևս պանծալ յոմանս , որք զունական
 աշակերտութեամբք թեալիսկեցին . յորս և մեզ ար-
 ժան է դեգերել անխոնջ , և թէ կամիցիմք զբնիկ մե-
 րոյ բարբառոյս զհարազատութիւն կթել առ 'ի նոցա-
 նէ , որպէս և պարտք իսկ են :

ՃԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ

Թէ զի՞նչ է ճարասանութիւն, և ի՞նչ սահմանի, և յազագի
 մասանոց նորա, և ազգի ազգի ճարասանութիւն:

ԼԱՐԵՒՈՐ է աստէն 'ի սկզբան հաւաստիքննու-
 թի խելամոռել խակութիւն հռետորականին գիտութեւն .
 զի ոչ է օրէնն ձեռնարկել 'ի գործ՝ մինչև քաջ 'ի
 միտ առեալ զորպէսն նորին: Են բազումք որք 'ի լսել
 զանուն պերճախօսութեւն՝ խորշին յայնմանէ, համա-
 րեալ զայն՝ արհեստ պատրանաց և սնապարծութեւն .
 և դարովէն զայն իբրև տղայարարոյից անկ, ճառա-
 տանս, և սնտախ խաբէութիւն . ապա չեն ինչ զարմանք
 թէ սովին թիւր կարծեօք խոտան երևեցաւ երբեմն
 յաչս մարդկան արհեստս այս: Այլ մեզ որ 'ի խնդիր
 ճշմարտութեւն ելեալս եմք, մի լիցի նոյնօրինակ կեղա-
 կարծ դատաստան . քանզի հայեցեալ 'ի կատարած
 իրացդ՝ զհաւաստին է մեզ 'ի միտ առնուլ: Որ միան-
 դամ բուռն հարկանէ 'ի խօսել կմ 'ի գրել, ունի իւր
 կէտ նպատակի հրահանգել, կամ զուարճացուցանել,
 կամ խելամոռել, որպէս և արժան է մարդոյ բանակա-
 նի: Արդ հրահանգելն՝ ոչ է խաբէութիւն . զուարճա-
 ցուցանելն՝ ընկերական և մարդասէր մտաց գործ է,
 և ոչ նենգաւորի . առաւել ևս՝ խելամոռեցուցանելն
 բանաւոր փատախք զայր ուսումնական և հանճարեղ
 առաջի դնելով զարդարացի պատճառս, չէ գործ խի-
 թալի . նա աւանիկ այդ իսկ է անքոյթ և վայելուչ
 և չքնաղ և քաղցր 'ի կեանս մարդկան: Զի այս ամե-
 նայն ոչ սնտախ սեթեւեթիւք վճարի՝ թէ սպրդեսցին
 յայն նենգութիւն և պատրանք, այլ հաստատուն պատ-

Ճառօք, ընտիր ընտիր դարձուածովք բանից, և խոհական իմաստիւք թելադրելովք 'ի բանէն: Առ 'ի խելամուտ առնել զայր իմաստուն, նախ պարտ է յաղթահարել զնա անդիմադարձ փաստիւք, մինչև խոնարհեցես զնա 'ի հակառակս մօացն, զի տեղի տուեալ բանից քոց՝ ինքնին ձգեցի ուր առաջնորդես նմա: Եւ զի՞նչ առաւել քան զայնպիսի փառան կայցէ. զի այր որ զբազմախումբ ունկնդրացն զկամս յիւրն ձգեցէ, և արձանացեալ 'ի մէջ բազմակոյտ մարդկան՝ մարթացի առանձին 'ի գլուխ տանել զոր անկէ բազմաց: Տես ինձ ապա զփառս արհեստիս և զմեծութի սորա՝ որ զժողովուրդ բազում, զատենակալս ծերակուտին, և զկուսակալս պետութե յակճիւս կացուցանէ 'ի բարբառ և 'ի պտտգամ՝ առն միոյ: Յաւել առ այս և զարքայօրէն իշխանութիւն՝ որ ձայնիւ բարբառոյ ատենախօսին վարձահատոյց լինի ազաւաւորաց, վերամբառնայ զտնանկացեալս 'ի կարօտութե, ձեռն տայ վտանգելոց, և դարձուցանէ զմարդիկ 'ի հանգիստ հայրենեաց իւրեանց: Իսկ եթէ 'ի հարկ իրացդ նայիցիմք, զի՞նչ ևս քան զայն հարկաւոր կայցէ, զի իբր այն թէ զէն 'ի ձեռին կազմ՝ կայ՝ պատրաստարեւ 'ի հարստահարութե զառ 'ի նա վտահացեալսն, կամ իշխանաբար պատուհաս 'ի վերայ կապել յանցաւորաց: Այս բնութի է ճարտարախօսութե՝ գրաւել զսիրտս լսելեացն, ազդուութի բանից յօժարեցուցանել զնոսա 'ի կամս իւր, և իբր տիրաբար հրաման տալով յանկուցանել զնոսա յոր ինչ և կամիցի: Իմաստասիրաբար համառօտէ զսոյն Վիկերոն 'ի սկիզբն հռետորական գրոցն. * Բազում անգամ և ընդ երկար մտախոհ լինելի՝ բարոյ թէ չարի արգասու իցէ ճարտասանութիւն մարդկան և քաղաքաց: Քանզի այն ինչ զմտաւ ածեմ զաղէսս հռովմեական պետութեան, և զմեծամեծ քաղաքաց զվիշտս անցեալս 'ի համար բերեմ, և ոչ մի գտանեմ տոյժս տուգանաց առթեալս յատենաբանից: Եւ մինչ ակնարկեմ 'ի գիրս՝ քաղել զանցս հեռաւորս 'ի յիշատակութիւն մերմէ առ հնութեանն, տեսանեմ անգէն բազում քաղաքս կառուցեալ, բազում պատերազմունս հանդարտեալ, անգրգուելի ընկերութիւն և ուխտս բարեկամութե հաստատեալ հեշտեալ՝ և իմաստասիրութիւն և ճարտարախօսութիւն: Արդ մինչ դեռ լի երկար վա-

բանեալ դեղերէի, յայս առաջնորդեաց ինձ բանն, հա-
մարել թէ իմաստուն առանց պերճախօսուէ ոչ ինչ
օգնէ քաղաքաց. և պերճախօսուի առանց իմաստուն
բազում ուրեք խոչընդակն է, իսկ օգնէ բնաւ ոչ:
Ապա թէ որ զանց արարեալ զանվթար և զվայելուչ
կանոնօք բանին և զպաշտածից՝ ժամավաճառ լիցի 'ի
հրահանգս խօսից, նա քաղաքացի է անօգուտ անձին,
և հայրենեացն փոստապարտ: Իսկ որ զինուորի ճար-
տաշախօսութիւն, ոչ առ 'ի հայրթայթեալ զբօսանս հայրե-
նեացն՝ այլ 'ի պաշտպանեալ նմին, նա թուի ինձ այր ա-
լողակ անձին և հասարակաց, և հաւատարիմ քաղա-
քացի:

Այսչափ է սորայս կենցաղօգտութիւն. իսկ անձին
իւրաքանչիւր օգուտ 'ի սմանէ, զի սո բազմադէմ
մարդութիւն հրահանգեալ զիմացութիւն մարդկան զխօ-
սողին և զլսողին՝ 'ի գնրաստիճան կատարելութիւն մտաց
վերաբերէ: Մարդէ զխօսողն, զի ճգնի վայելուչ և
համողակեր ընծայել զբանս իւր առաջի բազմաժո-
ղով մարդկան՝ յորս գահագլուխ բազմեալ իցեն արք
հմուտք 'ի հանդէս գիտութեց, իշխանազունք, ևս և
թագաւորք. որոց՝ վասն հաճոյական և ազգոյ ընծայե-
լոյ զբանս՝ պահանջի աշխատութիւն բազում և հմտու-
թիւն բազմագոյն: Իսկ զլսողն, զի ըստ յառաջբերու-
թեւն փաստից բազմազրուսոյ տառնախօսութեւն գա-
տաւոր նստի յատենի խորհրդոց իւրոց՝ ընտրել և առ-
նուլ զպիտանին յորոց լուաւն, և զանպիտանն 'ի բաց
հերքել: Բովանդակ 'ի սոյն սահմանեալ կայ հռետո-
րականին արհեստ և կանոնագրութիւն:

Արդ 'ի սահման ճարտասանութեւն մատուցեալ ըստ
որում սահմանի այժմ 'ի դպրոցս, է Արհեստ Բար-
իսեւել, առ 'ի հանգել զանկարէն: Արհեստ է, զի լս-
օրինաց աղատական արհեստից բովանդակի ընդ որո-
շեալ կանոնօք՝ որք ուսուցանեն զգիտողն կարգաւոր
գրութեւն: Ապա ուրեմն հրահանգիչ է մարդոյ Խօսե-
լոյ Բար-առ. այս է բանաւոր փաստութիւն, իմաստիցն
յարմարութիւն և շքեղ ասացուածով: Յաւելու սահ-
մանս զգործ և զնմատակ իրացոյ՝ որ է հանգել և յան-
կարեւել զանկարէն յառաջագիր կատարած բանից իւ-
րոց: Այլ և այլ մատենագիրք զանազան սահմանս
սովորեցին աւանդել. սակայն ամենայնն 'ի մի յայս
յանգի:

Եւ զի ձեռնհաս գտցի ճարտասանն 'ի գլուխ հա-
նել զառաջի եղեալն իւր գործ, հարկ է նմա ուսու-
ցանել զունկնդիրն, ամօքէ և շարժել. զի քաջ ատե-
նախօս այն է՝ որ 'ի բեմբասացութե իւրում մարդէ
զմիտս ունկնդրաց, ամօքէ և շարժէ զսիրտս: Արդ ա-
մենայն մասունք ճարտասանուն յայս բերին, խնդրել
հնարս մարդելոյ զնոսա նորանոր գիտելեօք, ամօքէ և
հաւանեցուցանել նոցա զճշմարտութի ասացուածոց
իւրոց, և շարժել զնոսա 'ի կատարումն ասացելոցն՝
վառեալ զկիրս նոցա: Արիկերոն բազում ուրեք ատէ.
գտանել և արամագրել զնիւթս ճառից՝ անկ է առն
հանճարեղի, իսկ պերճարանելով կարգաւորել՝ ատե-
նախօսին պահի: Ապա գործ և նպատակ ամենայն
վաստակոց ատենարանի է հաւանեցուցանել. այս է՝
ճոխարար հրատարակախօսելոյն՝ 'ի լաւն յօժարեցու-
ցանել, և զթիւրն խորշելի առնել. և զնկարագիրս
բնութե յամենայնի առաջի աչաց ունելով, անախ զն-
տիրն օրինակել և գնել առաջի ունկնդրաց իւրոց, զի
գիւրացոյն և հեշտունիալ է մարդոյ՝ բնականին հետեւ
զութի: Սակայն եթէ ճարտասանութի և բանաստեղ-
ծութի երկոքին ևս զնմանութի բնութե ունին կէտ
նպատակի, իսկ որով զանազանիցին 'ի միմեանց: Ընդ
այս լռութիւն անցանել օրէն ոչ է:

Բանաստեղծութի օրինակէ 'ի բնութե որ ինչ գե-
ղեցիկ է և զարդարուն, և զգեցուցանէ նոցա պաճու-
ճանս՝ զոր սագրեն նմա երեակայութի և ներդաշնա-
կութի: իսկ ճարտասանութի թէպէտ և իսկապէս
անպաճոյճ, այլ գաղափարէ և նա զարհեստ նկարա-
գրին կարթելոյ զլսելիս և զողիս վառելոյ: Քանզի
յարգեանց իրացն ուսեալ՝ զի ճշմարտութի թէպէտ
և ինքնին հաստահիմն, այլ ոչ յաջողէ յամենայնի
'ի թողուլ զարդարուի գոտոստանի իւրոյ 'ի ձեռս ան-
հրահանգ և անվարժ մտաց՝ որ ոչն գիտիցէ 'ի վար ար-
կանել զգարձուածս բանից և անտեսել զխօսից կար-
գաւորութիւն, ակնարկեաց 'ի վաստակս քաջ մտե-
նագրաց առաջնոց՝ որ քերթողք էին, մանր զննեաց
զյօրինուած, զմասունս և զըզվանդակութի նոցա.
և եգիտ զՀովնատս ոչ միայն նախահայր քերթողաց,
այլ և վարժապետ ճարտասանութե և պատմութե և
բարոյականին, և որ այլ ևս ըստ նոցանէ: Զի նա ու-
սոյց հերոգոտոսի զհանգամանս պատմագրելոյ զարու-

Թիս գիւցազանց, Խոկրասեայ՝ սրարանել 'ի բանս իւր զոգիս լողաց : Գիտնութենեայ և Եսթինեայ զիսա- նուած երանգոց 'ի նկարագրել, 'ի շարժել, յօդնել և յուսուցանել : Աշակերտեցան սոքա վարժից Հոմերոսի, գաղափարեցին զբնութի ըստ որակս որակս՝ որպէս ինչ իւրաքանչիւր նոցա գործ յանձին կալեալ էր : Այսպէս բանաստեղծութի ճանապարհ հորդեաց ճարտասանին, և ջահ առաջի վառեաց զօրինակս նմա նութեն . ընդ այս հետս ընթացան հոյակապ ասենախօսք, և թէ ասել օրէն իցէ, բանաստեղծեցին 'ի ճարտասանելն . և քաջ բանաստեղծք ճարտասանեցին 'ի քերթելն : Սոցա երկոցուն մի է սկիզբն, այլ զանազան նպատակն . բանաստեղծութի զուարճացուցանել և եթ ջանայ . բայց և ուրեք 'ի ներքս խառնէ զուսումն, զի այն իսկ երբեմն արագազոյն գիտեցուցանէ զնա 'ի նպատակն : Իսկ ճարտասանութի հրահանգել ջանայ . բայց և զուարճացուցանէ, անկրէս ճանապարհ համարեալ 'ի հանգել՝ քաղցր գոլով և հաճոյսկան : Բանաստեղծութիւն ձեռն արկանէ յամենայն որպէս զի հասցէ 'ի գիտաւորութի իւր . զի թէ ճշմարիտ իցէ, թէ սուտ, ստեղծուած, պատմութի, հրաշալիք, բնականք, հնարաւորք, անհնարինք, զոլորն անխափր հաւարէ, ախոյժք մտայն վառեն զնա . կառուցանէ ամբարտակ, թէպէտ վաղափուլ : Ճարտարխօսութիւն՝ միշտ ծանր է, յամենայնի բարեչափ, բանն է ուղիղ նորա, և բնաւ զիտհականին առաջնորդութեամբ ոչ զանցանէ : Այս են իրաւունք և սահմանք երկոցունցն սեռութե . երկոքին ևս ծաւալին ընդ ոլորտս համատարած բնութե . այլ 'ի միումն ճշմարտութիւն տանի զգաւազանն, և յերկրորդումն եռանդն ողւոյ :

Է գարձեալ նկատել զճարտասանութի ազգակից տրամաբանութե և քերականութե . զի տրամաբանութի արհեստ է ուղիղ խորհելոյ, իսկ ճարտասանութի՝ բարւոք խօսելոյ : Արդ ուղիղ խորհել՝ է ճշդիւ չափել զխորհուրդ մտայն . ուղիղ խօսել՝ ըստ հարազատ նշանակուն վարել զամենայն բառ . իսկ բարւոք խօսել է՝ ուսուցանել և հաւանեցուցանել զօրինչ և կամիցի . ապա առանց ուղիղ խորհելոյ, և առանց ուղիղ խօսելոյ՝ չմարթի բարւոք խօսել . զի պահանջի չափ ուղղութե յիմաստս, և կանոն ուղղուն 'ի բարբառն :

Արդ զի դարձեալ զԱիկերոնին 'ի մէջ առից զքանս, երկոքումբք յարդարի ճարտարիստութի, բնութք և աշակերտութք. բնութին սկսանի, և աշակերտութին կատարէ: Բնութին մեծապէս ստտար լինի ճարտասանութե, զի պարտ է մտաց և ոգւոյն երազաշարժ լինել, 'ի խորհրդարանէն սուր, 'ի բացայայտութե և 'ի զարգս ճոխ. ըստ յիշողութե՝ հաստատուն և յերկարատե. յեռանդն կրից՝ արծարծուն և հրատապ: Իսկ թէ ընդ խափանածով անկեալ իցէ բնութին, և ջրտացեալ 'ի վառմանէն, անօգուտ են ամենայն հրահանգք. թէպէտ և չէ արժան 'ի նահանջել բնութեն՝ վհատութի յետս կասել. քանզի բազում այն է՝ զի փութաջան խնամք զօրացուցանեն զբնութին. և անխոնջ աշխատութի առաւել զօրանայ հրահանգել, քան զուկ անգործ կանոնադրուիս. վասն որոյ պարտ է պինգ ունել զայն. և որչափ հպաւոր գացի այն 'ի նմանութի մատենագրաց քաջաց, այնչափ արի գործէ զճարտասանն: (*)

Որ ինչ անկ է ճարտասանին յատենարանութե, գտանել նիւթս բանից, զգտեալսն կարգաւորել տրամադրութե, զարամագրեալսն յարդարել պերճարանորէն, և զյարդարեալն արտասանել, ըստ այնմ զանազանն մատենս ճարտասանութեան վարժապետք արհեստիս. այս է, Գիւտ, Տրամադրութիւն, Պերճարտութիւն, Արտասանութի. Թող և զՅիշողութին՝ զոր տմանք յաւելուն 'ի կարգս մասանց ճարտասանութե, թէպէտ և ոչ ամենեքին միարան են 'ի բաշխումն և 'ի կարգ այսոցիկ մասանց:

* Ծարքառանութիդ անուն ըսք յայնին նշանիւն լսի՝ Ծարքարութի անել. իմա պերճաբանել: Ասի եւ հաւաքութի, առեալ 'ի յոյն բայնի Ռէօ. անել, պերճաբանել: Սակայն ըսք յապոսի նշանիւնութի 'ի Գրոցո՝ զանազանին 'ի մեանց հաւաքութի եւ Ծարքառանութի, ընդ որս նոյնա նշան առնաւ մէք եւ զԱրեւելիսութի: Զի հաւաքո նշանալի զվարժապետն ապենելութիւն, որ վարդապետի զիւնանս Ծարքառանութի յոնին աշակերտելոյ, մարդն զնոս ըսք իանանայ արհեստին: Իսկ Ծարքառան է՝ որ ապենելութե եւ բեմբառոյ լինի 'ի լսելիս Բաղմութի՝ ըսք իանանայն զոր ասանդի Ծարքառանութի: Հաւաքո է վարժապետ. Ծարքառան է վարժեալ: Որք ինչպէք 'ի հայտմս համանա

Ըստ նիւթոյն՝ ըստ որոյ հասանէ ատենախօսել, զանազանի ճարտասանութիւն և 'ի հանգէսս . իսկ հանգէս նշանակէ հրապարակեալ հարցաքննութիւն 'ի տեսիլ հանել զճարտարութիւն բանիցն, իբր յատեան ածելով ատենախօսին զհրահանգութիւն իւր առաջի բաղձախումբ ատենի՝ գիմամրցութիւն ընդ այլում ախոյեալնի, կամ ինքնին առանձինն բեմբասաց լինելով: Ամենայն հանգիսական ատենախօսութիւն՝ խնդիրք են որոշեալք, զորս ապացուցանել ջանայ ճարտասանն՝ ըստ կանոնաց ճարտասանութե: (*)

Իբրակի է հանգէսն ճարտասանական. կայրդա, կան, բաղխոհական, ատենական: Կայրդականն՝ Թարգմանի տօնախմբական, կամ Ժողովական. զի 'ի մէջ Ժողովոյ գովէ կամ պարսաւէ զգործս ուրուք, կամ զգործողն գլխովին: Նիւթ էն այսր հանգիսի, ամենայն ճառք ատենախօսեալք 'ի կատարումն տօնից եկեղեցականաց կամ քաղաքականաց, ևս և յեղերական տխրութիւն, զորօրինակ են ողբք և դամբանական ճառք:

Բաղխոհական են ամենայն գիմամարտ ատենախօսութիւն կարգեալք 'ի խելամոռութիւն ունկնդրաց՝ առ 'ի գործել և հաւանել ընդ գործ ինչ, կամ 'ի տարհամոզումն առ 'ի հրաժարել 'ի գործոյն՝ վասն որոյ բանն է, առաջի առնելով զկրացն վայելութի, զօգտակարութի, զհարկաւորութի, և որ 'ի նոյն սակի են. կամ ընդ հակառակն՝ զյոռութիւն ցուցանելով: Ատենական է ջատագովութի, կամ ընդ հակառակն՝ սողիւտ և մեղադրութի զումեքէ, վասն արդարացուցանելոյ 'ի յանցանաց, կամ պարտաւորելոյ 'ի վրէժ յանցանացն.

նախ էն ճարտասանն և հանգիսն, այլ մէջ ջանացս հասարակութեւ զանազանութիւն:

Ձոր մէջ սովորեցաւ հանգիսն անհամեմել ըստ նախնի մաքենագրաց մերոյ, Յոյն և Լատին և Սեռ անհամեմել, իբրեւ ընդ իւրն պարսնաւիւզ շայնայլ քենաւն ճառից՝ որք ընդ նոսր Բովանդակիւն: Ամենայն նիւթ ճարտասանութեան՝ մանաւանդ որ մրցութիւն լինի երկուց հակառակմարդ տխայանից՝ խնդիր անհամեմել. զորոյ զհանգիսման և զբաշտանութեւ որ այլ ևս իւրեւրս, անանդեցաւ իարգաւորաբար յերկրորդ մասին գրոյս. քի թ:

ջանալով շարժել զդատաւորն 'ի վարձ կամ 'ի պատու-
հաս, և յուզել զկիրս 'ի գթութի կամ 'ի ցատումն :

Կարգ, զոր ընտրելի թուեցաւ ունել մեզ յայսմ
աշխատասիրութեա, թերևս նորօրինակ երևեացի ոմանց՝
օտար 'ի սովորականէն, իբր զհակառակն ընթանալ
զուղի : Այլ որպէս ընտրեալ կալան բազումք 'ի քաջ
վարժապետաց, և որչափ ևս ինքնին 'ի փորձոյ քննեցի
զիրոք, գիւրաւ յաջուկ ուսանողաց՝ նախ մարզիլ 'ի
յստակ գրութի և 'ի սերճախօտութի, զի առցեն ըզ-
ճաշակ վաստակոյ իւրեանց, և 'ի զարդս անդ և 'ի
ձեակերպեալ յօրինուածս զուարճացին՝ ընտրելով
զպիտանին յանպիտանեաց, և ապա մտցեն 'ի կանոնս
տրամադրութեն և շտեմարանաց նիւթոցն . զի մի՛ այն
առաջին ոսին ցամաքութի տաղտկացուցէ զնոսա : Զի
թէպէտ ունին ասել ոմանք, թէ որպէս առանց զտե-
ղիան գիտելոյ, և նիւթս ունելոյ 'ի ձեռին, զզարդս
ճարտասանութե 'ի գործ արկանիցեն . բայց այս հա-
ւասաի է, թէ շարժիչ համբակաց զառաջինն անդ յա-
ւէտ զարդքն են քան զհաստատուն կերակուրս . զի 'ի
մանունս անդ և 'ի զարդս խնդամեալ նոցա, ապա
յօժարութե աշխատին 'ի մտադրութի կարևորացն :
Վասն որոյ զայս շաւիղ կալեալ, յերբեակ մասունս
տրոհեցաք զճարտասանութի . յառաջնումն աւանդեմք
զՊերճախօտութի . յերկրորդումն զՏրամադրութիւն,
յորում դասաւորեմք զԳիւտն և զամենայն բաժան-
մունս երկց հանգիսիցն . յերրորդումն զԼրտասանու-
թի . որովք բովանդակին կանոնք և ամենայն գիտելիք
ճարտասանութե :

Մ ԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՅԱՂԱԳՍ

ՊԵՐՃԱՆՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԵՐՃԱՆՕՍՈՒԹԻՒՆ է այն մասն ճարտասան-
նութիւն, որ ուսուցանէ զպատշաճական եղանակն ար-
տայայտելոյ պատկանաւոր բառիւք զխորհուրդս մտաց,
և զիրան զորոց բանք են: (*) Այսպէս սահմանէ զայս
Կիկերոն. Պատկանաւոր բանից և զրուցաց բարեկարգ-
յարմարութի: Սեփական է այսր մասին ճարտասանուն
ուսուցանել զչքեզ զողորկ և զճախարակեալ դարձ-
ուածս բանից. յորում որչափ առաւելու պերճունն,
նոյնչափ և առննթեր դասաւորին ըստ իւրաքանչիւր
պէտս կարեւոր կանոնք անհրաժարելիք ՚ի ճարտասա-
նութէ. վասն որոյ իրաւունք են զառաջին տեղին գրա-
ւել սմա:

Զարդս պերճախօսունն ճարտասանք զօ-
րինակս և զտարազս զրուցաց՝ որք ակնորժեւի ընծայեն
զբանն, ազդոյ և համոզակեր: ճարտասանն ոչ խօսի
առ արտայայտել ևեթ զխորհուրդս մտացն. զի առ-
այս՝ շատ է ասել զիրան գիւրիմաց բանիւք. այլ որպէս
և այլուր ասացաւ, որովհետեւ նպատակ ունի համո-
զել և շարժել, վասն այնր խնդրէ թափ անցանել ՚ի
միտս և ՚ի սիրտս ըսողաց. զոր ոչ կարէ կատարել՝ առ-
անց բարբառելոյ զնորին յանկաւորն, այն իսկ են
փոխակերպութիւք և ձեք: Զի երեւակայութի և խոր-
հուրդք՝ զգալեօք շարժին, և ընդ այնս հաճին, և այն
հաճութի սատար լինի հաւանականութեան. քանզի
ունկնդիրն գիւրաւ իբրեւ ճշմարիտ ընդունի՝ զոր հա-
ճոյական դասի: Արդ չէ բաւական լոկ բացայայտու-
թի բանին, և ոչ հաստատութի բանաւոր փաստիցն,

* Եւրօքսձիւս — Եւր, Elocutio. Հին ճարտասանու-
թիւն զայս մասն՝ Եւրօքսձիւս — Եւրօքսձիւս. այլ մեզ այդին
անունն էլ գիւրդաւորն իւրեցաւ:

այլ պերճախօսութեն մեծութիւն և շուք համանդամայն կատարեն զփափաքումն մտաց և զերեւակերպութեն : Զի նա առաջի դնէ մտաց զճշմարտութիւն և զհաստատութիւն բանիցն և զասացուցից . զուարճացուցանէ և զերեւակերպութիւն՝ գեղեցկութիւն ասացուածայն , և ուժգնութիւն՝ որ նմա սեփական է : Յորչափ պարզապէս յառաջ բերէ զբանս իւր ատենախօսն , թողու զլսողն ցուրտ և հանգարտ , և չլարթուցանէ ի նմա զարմանս և սքանչացումն , զոր ազդէ ըստ Կիկերոնի՝ յարգարուն ատենախօսութիւն ճօխացեալ ըստ ամենայն քաջութեանց պերճաբանութեան : Եւ այն զի տնկակից տեսանեմք ի բնութեն յօժարութիւն ոչ միայն առ բարին և ճշմարտն , այլ և առ գեղեցիկն . զի որ զինչ և մատուցի յաչս մեր՝ ոչ հաճիմք մենչն նշմարեալ ի նմա զուգաչափութիւն գեղեցկութեն : Նա աւանիկ կարգն և պաճոյճն արտային՝ հաճոյական առնեն մեզ զիրան վասն որ ի նմա գեղոյն , քան բարւոյն և ճշմարտին : Ի բազումս ի ճառից , մանաւանդ ի կացրդականս՝ որոյ գործ է հաճել զունկնդիրս և բերկրեցուցանել , օրէն և պարտք են ի մէջ մատուցանել զամենայն ճօխութիւն արհեստին . իմացուածս ճարտարահնարս , տարւորութիւն ազդողականս , ձեւս հաճոյականս , փոխակերպութիւն արծարծունս . և համառօտիւ՝ զայն ամենայն , որ ինչ մեծութիւնք և ճարտարութիւնք են արհեստին՝ հարկ է ատենախօսին ոչ միայն երեւցուցանել անդ , այլ և հրաշալի օրինակազատակարգել՝ ի լրումն ակնկալուն ունկնդրաց խմբելոյ ի լուր գեղեցիկ ասացուածոց :

Առ այս՝ երբեակ հանգամանս պահանջեն վարժապետք այսր դպրութեն . առաջին՝ Վայելլաբանութիւն , որով իմանամք զուղիղ ընտրութիւն բառից . երկրորդ՝ Շարակարգութիւն , որ է ճարտարարուեստ դասաւորութիւն բառիցն ընտրելոյ . երրորդ՝ Շքեղութիւն , որ է բազմայեղանակ ճօխութիւն փոխակերպութեց և ձեռոյ՝ տակս ամօքելոյ և բերկրեցուցանելոյ և շարժելոյ . որովք կատարի արհեստն ճարտասանութեն :

Յազգ = Հայեւաբանութեան : (')

ԱՍԵՆԼԶԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ է յօրինել զբանն ընտիր ընտիր բառիւք, հեռի 'ի ռամկական և 'ի խաթարեալ օտարաձայն բառից, պատկանաւոր 'ի բացաւորութի առաջագրեալ իմացուածոյն, և ըստ տանելոյ լսելեացն բաւականութե : Անհրաժարելի պարտք են 'ի վայելութե բանին քաջ զննել զընտրութի բառից, թէ առանձինն քննելով զնոսին ըստ նշանակութեն և ըստ ձայնին քաղցրութե, և թէ վասն այլոյ յարակից բառի՝ որ մակագրական իցէ առ գոյական անուամբ, կամ մակբայ առ բայիւ. միտ զննելով յընտրութիւն զուգադիր բառից՝ առնուլ զպատուականն և զի կիրարկեալն յականաւոր մատենագրաց բնիկ բարբառոյս : Այս ոչ է յարհետն ապաստան. այլ 'ի ներքին ընտրութի մտաւոր ճաշակին, որ յաճախ վարժութե քան մտաց քաջութե յաջողի :

Որպէս յայտ է՝ բան 'ի բառից կազմի, և ամենայն բառք վարին 'ի բանս յատուկ կամ փոխաբերեալ նշանակութե : Յատուկք են՝ որք ըստ սովորութե իւրաքանչիւր բարբառոյ և ըստ հասարակաց գործածութե վարին 'ի բանս. իսկ փոխաբերեալք են որք կամ 'ի հարկէ, կամ զարդուց աղագաւ, կամ 'ի համառօտութե սակս կարգին 'ի շարակարգութե նոր նշանակութե. զորօրինակ ծիծաղել՝ յատկապէս ասի վասն մարդոյ, իսկ փոխաբերութե ասի և վասն ծաղկազարդ գաշտի : Արդ վասն լաւութեան և ընտրութեան բառից պարտ է 'ի միտ առնուլ զյետագայ կանոնսդ :

'Նախ՝ լիով խելամտել ողջոյն կազմութե լեզուին, և ամենայն կանոնաց քերականութե. դիտել՝ որ եղանակ բացատրութեան ուղիղ իցէ, և որ վրիպակ կամ գեղջկական. զի որ ոք զարաւղելով 'ի կանոնաց՝ անոճ՝ դասակարգեացէ զմասունս բանին, և ոչ մօտ դիցէ իւրաքանչիւր բայի զհամապատշաճ խնդիրն, վրիպեաց անդէն ընդդէմ՝ կանոնաց լեզուին :

Երկրորդ՝ Զգուշանալ յանորոշ և յերկդիմի նշա-

նակութէ բառից . քանզի ե՛ն բազում բառք՝ որ կրկին նշանակութիս ունին , զորս թէ որք ոչ քաջ որոշեացէ , և ոչ առննթեր գիցէ զհամադատչաճ ածականն , օտաբանայ 'ի վայելութի : Օրինակ իմն . Առեալ զսերմն սարգի՝ արկ ընդ երկիր : 'Ի սմին բառդ «սարգ» զգեառնն արդեօք նշանակէ , թէ զծառն : առ որ առանց մերձ գնելոյ զմակադրականն որոշիչ , ոչ ինչ կարեմք իմանալ :

Երրորդ՝ յաճախ և մտադիւր գեգերել յընթերցումն նախադատիւ մատենագրաց իւրաքանչիւր լեզուի , զի որպէս ասացն Աիկերոն . * Ամենայն վայելութի բանից թէպէտ և ողորկի գրոց գիտութիւն , այլ առաւելու ընթերցմամբ ատենաբանից և քերթողաց , զի որք միանգամ քաղցրացին 'ի բանս նոցա , այնուհետեւ թէպէտ և կամիցին՝ ոչ է մարթ նոցա խօսել այլ ազգ՝ բայց եթէ լատիներէն . (զու իմա հայերէն) : Յշ «Գէն» Գ : Յոր յաւել ասել ոմն . յայնժամ ընտիր են ամենայն եղանակք և ոճք բանից , յորժամ յենուցուն 'ի վկայութի նախադատիւ մատենագրաց : Զայս գիտելով . 'ի հայկաբանութե և եթ ճին մատենագրաց մերոց կրթելոյ պէտք են մերազնեայց , քան յայս և յայն յաշխարհիկ և 'ի դաւառական բարբառ ժամաւաճառ լինել . որոց ոչ կանոնք գոն , և ոչ օրինակք մատենագրութե . զի այն ոչ այլ ինչ է՝ բայց թէ Զանալ 'ի դերև հանել զվատական նախնեաց , որք ճգնեցան պայծառացուցանել զհայրենատուր բարբառն . և ընդ հակառակս նոցա նոր և ըստ քմաց լեզու ստեղծանել :

Չորրորդ՝ ընտրութի բառից , որ և այս դարձեալ յաճախ ընթերցանութի քաջաց և վաղեմի մատենագրաց հայկաբանից յաջողի :

Թերութի համբակաց յընտրութի բառից յառաջ գայ յերկից աստի . նախ՝ զի բառքն նշանակենն ոչ զայն զոր գրողն կամիցի ազգել , այլ զոր նման է նմին կամ ազգակից . երկրորդ՝ ուր պակաս նշանակեն , և ոչ որչափ գրողն կամիցի իմացուցանել . երրորդ՝ երբ առաւել նշանակեն քան զոր կամիցին . զի յայնժամ բաց 'ի հարկաւոր իմաստիցն՝ ձգեալ տատանին միտք և յաւելորդ իմաստս , որ սչ են անկաւոր առաջիկայ բանին :

ԳԼ Բ.

ՅԵԶԳ՝ ԱՐԷՐԷՐԳ՝ԱՆԻՆ՝:

ՅԵՏ սպառկանաւոր ընտրուէ բառից որովք վայել
չարանուծին յօրինի, երկրորդն է շարակարգուի. (*)
որ եթէ ըստ օրինի յարգարեացի՝ լուսափայլէ և միա-
ւորէ ընդ իրեարս զամենայն մասունս բանիցն. յո-
րում պահանջի ամենազգաստ ճարտարութի առ ՚ի
բացայայտ ծանուցանել զիմաստան, և զբովանգակն
չզթայօրէն ՚ի միմեանս աղիւսէ. որով գիւրին լինիցի
հասանել նկատեալ կատարածին: Առ որ պահանջին
չօրէքին այսոքիկ. Բացայայտութիւն, Միութի, Ուժ-
գնութի և Ներդաշնակութի. զորս ՚ի մէն մի պրակս
աւանդեսցուք յառաջիկայդ:

ՊՐԱԿ. Ա.

ՅԵԶԳ՝ ԲԱՅՅԱՅԳ՝ԱՆԻՆ՝:

ԲԱՅԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ՝ նախկին պահանջեալն է
՚ի բանակարգուի. զի անօգուտ է շարագրածն ողջոյն,
եթէ մթին իցէ կամ երկբան. քանզի պարտ է գիւրի-
մաց լինել բանին այնոցիկ իսկ՝ որք ոչ միտ գնիցեն,
ըստ որում ծագէ արեգակն և յաչս նոցա՝ որք ՚ի նա
ոչ հայիցին. որպէս զի՝ ոչ միայն գիւրին լիցի առ ՚ի
խեղամտութի, այլ և անհնարին առ ՚ի չիմանալ. սո-
րին աղագաւ արժան է զգոյշ կալ ամենեւին յերկգի-
մութէ՝ որ խափան արկանէ խմաստից բանին: Ըստ
պատմելոյ Կուրինտիլիանոսի, այր ոմն ՚ի մեռանէն իւ-
րում աւանդեաց կտակաւ, կանգնել յանուն իւր
անդրի ոսկի նիզակ ՚ի ձեռին: Այս կտակ իբրեւ խըն-
դիր գժուարիմաց մնաց ընդ դատաստանաւ, զի ար-
դեօք անդրին ողջոյն՝ թէ նիզակն միայն լիցի ոսկե-
ղէն. զի բառդ «նի» միօրինակ հայէր առ անդրին և
առ նիզակն. որ եթէ գրէր, ոսկի անդրի՝ նիզակ ՚ի ձե-
ռին, և կամ անդրի՝ ունեւով ՚ի ձեռին նիզակ ոսկի,

* Յ. Σύνταξις. Խ. Compositio.

բացայայտ լինէր բանն, և ոչ մնայր երկմտութեան տեղի:

Արդ վասն բացայայտութեան յետ պահանջելոյ յուսանողաց զլիուլի հմտութի յամենայն մատուհան քերականութեան, աւանդին յետագայ կանոնքդ:

Նախ, զայն բառս՝ որոց է յարարերութիւն ընդ իրեարս, զորօրինակ են ածական և դոյական, բայ և խնդիր, մակբայ և բայ, մի յոյժ հեռացուցանել 'ի միմեանց, և մի զմիջոցն այլովք օտար բառիւք ընու՝ որք յայլ հատուած պարբերութեն նայիցին. զի յայնժամ 'ի բազում իմաստս ձգի բանն, և աշխատ առնէ զմիտս քննողաց: Զոր օրինակ այս բան. * Զորժամ կարօտութիւն և նուազութիւն անհնարին հասցէ 'ի վերայ քաղաքաց՝ առաքինութեան. տես զհեռաւորութիւն յատկացուցին առաքինութեան, և յատկացելոյն նուազութեան, զորս պարտ էր մօտ գնել միմեանց:

Երկրորդ, խնամով ուշ ունէլ զաստուորութեան մակբայից: Քանզի մակբայից գործ է ծանուցանել զհանգամանս յառաջընթաց կամ հետեւորդ բայից. որք թէ ոչ մօտ գիցին բայից իւրեանց, ոչ կարեն ծանուցանել զվիճակ գործողութեանց նոցա: Զորօրինակ՝ յայսմ բանի. * Ճշմարիտ գիտութիւն արհամարհեալ է 'ի տգիտաց միայն||. խմանայ ամենայն ընթերցող թէ միայն տգէտք արհամարհեն զգիտութիւն: Այլ թէ գնիցես. * Ճշմարիտ գիտութիւն միայն արհամարհեալ է 'ի տգիտաց||. և այլ իմն իմաստս բերէ. այսինքն թէ միայն Ճշմարիտ գիտութիւն արհամարհեալ է 'ի տգիտաց, և ոչ այլ ինչ: Ահա այսչափ խանգարեաց զկարգ բանին լոկ մակբայն հայն. չգնելով զայն 'ի պատշաճւոր տեղւոյն:

Երրորդ, յարարերական դերանունս * և յարարերելին զետեղեացին 'ի դիպան տեղւոյ. զի զբովանդակ կարգ բանին յայտ յանգիման ցուցանէ պատշաճ զուգադրութիւն յարարերականին և յարարերելոյն. իսկ այլազգ՝ անիմանալի առնէ զիմաստն: Եթէ ասիցէ դք. * Բազումք առ սովորութեն խնայելոյ 'ի ժամանակ և 'ի թուղթ զոր տոացան 'ի դպրոցս՝ այնպէս մանր գրեն, զի և ինքեանք գրողքն դժուարութիւն ընթեռնուն||: Թուի 'ի բանիս թէ մարդիկն զորոց բանքն են՝ տոացան 'ի դպրոցս ժամանակ և թուղթ, և նոքա, սովորուի կալան մանր գրելոյ, և այլն: Սա-

կայն հարազատ խնայուածն պարտի լինել այս . Բազումք առ սովորունն՝ զոր ստացան 'ի գպրոցս՝ խնայելոյ 'ի ժամանակն և 'ի թուղթ , և այն : Ահա տեսանես զի և 'ի սմին երկդիմութին յառաջ գայ 'ի խեղածիւր գատաւորութիւն յարարեականիդ ։ ։ ։

Չորրորդ , մի յաջորդել զկնի միմեանց անուանս 'ի հոլով սեռական , յորս բաղում անգամ սպրդեն երկբանութիւք : Որպէս եթէ ասիցէ որ , Գիրք պատմուն Եղիշէի , իմանի՝ գիրք անցից անցելոց ընդ Եղիշէ , և ոչ թէ գրեալ յԵղիշէայ :

'Ի վրայսցիկ և բուն պատճառ երկբանուն և անկատար բացատրուն է թերի և խառնափնդոր ըմբռնումն մտաց իւրաքանչիւր գրողի : Եթէ ուրեք պիտոյ լինիցի միտ զնեւ երկուց կամ բաղում իրաց համանգամայն , մանաւանդ ուր նմանք և մերձաւորք իցեն իրերաց , 'ի հարկէ տազնապին միտք , և չկարեն զատաբար նկատել զմիոյ միոյ 'ի նոցանէ զհանգամանս : Եթէ մատուցի ինձ գազան իմն հրեշ նորատեսիլ , խնդրեմ քննել զնա ուրոյն 'ի բաց զատուցեալ յամենայն աւելորդաց . որպէս զի մերկ և սոսկ քննելով , բովանդակութեն խելամուտ լինիցիմ : Չնայն է ասել և վասն բառից . զի եթէ առ արտայայտել զոր խորհիսդ՝ ասիցես ինձ աւելի քան զոր 'ի միտսդ ունիս , և յաւելուցուս 'ի գլխաւոր նիւթ բանիցդ պարագայս օտարս , և տարապարտ այլայլելով զբարւոք բացատրուիդ՝ խանդարես զգիպան տեղի տեսութեն իմոյ , մերթ զայս ցուցանելով ինձ , և մերթ այլընդայլոյ յաւելուածովք յեղափոխեալ՝ բունն առնելով ինձ 'ի բաղում իրս բաժանել զհայեցուածն իմ 'ի նմին ժամանակի , թէրի զմատուան տեսանելով իմ , չկարացից և զբողորն տեսանել : Այսպէս վրիպեն հետեակ մատենագիրք , որք խուռն կուտակեն նոյնանշան ձայնս՝ կարծելով որոշակի խնայուցանել , և այն զի առաւել ևս մթաղնեն . քանզի ոչ ամենայնին հասու եղեն զոր ինչ ասելն կամէին . վասն որոյ 'ի բացատրութեանն ծուաւեն զիմաստն , և ոչինչ վճարեն : Պատկեր բանիցն զոր նոքայն նկարեն՝ երկդիմի է , և ոչ ցուցանէ որոշակի ըզգաղափարն : Չորօրինակ եթէ որ ներքուէ զքաջութիւրոյ գիւցաղինն 'ի պատերազմի , որոշակի իմանամ զիրան . այլ թէ 'ի ներքս խառնեացէ 'ի յաւելուած բառիցն և զարիութի իր կից ընդ քաջութեն , յայն

Ժամ շփոթեմ զբանն . նա զմին կարծէ բացատրել ,
ես երկուս իմանամ . քանզի քաջութիւն ընդ վտանգին
կռուի , իսկ արիութիւն ընդ բնական կամ բարոյական
ցաւոցն , զորս պատմագրողն ոչ քաջ ուչ եղեալ ընդ
մի համար գրեաց : Անհոգութի վերոյգրեալ կանոնացդ
'ի վերապէս յայտոսիկ ձգէ զբանարարն :

ՊՐԱԿ . Բ .

ՅԱԼԳ՝ ՄԻՆԻՆ :

Ս՝ ԻՈՒԹԻՒՆ է՝ բերել զկարգ բանին ողջոյն զմիտ
իւեք . որպէս գուռն որ զնովմբք ծխնեօք չրջիցի :
Կարևորագոյն է սա քան զառաջինն , և գիւրիչ լսողին .
քանզի միութիւն կազմածոյ պահանջի յամենայն բանա-
կարգութիւն , որպէս զի կարասցէ իմաստս բարեկարգս
ընծայեցուցանել , և մի յայլ և այլ իրս տարբերելով
դժուարիմաց առնիցէ զբանն : Եւ զի որոշեալ նպա-
տակ ամենայն զրուցաց է յայտնի ցուցանել զիմաստ
բանին , թէպէտ և գուցեն առ նմին մաստունք բազումք ,
պարտ է այնպէս կցորդել զնոսա ընդ իրեարս , որպէս
զի զմի միայն իմաստ տալաւորեսցեն 'ի խորհուրդս , և
ոչ բազում . և այն ամենայն մաստունք իբրև գործա-
կիցք 'ի հասարակաց նպատակ ուղղեսցեն : Սոցին սակս
'ի միտ առցես զյետագայ կանոնքս :

Նախ , մինչև յկատարած պարբերութեն և իմաս-
տից՝ մի փոխեսցի տեսարանն , այլ բովանդակն 'ի նմին
տեղւոջ և զնովին անձամբ յածիցի . մի երբէք լիցի
տարաժամ անցանել խօսողէ 'ի խօսող , և նիւթոյ 'ի
նիւթ : Եւ քանզի յամենայն բանակարգութիւնս գոյ
ենթակայ իմն՝ յոր յանկի նիւթ բանին , պարտ է
միշտ 'ի նա ուղղել զկարգ բանիցն . զորօրինակ եթէ ա-
սիցես . * 'ի հասանել մեր 'ի նաւահանգիստ , արձա-
կեցին զիս նաւատիքն 'ի ցամաք , ուր ընկալայ ես
զողջոյն բարեկամաց խմոց , որք ցուցին ինձ մարդասի-
րութի || : 'ի սմին թէպէտ և մաստունքն ամենայն վեր
'ի վերոյ շաղկապին չ իրեարս , այլ բազմադէմ կրկ-
նուի բառիցդ՝ Դէր . նաւատաքի . Է . ոչ . անջատեալ և
կարկատուն ցուցանէ զբանն . զոր թէ բացատրեսցես
այսպէս . * Հասեալ 'ի նաւահանգիստ՝ ելի 'ի ցամաք ,

ուր ընկալայ զողջոյն բարեկամաց խնց, և մարդասէր ընդունելութի գաթի առ 'ի նոցանէ||, յայնժամ ամենայն գործողութիւք նշանակեալք՝ վերածեն զառնելութի 'ի մի և 'ի նոյն տէր գործողութի, և միակ և անանջատ ընծայեն զխմատն՝ գիւրին 'ի խելամառուի:

Երկրորդ, շխառնել 'ի մի զոյց իրս այլ և այլ՝ որք ընդ իրեարս ոչ կցորդին: Արիպակ կանոնիս տաղտկութի բերէ ընթերցողին. վասն զի առաւել ընտրելի էր զանազանաբար աւանդել զզատուցեալսն քան խառնել 'ի մի զամենայն, և ոչ զմիոյն իմաստ բացերն ընծայել: 'Ի սոյն վրիպակ երևի անկեալ Ղաղար փարպեցի 'ի յառաջաբանին իւրում, անցանելով տալապարտ նիւթոյ 'ի նիւթ. քանզի յիշատակեալ զփոստոս բուզանգացի, և խնդրելով ազատ կացուցանել զնա 'ի մեղապարտութէ, միտի 'ի պատմութի շինութե Բիւզանդիոյ, և երևելոյ աստեղեայ խաչին առ Վոստանդիանոս. զոր 'ի գլուխ հանեալ երկար բանիւ, և 'ի կարգ բանիցն դարձ արարեալ, յիշատակէ դիպուածով զվարժապետ իւր Աղան արծրունի. և անդէն վաղվաղակի թողեալ զկարգ բանին, սկսանի պատմել զվարս նորա՝ 'ի մանկութենէ մինչև 'ի վախճան: Այս ամենայն ծանրաբեռնութի է բանիցն և կարգի պատմութեն:

Երրորդ՝ զգուշանալ 'ի միջանկեալ յաւելլորդ բանից, որք թէպէտ ուրեք սատարեն 'ի բացայայտութի, և ուժգնուի ընծայեն բանին, եթէ բանն ինքնին պահանջեացէ, այլ յոլով անգամ ամբօխեն, և իբրև անիւ 'ի մէջ անուոյ ընդխառնեն զկարգն: Չորրորդնակ, եթէ ուրուք կամեցեալ պատմել զճանապարհորդութի իւր 'ի վան քաղաք, ասիցէ. 'Հասի 'ի քաղաքն վան՝ զոր շինեաց Շամիրամ, որ էր գլխոյ ասորեստանեայց. այն որ ընդ հնգիկս մարտեաւ և պարտեցաւ: Մտեալ 'ի քաղաքն տեսի զնորոգութիւն զոր արար Առաքչակ արքայ եղբայր Արշակայ՝ որ 'ի զարմէ Պարթևաց|| ևն: Զինչ յարմարուի է ճանապարհիդ ընդ անցիցն Շամիրամայ, և վաղարշակայ: Արդ այսպիսի զրոյցք խանդարեն զբանն և տաղտկալի առնեն ըսողաց:

Չորրորդ՝ ամենայն զրոյցք զմի ունիցին սկիզբն, ըզնոյն մէջ, և զնոյն վախճան. զի որ ինչ մի է, սկիզբն նորա և մէջն և կատարած մի և նոյն է: Ըստ այսմ եթէ 'ի կարգի բանիցն աստացի այն՝ որում մնայ ուն

կընդիրն առ 'ի լսել, անդ լրացեալ համարի զորոյն .
 իսկ յանկարծուստ անտեղի յաւելուածս ինչ առնել՝
 արտաքոյ է բանին, և երկփեղկիչ խմայուածոցն . ու
 բով խանդարի կարգն, և զօրութեն ակարանայ : Որ
 պէս թէ ոք գրեցէ վասն գործոց Վիկերոնի այսպէս .
 * Սոքիմբ քան զճառս Դիմոսթենեայ՝ առաւել իմն
 զբազումն անձանց դասնեն ուշիմ պատանիք . քանզի
 յիրաւի գեր 'ի վերոյ անց զայլովք՝ գէթ իբրեւ ատե-
 նախօս || : 'Ի սմին ինքնին դադարէ բանն 'ի բառսն Գէշ
 'Է վէրս՝ անց զայլովք . իսկ որ ինչ յետ այնր՝ ամենեւին
 աւելորդ է, և սղոտորիչ մասաց :

ՊՐԱԿ . Գ .

ՅԵՆԳ՝ ՈՒԺԳՆԱՆԷ :

ՈՒԺԳՆՈՒԹԻՒՆ իմանալք զայն քաջայարմար
 դասաւորութի բառից և անգամոց պարբերութե, որ
 պատկանաւոր յօրինուածովն ազգեցուի տացէ բանին՝
 ըստ առաջիկայ նիւթոյն պահանջելոյ :

'Ի կանոնադրութի սորին յետ առաջի դնելոյ զնա-
 խադրեալսն վասն բացայայտութե և միութե, յաւել-
 ցուք և զառաջիկայս :

'Նախ՝ 'ի բաց թօթափել զամենայն աւելորդ բառս :
 Զի ամենայն ձայն՝ որ նոր ուժգնութի ոչ ընծայէ,
 ծանրաբեռն է և փաստակար . խափանէ, ասէ Վուին-
 ալիլանոս, որ ինչ ոչ օգնէ . զոր օրինակ այս բան .
 « Թագաւորն պերճացեալ զօրութի և փառօք՝ 'ի մա-
 նուկ 'ի կուսէն պարտեալ ամաչէր » . ուժգին է և
 ազդոյ, քան եթէ ասիցես . Թագաւորն՝ որ պերճաց-
 եալ էր ահաւոր զօրութի և մեծասպաս փառօք, 'ի
 մանկահասակ կուսէն հռիփափմեայ 'ի պարտուի վատ-
 թարեալ կորագլուխ ամաչէր : Ո՛վ ոչ նշմարէ 'ի սո-
 սին՝ զառաջնոյն թափանցանց տալաւորութի, և զերկ-
 րորդին դանդաղութի : Միայն թէ մի ծայրայեղ խո-
 տորեսցուք կարի յոյժ ամփոփել զբանն՝ իբր տերևա-
 թափ առնելով և 'ի կարեորացն . զի չափաւոր լիութիւն
 բանից՝ քաղցր է ականջաց . և սաղարթազգեաց
 կանաչութի շուրջ պատէ և պատսպարէ զստուղն :

Թական կազմութեան բանին, որոց ձայնք նման իցեն, և նշանակութիւն ներհական. զի լսելիք զարթնուն նովա՝ իմանալ զգիտեալն 'ի բանս անդ: Այսպէս ունի նաբեկացին հակադրութիւն յիմաստս և 'ի բառս. (ծէ) * Որպէս զվիժին գլխէն՝ ոչ գրեցեր, և զաւագոյս փոքու սատանէն՝ մի համարեցիս ||. յորում ներհակութի գոյ ընդ վէմ՝ և ընդ աւաղ. ընդ Պետրոս առաքեալ՝ և ընդ մարդ մեղաւոր: Այսպէս և 'ի շարականի.

“ Կողահոս շիթք անասական արեանն՝ զկողածնին ջնջեաց զմեղս ”:

“ Պարգևատուն ամենեցուն՝ այսօր խնդրի ոյար գեւ 'ի Պիղատոսէ. և արկողն զլոյս որպէս զօթոց՝ հաւանի սպտիլ 'ի Յովսէփայ ”:

Նման է այսմ շարականս այս ողջոյն:

Տկարացուցանէ զընթացս բանիցն վայրատար յաճախութի բաղձիւսական շաղկապին և, կամ այլոց նմանեաց: Եօրինակ 'ի մէջ առցուք 'ի փարպեցւոյն թէպէտ այսու ոչ կծանկել ինչ յանդգնիմ զքաջ մատենագիրն, այլ զանվրէպ կանոնս գրաւոր յօրինուածոց՝ թերութեք քաջացն ցուցանեմ, առ 'ի զգուշագոյն փոյթ համբակաց: * Եւ զօրավարն հայոց մամկոնեան վահան ... արամբք որպէս թէ հարիւրովք, և թերեւս սակաւութք, և կամ յոլովիւք. և Միհրան այնչափ հազարօք առ նա բանակեալ էր մօտ. և տեղին ուր զօրավարն հայոց մամիկոնեան էր՝ յիշխանութեն սարսից թագաւորին էր ||: Բազում անգամ առանց բաղձիւսական շաղկապի՝ ամփոփ, աղղոյ, և երազաշարժ ձևանայ բանն: Չչափով սխտաութի այսպիսի շաղկապից 'ի խորենացւոյն է ուսանել. որ ըմանրասպասում սարազայից յիշատակութե՝ տակաւին հզօր և ուժգին բերէ զիմաստ բանին, և բազում ինչ բովանդակէ (բ. 43.) Օրինակ իմն. Ա. ԺԹ:

“ Չայս իմացեալ աղեղնաւորին հայկայ, յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ սկիզդ լայնալիճն, դիպուցանէ զերեքթեանն կրծից տախտակին. և շէշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր անկանի սլաքն:

Եւ ուրեք դարձեալ զի խիտ առ խիտ կրկնութիւն շաղկապիցդ բռնադատիչ ձևացուցանէ զբանն. օրինակ իմն. (հռովմ. Ե. 38.) * Հաստատեալ եմ եթէ

ոչ մահ և ոչ կեանք և ոչ հրեշտակք, և ոչ իշխանութիւք, և ոչ որ կանս, և ոչ հանգերձեալքն, և ոչ զօրութիւք, և ոչ բարձրութիւ, և ոչ խորութիւ կարէ մեկնել զմեզ 'ի սիրոյ անախ ԼՃ, որ 'ի քմ յմ 'ի տէր մեր || :

ՊՐԱԿ • Դ •

Յաւագ = Ներդաշնակութիւն :

ԼԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹԻՒՆ է քաղցրահնչիւն յօրինուած բանից ազդեցեալ յականջս լսողին: Հնչիւն ձայնի թէպէտ ոչ ինչ համարի առ դործողութիւն մտաց՝ որ յիմաստս բանին յառէ զաչս, սակայն և անտես առնել զայն չէ արժան. զի զօրօրինակ հնչմամբ ձայնի իմանամք զառ 'ի յայլոց խօսեցեալսն, նոյնպէս և սերտ մերձաւորութիւ նշանակեալ իրին ընդ հնչիւն անուան նորա և ընդ եղանակ արտասանութեն՝ դիւրագոյն տպաւորէ զբանն 'ի միտս: Քանզի 'ի խիտ և յանսովոր ձայնից յետս ընդգէժ գառնան միտք, և խորչին 'ի լսելոյ. զի ոչ մտանէ՝ տաէ Կուինտիլիանոս՝ 'ի սիրտ մարդոյ այն ինչ, որ յականջս անդ իբր 'ի գաւթի պատերազմող եղիցի:

Որ ինչ վասն ներդաշնակութե՛ գիտելիք իցեն, յերկուս գլուխս բովանդակին. առաջին՝ ընդհանուր քաղցրաձայնութի 'ի կարգ բանին ողջոյն. երկրորդ՝ զհնչիւն բառից բազմաց համեմատ կարգել իրացն նշանակելոց: Զպատճառս սորա և զորպէսն 'ի նախաշաւիղ տեսութիւն մեր հատուցաք. աստ զկանոնս դործով կատարմանն մնայ մեզ տեսանել:

Արդ առաջինն յերկուց աստի, այս ինքն ընդհանուր քաղցրաձայնութի բանիցն ողջոյն՝ բարեոք է, և թէ կազմեսցի բարեխառնութիւ մեղմ և ուժգին բառից, որոց առ հասարակ քաղցր իցէ հնչումն 'ի լսելիս, և բարեչափ զուգախառնութիւն ընդ ձայնաւորս և ընդ բաղաձայնս. քանզի և բնութեն քաղցր և անխառով ազդեցութի է՝ համապատշաճ և զուգաւոր բերել զայլևայլութի ձայնիցն. յոր որչափ մերձենամք՝ այնչափ նմանող գտանիմք թեւագրութե բնութես: Առանց ձայնաւորաց՝ բաղաձայնիւք անտառացեալ

բառք՝ ծանրալուր են . և առանց բաղաձայնի յաճախութի ձայնաւորաց, բերանաբաց ձայնարձակութի է, քանզի բառք դժուարինք առ 'ի հնչումն' ծանր են և 'ի լսելիս . իսկ յերկրոցուն զուգախառնութեն' քաղցր են ձայնաւորք, և ահաւոր՝ բաղաձայնք : Նոյնպէս և վասն երկարութե բառիցն է իմանալ . բաղմավանկք՝ ակորժալուր են քան զմիավանկս . մանաւանդ յորժամ զուգախառն իցեն երկարք և սուղք, որով ներդաշնակուն քաղցրանայ : 'Ի կատարումն ասացելոցս՝ պարտ է նկատել զգասաւորութի բառից և զպարբերութեց : 'Ի բառսն զգուշալի են սոքին :

'Նախ՝ մի մօտ առ միմեանս դնել բազում բառս միավանկս՝ որ դժուարին է յարտաբերութի . զի յաւարտ մէն մի բառից 'ի կախ ունելով զձայնն, բրդդզէլ պատառոտի կարգ բանին :

Երկրորդ՝ մի յարել 'ի միմեանս նմանաձայն բառս, մանաւանդ զառաւելեալսն ձայնաւորօք . զորօրինակ . Ահա հասեալ են արհաւիրք աւերածոյ : Ֆրկեցից և փառաւոր արարից դնա . երկայն աւուրբք լցուցից և ցուցից նմա զփրկութի իմ :

Երրորդ՝ մի դասակարգել կից միմեանց զբառս սուղս և դիւրագարձս՝ որ գահափոխել տան զբանն, և իմանալ ոչ ինչ . և ոչ դարձեալ զերկարս տողել առ միմեամբք՝ որք դանդաղուն տան կարգի բանին . այլ զուգախառնութի այսոցիկ ամենայնի հաճոյ է ականջաց, և գիւրին առ 'ի միս առնուլ :

Իսկ առ 'ի դասաւորել զպարբերութիւնս՝ պարտ է այնպէս բաշխել զանգամս նոցա, զի յաւարտ իւրաքանչիւրոցն սակաւ մի հանգիստ տացի ձայնին, որով գիւր լիցի տուրեւառութե շնչոյ . և միանգամայն զուգախառնութեամբ կատարածի առաջնոյ անգամոյն և սկսման երկրորդին պարտ է ներդաշնակել զհնչիւն ձայնին . այսինքն՝ զմին ձայնաւորաւ առնել, և զմիւսն բաղաձայնիւ . կամ զկատարած առաջնոյն և զսկիզբն երկրորդին այլ և այլ բաղաձայնիւք յօրինել, որպէս զի՝ մի կրկնութի ձայնաւորաց՝ բերանաբացութի, և վիհ գործեսցէ 'ի ձայնն, և մի յերկարատկել բաղաձայնիցն խտասացի հնչումնն : Իսկ աւարտ պարբերութեանն գլխաւորեացի ընտիր և քաղցրալուր բառիւք . մանաւանդ թէ յետին անգամքն ողջոյն քաղցր յօրինեսցին ըստ բառիցն և ըստ իմաստից . զի որովհետեւ

ունկնգիրն յաւարտ պարբերութեն ղյետին բառն դրե-
 թէ անմոռաց 'ի մօտի սգահէ, վասն այնր պարտ է ըզ-
 զուարճացուցին և զօգտակարն մատակարարել նմա :
 Պարբերութիւք մի երկայն լիցին միօրինակ հետ զհետէ,
 և մի ամենայնն կարճ հաւատարաջափ, այլ ընդխառ-
 նեացին երկայնք ընդ համառօտս : Նոյնպէս և եղա-
 նակք շարագրածոյ պարբերութեց մի լիցին յամենայ-
 նի նմանք միմեանց, կամ միաձևութե՛ք յետ և առաջ
 դասեալ, զի յերկարաձիգ միաձայնութիւն տաղակացու-
 ցիչ է և ձանձրալի. այլ սարտ է զմի մի 'ի պարբերու-
 թեցն ազգի ազգի յօրինուածովք ձևացուցանել :

Զընդհանուր յօրինուած ներդաշնակութե ըստ
 ասացելոցս ցայս վայր՝ ունիս տեսանել, զառաջիկայ
 օրինակագ ընդ իրեարս համեմատեալ (Պիտիյո :)
 " Բայց բեր աղէ՛ փորձեսցուք բանիւս՝ և յարտաքինն
 նորա հայել մեծութի, զոյս շուրջ զիւրև 'ի բոլոր ազ-
 գացն հաւաքեալ իւրումն համբարէր ազգի. առաւել
 ըսպէս իմն կամեցեալ երևեցուցանել փառացիս առ-
 բնաւ ազգօք, փոխանակ թշուառագոյն աղքատու-
 թեն : Եւ յայտ 'ի խորանին կազմութեն է, ոյք զա-
 նազան գեղեցկութե՛ք յարուցեալ կանգնեցին նիւ-
 թովք պատրաստութեն՝ յայնմանէ 'ի նորայն մթերից
 ստոյգ արդարև հրաշակերտ անձային կոչեցեալ խո-
 րանն " : (Եփէէ) " Վասն գիւրութեն՝ որ գուհրա-
 մայեցեր մեզ առնել, էր մեր իշխանութի անգրէն յաշ-
 խարհին մերում՝ չանկանել մեզ 'ի ձեռս թագաւո-
 րիդ, որպէս և այլքն՝ որ ապրեցան յայսպիսի փորձա-
 նաց : Այլ որպէս կամեք և յօժարութե եկաք, իբրև
 գիտացաք զվիշտ վտանգիս՝ ոչ ինչ զանգիտեցաք յայս-
 պիսի ճգանաց, սոյնպէս կամիմք զի այլ ևս ծանրա-
 ցուցեն 'ի վերայ մեր, մինչև քո չարութի կամացդ
 յադեսցի 'ի մեզ " : Զտարբերութի երկուց օրինակացս
 ըստ քաղցրաձայն բառիցն, և ըստ հանգստից անգա-
 մոց պարբերութեն՝ ինքնին տեսանէ մտադիր ընթեր-
 ցողն. վասն որոյ ոչ է կարօտ բացատրութե :

Այսչափ յաղազս քաղցրութե յօրինուածոյ առ
 հասարակ. յետ այսորիկ կայ մեզ աւանդել զերկ-
 րորդ գլուխ բանիցս մասնաւորաբար ճառելով զգե-
 ղեցկութե և զնորհաց բանին, որ է համեմատութի
 հնչման բառիցն ընդ իրացն նշանակելոց : Վասն պատ-
 շաճապէս կատարելոյ զայս՝ պարտ է միտ գնել նիւ-

Թոյ բանիցն . եթէ իմաստն յառաջ գալցէ 'ի շարժու-
թէ կրից, կամ 'ի յուզեալ երևակայուէ, որպէս թէ
իցեն բանք հիացման, բարկութեւ, տագնապի, այն-
պիսի բառիւք պարտ է յօրինել զբանն, զի ոչ միայն
նշանակութիւն՝ այլ և շարադասութիւն և դիւրաշնչիկ
կարգ բառիցն ցուցանել կարասցեն զայն եռանդն բը-
նութեւ : Նոյնպէս եթէ մեղկաղէտ սրտի բանք իցեն,
կամ աղերս, կամ տարակոյս, թոյլ և հանգարտ լի-
ցի դասաւորութի և ձայն բառիցն . այնպէս զի լոկ
բացախօսութի այնպիսում շարագրութե՝ 'ի ձայնէն
և եթ ծանուցէ զիսկութի իմաստիցն : Սմին հանգոյն
ընդհանուր կանոն է, ըստ զօրութե իմաստից բանին՝
յարմարել և զբառս շարամանուէ . 'ի սաստիկս ուժ-
գին, և 'ի մեղմ բանս թոյլ : Տես առ այս զճարտար
յօրինուած Եղիշէի 'ի նկարագիր արիւնհահեղ պատա-
րագին Յեփթայեայ . կարգաւորութի բառիցն՝ ըստ
աղիոգորմ նիւթոյ պատմելեացն, տագնապ յարարողս
գործոյն, և շարագրութիւն զարթուցիչ տագնապի :
" Գութացաւ Յեփթայի, և եհան զսուրն վաղվաղա-
կի, կափոյց զաչս մտացն յանտեսութիւն, մինչև աղիքն
գալարէին 'ի գութ խանդաղատանաց, թէպէտ սիրան
'ի բերանն էր, հարաւ սուրն 'ի փողս դստերն և կրտ-
րեաց : Առ 'ի դռնին հեղման արեանն, և 'ի հանչիւն
կոկորդին, և 'ի շարժումն բոլոր մարմնոյն, առ հասա-
րակ ամենայն բաղմութիւն բոլոր մարդկանն միաբար-
բառ ճչեցին, իբր թէ երկինք և երկիր լային զմահ միա-
մօրն " . Որչափ կսկիծ և երկիւղ ահաւոր խառնէ
աստ ըստ պատշաճի առաջիկայ նիւթոյն, նոյնչափ
դարձեալ 'ի պատմութեան կանանցն երանելեաց ըստ
ձեռնարկեալ նիւթոյն զուգայարմար ունի զկարգա-
ւորութի բառիցն, քաղցրութի և կարեկցութի աղ-
դելով յընթերցողս և 'ի ըսողս, որպէս է տեսանել 'ի
գիրս նորա :

Վասն զգալի ևս գործելոյ զներդանակութիւն՝ որ-
պէս ասացաք, պարտ է առաւելապէս միտ դնել զի
մեծամեծ գործողութիք ստորագրեացին Յայիւն, կամ
չարժման : 'ի ստորագրելն և 'ի պատմել զգործողու-
թի ձայնին, լաւագոյն է այնպիսի բառ կարգել 'ի բա-
նին, զի ձայն նորա հանդիսասցի նշանակութեւն . զոր-
օրինակ, խոխոջել գետոյ, մանչել առիւծու, թըն-
դիւն օտնաձայնի : Այս յօրինուած դիւրընկալ է և

արարդ, մեծապէս գեղեցկութիւնն անկողնէ բանիցն, չկարող
բազում արհեստի, զի բազում այն է՝ ուր բառք
ինքնին նման ունին զհնչումնն ընդ նշանակութենն, ը
թեւադրելոյ ամենարուեստ բնութեն : Որգոն . (Բ. Ա.
Է. 3.) * Անդ էր լսել թնգիւն վահանաց, չկահիւն
զաղեղանց, շողիւն սուսերաց, շառաչիւն նետից ։ :
(Ե. Գ. Է. 2.) " Ի տրոփական դոփմանէ ոտիցն թնգեալ
տանիքն և 'ի վայր փլուզեալ ։ :

'Ի բացատրութիւն շարժման՝ խնդրել արժան է, զի
հնչիւն բառին և հոլովումն ձայնին 'ի բերանն՝ ըստ
արագութենն կամ ըստ դանդաղութեն, և կամ ըստ
եղանակի շարժման՝ նման գոցի շարժութեն պատմեալ
իրացն : 'Ի քաջութիւն քերթողին է այս ապաստան՝
պատրել զերեւակայութիւն, և առաջի ընթերցողին իբրև
'ի թաաեր գործով կատարել զպատմեալն : Զորօրի-
նակ քերթողի ուրումն գաղղիացոյ՝ զահօսաձգութի
եզին նկարագրելով՝ այսպէս քերթողաբանէ, թէպէտ
ոչ զնոյն նմանաձայնութի կարեւր բերել 'ի հայումն .

" Եզն 'ի յոտին դանդաղ 'ի քայլ ,

Ըզխիստ ահօսըն պատառեալ , ։ :

Տես զհանգարտութի հնչմանն, նոյնպէս և զնշանա-
կելոյն : Ահա և հակառակն . * Զհասանելն, զանցա-
նելն, զյարձակելն 'ի վերայ՝ մի առնէր ։ : Յորում
թուի թէ գործիցի պատմեալն :

Այսչափ մանր զննութեք յիրաւի սեփական են
տաղաչափութեան . տակայն ոչ գոյնն ինչ օգնէ սա և
ճարտասանութեն : Բնութի է մարդոյ՝ զուարճանալ
յամենայնի ընդ թիւ և ընդ զուգաչափութի . զոր թէ
խնդրեցես մոլծանել և 'ի յօրինուած լեզուի՝ շատ
լիցի հետեւել բնութեն, քննել զաշխոյժս և զեռանգն
բարբառոյ, հարցանել փորձել զլսելիս . քանզի թէ և
նիւթ խմաստիցն վսեմախոհ իցէ, առանց զուգադրու-
թեն բառիցն՝ զփափկուի լսելեացն խայթէ : Ուր չափն
և հանգիստ և աւարտ թերի գացին 'ի յօրինուածն ,
զգայ զխանգարումնն : Ուր աւելի և հոժ է, տաղա-
կութեք զերեսս դարձուցանէ : Ամիցին խմանալ զա-
ւութի յօրինուածոյն, և գիտել թէ նման իցէ թե-
ւադրելոյն 'ի բնութենն . այն է յորժամ զուգապէս
զուարճացի գիտունն և սգէտ, առաջինն 'ի սլատ .

Ճառան խելամառելով, երկրորդն 'ի բերկրութի շարժելով: Յաղագս այսր ամենայնի կարևորագոյն է աշակերտելոցն ճարտասանութեն հպատակել 'ի ջանս յայտ և 'ի քաղցրաձայնութի յօրինուածոյ: Քանզի բառք՝ են իբր մտմ կակուղ, ասէ Նիկերոն, որ գիւրաւ զկնիք տալաւորութեն ընդունին, և առ ամենայն յօրինուած ձևոց են գիւրընկալ. որովք է ուրեք զի ահեղ ընթացիւք յառաջ խաղայ բանն, և ուրեք շոյտ սաղապի. մերթ ամառքէ զունկնդիրն, և մերթ ահիւ պակուցանէ:

ՊԲԱԿ, Ե.

Յաղագս Պարբերութի:

Որովհետեւ յայտալոր բազում ուրեք յիշատակեցաք զպարբերութի, կարևոր է աւանդել աստ սուղ բանիւ՝ թէ զինչ է պարբերութի, որպէս ամենեցուն իսկ սովորութի է առնել՝ որք աւանդեն զուսումն ճարտասանութի:

Պարբերութի է բան լրացեալ, որոյ սկիզբն է և կատարած, և ընդարձակութի չափաւոր, առ 'ի բացատրել զխորհեցեալ իմաստն բարիորք յօրինուածով և քաղցրութի: (*) Ըստ որում աւանդէ Արիստոտէլ, նախնի իմաստասէրք և առննարանք կացեալք յառաջ քան զաւուրս նորս՝ ընդարձակագոյնս յերկարէին 'ի բանս իւրեանց անգուլ և առանց խորոց տալոյ բանին, մինչև 'ի վճար խօսիցն ողջոյն: Այս տաղտկալի էր լսողաց. որք դժուարէին միտ դնել յերկարաձիգ զրուցացն, և զուեալսն 'ի միտս ամբոյրել: Յաղագս այսորիկ սահմանեցաւ պարբերութի և չափ 'ի խօսս: Թէ պարբերութին չունիցի ինչ հատուած, այն Պարբերականի, զորօրինակ այս բան. * Մէք չեմք բաւական մերձենալ յամենեցունց պատճառն: իսկ թէ ոչ միահետ ձգեսցի պարբերութի, այլ ուրեք ուրեք հանգիստ տացի, նշանադրեալ միջակետիւ, կոչի Բաղադ.

* Պարբերութի. յն. περίοδος. լատ. Periodus.

Անդամ. յն. μέλος. լատ. membrum.

Հատման. յն. κόμμα. լատ. incisum.

բեւեռ պարբերութիւն. արդ այն մասն պարագրեալ ընդ մէջ երկուց միջակէտից՝ անուանի Աշտ. և թէ դարձեալ Անգամն բաժանեցի 'ի մասունս' նշանագրեալ ստորակէտիւք, մէն մի այն մասունք՝ Հափած անուանին :

Տես զվերլուծութիւնն համեմատ ասացելոցս յայս պարբերութի 'ի գրոց Եղիշէի. * Գիտէք դուք ամենեքին, հափած է. յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի գործ պատերազմի, թէպէտ և էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել 'ի մէջ բանակիս, Դաբէւեալ հափած է յայ՝ լայր. 'ի ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ 'ի նոցանէ աղօթիւք, յամուր տեղւոյ ուրեք թողուիք զնոսա : ասք հափածեցա՝ մի անգամ : Իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւազունք և գրակարգացք իւրաքանչիւր կարգաւ կանոնաւ, իբրև վառեալք զինու և պատրաստեալք 'ի պատերազմ, հափած մի. կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթշնամիսն ճշմարտուէ : ասք լրացա՝ երկուրդ անգամ, և ուղ պարբերութիւն || :

Երկու ազգ են բաղադրեալ պարբերութեց. առաջ նոցն յօրինուածն այնպէս իմն 'ի կախ ունի զանգամն առ միմեամբք, զի չէ հնար 'ի միտ առնուլ զբովանդակ իմաստն՝ մինչև կատարեալ պարբերութեն : Յերկրորդումն թէպէտ անգամքն կցեալ են յիւրեարս շաղկապօք, այլ անկախ են զմիմեանց, զի իւրաքանչիւր ունին զկատարեալ իմաստ : Առաջինքն վարին 'ի յառաջաբանս, յընդլայնմունս, 'ի վերջաբանս և ուր պէտք իցեն ընդարձակ պերճախօսութիւն : Երկրորդքն վարին 'ի սրտմականս, 'ի վարդապետականս. մտանեն ուրեք և յառաջինն, զի այլաձևութեն 'ի բաց մերժեացեն զտաղակուին՝ և թէ հանգիսեացի : Առաջ նոցն օրինակ. * Եթէ քաջն վարդան կասէր երբէք 'ի մարտնչելոյ և 'ի յաղթելոյ, եթէ ոչ դէր 'ի վերոյ ամբառնայր քան զպայման մարդկեղէն բնութիւն, եթէ քաջութի նորա և իմաստութի ոչ խրախուսէր անպարտելի հաւատովքն և սիրով, յայնժամ զնա հաւասարէի ընդ Տիգրանայ և ընդ Վահագնի || : Այս քառանգամ պարբերութի է, և լրացաւ վերջին հատածովն : Զսոյն դարձեալ տրոհեցուք ըստ այսմ օրինակի. * Քաջն վարդան ոչ ուրեք կասեցաւ 'ի մարտնչելոյ և 'ի յաղթելոյ : Գերիվերոյ ամբարձաւ

նա քան զպայման մարդկեղէն բնութիւն : Քաջութիւնն որ
բա և իմաստութիւն խրախուսէր անպարտելի հաւա-
տովքն և սիրով : վասն այսր ամենայնի վեհադոյն դա-
սեմ զնա քան զՏիգրան և քան զԱհադն || :

Ընդհանուր կանոն է վարժապետաց ճարտասանու-
թե՛ զի անգամք 'ի պարբերութիւն մի լիցին նուազ քան
դերկու, և մի՛ առաւել քան զչորս : Երկրորդ՝ զի ա-
մենայն անգամքն հարկաւ կից գտցին յիրեարս, և մին
'ի միւսն ակնարկեացէ, մինչև հասեալ 'ի յետին հա-
տածն՝ ըրացի բանն, ոչ ինչ յաւելլով և ոչ պակա-
սելով : Երրորդ՝ զի որովհետև առ 'ի բացաարել զդա-
նազան կիրս՝ երբեմն պահանջի արագութիւն և սղութիւն
պարբերութեց, երբեմն թուլագոյն յօրինել, մերթ
բազմարուեստ, և մերթ անզարդ՝ որպէս ինչ պէտք լի
նիցին առ 'ի շարժել կամ 'ի համոզել : նմին իրի հարկ
է ուրեք զհատածսն առաւելուել, ուրեք զանդամսն,
և բազմում անգամ յերկարածգել զպարբերութիւնն
գլխովին : Տեսցուք մի առ մի զերիս զայստակ :

Զհատածսն առաւելումք՝ երբ հարկ լինիցի 'ի նեղ
արկանել զհակառակորդն, կամ մեծ երևեցուցանել
զիրն զորմէ բանք են, խիտ առ խիտ յեղյեղելով զնման
բանս անկատարս : Զորօրինակ յայս բան Ամբրոսիաց-
ւոյն . * Եւ արդ զինչ . իսպառ մնացաք 'ի նոյնն, և
մինչև ցյաւիտեան անտէն եղեալք 'ի տեսանէ, և դեռ
ևս ո՞րս պահէ մեզ բարձրեալն || :

Զանդամսն յաճախեմք՝ առաւելապէս 'ի պատմա-
կանս, երբ զանազան պարագայս, կամ դիպուածս 'ի
մէն մի անդամս պարունակեալս կարգեմք զինի մի-
մեանց, որք թէպէտ զատաբար տեսեալք՝ ուրոյն
իմաստս պարունակեն, այլ բովանդակն միանգամայն
'ի մի նպատակ ուղղին : Այսպէս որջոյն պատմագրու-
թիւն խորենացւոյն . յորմէ ամէմք զօրինակդ առաջիկայ-
(Գ. 7.) * Երթեալ մանածիհր հայոց հարաւային
գնդաւն և կիլիկեցւոց զօրօք զկողմամբք ասորեստա-
նի, ճակատ տուեալ Է Բակուր բղէշի, տատակէ զնա
և զզօրս նր. և զպարսիկս օգնականս նմ՝ հալածականս
առնէ, և զորդին Բակրոյ զհէշայ ձերբակալ արարեալ՝
հանդերձ երկաթի կապանօք առաքէ Խոսրովու . և
զգաւառս իշխանութե՛ նորա սրով գատի յանխնայ,
ոչ միայն զմարտիկս՝ այլ և զաւամիկ շինականս . և
բազում գերիս առեալ 'ի կողմանց Մծբնայ . ընդ

որս և սարկաւագուենս ութ զմեծի ևսկիոսպոսին Յա-
կորայ || :

Յերկարաձգեմք զպարբերուն՝ երբ կամիցիմք շար-
ժեւ զլսողն, արհեստիւ և ճարտարութիւն կցելով յե-
րեարս զանգամս բազումս, ոչ ուռուցիկ և դատարկ
յիմաստից, այլ վսեմ յօրինուածով, և պատարուն
իմաստիւք : Այսպէս 'ի գիրս Եղիշէի. "Մի սիրտ յօ-
ժարութեւ էր ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և
տղայոց և ամենայն միաբանելոցն 'ի Քրիստոս. քանզի
սու հասարակ զմի զինուորութի զինուորեցան, և զմի
զոսոյ զգեցան զհաւատոց պատուիրանին Քնի, և
միով գօտեաւ ճշմարտութեն սնդեցին զմէջս արք և
կանայք : Ընկեցեալ կայր այնուհետև ոսկի, և ոչ որ
առնոյր իւր առանձինն արծաթ, և արհամարհեալ ա-
ռանց ազահուութեան, անարգեալ պատուական հան-
դերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց : Կաւ իւրաքանչիւր
ուռմէք ստացուածք ոչինչ համարէին յաչս ստացողաց
իւրեանց : Տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ մեռեալ
գիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք
փորէին. և կեանք իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին, և
մահք իւրեանց անշուշտ կեանք " :

Որպէս զի ըստ պատշաճի յօրինեսցի այս յերկարա-
ձիգ պարբերութի, պարտ է նախ 'ի միտ առնուլ հա-
մառօտիւ զիմաստան՝ զոր բացատրել կամիցիս, և ապա
զարդարել զնոյնս հոյակապ շքեղութիւն, և մանրիկ շող-
կապօք սերտ միացուցանել զանգաման ընդ իրեարս.
որով միաւորեսցի սկիզբն ընդ վախճանին : Միայն թէ
մի՛ աւելորդ և անհամ բառիւք առաւելուցու բանն.
և ևս՝ զի ընդարձակուի բանին համեմատ լինիցի ընդ-
արձակուէ իմաստիցն, որպէս զի երկութն ևս համան-
գամայն վճարեսցին :

Յ-ւ-Գ- Ճ-Ի-Բ-Ն-Ն-ԶԷ:

ԵՐՐՈՐԴ պայման ճարտարխօսութեն է ճոխութի. (*) այսինքն է մեծազարդ վայելչացուցանել, և բազմադէմ կիսուածովք բանից բերկրեցուցանել զունկնդիրն: Սմա անկ են ամենայն նկարք և ծաղիկք պերճախօսութե, և աղջողական զրոյցք, որովք ատեն նախօսն գրաւեալ զսիրտս ունկնդրաց, յանկուցանէ զնոսա 'ի բանս իւր. 'ի նոսին բովանդակի ամենայն զարդ և բազմութել հիւսուած շքեղուն բանից ատեն նախօսին, զորս գունակ գունակ զուգադրուք պատրաստեալ հանէ 'ի հանգէս բեմբասացուն իւրոյ: Երկու աղջք են զարդուց, փոխակերպուիք և Ձեք, (***) զորոց լիազոյնս տացուք տեղեկութի յառաջիկայդ, զի այն ինքն է խնկութի պերճախօս բարբառոյ:

Փոխակերպութիւք 'ի վար արկեալք 'ի խօսս՝ են զանազան եղանակք խօսելոյ, որք շատ կի՞ սակաւ օտար երեւին 'ի սովորական կարգէ խօսից. զի հանգամանս իմն յաւելեալ յիրն յանդիմանակաց և նորօրինակ տարազ, նորազոյն օրինակաւ բացատրեմք զայն, վասն ուժգնութի տալոյ բանիս մերում: Զորօրինակ յասել Յորայ. «Նեաք ան 'ի մարմնի իմում», «Նէք ասէ փոխանակ ասելոյ պարէ՞ ան: Երբում տեսանես՝ զի այլ ինչ հնչէ բառն, և այլ ինչ իմանան միտք:

Յերկուս տրոհեցուք զփոխակերպութիս, 'ի բառս և յիմաստս: Զառաջինսն սովորութի է՝ առ հասարակ փոխակերպութիս անուանել, որ է 'ի կիր արկանել զբառս օտար նշանակութիւք, որպէս զի 'ի փոխել զայն բառս՝ փոխի և օրինակ բանին: Այսպէս 'ի նախակարգեալ օրինակիդ. «Նեաք ան 'ի մարմնի իմում», «փոխակերպութի է 'ի բառն Նէք. զի չէ եղեալ սեփական նշանակութիւն, այլ փոխանակ ասելոյ՝ Իւրք կի՞ պարտէս»: Իսկ 'ի փոխակերպութի իմաստից 'ի գործածին բառքն յատուկ նշանակութիւք. և արհեստն յի-

* Σεμνότης. Խ. Dignitas.

** Փ-Ի-Բ-Ե-ԶԷ յն. Τρόπος. Խ. Tropus.

Ձ-ն. յն. Σχήμα. Խ. Figura.

մաստս անդ է, որ զիարդ և փոփոխեցի յետ և յառաջ տարուբերելով, միշտ մնաց յիւրում նախկին նշանակութեւ, այլ ամբողջ իմաստքն բաց 'ի գրաւորէն յայլ միտս ակնարկեն. զորօրինակ. «Կաւար/կեալք հմտաբար ընդ զրահեղեղ կռապաշտութիւն» : Այս փոխակերպութի իմաստից է, որ յայլ իմաստ տանի զնշանակութի, թէ անմիտ անցիք ընդ հաշածանս կռապաշտութեւ :

Չեք են նորօրինակ բացատրութի մի և նոյն բանի՝ բազմատեսակ դարձուածովք, որ այն ինքն է զարդ և պերճութի ճարտասանական : Ըստ որում տեսնեն յառաջիկայ օրինակդ. «Անհար է մեղ, որչափ և ըղհեա ձգիցիմք, լիով խելամաճել աստուածային բնութեւ», այս առաջարկութի պարզ է. իսկ ձևաւոր՝ եթէ ասիցես. «Բաւական ինչ իցես քոյով զօրութիդ հասու լինել Աստուծոյ. կարող իցես թափ անցանել մտօք 'ի բնութի անմահին. 'ի վեր է նա քան զերկինս, և դու զի՞ դործիցես. խոր է նա քան զանդունդս, իսկ դու յո՞ իջանիցես» : Այս ստացուած լի իմաստիցն նոյն է ընդ առաջնոյն, այլ զանազանի ըստ եզանակի բացատրութեն, և յառաջբերութի զանազան սրբադայիցն : Արդ 'ի փոխակերպութիւնս աշխատին միտք տրամաբանելով իմանալ զի՞ ներքոյ եղեալսն և զթագուցեալսն ընդ բառիւքն այլայլելովք. իսկ 'ի ձևս տրամաբանեն միտք, և աշխատ առնեն զերևակայութի, զի 'ի բազմազարդ և նորակերպ բանի անդ որոշակի գտցէ զիմաստն :

Որչափ 'ի ստին մանրախուզիւ երկայնամտէ և աշխատասիրէ ճարտարախօսն, այնչափ ճշգրիտ գաղափարէ զնկարագիր բնութեւ. քանզի գժուարին՝ չասացից թէ անհարին է՝ յօրինել բան կարգաւորեալ, և ոչ յայնս յաճախակի վարել զգոսին. յորում իմաստասիրեմք արդարապէս, թէ ձեք թելագրին 'ի բնութեւ, և ոչ թէ հնարագիտութի է արուեստի : 'Ի բորբոքել երևակայութեւ և 'ի յուղել կրից, տեսանեմք և զորս տիմարս 'ի յորձանս իմն ազգոյ և ուժգին բացատրութեց, որչափ ուր ուրեմն ճարտարէ գրիչ ներհուն ասենախօսի. և ահա այն իսկ են ձեքն զորս խնդրեմք : Յայս ամենայն նայեցեալ քաջ վարժապետաց, կարևոր վարկան զազգեցութի բնութեւ ուղղագոյն համառօտել 'ի միտս աշակերտելոց, վերածեալ

զնոսին 'ի դասս դասս, որպէս զի պատշաճ՝ կարգաւորութիւն ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից յարգարեսցին կանոնք ճարտասանութեն : Այսպիսի ինչ յաղագս խկութեն փոխակերպուեց և ձևոց. տեսցուք արդ և զպատճառսն :

Յերկար քննեցաք 'ի Նախաշաւիղ գրոցս թէ 'ի սկզբնաւորել անդ մարդկային բարբառոյ՝ սկսան մարդիկ անուանս մակագրել իրաց իրաց ըստ ազգելոյ պիտոյիցն : Այս անուանագրութի՝ զառաջինն յանձուկ սահմանի բովանդակէր ըստ սակաւապէտ վիճակի կենաց առաջնոց, և ինչ անագ թուոյ նոցա. այնուհետև ըստ չափու բազմանալոյ մարդկան և առաւելոյ ծանօթութեն նոցա, նովին համեմատութիւն առաւելան և բառքն նշանականք իրացն և հանգամանացն : Սակայն և ոչ մին 'ի լեզուաց, եթէ 'ի հնոց և թէ 'ի յետնոց, բաւական դասաւ զատարար անուանս կարգել ամի՞ որոց հանգիպէին : Մանաւանդ թէ ընարելի դատեցան մարդիկ առ 'ի թէթեւաբեռնել զխիշողականութի, զմի բառ կամ զձայն նշանակիչ միոյ իրիք՝ յարմարել և 'ի միւս այլ՝ վասն որ 'ի նոսա նմանութեն կամ ընդակցութեան՝ զոր նշմարելին անդէն : Արժեալ այսպէս յանուանակոչութի իրաց նիւթականաց՝ որք 'ի ձեռս գային նոցա, յետ այնորիկ իբրև հարկ լինէր նոցա անուանել զանմարմին էակս, կամ զաննիւթական իմացմունս, և առհասարակ զհոգեղէն կամ զմտաւոր գործողութիւն, և պակասէր նոցա բառ յանկաւոր նշանական, խորհուրդ յանձին կալան՝ քանզի և ոչ այլազգ ինչ ազգէր 'ի նոսա հանձարեղ բնութի, զարտաքին գործողութեց զանուանս 'ի նոյն յարմարել զորօրինակ. թափ անցանել՝ ասի զնիւթականաց. նոյն և դարձեալ զմտաց և զխորհրդոյ՝ որ ընդ գծուարիմաց գիտելիս ուժգին յարձակիցի : Ելանել, կամ իջանել՝ միապէս ասի 'ի վերայ արտաքին գործողուեց և ներքնոց : Այսպէս սովոր եմք սակաւ. դուռն տան, և դուռն խորհրդոց : Նմանակի իմա և զայլան ամենայն :

Երկրորդ պատճառ՝ ազգեցութի երևակայութեն : Ամենայն ինչ որ տարւորի 'ի մարդկեղէն հոգւով, եթէ նիւթական և թէ հոգեղէն, յարակից ունի և բոլոր հանգամանս իւր, ընդ որս բաղում իրաց գաղափարք համանգամայն 'ի ներքս մտանէն, ունելով յառաջոյ

ե զկնի կցորդութիւն ընդ զանազան իրս : Այս ընդակցութիւն այլ և այլ իրաց բազում՝ այն է՝ զի առաւել քան զբուն իրն յափշտակէ զմիտս, և ՚ի բազումս հայեցուցանէ, յուշ տոնելով նմա զհանգիստութիւն կամ զաննմանութիւն՝ որ ՚ի նոսին : Ապա յըմբռնել անդ համանգամայն զբազում իրս յարակիցս ընդ բուն իրին, յանուն առաջնոցն անուանէ և զերկրորդսն՝ զի նմանագոյնս դտանէ զնոսա. կամ անուամբ միոյ իրիք գլխաւոր յարակցի նշանակէ զբովանդակն. և այնպէս մի ձայն՝ յայնմհետէ լինի բազմանշանակ, և տարածեալ ձգի ՚ի վերայ իրաց բազմաց. որ թէպէտ յինքեանս այլասեռք ՚ի միմեանց, այլ վասն նմանութեն երևելոյ ՚ի նոսա, ՚ի մի անուն անուանին : Զորօրինակ՝ ՚ի ճառել զմեծազօր պետութէ, թէպէտ ոչ պակասն յատուկ բառք ՚ի բացատրութիւն, այլ զյաջողութեամբ բարձրանալոյ թագաւորութեն այնորիկ հանգիստացուցեալ տնկոյ բարգաւաճելոյ՝ որ ՚ի գոյզն սերմանէ բուսեալ բարգաւաճէ, և ծաղկի ՚ի գեղ և ՚ի սրտաբերութիւն, ասեմք. « Թագաւորութիւն Հայոց բարգաւաճեալ ծաղկեցաւ յաւուրս Արտաշէսի » : Այսպէս դարձեալ. Առաջնորդ խռովութեւն ասել զայր ոք երկսրտակիւ, սեփական նշանակութիւն է. այլ զի տեսանեմք զգլուխն զնախապատիւ մասն մարդկային մարմնոյ՝ տնօրէն ամենայն կենդանական գործոց, ինչպիսիք նմանութեւն, ասեմք. Վասակ գլուխ եղև երկպառակութեան աշխարհին Հայոց : Յայտմ հասարակաբար զննութեւն զբովանդակն իմաստասիրես. զոր և այսպէս համառօտէ Վիկերոն. (Յշ. Թէն. Թէն. Գ) : « Նշանակ փոխակերպութեւն բառից՝ ընդարձակ է. նախ հարկն ծնաւ զնա ՚ի ստիպել կարօտութեւն և անձկուէն. յետ այնորիկ հրապարակեաց ախորժն և քաղցրութիւն : Զի որպէս հանդերձ հնարեցաւ զառաջինն ՚ի վանել զջրտութիւն, և ապա սկիզբն եղև ՚ի վար արկանել ՚ի պէտս զարդուց մարմնոյ և աւագութեւն, այսպէս ծագումն փոխակերպութեւն ՚ի կարօտութեւն սկիզբն կալաւ, և բերկրութիւն յաճախեաց » :

Արդ զիս և զաւուրութիւն փոխակերպեալ և ձեւաւոր բանից ով ժխտեցէ՝ որով առաւելան բառք և եղանակք խօսից առ ՚ի լիով և ՚ի բազմակերպ բացատրութիւն իրաց մաււորաց և աննիւթականաց, զոր ոչ արդեօք յաջողէր բացատրել նշանակութեւն յատուկ

ձայնին իւրոյ, և առանց սատարութե ձեռք. զի իբրեւ
գեղազոր՝ պատկեր նկարեն զիրն առաջի մտաց՝ միան-
գամայն և աչաց։ Որպէս թէ ասիցես. Սիրտ եռաց-
եալ ՚ի կրից բորբոքելոց՝ ծուխ ՚ի գլուխն ծառացու-
ցանէ, և մթազնէ զնա։ Այս զուգադրութի զգալ-
ւոյն և խմանալոյն՝ որչափ զուարճացուցանէ՝ նոյն-
չափ և բացայայտէ զիմաստ բանին, ՚ի նիւթականէն
՚ի մտաւորն անցանելով. յորում համանգամայն օգտէ
մտաց և երևակայութե։

Երրորդ՝ փոխակերպութիւնք և ձեք պերճութի յա-
ւելուն ՚ի բանն. քանզի յերկարաձգութի սովորական
և ընտանի խօսից, պարզախօս մանաւանդ թէ տկար
երևեցուցանէ զբանն. այնր աղագաւ ուր միանգամ
հարկաւոր իցէ ահարկու կազմել զբանն, բազմօք սա-
տար լինին ձեք որպէս շքեղազարդ հանդերձք իշխա-
նի։ Չորրորդնակ զայս բան պարզիմաց. Տեսանելով
զբանս նամակի քո, անդէն առ նմին համարեցայ տե-
սանել և զքեզ զգրող բանիդ. տես զիարդ շքեղէ
Շնորհալին փոխակերպութիւնս. «՚ի զգալի դիտաւո-
րութի գրաւորական քում նամակի՝ ընդ ծնեալս բա-
նի, տեսի և զհայրդ բանիս»։ Ազգմութի փոխակեր-
պութիւն է. Չգալի աչօք տեսանելով զգրաւոր նամակ
քո, ընդ բանիդ ծնելոյ և յառաջ եկելոյ ՚ի քէն, խմա-
նալի աչօքս այնպէս համարեցայ՝ իբրև թէ տեսի և
զքեզ զյօրինող կամ զհայրդ բանիս։ Այսպէս սքան-
չելի փոխակերպութի է և Նարեկացւոյն ասել վասն
սրբոյ կուսին Անուշիւր արքայ. զկուսութի նորա ծա-
նուցանելով այսու գեղեցիկ նմանութեանութիւն։

Չորրորդ՝ հաճոյական է իմաստասէր մտաց՝ երկուս
իրս համանգամայն նշմարել ՚ի մի և ՚ի նոյն բանի. այս
է՝ զնիւթն առաջարկեալ զորմէ բանն է, և զպատա-
հականն՝ յոր անցանէ դիտաւորութի բանին սակա զար-
դուց։ Անդ զուարճանայ երևակայութիւն՝ տեսանելով
զնմանութի և զազգակցութի երկուց իրաց ընդ միմեանս,
որ օտարք յիրերաց գոլով ընդ մի համար դասին վասն
արդարացի նմանութեան։ Որպէս թէ որ փոխանակ ա-
սելոյ՝ Մանուկի, ասիցէ Աշխարհ իշխան. անդ երևա-
կերպութի ընթանայ յածի քննէ զամենայն յարա-
կից հանգամանս՝ որք նմանեցուցանեն զերկոսին, զար-
շալոյսն ընդ մանկութե. միանգամայն և յածէ ընդ
միտս իւր զշրջան մարդկային կենաց և զաւուրն հոլո-

վել, որով գտանէ զպատճառս նմանութե որ 'ի նոսա, թէ 'ի սկզբանն զուարճալի է, 'ի հասարակելն՝ ասպախառն հասունացուցիչ ըստ նմանութե արեւու, և ամենայնի բաւական. իսկ մօտ 'ի կատարածն՝ տկար և կթուցեալ 'ի զօրութի: Տես ինձ զխարդ փոխակերպութի ամենակերպ դարձուածովքն մեծապէս չքեղէ զբանն, քաջ խնացուցանէ զբովանդակն, և ազգութուն տայ խօսից. զի բազում այն է՝ ուր ընտիր ընտիր փոխակերպութիք և ձեք սխառեցուցանեն զլեւին, և շուք դնեն խօսողին:

Զայս ամենայն նախակարգեալ տեղեկութիւն ծանուցեալ համառօտիւ, արդ մատիցուք յօրէնս անդ և 'ի կանոնս փոխակերպութեց և ձեռց, որովք կաղմի բարեյօգ ճօխարանութի:

ԳԼ. Դ.

ՅԱՆՔ՝ ՓԻՒՆԵՐԴԱՆԵՐ:

ՈՒՐՈՅՆ 'ի միմեանց աւանդեսցուք զփոխակերպութիւն և զձեւ. զի փոխակերպութիք՝ որպէս ասացաք, այլ ինչ ասեն, և այլ ինչ ասան խմանալ. իսկ ձեք զնշանակուի գրեւոյն անփոփոխ պահելով՝ ուժգնութի իւրիք, կամ դարձուածով, կամ կրիւք արտայայտեն զբանն, որով ազգեսցութի ներգործեն 'ի բանն ողջոյն: Դարձեալ և երկոգինդ բաժանին 'ի փոխակերպութիւն և 'ի ձեւ բառից և խմաստից. ը կարգին՝ զոր արդ աւանդեսցուք: Փոխակերպութիք բառից երեք են, փոխարեւութի, խելամտութի, և փոխանունութի: (.)

ԱՐԻՒԹԱԿԷՆ ՈՒ ԱՌԵՆ ԿԱՅՈ ՎԱՆԱԿԱՆԱՆԻՒՄ ԺԻՒՄԵՐԴԱՆԵՐ. այլ յեք նորա հանձարէրին ԿԱՅՈ ՎԱՆԱԿԱՆԱՆԻՒՄ 'ի խալ խելամտութի գերձանքից ճարտասանութի:

Երրորդ՝ զյատկութի միոյ անշնչի փոխադրել յայլ անշունչ . ուն թէ ասել . Անձրև արտատուաց , մատախուղ արտամուէ : (Ամբր.) «Արկցուք զնոսա 'ի բովն Քրիստոսի , և նովա փորձեացուք զընտրութիւնն , » այսինքն 'ի Ճշմարիտ քննութիւն արկցուք : (Կար.) «Եթէ զփականս շարժողութն շրթանցս բացից բռնադատեցից՝ խօսել կամեցեալ , » այսինքն՝ թէ բացից զընտրութի բերանոյս :

Երրորդ՝ փոխադրել զյատկութի անշնչի 'ի շնչաւորն . որպէս յօլով ուրեք 'ի Հարականս . «Աշխարհակիր բանին բազկաց եղեալ հիմունք սրբոյն Սիոնի . լերինք անշարժք , հովիտք ծաղկածինք , » :

« 'ի բարերուն հոգւոյն վտակք և որոտմունք տիեզերաց . ցոլմունք հրեղէնք , աստեղք լուսափայլք , » :

Չորրորդ՝ փոխադրել զգործս շնչաւորի յանշունչ . որպէս թէ զծաղր՝ որ յատուկ է մարդոյ , տացէ որ արտորեից կամ խաղաղ ծովու : (Յ.հ. 154.) «Այնուհետև չարութիւն զգալանի պատրուակն մերկացեալ , զոմանս 'ի պատուական ազատաց բազմախողխող երկաթոյն տային կերակուր , » :

(Հար.) «Տարածեցեր զամենազօր բազուկս քո 'ի վերայ խաչին , և երկիրս հիացեալ սասանեցաւ , և զողալով երերիւր 'ի յահէ փառաց քոց , » :

Այս չորրորդ տեսակ փոխադրութե՝ վերամբառնայ զիմաստս բանին , և հպի 'ի ձև գիմառնուն , զոր յիւրում տեղւոջն յերկար քննեացուք :

Բայց զիտելի է նախ , զի փոխադրութեք քաջայտրմար գացին ընդ բնութե իրացն զորմէ բանքն են , և մի լիցի զանցանել զազնուութի՝ նորին , և մի 'ի վայր արկանել զայն՝ անշուք փոխադրութեք . զի որպէս եթէ այր թագաւորացուն ցնցոտի գրգռեակս զանձամբ արկանիցէ , և գեղջուկն ծիրանիս զգեցցի , երկոքին իսկ արտաքոյ ընթանան վայելուչ սահմանին , այսպէս իմա և վասն հանգամանաց փոխադրութեանց : Եւ որովհետև փոխադրութեք են 'ի շքեղութի բանից , և անպիտան է չուք տարազայման , ապա ուրեմն անվայել է փոխադրութի 'ի պարզախօս արամարանութեան , կամ յուսումնական վիճարանութիս , զի արտաքոյ են իրացն պայմանի : 'ի բանս՝ ուր միան ունկնդիրք լսել զփաստս և զբաժանումն նիւթոյն , անդ փոխադրութի

'ի մէջ առնուլ տաղտկացուցիչ է լսելիաց, և մթազնիչ :

Երկրորդ, նմանութիւն որ հիմն է փոխաբերութե՝ բացայայտ լիցի . մի՛ հեռի և դժուարիմաց : Զանցումն կանոնիս անոճ գործէ զփոխաբերութիւնսն, և ծանր աշխատութիւն բերէ առ խմանալ զմիտսն, փոխանակ գիւրելոյ ընթերցողին՝ յերկմիտս արկեալ զնա և վարանցուցեալ : Զի այնորիկ ոչ թէ փոխաբերութեք են, այլ եզրկատական խորհրդաւոր դրօշուածք՝ կարօտ բաղմագէմ մեկնութեց, և սլառշաճեալք առ բազում իրս անխարութե՛ք : Ոմանք սովորութի կալան յայսպիսիս՝ պատրուակ արկանել և քողարկել զանհեթեմ նմանութիւն շաղկապիւք իմն՝ իհր ին, կամ ին առաջնապէս զարգէն . և զայսպիսիս Պիտագորաս անուանեցին . որ ոչ թէ 'ի պերճութի բանին հայի, այլ 'ի սարդել զմթութիւն, և 'ի գիւրել զխրթնութի . թէպէտ և այն ևս ծանրացուցիչ է, և ոչ առ 'ի զարգ :

Երրորդ, մի՛ զուգախառնեցին 'ի փոխաբերութեա խմաստք լը ճառին և առ 'ի միտս, զկէսն փոխաբերաբար տալով խմանալ, և զկէսն ըստ գրոյն . զի այս շփոթութի 'ի ներքս արկանէ, և ցնդէ զընթերցանելացն մտադրուի . զորօրինակ ասել . Գետ արտասուաց խնոց կարճէ զթել կենացս . յորում ոչ ինչ համեմատութի և նմանութիւն նշմարի : Զայն խնամով պատուիրէ Կուրնտիլիանոս . « Մեծապէս կարեւոր է ջանալ զի յոր ազգ փոխադրութեց սկիզբն արացես, 'ի նոյն և կատարեսցես . այլ բազումք 'ի միւրկէ սկզբնաւորեալ 'ի հրգեհ կամ 'ի կործանումն աւարտեն, որ անտեղի և տարագէտ է, » : Դարձեալ և մի՛ խուռն կուտակեցին փոխաբերութեք 'ի վերայ մի և նոյն իրի, որ տատանէ զմիտս և տաքնասէ :

Շտեմարան և տեղի փոխաբերութեց ընդարձակ է յոյժ . բնութիւն ողջոյն անաստեղծ՝ անբաւութեք յանգիման առնէ զգանձս իւր, հաւաքել յամենայնէ ըստ պիտոյից նիւթ փոխաբերութեց 'ի բացատրութի ամենայնի :

Յուշագիր խելամուծի :

ԽՅԵԼԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է փոխանակերպութիւն՝ յորում մասն փոխանակ բոլորին դնի . իբր զի անուանելով զմասն մի և եթ՝ խմանալք զբոլորն . և ասելով զբոլորն՝ խմանալք զմի մասն միայն . յորում տրամաբանելով խելամուծիք թէ յինչ ակնարկէ բանն, և վասն այնր ասացաւ խելամուծի : (*)

Չորեքկին Է խելամուծի . 'Նախ՝ զբոլորն դնել փոխանակ մասին միոյ , և կամ զմասն փոխանակ բոլորին : **Չորորինակ (Նղիշ .)** Միանգամայն ամենայն մարմնոյ էին պարծանք , . այսինքն ամենայն մարդկան : (Վերդիլ .) " Պարթևն արքայէ ՂԱրարիս , . փոխանակ ասելոյ , 'ի ջրոյ Արարիս գետոյն : (Գործոց .) " Ահա ոտքն՝ որք թաղեցին զայրն քո 'ի գրան , հանցեն և զքեզ , . ուր ոտն փոխանակ մարդոյ դնի : (Յոհ. կթ .) " Չեւն խմայելի սպառսպուռ առաւել քան զկար 'ի վերայ մեր ծանրանայր , . Ըստ այսմ կոչին դուռն՝ ապարանք մեծամեծաց և արքունիք :

Երկրորդ՝ դնել զնիւթն փոխանակ յորինելոյն 'ի նիւթոյ անտի . զորորինակ . " Այլ ես հող եմ և մոխիր , . այսինքն եղեալ 'ի հողոյ : (Լամբ .) " Գիտէ վանել արծաթն ծառայեցուցիչ՝ որով խրոխտանան , . այսինքն ինչք . որոյ ակնկալութի ծառայեցուցանէ զմարդիկ : (Յոհ. կթ .) " Չոմանս 'ի սլատուական աղաւթաց բազմախողխող երկաթին տային կերակուր , . այսինքն սրոյ :

Երրորդ՝ դնել զսեւն փոխանակ տեսակի , կամ ըզմիաւորն փոխանակ բազմաւորի . զորորինակ մահկանացուս ասելով կամ արարածս , խմանալ զմարդիկ և եթ ըստ այնմ . (Մարկ .) Երթայք յաշխարհ ամենայն , և քարոզեցէք զաւետարանն ամենայն արարածոց : Եւ դարձեալ . (Յոր .) " Ո՞րք զցիւ՝ ազատացեալ , ով ելոյժ զկապանս նորա : Եդ 'ի նմա կապանս զառսպարս , և բնակութի նմա զաղտաղտուկս : Ծաղր առնէ զբազմամբոխ քաղաքաց : . . . Եթէ կա

* Յ. ΣΥΝΕΧΔΟΧΗ . ԼԳ . Intellectio .

միցի քեզ միեղծերուն ծառայել, կամ հանգչել առ մարքո, կապիցեն տամեալիք լուծ նմա, : Յեղա-
կանն վարելով 'ի սմին՝ 'ի բազմաւորն ակնարկէ, և 'ի
բոլոր տեսակ անասնոցդ յիշատակելոց :

Չորրորդ՝ 'ի մէջ բերեալ զառաջին ասացեալսն՝ նո-
վին լռելիայն յուշ առնել զհետեորդսն, կամ ընդ
հակառակն՝ 'ի հետեորդաց զուշակել զառաջինսն :
Ըստ այսմ Վիրգիլիոս փոխանակ ասելոյ թէ արդ երե-
կոյ լինի, ասէ .

“ Արդ 'ի բացուստ ծրխեն շինից բարձր կատարք,
Եւ մեծաստուեր նըսեմանան լերինք ըստուարք, : ”

Զի յորժամ երեկոյ լինի հուր վառեն յամենայն
տունս վասն կերակրոց եփելոյ, և ծուխ հրոյն բարձ-
րանայ 'ի տեփլ : Նոյնպէս և 'ի խոնարհել արեւուն չ
երեկս՝ տառերք լերանցն երկայնին :

Այսպէս 'ի վաղնջական երգս, զոր յառաջ բե-
րէ Մագիստրոս, սոյնօրինակ բացատրի փափաքումն
Արտաշիսի հայոց թագաւորի 'ի զուարճութիւն առա-
ւօտին տեսարանաց 'ի լերինս :

“ Բաղձայր մղոյ մըրկեալ ծխոյ՝ շամանդաղեալ մա-
կաւասար շինից և քաղաքաց . ո՛ր տայր ինձ զծուխ
ծխանի տէր, և զառաւօտն նաւասարդի . զվաղելն
եղանց, և զվաղելն եղծերուաց, : ”

Վանդի բազում անգամ յամառնային առաւօտս շա-
մանդաղ իմն տեսանի սփռեալ 'ի վերայ շինից և
քաղաքաց՝ յամենայն տունս կրակ առնեն վասն կե-
րակրոց, և ընդ բլուրս զուարթութիւն վազվազէ երէ
վայրի :

Յատկաբար վերջինս այս է խելամոռութիւն . զի ուր
նախակարգեալքդ 'ի բառս և 'ի փոխադրեալ նշանա-
կութիւնս նոցին կապեալ կան, սա յայլեայլ տեղիս
տարուբերեալ զմիտսն՝ անվրէպ հասանէ 'ի գիտեալն :

Խելամոռութիւն գործ այս է . առժամն 'ի կախ թո-
ղուլ զբանն՝ մինչև խելամոռտ արասցէ, և առաւել
ուժգնութիւն տացէ բանին՝ քան թէ յօրինէր պարզ և
յստակ բառիւք : Եւ պարտ է պատկանաւորել զեր-
կուս բառսն ընդ միմեանս, զի մի առ անպատշաճ
յարագրութեն՝ փոխանակ խելամոռեցուցանելոյ՝ ամ-
բոխեսցէ զմիտսն :

ՊՐԱԿ • Գ •

Յ = Չ = Գ = Փ = Ի = Խ = Լ = Լ = Լ = Լ :

ՓՈՒՍԱՆՈՒՆՈՒԹԻՒՆ է՝ 'ի մերձաւոր բառից առնուլ զիմաստ նշանակութեն : (*) Իբր զի անուանելով զիմն , զայլ ինչ զկցորդ նորին իմանալ . քանզի յայնպիսի անուանափոխութիս՝ երկու տպաւորութիք համանգամայն լինին 'ի միտս՝ սակս այլանշան բառին , և զտպաւորութիւն միոյն փոխադրեմք 'ի միւս . այնր ազագաւ փոխանունութիւնն առնանեցաւ : Զորօրինակ . « Սրտիւք իւրեանց զամբարտաւանս բարբառին , » սիրան ոչ բարբառի և ոչ իսկ խորհի , այլ զի սկիզբն է կենսական շարժութեց , վասն այնր նմա վերագրի և նախապատիւ գործողութի բնութեն մերոյ : Փոխանունութի տարբերի 'ի փոխաբերութե , զի նա ընդ նմանուոյ նոյնացուցանէ զիրան , իսկ սա 'ի մերձաւոր իրաց առնու փոխանակել՝ ոչ ըստ նմանութեն , այլ ըստ մերձաւորութեն : Տարբերի և 'ի իւելամտութե . զի 'ի նմին մասն և բոլոր փոխադարձին . 'ի սմին մերձաւորք և յարակիցք :

Զորեքիին է փոխանունութի . 'նախ զպատճառն զնեւ փոխանակ գործոյն , կամ ընդ հակառակն՝ ըզգործն փոխանակ պատճառի . զորօրինակ՝ երկիւղ զնեւ փոխանակ գործոյ նորա այսպէս . « Տժգոյն երկիւղիւ զգէմն նկարեաց » . որովհետեւ 'ի սաստիկ երկիւղին հատանի գոյն երեսաց : Եւ դարձեւ (Սաղմ) « Բարկութեւ ան համբերից , զի մեղայ նմա » . ուր բարկութե իմանի պատիժ կամ խրատ՝ որ զհետ դայ բարկութե : Դարձեալ զգործն զնեւ փոխանակ պատճառի , որպէս ('նախադր . փոքր մարդ :) « Եւ որպէս զախրութի գիշերոյ աստեղիք , և զյարայէլ բազմութե մարգարեիցն մտիթարէր » . ուր ախրութի փոխանակ միջան եղեալ է , զի մութն ամէ զախրութի :

Երկրորդ՝ զպարունակողն փոխանակ պարունակելոյն գերանուանել . որպէս ունի Խորենացին յողբա իւր : « Ողբամ զքեզ հայոց աշխարհ » . իմա ոչ զաշ

* Յ. Μετωνόμια. Կ. Denominatio.

խարհն և զգեալն, այլ զազգ Հայոց: Եւ 'ի Մակա-
բայեցիսն ասի զԱղեքսանդրէ մեծէն, թէ "Սարսէր
երկիրս ամենայն առաջի նորա", այսինքն ազգք բը-
նակեալք 'ի վերայ ամենայն երկրի: Եւ անառակ
որդւոյն ասելով: "Մեզայ յերկինս և առաջի քո",
երկինք խմանի բնակեալն յերկինս ձծ, ընդդէմ որոյ
մեղաւ:

Երրորդ՝ գնել զստացողն փոխանակ ստացուածոյն:
Այսպէս Աիկերոն ընդդէմ Ալերէսի ասէ: "ԶԱյո
զոն յանդգնեցար դու աւար հարկանել, և ոչ զԴե-
զոս", այս է զսպասս մեհենին Այոզոնի:

Չորրորդ՝ գնել զախոս կամ զառաքինութիւն փո-
խանակ ախոսաւորին, կամ առաքինւոյն: Չորրորինակ՝
(Իմաստ.) "Յափշտակեցաւ, զի մի՛ նենգուի պատրի-
ցէ զանձն նորա", այսինքն զի մի՛ նենգողք պատրես-
ցեն: "Մանկութի՛ վաղվաղակի՛ վախճանեալ", փո-
խանակ ասելոյ՝ մանուկ վաղամեռիկ:

Ընդ սորբք բովանդակի՝ և Փոխառութի՛ն (*), զմիոյ
իրիք հանգամանս յայլ ինչ վերադրելով. զորորինակ.
(Միսիթ գօշ.) "Գիշերադէմ՝ գողով ես 'ի բնաւից
պարտաւիմ", այսինքն սեպդէմ: Եւ (Լամբր.) "Որքան
'ի սե և 'ի մուր կեանքս սրանդխտիմք", այսինքն 'ի խա-
ւարային և 'ի տխուր կեանքս: Այլ այս մանաւանդ
բանաստեղծից է:

ԳԼԵԵ

Յաւագ. Փոխութիւնք Իմաստից:

Որպէս փոխակերպութիւնք բառից լինին փոխե-
լով զնշանակութի՛ բառին, նոյնպէս և 'ի փոխակեր-
պութե իմաստից փոխի նշանակութի՛ ամբողջ ասա-
ցուածոյ յայլ նշանակութի. այս է՝ այլազգ իմանալ
քան զոր շարագրութի՛ն ցուցանէ: Ընդ սովաւ կար-
գին Այլաբանութի, Հենդնութի, Չափազանցութի,
և Շրջաբանութի:

* Յ. Μετάληψις. ւ. Participatio.

ՊՐԱԿ • Ա •

Յ=Է=4= Այլաբանութիւն :

ԼՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ է յարասական փոխաբերութիւն . իմա յերկար և մանուածոյ ասացուած փոխաբերեալ . որոյ բառիցն շարամանութիւն յօտար տեսութիւն ակնարկելով՝ այլ ինչ ցուցանէ 'ի վերին երեսս , և այլ ինչ նշանակէ 'ի ներքոյ : () Զանազանութիւն որ ընդ այլաբանութի և ընդ փոխաբերութի՝ այս է . զի այլաբանութի երկայն է , և փոխաբերութի սուղ :

Կանոնք այլաբանութի են նախ Պարզութի և բացայայտութի . զի եթէ պարզ և գիւրիմաց յօրինեսցի այլաբանութի , մեծապէս շքեղէ պարզ բանին :

Երկրորդ՝ միշտ զնովին փոխաբերութի գալ , և ոչ զսկիզբն այլազգ յարմարել և զկատարածն այլ . և մի ընդխառնել զգրաւորական խմատն ընդ փոխաբերականին , որպէս 'ի վերոյ աւանդեցաւ :

Երրորդ՝ խնդրել յարմարութիւն ընդ առաջիկայ իրացն՝ ոչ 'ի բացուստ ակնարկելով , և ոչ յանպաշտ շածից :

Ստղմութեան այգւոյ օրինակաւ այլաբանէ զանցս Ժողովրդեանն Իսրայէլի , և զԱՅ խնամակալութիւն առ նոսա . (Հ[Թ] .) « Ա՞ծ զօրութեց դարձո զմեզ , երևցո զերեսսքո 'ի մեզ և կեցցութք » : Զայս այսպէս եղեալ՝ ապա սկիզբն լինի այլաբանութեն , որոյ խմատն ինքնին յայտ լինի 'ի բացատրելն զմիանգամ կարգեալն : « Այգի Եգիպտոսէ փոխեցեր , հաներ զհեթանոսս և զնոսա անկեցեր , և առաջնորդեցեր նմա . հաստատե-

* 3. Α'λλογορία . Կ . Permutatio .

Յառաջ Ժամանակաւ այլաբանութիւնս խորհելու էին 'ի իւրաք հրահանգութե . զի զորս մէս առաւելու իմ առաջնականէս , նոքա առնուին զայնս այլաբանել 'ի վերոյ ճարտիւն 'ի գործոց անասնոց իմ անշնչից , և նշնչի 'ի վեր առնելին Բարոյական իւրաքս : Ընդ առնին Բովանդակին Գրուածութիւն և Գրուածութիւն . զորոց լինի հարաւորութիւնս ի նոսա :

ցեր զարմատս նորա՝ և ելից զերկիր. ծածկեաց զերինս հովանի նորա, և բարունակ նորա զմայրս Այ: Չգեաց զորթ իւր մինչև ՚ի ծով. մինչև ՚ի գետս են շառաւիղք նորա: Ընդէր քակեցեր զցանգ նր. կթեն զնա անցաւորք ճանապարհի: Ասրականեաց զնա խոզ անտառի, և երէ վայրի արածեցաւ ՚ի նմա: Աճ զօրութեց՝ դարձ, հայեաց յերկնից և տես. այց արա այգւոյս այսմիկ, և դարման տար սմա՝ զոր անկեաց աջ քո ։ ։

Հորհալին ՚ի նաւարկութի այլարանէ զվախճանել եղբոր իւրոյ Գրիգորի Աթոռիկոսի. ։ Ինքն նաւու հաւատոյ ընդ ծով աշխարհիս՝ հողմով հողւոյն ուղղակի նուապետեալ, ճշմարտութեամբ և առաքինութեմբ, եհաս անշխաս յաւքոյթ և առանց ալեաց նաւա հանգիստն ։ ։

Աքանչելի այլարանութի է և Հարականին զհօսիսի սիմեանց .

“ Խորհուրդք հոգւոր յղութեցն յայտներ,
Եւ երկունք փրկութե աշխարհի ճեպէին .
Քանզի կամբք վերին հրամանին քաղցրացեալք,
Իջուցին ՚ի վերուստ ըզպարգես փրկութե :
Ծընան կուտանք ազգքս բազումս ,
Եւ մարբք մանկունք զհրապարակքս ծերոց .
Ի գիրկքս սրբութե աղօթից և պահոց
Աճեցին հաւատովք զարգացեալք ՚ի Քրիստոս ։ ։

ՊՐԱԿ . Բ .

Յաւագն հենգնութի : (՝)

ՆԵՆԳՆՈՒԹԻՒՆ Է՝ յորժամ ներհակն խմանի տացելոցն, ՚ի մերձաւոր բառիցն յայտնեալ կամ յեղանակէ խօսիցն և յոլորակէ ձայնին : Սովորական եղանակ հենգնութե պարտի մեզմ գոլ և ամբք . իսկ թէ խիստ իցէ և դառն՝ մինչև զկծեցուցանել զլսողն՝ Երգիծանք անուանի, որ է խաճառիչ այսպանութի :

* Յ. Εἰρωνεία. Կ. Ironia.

Հեղինել և երգիծանել ուսուցանելով ճարտասանութեն, ոչ թէ զէն 'ի ձեռս տայ ստահակաց, այլ 'ի զգօնութի տաննախօսին ապաստան առնէ՝ կշռել զարժանն և զիրաւացին, որպէս մարթ իցէ 'ի վարարկանել զայնս վայելուչ և պարկէշտութիւն. զի մի 'ի նախատինս ասողին կրթիցի, և մի՛ յանարգանս ըսողին. քանզի անդ ասելութի թագաւորէ, և ոչ փաստարդարակշիռ: Այսն որոյ վարժապետք արհեստիս աւանդեցին առ այս կանոնս զգուշութիւն կարեորս:

Նախ՝ զի անմեղ և անշնաս լինիցին հեղնութիւնք, առ 'ի խաղ քան թէ 'ի ձաղանս. համեստ ճարտարմտութիւն 'ի վար արկանելով զհեղնութիւն, որպէս զի երևեսցի հանձարեղ ասանախօս, և ոչ խեղկատակ ծաղրածու:

Երկրորդ՝ մի՛ անժամ յաճախել 'ի նոյն, այլ դուռ ուրեք 'ի կիր առնուլ, և ուր հարկն պահանջիցէ առ 'ի գերեւ հանել զփաստս հակառակորդին, կամ առ 'ի դուզնաբեայ ինչ ցուցանել զայն, և ոչ առ 'ի ծաղր շարժել, որ միմոսայ է գործ:

Ըստ այսմ կանոնի՝ 'ի տեսանել զոք ձախողակ բախախ հանդիպեալ, մարթ է առանց կծաննելոյ ասել՝ թէ հողմն հակառակ շնչէ նմա. կամ 'ի ծանծաղի խրեալ զնաւ նորա. այլ կծանող և դառն է՝ եթէ տեսեալ ուրուք զայր ոմն կաղ յոտից, ասիցէ՝ թէ ձգէ զմաճ: Եղիս մարդարէ արդարապէս այսպանեաց զմարդարէսն Բահաղու 'ի մատուցանել նոցա զողջակէզ, ասէ. «Մեծաձայն կարգացէք՝ զի աստուած է. թերեւ զրօտանք ինչ իցեն նմա, և միանգամայն թերեւս առնիցէ հրաման, կամ թէ 'ի քուն իցէ և յառնիցէ»:

Կարի յոյժ ճարտար ձեռով հենդնէ Լամբրոնացին զոմանս 'ի տխմար քահանայից: «Հարցանեն ոմանք ցիմաստունս մեր. կենդանուոյ լինի՞ պատարագ թէ ոչ. իսկ որ բուն կատարեալքն են, պատասխանեն. ոչ բնաւ»:

Դարձեալ և Գրիգոր Մագիստրոս այսպէս խաղ առնէ ծաղրաշարժ բառիւք ըստ իւրումն զուարթ կերպարանաց բանիցն զձկունս յղեալս առ նա 'ի նուէր յումեմնէ 'ի բարեկամաց իւրոց: «Զոր այժմ առաքեցեր թէպէտ և զթիւն ունէր կատարեալ զոր Պիւթագորոսն պատուէր, 'ի քառեկէն շարագրելով

որ զտառնեալն ծնանէր, բայց սորա ճիւղեալք և ճե-
ռեկեալք ճիւղէն ճողորտեաց. և թուի ինձ եթէ 'ի
կարծրութէ վիմացն ծարսելոցն գտեալ զտառնքթեյն,
կամ թէ 'ի հաւուց հոյլս կլեալք, և դարձեալ յար-
տաքինսն զնոսա գտեալք, յիրաւի և զսոսա ոչ մեղք
են ճաշակել քեզ. քանզի ոչ մարմին, և ոչ պարար-
տութի ինչ 'ի սմա դտաք, այլ որպէս մարախ և ճանճ,
այսպէս խնացիր զսոսա: Եւ դու փութացիր հաճե-
ցուցանել զմեզ ձկամբք՝ նորագոյն և առոյգս զնոսա
առաքել. և յայտմ մի դանդաղեացիս խնդրոյ, եթէ
ոչ զաշխատութի իմաստասիրելոյդ իմ զեղչեալս յղու-
ղակս քո ենթագատութիս հակաճառեցից ընդդէմ
քեզ: Եւ ինքն դարձեալ առաւարանութեմ հեզնէ
զիմաստակումն. «Մերձ առ մեզ ելոյ ոմն գորտ գտեալ
'ի վերիացւոցն կողմանէ՝ ասեն ապուխտ արարեալ, և
'ի Աթ գաւառին Գեղամայ ձայնէր՝ ձուկն զնա կար-
ծելով զի գնեացեն. որոյ ըստանձնեցուցեալ բառնան
նմա յարտակիտելոցն կողից, կարկաստուն կեմովքն
կաշկանդեալ: Բայց թէ պարտ է՝ և հաճոյ ոմանց
թուեսցի որք հռետորականացն են մանկունք՝ առա-
կականս ինչ շարամանել սակս ստրագրական և խոր-
թիցն խուղման վերաստեղծական մակամտածական
տարախոհութեմ՝ յեղծերուաբազան, և յուշկապարիկսն
յաժման. զոր 'ի դէպ մեզ թուեսցի՝ ոչ միայն եղծե-
րուաբազա, այլ և փղաբազա և ուղտաբազա զլուծ-
մունսդ կասկածեմ դու»:

ՊՐԱԿ. Գ.

Յ-ւ-գ- Չ-ի-ւ-ն-յ-ն-է:

ՉԱՓԱԶԱՆ ՅՈՒԹԻՒՆ է՝ առաւելուլ կամ
նուազել տարապայման զգորութի բանին. և 'ի կիր-
ածի ուրանոր ոք կամիցի մեծացուցանել զբանն, կամ
փոքրկացուցանել. որով խայթուած առջան՝ լինի հա-
րուած սուսերի, և նորին ներհակն փոխադարձութեմ:

Ուր միանգամ յանդիման նկարի մտաց մերոց բարի
իմն կամ մեծ, սովոր եմք 'ի վերայ յաւելուլ նմին
մակագրականս սաստկացուցիչս, վտան մեծագոյն կմ
լուսագոյն ցուցանելոյ զայն: Եւ յամենայնի ախորժէ

երևակայութի՝ առաւելու և գեր 'ի վերոյ ցուցանել զառաջի եղեալն, զի 'ի նմին զուարթանան միտք, և բազում ինչ գտանեն արժանի քննութե (') : Ըստ այսմ՝ օրինակի առաւել կամ նուազ տիրէ այս եղանակ չափազանցութե բանից՝ որչափ շատ կամ սակաւիցէ եռանդուն երևակայութի ազգի քան զազգի : Եւ տեսանեմք քաջայայտ թէ արեւելեան ազինք չափազանցք ևս են 'ի բանս իւրեանց քան զարեւմտեայս . որոց զի մաղասային է խառնուած, և 'ի գիտութիւնս հրահանգեալք, վասն այնր հանդարտաբարոյք են, և արդարակշիռք յերևակայութեան : Յորմէ մարթիմք իմանալ համեմատութե՝ թէ յառաջնում անհրահանգ ընկերութե մարդկան՝ առաւելեալ էր չափազանցութի, ուր առաւել էր բոց երևակայութե . այնր ազազաւ չափազանցութիւն չէ յանկաւոր 'ի սովորական կամ 'ի հանդարտ զրոյցս . իսկ 'ի յուզեալս 'ի հրատապ երևակայութե՝ քաջայարմար է և վայելուչ :

Երկու ազգք են չափազանցութե . են զորս 'ի վարարկանեմք 'ի նկարագիրս, և են զորս 'ի սաստիկ յոյզս կրից : Լաւագոյն են թելադրեալքն 'ի կրից՝ որք ստուարացուցանեն զառաջիկայսն 'ի վեր քան զչափն . զի օրովհետեւ անգանձօր բնութիւն ազգէ, պատկանաւորք են և բնականք . վասն զի ամենայն կիրք յուզեն և շարժեն զոգիս, և մեծամեծս ցուցանեն զիրան : Այսպէս սաստիկ իմն չափազանցութեամբ կշտամբէ Յովհաննէս իմաստասէր զհակառակօրդն . (ընդ-

* Յն. Υπερβολή . Խ. Superlatio.

Սենեկոս իմաստասէր՝ հանձարել Բանիւս Բանեոսէ զլաթաւնոսն այսպէս . (Յն. Բերդնի, է. 25.) " Եթէ իմանի 'ի հոգի անիոյն զայնոսնէ՝ որոյ պատիւնն, զաւելին՝ քան զլաթաւնոսն պարտ է պահանջել 'ի նոյնն, զի իմարեւոյի լաթաւնն : Այսն այնք՝ անպարտն անոսնէ լաթաւնոսնի՝ զի պարտն 'ի քննարարնի ելինոյն : Ուրի որ ասոյն՝ ինչ Սպիտակաթաւնի էին քան զՅիւն, երազանք քան զհնդկս, ու զի անպէս էին ասոյն . այլ զի հաւաքանի որւի ինչ հարաւորն իցն : Եւ որ ասոյն, Սենարժ քան զԺայռս, Բանագոյն քան զգետ, զայն հասանել օրոսնել Ընացոսն ինչ է անարժ իբրեւ զԺայռ : Ու այն լաթ յասոյն լաթաւնոյ Բանիւս իմաստասէր՝ որւի ասել ինչն, այլ յանհաւաքելնն նիւրի, զի 'ի հաւաքանիսն հասնն " :

դէմ երևու[թ .) « Հիացեալ եմ մեծապէս՝ զնորա-
նշանդ 'ի քեզ տեսանելով ձեացուի . զի այլք յահե-
կանացն զմի մի ինչ 'ի ստատանայական ուսմանցն բար-
ձեալ տարան շահս . իսկ դու յոյժ ագահելով՝ և ոչ
զմի ոք անդուստ 'ի կողմանէ [ծողով տենչացար . . .
անաւօթեալք և 'ի խոստովանականս , և 'ի կարգս , և
'ի կրօնս . արանց ամենեցուն հոլանեալ՝ և զամենե-
ցուն զտեղի արարեալ լցեր զհայհոյութեն չափ : Գոյ
հնար [ծուել զխիճս հեղեղատի և զաւաղ ծովու և
զշի[ծս անձրևի , և ոչ զստեղծեալն առ 'ի քէն նորա-
գիւտ բանս և իրս : . . . Լցցի ասէ երկիր գիտութի
տեառն՝ իբրև զջուրս բազումս որ ծածկեն զծովս .
այսանակ և դու հրապուրականդ քո բանիւք ծովա-
ցուցեր . ամենայն օր , և ժամ , և ամիս՝ քեզ նորա-
ձեռութէն » :

'Ի նկարագրական չափազանցութիւն խնդրի ճար-
տարուի առ 'ի հաճել զմիտս . զի որովհետև ոչ կիրք
շարժեն անդ , այլ լոկ հնարք երևակայութեան , իրն
նկարագրեալ այնպէս ազդիցի 'ի սիրտ , զի ինքնին
սրտածառս տացէ նկարել 'ի մօտ զաւաւելն կամ զնո-
րագոյն : 'Ի նկարագիրս երկրաշարժութե , մրրկի , սա-
տերազմի , որք յածին զիրօք մեծամեծօք՝ ինքնին բոլ-
բոքին միտք՝ մեծագոյնս մտածել զիրան . այլ ոչ նոյն-
պէս և 'ի հանդարտ բանս , յորս տարագէտ չափա-
զանցութիւն ցուրտ է և անալի : Որպէս [ծէ կամեցեալ
ուրուք նկարագրել չափազանցութիւն զտխրութի ու-
րուք , ասիցէ՝ [ծէ հեղոյր նա արտասուս այնչափ , որ
[ծէ տիեզերք 'ի հուր փոխէին՝ շիջանէին 'ի ջուրց ան-
տի : Ո՛վ ոչ տեսանէ զհոգմակոծ փքացումն բանիս :
'Ի չափազանցութե՝ սարտ է յօրինուածոյ բանին ար-
ժանահաւատ ընծայել . զի սուտն և անճոռնին այն-
պէս է՝ որպէս այլանդակ նկար 'ի սլատիկերի օտար 'ի
բնականէն . որ անհեթեթ տեսութիւն մերժի 'ի տե-
սողաց :

'Ի գիրս Եղիշէի գտանին ընտիր օրինակք նկարա-
գրական չափազանցութե . « Անդ էր տեսանել զմեծ
աղէտ տարակուսին . ոմանք զգերարասօսն իբր յաղ-
բերականց հոսէին յաչաց խրեանց , և այլք բարձրա-
ճիչ աղաղակաւ՝ իբրու այն [ծէ զերկինս գողացուցա-
նէին : . . . Ամբոխ աղաղակին յերկոցունց կողմանցն՝
իբրև 'ի մէջ ամպոց չփոթելոց ճայթմունս գործէր ,

և Հնչուճն ձայնիցն զքարանձաւս լերանցն շարժէր :
 'Ի բաղմում թէ սաղաւարտիցն , և փայլուն պտտենա-
 զէն վառելոց , իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեգա-
 կան հատանէին : 'Նոյն և 'ի բաղում շողալ սուսերացն
 և 'ի ծօծել բաղմախուռն նիզակացն՝ իբրեւ յերկնուստ
 ահագին հրձգութիւնք եռային : Քանզի ո՞վ իսկ է բա-
 ւական ասել զմեծ տաղնապ ահաւոր ձայնիցն : Ո՛ր-
 սէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից
 աղեղանցն զսեւիս ամենեցուն առ հասարակ իշխացու-
 ցանէին , , : Գեղեցիկ է և Երեմիայի ասելն . " Իբրեւ
 զմրրիկ կառք նորա , արագագոյն քան զարծուիս երթի-
 վարք նորա , , :

Այսպէս և Վ իրդ իլիտ 'ի Է. ենէականին չափազանց
 օրէն նկարագրէ զընթացս Կամիլլայ ամազոնի .

Թեթեւ սլանայր նա որայիցն ընդ նուրբ ծայր ,
 Եւ ոչ կրքէր 'նդ ոտամբ նորա հասկ տըկար .
 Կամ ընդ ծովուն գիզան ալեացն եթէ դնայր ,
 Ոչ թանայր ջուր զնորայն ճասուկ գարշապար :

ՊՐԱԿ . Դ .

Յաւագ . Շրջաբանութի :

ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆ է փոխակերպութի յո-
 բում երկայն բանիւ ծանուցանեմք՝ զոր մարթ էր սա-
 կաւութի վճարել (*) : Այս է , ազգի ազգի դարձուա-
 ծովք բանից բացատրեմք զայն՝ զոր 'ի սովորական
 զրոյցս , կամ յուսումնական շարագրածս օրէն է բա-
 ցատրել պարզիմաց բանիւ : Երրեակ են պէտք չըջա-
 բանութե :

'Նախ յորժամ պարզ յայտնաբանել զիրան տարա-
 դէս իցէ կամ անհաճոյ . զի յայնժամ ասենախօսն
 յերկարարան զրուցիւք թեւադրեալ լսողին տայ 'ի միտ
 առնուլ զոր ասելն կամիցի : Այսպէս 'Նաթան մար-
 դարէ տարագէս համարեալ ուղղակի կարգել զբանն
 'ի թշնամանս Դաւթի , յերկար չըջաբերութի ազգ

* Յ. Περιόρσις . Կ. Circuitio.

ԳԼ. Զ.

ՅԵՂԳԵ ԶԵՆԴ ԲԱՆԻՆ :

ԶԵՆԴ ԲԱՆԻՆԵՆ Է ՆԻՆԹԱԿԱՆ յՈՐԻՆՆԵԱԾ ՀԱՐԱ-
 ԳՐԱԾՈՅՆ՝ ՈՐՈՎ ԽՆԳՐԵԱՔ ՈՒԺԳՆՈՒԹԻ և ազգուժութի
 ընծայել բանին . և կազմին ազգի ազգի դասաւորու-
 թի բառից , զորս 'ի բառնալն , կամ 'ի փոփոխել ' թէ
 պէտ և խնտան անփոփոխ մնայ , այլ փոփոխի ձևն
 հաստատեալ 'ի քաղցրաձայնուն և 'ի կարգ բառիցն .
 ի ձևք բառից զօրեն քաղցրացուցանել և թ զլսելիս .
 ի ոչ փոփոխին 'ի նշանակութի , այլ յիւրեանց նշա-
 նակութեն մնան . զի ոչ 'ի նշանակեալն է զօրութիւն
 յոցին , այլ 'ի նինթական շարագասութի : Զևք բա-
 լից յաւէտ պաճուճանք են , քան թէ զարգ գե-
 դապատաճք . նմին իրի և ուր ուրեմն վարեն զայնս
 քաջ մատենագիրք . և մեզ չէր արժան յերկար գե-
 դերել 'ի սոսին , բայց համառօտիւ յերբեակ պրակս
 տացուք զայնմանէ տեղեկութի՝ ըստ երկից տեսակացն ,
 որք են Աւելադրութի , Զեղումն և Հանգիտութի :

ՊՐԱԿ. Ա.

ՅԵՂԳԵ ԱՒԵԼԱԴՐՈՒԹԻՆ :

ԱՒԵԼԱԴՐՈՒԹԻՆ (՝) անուանին ձևք յօրինելք
 բառիք ոմամբք , զորս մարթ էր լուել , կամ այլազգ
 յեղանակել զբանն , այլ նոքին կրկնին առ 'ի զարգ
 կամ յազգուժութի :

Առաջին 'ի կարգս այսոցիկ է այն , յորժամ ստէս
 կրկնի մի և նոյն բառ 'ի սկիզբն անդամոց միոյ պար-
 բերութեան , կամ մերթ ընդ մերթ յեղեղի 'ի միում
 բանի : Զայս ձև այսպէս կաղմէ Սարգիս վարդապետ .
 (Է. ՊԵՊՐ. Դ.) " Մէք եմք որ փախեալք յաշխարհա-
 կիր ցանկութեց գիտութեքն քրիստոսի , և յերկնա-
 ւոր բարեացն ճաշակեցաք , և որդեգրութիւն հօրն երկ-

նաւորի պատուեցաք : Մէք եմք որ խրախանաւէ
 Ծածային գրոց վարդապետութիւն, և ուղղափառութիւն
 զուարճանամք : ... Մէք եմք որ խորհրդոյն Աստու-
 ծոյ խորհրդազգածք եմք և վկայք : ... Մերկացաք ըզ-
 վառս աշխարհիս . մերկացաք զՀեթանոսակիր ցան-
 կութիս . մերկացաք զգաղանիս ամօթոյն : Մի գար-
 ձեշ վերստին զգեցցուք պատրանօք աշխարհականօք .
 մի գարձեալ շաղախեցուք 'ի տմա, զի մի լինիցի վեր-
 ջինն մեր չար քան զսոսմինն : (Զ.) Վասն նորին վառ-
 տակիմք . վասն նորին հրաժարեցաք 'ի գաղանեաց տ-
 մօթոյն . և վասն նորին զվայելականս կենցաղոյս աղբ-
 անպիտան վարկանիմք : Վասն նորին ճգունք ազգի
 աղցի, արտասուաց և ողբոց : :

Երկրորդն է Դարձումն (*). զի 'ի նոյն բառ գառ-
 նան և աւարտին ամենայն անդամք պարբերութեանն
 ճարտար յօրինէ զայս ձև. Եզիչէ 'ի խրատն միան,
 ձանց . " Իսկ արդ բնութիս իմ ոչ կշտամբեալ յան,
 զիմանէ զիս, եթէ տեղծայ մերկ, և եթէ եդայ 'ի
 զրախտին մերկ, և եթէ ելի անտի մերկ, և եթէ ծնայ
 մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկանգամ երթաւ :
 Արդ եթէ տանել աստի ոչ կարեմք, զի ևս աստէն 'ի
 սմին թարթափիմք յաշխարհիս : :

Երրորդ Բազհիւսութիւն (**). որ է գումարումն
 երկուց նախակարգելոցդ . նովին բառիւ սկսանել զան-
 դամս պարբերութե, և նովին աւարտել : Այսպիսի
 է Շնորհաււոյն գեղեցիկ տաղ 'ի Խր. քառասունն .

"Եր իմն է հրնչիւն ընթերակայ Երգոյս,

Երգ ներտաղական յողնատեղեան Բախճան .

Բախճան պանծալի բազմերանեան քառասնաթիւ

Սըրբոց :

Սըրբոց վեկայից զինաւորաց Թադաւորին Երկնից

'ի յերկնակառոյց արարչական բանին վառեսլ

Սիրոյ .

Սիրով հրաշայնոյ զնիւթ հողեղէն յեղափոխեալ 'ի

լոյս .

'ի լոյս գերազանց գեր 'ի վերոյ քան ըզբնութիւն

Եղեալ,

* Յ. E'πιφορη. ☞ Conversio.

** Յ. Συμπλοκη. ☞ Complexio.

Եղեալ յայս նշան առաքինեաց անձանց ինքեամբ
Բարուն :

Բարուն հանճարոյ սրբազանից յողներամեան Գըն-
դից :

Գընդին միայնոյ թիւ քառառաջ ըստ եղակացն 'Ի
սմա .

'Ի սմա տեսանի խորհուրդ սրբեալ աւուրց տա-
սանց Վառից .

Վառասնից սրբոց գունդ գումարի Այսօր ,

Այսօր վիմարկի դէմ՝ բելիար Ռամին :

Ռամին անմարբից մարմնոց սրբոց երկք յաճա-
խեալ Աստուատ ,

Աստուատ սպարարկին 'ի ծով լըճին սառնասառոյց
Սուզմամբ .

Սուզմամբ ծովայնոյ օդ դառնաշունչ հիւսիսայինն
Որոտ .

Որոտ տարափման յանդիւրական վայրին անձկով
Իիւծեալ :

Իիւծեալք 'ի յարեանց կապուտասիւս ծովն 'ի կար-
միր հերկեալ ,

հերկեալ վարդագոյն թաթաւելոյ յարեան մարմնոյ
Վլկայք :

Վլկայք խաչելոյն միաբանեալ յուսով առ նոյն
Կային .

Կային աննըւազ բայց 'ի միոյ եղերական Անձին :

Անձինն եղկելոյ տարամերժեալ 'ի բաղանիս Յըն-
թացս ,

Յընթացս գնացիւք օտարացեալ 'ի Ժողովոց Սըր-
բոց :

Սըրբոց վլկայից սուգ յաճախեալ առ կորրստեան
հորուն ,

հորուն իսկապէս վախճան կենաց մահու հասեալ
Առ նոյն :

Առ նոյն նըւագեալ , . . . ևն :

Չորրորդ՝ Յօգնահօլովուի (*) . որ է յաճախ կրկ-
նութիւն մի և նոյն բառի զանազանաբար ընդդեռով ,
կամ հօլովելով , և կամ ածանցելով : Որպէս յայս
վաղեմի աղօթս առ տիրամայրն . « Դու էս հարսն

անակզքնականին, գու. ևս մայր մարմնացելոյ միածնի որդւոյն ւոյ. գու. ևս բնակարան հոգւոյն սրբոյ: Քե. հաճեցաւ ւծ ընդ մարդկային բնութիւն որ մեղաւ... Քեզ միայն տուաւ համարձակութի բարեխօսել վասն ազգի մարդկան: Ո՛վ որովոյն ւծակրող. մայր ւծածնող. ւծաշօշափ ձեռք. ւծահանգիտա գիրկ. ւծադիաց ստինք. ւծաբարձ բազուկք. ւծամերձ խորան, ւծահամբոյր շրթունք, ւծահայեաց աչք. ւծախօս լեզու, ւծընկալ խորան, ւծաբնակ տաճար՝ մի մոռանար զխոստովանողս քո, 11:

Նոյնպէս և այս բան Նդիշէի 'ի միանձանց խրատուն. յորում մի բառ ւծական առ երկւք գոյակաւնօք այլեւայլ նշանակութիւն ունի. "Ի խաւարային ժամու՝ զխաւարային կերակուրս՝ խաւարային մարմնոյս տալուք, 11:

Հինգերորդ՝ Համանուանք (*). որք ևն կուտակութի բազում նոյնանշան բառից: Այս ձև ընտիր ևս է, եթէ նոյնանշանք փոքու իւրք առաւելուցուն քան զիրեարս 'ի նշանակութեն. որպէս յայս բան Յովհաննու կաթողիկոսի. "Արիաբար, առնաբար, առնազէն, առաւազէն 'ի վերայ շահատակեալք՝ առ 'ի քթթեւ ական վազվազակի հերձեալ ընդ մէջ զճլիբս առաւարափակ ռազմին բազմութեն՝ ընդ կրունկն դարձուցանէին, 11: Եւ դարձեալ 'ի Մակարայեցիսն (Բ. Ժ. 9.) "Հարկանել, տատակել, կործանել, թափանցանել, 11:

Վեցերորդ՝ Յարակցութի (**), որ է շաղկապաւ սերտ կցել ընդ իրեարս զմասունս պարբերութեն՝ զի յաւէտ ազդողադոյն լինիցի բանն: Զորօրինակ (Ի. Զ. 200.) "Որ տիրեացն՝ մեծաւ բռնութի կապեաց. և կուրութին զդուռն փակեաց, և անդխտութին զճանապարհն կորոյս, և հիւանդութին զխմաստութիւնն ելոյծ, և թմրութին զխորխորաան ծածկեաց, և կամքն զտեսութին կապեաց, 11: Ի և ներհակ սորին ձև տրոհման, զոր տեսցես զկնի:

* Յ. Συνονυμία. 14. Interpretatio.

** Յ. Πολυσυνθέτων. 14. Colligatio.

ՕՆԴՉՈՒՄՆ անուանեմք զասացուածս՝ յորս լսին բառք՝ զիւրաւ գուշակելիք: Երբեակ ազգք են զեղեման. Տրոհումն, Զուգորդութի, և Կրճատումն:

Տրոհումն հակառակ յարակցութե՛ն 'ի բաց թողու զբաղհիւսական յօդս, որպէս զի ուժգին երևեցուցէ զբանն, և միով հայեցիւք մտաց բազում ինչ միանգամայն ըմբռնեալ՝ ազգութութի՛ տալաւորեցէ 'ի լսելիս (*): Ըստ այսմ՝ Նարեկացին 'ի ներբողեան տիրամօրն. "Սլացաւ որպէս վերնային, թռեաւ որպէս հոգեղէն, ծածկեցաւ որպէս զանձնին, փախեաւ որպէս զանհաս, 'ի յամպս երկնից եզ զգնացս. գովեցաւ որպէս միածին, բոսորարուղի կայլակօք ներկեաւ, անկից վերացն խոցով հարցաբնեցաւ, 'ի վեհից անմահ հրեշտակաց հաւատացաւ": Եւ դարձեալ 'ի Մակարայեցիան (Բ. ԺԳ. 31.) "Քննեցաւ (փնաստալորոն), խնդրեցաւ, գտաւ, պատժեցաւ, 'ի սուր սպառեցաւ":

Երկրորդ՝ Զուգորդութիւն (**). յորում գրութի միոյ բայի բազում հատուածք բանից 'ի նոյն վերերին: Այս է, զի ուր այլեայլ անգամք միոյ պարբերութե ինքնին զանազան բայս պահանջեն, զայն ամենայն միով բայիւ բովանդակելմք՝ վասն ազգակցութեն որ 'ի նոսա, գնեւով զբայն 'ի սկիզբն, կամ 'ի մէջն, կի՞ 'ի կատարածի՝ որպէս զիարդ պահանջեցէ վայելչութի: Օրինակ իմն. (Նաբէի.) "Եթէ առ նոյն ինքն Արրահամ ձայն արձակիցեմ՝... և նա փակեալ է ընդ կարեօք հասարակաց անհնարութե. իսկ եթէ առ Մովսէս, և նա ինքնին իսկ կարօտացաւ մաղթողի. իսկ եթէ առ Դաւիթ, 'ի մէջ բարեացն առաւելութե սողաեալ է և նա... իսկ եթէ առ Պետրոս, 'ի քումդ խնամոց խուն մի խիթացեալ և նա ընդ կրիւք իմն գրաւեցաւ": 'ի սմին ամենայն անգամք բանիս

* Յ. Α'σύνθετον. Խ. Assolutio.

** Յ. Ζεύγμα. Խ. Conjunctio.

տկնարկեն 'ի վերին բայն՝ յայն աշխիշէ՛մ, և խնդիրք են նորա :

Երրորդ՝ Կրճատումն (*), յորում լռին բառք կարեորք, և մանաւանդ բայք՝ որ ինքնին իմանին 'ի կարգէ բանին : Զայս ձև՝ որպէս և զնախակարգեալք՝ յաճախագոյն գտցես աւանդեալ 'ի քերականուն՝ բաշատրեալ բազում օրինակօք . այլ և մեք սակաւս դիցուք յառաջիկայդ : (Լ.Ֆէր .) “ Օրէնք զինչ . բարեացն որ առ միմեանս՝ ներհակս, և միոյ հասարակաց ճմարիտ հաւատոյ ընդգիմաբանս : Զան՝ ոչ այլ ինչ 'ի բանսն . քան զմի եկեղեցի Քրիստոսի 'ի միմեանց պառակտել : – Յետ տեսանելոյ զնա յարուցեալ, և շօշափելոյ ձեռամբ Թումայի, զինչ . ” :

ՊՐԱԿ . Դ .

Յառաջ՝ Հանգիտութի :

ՆԱՆԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ձեքն կազմին նմանաձայնութիւն կամ հանգիտութիւն բառից, որք քաղցրաձայն հնչեն յականջս : Բայց հաճոյագոյն թուին՝ եթէ սակաւ ուրեք վարիցին իբր 'ի զարդ . իսկ յաճախութին ծանր է և տաղտկալի : Կրկին է հանգիտութիւն . հմանաձայն և հմանավերջ :

'ի նմանաձայնն (**) զնին երկու բառք նմանք ըստ ձայնին, այլ ըստ նշանակութեն աննմանք . որ նորօրինակ եղանակաւն զարթուցանէ զմիտս, և կենդանացուցանէ զբանն, որպէս և այլուր յաղագս ուժգնութեւն ասացաք : Այսպէս 'ի տաղս շնորհալոյն .

“ Անմահ ունիս փեսայ, թէ և սիրով քոյին մեռաւ . 'ի կեանս են և որդիք, թէ և ետուր դերեղմանի : Հուր սիրոյ յինքեանս սուրբ փեսային վառեալք, Զհուր մեղաց բոցոյն կուտութիւն շիջուցին . ” :

* Յ. Ελλείψις. Խ. Reticentia.

** Յ. Προνομασία. Խ. Adnominatio.

Եւ 'ի շարականի . " Անմահութեց տուող Քրիս-
տոս՝ իջեր 'ի հող մահու , , :

Ընդ սովին բովանդակի և Նոյնատառն յաճախեալ առ-
ինաստակս , բազում բառս միահետ նովին տառիւ
սկսանելով . որ 'ի ծաղրական բանս զաւելտարարս ներե-
լի է , որպէս (Մ•Քի•Գ•) " Վարդապետն քո ծայ-
բագոյն 'ի ծայր ծարաւի ծորեալ : — 'Ի դատաստանսն
մտե՛լ ակկարովեան ճանճիցն ճենճերելով ճիմեալք
ճռռմաբանեն զճաշակաց առիւծուն , , : Ի ուրեք զի
և 'ի քերթուածս և 'ի շարագրածս գեղեցիկս վայել-
շարար 'ի գործ ածի . զորօրինակ . (Շ•Գ•)

" Ծռփն 'ի միջի իմ՝ ծածանէր ,
Քաղցրիկ օգովըն ծիծաղէր :

Եւ գարձեալ . (Ն•Գ•)

" Գոհար վարդն վառ առեալ
'Ի վեհից վարսիցն երփենից :
'Ի վեր 'ի վերայ վարսիցն
Պըզպըջէր ծաղիկ ծովային :
Շուշանըն շողեր յովսին
Շողշողէր դէմ արեգականն .
Այն հիւսիսային հաւէն
հով հարեալ գոհար շուշանին , , :

Իսկ նմանավերջ (*) է՝ յորում անգամք պարբե-
րութե գրեթէ բովանդակ միաչափ են 'ի թիւս ռաից ,
և 'ի յանգսն նոյնաձայն : Լամբրոնացին յաճախ վարե-
ղայս ձև . ուն է առաջիկայ հատուածդ 'ի համբարձման
ճառէն . " Ո՛վ է սա թագաւոր փառաւոր դիմեալ
յերկրէ , այսինքն յԵդոմայ , շքեղ կարմրազարդ յազ-
դէ բոսորայ , անաղտ պատմութեանի 'ի մարմնոյն գեղն
ցոլանայ , և բուռն զօրութե՛ւ ընդ երկինս ընթանայ , , :
Ընդ սովաւ անկանի և Նոյնահողովն անուանեալ՝ որ
'ի նոյն յանգ աւարտէ զայլևայլ բառս՝ միօրինակ հո-
լովելով և լծորդելով : Զոր օրինակ (Ն•Գ•) " Եւ
հետս շաւղաց երթեկեկութեց փայտակերտ լաստաց ,

* 35. Ο'μοιοτέλειον . և . Similiter desinens.

անխաբիսիս յարկաց և անշունչ կառաց, գերագոյն գիմաց երկնագոյն դաշտաց, լուծական ըրանց, անկայուն յատակաց, 'ի կոյսս կոհակաց կապոյտ կուտակաց, իբր 'ի թռիչս օդոց 'ի թևս թեթևս: - Տատանին տագնապաւ տերեք տնկոց եղևին ծառոց, շարժեալք 'ի հողմոց ուժգին բաղխելոց, : 'ի յետինս այս երկոքին ևս ձեք տեսանին, նոյնատառն և նմանալերջն:

ԳԼԵ Է.

ՅԵՂԳԻՆ ԶԵՆՆ ԻՆՍՊԻՐ:

ՉԵՒՔԻ իմաստից են եռանդուն և հրաշալուր ասացուածք, որովք բանն ըստ պատշաճի իրացն ազգոյ կամ շքեղ ձևանայ. և նովին խորհուրդք մտացն զուարճանան, զմոյլին և շարժին: Յերկուս գլուխս կարգեմք զձևս իմաստից, մտածեալ 'ի նոսին երկուս տեսակս զանազանեալս գործով և իսկութեմք. զի որովհետեւ ոմանք 'ի ձեռոց աստի յառաջ դան 'ի զուարճացեալ մտաց և 'ի զմոյլեալ ոգւոյ, և ոմանք 'ի հրաշայտ կրից և յերևակայութեմք, ըստ նմին արժան դատեցաք յերկուս տրոհել զսոսին, զի համազգիք ընդ համացեղան պատշաճ ունին զյարմարութին: Առաջինքն՝ որ մեղմով լինին և ընթացակցին ընդ սովորական զրոյցս մարդկան, ջանան հաճել և զուարճացուցանել զունկնդիրն. իսկ երկրորդքն ուժգին և շանթածիր՝ հատեալք յերևակայութեմք վառելոյ, շարժել և յաղթահարել նկրտին զսիրտս ունկնդրաց:

Զսոսա կարգաւ դասաւորեսցուք յառաջիկայդ, ցուցեալ մի առ մի զտարազ կազմութեմ նոցա:

ՊՐԱԿ . Ա .

Յ-Լ-Գ- Տ-Բ-Ի-Ն-Ն-Բ-Է :

ՏԱՐԱԿՈՒՍՈՒԹԻՒՆ է՝ յերկուանօք խնդրել թէ զորն ընտրեսցէ յերկուց, կամ 'ի բազմաց (՝) : Այս է՝ գեղերանք մտաց ատենախօսին՝ թէ ուստի՝ սկսանիցի, զինչ ասասցէ, կամ յոր խորհուրդ ձեռն արկանել լաւ իցէ : Յառաջ դայ տարակոյս ուր երկուստեք մրցին ընդ իրեարս պատճառք, որով 'ի կախ մնայ ընտրուին, մինչև ընտրեալ զմին յերկուց՝ յայնմ հետէ փարատի մուայլ մտացն, և բառնի տարակոյսն՝ մերժելով զխափանարարսն :

Բնիկ տեղի ձևոյս է 'ի յառաջարանութե, որով գեղեցիկ սկզբնաւորի բանն, յաճախ 'ի կացրդականս վարի տարակոյս 'ի գովեստն կամ 'ի պարտաւ, թէ զորմէ՞ յառաքինութեց ուրուք պարտ իցէ նախ բուռն հարկանել. որպէս առնէ Ոսկերերան 'ի ներբողենի սրբոյն Իգնատիոսի : Նոյնպէս վարի և 'ի բաղխոհականն և յատենականն :

Արդ յօրինեսցես զձև տարակուսութե, ափշութե իմն սկիզբն տալով բանին՝ իբր արդէլեալ յառաջիկայ դժուարութեց . առցես 'ի մէջ զպատճառս տարակուսութե կամ զխափանարարս գործոյն, ցուցանելով զահաւորութին, զդժուարութին, զերկիւղն որ անտի, և զքո վարանումն՝ թէ զորն յերկուց ընտրեսցես, կամ զիարդ յաղթեսցես խափանածոյն, մինչև վարանել և ունկնդրաց, և նովին տարակուսանօք պաշարել. և ապա դուցես զելս իրացն, և յառաջ խաղայցես 'ի բանս՝ ընտրելով զոր կարեւորն դատիցիս : Յայտ յանդիման տեսանես զայս 'ի բան անատին՝ զոր առական ձևացոյց փրկիչն (Ղ.՝ Ժ. 3.) Ասէ ընդ միտս իւր տնտեսն, զինչ գործեցից՝ զի տէր իմ հանէ զանտեսութիս . գործել ոչ կարեմ, մուրանալ ամաչում : Ահա երկուստեք դժուարութիւն, մինչ յետոյ ինքնին զելսն հանճարէ . գիտեմ զինչ արարից . ևն :

Սարգիս վարդապետ սովին ձևով վարի 'ի մեկնու-

Թէ բանին . (ԷՊ . ՅԻՎ . ԷՊ :) Ձեռք մեր շօշափեցին 'ի վերայ բանին կենաց . “ Արարիսի՞ ինչ է այն զոր ասէ . . . բանն անմարմնական բնութի՞ զխորդ շօշափի՞ ձեռք . վասն զի ամենայն որ մարմին է՝ անկանի ընդ շօշափմամբ . իսկ որ անմարմին է՝ ազատ է , և անհնազանդ մարմնական կրիցս ” : Այսպէս ապա լուծանէ զտարակոյսն . “ Զորօրինակ բան միացեալ 'ի գրի՞ մարմին զգենու , և յայնմ հետէ ոչ բանն է առանց գրոյն , և ոչ գիրն առանց բանին , . . . այսպէս ծանիր և զմարմնանալ բանին , և զշօշափիլն ձեռք ” :

Ըստ այսմ և Վիկերոն 'ի ճառին որ վասն Հռոմիոսի . “ Եւ զի՞նչ բողոք կարայց 'ի սկզբան , կամ ուստի՞ յառաջ խաղացից ո՞ր դատաւորք . կամ զի՞նչ , և կամ յորոց օգնութի ինդրեցից , 'ի գիցն արդեօք տն մահից , 'ի Ժողովրդենէ՞ն Հռովմայ , կամ զձերոյի՞ն հաւատարմութի մաղթեցից , որ 'ի Ժամանակիս ընդ ձեռամբ գրուեալ ունիք զծայր իշխանութե՞ն ” :

Այսելուչ 'ի կիր արկանէ զայս ձև և Լամբրոնացին . “ Ոչ գիտեմ ուստի զայս օրէնս այժմ գտեալ մեր . 'ի նախնեացն ոչ ունիցիմք , . . . և յայլ ազգս ոչ տեսանեմք , և նոր առաքեալ ոչ յայտնեցաւ մեզ՝ որ խախտեաց զառաքելոցն սահման . յայտ է՝ Թէ ունիմք յանիմատութէ և յարհամարհութենէ օրինացն այժ ” :

Գեղեցիկ է Ոսկերեքանին . “ Եւ արդ ուստի՞ հաւանեցուցից զձեզ՝ ոչ գիտեմ . զայն ասացից՝ Թէ “ Արդն նոցա ոչ վախճանի , և հուրն ոչ շիջանի ” , Թէ զմիւսն որ ասիցէ՝ Թէ “ Երթիցեն 'ի հուրն յաւիտենից ” , Եթէ զմեծատունն ամեալ կացուցից առաջի , և տակաւին ասիցէք Թէ վասն սպառնալեաց ասացեալ է . և արդ ուստի՞ հաւանեցուցից զձեզ : Սա տանայի միտք են այդ . անօգուտ շնորհ շնորհեալ , որ ամենեւին ծոյրս կազմէ . և արդ ուստի՞ բառնայցեմք զայն 'ի միջոյ . որչափ և ասիցեմք 'ի գրոց , ասէք . վասն սպառնալեաց է : “ Այլ զայլոց զհանդերձեւոցն Թերեւս մարթիցէ որ ասել , այլ զանցեւոցն և 'ի գլուխ ելիլոցն ոչ ևս : Դուարուք զջրհեղեղէն . մի Թէ այն վասն սպառնալեաց ինչ ասացաւ . և չեղէ՞ և չէ՞ 'ի գլուխ ” :

Յաշ-4- Ընդհանր :

ՇՆՈՐՀՈՒՄԸ (՝) է թողացուցանել հակառակորդին անտեղի ինչ իրա, ապաստանել յանաղարտելի իրաւունս : Զի ուր ինքն ատենախօսն աներկիւղ է ընչմարտուի դատին իւրոյ, տեղի տայ հակառակորդին յիրս իրս գուշնաքեայս, և անդէն հետևորդ բանիւքն և փառաւիք ունայնացուցանէ զընորհեալն : Այս գործ է վեհանձնութե ատենախօսին՝ որ չկամի ժամովաճառ լինել 'ի մանունս, այլ 'ի կարևորսն ուշ եղեալ, և ոչ հերքելոյ արժանի համարի զգուշնաքեայս :

Սովին ձևով վարի առաքեալն առ հռովմայեցիս . (Ժա . 19 .) " Իսկ արդ ասիցես , ոտքն փշրեցան՝ զի ես պատուատեցայց : Բարւոք է . անհաւատութիւն փշրեցան , և գու հաւատովք հաստատեցար : Մի՛ հպարտանար , այլ երկիր . զի եթէ Աժ 'ի բուն ոստան ոչ խնայեաց , գուցէ երբեք և 'ի քեզ ոչ խնայեցէ , " :

Դարձեալ և Լամբրոնացին գեղեցիկ 'ի կիր արկանէ զձեռն զայս . " Բայց համարեաց թէ 'ի հաւատոյն թիւրեցան . 'ի կարգայն ոյր աղագաւ : - Դարձեալ թիւր՝ մի ազգն կամ երկուն . երեք ազգ քրիստոնէից , և որ ընդ նոքօք բազմապատիկ ազնիք հաստատուն աշխարհօք և աթոռովք՝ վիարդ վրդովեցան 'ի ճմարտուն , և առ յեղեղեալ և տատանեալ ազգս մեր նոյն միայն մնաց հաստատուն : - Գեղեցիկ դատիմք 'ի ձենջ , եղբարք . քանզի գրեալ է , մի՛ փոխեցես զսահման՝ զոր եզին հարքն քո : Բայց առա՛ , զոյս խոտովանիս գու հարս քո . եթէ զառաքեալսն . . . և ես եմ նոցա ջատագով . . . ապա թէ այլս ոմանս՝ որոց ոչ անուն երևի 'ի միջի մերում , և ոչ արձանագրութի բանից՝ վկայ իւրեանց ուղղութեն , զիմաստասիրութին պարտիմք յայսմ վայրի 'ի գործ արկանել , և ընտրութի ճանաչել , մի՛ գուցէ լիցին մեզ մալորեցուցիւք 'ի սրբոցն հետոց , որպէս ծերքն Իսրայէլի 'ի Մովսիսէ , " :

* Յն. Συγχώρησις . Կո . Concessio .

Յուշափոխութիւն զառարկանս :

Ի, ԱՆԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆ (•) է յառաջ բերել զկարծիս լսողաց, կամ զհակառակին խորհողաց, և զգլխաւորութիւն լուծանել : Այս ձև սատարէ ատենաբանին՝ կարծել զհակառակորդին բանսն, և հողմոյ հոսել զմթերածոյ դիմամարտութիւն նորա . և իբր թէ կանխաւ պաշարելով զնա յամենայն կողմանց, չներէ խլրտել երբէք . և ճարտարմատութիւն ոչ միայն զիւրոյ դատին, այլ և զհակառակորդացն բանս քննեալ և խարբալեալ, երկուստեք պատշաճէ զդարմանսն : Որով զկրկին գործ ճարտասանի միանգամայն կատարէ, և կրկին մրցի ընդ հակառակորդին՝ պաշտպանական և հարուածող զինուք . և կանխեալ վատթարէ զգործութիւն նորա, որպէս զի յայնմ՝ ետէ անպիտան լեալ պատրաստութեց նորա, հարկաւորել յայլոց փաստից ճակատ յարգարել : Յայտ է յասացելոցս՝ թէ զայս ձև բնութիւն իսկ թելագրէ . զի 'ի կատարումն առաջարկեալ գործոյն ուշ ունելով ջանայ ամենայնիւ զիւրն գէր 'ի վերոյ դնել քան զթշնամոյն . վասն այնր բաց յապացուցից և 'ի հաստատութեց՝ գուն գործէ 'ի մէջ բերել և զոր ինչ մարթ իցէ առարկանել ընդդէմ իւր, և կանխէ զընդունդական հանել 'ի դերս :

Չևս այս սովորաբար վարի յետ յառաջբերուէ միոյ միոյ 'ի փաստից, մօտ կարգելով առ նոսա զընդգիծութիւն և զլուծումն իւրաքանչիւր . զի մինչ կարէ ունկնդիրն զհակառակին մտածել, անդէն զառաջս առնուին՝ ահաւոր ցուցանէ զկազմած ճառին :

Բայց պարտ է փաստս հզօրս, յառաջ բերել 'ի դիմաց հակառակորդաց, և մի՛ ծիծաղականս կամ անհետեւութիւն . զի այնպիսիք ինքնին 'ի բաց մերժին, և չեն արժանի պատասխանելոյ : Եւ զարձեալ պարտ է քաջ լուծանել և հիմն 'ի վեր տապալել զգլխաւորութիւն . զի մի՛ գուցէ մինչ անբաւական իցէ պատասխանին, տկարագոյն մնացէ բան իւր . զի լու էր բնաւ չյիշել զներհակ կարծիսն, քան թէ տկարութիւն զէն 'ի ձեռս տալ թշնամոյն :

* Յ. Προκαταλίψις. Կ. Praeoccupatio.

Իգնատիոս վարդապետ 'ի յառաջաբանին իւրում սովին ձեռով զառաջս առնու զհակառակորդաց. "Ու նիւթ առ այս և զհակառակագրացն զբանսն, որք ոչ սակաւ տան ամբօխումն խորհրդոցն որ 'ի մեզն չարժման. քանզի է նոցա առ ամենայն բան զներհակն մերձ գնել: Եթէ երկայնագունից հանգիսին բանից, գովեն՝ փոքու հասանել և անցանել: Իսկ եթէ սուղ իցէ բանն, իրբու ոչ պարունակող զիմաստս և ոչ բաւականապէս տալ զրոյցս՝ պարսաւեալ լինի: Դարձեալ առ այս՝ եթէ նրբագոյնս ինչ ունիցի, զպարզն առաջի գնեն իրբու գիւրահասս, վասն այնորիկ և օգտակարս. ապա եթէ պարզագոյն իցէ, գովելի է նոցա իմաստասիրացն եղանակ բանից, իրբու զօրաւորս և արուեստականս: Արդ այսչափ է նոցա դասելն. ոչ վասն առաջիկայ իրին, այլ միայն զի ընտրողս և ճանաչողս ցուցեալ լինիցին":

Սարգիս վարդապետ 'ի գիմաց փորձանաւորաց այսպէս ընդդէմ իւր բանս գնէ. "Այն որ ամենաբարին է բնութիւն՝ այլ ումեք չարի պատճառ ոչ լինի: Եւ եթէ զք ընդդէմ այսոցիկ գնիցէ՝ եթէ և զիւրոք իսկ ինքն ասէ. ես եմ որ առնեմ զխաղաղութի, և հաստատեմ զչարս. այսոցիկ գիւրին են լուծմունք: Արժանաւորացն խաղաղութն՝ արդարեւ ինքն իսկ առնէ զխաղաղութիւնն, որպէս տասցն: Իսկ անարժանիցն՝ չար ինքնին երբէք ոչ առնէ, այլ լքանէ թողու յօգնականութէ իւրմէ, և նոքա անկանին 'ի զանազան նեղութիս":

ՊԲԱԿ Դ.

ՅԵՂԳԻ ԱՆԴՈՒՆ:

ԼՆՅՈՒՄՆ (*) է ցուցանել համառօտիւ զոր ասացաւն. և յիշատակել զոր ասելոցն է: Այս ձև համարի զօր միաւորութն մասանց ճառին. զի որովհետեւ թողուլ զմին, և անկցելի բանիւ անցանել 'ի միւսն՝ անտեղի է և ծանր լսելեաց, վասն այնր հնարի ճարտասանն քաղցր եղանակաւ իւրք 'ի միջէ բա-

* Յ. Μετάσταςις. Խ. Transitio.

նէ անցանել յայլ : Զսոյն տեսանեմք հանապազօր և յընտանի զորոցս մարդկան , անցումն գործել նիւթոյ 'ի նիւթ՝ վայելուչ շաղկապելով ընդ իրեարս զայլ և այլ մասունս բանին : Քանզի 'ի համառօտ բանս ձեռոյդ խօսողն յիշատակել տայ լսողին զոր ինչ ասացն՝ իբրեւ բովանդակութի անցելոյն , և առաջի կարգէ զնիւթ հետևորդին իբրեւ կանխաբանութի :

Թէ յայս ձև անցման ղերկոսին մասունսն ասացէ տեսնաբանն՝ զանցեալն և զապագայն , կատարեալ կոչի այն եղանակ . իսկ եթէ զմին ևեթ յիշատակեսցէ՝ զանցեալն , կամ զապագայն , Անկատար անուանի : Ըստ այսոցիկ երկուց ծայրից կրկին է անցումն , կատարեալ և անկատար :

Օրինակք կատարեալ անցման . (Յճ. 16.) " Եւ արդ այսոցիկ քեզ վասն այսոցիկ բաւականացեալ , ես գարձեալ 'ի կարգ պատմունս գարձայց : - Այսոցիկ մի հասարակացս բանաւոր հօտի ինձ 'ի տնէ մաղթանք աղերսանաց առաջի ձեր եղաւ . իսկ անձին առանձին այս ինչ է՝ զոր առ քրիստոսապսակեալ Թագաւորդունիմ ասել " : (Բ. 3. 17.) " Զայս բանս ը ձեզ վասն յիշատակի բանիցդ խօսեցաք . արդ անդրէն 'ի դլուխ պատմելոյն մատիցուք " : (Շճ. 4.) " Այս ինչ որ յաղագս համապոյ երրորդունն և մի ձեռութեն ... բաւականացի առ այժմուս , իբրեւ պատճառս տալով իմաստնոյդ՝ ըստ խրատու իմաստնոյն՝ իմաստնագոյն ևս լինել . ասացուք սակաւութ և յաղագս աւանդութեց եկեղեցւոյ " :

Օրինակք անկատար անցման . (Կճ. 1.) " Դարձեալ այլաբանեցից 'ի նոյն շարունակ բարդել զկշտամբանացս եղանակ դսրովեալ անձինս , " : (Շճ. 3. 4.) " Հետևիմք այսուհետև ցուցանել և զոր յաղագս սրբազանից զանազանեալ կերպարանացն երևեցուցանեն ձեռքանքն՝ ղերևմունս մարմնականացն , " : (1. 1.) Իմ զընթացս բանիցս ամբողջ պահելով առ 'ի հոգևոր տեսութիս , զբազում անգամ ասացեալն երկրորդեմ վկայութիւրաբանչիւր մտաց , " : (Իճ. 4.) " Բայց դու ինձ նայեաց ընդ վերին իմաստութին՝ Թէ զիարդ հնարի լուծանել ղերկրաւոր զստորինս զայս շարունի՝ որ հակառակ ամբառնայ հոգւոյն իմաստից , " : (Կճ. 1.) " Հասկա դատաւութ տեսցուք զորս զհետ և

կին : Հայեցարուք միանգամ ընդ յանդգնութի առնն
և ընդ տմարդութի ։

Զայս ձև նորօրինակ իմն վարէ Եղիշէ . զի առանց
ատելոյ թէ ուստի ուր անցանէ , դնէ այսպէս . “Բայց
'ի տեղի այլ՝ ինձ դարձեալ գալ պիտի ” ։

Գեղեցիկ է և Ոսկեբերանին . “Այլ չգիտեմ
զիւրդ վայրապար ընդ խաբս եկի յայսպիսի բանքս .
զայլս խրատէի հեղութի ուսուցանել , և ես ինձէն 'ի
ցասումն զառածայ : Թէ այնպէս իցէ , դարձցուք ան-
դրէն 'ի մեր խրատն , և հոգ տարցուք ձմ թերութե
կենաց մերոց , զի ուղղեսցուք զոր կամիցիսք ” ։

ՊՐԱԿ Ե .

Յաշտ և Արդարադատ :

ԼՐՏՈՒՂՈՒԹԻՒՆ (՝) է սուղ ինչ հեռացումն
յառաջագիր բանէն՝ առ 'ի հանգիստ ունկնդրաց և
կիմ յաղգուութի բանիցն : Կրկին օրինակաւ լինի ար-
տուղութի . քանզի բանն առ որ ելանէ՝ ուրեք լինի
զրոյց իմաստալից կարգեալ 'ի բացայայտութի կամ 'ի
պատճառս ասացելոցն , և իբր թէ յուղղութի իրացն
բովանդակ : Եւ կամ ընդմիջէ ատենարանն զխօսս
իւր՝ վասն սրտամեղոյ նորագոյնս ինչ , կամ իմաստա-
սիրական բանս 'ի մէջ առնու՝ յարմար գլխաւոր նիւ-
թոյն . որ թէպէտ ինքնին յայլ ինչ հեռաւոր ակ-
նարկեսցէ , սակայն իշխանութի է ճարտասանին՝ յար-
մարել զայն 'ի բանս իւր :

Տեղի ձևոյս է սովորաբար 'ի յերկարածութե ճա-
ռից . մանաւանդ 'ի հանդարտ բանս , յորս առ 'ի
բարձումն տաղակութե արժան է ընդխառնել զձեռ
զայս 'ի զարթուցանել և զուարթացուցանել զունկն
գիրս :

Կանոն արտուղութե՝ է նախ՝ բնական եղանակաւ
'ի ներքս բերել զայն , և ոչ բռնի և անյարմար . մեր-
ձաւոր լիցի ընդ նպատակի ճառին . յաւելեալ իբր 'ի
զարգ , և ոչ իբրեւ գլխաւոր նիւթ բանին :

Երկրորդ՝ քանզի արտուղութե հնարեցաւ 'ի զար-

* Յ. Α'παραλλαγ. Կ. Digressio.

դուց սակա, իցէ 'ի նմա նորութի և զուարճութի, և ոճ՝ բացատրութեն գեղաւոր:

Երրորդ՝ 'ի կատարած արտուղունն պարտ է ճարտարութիւն շրջել զնոյն և խառնել 'ի բուն բանն վայելչութիւն, և ոչ առ հարկի՝ բռնազբօսելով. ապա թէ ոչ միշտ արտաքոյ մնայ կարգի բանին, և զամբողջութին խանգարէ:

Ըստ կրկին մասանց արտուղունս ունիս տեսանել և զօրինակս: Ըստ առաջնոյն Նարեկացին (Ի՞մ. 2.) մեհենի նմանեցուցեալ զհոգի իւր՝ արտուղի այսպէս. «Վասն զի նոյն է սպաս տանել ձուլեալ պատկերի, և մեղաց ախտի», և Եւ Ոսկերեւան. «Երթեալ ուրուք իցէ ձեր 'ի սպաղեսափնացւոց աշխարհն: Այսուհետեւ ոչ ևս բանս, այլ արդիւնս իսկ ասեմ. թէպէտ առաջինքն քան զարդիւնքն յայտնագոյնք են. զի զորդիրք ասեն, և քան զաւաց տեսիլ հաւատարմագոյնք են: Երթեալ ուրուք իցէ ձեր 'ի սպաղեսափնացւոց աշխարհն», և:

Ըստ երկրորդին՝ ունիս լիով գտանել 'ի ճառս տեղեաց որ յաղագս նմանութիւն, և 'ի ճառս ձեռնարկութեց յաղագս յարացուցի. զի և նոքին՝ որպէս անտանօր աւանդեսցուք՝ արտուղութիւնք են, ակնարկելով յայլ ինչ հեռաւոր՝ վասն առաւել բացայայտութեւ և կամ վասն հանդիստ տալոյ սակաւութի վաստակոց յերկար ըսողութեւ. զորօրինակ էր արտուղեն Դիմաթենեայ յատենարանեն իւրում՝ պատմելով զանցս իշապանին՝ որ կռուէր ը երխտասարդին, վասն նստելոյ նորա 'ի մեջօրէի 'ի ստուեր իշոյն. որով ընդոստոյց զդատաւորսն թմբեալս:

ՊԻՆԿ Զ.

Յաւագ Լուսնի:

ԼՈՒԹԻՒՆ (՝) է թողուլ և չստել զոր ասելն հնարաւոր էր, կամ ագիտութի ձեանալով կամ ցտտումն, և յիշատակութեւ անգամ անարժան համա-

* Յոյս յերկուս Բաթանեցին զայս իւր. զի երբ ինչեւեւ տփեմբան լուսն զայն զոր ասէ իսկապէս, անուանէն

րել . և այնպէս լռելովն առաւել ազգողագոյն առնէ
զբանն . և չասելովն տայ լիով խմանալ, զոր ոչն կա-
մեցաւ յայտնի բարբառել : Յօրինուած մեղսս պա-
հանջէ արթնութի մտաց . գիտել՝ թէ որպէս հնարա-
ւոր իցէ՝ ոչ ասել, և զբովանդակն ասել . յապաւել
ղառաւելութի բանիցն, և զոչ հաճոյականս ը լռու-
թիւ պահելով զամենայնն յայտնագոյնս 'ի դուրս բե-
րել : Միով բանիւ . տմենեկն անստգիւտ օրինակաւ
ծանուցանել զիրան, զոր թէ այլազգ ասէր՝ ընդ մե-
ղագրութիւնէր : Օրինակքդ յայտնի ցուցանեն զի-
րացդ բազմագիմի կերպարանս :

(Եւէէ) « Զի՞ մի մի թուեմ . այլ զամենայն ան-
արժանս յառաջ մատուցանէր, և զամենայն արժա-
նաւորս յետս տանէր » :

(Լմբբ) « Յայտնանէ յառաջ բերեն ոմանք բանս
... որ թէպէտ 'ի գիտնոց, սակայն սիրոյն քաղցրու-
թիւն տգէտ եղելոց . զի այսչափ ասել բաւական է, և
ոչ յայտնել զառականս ծնողաց » :

Եւ դարձեալ . « Ար մեղանչէ՝ օրինազանց է . իսկ
որ զօրէնս լուծանէ՝ զինչ է անուն նորա . ես պատ-
կառիմ ասել՝ մանաւանդ թէ երկնչիմ, զի մի աղէ-
կէզ բժշկութիւն վասն 'ի խոր հարմանս զգեղ բանիս՝
երևեցայց թշնամի » :

(Սւրդդ) « Զորս վասն Վռոնտի և Նրամազդայ
պատմութեք իցեն՝ ամաչեմ ասել . ոչ սակա նոցա՝ որ
արժանի են ամենայն պարտաւանաց, այլ խնայեմ 'ի
լեզու իմ՝ զի մի ժանտասցի յիշատակօք պղծութե
նոցա » :

Վիկերոն 'ի ճառին վնգոմակտի . « Այ ինչ ասացից,
կուիրացիք, որչափ նա 'ի գլուխ տարաւ 'ի քաղաքի և
'ի բանակի, ընդ ցամաք և ընդ ծով . քանզի և կամաց
նորա ոչ քաղաքացիք եւթ հաւան դտան, նա և դաշ-
նաւորքն հորատակեցին, թշնամիքն հնազանդեցան .
այլ և հողմք և մրրիկք յաջողեցին նմա » :

Հայն παραλείψας . Խ. praetermissio. Թ. զ. զ. Իսկ զ-
բանմաք 'ի բ. մերժէ տէնախօսն α'ποδίδωμι . Խ. expul-
sio. Մերժումն :

Յ=չ=գ= Բ=թ=ան=դ=դ=ն=Է :

ԲԱԺԱՆ ՈՐԴՈՒԹԻՒՆ (•) Է՝ յիշատակել համանշամայն զկարևոր մասունս բանին, և տպա մանրամասնարար բացատրել զայնս : Նպատակ այսր ձևոյ՝ է սլարդ իմացուցանել զբանն . զի երբ յիշատակեալ զմասունս բանին, և երկմտիցի թէ ոմանք ոչ իմանայցեն լիով, քառնայ կրկին բացատրել զայնս յայանաբանութի : Եւ վարէ զձեւ զայս յորժամ նորագոյնս ինչ ուսուցանել կամիցի ճարտատանն յընթացս բանին՝ որ բազում իմաստս պարունակեսցէ յինքեան, և հարկաւոր իցէ քաջայայտ իմացուած նոցին : Ի սմին ոչ մտանեն զարդք բազում . զի որովհետև ուսուցանել միայն է գործ նորա, յաւէտ ՚ի պարզութի անդրջանայ, բան ՚ի շքեղութի : Կանոնք ձևոյս ամենեկին նոյն են ընդ կանոնաց բաժանման, զոր լիով անդէն ուսանիս . այլ աստ դիցուք օրինակս :

(Մ=Դ=Է) “ Մերթ ասէ . այն հիւանդութի չէ ՚ի մահ . և դարձեալ ասէ . վասն փառացն ԱՅ է, զի փառաւորեացի որդի ԱՅ : Հիւանդութի՝ անվրէպ ՚ի մահ էր, և փառքն ՚ի մահուանէն յորդեցին ՚ի տեսանելիս ամենայն թերահաւատ ժողովրդեանն ” :

(Ս=Գ=Է) “ Զսոսկ լսելուին զանպիտանութի կամելով ամենեցուն ցուցանել, օրինակս ինչ նմանագոյնս առաջի դնէ, որ քան զամենայն օրինակս տպաւորագոյն է և անտպագոյն : Տտաւորագոյն՝ զի առանց նենգութե է, և զոր ինչ յինքն անկանի պատկեր՝ երբէք ոչ ծածկէ . թէպէտ քաջավայելուչ իցէ, թէպէտ յոռի : Իսկ անտպագոյն՝ վասն զի կատարելապէս զպատկեր ինչ ոչ ցուցանէ, այլ չնչին և փոքր՝ իբր օրինակաւ ինչ ” : Եւ դարձեալ . “ Հոգիք սրբոց հեռի են յայսպիսի ախտակրութեց (Ի Դ=Գ=Է=Դ=Է) . այլ մանաւանդ ընդդիմակաւք այսպիսի ախտիցս են բանիւք և արդեամբք : Բանիւք՝ յորժամ ասէն Դաւիթ . Աժցրուեսցէ զոսկերս մարդահաճոյից . և կորուսանէ տէր զամենեւին ոյք խօսին սուտ : Ի վերայ այսորիկ կնքէ

* Յ. Δίαλλαγή. Խ. Distributio.

առաքեալ բանիւք իւրովք . եթէ տակաւին մարդկան հաճոյ լինէի, ապա Քնի ծառայ ոչ էի : Իսկ արդեամբք՝ յորժամ թշնամանէին և բամբասէին և նախատէին և զվառաց ինչ ոչ հոգային, և փոխարէն զնախատիւնն ոչ նախատէին, այլ և երախտիս հատուցանէին :

ԳԼ Ը.

Յառաջ Կփելաբ Յեռոյ իմաստի :

ՕՆԹՈՒՅԻՉ և շարժիչ ձեք են՝ որք յառաջ դան ՚ի յուզեալ կրից . զի որպէս լիագոյնս յիւրում տեղւոյն ասացուք, անհնար է տալաորել ինչ ՚ի լսողն՝ եթէ չիցէ ինքն ատենախօսն նովին զգածեալ . զի իբր թէ յանձին կրելով զգայրոյթ կրիցն շարժելաց, ձեռնհաս լինի զնոյն եռանդն հաղորդել և ոյլոց, և շարժել զնոսա ՚ի կատարումն բանիցն իւրոց : Զինչ յաճախեալ առ մարդիկ՝ քան զհարցումն, քան զբացադարձութի և զբացադանչութի . և ահա գոբին եռանդուն և ազգոզագոյն գործեն զբանն : Ի՞նչ առաւել խրախուսել կարէր սուրբն Սահակ եպիսկոպոս զնահատակակիցս իւր ՚ի ժամու պսակման իւրեանց, քան ասելովն . “ Հապա առաքինիք, եհաս ժամ պսակման մերոյ . խցէք զաչս մարմնոյդ վայր մի, և այժմ տեսանէք զոյսն մեր Քն : Մամբրէ վերծանող բացադարձութեան ձեռով շանթաձիգ եղեալ ՚ի վերայ հերետիկոսաց՝ ահաւոր կացուցանէ զբանն, ասէ . “ Ամաչեա թէոգորոս . մի՛ համբառնար զաչսդ յերկինս Նեստորիոս . քանզի կոյր աչօք ես ՚ի միաբանութե երրորդութեն, վասն կորստեան ձերոյ միաբանեցէք պատմել զամօթալից վարդապետութին , : Արդ ՚ի ձեռոց աստի ջանասցուք կարճ ՚ի կարճոյ աւանդել զկարեորսն :

Յառաժէ հարցման :

ՀԱՐՑՈՒՄՆ (*) է թախանձել զոր հարցուածոյ պայմանաւ՝ ոչ առ 'ի գիտել զանծանօթ ինչ կամ զտարակուսելի, այլ ստիպողական բանիւն բռնադատել զնա 'ի հաւանութիւն. վասն զի յայնժամ բռնադատէ զսողն ունկն զնել բանից իւրոց, և այնու 'ի չկամել իսկ նր' խորագոյնս տպաւորէ 'ի նմ' զբանս իւր:

Այս ձև բնական բարբառ է կրից, որոյ վասն և յաճախեալ յընտանի զրոյցս՝ ուր ջերմացեալ մարդկան՝ անգէլ ջանայցեն զբանս իւրեանց, կամ զհակառակորդին մերժել, վստահացեալ 'ի ճշմարտութիւն իրաւանց իւրեանց: Զոր օրինակ յասելն Մովսէսի յօրհնութե իւրում. "Ո՞վ է նման քեզ յեծս տէր, կամ ո՞վ նմանիցի քեզ փառաւորեալդ 'ի սուրբս": Եւ Դաւթի. "Մի՞թէ որ տնկեաց զունկն՝ ինքն ո՞չ լուիցէ": Եւ լամբրոնացւոյն. "Այդպէս ուսար 'ի տեառնէն քումմէ, այդպէս վարդապետեաց որ ասացն՝ եթէ սիրէք զսիրելիս ձեր՝ որ շնորհէ ձեր": Թէ 'ի սոսին այս հարցողական բանք եղեալ լինէին առանց հարցման՝ այսպէս. ոչ որ է նման քեզ, ոչ այդպէս վարդապետեաց տէրն քո, ցուրտ լինէին և անպաճոյճ. սակայն ջերմութի և եռանդն բանին զոր ցուցանէ ստիպողական հարցումն՝ զարթուցանէ զսողն, և ազդուութի հարկանէ: Որպէս և ասելն Ոսկերեւրանին՝ մինչև ցայդ վայր համբերիցեմ, այս անհամեմատ գերազանց է և ազգոյ, քան ասել՝ այլ ոչ ևս համբերել կարեմ:

Կանոն այսր ձևոյ ոչ այլ ինչ է՝ բայց անվրէպ հետևողութի բնութե. այնպէս յարմարել զհարցուածն՝ որպէս ինքն զգածեալ իցէ. քանզի այլազգ ունին 'ի միմեանց զազգեցութիւն՝ հարցումն որ 'ի սրտմտութէ, և հարցումն որ յուրախութէ. 'ի միումն խստութի և բռնադատութի պահանջող, յերկրորդումն թախանձանք և յորդորք: Ըստ այսմ իմա և յաղագս այլոց կրից. զորոյ զհետ գոյ ասել՝ թէ իւրաքանչիւր եղանակք հարցմանց թարգման են և յայտարար նշանակք

* Ե. Ερωτημα. Ի. Interrogatio.

միոյ միոյ 'ի կրից յորոց յառաջ բխեն : Հասարակաց է մարդկային բնութեն, վարակել կրիւք՝ զոր յայլս տեսանիցեմք : 'Նորին ազագաւ՝ թէ մի ոք մտցէ 'ի ժողովս ուրեք համակեալ 'ի տխրութի կամ 'ի խնդութի, 'ի նոյն զգածէ զժողովն բովանդակ . ապա զառաւելն 'ի գլուխ հանէ՝ որ նովին ազգեցութիւն յարմարեցէ զգարձուած լեզուին և զհարցմանցն ուժգնութի կամ տխուր թախծութի :

Օրինակս հարցման յոլովս գտցես յաճախեալ 'ի դիրս . զոր օրինակ Եղիշէ վարդապետ այսպէս յառաջ բերէ զհարցողական յանդիմանուի հաւատացելոց առ նախարարս Հայոց . (Գ .) "Նոցա էր փորեալ զխորխորանն , դուք ընդէր լցէք յառաջագոյն . երբ ուսանիցիք զբազմաթիւ անուանս աստուածոց նոցա , այն՝ որ չիք ուրեք 'ի միջի և ոչ մի , , :

Եթէ առ այս ձև հարցման յաւելուցու առնթեր դնել և զպատասխանին , ԿՅԻԴ անուանեն զայն հռետորք . այսպէս առ Եղիշէի . " Իսկ արդ՝ չար արժան էր ասել թագաւորին . քան , ես ոչ ասեմ . այլ խրատ 'ի գործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ , , :

ՊՐԱԿ Բ .

Յառաջ Բացատրանալ :

ԲԱՅԱԳԱՆՉՈՒԹԻՒՆ (*) է յայտնուի յուզման և այլայլութե ոգւոյ . քանզի ատենաբանն , որպէս և ամենայն մարդոյ դիպի , հիացեալ իմն և իբր յանձնէն արտաքս ելեալ ընդ դիպուածս ինչ անակնկալս , յանկարծակի խզէ զկարգ բանիցն , և յափշտակեալ բարձրաձայնութե արտայայտէ զեռանդն կրից հոգւոյն և զիրացն մեծութի : Այս ձև բեղնաւոր է 'ի յայտարարութիւն ամենատեսակ կրից , և զսոյն է մեզ տեսանել յաճախակի , զի ըստ զգածեալ բացադանջութե միոյն և եթ , նմին առ հասարակ զուգաձայնին 'ի սիրտս և 'ի դէմս ամենայն որ շուրջն կան , յուրախականս , առաւել ևս 'ի տրտմականս :

Կանոն կիրառութե ձևոյդ՝ այս է . զի թէպէտ բա

* Յ. Ἐκφράσις , և . Esclamatio.

ցաղանչութի նշանակ է գրգռութե կրից . տակայն և անպատճառ յաճախելն՝ տաղտկութի գիտէ ծնանել, քանզի ստէպ կրկնութի ձևոյդ՝ ոչ կարէ լինել գործ բնութեան, զի անհնար է ստէպ բորբոքիլ այնպիսի կրիւք՝ յորմէ բացաղանչութիք յառաջ գայցեն: Եւ որպէս այլուր ունիմք ասել, այն թռուցեալ վերա-
ցումն մտաց՝ շարժիչ ոգւոյն ՚ի բացաղանչութի՝ ոչ յերկար տևէ, և ոչ ստէպ յաճախէ . զի պահանջի գի-
պուած արտաքոյ քան զսովորականն, և այն զի գի-
պուածք այնպիսիք ոչ միշտ պատահեն:

Արդ լինի բացաղանչութի ՚ի բանս ցաւոց, սքան-
չացման, սրտմառութե, կարեկցութե, խնդութե, փա-
փաքանաց, և որ ինչ ևս այլ շարժմունք հոգւոյ ՚ի
ստատկագոյն աստիճանի. ըստ որում ունիս տեսա-
նել յառաջիկայ օրինակս:

Խորենացւոյն յիշատակելով զառասպելապատում
քաջութիս Տորքայ նահապետի, հրաշացեալ ը այնս
բացաղանչէ. « Ո՛հ կարի է առասպելս. այլև առասպել-
լաց առասպել. բայց քեզ զի է. քանզի էր արդարև
սաստիկ հզօր, և այսպիսեաց զբուցաց արժանի »:
Մամբրէ ՚ի ճառն յարութե Ղազարու. « Արդարև
գառինք անմեղք էին աշակերտքն. զոր ինչ տեսա-
նէին՝ զնոյն և գիտէին. և զոր ինչ լսէին՝ զնոյն և հա-
ւատային. յանձային խորհուրդն ամենեկին հասու ոչ
կարէին լինել: Տէր, ասեն, եթէ ննջեաց, ապա ապրի-
բազում հիւանդք ննջեն, և ոչ ապրին: Ո՛վ փաղաք-
շանք տգիտաց. զծածկագէտ զօրութին կամէին սփո-
փել, »: Նարեկացին որանչելի բանիւք ՚ի համար ար-
կեալ զլարչարանս տն, և բովանդակ յափշտակեալ ՚ի
խոկումն անձային անօրէնուէ կրիցն, բացաղանչութի
գործէ այսպէս. « Ո՛վ քաղցրութիդ և երկայնամիտ
բարերարութիդ ողորմածիդ գթութե, որ վասն ապախ-
տաւոր և անօրինեալ ծառայից, տէրդ բոլորից զայս
ամենայն կամաւորապէս և հաւանողական հաճութե
տարեալ՝ մարմնոյդ միութե ՚ի քեզ բնկալար, »: Շա-
րականն յետ երգաբանելոյ զմատնուի Յուդայի՝ յաւե-
լու. « Ո՛վ համբոյր՝ նենգուէ նշան և առիթ մահու, »:
Իսոյն պատկանի և Մակագանչուի (՝) անուանեալն
ձև՝ որ է վճաբար զրոյց զգործոց և զբանից, զաւու-

Թի նոցա կամ զյոռութի յայտնաբանելով. այն իսկ է՝ իմաստուն բաղադանչութի յարմարեալ ՚ի կառարած պատմութեց կամ առաւելահրաշ գործոց ընդ որ հիացեալ զուարճանայ բնութիւն, և զխոհական աւսացումն ՚ի վերայ բերէ : Լամբրոնացին յատենաբանութի իւրում յետ ՚ի մէջ բերելոյ զյայնմ ժամուսասականեալ ստելութիւնն ընդ Յոյնս և ընդ Հայս, մակագանչէ. «Այս է խոտորնակ ճանապարհ և մուր՝ ընդ որ այսօր հետեւիմք, և զգործով անատեցութիւն պիտակ բանիւ անսիրութիւն առդնեմք. զճմարտութիւն մարտնչելս ընդ Քրիստոսայօգ խօսիւք խաղաղութիւն առ նա համարիմք: Այս է մոլորումն չարաչար, որ ընդ զժամանակ պատերազմի, և ամբարտաւանութի կործանող՝ որ հեղութի զկողացս թուի : Այս է խաւար տգիտութեան աղջամուղ՝ որ լոյս ՚ի մէնջ մեծարի, և մեռելութի անկենդան՝ որ զկենդանութիւն խնդրել հրաժարէ, » :

Յովհաննէս իմաստասէր ՚ի համար բերեալ ՚ի ճառին ընդդէմ երեութականաց զմոլորութեան նոցա, յաւելլու. «Այսպէս սնոտիս զսնոտիւք պատէք, և դնելով ստուի ՚ի յոյն ձեր, ընդ ստութիւն և մտել ծածկիք : Այս են երջանիկ հարանցն անարանական դաւանութիւնն, որովք բանիւք դու հերձուածողս առաւես զնոսա, և ոչ զանգիտես և զարհուրիս, » :

ՊԲԱԿ Գ .

Յազագոս Դիմառնումիք :

ԴԻՄԱՌՆՈՒԹԻՒՆ (՝) է կեղծեալ զորոց բացաւայի կամ ոչեի : Այս է. ՚ի մէջ բերել ՚ի կարգի բանիս մերում զայլ էակ՝ եթէ անշունչ, և թէ շնչաւոր,

* Յն. Προσωποποιεα. Կ. Conformatio.

Ձի ճարգասանակն զոր մէջ համայնութիւն արդի հոգեբանաց Դիմառնումիք ասացաք, յորում իմանմէ զվերջեալ զբոյն անշնչի և ինչաւորի և բանաւորի, և Մովսէս Կիւրոսի ՚ի պիտոյի գիրսն ընդհանուր յայնիւ Բարառնումիք իշխէ, սահմանեալ. «Կանանիք բարոյն էնիւնայ Դիմոյ, » : Իմ նմանագործումիք, իբր ինչ զնման և զհանգիս բնութիւն

և թէ մարդ գլխովին, տալով նմա բարրանել և գործել զգործ կենդանւոյ: Յաճախու թի այսր ձեռք ամենեցուն յայտնի է, զի յառաջ գայ 'ի սասափկ ջերմութէ եռանդան. և թէպէտ ծաղրական իմն կարծի, զի զինչ այնպէս օտար 'ի մարդկային խոհականութէ, քան քարանց, տնկոց, դաշտաց, գետոց, խօսել կենդանաբար, խորհել, յօժարել և գործել, սակայն կարի քննեալ այլազգ գտանի. և կարևոր է համբալկաց խելամոռել այսմ:

Ոչ ինչ երկրայելի է՝ զի ըստ բնաւորեալ յօժարութեանն տենչայ ընկերասէր բնութիւնս յամենայն վիշտս սրտին իւրոյ սփոփութի գտանել՝ ուստի և յաջողեցէ. վասն որոյ զամենայնն՝ շնչաւորս և բանաւորս կարծէ, և 'ի վեր առնու զամենայն արարածականս, որպէս զի սփոփութի գացէ 'ի նեղութէ իւրում. և ահա 'ի սմին տաղնապի յուզեալ հոգւոյն վասն սկիտոյից կարօտութեն, ընծայէ առնթմեքակայից իւրոց առժամեան ինչ կերպարանս կենաց: Չայս իմաստասիրական քննութի հանապազորդեան փորձով յանդիման տեսանեմք. որպէս թէ դք յընթացս իւր անփոյթ լինելով գթեցէ կամ զքարի հարկանիցէ զոտնն, յամբոխման անդ սրտմտի ընդգէմ վիմին, և նախատէ զայն բարկութիւն իբրև վրէժ խնդրելով առ

նորս Բանս քայ Բարբառել: Առնու Բաթանել զայն յերին.
 « Ո՞ր է նոյն Բարբառանի, և ո՞ր Դիմառանի, և ո՞ր
 Կերպարանառանի: Եւ Բարբառանի է՝ ուրանօր
 Դէմն ծանօթ էն, Բայց զԲարան յաբող սփեղծանեմք. որպէս.
 « Չինչ արդեօք Բանս առիցէ Ասիւնս՝ Պաբոյնի 'ի
 Բայ Բարբելոյ, : Յռնակն է ո՞՞ Բանին, զոր իմանամք այս.
 Դէս: Որոյ անուն և անի ծանօթ էն, յաբող նմա սփեղ
 Ծանեմք Բանս պաբառանին: « Եւ Դիմառանի, ուրա
 նօր զԲարան, մանգամայն և զԴէմն սփեղծանեմք. որպէս.
 « Չինչ արդեօք առիցէ Բանս ծով՝ Ծովակալ եղելոյ Լա
 իեդէմնացոց: ... Իսկ Կերպարանառանի է՝ ուրանօր
 Դէմն էն ծանօթ, այլ Կարեալ էն, և զԴիման 'ի մեջ
 Բերեմք զԿերպարան. որպէս. « Չինչ արդեօք առիցէ Բանս
 Սաղն, արդ 'ի պելեղանեմիականն ղօրաւար Լեալ Կշեռն: «
 Այս մանք զանազանառանի պիպոյից գրոցն աւելորդ Բանե
 րա մէջ, զի գործ երկոց այսոցիկ մէ է. վասն որոյ զԲովան
 քան ընդ Դիմառանի միմիկեցաք:

ի նմանէ ընկալեալ ի նասուն : Թէ այլ ոք ընդ երկար
 Ժամանակ զեղերեալ իցէ զիրօք ոմամբք՝ որք քաջ
 տարրացեալ իցեն ՚ի խորհուրդս նորա, կամ բնակիցէ
 հանգստեամբ ՚ի տան միում կամ յարտորայս, ՚ի ծա-
 ռատունի վայրս, ՚ի լերինս, ընդ որս յաճախ շրջագոյ-
 եալ իցէ զուարճութեմ, ՚ի մեկնէն անտի՝ բնաւորեալ
 ակնկալութի է նմա՝ միւսանգամ տեսանել զայն տե-
 ղիս, որպէս այն թէ անջատիցի ՚ի մտերիմ բարեկա-
 մաց, որովհետեւ քաղցր է նմա յիշատակ և տեսութի
 այնոցիկ. վասն որոյ դժուարեալ գոգցես ընդ դնալ
 իւր՝ կաթողին նայի ընդ նոսա, և առ սրտին յորդո-
 րէ՛ ոչ ինչ տարագէտութի նմա ջեանուլ ընդ նոսա՝
 խօսակից լինելով ՚ի խորհուրդս իւր, գրեթէ հրաժա-
 րական իմն տալով նոցա ողջոյն : Սովին մարթեմք իմա-
 նալ զպատճառ յաճախելոյ գիմառնութեց յամենայն
 շարագրածս՝ ուր մտանիցեն յուզմունք երեակայուն
 և կրից : Կա և ՚ի բազում պատահարս զայն տեսա-
 նեմք սեփական բարբառս կրից և երեակայուն յառաջ
 եկեալ ՚ի նմանորինակ պատճառացդ նախակարգելոց :

Երբեակ աստիճանք են այսր ձեռոյ : Ընթին և
 ստորին աստիճան է՝ տալ անշնչից յատկուիս և կա-
 րողութիս կենսաւորաց : Ի սմա՝ որ յաճախ և ՚ի խօսս
 իսկ և հանապազորդ վարի, և զոր ՚ի փոխաբերութե
 փոքու իւրից յիշատակեցաք, մի կամ երկու բառ յա-
 ւելումք ՚ի վերայ առաջարկեալ իրացն՝ ցուցանել ըզ-
 հանգամանս նորա, զառաւելութի կամ զնուազութի
 ուժգնութեն : Զորօրինակ. կատաղեալ մրրիկ. ամե-
 հի ալիք. արկած անողորմ. այս գոյնն իմն ուժգնու-
 թի տայ բանին, զի մտանէ յամենայն զրոյցս. մինչ զի
 և ոչ ՚ի համար գրեն ոմանք զայն՝ ընդ աստիճանս
 ձեռոյս. սակայն վայելուչ կազմուի սորա շքեղէ զբանն :
 Որպէս յայս բան Կարեկացւոյն. „ Կաւն ՚ի բախմանէ
 վայրենի ալեացն խռովեցաւ „ : Բառդ վայելի՞ որ մա-
 կագրական անուն է դժնգակ դաղանաց՝ յաւետ ազ-
 դողագոյն է և կենդանացուցիչ, քան թէ դնէր՝ սաս-
 տիկ, բուռն, ահաւոր, որք ոչ հաւասարեն սմին :
 Դարձեալ քան զպարզաբար ասելն. Երկիր ցամաքուտ,
 կամ անջուր, յոյժ գեղեցիկ է ասել, երկիր ծարա-
 ւուտ. կենդանական յատկութի տալով անշունչ հողոյ :

Երկրորդ աստիճան է՝ գործողութի ընծայել անշուն-
 չից՝ իբրեւ կենսաւորաց. զի ՚ի սմին զուժգնութի գի-

մոռնութեն առաւելագոյնս՝ ցուցանեմք ըստ հանգա-
մանաց գործոյ տուելոյ անշունչ նիւթոյն : Եւ զի 'ի
գործս անդ նոցա և 'ի շարժմունս, միտք իմն 'ի վեր
երևին, այնր աղագաւ հաճոյական ևս է բնութենս՝
տեսանել գոգցես զմեր նմանիս զխորհեցողս և զիմա-
ցողս և զգործողս, մանաւանդ թէ և ընկալուչս այլ
այլուն կրից իբրև զմեզ. զի այս ամենայն որչափ ան-
ակնկալ է, նոյնչափ և զուարճացուցիչ : Ըստ այսմ
ունի Ղամբրոնացին 'ի ճառն համբարձման. « Յայն-
ժամ 'ի տն մեր մահն՝ ընդ մեզ և տարերքս սուգ ըզ-
գեցան. այսօր 'ի համբառնալ նորա՝ և օգ և երկիր
պայծառացեալ չքնաղ ցնծութիւն ընդունին զնա. և
սարք լուսաւորացդ խոնարհեալք՝ աստիճանք լինին
ստեղծողին իւրեանց, որ փոփոխեալ զգարչապարս՝
անցանէ վերոյ նոցա յերկինս » :

Այսպէս և 'ի Շարականի. « Անուանեալ փայտ
գիտուն զմեզ 'ի կենացն հանեալ արտաբսեցոյց. որով
յանցեաւ մայրն Եւա, և պատրեաց զնախահայրն :
Իսկ փայտ խաչի քո կենսատու գաւազան զօրութե
կենաց մարդկան, և յոյս հաստատութե, առաջնորդ
եղև մեզ 'ի կեանսն յաւիտենից » :

Եւ Վիկերոն 'ի Միլոնի ճառին. « Է զի և օրէնք 'ի
ձեռս տան սուր 'ի սպանութիւն մարդոյ » : 'ի սոսին
գործողութիւն անշնչից ազգողագոյն գործեն զիմաստան :

Երրորդ աստիճան վերագոյն քան զնախադարձեալ՝
է տալ անբանից և անշնչից իմացումն կատարեալ և
բարբառ յօգաւոր. խօսելով մեր առ նոսա, և պա-
տասխանել նոցա : Այս թէպէտ և բազում ուրեք չէ
օտար 'ի բնականէն, սակայն դժուարին է առ 'ի կա-
տարումն. զի պահանջէ յոյզս կրից առաւել քան զա-
մենայն ճարտասանական ձևս. վասն որոյ տարագէտ է
վարել զայս 'ի հանգարտութե մօտց, այլ 'ի տագնա-
պելն և 'ի զայրանալ : Արդ ամենայն բուռն կիրք դրբ-
ուն զոգիս 'ի յօրինուած ձևոյս, զի և 'ի լուծեան
չունելով զոք՝ ընդ որում խօսեացին, կոչեն 'ի կարեկ-
ցութի զանտառս, զերինս, և զաներևոյթ էակս. մա-
նաւանդ ընդ որս կցորդութիւն ինչ գուցէ նոցա : Եւ
ոչ այսչափ միայն. այլ է՝ զի և զգերեզմանս բացեալ
յարուցանեն անտի զմեռեալս, և տան խօսել նոցա
քաջալերս և կշտամբանս : Բանք և գործողութիւն
այս պէս 'ի դէմս և 'ի բերան հեռաւորի կենդանագրեալք՝

րերեն ուժգնութի յոյժ, որչափ ոչ կարեն գրգռել զաշխոյժ մօտց լոկ ցամաք սպառնութիւնք: Տես զի 'ի տաղն ջրօրհնեաց օմի էրեւելցոյանէ քերթոյն զգետն Յորդանան զարհուրեալ 'ի կոխել անդ Յնի զոտս իւր:

“ Յորդանան լրւեալ, փախըտտական դառնայր:

Վըտակ առ վըտակ սպառնամուր լինէր:

Գետ, մի զարհուրիր, քո արարիչն եմ ես:

Եկեալ մըկըրտիմ, և լրւանամ ըզմեզս:

Կանոնք ձեռյս այսոքիկ աւանդին 'ի հռետորաց: Կախ 'ի սաստկութեան և եթ կրից վարել զայն, և մի՛ յերկարաձգել. զի 'ի զայրոյթ բնութե՛ կարի շքեղէ զբանն, իսկ 'ի հանդարտելն՝ ոչ ևս սպառնա՞ն:

Երկրորդ՝ առ իրս մեծամեծս և վսեմակոնս գործել զգիմառնութիւն, և 'ի մեջ բերել յայնցանէ բանս ահաւորս և շքեղս: Զգուշութի կանոնիս հարկաւոր է և յառաջին աստիճանան, այլ յաւէտ 'ի սմին: Խօսել առ անշնչացեալ մարմին բարեկամի՝ բնական է և շքեղ. իսկ խօսել առ հանդերձս նորա կամ առ մասունս մարմնոյն, անդէպ է. վասն զի անգամք՝ լրացուցիչք են բոլոր մարմնոյն, և ոչ թէ մարմին կամ էակ զատուցեալ:

Արդ հաւաստեցուք զատացեալքս օրինակօք: Մամբրէ վերձանող ուրեք ուրեք համառօտ և ուժգին գիմառնութիս գործէ այսպէս. “ Զտեղի կալաւ Յն աւուրս երկուս, թոյլ ետ աւազակին մօտանել 'ի տուն սիրելւոյն. եմուտ աստկանադործն, և արար խռովութի ըստ կամաց իւրոյ: Գոռողացաւ հսկարտացաւ մահ, և կատարեաց զկտմս իւրոյ չարութեն: Եմուտ ձայնն 'ի գերեզմանն, կալաւ զձեռանէ մեռելոյն ”:

Կարեկացին այսպէս երգարանէ գիմառնութի 'ի բերանոյ դժոխոց:

“ Սանդարամետն այն 'ի դող եղեալ, ստոանի 'ի ձայնէն ահեղ:

Ահեղ ձայնս՝ ո՞ր ես լուսյ, սա քակէ զամուրս որ ունիմ:

Զամուրս իմ քակել կամի, գերեւոցն առնել գերեւ
դարձ:

Գերեւոցն երանի՛ տեսմ, որ եղեն 'ի յառն առիւ-
ծուն, ,:

Այսպէս և Շնորհալին յՈղբսն Եղեակայ յաճախ
'ի կիր արկանէ զձեռ զայս. զոր օրինակ.

“ Յայնժամ որդիքդ իմ հեռացած
Որք այժմ յինէն էք բաժանած,
Գայք 'ի վերայ բարձեալ կառաց,
Պաշարակապ երկարաց ...
Ընդ որ խնդամ ես ցընծացած,
Գիրկս արկանեմ զբարձացած,
Եւ զարխրական զգեստ մերկացայց,
Կարմիր կանաչ գոյն ըզգեցայց , , :

ՊՐԱԿ Դ.

ՅԵՂԷՔ ԲԵՆԵԴԻԿՏԻՆՔ :

ԲԱՅԱՒԱՐ ՁՈՒԹԻՒՆ (՝) է զրոյց ուղղեալ առ
անձն բացակայ կամ մեռեալ: Այս ձև աղգակից և
իր նոյն է ընդ նախակարգելոյդ. մինչև երբեմն միով
անուամբ՝ բացադարձութի կոչել երկոցուն: Յատուկ
բացադարձութեն եռանգն նուազ է քան զգիմառ-
նութեն. քանզի ոչ այնչափ պահանջին աշխոյժք կրից
'ի բացախօսելն առ հեռակայ մարդ, որչափ 'ի հոգեւո-
րել զիրս անշունչս և 'ի խօսել ընդ նոսա:

Առ նմանութե երկուց այս ձևոց, չմնայ մեզ ա-
ւանդել ուրոյն զամանէ կանոնս. զի ընդ առաջնովքն
բովանդակին, և կարգաւորին ըստ նմին օրինակի:
Եղիշէ վարդապետ 'ի կարգի պատմութեն յեղակար-
ծում բացադարձութի դործէ առ թագաւորն Պար-
սից՝ այսպէս: “ Զի՛ կոծիս, զի՛ մրցիս, զի՛ ալբիս, զի՛
բորբոբիս, զի՛ չիջանիս, զի՛ կոչես 'ի խորհուրդ զայ-
նոսիկ՝ որ զոգիան ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ հանեալ է
զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի

Յ. Α'ποστροφ. և. Aversio.

մա բմինդ գիշաբարչ աբարեալ՝ իբրեւ զազիր մեռելոսի
'ի բաց ընկեցեալ: Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեա
ղիս որհուրդ ամբարշտուածն. տեսցիր յորժամ յայտ
նեցի, ապա գիտասցես զեւս կաաբաւծի դորա, : (**)

Գեղեցիկ և բանաստեղծական օրինակ է երգ Շնորհ
հալւոյն 'ի խորհուրդ իջանելոյ Քնի 'ի դժոխս հողւոց
արգաւոց և ազատելոյ զնոսա .

“ Ծանեաւ Ագամ զնրշան գալոյն ան 'ի գլժոխս ,
Ծանր ամօթով կայր հիացեալ երկեղազին :
Կարկառ նրմա Յն ըզձեռս իւր բեւեալ .
Կոչէր ձեռամբ , քաջալերէր՝ մի երկընչիւր .
Հայեաց 'ի ձեռս յոսս և 'ի կողս՝ որ վասն քո ,
Հայեաց 'ի գլուխս բարձեալ զանէծս 'ի փռոց երկրի :
Չաղկ եղեգան հարին գլխոյս իմ մեղաւորք ,
Չաղկեալ ապտակ և թուք 'ի ծնոսս ինձ մատուցին :
Ղեղի ետուն ինձ կերակուր ընդ քացախոյ ,
Ղեղւոյ մեղաց քոց փոխանակ որ 'ի գրախախն :
Ճանապարհաւ մահու ընդ քեզ հետեւցի ,
Ճանապարհիս կենաց ընդ իս եկ յարուծք :
Մաքուր հոգիք սրբոց , և ձեզ մեծ աւետիս .
Մասիք տեսէք մարմնով եկեալ՝ ում ցանկայիք ,
Յառաջագոյն գուշակելով զիմ ըզգալուստ
Յայս ահագին խոր խաւարին՝ ուր էք կացեալ :
Նովին մարմնով զոր 'ի կուսէն եմ ըզգեցեալ ,
Նախ 'ի գլժոխս իջի փրկիկէլ ըզկորուսեալ :

“ Դիտեմք յեփ Քերանեայ պապերազմն , յորում
պարպեցան անեւացիք և յերեսաց փիւղիպոսի՝ խնդանացոյ ,
իմեցեալ վերաքին խալիսանել զանեւացիս՝ որք տեալ էին
և պարջեալ ընդ առաջին պապերազմն , բացառելովն
առնել այսպիսի օրինակաւ : “ Երգուեալ 'ի Դիւցազունան՝
որք զայդ նահապալուքին նահապալեցան 'ի Մարմնե , 'ի
Սաղմնե , և առ Պլապեաւ , զի ոչ պարպեցայք Կոտ :
Ուր պարպեալք առնէր առնել . օրինակ նոցա արտաբացուցա
նէ զԿործ Ռե : Այլ խնդեալ զաւելորակն 'ի Բե և յահա
ւոր , նորանցան երգման հասարակ զբանն , և զանկեալն
'ի պապերազմանս յայնուի՝ Դիւցազունն անուանէ , վեր
աժեւորելու զնոսա քան զհասարակաց բնութի մարտն . և
այսու օրինակաւ աղբի 'ի սիրքս առնիմքաց զգի առնել
քաջացն այնոցի . և զպարպելի իւրեանց հասարակն յաղ
կանելն՝ որ 'ի Մարմնե և 'ի Սաղմնե :

Յաշագոս Եկեղեցի :

ԵԿԱՐԱԳԻՐ (*) է յայտ յանգիման պատկերել
ստորագրութիւն՝ զիրան՝ զորոց բանքն են : Ի սմին տե-
սանի ուժգնութիւն և զօրութիւն պերճախօսութեան, որ
առանց այսր չունի գրաւել և բանանալ ՚ի վերայ լսո-
ղաց : Թերեւս և ոչ մի ՚ի ձեռք գտանի գծուարին քան
զայս, այլ և ոչ հզօրագոյն ՚ի յոյզս կրից, և ՚ի զարդ-
բանին :

Կանոնք նկարագրին են . Եւսի կերպարանել զիրան
՚ի մօտ, և ապա գրուիմել ՚ի գիր, որպէս զի քաջ ազգոյ
ընծայեացի լսողաց : Զի որպէս որ զառաջնաւ զիմն
ունիցի, է զոր զգալի աչօք, և է զոր աչօք մտացն
տեսանէ ՚ի նմա, նոյնպէս և ճարտասանն բաց ՚ի վե-
րին երեսայն պարտի նկատել ՚ի նմա և այլ ինչ բա-
ղում :

Երկրորդ ՚ի համար առնուլ զմասունս իրին, զյա-
րակից պատահմունս, զպատճառսն, զգործս և զա-
մենայն հանգամանս՝ որք ձեռնառու գտանին առ ՚ի
կենդանի նկարագրել :

Երրորդ զի գիւրիմաց լինիցի շարագրութիւն և պերճ :
Եւ լինի գիւրիմաց, որպէս յոլով ուրեք պատուիրե-
ցաք և պատուիրեմք, եթէ յատուկ և պատկանաւոր
բառիւքն բացատրեսցի . քանզի յարդ նկարագրին ՚ի
բացայայտութեան հատառեալ կայ : Իսկ առ պերճու-
թիւն ոչ ՚ի մանունս և ՚ի շնչինս իջանելի է . զի այն ոչ
թէ ՚ի բացատրութիւն, այլ ՚ի ծանրաբեռնութիւն և ՚ի
մուսյլ ձգէ զբանն :

Չնկարագիրս զգալեաց բնականաց այսպէս գոր-
ծեացես . ուր բանք իցեն յաղագս երկնից և երկրի, և
որոց ՚ի նմին կարգի իրք մեծամեծք, զամենայն ահա-

* Յ . Դemonstratio . Եւ . Demonstratio .

Զայս յեւս զեւս և երեւել ՚ի Պիտիոյ գիւրեւ Երտա-
սանութիւն առնանէ . այլ զի զեւս զարգացանութիւն մալ-
գրեմէ երբեք մասին գրոյս, ձան որոյ ասպէն զեւրա-
գիւրեւ ձեւեմէ ՚ի իւրգի բանին, որպէս և հին ճարտասա-
նութիւն :

ւոր և շքեղ կերպարանեցես Զի կամ ահաւոր են և վսեմ՝ և կամ գեղեցիկ և անակնկալ. և նոյն զոյգ պահանջի կազմութի բացառութեն: Ճարտար նկարագրէ խորենացի զտեղի քաղաքին վանայ. (մ. 16.)

«Տեսեալ Շամիրամայ առ եղերր ծովուն՝ երկայնաձև բլուր մի, որոյ նիստ երկայնութեն 'ի մուտս կոյս արեգականդ, սակաւ ինչ առ կողեալ հիւսիսոյ, իսկ 'ի միջօրէ կողմանէ գեղ ուղիղ առ երկին հայելով քարանձաւ կանգուն անշուղ. և 'ի ամանէ զհարաւով բացագոյն հովիտ իմն դաշտաձև երկայնաձիգ յարևելից կողմանէ լերինն իջանելով յեղր ծովուն՝ ընդարձակ և գեղեցիկ ձորաձև. որոյ ընդ մէջն հոսանք ջուրոց բարեհամաց 'ի լեռնէն իջանելով 'ի ծործորոց և 'ի հովտաց ձորեալք, և 'ի հիմանց փեղկից լերանց միաւորեալք՝ 'ի ծաւալումն գետոց պերճանային, և շէնք ոչ սակաւք 'ի հովտաձև ձորակին յաջմէ և յահեկէ ջուրցն յօրինեալք. 'ի յարևելից կողմանէ հաճեցեալ բլրոյն՝ լեռան մի փոքրագոյն »:

Զարհեստական գեղապաճոյճ՝ յօրինեցես, յանդիման ամեալ զսքանչելիս արհեստին, զճոխութիւն գործոյն, զմեծութի ստացողին. և մանաւանդ զհամեմատութի արհեստին ընդ գործոյ: Չքնաղ նկարագրէ դարձեալ խորենացի զԵրուանդակերտ՝ բնականաւն մասամբ և արհեստականաւն, զուարճացեալ և ինքն գրողն. զի սաւ. (բ. 42.) «Քաղցր է ինձ ասել և յաղաղս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և շքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութի և պայծառ շինուածովք, լուսաւոր որպէս ական բիր. իսկ շուրջ զմարդկութեն՝ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութի, որպէս շուրջ զբրոնն՝ զայլ բոլորակութի ական: Իսկ զբազմութի այգեստանւոյ՝ իրր զարտեանաց խիտ և գեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն գիր կարակնաձև՝ արդարև գեղաւոր կուսից յօնից դարեանդաց համեմատ. իսկ 'ի հարաւոյ հարթութի դաշտաց՝ ծնօտից պարզութե գեղեցկութի. իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ամանց, գերկթերթիսն նշանակէ չրթունս: Եւ այսպիսի գեղեցկութե գիր՝ անթթթեղի իմն գոգցես 'ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի »:

Նկարագրութի մարդոյ ըստ արտաքին կերպարա-

նացն լիցի ճշգրիտ և մանրապատում. քանզի 'ի գոյզն պատկերի անդ մէն մի երանգք տպաւորեն աղջեցու թի բազում, և 'ի յայտ բերեն որ ինչ 'ի նկարագրեալն են կիրք և խորհուրդք: Օգնեն առ այս նմանութիք և փոխակերպուիք և այլ ևս պատշաճական զարդք, առ բացայայտ խնացում իրացն: Վիրդիլիոս գեղեցիկ նկարագրէ յՆնէականին (Կ. 296.) զՔարոն զիակիր՝ որ նաւակաւ անցուցանէր ընդ դեռ զմեռեալս, ըստ վաղնջուց այլորանուն առտապէլաց՝ օրի նակ զայս:

« Թանձր Ախերոն արդմայորդեալ անգընդապտոյտ, Յուղեալ թափէ 'ի Կոկիտոն զաւազին կոյտ (*) . Պահակ 'ի ջուրսն անդ և գետոյն այն նաւավար 'ի մաւշն ահեղ կացեալ Քարոն սոսկալիթխար, Ոյր 'ի ծնօտին կախին խրոուեալ ալեաց զիսակք. Աչքն հրացայտ, պընդէ զուսովք գըձուձ գըրգըեակ: Թիավարէ պարդեալ հողմոց և առագատտ, Կրելով ըզթուխ զիականց շեղջ բարձեալ 'ի ըստտ, Ծեր հինաւուրց՝ այլ զիցն 'ի ախպ հուժկու և ժիր: Անդր 'ի գետափն խառնամբոխ խրոնի ջորիք. Այբ և կանայք, և գոռ մարտկաց զի անկենդան, Տըղայք լաղջկունք գեռ անմատոյցք 'ի սրսկապան. Եւ սլատանեաց 'ի փայտակոյտ անգր 'ի խարոյկ հանգեպ աչաց ծնողացն եղեալ մարմինքն առոյգ: Իբր 'ի նախկին սարսուռ աշնան 'ի յանտառին Թափին սաղարթք, կամ որպէս հաւք երամովին Վարեալք 'ի խիտ ձըմերայնոյ յափն 'ի ջերմեակ: Միջածովէն խրոնին 'ի յայն կոյս 'ի ցամաք. Հանգիպակաց ափանն անձկով բազկատարած, Պաղատէին կանխել 'ի չու ընդ գետն 'ի յանց, Այլ ոխերիմն առեալ նաւատտ մերթ զայս մերթ զայն, Զայլս 'ի յափնէ անափ մերժէ 'ի հեռատան:

Առ նկարագիր անցից և զիպուածոց՝ առաւել ևս ճարտարութի պահանջի. յառել երևակերպութեան

* Ախէրոն և Կոկիտոն անուանք են գետոց, զորս ինչ ծէին Բանաստեղծք 'ի Դժոխս: Վիրգիլիոս այնպէս խաղէ սոք զԲանն, որպէս ինչ Ախէրոն հոգեւ 'ի Կոկիտոն սոսկի յորտաք՝ զսառ յաթալի իւրոյ անոր քարեալ խափէ:

ի խորս իրաց, և քաջ խելամուտեւ այնոցիկ, որպէս զի կարացեալ տպաւորել ՚ի ըստն զգցացմունս իւր քննախակարգեալ կանոնացս: Ընտիր օրինակ է ՚ի գիրս Եղիշէի նկարագիր ցասմանն Յաղկերտի արքայի ընդդէմ նախարարաց, որ ունի այսպէս. (Բ. 79.) «Յայնժամ զառնացեալ քան զիւրի թագաւորն, փլուզանէր անդէն ՚ի փորին զծով կամաւոր մաղձուն իւրոյ. և քիթման և ընդ բերանն առ հասարակ գողորչի ջերմախառն ելանէր, իբրեւ ՚ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանգարտել սրտին՝ կոտորէր զգորութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն. ցրուէր և վառնէր զամենայն խորհումն նենգութն: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, ահամոյ առաջի ծառայիցն Քնի մեր կանայր. . . : Եւ ինքն զառածեալ անդրէն զառնայր անմխիթար տրամուծի զօթեանս ազանէր. »:

Ընտիր է և ՚ի գիրս Խորենացւոյն նկարագիր ամբօրի զօրացն Բէլայ, և զինուցնորին իսկ հակային, և ահաւոր կառոյցն: (Թ. 11.) «Երեւցաւ նոցա բազմութի անկարգ հրոսակի ամբօխոյն Բէլայ, ցան և ջիր յանգուգն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով: Իսկ Բէլ հեղ և հանգարտ ամբօխիւ մեծաւ ՚ի ձախմէ ջուրցն ՚ի վերայ ոստոյ միոյ իբրեւ ՚ի գիտանոցի: Ծանեաւ հայկ զիւումբ վառելոյ ջուրափն, յորում Բէլ առաջի ամբօխին եկեալ հասեալ ընտրիւք և վառելովք ոմամբք, և երկար միջոց ճանապարհին ընդ նա և ընդ ամբօխն. և ինքն գլխանոց ազուցեալ երկաթի նշանաւորօք վերջօք, և տախտակս պղնձիս թիկանց և լանջաց, և սլահալանակս բարձից և բազկաց. գօտեորեալ զմէջան, և յահեկէ զտօխն՝ երկայրի. և նիզակն արի ՚ի ձեռին իւրում աջոյ, և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ՚ի ձախմէ: Եւ տեսեալ հայկին զախտանեանն կուռ վառեալ, և արս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ահեկինս, կարգէ զԱրմենակ երկու եղբարբք ընդ աջմէ, և զՎագմոս և և զայլս երկուս յորդուց իւրոց ՚ի ձախմէ, զի արք կորովք էին յաղեղն և ՚ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց, երեքանգիւնի իմն կարգեաց ձեռով, հանգարտ յառաջ մատուցանելով: Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ՚ի միմեանս, ահագին գղրղիւն ՚ի վերայ երկրի առնէին շա-

Հատակելովն, և ահա՝ պակուցանօղս տարազուք յար-
ձակմանցն զմիմեամբք արկանէին: Անդ ոչ սակաւք
յերկոցունց կողմանց սկայիցն, արք յաղթանդամբ, բե-
րանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին. և
մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր անպարտելի: Չայս
պիտի անակնուռնելի դիպուած տարակուսանաց տե-
սեալ արքայն տիտանեան զարհուրեցաւ, և ՚ի նոյն
բուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէ. քանզի խորհեց
՚ի միջոցի ամբանալ ամբոխին, մինչև հասցէ բովանդակ
զօրն, զի միւսանդամ ճակատ յօրինեացէ: Չայս խն-
ցեալ աղեղնաւորին հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն,
մօտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ պինտ զայնալիճն,
դիպուցանէ զերեւելեանն կրծից տախտակին. և
շէշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ, յերկիր ան-
կանի սլաքն: Եւ այսպէս ճոխացեալն տիտանեան կոր-
ծանի, յերկիր զարկուցեալ, և փչէ զոգին: :

Գեղեցիկ է դարձեալ և (Թ. 26.) պատմութի երա-
զոյն Աժգահակայ. և ՚ի գիրս Մակարայեցւոց (Թ. 14.
Ժ. 7.) նկարագիր՝ տարապարտ անձնասպանութեն
հարցսի:

ՊԻԱԿ 2.

Յաղագս Աշխարհայ:

ԱՆԵՐՍԱՆՔ (*) Են սղաղատանք ՚ի կատարումն
խնդրուածոց: Այսինքն է խնդրել զօգնութիւն առն
գերակայի, կամ զարդար դատողութիւն դատաւո-
րի, կամ հանգերձ խոստովանութեամբ յանցանացն՝
հայցել ներումն և ձեռնտուութի, ՚ի գթութի դատա-
ւորին ապաստան առնելով զիրան, և ոչ յիւր արդա-
րութիւն խրախուսել. նկարագրելով զաղէտն առ ՚ի
դութ արկանել:

Յայտ է ՚ի սահմանէս և ՚ի բացատրութեն՝ թէ առ-
այս ձև պիտին ամենայն կանոնք զիջուցանելոյ զբար-
կութի ցասուցելոյն, և շարժելոյ զնա ՚ի մարդասի-
րութի ՚ի վերայ տագնապի վշտացելոյն: Այս ամենայն
թէ վայելուչ օրինակաւ կազմեցի՝ ոչ հեռանալով
երբէք ՚ի խոնարհ կերպարանաց և ՚ի բանից, կատարի

* Յ. Ομολογία. Է. Deprecatio.

գործն աղերսանացն : Այլ զի անդատին յազգեցուէ բնութեան յառաջ եկեացեն իրքդ , և խօսողն զդաժեալ իցէ բնաւորապէս , պարտ է նմա խելամուտ լինել մեծութե և կարողութե նորա՝ առ որ սրազատի , որ ձեռնհաս է սրաժեւ և ներել . նոյնպէս գիտել և զանձին տկարութի , յանձին կալեալ զվնասն : Դարձեալ և յիշեցուցանել նմա խոնարհութիւն , որպէս ոչ զանխուլ ինչ 'ի նմանէ , զարդարացի սրտաճառս գործոյն . սակայն մի բնաւ խստութիւն և յառաջբերութիւն փաստից :

Տեղի այսր ձեռն սովորաբար 'ի վերջաբանին է . ուր 'ի շարժութե կրից՝ թէ տկարագոյն դացէ զընթացս և զկազմուի բանից իւրոց , կամ ոչ համադեալ զունկն գիրս , մարթ է աղերսանօք մեղմացուցանել զխստուն սրտից նոցա , և 'ի ձեռս բերել զխնդրելին :

Լամբրոնացի 'ի Հոգեգալստեան ճառին աղերսանս իմն կամ յորդորանս հարկեցուցիւն ձեւացուցանէ 'ի գիմաց Որդւոյ առ Հոգին , շարժել զնա 'ի կարեկցութիւն և 'ի գթութիւն 'ի վերայ աշակերտացն : « Այսուհետեւ քեզ եկեալ եհաս ժամանակ գործոյ , ով փառակից իմ Հոգի . սարտիս և զքոյդ մարդասիրութիւն ցուցանել 'ի յերկրի . այսուհետեւ քեզ աստատան առնեմ զանուն անութեան մեր յորդել առ մարդիկ : Հայր իմ ներեաց և եթող զպարտան՝ որով դուն խափանեցար 'ի հեղոյ առ նոսա , մարմնոյ իմ սրտարագաւն սա սու զիս առհաւատչեայ 'ի նոցանէ , և տայ նց զքեզ խաղաղութիւն : Իջ այժմիկ , սիրոյ աղբիւր , սիրով առ նոսա . և միտթարեա զորս 'ի պանդխտուն վայրն՝ նժգեհ և անցաւոր կենօք տառապին . . . Քեզ տամ զնոսա , քեզ յանձն առնեմ զնոսա . զքեզ խոստացայ նոցա , և այժմ 'ի քեզ ամբափակեմ զնոսա զամենեւեան : . . . Ոչ են ծանօթ երկնաւոր փառաւորութե , այլ միշտ ընդ երկիր յամին , և կարծեօք ունին զայս ճշմարտութիւն : Արդ էջ աղաչեմ , էջ . զի պաշարեալ է տարակոյսն զնոսա , , :

Կիկերոն այսպէս աղերսէ 'ի ճառին Դէոտարայ . « Թափեա զմեզ յերկիւղէ աստի , Կեսար , քոյին հաւատարմութիւն , հաստատութիւն և գթութիւն . զի մի՛ ևս խիթացուք՝ թէ իցեն 'ի քեզ և հետք անդամ սրտմտուն : Աղաչեմ զքեզ . վասն աջոյդ , զոր հիւրընկալեալ 'ի Դէոտարայ արքայէ՝ ձգեցեր առ նա . զայնր

աջոյ տակմ՝ որ ոչ այնչափ 'ի մարտս և 'ի սպառերազմունս, որչափ 'ի խոստմունս և 'ի հաւատարմութեան հաստատուն կայ, և :

Վերգիլիոս Յնէականին (Պ. 363.) զՊալինոր զոմն 'ի ներքս ամէ ղեկավար նաւուն Ենէասայ, որ 'ի թմբութե գիշերոյ անկեալ 'ի ծով 'ի նաւէն, և անթաղ մնացեալ յերեսս ջուրց, զայսօրինակ աղերս արկանէ առ տէր իւր :

« Հողմ՝ 'ի ծովափն արդ զիս մըղէ, կոծէ զգիական իմ ալիք

Երգմնեցուցեալ ըղբեզ 'ի զուարթ լոյս եթերին և 'ի սիք .

Յանուն ծնողիդ քո և Յուլեայ մանկանդ 'ի յոյս գեռափթիթ ,

Զիս յաղետից աստի ղերծո, քանզի կարես կորովիդ .

Արկ զինև հող, և վէլինեան 'ի նաւակայս երթ ըզկնի ,

Կամ ընդ ուրեք թէ գիցուհին մայր ցուցանէ քեզ ուղի ,

Զի ոչ կարծեմ զայսքան սլառոյտ առանց վերնոց տեսչութեան

Հատանել քեզ, և անցանել 'ի լող ընդ լիճն Ըստիւդեան ,

Զաջ քո առ իս ձրդեա առ հէգս, ա՛ծ զիս ընդ քեզ ընդ ալիս .

Զի դէթ 'ի կայս խաղաղութե հանդեպց մինչ շունչ չիցէ յիս » :

ՊՐԱԿ Է .

Յ=Լ=Գ= Ա՛իծից :

Ա՛իծից (՝) Էն չարիս մաղթել անձին կմ այլոց, ըստ արդար վրէժխնդրութեան : Յայանի է 'ի յեափն սայմանէս՝ թէ չէ օրէն ճարտասանին տարապարտուց կամ առ ատելութե անիծանել զոք : Այս սովորու-

* Յ. E'ταρα. Լ. Imprecatio.

Թի չարիս մաղթելոյ՝ Թերևս հետք ինչ իցեն վաղեմի սովորութիւն հեթանոսաց, որք 'ի ցոսնուէն սրամտութի վերայ ուրաք՝ զնհանգս դժոխոց (*) կարդային, առ 'ի տանջել զնա 'ի վրէժ մեղանացն:

Լինի անիծանել զանձն 'ի հրաժարականս, երբ դք առաւել յանձն առնու զչարիս անիծից, քան հաղորդ լինել վատուէ գործոյ. յորում է խմանալ և զերգումն ահաւոր յանուն ամենակալին, 'ի նմանէ մնալով պատուհասի յանկանել իւրում 'ի մտացն հաստատուէ: Այսպիսի է անէծքն որով Մաշտոց անիծանէ զանձն, 'ի Թուղթն՝ զոր գրէ առ Աբաս սպարապետն Հայոց. որ հրաւիրէր զնա գալ միաբանել յանօրէն ժողովն, զոր կամէր առնել նա ինքն սպարապետն և ընկել նուէ զԳէորգ կաթողիկոս յաթոռոյ, 'ի զիւաշուհչ մախանաց գրգռեալ: «Այլ իմ առ մեռցի և կորիցէ անուն և յիշատակ յերեսաց երկրէ. և խաւարեացին բիրք աչացս, և մի տեսցեն զլոյս. և քակեացին ականջքս, և համր եղիցի հովեալ բերանս, և լեզու իմ 'ի քիմս իմ կցեսցի. և մէգ և մառախոսող մեղաց և ստուերք մահու պատեսցէ զբոլոր անձնս, եթէ ինչ շարժեցայց կամ զգացայց տեսանել կամ լսել կամ խօսել զարգարոյն զանիրաւութի... քաւ լիցի ձեռս ամբառնալ յօծեալն ւոյ, և քրէական մեղօք վտարանգի լինել անթողւոյն և անբժշկելւոյն. քաւ լիցի ինձ լինել Կորիս և Դադան հակառակ ընտրելոյն ւոյ. ապա թէ ոչ, բացցէ երկիր զԲերան իւր և կցէ զիս կորստեամբ ընդ բանակն Արիւրոնի, և կեն զանւոյն իջցեմ 'ի դժոխս: Իմն այդ է. և յայդմանէ

* Նհանգս դժոխոց ըսք հեթանոսական այլաբանութեց՝ երեւելի, Բնութիւն ազգի մարդան՝ համածին Գաբէր + Աիւրեանի և Գիւլիբոյ, անհասնեալք Աւիֆոն, Տիւրիֆոն, և Մեֆարա: Պապժէին սոքա և քան հարկանելին զլարախաւ վաք մարդիկ օյիւ + և ըսկիւ + լոյնելով: որոյ վասն նիւրեն զնոս գիտախախտ, լրեալս իծիւ +: Այս այլաբանութի նիւղէն իալաւ 'ի Բարոյական վարդապետութե, Բե լարաքործ + քանջին 'ի խղճէ մօաց իւրեանց, և հանապաղ խածաքին 'ի նոցանէ իբրեւ յիծից և յօյից. զոր վասն ազգաւաքոյն յօրինելոյ՝ այսպէս նմանագրելին +երթողք և ճարքաւանգ:

զիս ոչ որ կարէ փոխել . ոչ գեհննին երկիւղիւ , և ոչ արքայութեն խոստմամբ . . . (Յ. 14. 1-17) :

Իսկ օրինակ անիծից որ առ այլա, ունիմք առ Խնյն՝ սերսէսի Շնորհաւոյն յողբան Եգեսիայ .

“ Ասան այսորիկ անծ խալառ
 Կործանեացէ զքեզ յաւիտեան .
 Եւ խըլեացէ զարմատըս քո
 Յերկրէ հանցէ կենդանական . . .
 Արդ քեզ ելցէ կարճ 'ի յօրեր ,
 Եւ Կայենին հասցէ երեր :
 'Ի դառնութի դարձցին տարերք .
 Զբրհեղելին ելցեն գետերք :
 Սեաւ ամազ մըթին կարկրտաբեր
 Զքեզ արասցէ անպըտղաբեր .
 Սոգովմացւոց հուր ծրծրմբեր .
 Իջցէ 'ի գլուխդ արիւնհակեր . . .
 Արդ 'ի գլխոս իջցես 'ի խոր ,
 Վեզ անկողին մէջք և ցեցեր :
 Եւ նոյն հրեշտակքն մահաբեր
 Սըրով հասցէ զքեզ 'ի յազգեր . . .
 Արդ հատուցի քեզ փոխարէն
 Չարեացն ամէն զոր գործեցեր .
 Տուն քո լիցի անհետ աւեր ,
 Եւ դու գերի ազգով երեր . . :

ՊՐԱԿ Ը .

Յ=չ+* Ո=չ+* Բ=Է :

ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆ (•) է՝ բառնալ զասացեալն , և զնեւ իւ այնր զյաւէտ պատշաճականն : Այսինքն կա մաւ վրիպել՝ առ և ևս աղգողագոյն յօրինելոյ զկաղմութի բանին . իբր զի զոր յառաջն ասաց ատենախօսն՝ կեղծէ ոչ հաճել ընդ այն , և կրկին ուղղագրէ . և զոր յառաջն լաւագոյն երեւցուցեալ էր , սաստկացուցանելովն քաջահաճոյ առնէ : Այս ձեւ չէ հնարք ճարտասանական , այլ թեւադրութի բնութե՝ որ զա-

* Յ. Διορθωσις. Եւ. Correctio.

մենայն հնարս 'ի դործ արկանէ առ 'ի յաջողութիւն .
յաղագս այնորիկ զմիանգամ ասացեալն՝ յաւելու այ-
լովք ևս ազգողագոյն իմացուածովք պնդակազմ յո-
րինեւ, և իբր աստիճանօք յաներկբայելի ճշմարտու-
թիւ հանեւ զբանն :

Այսպիսի է խորենացոյն ասելն . (Բ. 89.) « Աս-
տանօր ամաչեմ ասել զճշմարտութիւն, մանաւանդ թէ
զանօրէնութիւն և զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, զմե-
ծի ողբոց և արտասուաց արժանի սոցա զգործս , :
Սարգիս վարդապետ . (յալ . Ը .) « Զայստիկ լսելով ,
և դբարք , հայեցոյք 'ի մեզ և սթափեցոյք յահա-
գին արբեցութէս , եթէ արբեցութիւն պարտ է անուա-
նել զմերս և ոչ խելագարութիւն , : (յալ . Ժ .) « Բան
զամենայն դժեգակ տանջանս դառնագոյն ինձ և մե-
ծագոյն տուգանս այս է . և զինչ ասիցեմ զտանջանս .
թէ յարբայութիւն մտանիցեմ և զամենայն փառսն
ժառանգիցեմ , և զնա ոչ հասանիցէ ինձ տեսանել ,
քան զքեհէնն չար համարէի զայն հանգիտան , :
Յովհաննէս իմաստասէր ընդդէմ երեւութականաց .
« Այս է քո պանծալի անժարանութիդ , մանաւանդ
թէ յիմարութեդ ցոյցք . զնիւթս զայս յաւեժակից
ասել արարչական զօրութենն , : »

ՊՐԱԿ Թ .

Յաղագս կախան յնայ :

ՍԼԽՈՒՄԸ (*) է տարտամելունել զոգիս ունկն-
դրաց , յուսացուցեալ 'ի լուր կարեոր ինչ և օգտա-
կար իրաց : Այս ձև հնարագտութիւն է ճարտա-
սանական արհեստի՝ նմանութիւն բնութիւն , առ 'ի պա-
րանել զլսողս , և ձգել զնոսա 'ի բանս իւր : Զրոյցն
անորոշ , զոր 'ի մէջ առնու ատենարանն , առ ժամա-
նակ մի յերկմաութն տատանեցուցանէ զլսողս . որք
զի ոչ գիտեն՝ թէ ուր յանկեացի բանն սկզբնաւորեալ ,
իւրաքանչիւր որ այլեայլ ինչ մտածէ յանձն իւր՝
յայն կամեցեալ պատկանել զսկզբնաւորեալ բանս
ճարտասանին . մինչև 'ի յայտնել իրացն անակնկալ
օրինակաւ , գեղեցիկ և հանճարեղ տեսանի գիւտ ա-

* Յ. Παράδειγμα . Լ. Suspensio.

տենարանին : Եւ զի կարասցէ ճարտարութի ի գլուխ հանել զայն, պարտ է նմա քաջարուեստ յօրինել զձե կախմանն խնայողուն բանիւք և զեղուն մտածութիւնք՝ առ ի կարծել զունկնդրութի նոցա, մինչև ի յառաջ բերութի պատրաստեալ բանին :

Օգուտ այսր ձեռք այն է՝ զի բոտ օրինակի յառաջարանութն յօժարամիտս առնէ զունկնդիրս, որով արդողագոյնս ընդմտանեն բանքն ի լսելիս նոցա. իսկ պատշաճ տեղին է սկզբնաւորութի գլխաւոր ինչ իրաց՝ յոր ձգեւ կամիցիս զունկնդրութի լսողաց, և անտի զհետ բերել մեծ ինչ և օգտակար : Գեղեցիկ յոյժ զձեա զայս ի կիր արկանէ Ոսկեբերան ի ճառեն զխեղկատակութի :

“Եւ ուր է՝ զի չէ ախան այն. արդ և յեկեղեցի ևս եմուտ, և ի գիրս ևս մեսեցաւ : Առաջից ինչ, զի ցուցից զլարեացն առաւելութի. ամաչեմ, բայց սակայն ասացից. քանզի կամիմ ցուցանել՝ թէ որչափ տարածեցան չարիքն, զի մի կարծիցիմ եթէ վասն չնչին իրաց սուտ խօսիցիմ, այլ զի գոնեա այնպէս կարացից մերժել զձեզ ի պատրանացն. և մի ոք համարիցի եթէ ի մտաց ինչ կարկատեմ, այլ զոր ինչ լուայն զայն ասեմ : Եմուտ ոմն ի տուն աւագաց. թէպէտ և ծաղու բանք են, սակայն ասացից : Իբրև սկուտեղ խորտիօք առաջի եգին, ասէ : Ընկալարուք զխրատ զի մի բարկացի որովայն” :

Դարձեալ և այլուր. “Հաւատացե՛ք արդեւք՝ եթէ եղև ջրհեղեղ, եթէ առանցեւոց ինչ բանք թուիցին ձեզ. ուր և լերինքն յորս տապանն դադարեաց՝ վկայեն. զհայոց լերանցն ասեմ : Այլ ևս յաճախու թեամք, և յայլ ևս քան ի նոյն, յայտնագոյն ածիցէ բանս. երթեալ ուրուք իցէ ձեր ի պաղեստինացւոց աշխարհն : Այսուհետեւ ոչ ևս բանս այլ արգիւնս իսկ ասեմ, թէպէտ առաջինքն քան զարդիւնքն յայտնագոյնք են. զի զոր գիրք ասեն՝ և քան զաւայտեսիլ հաւատարմագոյնք են : Երթեալ ուրուք իցէ ձեր ի պաղեստինացւոց աշխարհն. զի ոք ի ձենջ վկայեսցէ ինձ, որոց զտեղիսն իսկ տեսեալ իցէ. քան զԱսկաղովն և քան զԳազա ի վերոյ, անդ իսկ ի սպառուածի Յորդանան գետոյ՝ վայրքն ինչ բազում են և ամենալիցք. մանաւանդ թէ էին, քանզի այժմ ոչ է նոյնպէս, որ երբեմն իբրև զգրախան ան էին” :

Ճարտար 'ի կիր արկանէ զձեռն զայտ և Յովսէփոս նախ քան զպատմել զիրա կնոջն, որ վասն սովոյն՝ զոր, զին իւր խորովեաց և եկեր: Քանզի յետ պատմելոյ եթէ որպէս յանհնարին սովուն զկաշխ վահանացն և զխոտ ցամաք ճարակէին հրեայքն, յաւելու սորա. « Բայց զինչ պիտոյ է մեզ զբարութի սովոյն յանշունչ կերակրոյն ցուցանել. զի ունիմ ես ցուցանել գործ մի, որ նման նմա ոչ 'ի մէջ Յունաց և ոչ բարբարոսաց պատմի եթէ գործեցաւ, զի գողումն և սուկումն է պատմել, և լսելեաց դժուարին է հաւատալ: Արդ կամակար անխոյժ առնէի ես անցանել զայսու թշուառութի, զի մի ստել երեւցայց յետամնացայն, եթէ ոչ բազում վկայս ունէի. և թերեւս շնորհս ինչ գուցնաբեայ ընդ որդիս ժողովրդեան իմոյ առնէի ես, ինայելով ճառել զայն ինչ՝ զոր արդեամբքն պաշտեցաւ. » : Եւ սպա յարէ զպատմութիւն, զգժուարահաւատալի անցան հաւատարիմ առնելով այսու ձեռով :

Լամբրոնացի 'ի ճառն Համբարձման՝ ողորմեցաւ ասէ մարդկան անձ. « Արախի՛ յրինակաւ՝ ոչ եթէ զմեղանշական բնութիւս յայլ էուն տարազ յեղաշջեաց, և կամ տկարացեալ զգայութիւն՝ զգալի պարզեաց զօրութի: Քանզի թէ այսպէս էր, զջոռմն երեւցուցանէր նմա վասն առաջին արարչութեն՝ որում անմարթ է հետեւել նախահայեաց բնութեն. և զիարդ զոր 'ի բարի ստեղծեաց բարւոյ արարիչն՝ ունէր յայլ ինչ փոխել, բայց թէ զխանդ ախարիցն՝ ընդ որ յետոյ թաւալեցաւ՝ մաքրել. » : Եւ յետ այսորիկ յառաջ խաղայ 'ի լուծումն բանին :

Ըստ կանոնիս և ըստ օրինակացս թէ կամիցի որ դամբանական յօրինել 'ի մահու առոյգ երիտասարդի՝ իւրում սիրելւոյ, մարթի կախումն առնել այսպէս. Տեսանեմ զոգին զայն վերամբարձ, զառաքինի երիտասարդն՝ բազմահանգէս զարգարեալ նահատակութիւնք: զճոխացեալն բարգաւաճ արգասեօք, զայն՝ որ ինձ առաւել էր քան զեղբայր հարազատ. 'ի խորհուրդս հայր էր ինձ, նեցուկ ամբուլթն 'ի գործս և ընկեր մանրիմ. որ բարեմարդութեն, համեստութիւն, հեղութիւն, քաղցրութիւն և աղնուականութիւն իւրով յախճատակեր զսիրտս ամենայն մարդկան. նա ինքն 'ի պահու՝ յորում ոչն երբէք ընդ միտս անկանէր, 'ի

Ծագելի հասակին մինչեւ մեծագոյնիւ դահու մնայր հասանել, և այն ինչ հանդերձեալ էր կ'ընել զերե-
խայրիս առաքինի վաստակոց իւրոց, 'ի միում առուր,
'ի միում Ժամու և 'ի միում վայրկենի վճարեցաւ 'ի
կենաց :

Ըստ որում յայտ յանդիման տեսաւ յօրինակացս,
բազում ուստեք մարթ է նիւթ ամբարել 'ի պէտս
այսր ձեռն՝ ըստ զուգընթաց պատահարաց՝ զորս ան-
հնար է ընդ փոքու տեսութիւն բովանդակել. վարժու-
թիւն և թեւագրութի բնութիւն ըստ իւրաքանչիւր պի-
տոյից գիտէ ուսուցանել զլիուլին :

ՊՐԱԿ Ժ.

Յազագոս Բազմայեղանախ իւր :

ԲԱԶՄԱՅԵՂԱՆԱԿՆ (*) է որ զնոյն զմի բան
բազմօրինակաբար յեղլեղէ : Այս ձև բազմօր սատար
լինի 'ի ճոխութի բանին . վասն զի զանազան եղանա-
կօքն ազդողագոյն առնէ զբանն : Իմանալք 'ի սահ-
մանէս և 'ի բացատրութէս թէ 'ի շարժել և 'ի վրդո-
վել կրից՝ ազդի 'ի սիրտ այս թեւագրութի բնութիւն,
ոչ բաւականանալ ընդ մի միայն բացատրութի, այլ
բազմազգիմի բանիւք ձևացուցանել. և որչափ յառաջ
խաղայ 'ի գործն, նոյնչափ սատոկանայ և եղանակ բա-
նիցն : Տեղի ձևոյս չէ որոշեալ, այլ անխափր մարթի
տեղի գտանել ըստ ամենայն պիտոյիցն, մանաւանդ
ուր կամիցի ատենարանն քաջ տպաւորել 'ի միտս ըս-
տաց զբանս իւր :

Զուգընթանան 'ի յօրինուած այսր ձևոյ և բա-
զում այլ ձևք . որովք իբր թէ կենդանւոյն յանդի-
ման նկարագրի բանն, և բազմազգիմի յերկրմամբք
քաղցրանայ 'ի լսելիս, և զուարճանան միտք ընդ բա-
ցատրութիւն :

Աբանչելի յօրինէ Սարգիս վարդապետ (ք. Դէպր. Ե.)
զայս ձև՝ 'ի կոչելն նոյ զԱզամ՝ յաղաշխարութի.
“ Լուր նմին նոյ, զինչ ասէր առ մեղուցեալ և թա-
բուցեալ մարդն. Ազամ, ուր ես : Միթէ ոչ գիտէր

* Յ. Α'ναχρησμός. Կ. Frequentatio.

Թէ ուր էր, մի թէ ոչ տեսանէր ամենատես ակնն, մի թէ տգիտանայր արարիչն. քան լիցի: Ազամ, ուր էս: Տրամուծէ էր ձայնն, տարակուսանաց բարբառն: Որպէս հովիւ զի կորուսանիցէ ոչխար 'ի հօտէն, և տրտմուք ձայնիւ ընուցու զանատուն, նոյնգունակ և արագ լիցն զգրախան: Ազամ, ուր էս. ընդէ՞ր թաքչիս յերեսաց արարչիս, հիմ ամօթով լցեալ էս և երկիւղիւ: Ոչ վասն այգորիկ ստեղծի զքեզ, զի փախստական լի նիցիս յինէն. ոչ վասն այգորիկ փառօք զարգարեցի զքեզ, զի ամաչէիր յինէն. այլ զի 'ի գիրկս քո և 'ի հոգի ընդունէիր զիս: Ազամ, ուր էս. յորպիսի՞ անարդանս, յորպիսի՞ զաղբալի տեսակս, յորպիսի՞ ամօթ երեսաց, յորպիսի՞ խիղճ մտաց, յորպիսի՞ ալիս տարակուսանաց: Լուայ, սաէ, զձայն գնալոյ քո 'ի դրախտի աստ, և երկեայ. քանզի մերկ էի, և թաքեայ: Ասան էր երկեար, ով Ազամ. մի թէ ահաւոր ձեռով երևեցայ քեզ. մի թէ սրակույանող և ահարկուն ձայնիւ վարեցայ առ քեզ. մի թէ սաստեցի՞ կմ յանդիմանեցի. մի թէ ոչ որպէս յերէկն և յեռանդն երևեցայ քեզ իմ ընտանի փառօքն, իմ քաղցրահայեաց աչօք, իմ խոնարհ և հեղ գնացիւք: Այո՛, սաէ. բայց էս մերկ էի և թաքեայ: Արդարեւ ստուգապէս մերկ. ոչ 'ի հանդերձից միայն, այլ և յարգարուն և 'ի սրբութիւն և 'ի բարեգործութիւն, և յամենայն առաքինասէր վարուց,::

Յոլով ուրեք յածաշունչ գիրս, մանաւանդ յերգս, կայ այս ձև բազմայեղանակ՝ հօլովեալ երկիցս կամ երկցս դրեթէ նովին կազմուք և նմանաձայն բառիւք, որ ազգոյ է և ահաւոր. զոր օրինակ (Եւէյ. Բե. 9.) յերգան Մովսէսի. «Հողմով սրամտութեամբ պատառեցան ջուրք. սրտեցան ուն պարիսպ ջուրք, պաղեցան ալ լիք 'ի մէջ ծովուն: և. Մինչև անցցէ Ժողովուրդ քո, տէր, մինչև անցցէ Ժողովուրդ քո այս՝ զոր ստացար,»:

(Դաբա. 1. Է.) Լերինք շարժեցան յերեսաց ան Ելովայ Սինայի, յերեսաց ան այ Իսրայէլի: Յաւուրցն Սամեգարայ որդւոյ Անանիայ ցաւուրս Յայէլի՝ պահասեցին թաղաւորք և գնացին ընդ շաւիղս, գնացին ընդ ճանապարհս կամակորս: Պակասեցին փարազունք բնակեալք 'ի մէջ Իսրայէլի, պակասեցին մինչև յաւաւ Դեբուրա, մինչև յարեաւ մայր Իսրայէլի: և. Զուր խնդրեաց, և ետ կաթն. դաշնաւորանաւ զօրաւոր

բաց մատոյց կողի : Զ ձեռն իւր ձախ ձգեաց 'ի ցիցն ,
և զտջ իւր 'ի սպառսպուռ ջախջախանս՝ անախտանա-
ցուցանել , և վախճանեցոյց զՍիսարա . վարսեաց ընդ
ծամելիս նորա , և անցոյց ցից ընդ գլուխ նորա , և
ստոտակեաց : 'Ի մէջ թաից նորա անկաւ ծանրացեալ ,
և ներհեցոյց 'ի մէջ ծնդաց իւրոց , յորում կորացաւ՝
մինչև զգետնեցաւ անդ . անկաւ չուառականն , :

Այսչափ յաղագս աղգի աղգի ձեռոց , զորս հոգա-
ցաք 'ի սահաւս բովանդակել՝ խոյս տուեալ 'ի ծան-
րատաղառուկ կրկնութի : Զի թէպէտ և այլք բազում
կարգս ձեռոց յաւելուն և զթիւ նոցա բազմապատ-
կեն , սակայն յոլովք յայնցանէ 'ի միմեանս բովան-
դակին , և կամ ընդ այլով անուամբ և կարգաւ յայլ
գլուխ գրոցս աւանդին . որով ակն ունիմք զամենե-
ցուն նոցա զասացեալն ամփոփել 'ի համառօտութենս
մերում :

ԳԼ Թ .

Յաղագս Ընդլայնման (*) :

ՔԱՂՈՒԹԻՒՆ պերճախօսութե հաստատեալ
կայ յայն , զի ատենաբանն ըստ պատշաճի ընդլայն-
մամբ աճեցուցէ զիրն՝ զորմէ ճառէ . քանզի ասէ Վի-
կերոն , ծայրագոյն գովութի պերճախօսութե է՝ ընդ-
լայնել զիրն զարդուք , որ ձեռն տան ոչ միայն յա-
ռաւելուլ և 'ի բարձրացուցանել զիրն , այլ և առ 'ի
նուազել և արհամարհ ցուցանել : Սահմանի ընդլայ-
նումն , լայն և լի ստորագրութի իրաց իւրաքանչիւր ,
և մանրասրտում յայտնաբանութի ամենայն հան-
դամանաց նոցուն : Կատարի ընդլայնումն՝ բազմա-
դիմի զուգադրութե և յօրինմամբ ձեռոցն նախակար-
գելոց , յորոց զոմանս ընդ երկայնաձիգ բանս յեղյե-
ղելով , զոմանս ամփոփ ունելով , զկէսս աղղողագոյնս
և հզօրագոյնս բացատրելով , բովանդակի ընդլայնումն
պերճախօսութե : Եւ զոր օրինակ երկու աղղ են ձեռոց ,
ըստ բառից և ըստ իմաստից , նոյնպէս և ընդլայնումն
կրկին օրինակաւ յօրինի , բառիւք և իմաստիւք . բա-

* Յ. Παρυσήσις . և . Amplificatio.

ռիւք ընդլայնումն՝ երբ միայն 'ի նիւթական յօրինումածն աշխատ լինիցիս. իսկ իմաստիւք՝ երբ զմի և զնոյն իմաստ ջանասցես բազմադիմի կազմել նորանոր և զուարճալի. և լուսադոյն գործի՝ եթէ բառից ևս ընդլայնումն 'ի նոյն խառնեցի:

Տիրապէս ընդլայնումն իմաստից լինի՝ եթէ շտեմարանեալ նիւթս յիսկուէ գործոյն՝ զորմէ բանքդ են, 'ի սրտածառացն, 'ի գործոյն, 'ի յարակցացն, 'ի պատահանցն, 'ի հետեւութեանցն, զայն ամենայն բազմաձևութիւն զարդարեացես: Առ այս իբրեւ կանոն և օրինակ նմանուէ առաջի մատուցից վերլուծութիւն զճառն Գրիգորի 'Նիւսացւոյ 'ի կոտորածն անմեղ մանկանց Բեթղէհէմի. յորում է տեսանել զեղանակ ընդլայնման:

Յետ յառաջաբանելոյն, քանզի ծեր գորով վասն խնդրոյ Ժողովրդեանն ելանէր յատեն բեմբասացութեն, սկիզբն առնէ բանին՝ իբրեւ 'ի պատկերի տեսանելով զաղէտս կոտորածի մանկանցն, և զհեծութիւն մարցն լսելով: Ապա յառաջ խաղացեալ 'ի կարգ բանիցն, հետաջտէ զպատճառ մոլեգնութենն Հերովդի. ուր սքանչելի է նկարագիր ամբարտաւանութեն նորա: Երբորդ՝ ձևացուցանէ Հերովդի պատուէր տալ առ զօրականս վասն սպանութենն, իբր նեղեալ յառանին աստատմբաց: Չորրորդ՝ կատարումն հրամանին, և կատարութիւն զինուորացն առ ահի թագաւորին: Հինգերորդ՝ աղէտք թաղման մանկանցն կոտորելոց 'ի ծնողաց նոցա:

Մէն մի մասունք հնդեակ բաժանմանս յայտնագոյն ուսուսցեն զեղանակ պերճախօս ընդլայնման, զուգադրութիւն նախակարգեալ ձևոցն յւրաքանչիւր պատկանեալ մասունս ճառին:

Ա. «Արդ զիս դեռ ևս տղայոցն հնչեցուցանէ գոչումնն. և տեսեալ զնոսա՝ կարծեմ ճշել անգուշակս զարհուրելով, և 'ի նշոյլս սրոյն կափուցեալս, և երկիւղիւ խոնարհեալք 'ի գիրկս մարց իւրեանց իբրեւ յապաւէնս, այլ և 'ի ծոցս խուսափեալս: Ապա և զմարսն կարծեմ տեսանել, այլ զոմն առ այլուքս վախուցեալս 'ի քաղաքէն այնու ողորմելի և քաղցր բեռամբք, և խնդրողս տեղի ապաստանի. և զոմն 'ի նոցանէ՝ ոչ ծածկոյթ բարեշուք զիւրեաւ առեալ 'ի գառնութենն. իսկ ոմն և զօր ունէր՝ 'ի բաց ընկեցեալ

ի չփութական փախստենէն : Եւ զայլ ոմն զմանկամբն անկեալ՝ յայնպիսի ծածկութի զողայն վտանգեր, դռ զանալ յուսալով . և զմիւս ևս այլ՝ հասեալ ՚ի հաւածչացն ուժգնակի, և ապա պակասեալ ՚ի գնացիցն, և պարտականդեալ յերկիւղէն, և արտատուալից աչօք հայեցեալ ՚ի փայլումն սրոյն, և զհայեցումսն յերկուս բաժանեալս, և զանձն առաջի եղեալ փութապէս իջմամբ սրոյն : Եւ դարձեալ միւս այլ ոմն ոչ կարացեալ շարժել ուրեք, կապեալ ոտիցն ՚ի զարհուրմանցն, այլ յառաջ կորուսեալ ՚ի սպանմանէ իւրոյ զաւակին, և սպանողին՝ սուղ ինչ անտայեալ հառաչմանն, և ուրեք ձեռօքն լուծեալք և յոյժ սասանելովք անգիտացեալք, և զմանուկն ՚ի գիրկան սատակեալ . և կանխեալ զմահուանն գիակոյս՝ նախ քան զսրոյն կորուստ :

Բ . Ո՛վ Հերովդի մեղեգնութեն . որպիսի՜ յանխորհրդականութեն դործովք զերկիրն զայն ելից . ո՛վ արդեօք էր երիցս թշուառականն՝ որ զայնպիսի դառն դատաւճիռն վասն այնոցիկ արտաբերեաց, որք ոչինչ մեղան : Բայց եթէ արդեօք զթագաւորական ձեռն զգեցեալ . . . յաթոռ նստէր, ընդելուղեալ յոսկւոյ և յականց փայլելոյ, և զընդարձակութի լանջացն ՚ի սրամտութէ և նախանձուէ նեղեալ, և ՚ի պատեան վաղակաւորին հաստատեալ զաջն . . . զտարաժամ հասակացն խորհեցաւ զհունձսն :

Գ . Եւ քանզի անողորմ հրամանաւն զայն զմարդատեացն զօրացոյց զխորհուրդ և զտխուր, վառեալ ամենայն զօրացն հրամայէր, և կռեալ յերկաթոյ և դատուք զնոսա բաժանեալ, և զօրավարս ձեռնադրէր խորամանկս առ ՚ի հրամայել՝ թէ զինչ պարտ է առ նեւ ՚ի ժամանակին, և խորամանկադոյնս ՚ի պէտս նիզակաց, և թերեւս արդեօք այսպիսի ինչ ասէր զնոսա, ոչ ինչ ամաչելով զոր ասէրն :

Ի բազում ճակատամարտս, ո՛վ զինուորք, բազում անգամ պատերազմեալք քաջացարուք, և յազթութեք՝ իշխանուէս պարփակեցէք պարփապ . այլ այժմ առաւել քան յայնժամ պարտ է ձեզ փութալ ՚ի յազթումն : Քանզի ջան սաստիկ է, և մեծ է տագնապս . ՚ի տանէ բուսառ ինձ չարս դադա՝ իմոյ թագաւորութեն, և յայտ յանդիման դայ ՚ի վերայ իմ ախոյեան : Այլ ևս գիտելի մանուկ կողոպտէ զիս ՚ի թա

դացս . գիտէք զԲեթղահէմ , 'ի ամա տեղեկացայ մա-
նուկ ծնեալ թագաւորութե , յնայ վկայութի յինքն
ձգելով , ոչ երբէք երկուց ժամանակաց առք 'ի վերայ
Ժողովին . պատրաստութի և ոչ մի ոք խռովէ զիս ,
այլ մարդարեւին վճիռս 'ի վերայ նորա ասացեալ :
Երկնչիմ 'ի բարբառոյս . քանզի և մողքն , յիշեցէք ,
յորժամ նախ վաղ առ մեզ եկին յատուղէ միջե-
երևեցելոյ , նոցա զեկուցեալ զմանկանն զծնունդն
պատմին , և զԲեթղահէմ խնդրեցին , որպէս զի
զմանուկն տեսցեն , և թագաւորի վայելչական ծնելոյ
մատուցեն պատիւ : Այլ ես կամի 'ի նոցանէն տե-
ղեկանալ թէ ո՞վ էր սա . զի գիւրագոյն ինձ լինէր և
երկայն ցաւոցս ազատ , և բռնութե քակտումն . այլ
քանզի նորա զնոստումն , զոր առ իս դաշնաւորեցին ,
ոչ գիտեմ էր զի ստեալ յիւրեանց երկիրն չուեցին :
Խռովեալ եմ և երկնչիմ , հասեալ կարծեմ ըզ-
վտանկն . 'ի ձեզ նայիմ այսուհետեւ , արձակեցէք զիս
յերկիւղէս . 'ի վերայ Բեթղահէմի , զինուորդդ , ճեպե-
ցարո՞ք . շուրջ փակեցէք զամենայն սահմանօք նորա
հոծ զմահուանն թակարթաւ : Արանցն եղիցի խնայումն .
'ի ծերոց 'ի բաց քերեսցի սուրն . երիտասարդացն մի
ինչ ամէք վտանկ 'ի վերայ . 'ի փոքունսն միայն և եթ
'ի մանկունսն վառեցարո՞ք : Չամենայն հնձեցէք զա-
ռաջին հասակն անողորմօրար . մի և միոյ մօր արտա-
սուաց մի ողորմիք . զիմ թշնամին յիւրաքանչիւր ծոց
հետաղօտեցէք . ընդ արդի ծնեալ մանկունս՝ որ դեռ
ևս 'ի սաինս մարցն՝ մղեցէք զսուրն , և խառնեցի ա-
րիւն սպանմանն ընդ կաթինն : Այլ թէպէտ և զին-
քեանս մարցն թափանցանց խոցոտիցէք՝ 'ի բռնութե
վերայ սրոյն 'ի գիակուտեալ մարմինս նոցա գթեւով ,
ոչ ոք 'ի վերայ ձեր յարիցէ այնպիսի մահուամբ . աստ
անդ փութացարո՞ք , միայն ճեպեցէք 'ի քաղաքն
հանգոյն առիւծուց . մի լիցի ձեզ յագումն մահու ,
մինչև ոչ մնացեալ ուրեք երևեսցի տղայ : Եթէ ու-
միք թողուցում կեալ , և նա ընդ ամենեցուն լիցի
եղեալ , և նա ոչ բարւոք և ոչ զգուշութի 'ի ձայնէ
մողուցն վայելիցէ . իսկ ինձ ամուր կեանս ստանայցէք
և ազատ 'ի հողոց :

Դ . Չայս նոցա լուեալ , զամենայն վտակցութիւնս
յանձանց 'ի բաց հասեալ , և խորհեալ յաղթել ապի-
րատութի իրացն , և արշաւանօք 'ի քաղաքն հասա-

նէին. զձեռս 'ի վեր ձգեալ զինալիցս, և 'ի վերայ
Բեթզահէմի իշխանութեցն անկեալս զմատաղ դա-
ռինան խողիողէին, և յամենայն կողմանց աղբիւրք
արեանց յորդարուղիք զցէմս երկրին շաղախէր: Եւ
ոչ ինչ բաւական էր կորուսելոցն առ 'ի փրկուի, ոչ
տուն զօրէր թաքուցանել զմեալն. ոչ սրբութիւն
պատկառումն ինչ առնէր սպանողացն. ոչ մոռացումն
լինէր, այլ մոռումն. և ամենայն ուրեք զմանկունքն
իրեւ զգառնամոլս խուզէին, և ոչ որ 'ի նոցանէ թաք-
չէր 'ի սրոյն: Իւրաքանչիւր որ 'ի նոցանէ՝ որպէս զի-
նա է Քան, իւրաքանչիւր արեան խնդիր:

Բայց որք էին քաջօրոյք համարձակ մարքն՝ ընդ-
դէմ հատանօղ խոցմանց սրոյն վիրաւորէին վասն իւ-
րեանց տղայոցն իրեւ հեշտ իմն վիրօք, այլ օգուտ առ-
նէին և ոչ ինչ, բայց երկայնագոյն առնէին իւրեանց
զվտանդին ժամանակն: Իսկ կէսքն բուռն հարեալ
բռնարար 'ի ձգմանէ մանկանցն զոր և իցէ անդամ,
ձեռօքն պնդեալ զայն ունելով, յետ այսօրիկ երեւցան
սրոյն մօրն որոյ ձգէին զմանուկն բաժանելով: Իսկ
մի ոմն զձեռնն և զմի մասն ոտինն, այլ ոմն և այլ ինչ
անդամ՝ որպէս զբոլոր մանուկն ունելով, ընթանայր:
Իսկ բազումք 'ի փախստենէ սրոյն 'ի գիակուտեալ
մարմինան գլորելով, և 'ի կարծրութիւն երկրին բաղխե-
լով զեռես մատաղ իւրեանց մանկունքն, որ սրոյ ոչ
ինչ պիտոյանայր զմանկունան կորուստենելոյ: Իսկ մի
ոմն հանդերձելոյ վիրաւորել տղայոյն, առաջի ան-
կեալ բազում անգամ երգմնեցուցեալ զնա վասն իւ-
րոյ զաւակին, այսպիսի ինչ արտագոչէր ասելով.
Շնորհեա՛ ինձ, զինուոր, որ 'ի քէնդ գործի տգիտու-
թիւ, և նախ քան զմանուկդ զնա եղեալ ցոյց, և մի
արամեցուցաներ զնա այգպիսի տեպեամբ զաչս մօրս:
Ի՞նչ ուրեք արդեօք, բայց եթէ քո մայր. է՞ քո կին
ստացեալ մանկունս. արդ 'ի քոյոյն և խմումս ողոր-
մեա՛. յիշեա՛ զի 'ի դժնդակութէ մանկանց՝ գալարին
աղիք ծնողաց և խռովին:

Իսկ նորա իրեւ թէ բեկանէր անձնն, արտասուքն
ընդ ծնօտան հեղուին. այլ սակայն կատաղութեն հե-
րովքի ծառայելով, մինչդեռ բանքն 'ի բերանն էր՝ 'ի
ձեռս ծնողացն սպանանէր զմանուկն. և զտապան՝
սպանմանն տղրումն հատանէր: Եւ զայս նոցա համար
ձակեալ գործել, յառաւել արամութիւն և 'ի մոլորու-

Թի յորդորէր: 'Ի տունս մասնէին, և զամենայն յուզէին զարհուրեցուցիչ և մահահոտ աչք: 'Ի բարձր տաճարս ընթանային, արդեօք ընդ մահճօք կմ ընդ այլ իւրք գտեալ 'ի Թագաւորեան, միայն 'ի լալիւն գուշակեալ 'ի տանէ ձգէին որպէս քարինս 'ի հրապարակս, Թագաւորին սրտմտութիւն զայսպիսի շնորհելով սպանումն: Եւ գոչումն յառնէր խառնակիցս, և ողբաձայնս ընդր պէսպէս. մեծագոյն մանկանցն լալով զեղբարս, հարցն կողկողելով զոր ծնանն. իսկ մարցն ճիչ բառնալով 'ի չարչարանն. և ծերունեացն ոչ ինչ այնպիսի տեսեալ՝ ազազակելով, ոչ Թշնամեացն 'ի վր յարձակելոյ, և ամենեցուն աւազելով զգառն լոյս աւուրն այնորիկ:

Եւ Ապա կատարումն առեալ այնպիսի վարուք քաջութեամբ զօրավարացն և զօրացն ցրուեալք իբրեւ 'ի մեծ յաղթութեանէ, դարձեալ վերականգանանայր ողբումն մարցն և արտասուելոյ, իշխանութի առեալ այնուհետեւ իւրաքանչիւր ոք զմանկանն այլ այլուստ արտասուօք զանգաման ժողովելով, և զկորուսեալն բնութիւն՝ զիարդ և հնար իցէ շարայարել, և զսակասեալն խնդրէր: Եւ զայն գտեալ՝ բազում համբուրելով յայլ անգաման յարէր, և 'ի ծոցին եղեալ միաբան զմարմինն՝ գոչէր ուժգնապէս. վայ ինձ մանուկ, ոչ ունէի ակն՝ ի հոգով ծածկել, զիարդ իբրեւ զոստս ծաղկեցար, և որքան գեղեցիկ ծաղկով փթթեցար, կամ որքան բարի յուսով տայիր ինձ սերմանս: Չար թիր առ փոքր մի, Թօթափեա զքունդ՝ զոր նախանձ Թագաւորին ամ 'ի վերայ քո. տուր ինձ 'ի խնդալից ձայնէդ քուսմէ, սթափեա 'ի վերայ Թշուառացեալ ծնողիս քո ստեանց. ձգեա զոր յառաջ սիրէիր ըզտունին, զմօրս պարանոցաւ զանձնդ հաստատեալ: Լուռ ես, անմուռնչ ես. վայ ինձ, որդեակ, վայ ինձ չարեօքս, վայ ինձ, զիարդ առնուցում զանգամս քո միւսանգամ՝ զոր սուրն կոտորեաց յանինայ. կամ որով ձեռօք զհարկաւոր հողն 'ի վերայ քո կուտեցից. կամ որպէս զանձն 'ի կերպարանացդ որոշեցից:

Այսպիսի սգով քաղաքն ամենայն լցեալ լինէր, յորդորելով միոյն զմիւսն առ 'ի կողկողանս և յողբումն մեռեալ մանկանցն,,:

Ահա գեղեցիկ օրինակ ճարտասանական ընդլայնման. զի Թէպէտ և պատմութի իրացն սուղ ինչ է և

համառօտ, բայց զուգադրութիւն ձևոց և բաղմագէժ յօրինուածով տեսանի լեալ ներքողեան բաղմամաստ և հոգեշարժ: Բայ ընդլայնմանց ստափ՝ են և այլ կարևոր գիտելիք ՚ի յօրինուածս ճառից, որք թէպէտ ոչ պակասէին յօրինակիս, այլ մեք յառաջիկայ գլուխդ աւանդեսցուք զայնս, նոր օրինակս ՚ի ներքս ածեալ:

ԳԼ. Ժ.

Յաշգո՞ւ Բարո՞ւք ՚ի ի՞նչ արեւելեայ ղէնս, և ընդելուշանէլայ խոհալտն իմաստս:

ՊԼԱՏՈՒԱԿԱՆ են ձեք, և ընդլայնմունք բանից, այլ առանց խոհական խմաստից՝ ոչ զմիտս զուարճացուցանեն, և ոչ շարժեն զսիրտ: Զի այր կատարեալ խմաստասէր է բնութիւն. և թէ ճարտասանութի վրէպէ յիմաստասիրուէ, վրիպէ յիւրմէ նախապատուութենէն: Որ ինչ միանգամ մատուցի առաջի հոգւոյն, սկսանին միտք հետադռաւ որ ինչ ՚ի նմա կայցէ. և որչափ ՚ի խորս իրացն խելամուէ, այնչափ ընդ առաջ լինին նմա մտածութիւնք: Ամենայն շարժմունք հոգւոյն և մտացն նորանոր երանդս պատրաստեն, որք թէպէտ և զուարճացուցանեն՝ այլ ոչ ամենայնք ըզսիրտս հաճեն. յաղագս այսորիկ անաչառ ընտրութե պէտք են:

Են փոխակերպութիւնք, ձեք, զորոյք և խմաստք, որ առ աջօք և եթ ունին զնշոյլն, այլ ինքնին ոչ ինչ են: Են և անպիտանք՝ որք բնաւ օգուտ և ոչ մի ինչ մատակարարեն առաջի կարգելոյ բանին. թողում զսնտափսն և զխորշելիսն՝ որք բացէ ՚ի բաց տարագրելի են ՚ի կարգաւորեալ բանից և ՚ի գրուածոց: Իսկ ՚ի սխտանի ձևոց՝ են որ սովորականք են գիւրրնաւէք առն զգաստի՝ զորս ինքնին նիւթ բանին անաշխատ մատակարարէ, իբրև նկար սրտեկերի՝ յորում պահանջին կարևոր երանգքն: Յաւել ՚ի վերայ այսոցիկ զպէսպէս զուգախառնուի նոցին, զպայծառն, զսաստիկն, զճօխն, զզուարճալին, զազնուականն, այլովքն հանգերձ. և յայնժամ կատարեալ կենդանագրեսցի սրտեկերն՝ ճարտար գծած մարդկային հանճարոյ,

տրժանի վտեմախոհ մտաց : Այս է բովանդակութի ,
 և իբր անդակազմ մարմին ճառիցն ողջոյն . յաղագս
 որոյ կանուխ ուրեմն 'ի միտ առցեն աշակերտեալքն
 պերճախօսութեան զանհրաժեշտ պատուէրսն աւան-
 զեալս 'ի Վիկերոնէ և 'ի Վուինտիլիանոսէ : զի ամե-
 նայն բառք կարգեալ են և սահմանեալ 'ի բացայայ-
 տել զիմացուած մտաց մերոց , և 'ի զարգարել զար-
 տադրութի առ 'ի մէնջ խորհելոցն : Արդ թէ չափա-
 զանցք իցեն արտայայտիչ բանք , և ձեք զօրացուցիչք
 առաւել յոյժ քան զչափն , ծաղրելի են որպէս ան-
 փորձ նկարիչ՝ որ զպայծառ զերանգս անչափութ յոր-
 դեպցէ 'ի սպտիւերին . յորմէ խորշեալ հեռանան տե-
 սողք . զի յամենայն գեղեցկութիս՝ պարզութի և յատ-
 կութի է նախկին խնդրելին : Ոչ ինչ է առաւել վնաս-
 սակար յօրինուածոյ բանին՝ քան զսաստիկ հետապըն-
 դութի 'ի զարգս , զոր բնութի և աշխոյժք ոգւոյն ոչ
 ազդիցեն . որք և անկցորդք գոլով ընդ կարգի բանին՝
 'ի բաց ընդոստնուն , և յանգիման ցուցանեն զգորդին
 ունայնասիրութիւն . քանզի ասէ Վիկերոն . Սաստիկ
 զուարճութեց սահմանակից է միշտ աաղակութի :

Գոյ տեսանել հատուածս բանից չքնաղս առ բա-
 զումս 'ի մատենագրաց , ոյք առանց ինչ ձևոց և ան-
 որաճոյճ՝ բանիւք ընծայեն ազդեցութի ուժգին . զի
 բնութի և իմաստասիրութի թեւադրեն զնոյնս : Եւ և
 այլք՝ որք յաճախեալ 'ի մատենա իւրեանց ձևս բազ-
 մադիմիս , ցուրտ են և անոճ յիմաստս . այնպիսի շա-
 րագրած թէպէտ սրտորուակէ զաչս վեր 'ի վերոյ տե-
 սողաց , այլ ոչ և զանաչառ ընտրողացն : Վասն որոյ
 ընդհանուր կանոն է կիրառուէ ձևոց՝ բխել անգասին
 'ի նիւթոյն , և զեղուն մտածութի շաղկապել ընդ
 նմա : Եւ որովհետեւ ամենայն ձեք բարբառ են երևա-
 կայութե և կրից՝ որք զմի մի մտածութիս հոգւոյն
 թարգմանեն անգէն , որչափ առաւել հրացայտ ջեր-
 մութի եկեացեն 'ի սաստկութե կրից յուղելոց , այնչ
 չափ գեղեցիկ յօրինեն . ուստի բովանդակ 'ի սոյն ար-
 ժան է գէտ ակն ունել , զի բխեացեն ինքնին 'ի մտաց
 վառելոց՝ պարագրելով 'ի խորհուրդս զիրան , և ոչ
 բռնի ձգձգել տարասարտ պաճուճանօք՝ որք յանօ-
 գուտս տատանեն զմիտս : Զի ուր միտք ոչ ջեռնու-
 ցուն , կցկցել անգէն ձևս՝ ցուրտ է և անպիտան :

Զայս ամենայն համառօտ կանոնօք և օրինակօք

և վերլուծութիւնք դիւրիմաց գործեսցուք համբակաց արուեստին :

Առաջին կանոն գեղեցիկ խմատից է ճշմարտութիւն, հիմն և խարխիս ամենայն արգարացի մտածութեց : Քանզի խորհուրդք մտաց՝ օրինակին 'ի պատկերս, և բարբառ արտայայտիչ է խորհրդոց : Արդ պատկերք և նկարք որչափ նմանք են բնականին՝ նոյնչափ և ճշմարիտք են : նոյնպէս և ամենայն մտածութիւնք ըստ չափու մերձաւորութեն 'ի ճշմարտան՝ ճշգրտագոյն խմացուցանեն զիրն : Իսկ զչափ ճշմարտութե մտածութեց անդ գտանեմք՝ երբ համանման գտանիցին ընդ իսկութե առաջիկայ բանիցն, և զոր օրինակ այն զգեստ պատկանաւոր է մարդոց՝ որ 'ի չափ հասակի զուգայարմար իցէ, նոյնպէս և խորհուրդ՝ որ համապատշաճ գտանիցի ընդ իսկութե իրացն, յայնժամ ունի զկատարեալ ճշմարտութիւն : Գեղեցիկ է մտածութիւն Լամբրոնացւոյն 'ի ճառն Համբարձման . ուր ասէ զաւակերտաց . " Իսկ նորա սրտածափ յուսակաւոր խոնարհեալ, զերկիր համբուրեալ՝ շնորհ ունեւոր օրհնութեն, յարուցեալ փութապէս, և երազ պշուցեալ նայելին ք երկինս 'ի յերթալն նորա, , : 'Ի սմին փայլէ ճշմարտութիւն ամենայնիւ անվրէպ, զի մարթ էր գրելոցն անշուշտ այնպէս գիպել : Քանզի ընդ օրհնել փրկչին զնոսա՝ 'ի հարկէ շնորհ ունեւոր երկրպագութիւն զերկիր համբուրելին . սակայն սրտածափ յուսակաւոր էին, զի մեկնէր վարդապետն 'ի նոցանէ . վասն որոյ յարուցեալ փութապէս՝ պշուցեալ հայելին ընդ երթալն նորա :

Երկրորդ՝ պարտ է խորագոյն ազգել բանին 'ի սիրտս ունկնդրաց : ճշմարտութիւն հիմն է բանին՝ որ հաստատուն առնէ զասացեալն . այլ միայն առանձին հաստատուի շինուածոյ ոչ հաճէ զտեսանելիս, զի ք հաստատութեան պահանջի և մեծութի : Որ և յիմաստս խնդրի . այս ինքն զոյգ ընդ ճշմարտութե և մեծութի խմատից՝ յեռեալ 'ի կարգ բանին վայելուչ փոխակերպութիւն : Այս խմատ . Ամենեքին միօրինակ մեռանին . ճշմարիտ է ամենայնիւ, այլ պարզ և սովորական . վասն որոյ առ 'ի տպաւորագոյն յօրինել զայն և նոր՝ խնդրի շրջաբանութիւն հանճարեղ . զոր օրինակ շրջաբանէ խմատունն . (Իմաս . է . 6 .) " Մի մուտ է ամենեցուն յաշխարհս, և մի ել հասարակաց , :

Այս ազգողական է և նմանեցուցիչ . զի զոր օրինակ ամենայն մարդ միապէս ծնանի , նոյնպէս է մեռանի : Զայն իմաստ այլաբանութիւն ունի և Ովքատիոս քերթող .

“ Կովին ստամբ հարկանէ մահ՝ դաշկահար
Եւ զարբուծիս և զաղքատին տաղաւար , ” :

Յերկոսին 'ի սոսա փայլէ զանաղանութի իմաստից : Բան իմաստնոյն վճռական է և ճշգրտատիպ , իսկ հստվմայեցւոյն՝ ձեւաւոր է և կենդանի . երկոքին առհասարակ մեծիմաստք և ազնուականք :

Զինչ սովորական առ մարդիկ քան զբանսն Յովբայ , թէ մերկ եկի յաշխարհ , և մերկ ելանելոց եմ . և ահա զայն նորօրինակ բանիւ ձեւացուցանէ Էնորհալին . զի կրկին դրամբք քաղաքի նմանեցուցեալ զաշխարհ , ասէ .

“ Ընդ մին մըտեր մերկ յարդանդէ ,
Ընդ միւսն ելլես մերկ յաշխարհէ ” :

Զայն իմաստ այլատարազ յօրինէ և Եղիշէ . որպէս եզաք 'ի վերոյ 'ի ձեն Դարձման :

Տեսանի յօրինակս , զի իրք մեծամեծք և նորանշանք ուժգնութի տան իմաստիցն և ահաւոր ցուցանին , եթէ պատկանաւոր գտցին ընդ նիւթոյն և իմաստքն . իբր զի 'ի միջառահմանս միջական պահանջին իմաստք , և 'ի վսեմականս վսեմ : Ազնուական և վայելուչ է ասելն Եղիշէի զպարտուց թագաւորական վիճակի . “ Թագաւոր , եթէ ոչ ունի զիմաստութի աթոռակից իւր , ոչ կարէ 'ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ , ” : Ահա մեծութի նիւթոյ . զի բանք են վասն թագաւորի . և նմին համապատշաճ իմաստ , զիմաստութի աթոռակից զնեւ նմա :

Երրորդ՝ պարտ է համեմատ զնեւ զյօրինուած բառիցն ընդ նիւթոյ բանին . զի գեղապանձ շարագրութիւն տպաւորագոյնս և ազգողագոյնս ընդմտանէ 'ի լսելիս , և ախորժ ընծայի 'ի խորհուրդս : Արպէս թէ յիւս զուարճալիս նմանութեք առցին 'ի ծաղկազարդ և 'ի կանաչազգեաց դաշտաց , Է որս իբրեւ Է այլեայլ տեսարանս յածեալ չքին միտք : Զայս քաղցրութե

կերպարանս ըստ նիւթոյն է չափելի . որ եթէ հաճելի իցէ և անդրժական , ըստ նմին և դյօրինուածն սա- հանջէ . իսկ թէ մեծ և ահաւոր , համեմատ նմին հրա- ցայտ ազգեցութի : Գեղեցիկ է խորենացւոյն ասելն 'ի ճառին Հռիփսիմեանց . " Քաջարանց աէզն Տրդատ՝ մաշեզնոտ տափանօք տենչանայր առթել ինքեան զէա- կան լուսոյն հարսնացեալ գշտոյն Հռիփսիմէ , որ զայն էր առթելոց իւրում՝ փեսային " : Գարձեալ 'ի բերա- նոյ նորա գիմառնութին առ հայաստան . " Մշակել զքեզ գրախտ խնում փեսային , որպէս զի իջցէ եղբոր- որդին իմ 'ի պարտեզ իւր , և կերիցէ զպտուղ ծա- ռոց իւրոց , : Գեղեցիկ ևս է բազմաշեղանակ ձեռով խորհրդարանել Մամբրէի 'ի յարութին Ղազարու 'ի գերեզմանէ . " Հեռի եկաց տէրն 'ի գերեզմանէ անտի կանգունս տաան և երկուս , չմերձենալով 'ի մեռեալն . փոխանակ ձեռինն զձայնն սաստկացոյց : Չայնն եղև որոտումն երկնաւոր , արտասուքն ցօղ շահեկան ամ- սոց . խոտութի վիմին կակղացաւ , և եղև անդաստան բերրի . քարինք՝ որ անբոյսք են 'ի խոտոց՝ մաշեաց կակղեաց սաստկութի ձայնին , և առ ընկալաւ զա- հեկան անձրեկն լիութի , և մածոյց զլուծութի սեր- մանն . հոտ նեխոյն դարձաւ 'ի հոտ անուշուէ , եմուտ ձայնն 'ի գերեզմանն , կալաւ զձեռանէ մեռելոյն , :

Գեղեցկութի մտածութեց և ձեռոց առաւելապէս նշողէ 'ի կրկին գէմ ընդգէմ ասացուածս՝ իբր երկ- կերպարան երեւելով գիմաց բանին : Աբանչելի են այսպիսի յօրինուածք իմաստից 'ի գիրս Խմաստութե , որպէս յասելն վասն Կարմիր ծովուն պատառելոյ . " Դաշտ ծաղկաբեր 'ի պտուտից բռնութեն , " Եւ այլուր . " Յամաքայինքն 'ի ջուրս փոխելին , և լու- զակքն յերկիր դառնային . հուր ջրոյ յաղթէր իւրով զօրութ , և ջուր զիւր շիջուցիչ բնութին մոռանայր , : Այսպէս ունի և Լամբրոնացին 'ի ճառն Համբարձման . " Մարդ էր , և զխորդ առանց օգնականի թելթե թառցեալ ընդ երկինս վերացաւ . Թծ , և զխորդ ընդ աշակերտան կերակրոյն հաղորդեցաւ , :

Չայս ամենայն ասացեալքս՝ համանգամայն տես- ցես զպարառութի փոխակերպութեց և ձեռոց և մտա- ծութեց յառաջիկայ հաստուածդ 'ի Գրիգորի Նիւա- ցւոյ մարգակազմութե գիրան (Գլ իէ .) 'ի վերայ յա- րութե միամօր մանկանն 'ի Նային քաղաքի՝ ըստ աւե-

տարանական պատմութեն. այսպէս ունեւորվ բանին .
 «Նային քաղաք զամն 'ի հրէաստանի պատմէ գիր. մա-
 նուկ էր անդ միածին՝ այրւոյ միոյ. և էր ոչ ևս այս-
 պիսի մանուկ որպէս թէ 'ի պատանեակս համարեալ .
 այլ ահա 'ի պատանեկաց յայր կատարեալ. պատանի
 զնա անուանէ բանն : . . . Այլի էր, ասէ, մեռելոյն
 մայր. տեսանէս զծանրութի աղէտին . զիարդ ստեղ-
 ւու զախան բանն աշխարհելով երգեաց : Քանզի զի՛նչ
 տաացեալն . զի ոչ գոյր նորա մանկարարութե յոյս ,
 զի 'ի վերայ գնացելոյն զաղէտան բժշկեացէ : Քանզի
 այլի կինն ոչ ունէր առ այլ որ փոխանակ այնր որ
 մեռանէրն՝ հայել . քանզի միածին էր ծնունդն . և
 որչափ 'ի վերայ սորա էր չարն, ամենայն ումեք գի-
 րին է գիտել՝ որ ոչ օտար է 'ի բնութեա : Միայն յեր-
 կունս զնա ծնաւ, միայն ստեամբք գիւցոյց, միայն
 նմա պայծառ սեղան առնէր . միայն է պայծառութե
 ենթագորութի, խաղալով փութալով 'ի գործս, ու-
 սումն ուսանելով զուարթացուցեալ յեւս և 'ի մուտս,
 յրմբշտարտա, 'ի ժողովս պատանեաց . ամենայն ինչ
 որ ինչ միանգամ յաղագս մօրն քաղցր և պատուա-
 կան է, միայն նա էր : Ահա այն ինչ յամուսնութե
 սիս հասեալ, ազգին շառաւել, փոխանորդութեան
 ոստն, մական ծերուն . այլ և հասակին յաւելուած՝
 այլ աշխարող բոց է : Քանզի որ պատանին տաաց,
 զծաղիկն ասաց զթառամեցելոյ տիտն . այն ինչ մօ-
 րուօքն ծնօտքն դադարացեալ էին, չև ևս մօրուացն
 'ի խոր աճեցեալ էր, գեռ ևս գեղեցկութի այտքն փաղ-
 փեալ էին : Արդ զի՛նչ անցք անցեալ գէպ էր յա-
 զագս նորա ընդ մայրն . որպիսի՞ հրով որովայնն աղե-
 խարեալ . որպէս գառնարար 'ի վերայ նորա տատկա-
 ցուցանել զաշխարանան, շուրջ զնովաւ հայելով և
 մաշելով մինչդեռ առաջի կայր կործանեալ պատան-
 ւոյն գի : . . . Ետես զնա Յն և գթացաւ, և մատու-
 ցեալ մերձեցաւ 'ի տապանն . և որք բարձեալն տա-
 նէին՝ կային . և ասէ ցմեռեալն . պատանի, քեզ ա-
 սեմ, արի՛ : Եւ ընձեռնեաց զնա մօրն կենդանի , :

Այլ շատ գատեցեալ զայն՝ դարձեալ առաջի մա-
 տուցութի 'ի Ղիւթոսէ 'ի գերահամբաւ պատմադրէ
 հետվմայեցեաց զնկարագիր մենամարտութե Ովթաախո
 սեանց և Վուրաախոսեանց . զոր նախ անպաճոյճ բա-
 նիւ առաջի կացուցութի, որպէս զի յայտ յանդիման

երևեսցի ճարտարութի մատենագրին 'ի մտածութիս
և 'ի ձեռ' որք սարգք են, բնականք և դիւրիմացք, ոչ
սեթևեթեալք և ոչ կարկատունք, այլ բովանդակ
յառաջ եկեալք 'ի նիւթոյ անտի:

Ա. Կռեալ զուխտ դաշինն երկուստեք երեցուն
հարազատացն, ըստ պայմանագրութեն զէն առնուն:

Բ. Յառաջ խաղան 'ի մէջ երկուց ճակատուցն:

Գ. Բանակեալ էին հանդէս միմեանց զօրքն եր-
կոքին, յայն տեսարան դէտ ակն կալեալ:

Դ. Նշան արձակի, և ահա բախին ընդ միմեանս
զինուք երեքին պատանիքն:

Ե. Իբրև առ սուղ ինչ ժամանակ հաւատար ու-
ժով մրցեցան ընդ իրեարս, երկուց 'ի հռովմայեցւոյ՝
խոցեալ զերեսին ալքայեցիս, անկան գխտապաստ զկնի
միմեանց:

Զ. Նոքա շուրջ պատեցին զհռովմայեցւոյն. ըստ
յաջողութեոյ սա օղջանգամ մնաց. և առ 'ի ցրուել
զպատերազմն' 'ի փախուստ ճեպէ, ակն կալեալ թէ
զհետ իւր անդեսցին նոքա՝ ըստ զօրել կարելէր մարմ
նոյն:

Է. Այն ինչ խուն մի հեռացեալ էր փախտեամբ
'ի տեղուցէն՝ յորում պատերազմն եղև, ընդ թիկունս
հայեցեալ տեսանէ զնոսա հարուստ խորոցաւ հեռի
'ի միմեանց հետամուտս, և զմին ոչ յոյժ 'ի բացեայ
յիւրմէ. դառնայ ընդ կրունկն սաստիկ ուժով 'ի վե-
րայ նորա, և սպանանէ զնա:

Ը. Դիմէ անդէն յերկրորդն, և զնա գխտապաստ
արկանէ:

Թ. Արդ 'ի հաւասարել մարտին, մնացին երկուս
տեք մէն մի. թուով հաւասարք, այլ աննմանք զօ-
րութիւն:

Ժ. Խայտաղեալ հռովմայեցւոյն, ասէ. Չերկոսին
'ի վերայ ոգւոց եղբարցն իմոց պատարագեցի, արդ և
զերրորդն պատարագեցի 'ի յաղթութի պատերազ-
միս, զի հռովմայեցին տիրեցէ ալքայեցւոյն: Հար-
կանէ զսուսերն շեշտակի ընդ փող նորա, և գիակա-
պուտ դառնայ:

ԺԱ. Հռովմայեցիք հաշակաւ և օրհնութիւն ընդու-
նին զՈվրատիոս.

ԺԲ. Դառնան ասա թաղել զիւրաքանչիւր ան-
կեալն:

Արդ գործ է ընդլայնել զայս պատմութի իմաստիւք և ձևովք՝ որք կենդանացուսցեն զբանն . և այնպէս նկարագրեսցեն զիրան, որպէս զի իբր ականատեսս պատմեալացն լիցի ընթերցողն: Պարտ է խնամով զննել զպատճառսն և հետազօտել որ ինչ հնար էր անցանել ընդ միտս Ուրատեանցն և Աուրատեանց, հռովմայեցւոց և արքայեցւոց, և զայն ամենայն կենդանագրել. զոր ահա 'ի Վիւտի գիրսն է տեսանել:

Ա. « Առնն զուխտ գալինն երկուստեք հարազատք երեքին, և ըստ պայմանելոյն ձեռն 'ի զէն ձգեն:

Բ. Խորախուսեն երկաքանչիւր կողմանք զիւրեանց նահատական. Դիքն հայրենիք, կայեան ծննդեան ձերոյ և ծնողք, քաղաքացիք համօրէն՝ որ առանին և որ 'ի զօրուն՝ աստ այժմ 'ի զէնս ձեր և 'ի բազուկս ակն կաշեալ կան: Կոքա գաղանացեալք 'ի բնէ, և առաւել ևս 'ի ձայն խրախուսանացն գրգռեալք, շահատակեն ընդ մէջ երկուց ճակատուցն:

Գ. Աստի և անտի բանակեալ կային երկաքանչիւր զօրք, անկցորդք առաջիկայ վտանգին, այլ ոչ և հոգոցն. քանզի յերեւի կայր պետութին՝ ապաստանեալ 'ի սակաւուցն քաջութի և 'ի բազդ: Վասն որոյ արձանացեալք և տարտամք, 'ի դժպէի տեսարանն գէտ ակն ունէին:

Դ. Յարձակել նշանին, զինուք չկահելովք զօրէն ճակատուց երկուստեքն երեքին զմեծամեծ այրուծիոյ բերելով զկերպարանս՝ բախին ք միմեանս: Ոչ սոցա և ոչ նոցա թուէր ինչ յաչս՝ անձին վտանգ, այլ հասարակաց տէրութին կամ ծառայութի, և հանգերձեալ բախտ հայրենեացն՝ զոր ինքեանք պատրաստէին: Իբրև այն ինչ բախէին ընդ միմեանս, 'ի շառաչել զինուցն և 'ի փայլակնացայտ շողալ սուսերաց, պակուցումն անհնարին ունէր զտեսողս. յոյս և ոչ առ մի կողմն խոնարհէր, ընդարմացեալ էր յամենեւին բարբառ և շուռչ:

Ե. 'ի գիտի հարան, և էր անդ տեսանել ոչ շարժումն միայն մարմնոց, և երկուստեք չկահիւն նեափց և զինուց, այլ և վերս և արեան ճապողիս. և ահա երկուք 'ի հռովմայեցւոց՝ խոցեալ զերեսին արքայեցիս, մի զմիով անկան դիւթաւալ: 'ի գետնատարած անկանել դնել նոցա, գոչիւն ուրախուէ արձակեաց զօրն արքայեցւոց. իսկ լեզէոնք հռովմայեցւոց յու-

սարեկ վհատեին, ոչ աղատ 'ի տաղնապէ, ողեսպառ անշնչացեալք յաղագս միոյն՝ զօրով շուրջ փակ ունէին երեքին Վուրատեանք:

Զ. Այլ յաջողեաց նմա մնալ ողջանդամ. և ոչ բաւեալ միայնակ ամենեցուն զդէմ ունել, ի միում միում մենամարտէր. և առ 'ի ցրուել զդռն, 'ի փախուստ դառնայ, ակնկալեալ զի հետամուտ լիցին իւր, որչափ իցէ զօրութի 'ի մարմինսն վերաւորս:

Ի. Մինչդեռ փոքր մի հեռացեալ էր փախստեամբ 'ի ակաղօջէն՝ յորում մարտն մղեցաւ, հայեցեալ 'ի թիկունս տեսանէ զնոսա հարուստ խորոցաւ հեռի 'ի միմեանց՝ հետամուտալս իւր, և զմին ոչ յոյժ 'ի բացեաց յիւրմէ. դառնայ ընդ կրունկն, սաստկութի խոյանայ 'ի վերայ նորա: Եւ յաղաղակել զօրուն ալբայեցւոց առ Վուրատեանս՝ ձեռն տալ եղբոր իւրեանց, Ովրատեայ տառալեալ զթշնամին, գիմէ յաղթանակաւ յերկրորդ պատերազմն:

Ը. Յայնժամ հռովմայեցիք աղաղակաւ, որպէս 'ի յուսահատութեն պահու խրախուսողացն սովորութի է, օգնեն նահատակին իւրեանց. և նորա աճապարեալ վճարել զգործ պատերազմին, յառաջ քան զհասանել երրորդին՝ որ չէր բացագոյն, եհար և զերկրորդն:

Թ. Արդ հաւասարեալ վիճակի մարտին, մնացին երկուստեք մէն մի. բայց ոչ յուսով, և ոչ զօրութի հանգոյն: Զմին՝ մարմին անվթար 'ի զինուոց և կրկին յաղթութի խրոխտ առ երրորդ կախն առնէին. իսկ միւսն ընդ քարշ տարեալ զառ 'ի վերաց և յընթացից զտաժանարեկ մարմինն, և վհատեալ որ յառաջ քան զինքն կոտորածիւ եղբարցն, մատչի ընդ առաջ յաղթական ակոյենին: Չէր իսկ անդ պատերազմ:

Ժ. Հռովմայեցին խայտացեալ ասէ. Զերկոսին պատարագեցի 'ի վերայ ոգւոց եղբարցս խմոց, արդ զերրորդն պատարագեցից՝ վասն որոյ պատերազմն է. զի հռովմայեցին ակրեցէ ալբայեցւոյն: Եւ սուսեր 'ի վեր առեալ միտ 'ի փող անդր նորա, որոյ ձեռք հաղիւ զգէնսն ունէին, և առնու կապուտ զանկելոյն:

ԺԱ. Հռովմայեցիք հռչակաւ և օրհնութի ընդունին զՈվրատոս այնչափ առաւել ցնծացեալք, որչափ խիթալի էրն ինքն:

ԺԲ. Եւ դառնան Թաղել զիւրաքանչիւր անկեալսն

բայց ոչ նովին անգործութիւն սրտիւ . քանզի միոյ կողման յաղթական դատաւ պետութիւն, և երկրորդին նուաճութիւն վիճակեցաւ : :

Վերլուծութիւն բացատրեացուք զօրինակս :

Ի Բ . հաբուածն : Բնաւորական է երկաքանչիւր կողմանն յորդորել զիւրեանցան, և յիշեցուցանել նոցա՝ թէ հայրենիք ողջոյն ակնկառոյց են ՚ի բախումն նոցա, և յերս գործոյն՝ որ միումն յաղթութիւն բերէ, և երկրորդին նուաճութիւն : Այս իմաստ գեղեցիկ առաւել արտափայլէ յօրինակէ բացատրութեն . ուր քաջալերք երկայնաբանք թոյլ լինէին և անհամ : Եւ ապա թուին իմն յառաջ խաղալ նահատակքն ՚ի մէջ երկուց ճակատուց՝ աներկիւղ արութիւն :

Ի Գ . հաբուածն : Չէր մարթ առ տեղեաւս վայելուէ քան զայս պատշաճել իմաստս . անկողորդ ասանքն իսկ ձգանքին, այլ ոչ և հագնին . վասն զի սրպէս ոչ ՚ի հոգս ծփէին, մեծի իմն այլափոխուն մնալով յանրատոյց եւս իրացն . զոր և քաջ նկարագրէ ասելովն . « Եւ յանդէմն և քաբար » . որովք ցուցանին կրկին զիմամարտ խորհուրդք նոցա :

Ի Դ . հաբուածն : Ոչ ինչ պէտք են յաւելուլ ՚ի չքնաղ պատկեր լիւիոսեան նկարագրին : Երեքին եղբարքն էին երկուստեք իբրեւ զօրք կառուցեալք, և յանձին բերէին զնոցայն արիութիւն . ոչ ուշ եղեալք ՚ի վտանգ անձանց, այլ ՚ի հասարակաց բաղդն պշուցեալ կային, որ ՚ի քաջութիւն բազկաց իւրեանց ապաստան կայր : Երկու այս իմաստք վսեմք են և ճշմարիտք :

Ի Ե . հաբուածն : Քերթողարար ձեացուցանէ զտխուր լուծին, որ ունէր զամենեւին յերկմիտս : Եւ յանկարծակի փոխէ զկերպարանս . ցնծութիւն յալբայեցիս, տեսանելով նոցա զիաթաւալ զերկուս յՈվրատեանց . և յուսաբեկ լքումն ՚ի հռովմայեցիս, ՚ի մնալ Ովրատիոսի միայնակ ընդդէմ երկից, ոչ այլ ինչ զմտաւ ածելով բայց զմահ նորա : Ոչ ապաքէն զնոյն կիրս կրէին անդ զօրքն երկոքին յետ մահուան երկուց հռովմայեցուցն :

Իսկ յետին մասունքն չկարօտին վերլուծութեն, զի ՚ի նախակարգելոցդ զիւրիմաց լինին և նոքին . զայն միայն յուշ արարից, թէ գեղեցկութիւն վիպասանութեն է բազմաձև զանազանութին երեւեալ ՚ի նմին, և

այլափոխ շարժումներ երկխղի, ասպնապի, յուսոյ,
ինքուծն, յուսահատումն, և որ այլ ևս կիրք ազ
դեցեալք յանակնեալ փոփոխումնցն, որք այլայլու
թիւն զուարճացուցանեն, և անստուգումք կատարա
ծին՝ արտոժ մեծ բնծայեն:

9. 1. 1. 1. 1.

$$B = \tau = \frac{1}{\omega} \quad \text{в } X_{n,j} \quad (*) :$$

Այս գրքին ինչ է՝ որոշակի զհանգամանս ոճոյ աւանդել. զի առաւել քան զոր կարծին՝ իրա թա-
գունս կայ մեզ հետապօսել ՚ի նմա. և ուրեք զի կարգ-
գրութեանն անվրէտ է և ուղղախօս, սակայն ոճն ՚ի
բազում գլխոց թերացեալ գտանի. և զի անհարթ է
կամ ցամօք կամ տկար՝ վերջացեալ յուժգնութենէ.
Այն յամենայնի սերտ ազգակից է ընդ նիւթոյ բանին
և ընդ իմաստից, և հուսաաւարիմ թարգման է և նկա-
րագիր մտածութեց և եղանակի ասացումոց. մինչև
զի ՚ի քննել անդ զբեղնաւ թութի մտաց մատենագրի
ուրուք, առ նմին անվրէժ ունիմք իմանալ և զոճ
գրութեն. և յեղանակէ դարձեալ գրութեն վերելս
առնեմք իմանալ և զհանգամանս խորհելոյ մտաց նր.

Եւ շին ինչ զարմանք թէ երկոքին այսօրինկ սեբ-
տիւ կցորդ են ընդ իրեարս, զի սահմանն իսկ ոճոյ
յայտ առնէ զայս. զի է ոճ'ն՝ Սահմանաւոր Կազմ-
Նբաժան-Ինչ՝ Կըր իմանն Դրոշ Ըրդ Կայմանի Նի-
Բոշ Ի-Բոշ : Եւ որովհետեւ մարդիկ այլազգ յերկրաց բո-
ղանդակեն 'ի միտս զնիւթ բանիցն, նա և ազգ յազգն
ըստ այսմ զանազանի, աստի յասած գայ և այլայլու-
թիւ ոճոյ նոցա՝ ըստ բնաստրուէ բարոյիցն և հաճոյից

Բառեր ո՞՞՞՞ ըստ իմաստներն նշանակումն են այնօրինակ է
առ ազնայն ազգս. լուսն զի արժապատան նշանակումն է
էզեփն և Ժառփ արժապատ՝ զոր լուսեն 'ի պեպս փռլին՝ յորձե
առնն Լապինս՝ նշանակել սովին զերկաթի փռլին՝ որով փռլին
'ի լուսայ ժառաղսն է։ Յեպ այնօրին 'ի խառնեղսն է օրն
նախա սովորումն է լուսն զնշանակ և զի եղպարան փռումն է
ո՞՞՞՞ անառնել և Բառնել զայն յաստիճան և 'ի խառն

Ἰ. Γραφεῖον. ἦ. Stylus.

ընտրութեն : Արեւելեան ազգք և ամառացիք, քանզի
 պերճասէր են և անձնատուր 'ի մեծաշուք հանգեր-
 ձանս՝ թէ 'ի զգեստս և թէ 'ի կերակուրս, նոյնպէս և
 եղանակ զրուցաց նոցա լայնախօսս է և յաճախաբան :
 Աթենացիք, ժողովուրդ հրահանգեալ 'ի բարեյար-
 գար քաղաքականութի, խօսէին յո՞՞՞ յստակ և ան-
 խառն : Ատենացիք սակաւապէտք և անպաճոյճք,
 համառօտախօսք էին և անպաճոյճք 'ի բանս : Այսպէս
 իմա և վստան այլոց՝ ըստ ազգելոյ բնաւորութեց ազգի
 և առն իւրաքանչիւր, որք 'ի յայտ բերեն զմատենա-
 գրին տիպս մտածութեցն և զբացատրութեն, որք կա-
 խեալ կան զերեբաց : Քանզի զորօրինակ՝ բառք նշա-
 նակք են իրաց, նոյնպէս և սերտ կցորդութի է եղա-
 նակին որով մատենագիր որ 'ի վար արկանէ զբառս,
 ընդ եղանակին որով խորհրդարանէ և 'ի յայտ բերէ
 զխմացումս իւր : Այն յօրինակէ անտի մտածութեն
 և բացայայտելոյ զխորհրդան տալաւորէ յո՞՞՞ բանից
 իւրոց հանդամանս իմն սեփականս անձին տկար կամ
 ցամաք կամ սարդ և կամ սեթեւեթեալ, որք կեր-
 սանան յընտրութէ բառիցն, 'ի արամագրութէ կար-
 գին, 'ի չափոյ ճշգրտութեն, 'ի ներդաշնակութէ, և
 յեղանակէ պիտառուն ձեռքն : Զի թէպէտ կարծեալ
 այնպէս է՝ թէ զանազանութիք նիւթոց միայն ունիցին
 ազգել զզանազանութի ոճոյ, իրեւ այն թէ յընթացս
 ողջոյն ճառին այլ և այլ մասունք շարագրածոյն այլ և
 այլ խնդրեցեն եղանակս բացատրութն, վերջարանն
 շքեղ, հաստատականն սրտոյ, և որ ըստ նոցուն սա-
 կի, բայց այս արամագրութի և փոփոխութի ոչ ինք-
 նին կերպարանէ զմասաւոր ոճ և զեղանակ խորհելոյ
 իւրաքանչիւր մատենագրի : Զի թէ և ըստ արտաքին
 երևութին փոփոխեալ տեսանիցես զատենաբանն, սա-
 կայն զի ներքին բնաւորութի նորա և մտածութն ան-
 փոփոխ մնայ, չմարթի տիրապէս փոփոխեալ սակ և
 զարտաքինն : այլ հետադառել սրտս է որ ինչ 'ի նմա
 գլխաւոր հանգամանք են ըստ եղանակի մտածութեն
 և բացայայտութեն 'ի բովանդակ ընթացս ճառին : Զի
 և յեռանդն բանից երկուց այլ և այլ մատենագրաց է
 տեսանել, զի մին վսեմ և գերապանծ իմացուածով
 յօրինէ զբանն, և միւսն թոյլ և մեղմ. զի տիրէ բա-
 նին՝ ըմբռնումն երևակայութեան նոցա : Վասն որոյ

Զանապուփ նախ յայտնի երևեցուցանել զզանազան հանգամանս մտաւոր խնայմանց, և ասլա մատիցութի զանազանութի գրաւոր ոճոյ :

Առաջին հանգամանք ոճոյ է հարազատութի, զոր արժան է մանր հետազոտել. զի սովաւ 'ի յայտ գայ իւրաքանչիւր մատենագրի բնաւորութի, թէ յորում առաւել աշխատասիրաբար տքնեցաւ 'ի վաստակս մատենից իւրոց : Հարազատութի է մտածութի և ազգեցութի երևակայութի իւրաքանչիւր գրողի. որով 'ի յայտ գայ եռանդն, իմաստութի, տգիտութի, տկարութի նորա, և որ այլ ևս սոցին սակի են. և առ 'ի քննել զայնս յայր իւրաքանչիւր, գիտելի է՝ զի ամենայն մտածութի կամ բնական են կամ Սեթևեթեալ և կամ Բռնական : Զառաջինն ինքնին նիւթն արտասանել տայ. երկրորդն 'ի գրողին պճնասիրութի յառաջ գայ. երրորդն անյարմար իմն է, և դիւրաւ 'ի բաց ընդոստնութի կարգէ բանին. արդ զամենայն մտածութիս և զորինակ մտածութեան մատենագրաց մօտ դնելով յերեսին 'ի սոսա, գտանեմք զնոցայն մտածութի կամ բնականս, կամ սեթևեթեալս, կի՛ բռնականս. և այսաւ գտանեմք զհարազատութի իմաստից նոցա :

Մեծն Վարդան յատենաբանութի իւրում այսպէս խրախուսէր զզօրս իւր. (Եւէէ. 176 :) “ Մի երկուցեալ զանգիտեսցուք 'ի բազմութի հեթանոսացն, և մի յահագին սրոյ առնն մահկանացուի զթիկունս դարձուցուք : Զի եթէ տացէ տէր յալթութիւն 'ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զզօրութի նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտուն : Եւ եթէ հասեալ իցէ Ժամանակ կենաց մերոյ քր մահումք պատերազմիս, ընկալցուք խնդութի սրտիւ. բայց միայն յարութիւնս քաջութեան վատութի մի խառնեսցուք ” : Ահաւասիկ հարազատութի իմաստից ատենախօսին, որ զոր ինչ ունէր 'ի միտսն՝ զնոյն պարզութի տպաւորէ 'ի խորհուրդս զօրացն, չզանգիտել երբէք 'ի պատերազմէ : Առ նմին բնական էր մտածել նմա զգիպել մահուն, վասն որոյ ասէ. Ընկալցուք խնդութի սրտիւ՝ որպէս արժան է անոյանաց եկեղեցւոյ և աներկիւզ զօրականի : Դարձեալ զկնիք հարազատութեան 'ի վերայ յաւելու. Բայց միայն յարութի քաջութեան վատութի

մի խառնեցուք : Այս բնական հարազատութիւն է զի նուորական ոգւոյ, ոչ սեթեթ, և ոչ բռնական . այնպէս է ասեմբարանութիւնն այն ողջոյն :

Տեսցուք և զհարազատութիւն բանից առն պերճախօսի և գիտնաւորի . նա ինքն Եղիշէ վարդապետ յերկրորդ յեղանակ գրոցն յառաջարանէ այսպէս .
 « Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութեն, յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութի մարմնոյ . յամենայն հողմոյ շարժի և յամենայն բանէ խռովի, յամենայն իրաց դողայ . երազագէտ է այնսխին 'ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստն յուղարկի 'ի մահուան իւրում : Ոպ և ասաց ոմն 'ի հնումն . Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն է . որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մահուանէ . իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի 'ի մահուանէ : Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն 'ի միտս մարդոյ յանուսումնութիւն : Կոյր զրկի 'ի ճառագայթից արեգական, և տգիտուի զրկի 'ի կատարեալ կենացն . լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք . որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին, այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց » : Ահա հարազատութիւն, յորում երեւի բնական պերճախօսութիւն, գիտութիւն, և 'ի փոքուն բազում ինչ բովանդակել : Ըստ այսմ օրինակի քննել ունիմք և գտանել զսեթեթն և զբռնականն յիւրաքանչիւր 'ի գրոց : Զի որ 'ի տղայականս և 'ի գոյզն զարդս ուշ ունիցի, իմաստակութիւն և ձեռովք բառից ընու զճառս : Իսկ բռնական մտածութիւնք են, երբ չգիտիցէ որ զինչ գրելոցն է, նիւթոյ 'ի նիւթ անցանէ տարաժամու, 'ի բազում ինչ ձեռն արկանէ, և ոչ զմին լրիւ իւրով բացատրէ, զի վեր 'ի վերոյ ունի յինքեան զգաղափար իրացն այնոցիկ : Այս քննութիւնք ահա զհարազատութիւն ուսուցանեն գտանել :

Երկրորդ հանգամանք ոճոյ է ճօխ կամ սուղ բացատրութիւն իւրաքանչիւր մատենագրի : Ուր տեսանես զմատենագիր որ առաւելեալ 'ի բանս կամ յանձուկ սահման ամփոփեալ, նովին իսկ զանազանի յոճ լայնաբան կամ 'ի համառօտ . և եղանակ գրութեւ նորա ըստ նմին յարանուանի :

Մատենագիր արադարան ամփոփէ զիմաստս բանից իւրոց 'ի համառօտն՝ որչափ հնար է . զայնս և եթ յիմաստից 'ի կիր առեալ որ ազգողագոյնք են, 'ի բաց

մերժէ զամենայն աւելորդ զրոյցս՝ որ ոչ ինչ յաւելուած առնեն 'ի բովանդակութի ճառիցն, սակայն և ոչ հրաժարէ 'ի ճարտասանական ձևոց, որ ասորժ և ահաւոր ընծայեցուցանեն զգէմս բանիցն : Ոչ յեղջեղէ զնոյն իմաստ, այլ յայնպիսութ՝ վայրի զեանդէ, զի միանգամ և եթ ասելովն՝ լիազոյն իմանի : Կարգք խօսից նորա յաւէա ուժգին են և ազգոյ, քան ներդաշնակ և քաղցրաձայն, և ամենայնիւ ԶանաՀնար լինի՝ տպաւորել 'ի միաս ունկնգրին առաւել քան զտաշեալսն :

Մատենագիր ճոխարան՝ ամենայն առատութ՝ արտայայտէ զխորհուրդս մտաց իւրոց . բազմօրինակ բանիւք հորովէ զմի և զնոյն իմաստ, և ընձեռէ վերծանողին օգնութի յոյժ՝ առ 'ի խելամուտ իրացն : Զառաջինն ոչ խորամուխ խաղայ 'ի բանն, քանզի գիտէ յաճախարան յօրինուածովք աւանդել զբանն՝ զի մի՛ ինչ թերի մնացէ : Այսպիսի մատենագիրք սիրեն զպերճախօսութի և զընդլայնումն բանից . վասն այնր պարբերութիւք շարագրածոց նոցա ընդունակք են բազմագիմի պաճուճանաց՝ ոչ սնոտուոյ :

Երկու այս ոճք օգուտ բազում յիւրեանս բերեն 'ի պատշաճսն 'ի կիր առեալ և վրաս՝ 'ի տարապայմանն : Քանզի սաստիկ ամփոփումն թերի և մթին գործէ զբանն, և աւելորդ յերկարութիւն՝ թոյլ և անզօր առնէ :

'Ի կարգի ականաւոր մատենագրաց մերոց քաջք են 'ի համառօտութի բազմիմաստ՝ Խորենացին քերթողահայրն մեր, և Իգնատիոս վարդապետ մեկնիչ Դուկայ : 'Ի գրոց առաջնոյն բառ մի 'ի բաց թողեալ խանգարի շտեմարանեալ ճոխութի նորա, որ 'ի սուղ բանսն զլիուլի տեղեկութի հնագիտութե իւրոյ ամբարեալ ունի : Իսկ ընդ Իգնատիոսի յօրինուածն ամենայն զգօն միտք հիացեալ զարմանան . զի գտանի իմաստից ճոխութի առաւելահրաշ 'ի փոքու մատենին : Ճոխարանք են և պերճախօս Շնորհալին, Սարգիս վարդապետ, և Ղամբրոնացին, զեղունք և թաթաղունք յիմաստս և 'ի բանս : 'Ի վեր քան զտաշեալիւք վարդապետ, Մեղու սյրարատեան, որոյ մտածութին աղնուական, և յօրինուածն արանցելի . Շրորչափ և ընթերցանուցու ոք՝ ոչ յադի : Թողում զայլս, զի չէ տեղոյս քննութի գոցա :

Բայց թէպէտ և լայնարձակ գրուի ակորժէ պար-
բերութիւն յերկարածիցս, և ամփոփն համառօտս,
այլ ոչ զհետ գոյ տեսէ՝ թէ ուր դուցեն այսպիսի
պարբերութիւնք, ըստ նմին յարանուանել սրբաւ իցէ
զմատեանն ողջոյն և զմատենագիրն գլխովին: Քանզի
է ուրեք՝ զի լայնարան մատենագիրն համառօտ գործէ
զպարբերութիւնն, այլ իմաստ նոցին ճապաղ է և տա-
րածեալ, և համառօտախօսն ուրեք ուրեք յերկար
պարբերէ զբանն: Ազգեցութիւն ամփոփ զուցաց ուժ-
ղին է, զի երազ յառաջբերութիւն իմաստիցն արթուն
և զգաստ պահէ զունկնդիրն, իսկ երկայնախօս պար-
բերութիւնք՝ հանդարտք են և ծանունք:

Երրորդ հանգամանք ոճոյ, որ նախակարգելոցս
գլխաւ գայ, է զօրաւոր և տկար գրութիւն: Բազում
այն է զի լայնարան մատենագիրք տկարագոյնք են,
և համառօտախօսքն զօրաւորք ՚ի բանս. թէպէտ այս
ոչ յամենայնի հաւատեալ է: Հիմն զօրաւոր և տկար
զրուցաց հաստատեալ կայ յիւրաքանչիւր եղանակս
մտածութեց: Եթէ մատենագիրն խորագոյնս ինչա-
մաիցէ հանգամանաց իրացն, ազգոյ բանիւ բացատրէ
զայն, իսկ եթէ վեր ՚ի վերոյ առնուցու ՚ի միտ, և չի-
ցէ լիով հասու բովանդակութեն իւր թոյն զօրմէ բանն
է, կամ ոչ ըստ առաջագիր բանիցն պահաջելոյ, յայն-
ժամ տկարագոյն մնայ բանն, և վերջացեալ ՚ի զօրու-
թէ: Անգ է տեսանել մակդիրս տարտամս և բառս
աննշանականս, բացատրութիւն ճապաղս, և զբաղա-
զանութի իրացն շփոթ:

Ի նախակարգելոցս տեսակաց ոճոյ՝ համառօտա-
բանն և ճոխարանն ընդունելի են ըստ տեղւոյն, այլ
ոչ նոյնպէս և տկարն: Մատենագիր հզօր ՚ի բանս՝
թէպէտ և լայնախօս իցէ և թէ համառօտախօս,
միշտ ազգեցուի կցորդ է բանից նորա: Զի որովհետեւ
միտք նորա համօրհն ՚ի վերայ կացեալ են իմաստիցն,
ըստ նմին և բացատրութիւն՝ թէ ՚ի սուղն և թէ ՚ի բա-
զումն՝ հզօր է և ազգոյ, և ամենայն զրոյցք նորա և ձեք
կենդանութի տան նկարագրի բանիցն: Վասն որոյ ա-
մենեցուն՝ որոց գրել կամ առենարանն առաջի կայ-
ցէ, հարկ է ջանալ ՚ի արեւակաղմութիւն և յուժգնու-
թիւն բանին. զի որչափ ՚ի տկարութիւն անգր զիջանի,
այնչափ խոտան լինի: Ըստ մեծարգի և կարեւոր լինե-
լոյ նիւթոյն՝ առաւելու պարտ է և զւստի ուժգնու-

Թէն. վասն որոյ յիմաստասիրական բանս, 'ի պատմութիս և յատենախօսութիս արժան է առաւել սաստկացուցանել զկերպարանս ասացուածոյն՝ քան յայլ վարկպարագի ճառս :

ԳԼԺԲ.

Յազագո Գրաւորակն ոճոյ :

'Ի միտ առեալ իմաստասիրաբար զհանգամանսս ոճոյ ըստ եզանակին՝ ըստ որում ծնանին միտք զբանս և բացատրեն, և որով 'ի յայտ գայ իւրաքանչիւր խոր հեցողացն բնաւորութի, արդ տեսցուք և զարտաքին տիպս կերպարանացն ըստ ատիճանաց՝ ըստ որոց ընդունին ճոխութի զարդուց : Զի որպէս ասէ Աիկերոն, վեհագոյն և քաջընտիր առաջնորդ է և ուսուցիչ բանից՝ ոճն :

Բազումք 'ի հռետորաց ընդ Աիկերոնի և լէ Աուինտիլիանոսի յերիս տրոհեն զոճն ըստ երբեակ գործոց ատենախօսին. որք են՝ ուսուցանել, զուարճացուցանել և շարժել, ըստ սոցին՝ և զոճն բաշխեն 'ի պարզ, 'ի միջին և 'ի վեհմ. յորս մեք յաւելցուք այլ ևս երկուս, ցամաք և բարդաւած. լէ հնդեակ Թուովս բովանդակեալ զամենայն տեսակս շարադրածոց. այս ինքն են՝ Յամաք, Հարթ, Յստակ, Հոյակապ և Բարդաւած :

Ա. Յամաք ոճն ստորին է և ռամկական, հեռի յամենայն պերճուէ, շատ համարելով տալ զիմաստուն և եթ : Ոճ այսպիսի ոչ 'ի ճահ գայ ճարտասանութի, այլ ներելի է միայն 'ի վարդապետականս և 'ի խրատականս. բայց և 'ի նոսին պահանջի, զի գէթ նիւթ բանիցն ճշմարիտ իցէ, և շարագրածն հարազատ իւրաքանչիւր բարբառոյ : Այս եզանակ խօսից ոչ ինչ ամբքէ զկամս, և ոչ զմիտս համոզէ. այլ միայն տրամաբանօրէն տայ զիրացն ճանաչումս. վասն որոյ ոչ յերկարեմք զայսմանէ :

Բ. Հարթ ոճն ընտրելի է քան զցամաքն, զի ոչ անտես առնէ զընդեւական զտրդս և զսրածուծանս, միտ եղեալ 'ի գիւրիմաց և 'ի վայելուչ բացատրութի : Սեփական է այս ոճ՝ առտնին զուրցաց և նա-

մահանւոյ . և յընթացս ճառին տեղի գտանէ 'ի պատմութիւն և 'ի փաստս : Արեւոր հանդամանք են սորա՝ բացայայտութի , պարզութի և հարազատութի բարբառոյ : Աստարելութի սորա ոչ է յեռանդան և 'ի հրաշագարդ ասացուածս , այլ 'ի քաղցրութե և 'ի չափաւորութե , հանգերձ ընդելուզմամբ ախորժ արտուղութեց :

Որք վեր 'ի վերոյ նայիցին ընդ այս ոճ , գիւրին ինչ համարին . իբր զի ոչ օտարանայ յեղանակէ սովորական զրուցաց , վասն որոյ և առձեռն պատրաստ է սմենեցուն և անկարօտ բազում վաստակոց , գիւրին և համբաղաց իսկ : Սակայն բազում խորոց է ընդ կարծիագ և ընդ ճշմարտութի . զի ոչ գոյղն ինչ է՝ յօրինել բան գիւրիմաց , սրահելով զնորհս վայելչութե և զճարտասանութեն բազմարուեստութի : Չի այս ոչ այլազգ յաջողէ , բայց զընութեն հանգամանս լիով գաղափարեալ . որ որչափ սքանչելին է և քաջարուեստ , նոյնչափ և անարուեստ :

Սմին հանգոյն պատմութիք , և որ բոսնմին կարգի հարթ շարագրածք , որչափ մերձենայցեն 'ի բնականն՝ այնչափ ընտիրք են և գովելի : Որչափ հաճոյարար և ամոքիչ ձևս է տեսանել յընտանի զրոյցս՝ մանաւանդ 'ի բերանս գիտնաւորաց , ընտիր ընտիր օրինակս բացատրութեց , առածս իմաստալիցս , արտուղութիւնս համապատշաճս և գեղեցիկ յատկութիս հայկաբանութե , այսոքիկ ամենայն սեփական ձիրք են հարթ ոճոյ , որք ոչ երբէք զանցանեն ըստ չափ գիւրիմաց խօսից :

Չօրինակ հարթ ոճոյ է տեսանել 'ի գիրս Խորենացւոյն յառաջիկայ հատուածդ . (Գ. 55.) " Իր երբեմն (Հապհոյ և Ատոմայ) զհետ երամակաց ցուց յանգգնագոյնս արշաւել ի խորտաբորտս և վիմուտ տեղիս . յորմէ կասել սկսաւ Հապուհ : Իսկ Ատոմայ մոկացւոյ եպերեալ զնա , ասէ . Գնա գնա , աստուածորդիդ Պարսից , եթէ այր իցես : Եւ նա ասէ . Դու երթիջիր , զի 'ի քարինս գիւաց է շահատակել : Դարձեալ յայլում ժամու գիպեցաւ 'ի շամբս՝ կիննս որսալ հրով . և Հապհոյ ոչ համարձակեալ 'ի թաւուն քաջարշաւ լինել , մինչև շրջապատէր հուրն . և նր զհայեցուածնս յերկուս բաժանեալ , այսր անդր բերեալ լինէր երկվարաւն : Միւսանգամ ասէ Ատոմ . Աստուածորդիդ

Պարսից, ահա հայր քո և անձ, ընդէ՛ր զանգիտես: Իսկ
Շապուհ հասէ. Թողեալ զկատակելը՝ յանցանել ընդ
հուրդ գարձո զքեզ, որ և ես զկնի քո. քանզի յա-
ռաջելն՝ ձիս իմ խրաչի: Յայնժամ այսպանեաց զնա
Աստու ասելով. Մի՛թէ և այդ քարինք իցեն, զի ես
յառաջեցից. և արդ եթէ դու զմեկացիս կոչես գի-
ւազգիս, ես զսասանեանոց կոչեմ կնամարդիս: Եւ
մարակեալ զերիվարն իրրև ընդ հովիտ ծաղկանց ան-
ցանէր ընդ հուրն՝ զերծուցանելով զՇապուհ, և:

Այս նկարագիր ընդէլական ձևովք յօրինեալ
գեղեցիկ յայանարանէ զամենայն զգաստեալն, ոչ
մի ինչ ազօտ թողով. և միանգամայն մերթ ք մերթ
նորօրինակ ասացուածովքն ուժգնութի յաւելու ի
բանն: Որպէս ասելովն. հ.բ. անշեղաւածան յերէս-
թաւնեալ, այս անդր բերեալ լինէր երէվաբան. իբր
առաջի աչաց նկարէ զանցան. նա և փոխակերպութի
կայ ի բայն բաժանել: Յասելն. Յանցանել ընդ հուրդ
դուդ. հ.բ. և ես զկնի քո. բայդ քարն, ուժգին
հնչէ, և նշանակէ առաւել քան զսովորականն: Իսկ
որ զկնի. հ.բ. և ես զկնի քո. ի համառօտ բանն ամ-
բող իմաստս տայ, թէ և ես զհետ քո եկից: Օրի-
նակն՝ իբր ընդ հովիտ ծաղկանց անցանէր ընդ հուրն.
մեծ նմանութի ի մէջ բերէ ընդ հուր և ընդ ծաղիկ՝
վասն արծարծուն շարժմանն. ևս և ի կողմանէ երիւ-
վարին՝ որ ընդ երկուսն միօրինակ անցանէր, ոչ ինչ
խափր զնելով ընդ հուրն և ընդ ծաղիկ:

Գ. Յստակն սիրէ զգարգս, այլ զգիւրինս և ըզ-
պարզս. ըստ կանոնաց պերճախօսութե հանգէս առ-
նելով ամենայն քաղցր յօրինուածոց՝ որ գեղեցկութի
յինքն առարկանն զմտագրութի ունկնդրաց: Ըքեզ
ի նմա լուսափայլէ շարակարգութի բառից, և յար-
մարութին իմաստից. ուր պարբերութիւն բարեւալիք
յաւէտ յամբոփն մերձենան քան յընդարձակն.
ձեք զորս ի մէջ առնու՝ հանգարտք են քան հրա-
ցայտք: Եւ բովանդակ իսկ ասել, համարի գաղափար
ընտիր մատենագրութեան. զի է ի նմա ամբարձումն
մտաց միջական, ոչ սրածախ, և ոչ վայրագար:

Յստակ ոճն խորագոյնս ազգէ ի միտս ունկնդրին
գեղով յօրինուածոյն. հաւանեցուցանէ և յօժարե-
ցուցանէ ի կատարումն ասացելոց իւրոց, թափան-
ցեալ ի միտս և ի սիրտս: Սակայն առ ի կատարել

զայն՝ հարկ է նմա նախ յերևակայութի լսողին ազ-
դել յորդութի բանից ընդեւզեւելոց զգոն խմաստիւք
և զուարթարար ձեռովք, որովք զուշ և զմիտս և զե-
րևակայութի համանգամայն թակարդէ : Ազգէ 'ի միտս
զճշմարտութի և զհաստատութի ասացելոցն. իսկ յերևա-
կայութի՝ զգեղ և զնորհա բանին :

Կման է ոճ յստակ՝ ականակիտ վտակի, որ հեղա-
տա՜ ընթացեալ ընդ յստակ իւր՝ կարկաշելով հար-
կանի ընդ քարինս, և վճիտ լուսափայլ երևեցուցա-
նէ զնոսա ընդ յստակութի իւր. ափունքն երկուստեք
դալարազգեացք ծաղկազարդք իբր թէ արբեալք
ցյադ 'ի կենդանի ջուրց անտի, ծիծաղին : Այս հան-
գամանք են յստակ ոճոյ :

Եղիշէ վարդապետ տպաւորագոյն ընծայէ զօրի-
նակն 'ի պատմութե երանելի կանանցն. (361.) "Բա-
ղում ձմերուց հալեցան սառնամանիք. եհաս դարուն
և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խնդացին կենցա-
ղատէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել
զանձկալիսն իւրեանց : Ծաղիկք դարնանայինք յիշա-
տակեցին զպսակատէր ամուսինս նոյ, և աչք իւրեանց
կարօտացան տեսանել զյանկալի գեղ երեսաց նոցա :
Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան
արշաւանք որսորդաց : Բնագրօք յիշատակեցան նո-
քա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա 'ի
հեռաստանէ : 'Ի ճաշակատեղս նոցա հայեցան և ար-
տասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս
նոցա : Բաղում արձանք կանգնեալ էին յանուն նո-
ցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ 'ի նոսա :
Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալեկոծ լինէին
միտք նոցա, ոչ ինչ կատեալ թուլացան յերկնաւոր
առաքինուէն : Արտաքնոցն երևէին իբրև այրիք սգա-
ւորք և չարլարեալք, և յոգիս իւրեանց զարդարեալք
և միտթարեալք երկնաւոր սիրովն : Ոչ ևս սովորեցին
հարցանել զեկեալ քբ 'ի հեռաստանէ, եթէ երբ լինի
ցի մեղ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին իղձք
աղօթից նոցա առ ան, եթէ որպէս սկսանն՝ քաջու-
թի 'ի նմին կատարեցին լի երկնաւոր սիրովն :

Հանդոյն իմն և Շնորհալին յառաջին նամակն առ
կայսր. "Զարթեալք որպէս 'ի քնոյ՝ զուարթարարս
բանիւք որ 'ի սուրբ թագաւորութեդ. որով պատա-
ռեցաւ քուրձն սգոյ առ 'ի մէնջ, և զգեցաք զուրա-

խուծի՝ ըստ գոհարանութն նր մարդարէին որ յազազս նոյ : Վանդի ծանոյց մեզ զօրութի բանիս, ոչ միայն անուանակցութն և աթոռակալութն՝ այլ և գործակցուն ճշմարտին Կամանուէլի արժանաւորել ձեզ. այնմ՝ որ հարիւրոցն ոգնարաց և դրամիցն տասանց էջ 'ի խնդիր նուազութեցն լրման : . . . Վանդի զյանկ օրինացն՝ զոր խրամատեաց թշնամին, և զուռն հաւատոյ՝ զոր քանդեաց կինճն վայրենի 'ի ճշմարտ որթոյն, փութալ խրամակարկատ լինել, և առ նոյն պատուաստել վերստին. և այսմ բարւոյ գործակից լինել զմերս տկարութի հրամայեալ էք եղբօրն իմոյ՝ առաքել 'ի նր թագաւորութիդ : . . . Բայց քանդի ճարտարասպետն բնութեն զսին ճշմարտուն՝ որ յայսր խարսխի վերայ հաստատեալ էր՝ սասանեցոյց, և փոխանակ զմերս հաստատեաց անարժանութի, արգելու յայժմուս այսու պատճառաւ յարձակումն կամացս յօժարութն, զի մի գուցէ որ 'ի մէջ աղտաղտուկ ջուրց անհաւատութեան հաստատեալ կզղխս՝ ընկզմացի 'ի զանազան ալեացս խռովութեց 'ի վերայ յարուցելոց : :

Դ. Հոյակապն գերազանցէ քան զյստակն առաւելութի զարդուցն, աղնուականութի խորհրդոցն, շքեղութի հիւսուածոյն, մեծութի բանիցն և եռանդուն յուզմամբ կրից՝ որով ոչ միայն հաւանեցուցանէ, այլ և ըստ օրինակի ամեհի գետոյ՝ որ ընդ իւր զքարինս և զթումբս առեալ խաղացուցանէ, յափշտակէ զոգի ունկնդրին, ակամայ բռնադատեալ զնա 'ի զարմացումն և յախորժ : Որոտայ, շանթէ, պակուցանէ, խորտակէ զամենայն գիմակացս, և զամենայն ուժգնութի ճարտասանուն 'ի վար արկանէ 'ի յաղթահարել զհակառակորդն :

Չյատկութիս հոյակապ ոճոյ 'ի չորս ինչ մարթ է բովանդակել : Առաջին՝ 'ի մեծախորհուրդ և 'ի բարձր մտածութիս, որով բաւական լինի տաւնարանն դատաստան առնել խոհական ընտրութի 'ի վերայ իրաց իւրաքանչիւր. ընդ նմին և յեռանդուն երեւակայութի առ 'ի գտանել քերթողաբար վսեմ զրոյցս 'ի ժամու : Որ առաւելապէս յաջողին ընդ ձեռամբ աղնուական և մեծիմաստ վարժապետի, որ շտեմարանեցէ 'ի միտս նոցա խմաստ աղնուականս, և 'ի սիրտս նոցա խորհուրդս արժանաւորս մեծարոյ անձանց. զի ընդ հա-

կառական նուազած և ցածուն դասախարակութիւն ան-
շքացուցանէ զմիտս, և ոչ թողու խորհել զազնուա-
կանս :

Երկրորդ յատկութիւն հոյակապ ոճոյ է յուզումն
ազնուական կրից, որ յափշտակեցեն զոգիս ազգո-
ղական բանիւք, և խրախուսեցեն հանդերձ զուար-
ճութիւն :

Երրորդ ձևք և փոխակերպութիւնք բառ սրտշածի
դասաւորեալք առանց սնտախ սրածուծանաց, որչափ
հարկաւորն է՝ և ոչ աւելի. զորոց զհանգամանս և
զփոխառութեն չափ լիով ծանուցեալ եմք յիւրում
տեղւոյն :

Չորրորդ բարեյարմար ներդաշնակութիւնք բա-
ռիցն և ըստ պարբերութեց : Ուր ուրեք գեղապանձ
չարագրութիւն կատարեալ ունիցի զըրեսին զայստօրկ
հանգամանս, օրէն է դասել զայն 'ի գլուխ հրաշա-
կերտ շարագրածոց. յորում արհեստ և հանճար զու-
գրն թանան :

Ընտիր օրինակ հոյակապ ոճոյ ընծայէ Յովհան
Խմաստասէր. յորում է տեսանել գերազանցութիւն
Խմաստից փոխակերպութեանց և ձևոց, ընտրութիւն
բառից, և դժուարին իրաց քաջ բացայայտութիւն
զոր թէ ոք քաջ խմանայցէ, հրաշանայ ընդ բանսն
և ընդ գրողն : « Յայնժամ բոլորովին ես ինքն էի
լուսատեսիլ յնծայնոյ թափանցանց լինելոյ նշու-
ղից, զոր իբրեւ մաքուր հայեւեաւ առ իս զփրկչականն
ձգելով զիմի զնմանուի, հանգոյն արեգական 'ի խորս
ուրեք ընդ յատկութիւն ջուրցն առաքելով զիւր ճա-
ռագայթան : Եւ նախ նորին ստեպ ստէպ Հոգւոյն
ուղիսից վտակօք ոռոգանէր զարդաւանդ երկիր մտաց
խմոց. և որպէս 'ի ծաղկահոտ գինի սպունգ ինչ թա-
ցեալ՝ այնպէս լցեալ ուռճանայր 'ի նմանէ բանական
իմ ոգի. մինչ զի կարել տեսլ ինձ զյայնժամու պա-
տահիցն՝ իբրեւ զայլմէ պատմելով. Մանուկ էի մտա-
վարժ և ոգւոյ բարւոյ գիպեցայ : Քանզի և վարժա-
պետ վեհագոյն ունէի յԱՅ պարգեւեալ ինձ հայր ...
որ ոչ զառ յինքնէն և եթ բաւականանայր շտեմարա-
նել յիմումս ոգւով զբարին, այլ 'ի յոլովից զպայծառա-
դոյնան ծաղկաքաղ առնելով զնորհաց՝ լիացուցանել
զագահութեն իւրոյ ինե ջանայր զուսումնասիրութիւն :
Եւ գրեթէ յազգմանէ Հոգւոյն զլինելոցս նախատե-

սեալ, զառ 'ի յորունցն հաւաքեալ պատրաստէր լինել բազմաց պիտոյից նիւթ . ծածկարար զնոյն առիս բարբառեալ . Ար մանր զմատեանդ զայդ, պատգամտարդ հրաւիրել լինել իորայելեանն աղին: Եւ եթէ երբեք ուրեք խորհէի արդեօք զհրամանացն խորտակել զուծ, և խղել զաշխատունն տամեռէս՝ այլում ակն գնելով կենցաղական տարփանաց, անձայինն շնորհանդէն ձգեալ բերէր զիս կապանօք սիրոյ իւրոյ, սաստեղով յականջս խորհրդոցն իմոց . զի՛ կայ քո և ճանապարհին եղիպտացւոց՝ ընպէլ զմութն Գեհնի: Յազագս որոյ ապա հաւանեալ իմ այսորիւք, իբրու թէ ձայնի կողողին զիս ան զյանձնառականն ընդ առաջ տանելով բան . Ահաւասիկ եմ ես, առաքեա զիս: Զոր օրինակ ձի որ նորավարժ ոչ կարացեալ զվերելեակն իւր յինքնէն 'ի բաց տառուցանել, զակամայ սանձիցն բանագատութի գծոխականութեն իւրոյ եղեալ, գործիցէ քաջ հլութն ասպարեղ,,:

Ե . Իսկ բարգաւաճն ոճ այն է, յորժամ զարգք և ձեք 'ի կիր արկեալք 'ի բանս՝ յաճախեն յոյժ առաւել քան զպայման առաջագիր նիւթոյն, ըստ օրինակի ցոլացուցիչ հայելեաց, որ համակ լուսաւորեալ կրկնապատակն զպատկերս: Ասան որոյ շուայլ անուանել զայս ոճ՝ չէ ինչ տարադէպ: 'Ի համբակ դեռակիրթ՝ ներելի է այս ախտ, մանաւանդ թէ և ապագայ յաջողութեն նախագուշակ է՝ ճոխաբան լինել նորա քան յամար և ազազուն: Քանզի ասէ՛ Առինտի լիանոս . " Ամիմ թէ իցէ բեղնաւորութի բանից 'ի պատանեակս, զի բազում ինչ անտի 'ի բաց յապաւեն հասունացեալ տիք, բազում ինչ քերէ հանճարն, և զբազումս հոսեալ անհետ առնէ վարժութի: Իցեն ապա բանք, յորոյ մարթ իցէ հատանել և յղկել: Մի՛ երկիցէ հասակն այն ձեռներեց լինել 'ի գիւտս բազումս, և ընդ գտեալն խնդասցէ, թէպէտ և չիցն հասուն և կատարեալ. զի ամուլքն ոչ իւրք վաստակօք արդասաւորին,,: Սակայն 'ի հասունացեալս և յայր կատարեալ՝ գարովելի է այդ իբր խեթեամտաց և աղայաբարոյից գործ: Քանզի աններելի է տեսանել յայր ատենախօս և մատենագիր՝ զեղիւթութի բառից առանց իմաստից, ճիգն տարապայման 'ի գիւտս իմաստից, տարադէպ բացադանչութի և ձեք, յորոց օգուտ և ոչ մի:

Այսմ բարդաւած ոճոյ գովելի օրինակ ընծայէ խորենացին 'ի ճառն Հռիփսիմեանց, 'ի տխր մանկութե յօրինեալ. յորում եռանդն մտաց նորա և հանձարեղ խմատք զեղուն: Չառաջիկայ հատուածդ բացադարձուի յօրինէ 'ի բերանոյ սրբուհւոյն Հռիփսիմեայ առ Լուսաւորին մեր. «Եւ քեզ աւետիք, երկնաւոր նահատակ և քարոզ փրկուն, բազմափայլ ճառագայթ՝ որ ծածկեալդ ես 'ի դբի: Ահա հասի քեզ 'ի թիկունս՝ սլացեալ յարեմտից յարեւելս թեթեւնթաց ամպով իմոյ կուտութեա. զփայլակնարորբոք ճառագայթ տիեզերածաւալ լուսոյ աւետարանին՝ իմոյ հարց Պետրոսի և Պօղոսի՝ 'ի վայրս քո եկի ծագել, վանել փարատել զմէք խաւարի, որ զքոյդ արգելեալ փակեալ զկենդանի լուսոյդ ճառագայթ: Ծագեա, լուսաւորդ մեծ, 'ի խորոց անդնդոց քողջ բանուագ լուսովդ՝ զաշխարհարձակ ճառագայթաւոյս փայլումն քոց որոց հարցն աւետարանին Թագէտի և Բարդուղիմէոսի, երկաքանչիւր լուսով փթթեալ զհիւսիսի: Հար զխորան քո յարեւու, և եւ արեգակն արդարութե 'ի դնացս քո ցնծութիւն՝ յողջոյն արիւնազգեստեալ հարսին, որ մարտիրոսական արեամբ ճգնեալ, եկեալ 'ի քո խորանիս հարսնարան անմահ փեսային, »:

Չհնգեսին զայստիկ ոճս մի համարիցիս թէ ըստ եղեալ դասակարգութեա ոտորագրան իցեն քան զերեարս. քանզի ոճ միօրինակ չէ սլատկանաւոր առ ամենայն ազգ բանից և առ ամենայն լսելիս, այլ այն է լաւագոյն՝ որ յանկաւոր իցէ տեղւոյն և ժամանակին և ամենայն հանգամանաց. զի թէ տարագէտ 'ի գործ վարեսցին, թերի են և արատաւոր:

Չանաղանի ոճ՝ յոճոյ ըստ երթն գլխոց: Նախ իմաստիւք, քանզի յոճ հոյակապ օրէն է բացատրել զիրն ազնուական և գերազանց մտածութիւնք. որ չէ յայլս նոյնպէս:

Երկրորդ՝ եղանակաւ. զի հոյակապն պահանջէ շարագրութի շքեղ, թառցս իմն երեւակայութե և յօրինուած ճարտար, որ յայլս չունին տեղի: Նոյնպէս են և յատուկ եղանակք յստակին, որ չեն պաշտածական հարթ ոճոյ:

Երրորդ՝ բառիւք. վասն զի 'ի հոյակապն 'ի գործածին բառք մեծխմատք, ընարեւադոյնք, ներդաշնա-

կաւորք, զորս անմարմ է 'ի կիր արկանեւ յայլ ոճս :
Որպէս և բառք զիւրընակեալք 'ի հասարակաց խօսս ,
ոչ պատկանին հոյակապ շարագրութիւն :

Չորրորդ՝ ձևովք . զի հարմ ոճն ընդունի միայն
զօրարդ ձևս և զգիւրինս . յստակն զբերկրեցուցիչս .
հոյակապն զայն ամենայն՝ որ արծարծունք են և զար-
թուցիչք : Իսկ բարգաւաճն զամենայն 'ի կիր առնու :

Հինգերորդ՝ անգամօք . քանզի անգամք հոյակապ
ոճոյ զեղուն են իմաստօք՝ քան զայլոցն :

Վեցերորդ՝ բազազանութիւն . զի 'ի հարմն յգլեալ
են բանք և անարուեստ . 'ի յստակն՝ յաւելու ինչ
արհեստ . իսկ 'ի հոյակապն քաջարուեստք են մէն մի
յիմաստից , և ընդելուզեալք յիրեարս ճարտար կցոր-
դութիւն :

Եօթներորդ՝ պարբերութիւնք . զի 'ի հոյակապն ան-
գամք և հատածք յօրինին մեծաշուք օրինակաւ և
ուժգնութիւն . 'ի յստակն խնդրին վայելուչքն և զուար-
թացուցիչք . իսկ 'ի հարմն անզարդ նմանութիւն բնա-
կանին :

Յիւրաքանչիւր մատենագիր թէպէտ յաճախ է
նշմարել զէլեւէջ և զզանազանութիւն ոճոյ ըստ պիտոյից,
սակայն մարմ է յարանուանել զնոսա 'ի մի և եւթ ոճ՝
յոր առաւելապէս միակէ : Զի որ 'ի հոյակապն միտեալ
է՝ 'ի գերիվերոյսն տանի յաճախ զմտածութիւն իւր,
և ըստ նմին չափէ զհանգամանս նոցին . և այն գրու-
թիւն համարի իբրեւ հայելի, յոր տպաւորին կեր-
պարանք մտաց մատենագրին : Ըստ այսմ իմանալի
է և զայլոց : Սոյնպէս և զոր 'ի վեր անգր այլ և այլ
տեսակս շարագրածոց զանազանեցաք, է որ համառօտ,
է որ լայնարան, և որք ըստ այնմ օրինակի . զի թէ և
համառօտաբանն ուրեք ճոխանայցէ 'ի բանս՝ միշտ գոյ
տեսանել անգ համառօտութիւն և ուժգնութիւն իմաստից :
Եւ թէ յաճախաբանն ուրեք ամփոփեացէ զբանսն,
սակայն և անգ ճապարղ են միտք բանիցն . յորմէ գիւ-
րին է իմանալ զմտան գրչին , ըստ որում վերագոյն
աւանդեցաք վասն հարագրատութիւն :

ԳԼ. ԺԳ.

Յաւագութեան վերաբերեալ:

Այս Եւսեփի մեծութիւնը և ահեղ կերպարանաւն՝ զամենայնիւ դեր 'ի վերոյ անցանէ: Յաւանդել զտեղեկութիւն և զվարժս սորա աշխատասիրեցին քաջք 'ի հռետորաց՝ 'ի հելլենացւոյն Լոնգինոսէ և այսր. զի տեսին 'ի ընական կարգի ընդհանուր ակնզերացս, նոյն և 'ի փոքր աշխարհիս՝ 'ի մարդումս, վսեմականս իմն պակուցիչս խորազնին մտաց՝ 'ի կարգի բնութիւն և 'ի կարգի բանաւոր մտածութեաց, և 'ի կարգի մարդկեղէն գործոց: Արդ զայս սքանչելիս բնութեան ջանացան ընդ անստերիւր կարգաւ սահմանել. զոր և մեք փոքր 'ի շատէ համառօտել ճգնեսցուք:

Վսեմն է Առաւելագործութիւն և ազնոյագիւյն Ժոշ, Ժառանգել զաշխարհս՝ ոգոյն անդր քան զԲաւոյնեան (*): Որ ինչ զառաջինն ընդհարկանիցի մտաց՝ ահեղ և ուժգին օրինակաւ ընդարմացուցանէ զգգայութիւնսն և զմտածութիւն: Ընդարմանան զգայուիք՝ վասն զի հանդիպին իրաց ահաւորաց, որ 'ի վեր են քան զբաւականութիւն իւրաքանչիւր միոյ միոյ զգայութեան. ընդարմանայ և մտածութիւն, զի տեսանէ մեծահրաշ և պակուցիչ առաջի աչացն. յորոյ 'ի պատճառն և 'ի գործանբաւական լինի խելամանել, վասն վերջանալոյ զգայութեաց իւրոց հպել յանմատոյց յայն տեսիլ: Քաղցր է շարժութիւն, սակայն ահագին. մեծ և հրաշացուցիչ, այլ ոչ զուարթարար:

'Ի սահմանէս և 'ի բացատրութենէս յայտ է, զի բազում ինչ խուռն յորդեն 'ի վսեմն, մեծութիւն ահեղ, և 'ի նմա բազմակերպ զանազանութիւն, ոչ մանրամասունք կցկցեալք և ընդխառնեալք, այլ պարզ, միանգամայն և պակուցիչ: Մեծութիւն զհետ իւր ձգէ զմտադրութիւն, իսկ զանազանութիւն արծարծանէ զո-

* Որ յառաջագոյն ճարտասանութիւն 'ի իմ արիւնքէն էր լեւեռ 'ի յառաջեւ զԲաւոյնեան աստիճան ոճոյ ըստ գրեալոց եւս. նախն, զայն մեծ աստ աշխարհ 'ի իմ աստ:

գիս՝ ուշ ունել անյագաբար յամենայն մասունս բանիցն, մի առ մի զննելով զայնս: Այս ամենայն միախուռն դրդեն 'ի հոգւոջ զարմացումն յետ ընդարմացեալ ասշուժեն. զի ինքնին միտք յաւելլով զպատճառս մեծութե իրացն և զհանգամանս, խելամսեն վսեմութե նոցա:

Այսմ օրինակ առցուք 'ի գրոց Յովբայ. (դ. 13.)
 “Արհաւիրք և բոմբիւնք գիշերականք, հասեալ ահ 'ի վերայ մարդկան. դողումն և սոսկումն պատահեցին, և մեծապէս զոսկերս իմ շարժեցին: Եկն հողմ 'ի վերայ երեսաց իմոց, քստմնեցին հերք իմ և մարմինք. կանգնեցայ, և ոչ գիտացի. տեսի, և ոչ էին կերպարանք առաջի աչաց իմոց. բայց միայն օդ և սօսափիւն լսէի”: Այս բացատրութիւն ահաբեկ պակուցման՝ երևեցուցանէ զպատմողն հրաշացեալ ընդ տեսիլն յերկիւղէն և 'ի զննութե իրացն. ջանայ հասու լինել երևութին, դարձեալ և նահանջի՝ վասն անհնարին սաստկութեն: Տեսիլն պարզ է և բազմամասն. ահացուցիչ է, այլ ոչ յուսահատիչ: Այս խկուռն է վսեմին, և այս հանգամանք բացատրութեն:

Զայս հրաշալի ձիրս բնութե ընդ կանոնաւ բովանդակել՝ անհնար թուի. զի ո՞ր արհեստ գիտէ չափ և սահման դնել հրաշակերտից բնութե և իմաստասիրութե. միայն զչափն և զնմանութի ջանասցուք համառօտիւ առաջի դնել. նոսխ որ ինչ յաշխարհի ինքնին վսեմականքն իցեն, երկրորդ՝ որ ինչ 'ի բանաւորս վսեմականք իցեն ըստ բարոյակ. 'ի մասին. երրորդ՝ զհանգամանս վսեմութե բանից, և չորրորդ՝ զգաղափարս նմանութե:

Ա. Օրինակ արտաքին վսեմութե յայտ յանդիման տեսանի յընդարձակ և 'ի լայնածաւալ տեսարանս բնուն. յոր որչափ իմաստասիրաբար ակնարկեն աչք խորազնին, այնչափ յոլովագոյնս գտանեն կերպարանս ահեղ սքանչելեաց: Դաշտք՝ զորոց ոչ նշմարեն աչք զծիր. մեծութի հաստատութե՝ ճաճանչեալ 'ի խոր գիշերի 'ի նշուլից սփիւռ աստեղաց, որ ընդ երկիւղին տխուր լռութեն՝ յորդորեն զտեսողս 'ի զննել զնոսա. և տարածութի ովկիանոսի, որ ահս պակուցանողս արկանէ լեռնակուտակ ալեօքն, ընդ որս խիզախեն մարդիկ չնչին լաստափայտիւն նսւել: Եւ հա-

մառաւ տաացեալ, որ ինչ ընդարձակատարր է՝ աղբիւր է վսեմականին :

Յերկարաձիգն ոչ այնչափ վսեմ թուի, որչափ բարձրն և խոր. զի թէպէտ և դաշտ լայնածաւալ մեծ է, սակայն լեռոն բարձրաբերձ և առապարիւք և դաճաւանդիւք սեպացեալ, և վիճ խորանդունդ սրակուցիւք են տեսողաց : Գարձեալ և լեռոն դալարագեղ և մարմանդք և բուրաստանք, թէպէտ մեծ և լայնարձակք իցեն, այլ զի զուարճացուցիւք են և հաճոյ աչաց հայելոյ և ոչ ահարկու, ոչ ապաւորեն զգաղափար վսեմին : Արոյ ոչ իցէ չափ և սահման, մեծ է և վսեմ. նոյնպէս որ դեր 'ի վերոյ ինչ է քան զհասարակացն և քան զսովորականն. որպէս ձայն մեծագոյն և ուժգին, որոտընդոտ թնդիւն երկնից, հնչիւն սաստիկ հողմոյ, և խոխովիւն սահանաց յորդաջուր գետոյ : Սասանութի երկրի, յոր առանց ձեռին շարժողի նկատեն միտք զտատանել լերանց, և զտապալել բարձանց : Հրաբուխք լերանց, որք զամենածախ տարրն յանապառ շտեմարանացն ուղիսօրէն 'ի գուրս հոսեն, և զստուար հատորս վիմաց իբր գուգնաքեայ քարինս հեղեղատի 'ի բացարձակ վայրս արկանեն : Այսպէս և ամենայն նորանշան իբր յամենայն կարգի : Ատակ հեղասահ՝ անորժեղի է 'ի ճառս բանից. իսկ 'ի յորդէլն և 'ի հեղեղել՝ մեծ է 'ի տեսիլ, և վսեմ 'ի բացատրութի : Խառնամբոխ բախիւն երկուց ճակատուց՝ յորում գետահետէն արեան ճապաղիք, և աղդ լը աղդի զինուք մաքառին, մատակարարէ բազում վսեմական իմաստ, արծարծանելով և բորբոքելով զմիտս : Այսպէս և ահարկու իբր, վայր խաւարին, սօսափիւն անապատի, խորին լռութի, և ամենայն իսկ տեսարանք բնութե, որք վերամբառնան զմիտս, և պատճառ տան լի և զեղուն բանից, վսեմականին են մատուցք :

Բ. Հանգոյն տաացելոցս են և բարոյական վսեմութիւնք՝ յառաքինի գործս և 'ի բանս. ուր վսեմախոհ միտք յափշտակեալ 'ի հիացումն, ոչ ևս որպէս մարդ՝ այլ գերմարդկային իմն խորհրդով և անյողգողք սրախ խիզախէ 'ի մեծահանգէս գործ ինչ կամ յաներկիւղ սրտասփոանի :

Գլուխ ամենայն վսեմասրանձ գործոց մարդկան, և

Հիացուցիչ ամենայն մտայ, են անցք արրահամեան պատարագին, ընդ որ նախանձեալ և Հին առասպելաց, բաշմորինակարար ջանացան գողանալ մուծանել զայն 'ի անտրի իւրեանց պաշտամունսն : Յետ այնորիկ և յազգս ազգս ոչ վերջացաւ բնութի մարդկային ցուցանել վսեմ առաքինութիւն, որ բանիւ և որ գործով յայլ և այլ կարգի : Յուլիոս Աեսար նաւարկէր երբեմն ծպտեալ և յարեաւ մրրիկ սաստիկ, մինչ 'ի վտանգի լինել նաւուն : Եւ մինչ նաւավարն ջանայր յափն կոյս դարձուցանել անգրէն զնաւն, ջի երկնչիս, ասէ, զԱեսար բարձեալ տանիս : Արդ այս բան յայնպիսութմ ծանր վտանգի՝ ապշեցուցիչ իմն է, զանդրդուելի արիութիւն Աեսարու 'ի դէմս բերելով :

Պորրոս արքայ Հնդկաց յետ մեծի պատերազմին իբրեւ անձնատուր լինէր Աղէքտանգրի, և հարց զնա Աղէքտանգր, թէ իբրեւ ընդ ում վարեցայց ընդ քեզ և նա ասէ. իբրեւ ընդ թագաւորի :

Վահան մամիկոնեան սպարապետ 'ի մտանէն 'ի բաւնակ 'Նիխորոյ պարսիկ մարդսանի, հրաման ետ իւրոցն փող հարկանել, որ ոչ էր օրէն : Եւ իբրեւ ազգ արար նմա 'Նիխոր թէ չէ ումեք այդ՝ բաց 'ի սպարապետէ Արեւոյ, ասէ. Նախ արա՛ զիս ծառայ Արեւոյ ան, և ապա զի տեմ ես զԱրեւոյ աշխարհի զկարգ և զարժանն : Այս ամենայն վսեմ մտաց զրոյցք են և տարացոյց անվէհեր հոգւոյ. որպէս և որ 'ի ծանր և 'ի մօտալուտ վտանգս անսասանելի կայցէ գեր 'ի վերոյ քան զկիրս և զերկիւղ, և քառահանս առնիցէ զկարծեօք ռամկաց, զնա՛ անձին արհամարհիցէ, և զմա՛ յաւան զնիցէ, սքանչանամբ ընդ նա մեծապէս :

Ըստ այսմ օրինակի յորժամ Թաթուլ զօրավար Հայոց ընթանեալ 'ի մարտի՝ յանկանել խոց երիվարին, ածաւ առաջի Տուգրիլայ Պարսից արքայի, և ասաց ցնա թագաւորն վասն վիրաւորելոյ 'ի նմանէ որդւոյ ուրումն պարսիկ նախարարի, զի եթէ պատանիդ այդ վիրաւոր մեռանի՝ սպանանեմ և զքեզ, իսկ թէ ապրի՝ ապրեցուցանեմ, եւ պատասխանի Թաթուլ՝ թէ իմ է զարկածն չէ կենաց : Այսպէս ամենայն ինչ որ զարմացուցանէ, պատճառս տայ վսեմութն իմաստից և բանից :

Գ . Խակ հանգամանք վսեմութե՛ն յայտոսիկ բովանդակին : Նախ յեղանակ մտածութե՛ն, զի ոչ 'ի մանունս և 'ի գուզնաբեայս, ընդ անարգս և չ' նուատրս կապեալ զնի, այլ ամենեւին յազնուականս և 'ի բարձրագոյնս մտարերէ . իբր այն թէ բարձրագահ բազմեալ, մեծամեղիցէ : Արդ որ այսպէս վսեմախոհն իցէ, լը նմին և զիմաստան բացատրէ . որպէս այն որ 'ի հիացումն ըմբռնեալ ընդ խաւարել տրեգականն 'ի խաչելութե՛ն ան, երգէ .

“ Ընկալեալ լուսաճեմ տարերցն զգոյնս արեան աշեղին ” :

Զի՛նչ քան զայս վսեմ և բարձրախոհ մտածութի . զի ոչ միայն զգործ բանաւորի տայ լուսաւորաց, այլ և ահաւոր և շքեղ օրինակաւ զմթադնել նոցա բացատրէ, որպէս թէ ներկան 'ի գոյն արեան անեղին' 'ի սրսկել նորա ընդ օդս 'ի խաչելութե՛ն : Եւ ահա մտածութի վսեմական այսպէս վսեմ կազմէ զպարզ պատմութի խաւարելոյ արեգականն :

Երկրորդ՝ վսեմ բանք և իմաստք են պարզք և անպաճոյճք, յստակք և վճիտք . զի եթէ մտածութե՛ն անպղտոր իցէ և 'ի յաւելումս անխառն, ապա և բանքն նոյնպէս յստակք և պայծառք գտանին : Արդ եթէ ըստ նախակարգեալ հանգամանացս մեծիմաստինչ բանք իցեն պարզ և քաջորոշ բացատրեալ, առաւելագոյն ունին աղղեցութի՛ քան զպտոյտն և զմանումս . զի որ յընդհանուր փիեղերս և 'ի հրաշակերտս բնութե՛ն փրէ պարզութե՛ն, նոյն և անհրաժեշտ պահանջի 'ի վսեմականս : Սովին պարզութե՛ք քերթող աւագ օրհնութե՛ցն նուագէ .

“ Անապականութե՛ն աղբիւր և 'ի մահու կեանք զքեզ ծանեան հրանիւթիցն սեռք, և բանական կենդանիք ” :

Արդ այս բան որչափ վսեմ է 'ի բացատրել զբնութի ան և զհրեշտակաց և զմարդկան, և 'ի համառօտութե՛ն բազում իմաստից բովանդակիչ, նոյնչափ 'ի յօրինումն պարզ է և յստակ . զի և նորաւարժ համբակ քերականուն զիւրաւ կարէ լուծանել զայն . սակայն քերթողն հրաշանայ ընդ կազմած բանին :

Երրորդ հանգամանք են վսեմականին՝ ուժգնութի և քաջայանդուզն համարձակութի . քանզի սա զամե-

նայն մասունս մեծութե խմատիցն երևելի առնէ, և պակեցեալ ապշեցուցանէ զմիտս : 'Ի յաճախաւոր վեմ նուագաց Շարականին չգիտեմ զորն ածել առ այս օրինակ . մարմէր արդեօք զսարծանս խաչափայտին վեմագոյն ևս բացատրել քան զոր 'ի վեցերորդ աւուրն կանոնի խաչին նուագէ քերթողն :

“Անպատումն կառք, անքննելի խորհրդոյն ընդունարան, ո՞վ սք քառաթեւ . 'ի սաւառնաթեւից յարաթեւոց սրորելից անտեսաբար ահիւ պատուեալ . քեզ երկրպագեմք, յօգնութի մեզ ժամանեալ յեւս և 'ի մուտս :

Անյաղթելի նշան, անսարսելի զօրութեն ընդունարան, ո՞վ սք քառաթեւ . 'ի յաջարկութի ապտտամբիցն երևեցար, որք 'ի քէն ահիւ սարսեալ գողան և անգնդասոյղ կորնելին . քեզ երկր” :

Յառաջագոյն տեսեալ զքեզ մարդարէն Չաքարիաս աշտանակ ոսկի՝ եօթնաջահեան լուսով պայծառացեալ յերկրի, ո՞վ սք քառաթեւ . և 'ի վերայ քո տարածեալ աննիւթ գոյին գոյացեալ 'ի մեր բնուիս, և աղբերահոս կողիւ մաքրեալ զաղտեղուի աղբի մարդկան . քեզ երկր” :

Ընդ երևումն քո 'ի թաղմանէ, ո՞վ սք քառաթեւ, 'ի յահէ քումմէ կորեան գունդք զօրաց բանսարկուին . և ընդ յառնել պատանւոյն, զուարճացան հաւատացեալք . քեզ երկր” :

'Ի յերկրի երկինք, և 'ի յերկինս մեզ անբարբառ բարեխօս, ո՞վ սք քառաթեւ . 'ի յաջաւոր և 'ի հրացայտ փայլմանն կարասեո գոլով և նախադուշակ դալտեան օրդւոյն ան . քեզ երկր” :

Յօրժամ յարեւելից փայլեալ՝ անճառ լուսով լուսաւորես զհաւատացեալսն, և դատապարտես զաղցն հրէից անհաւատից, ո՞վ սք քառաթեւ, և զիս լուսաւորես զխաւարեալս մեղօք, և դատակարգեա 'ի դաս մատենագրի յանճառ երկնից արքայութեդ . զի անդադար օրհնաբանիս, և քո են փառք յաւիտեանս, ամէն” :

Չորրորդ՝ քանզի վեմն յափշտակիչ է և պակեցիչ, և ոչ ինչ պակեցանէ՝ եթէ չիցէ նոր, վասն որոյ միւս ևս հանգամանք են վեմականին՝ լինել նորանշան և անակնկալ, որպէս զի յեղակարծ ընդոստու

ցանկերովն զմիտս և զերեւակայութիւն, կարացէ յափըշտակել և հիացուցանել: Նորութի խմա խնձ ոչ զհանճարաւորն և զբազմարհեստ, զի այդ արտաբոյ ելանէ սահմանի վսեմականիս, և բազմաքանդակ բանիւք եղկացուցանէ զեռանդն վսեմ խորհրդոց. այլ նորութի ասեմ, զոր ազգէ ուժգին բերումն մտաց: Տէս զի որպէս նորօրինակ բացատրութիւն կարէ խմաստունն ըզարտակեր Ահարոնի, յորժամ եկաց նա ընդ մէջ մեռելոց և կենդանեաց՝ զիջուցանել զցասումն ան, 'ի կոտորել բարկութեան նորա զժողովուրդն. (ժԷ. 21.)

“ Թուեացեալ այրն անարատ, մատեաւ յառաջ 'ի կռիւ 'իւրով պաշտաման զինուն, աղօթիւք և խնկօք ուղերձեալ զքաւութիւն. եկաց ընդդէմ բարկութեան, և արար վախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծառայ է: Յաղթեաց բազում ամբօխի, ոչ զօրութիւն մարմնոյ, և ոչ զինուց ազգեցութիւն, այլ բանիւ զտանջին հնազանդեաց: Զերգմունս և զգաշինս հարցն յիշատակեալ, զէկջաշէզ՝ զիականցն անկելոց առ միմեանս՝ կացեալ 'ի մէջ՝ գաղարեցոյց զբարկութիւն. եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ կենդանեաց և մեռելոց: Քանզի պճղնաւոր հանգերձին էր ամենայն զարգն, և փառք հարցն 'ի չորեքկարդեան տկանսն քանդակեալս. և մեծութի քո թագ 'ի գլուխ նորա: Յայնց խորշեցաւ սաստակին, և 'ի նոցունց զարհուրեցաւ ”:

Տէս զբազմօրինակ նորութիւն բացատրութեան. զաղօթելն օրինակելով 'ի պատերազմ, զբուրվառն 'ի զենադիպն ահաւոր կերպարանաւ պաշտաման զգետուցն 'ի մէջ գիականց և ապրելոց, զզարհուրել մահուն յերեսաց նորա. զի այս ամենայն նոր են և սքանչելի, սեփական վսեմ մտածութեց:

Հինգերորդ և վերջին հանգամանք վսեմութեան է համառօտութիւն: Զի որովհետեւ հիացումն առնէ մտաց վսեմն, այս բռնադատութիւն բնութեան չկարէ յերկարել ժամն ձիգս, այլ 'ի սակաւ սլարբերութիւն բովանդակի: Ապա թէ բուռն արացես երկայնել զբանն, անդ վսեմութի փոխի 'ի ցուրտ ճոռումութիւն և 'ի փքոցուռոյց բանս զիւրեղծականս, և խմաստք հաստատունք դառնան 'ի ճամարտակութիւն:

Աստի խմանի, զի ներհականք վսեմականին թերու.

Թիք՝ յերկուս վերածին, 'ի ցուրտ և 'ի ճամարտա-
կեալ: Ցուրտն անշքացուցանէ զվեմ իմաստն՝ խո-
տան արտայայտութիւնք, և տկար տղայական նկարա-
գրօք. յորում յայտնի նշմարի աղքատութիւն մտաց գրո-
ղին: Իսկ ճամարտակեալն գեր 'ի վերոյ առեալ տանի
զստորին և զսովորական բանն ջանացեալ ամբառնալ
'ի վեմութի: Յայս վրիպակ գթեն թերացեալքն յու-
ղիղ տրամաբանութիւն, որոց զանցեալ զճշգրիտ տեսու-
թիւն վեմականին՝ զարտուղին անդր քան զսահման
բնականին և բանաւորականին:

Դ. Գաղափարս նմանութե վեմ իմաստից և բա-
նից բազումս ունին գտանել աշակերտեալքն գրոց,
այլ և մէք փոքր 'ի շատէ յիշատակեսցուք: Աճաշունչ
գիրք յաճախութիւն մատակարարեն զայնս, մանաւանդ
գիրք մարգարէականք. քանզի 'ի տեսիլս անձայինս
յափշտակեալ մարգարէիցն անձախօսք լինելով, իսկա-
պէս զվեմասպանծն խորհէին և բարբառէին: Լոնգի-
նոս հռետոր հեթանոս սքանչացեալ էր ընդ Մովսի-
սեան բացատրութիւն յասելն. «Ասաց անձ, Եղիցի
լոյս, և եղև լոյս»: Քանզի իմաստասիրական աչօք
նկատէր անդ այրն հեթանոս զմեծութիւն իմաստիցն:
Անէլ արք. պարզութիւն անպաճոյճ, քան զոր առաւել
չմարթի իսկ: Եղիցի լոյս. վճիռ պատուիրանին: Ե-
ղև լոյս. երազ կատարումն: Արդ 'ի նորութիւն իրացն
ստեղծագործութե հայեցեալ, և 'ի համառօտութիւն
բանիցն, գեր 'ի վեր գնէր զայն քան զամենայն վեմա-
կան ճառս: Ըստ այսմ օրինակի բազումս է տեսանել
'ի մք գիրս ասէղ և մեծ կերպարանս, զուգընթացութե
հնգից նախակարգեալ պայմանացդ:

Տես՝ զիարդ վեմ և ահաւոր նկարագիրք են 'ի
սաղմոսս յայս (Ժէ). «'Ի նեղութե իմում ես առ տէր
կարգացի, և առ անձ իմ աղաղակեցի. լուաւ ինձ 'ի
տաճարէ սրբոյ իւրմէ ձայնի աղօթից իմոց, և աղա-
ղակ իմ առաջի նորա մտցէ յականջս նորա: Խռովե-
ցաւ և դողաց երկիր, և հիմունք լերանց սասանեցան
և խռովեցան. զի բարկացաւ 'ի վերայ նոցա անձ: Եւ
ծուխ 'ի բարկութե նորա, և հուր յերեսաց նորա
բորբոքեցաւ, և փայլատակունք հատան 'ի նմանէ:
Խոնարհեցոյց զերկինս, և էջ. և մեգ 'ի ներքոյ ոտից
նորա: Եւ 'ի քրովքէս և թռեաւ, սլացաւ նա 'ի թևս

հողմոց . եղ զխաւարն 'ի ծածկոյթ իւր , և շուրջ
զնովաւ են յարկք իւր , և խաւարային ջուրք մինչև
յամպս օդոց , , :

Վսեմական ևս է այս բան Ամբակունայ : “ Եկաց ,
և շարժեցաւ երկիր . հայեցաւ , և հալեցան ազգք .
լերինք խորտակեցան բռնութեմ , և բլուրք յաւիտե-
նականք հալեցան , , : Տեսանես 'ի սոսին՝ զի բովանդակ
այլաբանութիւնք են , և առ հասարակ մեծութի բանից ,
միանգամայն և պարզութի շարագրածոյ՝ ամենայնիւ
դիւրիմաց : Զի թէ ընդին օրինակքդ աւելորդ պեր-
ճութեմ , և ոչ մի երևէր 'ի նոսա ազգողագոյն իմաստ .
զի յօրինուած այնպիսի տատանէ զմիտս ընթերցողին ,
և կթուցանէ զճառն :

Ահաւասիկ միւս այլ նոր և վսեմ պատկեր նորա-
գոյն օրինակաւ (Դաւ . Ե . 4 .) “ Տէր , յեւանեւքո 'ի
Սէիրայ և 'ի չուեւ քում յանդատանացն Եդովմայ ,
երկիր շարժեցաւ , և երկինք խռովեցան , և ամպք ցո-
ղեցին ջուր , , : Թէ 'ի սմին փոխանակ բառիցդ լուսն և
խաւիւն , դնէր գաւ և դարհուրել , չկարէր զնոյն իմաստս
ազգել : Արպէս և դնելն յօղեցին լուսն , փոխանակ ա-
սելոյ անձրեւեցին , ոչ ձև է , և ոչ յատուկ փոխակեր-
պութի , այլ բանք յափշտակեալ մտաց :

Այնուազ վսեմ է 'ի գիրս Յոբայ ստորագրուի երի-
վարին . (Լթ . 21 .) “ Արոտայ 'ի դաշտի , և դափր հատա-
նէ . եւանէ 'ի դաշտ զօրութեմ . 'ի պատահել նետից՝ արհա-
մարհէ , և ոչ դարձցի յերկաթոյ : 'ի վերայ նորա շո-
ղան աղեղն և սուսեր , և շարժիւն վահանի և նիզակի .
և բարկութեմ ապականէ զերկիր : Եւ ոչ հաւատայ ,
մինչև փող հարկանիցի . և իբրև փող հարկանի , նա
վաճ վաճ կարգայ . 'ի հեռաստանէ առնու զհոտ պա-
տերազմի , վազս առնելով և փռնչելով , , :

Լի է այսպիսեօք վսեմ իմաստիւք և Շարականն մեր ,
մանաւանդ 'ի կանոնսն յարութեմ և ծննդեան և խա-
չի , և յաւագ օրհնութիւնսն , յորս տեսանի ահեղութի
իմաստից՝ զոյգ ընդ վսեմ բացատրութեմ :

Յայսմ մասին սքանչելի է Հովերոս . զի ոչ ոք 'ի
դասակարգէ քերթողաց հաւասարէ նմին 'ի վսեմու-
թի իմաստից և միանգամայն 'ի պարզութի բանից :
Նկարագիրք մարտամբոխ զօրաց , յորս առատապէս
սփռէ եռանդն հրացայտ , և յափշտակէ զոգիս , բազ

մագէմ օրինակս մատակարարեն ընթերցողաց 'ի վսեմապանծ գրուի : Որպէս այն՝ զի նկարագրէ զգղղղիւն գից 'ի պահու արոյական պատերազմին (ԳԻՐԿ. Ի.) իբր թէ հայրն աստուածոց և մարդկան որոտաց ահագինս 'ի բարձանց, և 'ի ներքուստ Պոսիդոն շարժէ զերկիր լայնարձակ, և զբարձրաբերձ կատարս լերանց : Տատանին համօրէն ստորոտք և գլուխք բիւրականն Իդայ, քաղաքն արոյացւոց և նաւք պքայեցւոց : Չարհուրի 'ի խորոց երկրի տանգարապեան Պղուտոն, և ահաբեկ վազեալ յաթոռոյն՝ գոչէ մեծաձայն, զի մի՛ սասա նութի պատառեսցէ Պոսիդոն զերկիր 'ի վերայ, զի մի՛ յայտնեսցին 'ի տեսուի մահկանացուաց և անմահից՝ յարկք իւր խաւարչտին սոսկալիք, և գից անգամ ահարկուք : Չոր այսպէս թարգմանէ քերթող ոմն .

“ Այլ այն ինչ և գից անմահիցն պար խառն ընդ մահացուաց իջին 'ի դուպար, Աշխոյժք երկուստեք զարթեան արութե, Շրճինդն և զայրոյթ, ճապաղիք արեան : Աստուատ 'ի ցատումն Աթենաս Պալլաս Ձիւրոց ելլագեանց բորբոքէր ըզգաս, Եւ անդուստ Արէս ահեղաբարբառ, 'Ի խիտ մառախուղ և յամպրոպ խաւար, Յեղինական ամբին 'ի բարձանց Խրախոյս տայր անդուլ տեկրեան պատանեաց : Այսպէս 'ի ճակատ արիւնտո կըռուոյն, Գըրգիռ քաջալերք անմահից պարուն Չաքայեանց գընդին և զտեկրեանցն աշխոյժ Վառեալ բորբոքեն յեռանդն տպաժոյժ : Որոտաց ահեղ յՈղիմպեայ բարձանց Անմահիցն հայր և մահկանացուաց . Եւ յանդընդախոր 'ի հիմանց անտի Շարժեաց Պոսիդոն զերկիր վիթխարի, Ըղբարձրածայրեալ լերանց ըսպառուած Յիւր երեքժանւոյն գըրգուեալ 'ի հարուած : Շարժին խորածոր իգեան դաշտավայրք, Գազաթունք բըլրոց ճօճին երկնածայրք . Պատնէչք պքայեան գըրգուին նաւակերտք, Պարխսք և պատուարք տատանին և բերդք : Սոսկացաւ Պղուտոն, և երկիւղալից

Ոստուցեալ 'ի վեր յիւրոց դահոյից,
 Դադարեաց, գուէ առ շարժմանն առիթ,
 Չըգեւ զերկրաշարժ քո զերեքժանիդ.
 Գուցէ պատահես արդ զերկիր համակ
 Եւ հաստակառոյցդ այդ բացեալ յատակ,
 Անմահից պարուն և մահկանացուաց
 Դիտեսցեն վերուստ աչք 'ի ստորերկրացս,
 'ի նրսեմաստուեր տեսիլ ահարկու
 Տարտարոսական մըթապատ դահու.
 'ի տըխուր ոգւոց կայս մըշտագիշեր,
 Եւ դիցն անմահից գոլ դըժոխըմբեր, : :

Եւ այս ցայս վայր շատ լիցի. թէպէտ և այլք մա-
 տեանս զամանէ գրեցին, այլ աւելին քան զասա-
 ցեալքս քերթողաց է անկ :

ԳԼ. ԺԴ.

Յաւագ Ընդհանրէ Իմ Ախորժակաց :

ԿԱՐԵՒՈՐ է համբակաց ունեւ զախորժակս կիրթ
 յընտրութի գրաւորական վաստակոց, որպէս զի ախ-
 րաբար կարող լիցին որոշել զաւան յանարգէն 'ի յօ-
 լինուածս իւրեանց և այլոց : Հանձարն և ախորժակ
 զնովին իրօք յածին յամենայն արհեստս. առաջինն
 հնարէ, երկրորդն դատի : Յորժամ հանձարն զգործս
 արհեստին բազմապատկաբար 'ի հանգէս հանիցէ՝ նմա-
 նել ջանալով գործոց բնութեան, խելամտեսցես թէ
 լաւ են այնոքիկ՝ եթէ ախորժակք և ընտրութի այն-
 սէս դատեսցին, և տացեն վճիռ՝ թէ նման է բնութի :
 Արդ զայսմանէ առաջի կայ մեզ ասել. նախ՝ թէ
 զինչ իցեն ախորժակք. երկրորդ՝ թէ զինչ պահանջի-
 ցին առ այն. և երրորդ՝ թէ զինչ կանոնք իցեն նորա :

Ա. Ախորժակն զայն գործէ յարհեստս՝ զոր ինչ
 միտք 'ի գիտութիս : Երկոցուն նպատակք այլ և այլ
 են, այլ գործք նոցա ազգակից են միմեանց, և մին
 զմիւսն գիւրիմաց գործէ : Գիտութիք զճշմարիտն հե-
 տաղօրեն, արհեստք զբարին և զգեղեցիկ. և սոքա ա-
 մենեքին, թէ մանր խնդրիցես, գլխաւորին 'ի մի կէտ

նպատակի . քանզի միտք քննեն թէ զինչ իւրաքանչիւր գիտութիւնքն իցեն՝ զատարար տեսեալ յինքեանս . իսկ ակորժակք համարեալ զայն ամենայն 'ի մեզ , այնպէս քննեն զնոսա : Են ոմանք 'ի մարդկանէ , որոց խեղաթիւր է մտացն դատաստան . զի կարծելով տեսանել զճմարտութի , տեսանեն և ոչ ինչ . դարձեալ են և մարդիկ , որոց խեղաթիւր է ակորժ ընտրուին . զի համարին թէ քաջ խաբեն ընդ լուսն և ընդ խոտան , սակայն ոչ ինչ խաբեն : Ապա ուրեմն յայնժամ կատարեալ են միտք , երբ տեսանիցեն զիրան որպէս և են , և անսխալ ընտրեսցեն ընդ ճմարիտն և չ սուտ , ընդ հաւանականն և չ ստուգադոյն : Ըստ նմին օրինակի և ակորժակն կատարեալ է , երբ խորագոյնս խելամտեալ յիրան՝ գիտասցէ ընտրել չ կատարեալն և ընդ թերին , ընդ հոյակապն և ընդ հարթ , առանց ընդ իրեարս խառնակելոյ :

Նախակարգեալ զայս ամենայն , այժմ 'ի վերայ բերցուք զսահմանս իրացդ : Միտք է կարողութի որու չելոյ զճմարիտն 'ի ստոյ : Ակորժակն է կարողութի խաբելոյ ընդ լուսն և ընդ յուին և ընդ միջական : Չոր ինչ և խմանայ հոգի , յինքն առարկանէ զնոսին . ընդ որս թէ հաճիցի , սիրով խանդաղատի . իսկ եթէ չհաճիցի , 'ի բաց խուտափէ յայնցանէ : Չայս կարողութի ընտրութե և ակորժակաց յամենայն մարդիկ տեսանեմք բնաւորեալ ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի . քանզի չիք հասարակաց ինչ առ մարդիկ քան հաճել ընդ բարեկարգն , ընդ համեմատն , ընդ մեծն , ընդ նորատեսին , չ գեղեցիկն : Ի տեսանել 'ի մանկունս անգամ ակորժակս իմն և հաճութի թերակատար 'ի յօժարամտել նոցա ընդ իրս բարեչափս , 'ի սքանչանալ նոցա ընդ անգրիս և ընդ նկարս , ընդ նմանութիս ասեմ բնութե : Նա և ակամար մարդիկ շինականք վայրենաբնակք անհրահանգք զուարճացեալ խնդամտեն ընդ երգս և ընդ պատմութիս , և զարմանան չ գեղեցիկ տեսարանս բնութե . և հնարեն աղգս աղգս զարդուց 'ի զգեստս և 'ի սպասս , որչափ առաջնորդեն նոցա թերի և անփորձ ակորժակք և ընտրութիւն : Յայսմ ամենայնէ յայանագոյնս իմաստասիրեմք թէ բնածին են 'ի մարդումս ընտրութիւն և ակորժական բերկրութի ընդ հաճելին . թէպէտ և ըստ իւրաքան

չիւր վիճակի և հրահանգուէ առաւելու կամ նուազէ, ըստ զանազան կազմութեանքին կարողութեան, ըստ տարազու կենացն և սննդեան. որով յոմանս անգործ մնայ, և յոմանս գերազանցութիւն մարդեալ յառաջանայ:

Յայտնի ևս տեսանեմք զսոյն՝ համեմատելով զբարգաւաճեալ ազինս ընդ վայրենաբարոյս, այլ և զմի և զնոյն ազգի գիտնաւորսն ընդ ազէոս: Դիւր առաջի ազնուական ուսումնասիրին և ուսմիկ շինակոնին պատկերս երկու՝ զմին ճարտար և զերկրորդն անարուեստ. դիւր և երկուս ճառս, զմին անհարթ և զմիւսն հոյակապ: Անգէն ազնուականն ասորոժեալ ընտրէ և առնու զքաջարուեստն և զհոյակապն. իսկ գեղջուկն միօրինակ ասորոժէ կամ մերժէ զերկոսին, ոչ ինչ խախտ զնելով ընդ այնս:

Պատճառ խտրութեան յայտ է. զի կրթութիւն է և հանապազորդութիւն յառաջնացիչ այսոցիկ կարողութեանքն և արտաքնոց, որով սրագոյնք են և ազգողագոյնք ՚ի մարդիկ՝ ուրք միշտ ՚ի մարդս ունիցին զայնս. որպիսի են ազնուականք և ուրք յերկար աշակերտին ՚ի վարժս զանազան ուսմանց: Եւ զսոյն զօրհանապազ ուսուցանէ փորձն. որպէս յաճախեն յունկնգրութիւն երաժշտական երգոց՝ օր ըստ օրէ մարդէ զսելիս. զառաջինն անպաճոյճ ձայնք քնարաց հաճոյ թուին, ապա մտադրութիւն և վարժութիւն առ ընտրելագոյնս ձգեն զկարողութիւն լսելեաց, մինչև քաղցրացուցանել նմա զքաջարուեստ յարմարութիւն նուագաց, և խտրել ընդ այլայլութիւն եղանակացն և ձայնից: Այսպէս իմա և զախորժակաց և զընտրութեան ՚ի գրաւոր վաստակս, ըստ չափու առաւելոյ հրահանգաց և մարդութեան:

Բ. Հոգիս մեր յամենայնի խնդրէ գտանել զճըմարիան և սիրել զբարին: Եւ զի բնական իմն համեմատութիւն է ընդ հոգի և ընդ ճըմարիան և լը բարին, անհնար է նմա անջատել յայնցանէ. զի որոց և իցէ տեղեկութիւն իրաց ստուգագունից մատուցի առաջի հոգւոյն, հարկաւորաբար հաւանի և ընդունի զայն: Կոյնպէս և յընտրութիւն և յախորժակս հոգիս մեր առաջնորդէ մեզ, գողցես և առանց իսկ գիտելոյ մերդի և չիք այլ ինչ գիւրագոյն, քան սիրել զայն՝ որ ինքնին սիրելին է:

Ապա ուրեմն ասորժակ և ընտրողական զօրութիւն որ 'ի մեզ՝ ոչ մտացածին ինչ է, այլ ընդ մեզ ծնեալ, և իբրեւ առաջնորդ մեր, առ 'ի բուռն հարկանել յայն՝ որ լուռն է, և ջանալ 'ի վայելս նորին. զի երկուք այսոքիկ, ընտրելն և ասորժել, անանջատ են 'ի միմեանց. և հաճութի մեր ընդ այնս այնչափ առաւել է, որչափ առաջի արկեալ իրքն՝ արհեստական կամ գրաւոր՝ ընտիրք իցեն և ճշգրիտք: Կարկատուն յաւելուածք գեղեցկութեւ, բռնական իմաստք և անհարազատ նկարագիրք, քանզի չեն բնականք, առժամն ևեթ պատրեն զաւա. սակայն իբրեւ համեմատէ զնոսին ասորժակն ընդ օրէնս և ընդ դատախարս բռնութեւ՝ թէ որով օրինակաւ պարտ էր կազմել զայն, անդէն վազվաղակի անհետ լինին պատրանքն և 'ի յայտ դան թերութիւնք:

Թէ կանուխ ուրեմն ջան գնէին հետամուտք ազատական և գրաւոր արուեստից հասու լինել բնական ասորժակաց, և խելամոռել ամենայն մասանց քաջ ընտրութեւ, մարդէլ զանձինս 'ի քննութիւն և 'ի համեմատութիւն, ստանային տիրաբար զանփոփոխ և զանվրէպ կանոն դատաստան առնելոյ 'ի վերայ ամենայն գրաւոր վաստակոց: Քանզի որ այդու ամենայնիւ ճոխացեալ իցէ՝ քննէ և գտանէ թէ ուր նմանի բնութեւ, ցոր վայր զհետ գնայ զկանոնաց արհեստին, և ուր խոտորի. 'ի լոյս հանէ զպտածառս խոտորմանն և զհաւատարիմ նմանութեն, մեկնէ զյարմարութիւն և զտարադիպութի իմաստից և զբանից. ցուցանէ թէ յորում իցէ գեղեցկութիւն՝ որով զուարճանայ որ 'ի մեզ խանդազատականիս մասն. յորում թերութիւն իցէ, յորմէ խորշեալ հեռանայ հաճութի մարդկան: Ահա այս նպատակ է ասորժակաց և ընտրութեւ:

Արպէս յակնարկել մտադիր քննութիւն 'ի պատմագրութիւն Եղիշէի, մեծապէս զուարճանամք ընդ բարեյարգար կարգ պատմութեն, տեսանելով զամենայն մասունսն կցորդեալ ընդ միմեանս բնական և ճշմարիտ և զանակաւ, զհանգամանս իւրաքանչիւր ականաւոր մարդկան 'ի նմա սեփական միոյ միոյ. զիմաստիցն զպերճութիւն և զհոյակապ շարագրածն, և ըստ ամենայն մասանցն յարգարուն: Յայսմ քննուել թէպէտ և ասորժակք մեր և երեւակայութի և զարմացումս միանգամայն զուարճանան, և վասն նման գոյոյ բնականին՝

Համարին զմատենագիրն մի 'ի քաջաց, այլ տիրապէս միայք են անդ կառավար, և առաջնորդեն այլոց կարողութենց՝ տեսանել 'ի նմա զլաւն, և սովին կատարի գործ ախորժակին:

Այս կրկին գործողութիւնք, այսինքն մտադիր ընթերցանութի քաջ մատենագրաց, և համեմատութի օրինաց ընտրութեն ընդ գրաւոր վաստակս, հաստեցանեն մինչ 'ի կատար ամբարձման զախորժակս, ուր է լրումն բնութե և արհեստի:

Չհանգամանս կատարեալ և կիրթ ախորժակաց մարթ է վերածել յերկուս. յարթնութի և յուղղութի: Արթնութին խնդրէ յիրան քննելիս զգերահատար նմանութիւն բնականին, յորոյ վերայ հիմնի ընտրութին. զոր և քննէ ներքին նրբազնին զգայութիւնք՝ վասն իմանալոյ զպատճառ և զմանրախոյզ համեմատութի գեղեցկութեն, զոր չէ հնար իմանալ արտաքին զգայութիւնք: Այսպիսի արթուն ընտրութիւն լիով իմանայ զամենայն, և 'ի խորս անդր բնութեան թափ անցեալ, 'ի վեր հանէ և զմանրամասն թերութիս պատկանաւոր համեմատութեն: Ուղղութի կատարեալ ախորժակաց է այն կատարելուն՝ զոր 'ի մտաց ընդունի, մօտ դնելով առ ամենայն իրս զպատճառս և զօրէնս ճշգրտութեն. որով ոչ ընդխառնէ զներհականս ընդ իրեարս, այլ զիւրաքանչիւրսն զատարար զուգակշռեալ համեմատէ ըստ չափու նմանակցութե իւրեանց, հայեցեալ յառաւելուի միոյն քան զմիւսն յիւրում ազգի: Չանազանութի երկուց հանգամանացս յայն բովանդակի, զի արթնութին գործէ ներքին զգայութեց, իսկ ուղղութին բանի և դատողութե. առաջինն սրարդէ է բնութե, երկրորդն և արհեստի:

Բաց 'ի կանոնաց արհեստին զոր ուղղութին աւանդէ՝ պահանջի դարձեալ անդատին 'ի բնէ ունել զյարմարութի ընտրելոյ շխանգադատելին և զգործելին, զտենչ և զախորժակս 'ի գեղեցիկն՝ առ որ յօժարամտէ սիրտ, և 'ի նոյն յարի իբրև 'ի սիրելի և 'ի պատուական:

Գ. Տեսցուք արդ զկանոնս ընտրութե ախորժակաց: Որպէս ասացաք, ախորժակն հիմնեալ է 'ի ներքին հաճութի մտաց ընդ լաւն, և այդ կարողութիւն

բնական է ամենայն մարդկան, և նովին առաջնորդին ըստ օժանդակելոյ բանին: Ապա ուրեմն կանոն ընտրուեալսն ախորժակին այն է, յորում բանն և զգայութիւնք համեմատ գտանիցեն զգրաւոր հաճելին՝ ընդ բնական նախագիծ օրինակին և ընդ կանոնս արհեստին: Ուր միաձայն գտանիցին այս ամենայն, անդ կառարեալ են ախորժակք, և ընտրութիւն օրինաւոր:

Ձոր աստէն ասացաք՝ նոյն է որ աւանդեցաւն ցոյս վայր 'ի կարգի գրոցս, մանաւանդ զոր ուսուցաքն յաղագս շարահարգութեան և յաղագս ոճոյ և վեմի: Այս է. յամենայն լաւ և յընտիր յօրինուածս գրաւորս պահանջի գեղեցիկ բացայայտուի, որ տիրարար և անմուսյլ իմացուցէ զիրան, և զոր գրողն և ընթերցողն միապէս 'ի միտ առնուցուն:

Երկրորդ՝ նիւթ բանին լիցի մի և եթ, և ոչ բազմախուռն կամ բազմամասն. ապա թէ ոչ, իմանի բնաւ և ոչ ինչ: Ձի և տիեզերք որչափ բազմամասն տեսանին, սակայն այն ամենայն 'ի մի կէտ նպատակի բնութենս հաւաքեալ, յայտնապէս քարոյլեն զարարչական իմաստութիւն:

Երրորդ՝ զի ուժգին և զօրաւոր ունիցի զկերպարանս բանիցն. որով ամոքեալ զմիտս, 'ի հարկէ զօրանայ խոնարհել և զկամս. նմանեալ ահեղակերպ երևման հաստատութեան երկնից, որ որչափ ահաւոր է և նշուլաղարդ, նոյնչափ և զմայլեցուցիչ մտաց զննողին:

Չորրորդ՝ զի քաղցրաձայն և ներդաշնակեալ լիցի յօրինուածն, առ 'ի ձգել միանգամայն զլսելիս և զերեակայութի և զզարմացումն. որոց զհետ դնան ամենայն զգայութիւնք բնութեանս ներքինք և արտաքինք:

Հինգերորդ՝ զի իմաստ բանին բովանդակ օգտակար լինիցի գրողին և ըսողին. քանզի յայնժամ գրողն ազդողագոյնս վառէ զխանդ մտացն, յայնժամ և արգիւնք գրութեն օգտակարագոյն գտանին, բովանդակ 'ի դուրս բերելով զգորումի բանիցն. յորմէ և ընթերցողն կամ ըսող զզուգաչափն անձին ձգէ օգուտ:

Վեցերորդ և գլուխ ամենայնի՝ զի ոճ մտածութեն և գրութեն յամենայնի ազնուական իցէ, յարգարուն և յղկեալ. յոր բովանդակին անստերիւր խորհուրդք:

և անստոգիւտ քաջութիւն արհեստին, առ 'ի վարակել զունկնդիրն որով իւրիք և կամիցի:

Այսչափ է զօրութիւն ախորժակաց, և այսոքիկ են պայմանք ընտրութեն, որովք ամենայն զգայութիւնք ներքինք և արտաքինք առ հասարակ զմայլին, և համօրէն բնութիւն ամենայն մասամբքն՝ բնականօքն ստեմ և բանականօքն՝ զուարճանայ 'ի վայելս ընտրութեն: Զի թէ կատարեսցին այդ ամենայն պայմանք, միտք հաւանին ընդ իրն՝ զօրմէ բանն է, կամքն շարժին և յօժարին 'ի գործ, յիշողականն ոչ ևս մոռանայ զայն, երևակայութին նովին արծարծանի, և զարմացումն առաւելու: Այսպէս և արտաքին զգայութեք ըստ իւրաքանչիւր պատկանեալ սահմանին զուարճանն:

'Ի վերայ այսոքիկ՝ որպէս զի դք ինքնին առանձինն զուգածայն գտցի բազմութե յընտրել իւրում, զայս կալցի կանոն: Ուր միաբան գտցէ զհաւանութիւն ներքին կարողութեց իւրոց, զգատաստան բանին, համանգամայն և զձայնակցութիւն բազմութե մարդկան, այն միաբանութիւն ձայն է բնութե, ուստի և ախորժակ ուղիղ. քանզի և մարդ ինքնին 'ի փոքր աշխարհ օրինակեցաւ, յոր բովանդակի բնութին ըստ ամենայն արարածական կարողութեցն: Բազմութիւն մարդկան և հասարակաց հաւանութիւն իմանամք զհամախոհ կարծիս ազգաց ծաղկելոց գիտութեք. որք կարող իցեն յամենայնի ընտրութիւն առնել անստոգիւտ: Ապա կնիք բանիս՝ Ախորժակն և ընտրութիւնն առ հասարակ յամենայն մարդիկ հիմնեալ են 'ի վերայ ներքին կարողութեցն, ըստ չափու կատարելութե նոցա իւրաքանչիւր:

Յայսմայր զձեռոց և զզարդուց ճարտասանութե մանրամասնաբար ասացեալ, անցցուք այժմ 'ի բուն իսկ հրաշակերտս նորին, 'ի յօրինուածն ստեմ աղգի աղգի ճառիցն ողջոյն:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ *

ԲՆՈՒԹԻՒՆ ինքնին ուսուցանէ, զի յամի մեծա-
րելի է կարգ և արամարանութի : Զի և առ 'ի կատա-
րեալ կազմութի կենդանւոյ՝ ոչ միայն պահանջի անվթար
զուգաչափութի ընդ իրեարս ամ մասանցն , այլ զի և
մասունքն համօրէն յիւրեանց տեղւոյն քաջագէտ
պատկանեացին : Զի թ Կուինտիլիանոսի՝ (Է . 1-25)
Ոչ 'ի խռնել ամենայն անդամոցն կազմի անդրի , այլ 'ի
պատշաճաւոր զեանդէն : Եւ և թէ զմասն մի փոխե-
ցես 'ի մարմնոյ մերմէ կամ այլոց կենդանեաց , և այ-
լուր յարմարեցես , թէպէտ և զնոյն զամենայն ունի-
ցի , սակայն հրէշ իմն է . և յողքն թէ և գոյդն ինչ
շարժեացին , վերջանան 'ի գործոյն՝ զոր կատարէին , :
Ղաւադոյն է յօրինել ատենախօսութի ոչ այնչափ ճո-
խացեալ պաճուճանօք և ապացուցիւք , որչափ որ թ
կարգի յերկրեալ իցէ , արամադրեալ 'ի կարգ բանին ,
և պատշաճ դասաւորեալ 'ի փաստան . զի ոչ ինչ օգտէ
յաճախարանն , կուտակեալ աւելորդ երկարութեամբ
բանից :

Տրամադրութի ճարտասանական է Բարեկարգութի
Բանի , առ 'ի Դիսքոսիոնէն շինելիքն և Բարեբաւի
Գործելիքն զհանգամանս Դասին : Կամ ըստ Կիկերոնի ,
Գործելիքն իւրաքանչեւ Դասութի : Գործ է սորա 'ի
բաղմատունկ անտառախիտ յաճախուէց զկարեւորան
ընտրել առնուլ . յառաւելութի բանից զանպիտանան
'ի բաց յապաւել . զամենայն զգտեալսն ճշգիւ քըն-

* Ե . Διάθεσις . Ե . Dispositio .

նեալ քաղել զճաղկաբերսն զհաստատունսն զբռնա-
գատիւնն :

Արկին է տրամադրութի ճարտասանական . առա-
ջինն բնական , յօրինեալ ըստ ընդհանուր կանոնաց
արհեստին . երկրորդն կամաւոր , յօրինեալ ըստ մաս-
նական պայմանաց դատին : Քանզի բազումայն է ,
ուր ըստ օրինաց արհեստին կազմէ տաւնաբանն զկարգ
ճառին՝ անփոփոխ ունեւով զառ 'ի բնութենէ և զառ
'ի հռետորաց սահմանեալ զկարգն . որպէս թէ ա-
ռեալ ուրուք տաւնաբանել , հարկաւորաբար սկիզբն
առնէ նախաշաւիղ բանիւք պատրաստել զսիրտս ուն-
կընդրաց իւրոց , ապա բերել 'ի մէջ զնիւթն առաջա-
դիր , և յայտնի ցուցանել զոր ինչ ընդ նմին կից կայ-
ցէ՝ կամ անգտին 'ի բնութենէ , և կամ իբր յաւե-
լուած : յետ այնորիկ 'ի վերայ բերել զհաստատին 'ի
հաստատութիւն բանից իւրոց , և զհակառակորդացն
հերքել . և ապա գլխաւորել զճառն վերջաբանի :
Այս բնական և ըստ արհեստին է : Իսկ կամաւոր ,
յորում տաւնաբանին հայեցեալ զցօնութիւն 'ի հանգա-
մանս դատին՝ յերկուքէ զտրամադրութիւն ըստ պահան-
ջելոյ իրաց և տեղոյ և ոտխացն , և ըստ տանելոյ լը-
սեւելացն և դատաւորաց : 'Ի սմին տաւնաբանն ոչ ինչ
կապի 'ի կանոնս կարգաւորութեն , այլ ըստ իւրաքան-
չիւր պատշաճաւոր տարազու շրջէ զկարգ մասանցն ,
յապաւէ կամ յետ և յառաջ կարգէ զմասունսն . հե-
ռանայ ընդհանուր կանոնաց բնութեն և արհեստին ,
զի գիւրաւ ընդ կարծոյ ճանապարհ 'ի նպատակն մեր-
ձենայցէ :

Տեսեր 'ի կարգիս՝ զի յօրինուած ճարտասանութեն
ճշգրիտ նմանութի է գործոց բնուն , կազմեալ սկզբ-
բանի , բովանդակիչ բաղկացութիւն մարմնոյ , և հետե-
որդ կատարածով : Զի որ ոք ձեռն 'ի գործ ինչ ար-
կանէ , 'ի հարկէ սկիզբն դնէ նմին , ընդ մէջն նորա ան-
ցանէ , և 'ի կատարածն 'ի գլուխ ելանէ : Ապա սոցին
զհետ գայ տակ՝ թէ հինգ են մասունք բարեկարգեալ
ճառի . նախ՝ յառաջաբան . երկրորդ՝ առաջարկուի ,
հանգերձ բացատրութեամբն և բաժանմամբ . երրորդ՝
հաստատուի , ընդ որով իմա և զհերքումն . չորրորդ՝
շարժութի կրից . հինգերորդ՝ վերջաբան : Թէպէտ և
ոմանք աւելի կամ պակաս թուեն զմասունս ճառի ,
այլ ամեն 'ի սոսին աւարտի :

ԳԼ Լ.

Յառաջ Եւրոպայի :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ (*) է մասն ճառին՝ որով ա-
տենախօսն յարդարէ և պատրաստէ զողիս լսողաց
յունկնդրութի առաջիկայ ճառին : Սահմանի 'ի Կի-
կերոնէ . « Բան՝ որ յարժարազէս պարտաւորէ զսիրտ առնելն
Դէն 'ի Լեւ զհաշտած Բանին » : Սա չէ հնարագիտութի
արհեստի կամ սեթեւեթ ճարտասանական , այլ հարա-
ղատ ազգեցութի մտաց՝ հիմնեալ 'ի բնութեւ , և թելադ-
րեալ 'ի հասարակաց զուգաձայնութեւ : Քանզի մատու-
ցեալ ուրուք առ ոմն՝ խորհուրդ հարցանել 'ի նմանէ
կամ իրատ տալ նմա , կամ կշտամբել , ոչ միջամուխ
լինի 'ի նոյն անոճ և ամարդի , այլ 'ի բացուստ առ-
նու զգլուխ բանին , սկիզբն առնէ յամբարար խօսից՝
որք յօժարեցուցանեն զսոզն ընդունել յօգուտ որ
զինչ և իցէ : Լսյա նպատակ է յառաջաբանութեան՝
ցուցանել զհետևորդ բանն . վասն զի բազում այն է ,
որ 'ի քաջարուեստ յօրինուածոյ յառաջաբանին բխեն
բովանդակ ճառին յաջողուածք : Զի որովհետև յայն
ժամ պարապորդ է ունկնդիրն և ցանկացող լսելոյ ,
սպաւորագոյնս ընդմտանեն 'ի սիրտ նորա բանքն . մա-
նաւանդ՝ եթէ ընտրականք իցեն աղնուականք և
քաղցունք : Յորժամ յատեան ելանէ ատենաբանն
առաջի բազմահոյլ ունկնդրաց , անդէն զդէնու զկեր-
պարանս պատգամաւորի ճշմարտութեան՝ խօսել առ
լսողս զօգտակարն և զպիտանին : Արդ տեսցուք՝ որով
բանիւ , և որպիսի օրինակաւ սկիզբն արացէ հրապա-
րակախօս լինել :

* Յն . Προομιόν . προῆχος . ք . Praefatio, praelo-
quium , exordium .

ՊՐԱԿ • Ա •

Յաւագոս աշգի աշգի յառաջաբանութիւն :

ՏԵՍԱՆԵՄԻՔ 'ի մեղ բնական եղանակ խօսելոյ՝ ուրիշ հանգարտ, և ուրիշ եռանդուն. նոյնպէս և յառաջաբանութեան կրկին ազգք են. Օրինաւոր և Շտապողական : Առաջինն է՝ որ մեղմով և հանգարտ ընթացիւք պատրաստէ զսելիս յունկնդրուի դատին : Երկրորդն է՝ որ յանկարծութեամբ և բուռն յափշտակութեամբ 'ի բանն՝ սաստկութեմ ձեռոց և եռանդեամբ կրից : Յայտ է 'ի բաժանմանէս՝ զի ուր բուռն կիրք գրգռեն զխօսողն՝ շտապաւ սկսանի, և ուր չգուցեն այն կիրք, այլ ամենայնն խաղաղ իցէ, սկսանի հանգարտ բանիւք և օրինաւորաւ :

Յորժամ օրինաւոր յառաջաբանութեմ հանդերձի ատենաբանն սկիզբն առնել, է զի ամ ունկնդրաց արդէն յայտնի է բանն՝ յոր բուռն հարկանէ, և կամ յարակից գործողութիւնք զնոյն յայտ առնեն. կամ դարձեալ՝ ոչ ևս համբերեն երկայն նախաշաւիղ բանից, այլ փութան լսել զբանն. յայսպիսիս գրելթէ ընաւ չափաի յառաջաբանութիւն : Այսպէս է յառաջաբան ատենախօսութեն մեծին Վարդանայ : Ի ուրիշք դարձեալ, զի գիտէ ատենախօսն թէ դժուարութեամբ կայ նմա համոզելոյ զունկնդիրս՝ որք 'ի միտս կասկածոտս իցեն, անդ պարտ է 'ի ձեռն առնուլ զբաղմակերս բանս և զբաջարուեստ դարձուածս առ 'ի գաղտուկ խթել զոգիս ունկնդրաց, և յիւր կողմն ձգել զնոսա : Վս որոյ Վիկերոն յերկուս բաժանէ զօրինաւոր յառաջաբանն. 'ի Սկզբնաւորական և 'ի Մտահաճոյ : Յերիս տեղիս, ասէ նա ինքն Վեկերոն, չէ պարտ վարել զսկզբնաւորականն. նախ՝ եթէ խոտան և ընդվայր իցէ դատն. երկրորդ՝ ուր ունկնդիրն համոզեալ տեսանի յընդդիմակն, և երրորդ՝ յորժամ թէ վաստակաբեկ իցեն բանիւքն՝ զորս յառաջն լուան :

Արդ համարեալ թէ իրն՝ զոր ատենաբանն պաշտպանէ՝ իցէ ինքնին մերժելի, ըստ իւրաքանչիւր հնարից պարտ է առաջաստել զայն, և յերկարաձիգ կախմամբ ձգձգել զբանն, մինչև 'ի միտ առցեն ունկնդիրք :

Թէ կամիս նոր իմն ատենարանել նոցա : Եւ խտոր-
նակի պարտ է ոգորել ընդ հակառակորդին , զոր չկա-
րիցես ուղղակի հարկանել : այնր ազագաւ իբր Թէ ցա-
սումն ցուցցես յանձին քում , որպէս Թէ չկամիցիս
պաշտպանել այնպիսում անհաստատ խնդրոյ . սա-
կայն մեղմով և չքարերութիւն բանից ազգեսցես զիրան
'ի միտս ունկնդրաց , մինչև ցուցանել Թէ չէ այնպէս ,
որպէս յառաջն Թուեցաւ նոցա : Ըստ այսմ օրինակի
կամեցեալ Վիկերոնի ջատագովել լիգարեայ , որոյ ձեռն
ամբարձեալ էր ընդդէմ Վեսարու , նախ 'ի յառաջա-
բանին պարսաւոր դատի զնա՝ իբր չկամելով պաշտ-
պանել նմա , այլ ներումն խնդրէ 'ի Վեսարէ վասն նո-
րա : Սովին սկիզբն եղեալ բանին՝ մտալի ապա 'ի կա-
նուխ գիտեալ նպատակն , Թէ սուտ են յանցանքն
գրեալ 'ի մեղս լիգարիտի :

Դարձեալ գԺուարին է պաշտպանել դատին , յոր
Ժամ լսողք և դատաւորք կանխակալ մտահաճութիւն
իցեն 'ի հակառակ կարծիս . և պարտ է յայնժամ ա-
տենախօսին մտահաճոյիւն քակտել զխստութի խոր-
հրդոց նոցա : Յայտ է՝ զի ամենայն ցանգապատուիք
մտաց նոցա շուրջ պաշարեալ են յիսկութենէ անտի
դատին , երկրորդ՝ վասն առանձնական ինչ պատճա-
ռաց ատենախօսին , և երրորդ՝ հակամիտելով 'ի հա-
կառակորդն : Եթէ գԺուարին իցէ նոցա հաւանութի
ընծայել դատին , մարթ է նմա՝ ասել , զի Թէպէտ բա-
ղում ինչ անհաւատարիմ Թուի , սակայն անաշու-
քնութիւն ազգակիցս ճշմարտութե գտանէ զնոսա :
Սովին յառաջ խաղայ հնաշադիսութեամբ իւրով :

Եթէ գԺկամակիցեն ունկնդիրք ընդ ատենախօսն
սակս անշքութե հայրենեաց նորա կամ անտոհմու-
թեանն կամ անփորձ փոցն խակութե , պարտ է նմա
մտահաճոյիւն սրբել 'ի մտաց նոցա զամենայն արատ
և զկարծիս , և ցուցանել նոցա Թէ միայն վասն ճշ-
մարտութե կայ նմա խօսել , և 'ի պարտուց բռնադա-
ստութենէ :

Եթէ 'ի հակառակորդն միտեն ունկնդիրք վասն
պերճախօսութեն և կամ զի երևելի է և մեծանուն ,
զպերճութի բանից նորա պարտ է կեղակարծ ցուցա-
նել և խորտակել , ասելով իմն՝ զի եթէ մեծասպաս
հանգերձանօք , ազադակաւ և պերճախօսութի օրէն
իցէ յաղթել 'ի դատաստանի , ես ոչ ձգէի ձեռն

ի զորոյց, և ոչ յայս բեմք արձանանայի. այլ յաջողեաց ինձ ատենարանել առ դատաւորս անաչառս, որք ոչ 'ի ճոռսմութի բանից' այլ 'ի ճշմարտութի ակնկառոյցք են և 'ի փատտս անազարտելիս: Ըստ այսմ եթէ մեծարոյ իցէ, հարկ է ակնածութի սկիզբն առնել, որպէս թէ ոչ միայն պարտք են ինձ, այլ և օրէնք գթութեմ' ձեռն տալ բարեկամի ընդդէմ առն հզօրի և մեծարելոյ յատենիս, որ արդ իսկ ատենախօսեաց. մեծարեալ ոչ անուամբ միայն և փառք, այլ և արդեամբք և գիտութի և պերճախօսութի: Սակայն յաջողեաց ինձ բարեբաղդութի' լինել ընդ դատաստանաւ անկաշառ դատաւորաց, որոց ոչ խտաղին աչք 'ի շքոյ աւադուն, որք ոչ ակն առնուն երեսաց, և ոչ վասն ուժգնութեմ բանից խոտորին յիրաւանց և 'ի ճշմարտութենէ:

Եւ ուրեք դարձեալ զի անհնար է կամ տարագէտ ատենախօսին ծանուցանել համարձակ' որ ինչ ազդէն ինդրէ 'ի դատաւորս և յունկնդիրս: Զոր օրինակ եթէ որդի առ 'ի պաշտարանել զգտտ իւր' բռնադատի ամբաստան լինել զհօրէ իւրմէ, և ոչ իշխէ վասն արդարացի մեծարանաց առ հայրն, կամ բարեկամն զբարեկամն, և կամ տկարն զհզօրէ, պարտ է յոյնժամ ճարտարութի և դարձուածովք բանից գիւրել դատաւորին, զի գուշակեացէ զայն' զոր ասէն կամի, և ոչ համարձակի. ընդգիտութի և տարտամութի խօսից' կեղծեօք իմն սպրդեցուցանել 'ի բերանոյ զճշմարիտն, զոր իբր թէ չկամելով ասել, և առ հարկի ասելով: Ըստ այսմ կամեցեալ Վիկերոնի խօսել յաղագս անդատականական օրինաց' որում ցանկայր ժողովուրդն, և տեսեալ թէ խոչ մեծ առաջի կայ նմա ընդդէմ օրինացն որորել, սկիզբն առնէ շնորհակալութի առ հօռմայեցիս' որք 'ի բղէչիութի ամբարձին զնա. յօժաբամիս դաւանէ զանձն լինել 'ի ժողովրդականաց կարգի, ցուցեալ և զհարազատ խմաստս այնր ըզձանաց, մինչև մեղմով ձեռն արկանէ ցուցանել թէ այն օրէնք կրթին 'ի ծանր աուգանս պետութեն:

Այսչափ ինչ վասն դժուարութեց որք ընդ առաջ լինին 'ի յառաջարանութիս, զայն ամ զգօնութի և աստարութի նախակարգելոցս ունիս 'ի գլուխ հանել, առեալ զճոխութի բանիցն յաղբերաց' զորս մնաց արդ առաջի առնել:

Յաշմֆ - աշէերոյ յառաջագանութեան :

ԼՂԲԵՐԲ յառաջարանուէ այնչափ են , որչափ հնարս և օրինակս ազգել կարէ եռանգն բնութիւն : Ամենայն ձեք և կերպարանք իմաստոյց նախակարգեալք , ունին տալ նիւթ յառաջարանութիւն յօրինաւորն և 'ի շտապողականն . սակայն լը օրինի հռետորաց ցուց-ցութք զկարեւորսն օրինակօք , յօժանդակութիւն համբա-կաց :

Նախ հնար է առնուլ նիւթ յառաջարանի , բերելով 'ի մէջ զպարագայս իրացն՝ զորոց առաջի կայ խօսել , զունկնդիրս՝ որք միտ գնեն , զոսոխս՝ ընդգէմ որոց ե-լանէ 'ի ճակատամարտ , զժամանակն , զտեղին , զյօ-ժարութիւնս դատաւորաց և ժողովրդեան . որք քաջ մտախոհութիւն՝ զեղուն իմաստս 'ի նիւթ յառաջարա-նի : Ըստ այսմ Յովհանն իմաստասէր կանխարանէ առ ժողովականս , պատճառս առեալ զհամախմբութիւն իւրեանց՝ փութալ 'ի կանոնադրութիւն կարեւորացն . առէ .
 « Արդ որովհետեւ 'ի միասին հրաւիրեալ գումարեաց զմեզ անշային տեսչութեն հրաման , որք միանգամ հաղորդք եմք միմեանց առ ան խոստովանութիւն և նա-խադաճութիւն , այլ և սիրով առ իրեարս եռացեալք , թէ ինչ արգելու զառաջի արկեալսս 'ի գլուխ բերել մեզ հոգեւորական ջան : Քանզի և զայս 'ի մէջ պա-հանջէ՝ որ հաւատացն 'ի մեզ զվերակացութեն այսո-րիկ շնորհ . շուրջ գալով միշտ տեսանել հոգաբարձու-թիւն զհօտ Քնի , զոր պատուական արեամբն իւրով փրկեալս ազատեաց , և յամ հարուածոց բանսար-կութիւն բժշկեալ՝ առողջս և անարատս ինքեան յօրինեաց մարմին , զորորեցուն զանուանս գրելով 'ի գպրութեն կենաց . զի մի գուցէ որ առ մահն զմեզ ածէ՝ 'ի վերայ եկեալ ծուլութեն քուն , յափշտակել համարձակու-թիւն սայ զհօտս հանգերձ հովուանն՝ աներեւոյթն գա-զանի , որ յամ ժամ շուրջ գայ և խնդրէ կլանել զորս եթուքն , և գտանիցիմք եղեալ պարտականք արեան անձանց և յանձնեցելոցս , » :

Երկրորդ՝ սկիզբն առնել իմաստուն բանիւք կամ

առաւելաւ, և զայն որպէս Հիմն արկեալ շինուածոյ բա-
նիցն՝ յառաջ խաղալ յընդարձակութի իմաստիցն .
որ եթէ շտեմարանեալ իցէ լիութիւն խորհրդոց և ըստ
օրինի ընդլայնեացի, կազմի յառաջաբան իմաստալից :
Այսպէս յառաջաբանէ Գրիգոր կաթողիկոս, մակա-
նուանեալն Տղայ, 'ի թուղթն առ Տուտեորդին. «Ար-
դոյ և պատուական յիմ մասունս բարեաց, որ ըստ
աւանդին նախախնամող մատակարարութեւն բաշխեցաւ
'ի բոլոր սեռ իմանալի և զգալի բնութեց, առաջին և
նախամեծալն յընտրելեացն վերագոյն և դերաշխար-
հիկ, և պայծառագունացն գլխաւոր տեսանի խրատ :
Սա որ անկելոյն ընդ ինքեամբ անորժակաց մակացու-
ն և բարձրայօնակ գահերիցութիւն ընդ անհամեմատն
յաստիճանեալ դասուն, և զօրութիւն յառաջ խաղա-
լով պաշտի յառանձնականն, ձկտի և 'ի նիւթեղէնան՝
ուստի առին զարգանալ բազմաստեղն հանճարոյն տե-
սակք 'ի բանական և 'ի գործնական արհեստս զընդ-
հանուրս շարժելով, ոչ միայն զկելոյն պաճարանս՝ այլ
և առ գիտութիւն էիցն, և անհուն հմտութեց հասու-
գող բաւականացեալք » :

Երրորդ՝ 'ի պատմական և 'ի կեղծեալ յարացուցէ .
կամ նմանութիւն օրինակելով, որ զնոյն ունի զօրուն :
Յովհանն իմաստասէր 'ի պատմական օրինակէ կանխա-
բանէ 'ի վսեմ առննաբանութե իւրում. « Համբե-
րողացն նախատիպ մեծն Յովբ ասէր երբեմն յիւրում
բանն, նեղեալ 'ի փորձանացն արկածից . Ո՞վ առ-
նէր զիս ըստ աւուրցն առաջնոց . միանգամայն 'ի
բաց եղեալ զքաջողութիւն, զընչաւէտութիւն և զբազ-
մօրդութիւն : Զնոյն և ես հանդերձ հառաւմամբ բար-
բառիմ, 'ի գիպուածոց աստի վտանգեալ . ո՞վ զիս ան-
ցելոցն առաջի դնէր ամանակաց, վերստին զմանկական
տիոցն զգեցուցանելով զհասակ : Այսպէս Հիպոդի-
սայ եպիսկոպոսի 'ի յարութիւն Ղազարու յառաջա-
բանելով ասէ . * Զորօրինակ մայր որդեաներ տուեալ
զատինն ցմանուկն, խնդալով մանկանն և ձգելով
զկակուղ կերակուրն : Իսկ յորժամ ոլորունք կաթինն
պանրացեալ, ինուցու զննցուղ ստեանն, յայնժամ
մանուկն լայ, և մայրն վշտանայ, զյօժարութի կերա-
կրոյ տարածեալ ունելով, բայց զկերակուրն ոչ 'ի
ձեռն տուեալ տեսանելով : Նոյնպէս և մէք յերկրէ
յառաջագոյն զատինս մտացն ընդ ձեօք եղեալ խըն-

դասցութ, ձեր ձգելով զկաթն բանին . իսկ յորժամ մոռացմամբ 'ի ներքս ընթացեալ մտաց մերոց՝ զբանն կտրեաց, յայնժամ և դուք բարկանայք իբրև զրկեալք յաւետարանական մտաց ուսմանց, և մեք իսկ վշտանալք՝ զյօժարութիւն ասելոյն տարածեալ ունելով, բայց զմիտս արգելեալ 'ի մոռացմանէ տեսանելով։ Այլ թերևս այս սրտաւհեաց՝ զի ծանխցութեմէ ոչ ընթացողին, և ոչ ըստ այնմ՝ որ զհետ ընթանայ, այլ ըստ նոյ ողորմելոյն։ Իսկ եկայք այսուհետև, զի անտացէ բան լսողացդ . ոչ եմէ վասն արժանաւորութեանսդացս, այլ վասն լսողացդ պիտոյ զնա աղաչեսցուք . և առ այժմու ընթերցելոցս ըստ կարի մերում ըմպելի վարդապետութեանսդ բռեալ ըմպիցեմք,։

Չորրորդ՝ յանձնէ սկիզբն տալով բանին, զանբաւականութի իւր կամ զկրտսերութեն յառաջ բերելով, և որ այլ ևս նմանաձև նահանջմունք։ Այսպէս առնէ Կիկերոն յատենաբանութեն Արքիայ քերթողի .
 “ Եմէ գուցէ յիս մտաց զգօնուի, ով դատաւորք, զորոյ զնուազութի ես ինձէն գիտեմ, կամ թէ զօրութի բանից՝ յոր ոչ ժխտեմ թէ հրահանգեցայ փոքր 'ի շատէ . և կամ եմէ յառաջագիմութիւն շահ կ'ընեցի յընթերցմանէ և 'ի հրահանգաց դրոց, յորմէ՝ պարծանօք ասեմ՝ թէ ընդ բովանդակ կեանս իմ ոչ յետս կտուցի բնաւ . զայսր անի զարգասիս, որպէս ինչ և իցեն, նախ դա ինքն Աւրոս Լիկինիոս Արքիայս յինէն պահանջէ անազարակի իրաւամբք։ Զի ցոր վայր ընդ հեռաւորս և ընդ անցեալ ժամանակս ակնարկեսցեն խորհուրդք իմ, և ընդ միտ ամից զիշատակ մանկութեանս իմոյ, զդա ինքն գտանեմ առաջնորդ ինձ՝ 'ի բուռն հարկանել և յառաջ խաղալ 'ի մարզս այսոցիկ գալլութեց։ Եւ արդ եմէ այս իմ բարբառ՝ մարդեալ ընդ ձեռամբ սորա և ընդ դաստիարակութեամբ՝ ձեռն օգնութե ևս ոմանց, ապա իմովասնն բուականութե՝ արդար համարիմ հասանել 'ի թիկունս և օթանդակել սմա, յորմէ ընկալայ զայն՝ որով զայլս պաշտպանեալ ազատցի,։

Հինգերորդ՝ բացադարձութե ձեռով սկիզբն առնել, առ ունկնդիրս ուղղեալ զբանն՝ հարցուածոյ պայմանաւ, կամ ընծայելով զերկս վառուակոց իւրոց մեծի ումեմն։ Այսպէս Շնորհալին և Լամբրոնացին առ ժողովականս ուղղեն զբանս իւրեանց . ‘Արեկացին

ւակեալ են ամենայն խորհուրդք քո . ոչ տեսանես , զի դաւ քո յայտ յանդիման կայ ամենեցուն : Չո՞րք մէնջ անդիտանալ համարիցիս զոր ինչ գործեցերն յայտմ դիշերի , ուր եղերն , զոյս ընդ քեզ խմբեցերն , և զինչ խորհուրդ կալար : Եղո՞ւկ ժամանակացն , աւաղ այնր գործոյն : Ծերակոյտն իմանայ զայս , բղէշին տեսանէ , և դա կեցցէ՞ տակաւին , և զինչ ասեմ թէ կեցցէ . նա և 'ի ծերակոյտս մտանէ , կցորդի հասարակաց խորհրդոյ , առ մի մի 'ի մէնջ ակնարկէ : Մեք , ով քաջք , խնամակալ լինիմք պետութեան՝ թէ անձ նապահ լիցուք 'ի մեքենայից գորա : Աղ ուրեմն զքեզ , Վատիլինա , պարտ էր մահու դատել հրամանաւ բռնաշէնին . և զառ 'ի մեզ 'ի քէն սփռեալ ժանտախտդ 'ի քեզ դարձուցանել , : Յայտ է յօրինակէս , զի 'ի սմին տառակութի բանիցն պահանջէ զհամառօտութի և զուժգնութի , 'ի համառօտ բանն բովանդակելով զլիութի խնատից :

ՊՐԱԿ . Գ .

Կանոն , յառաջանալու և :

Ա . ԲՆԱԶԻՐ , անհրաժեշտ կանոն 'ի յօրինուած յառաջարանութե այս է , զի լիցի բնական և յարակից ընդ ճառին , առեալ զիմառտան յառաջագիր նիւթոյ անտի : Թերութի մեծ է , թէպէտ և յաճախեալ , անխորաբար առնուլ զբանն առանց սերտ միաւորութե ընդ նիւթոյն , մինչև անջատեալ իմն համարել զայն 'ի զանգուածոյ ճառին . որպէս զի զնոյն յառաջարան պատշաճել առ այլևայլ իրա տարանջատութեան որոյ առ 'ի զգուշանալ յանաեղութենէս , և առ 'ի բնական ընծայել զյառաջարանութն , կարևոր է քաջ մտադրել 'ի նիւթն , և զննել զբովանդակ իմաստս ճառին , և ապա ձեռն մխել 'ի կանխարանն : Ապա թէ ոչ , ընդ հակառակն նախ յօրինելով զյառաջարանն՝ առանց գիտելոյ զյարմարութի նորին ընդ խնդրոյն , բազում այն է՝ զի փոխանակ զյառաջարանն 'ի ճառն յաւելոյ , դէպ լինի՝ զճառն գլխովին 'ի յառաջարանութի անդր կցել : Այս է ասելն Վիկերոնի , : Յետ զամենայնն հանճարելոյ , զոր առաջինն է յասել 'ի վերջոյ մատնել սովորութի է ինձ , թէ որպիսի յօ-

րինեցից յառաջարան . քանզի ուր միանգամ յօժարուլթի լինէր ինձ զկանխարանն նախ կազմել, ոչ այլ ինչ ընդ առաջ լինէր ինձ, այլ կամ օտար իմն, կամ դուզնաբեայ, և կամ ռամկական, : Յետ վառելոյ մտաց, և մտածելոյ զնիւթն ողջոյն, ինքնին թելադրեն խորհուրդք զնիւթ յառաջարանին : Զի զինչ ցուրտ և անոճ, քան բռնագտտեալ բանիւք մտանել 'ի ճառն, որում ոչ ոք ախորժէ ունկն մատուցանել :

Բ . Յստակ և բացայայտ լիցի յօրինուած շարադրուէն, յարգարեալ ըստ բաւականուէ ունկնդրաց : Քանզի յայնժամ առաւել քան յայլ ժամանակս պարտաւարէա լինին ունկնդիրք, չև ևս յօժարամտեալք 'ի պատճառաց և 'ի փաստից . վասն որոյ խնդրի ճարտարուլթի՝ առ 'ի կանխել զառաջս առնուլ չարեաց, անձնապահ լինելով 'ի սեթևեթից . զի մի զօրացեալ տաղակուէ, 'ի վայր արկցէ զբանս՝ որ զհետ դան : Նմանուլթի բնականին և վեհապանձ շքեղուլթի իմաստից՝ պատշաճ հանգամանք են ընտիր յառաջարանի . որպէս զի, ըստ որում ասէ Վուինտիլիանոս, թուիցիմք յըստակախօսք և ոչ պաճուճարանք :

Գ . Վարել 'ի բանս ցածուն համեստուլթի . զի սա ճանապարհ հորդէ յազթանակի փաստիցն : Զի ուր սկիզբն արացէ ատենախօսն բեմասաց լինել ամբարտաւանուլթի և յանդգնուլթի, վաղվաղակի ընդդէմ խիզախեն նմա անձնատիրուլթի և գժգմուռի ըսողաց . վասն որոյ և ողջոյն կազմած ճառին ընդ խեթիւ անկանի : Զսոյն չափաւորուլթի պարտ է նմա ցուցանել և յարտասանուէն, 'ի հայեցուածսն, 'ի շարժմունսն և 'ի ձայնն . զի այս ամենայն նշանակք մեծարանաց գիւրամոք առնեն զսեղիս : Դարձեալ մի լիցի մեծամեծս խոստանալ և հրաշալիս 'ի սկզբան անդ . զի թէ ոչ կարացէ կատարել զխոստումն, այսին լինի առաջինոցա . այլ պարտ է սակաւս խոստանալ, և մեծամեծս 'ի գլուխ հանել առաւել քան զխոստացեալն : (*)

* Իմաստէն ուրեմ պատշաճ է Ուլթալ լաթին գերեզ ձան յառաջագանի . (Արհեստ . քերթ . 156 :

“ Մի լիցի քեզ առնել ըսկիզբն իբր ըզքերթող սինլըքոր,

Դ. Օրինաւոր յառաջաբանութիւն լիցի հեղ և հան, դարտ, ղեղուն յիմաստ, և տարազ շարագրութեն հոյակապ. ծանր, և մի շուտափոյթ. հեռի 'ի սաստկութե խօսից և կրից : Այլ յընթացս անգ ճառին լը յառաջ խաղալ կազմութեն, և ըստ զօրութե փաստիցն յուզեցին և կիրք 'ի շարժումն : Սակայն պարտ է անգստին 'ի յառաջաբանէն ճանապարհ հորդել լըսելեաց յայնս՝ յորս խորհի առաջնորդել նոցա. պարտ է անգստին 'ի սկզբանէ ուղղել զոգիս ժողովելոցն յայն պատրաստութի կրից՝ զորս կամք իցեն նմա յետոյ զարթուցանել. վասն որոյ սերմանեացէ 'ի միտս նոցա զսերմանս հանդերձեալ փաստաբանութեանցն :

Ե. Համեմատ գացի յառաջաբանն ընդ բովանդակ ճառին՝ ըստ երկարութեն և ըստ եղանակի կազմութեն : Ըստ երկարութեն՝ զի չիք ինչ անսեղի, քան ըայնարձակ գաւթի կանգնել տառջի անշուք խրճթի : Եւ ըստ եղանակին՝ զի տարագէպ է բազմադրուագ պաճուճել զգաւթի անշարդ սենեկի :

Այսպիսի ինչ յաղագս գլխաւոր կանոնաց յառաջաբանութե, զորս օրէն իցէ՝ վարել յամենայն աղգս ճառից. սակայն խնամով զգուշութի խնդրի 'ի հանդիսական բեմբասացութիս՝ մի՛ առնուլ 'ի մէջ յառաջաբանութի այնպիսի՝ զոր հակառակորդն յիւր օգուտ

Թէ՛ զՊրիմաւս երգէ՛ ըսէ՛մ իմ և զԵրմայալմ մարտին
Գոռ :

Զի զինչ ապա ածցէ չըքեղ նախերգանայն ար-
ժանի,

Յերկունս դողով գոչեն լերինք, և չընչին մուկն
եղանի :

Խի քանի՞ն բարւոք երգէ, որ ոչ ոգեալ ինչ ան-
ճահ,

Պարմէ՛ ինչ զայն, ասէ, Մասա՝ որ յեք Բեկմանըն
Տըռայ :

Զյոգանց եպէս Բաբելոն մարտին և ընդ Գառնիւ շարժեալ
Սա ոչ ըզծուի 'ի փայլմանէ, այլ 'ի ծրխոյ տայ ըզ-
փայլ :

Յերթն երկուս քաղաք նօթաբոկի և էն սիւլէն Ուրիսանին
Հմեղի. որ զճոռայնն Ուրաք զհամես նախերգանս Գեր-
նալին առ համեմատութի մասոյ պատգամիսն եր գաբու-
նին :

չըջեցէ . որով անդէն վաղվաղակի անսխտան լինի
դատն և անգոմանելի : Զի այն կորզեալ յառաջաբան
հակառակորդին յանկի 'ի պարծանս նորա . իբր ոչ
առանձինն 'ի սենեկի յօրինեալ , այլ յանպատաս-
տից քաղեալ 'ի բերանոյ դիմամարտին :

ՊԲԱԿ . Դ .

Ո՛ր ինչ առաւելագոյն ջանից գէտք էն 'ի յառաջաբանին :

ԲԱՆԶԻ հարկաւոր է ատենախօսին վաղագոյն
յինքն յանկուցանել զոգիս ունկնդրոց , և յօժարա-
մանը զնոսա յախորժական լսելուի , որպէս զի որ ինչ
ասելոցն է 'ի հաստատութե՝ գիւրընկալ լիցի նոցա ,
սորտ է նմա գողանալ զսիրտս նոցա երիւքս այսոքիւք .
առնել զնոսա յառաջամիտս , յօժարականս , և մտա-
դիրս : Զի թէպէտ և այս ամենայն հարկաւ պահան-
ջին 'ի նմանէ 'ի բովանդակ ճառին , այլ առաւել պարտ
է միտ գնել այնմ 'ի սկզբանն :

Ա . Յառաջամտութի է հաճութի ունկնդրաց ընդ
բեմնատացութի ատենախօսին : Իսկ յառաջամիտս ա-
րացես զնոսա միով 'ի չորից գլխոց աստի : Նախ յանձ-
նէ , 'ի մէջ բերելով ցածութիւն և պարզմտութի զբարիոք
համբաւ կամ զվատտակ , հեռագոյնս գնեալ զնամ
կարծիս ատելութե և նախանձու , յայտ արարեալ
թէ 'ի պարտուց յանձնառութենէ մատուցեալ է յայն
գործ , և ոչ առ 'ի յիշատել ումեք : Յայնմ գլխոյ յա-
ռաջամիտս առնէր զգօրսն յունկնդրութի բանից իւ-
րոց քաջն վարդան . " Ազաչեմ գձեղ , քաջ նիզակա-
կիցք իմ . մանաւանդ զի բազումք 'ի ձենջ լաւագոյն
էք քան զիս արութիւն . և գահու 'ի վեր ըստ հայրենի
պատուոյն . բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութի
առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք , հեշտ և
բազմալի թուեսցին բանք իմ 'ի լսելիս մեծամեծաց
և փոքունց " :

Երկրորդ յանձնէ հակառակորդին , որպէս ասա-
ցաք վերագոյն 'ի գժուարութիս յառաջաբանութե :

Երրորդ յանձնէ դատաւորին , գովելով զգժութի
նորա առ տառապեալս , զարգարութի նորա առ հարբս
տահարեալս , զխտութիւնն առ կեղեքիչս : Զօրինակ

բանիս է տեսանել 'ի գործս Առաքելոց (ԻԴ. ԻԶ.)
յստե՛նախօսութե՛ն Տերախղօսի առաջի փելիքսի, և
սրբոյն Պօղոսի առաջի Ագրիպայոյ :

Երկրորդ՝ յիսկութենէ գառին, իբր թէ ծանրա-
գոյն է խնդիրն քան զբաւականութի իւր, կամ ցու-
ցանել զհիգու՛ն կարօտելոյն՝ որ ակն ունի ողորմուէ :
Սովին իբր թէ Ժակ զունկնդիրս զիջանել 'ի տկարու՛ն
իւր, և միտ զնել բանից իւրոց : Այսպէս առնէ Շնոր-
հալի յընդհանրական թղթին : « Եւ իմ յայտօսիկ
էզեալ՝ զարհուրիմ սարսեալ, զահ և զերկիւզ դատաս-
տանին ւն զմտաւ ամէլով որ վասն հովուաց և առաջ-
նորդաց 'ի հին և 'ի նոր կտակարանս ասացեալ. մինչ
զի ոչ տալ քուն աչաց կամ նինջ արտեանաց յերկիւ-
զէ այսոցիկ չարչարեալ ոգւոյ իմոյ » :

Բ. Յօժարակամ լինին դատաւորք և ունկնդիրք
'ի լսելու՛ն եթէ անգէն 'ի սկզբան յստակ և համառօտ
առաջի գիցես զքաղուած նիւթոյն՝ հանդերձ ճշգրիտ
բաժանմամբն. զոր ըստ կարգի տրոհութեն 'ի միտ ա-
ռեալ ունկնդրաց, մնացեն ապացուցից : Օգտեն 'ի
յօժարակամ լսելու՛ն և յառաջընթաց բանք համես-
տութե՛ն, զոր վերագոյնդ աւանդեցաք : Եւ եթէ պի-
տոյ լինիցի ուրեք առաւելութի տալ բանին 'ի յա-
ռաջարանն յիրաւանց և յարդեանց իւրոց, տակաւին
պահանջի համեստ չափաւորութի՛ն ըստ օրինակի ընդ-
հանուր բնութե՛ն, որ յամենայն գործս իւր ահագինս
և 'ի սաստիկս՝ մեղմով և հանգարտութեամբ սկիզբն
առնէ :

Գ. Մտադրութի ունկնդրաց է ոչ միայն յօժա-
րութե՛ն տալ լսել նոցա, այլ և միտ զնել զօրութե՛ն ա-
սացելոցն. իսկ մտադիրս արասցես զնոսա, ցուցանե-
լով ճառել զկարեւորաց և զօգտակարաց : Արժան
է ազաչել զնոսա, զի ունկն գիցեն սիրով և զիջանե-
լով և ներելով ակամայ վրիպակաց՝ յորոց ամենայնիւ
ազատ լինել չէ հնար, և խոտտանալ՝ համառօտ առ-
նել զճառսն : Այս ամենայն հոյակապ ոճով յարմա-
րեալ, ձգեացեն զսելիս յունկնդրութի. զի զճաշակս
իմն քաղցրաբանուէ ատենախօսին առեալ ունկնդրաց,
մնան վայելել զնոյն քաղցրութի բանից և 'ի բովանդակ
ճառին :

ՊՐԱԿ Ե .

Յուշահայտնի յառաջագոյններ :

Երեւթ են մասունք յառաջարանունն . « Սկզբնաւորուն, Առումն, և Կատարած » : Սկզբնաւորութիւն իբրեւ հիմն համարի յառաջարանին . այն է առաջին զոյցն բազմիմաստ, զորով հիւսին թէլք առաջնոյ ընդհանուր բանին : Առումն է երկրորդ ներգործութիւնը հրդեհն՝ ածանցեալ յառաջնոյ անտի, որ ջանաց և ևս պարզել զնոյն, և զբազմազիւմի հայեցուածն առաջին իմաստիցն ամփոփել առ մի միայն իմաստ որոշակի . որով յառաջարանութիւն ածէ յիմաստս և ի բանս : Իսկ կատարածն որ զինի դայ, կնիք է բանին յորում յայանի կացուցանէ զառաջարկութիւն, կցորդելով զյառաջարանն ընդ ճառին :

Ըստ այսմ օրինակի կազմէ Շնորհալին զյառաջարան ասեմարանուն իւրոյ, յետ բացադարձունն առ ժողովականս :

Սիւլէ . Բանականս բնութիւն յերկուս բաժանի, յանմարմինս և ի մարմնաւորս . անմարմնոյն սեռք, երանական պատահեալ վիճակի՝ անմահութե և անախտութե, անփոփոխ ընկալան զկայանս փառաց և զպատիւ, յորմէ հետէ գոյացեալք եղեն : Քանզի ոչ փոփոխելով յայլս՝ բարձրացան ի խոնարհութենէ, և ոչ փոփոխին յորոց ստացան՝ մինչև յաւիտեան . այլ յաւեւ մշտնջենարար ունին՝ զոր ի լինելութեն ընկալան յարարէ :

Առաջ . Իր առաջի և մարմնաւորացս ազգի նոյնաբար լինել, եթէ կացեալ էսք ի պատուիրան սկզբնատալին . բայց զի պատուիրանազանցութեն մեղաք, և յաղագս մեղացն մեռաք, և մեռելութեն կորուսաք զփառս յաւերժականս, և տարագիր գորով ի հայրենի ժառանգութեցն՝ յաշխարհս յայս փշարեր և անիծիւք դատապարտեալ անկաք, նորին ազագաւ անվաւեր և փոփոխական ամենայն ինչ եղև, եթէ անծային գործոցն տեսուի, և եթէ նիւթականիս աշխարհի իշխանութի :

Կարգաբան . Եւ զի այս այսպէս գորով, հնարաւոր

բեւոյ ընտելիս իմաստութիւն՝ մանաւանդ թէ ՚ի վերուստ
տուեալ, որպէս զի փոփոխմամբն զմիմեանս՝ անմահա-
բար և մահկանացուացս սեռ ըստ անմահիցն կալցին
զգործ և զիշխանութի : Ըստ որում . . . և մերն հայր
Լուսաւորինն հայաստանեայց Գրիգորիոս , և որք ՚ի
նմանէ ըստ հոգւոյ և մարմնոյ ծնունդք . . . Հետեւե-
ցուցանէ զկնի , թէ յաջորդելով զմիմեանս՝ եհաս և
նմա ունել զաթոռ սրբոյն Գրիգորի . յորմէ և անգր
յառաջ խաղայ յատենախօսութի դահակալութեան
իւրոյ :

Նման այսմ՝ օրինակի և Կիկերոնն ՚ի մանիլեան ճա-
ռին «իլլէն» գնէ յառաջաբանութեն՝ յայտ առնելով
զմեծարանս իւր առ Ժողովուրդն , և զերախառագէտ
շնորհակալութի իւր վասն աւագութեն շնորհելոյ նմա
՚ի հռովմայեցւոց : Աստի անցանէ յառաջ , ասելով
թէ քաջ խելամուտ լեալ խորհրդոյդ՝ որով յօժարե-
ցայք վերամբառնալ զիս ՚ի փառս , սրբառ անհրա-
ժելտ անձին վարկանիմ ՚ի ձեռն առնուլ զճարտարա-
խօսութի իմ և զիշխանութի յօդուտ ձեր : Իսկ իս-
բաւ՝ առնէ բանին՝ ցուցանելով նոցա զվտանդ սե-
տութեն և զմօտալուտ հարկ պատերազմին ընդ Տի-
գրանայ և ընդ Միհրդատայ . ուստի ասէ՝ թէ պարտ
է փութալ կարգել զոմն քաջ զօրավար :

՚ի սկզբնաւորութե և յառման պահանջի ուղղուի
մտածութեց , և ճարտարութի ընդարձակելոյ զբանն .
որով յարին ՚ի միմեանս բանքն , և բովանդակն միան-
գամայն շքեղ բանիւք և համառօտիւ հասանէ ՚ի նպա-
տանն , որ այն ինքն է կատարած յառաջաբանութե :

ԳԼԻԲ.

Յաւագո՞ւս առաջաբանիւն և խնդրոյ :

ԼՈՒԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ (՝) ատենական է՝ յո-
րում բեմբասացն ծանուցանէ սուղ բանիւք զնիւթ
առաջագրեալ ճառիցն , գնելով յանդիման աւագ զոր
սէսն խնդրոյն , և ցուցանելով զնպատակն՝ յոր ուղ-
ղէ զչօրութի բանից իւրոց :

Յ. Πρόβλημα . πρότασις . և . Propositio .

Ան ի սահմանել զայս առաջարկութիւն, յորոյ վերայ կանգնեացի յօրինուած ճառին, պահանջի երկ-
ցագոյն փոյթ ճարտասանին. քանզի անհնար է գտա-
նել փաստս հաստատուէ՝ մինչև քաջայայտ ծանու-
ցեալ զ. ինչ հաստատելոցն է յառաջբերուի պատ-
ճառաց :

Յամենայն առաջարկութիւն անվրէպ պահանջին
երեքին այսոքիկ հանդամանք : Նախ՝ զի իցէ մի և ան-
խառն . որով ի մի միայն կէտ ուղղելով զամենայն
զբանս՝ բաւական լիցի ունկնդիրն պատկանել զձեռ-
նարկութիւնն առ այլևայլ հայեցուածս իրացն, և ի
միտ առնուլ զբանս նորա : Երկրորդ՝ զի համառօտ իցէ.
որպէս զի անդէն և անդ համանդամայն պաշարեսցէ
զմիտս, և բովանդակ ընծայեացի ի տեսութի ըսողաց
առ ի գիւրաւ խելամառութի : Երրորդ՝ զի պարզ իցէ
և յստակ . որպէս զի վաղվազակի իմանայցեն որք լը-
սենն . քանզի և ի սկզբան անդ լիով հասու գտանել
իրացն՝ բազմօք նպատակ ի բարիօք ելս և ի յաջո-
ղուած ճառին :

Մեծապէս կարևոր դատեցան ճարտարք արուես-
տիս նորաձև կազմել զառաջարկութիւն . իմա ոչ ըստ
նիւթոյն, այլ ըստ եղանակին . զի մի փոխանակ որ-
սալոյ զունկնդիրս՝ տաղտկացուցէ զնոսա, և ասիցեն
թէ որ հանապազորդ յածի ի բերանս ամենեցուն, սա
զնոյն վերստին յեղյեղել ունիցի : Որպէս ասեն. Աժ
ոք ինքն է պատճառ չարեաց իւրոց . սովորական իմն
է . իսկ ասելով Ոսկեբերանին . Ոչ ոք փնտի, եթէ ոչ
յանձնէ . ըստաուցանէ զլսողն :

Գարձեալ եթէ երբէք առաջարկութիւն, զոր յի-
շտապել ունիս, անդէն վաղվազակի ի բաց դարձու-
ցանելոց է զմտադրութի ըսողաց վասն ներհակ կար-
ծիս ունելոյ նոցա, ճարտարութի ի վար արկցես՝ չըր-
ջել զայն յօգտակարն, և այնպէս յօրինել զառաջար-
կութիւն, զի նպատակ բանիդ առ ժամս ծածկեացի :
Այսպէս կիկերոն ի միլոնեան ճառին, գիտելով զի
մի միայն հնարք ապրեցուցանելոյ զՄիլոն՝ էր ցուցա-
նել, թէ իրաւամբք սպան նա զՎրոդիոս առ հարկի
պաշտպանելոյ զանձն իւր, և զի գիտէր թէ այս առա-
ջարկութի ծանր է ի լսելիս ժողովրդեան, չըջէր զկեր-
պարանս բանիցն . ոչ առաջարկելով ըստ սովորակա-
նին՝ թէ Միլոն ոչ տարապարտուց սպան զՎրոդիոս :

կամ թէ օրէն էր Միլոնի սպանանել զայր եղեռնաւոր, այլ առայ. գուք ինքնին տեսանիցէք զառ 'ի Վրդգիոսէ լարեալ դարանսն առ Միլոն : Այսպէս կերպարանափոխ առնէր զդատն, ցուցանելով զի Վրդգիոս էր առաջնորդ չարեացն, և Միլոն վասնդեալ 'ի դարանակալութենէ. զորոյ զհետ բերէ, թէ առ 'ի Ճողոպրել զանձն 'ի լարեալ որոգայթից անտի՝ ստիպեցաւ 'ի գործ, զոր ամ ումէք օրէն է առնել 'ի պաշտպանութի անձին : Պարտ է յայսափոխ, մանաւանդ յևս գժուարինս, 'ի պաշտպանել յանցաւորի՝ յառաջարկուէ անդ շրջել զվնասն 'ի գլուխ ամբաստանողին, և կասկածելի առնել զնա յաչս դատաւորին, կամ նուազել զցատումն դատաւորին 'ի վերայ յանցաւորին :

Առաջարկութիւն, զոր ճարտասանն դնէ հիմն բանից իւրոց, է խնդիր ճարտասանական՝ յորոյ վերայ տիրաբար կամ օրինօք բանակուութիւն սրարտի յառաջ խաղալ ըստ կանոնաց արհեստին : Բազմօրինակ զանազանէն և բաժանէն տրամաբանք զխնդիրն. այլ ըստ ճարտասանից՝ ամենայն խնդիրք գրեթէ բովանդակ 'ի գործականն ակնարկէն. քանզի գովեստք կի՞ սրարսաւք, որք են խնդիրք կայրդական հանդիսին, նպատակ ունին զսէր և զնմանութի գովելւոյն և զխորշութիւն 'ի դարմանելոյն : Կոյնպէս ամբերէն և զայրացուցանել, արդարացուցանել և սրարտաւորել, որ են խնդիրք բաղխոհականին և ատենականին, ջանան յամենայնի խոնարհել զունկնդիրս 'ի կատարումն բանիցն ստացելոց : Ապա ամին համեմատ՝ ամենայն խնդիրք ճարտասանութիւն ըստ ինքեան գործականք են և արդիւնականք : Խնդիրն նշանակէ միշտ զերկուստեք ընդգիմամարտութի. և թէպէտ կայրդականն ոչ է երկուստեք մըցելի, այլ միայն գովեստ է կամ սրարսաւ, սակայն ընդ այլովքն և զսա խմանամք, առ 'ի կարծել զտարապարտ բաժանմունս :

Յորժամ ճարտասանն յառաջարկութիւն իւրում բացատրէ զխնդիրն, և ծանուցանէ զհանգամանս նորա, և որ ինչ վասն նորա տարաձայնուիք իցեն կամ զուգաձայնութիւք, այս բացատրութիւն հանգամանացն անուանի սրայման խնդրոյն, (*) զորմէ մըցին դատաւ

* Յն. Στάσις. Կ. Status quaestionis. Ա ռ Ի Կ Կ Կ Ե Լ

խաղն և պարտաւորն : Ըստ այսմ 'ի մէջ առեալ հասուած մի 'ի պատմութիւն Հայոց , Մոնոմախոս կայսր ստիպէր ՂԳագիկի վերջին թագաւոր մեր՝ տալ զաշխարհ իւր և զմայրաքաղաքն Անի 'ի ձեռս Յունաց լիտակի հօրեղբոր նորա Յոհաննու արքայի : Կայսրն պնդէր զվաւեր գու թղթոյն , և Գագիկ զանվաւերն լինել : Արդ գործ է ընտրել և հաւատաւել զմին յերկուց աստի . ահա այս է պայման խնդրոյ :

Երկուք օրինակօք մարթ է մեզ առնել զայս քննութիւն , և հանել զերան 'ի պայման խնդրոյ ըստ միոյ յերկոց գլխոց . զոր գրեթէ յամենայն խնդիրս է տեսանել , թէպէտև յատենականն դիւրադոյն նշմարի քան յայլս : Առաջին է անուանեալն պայման Գագիկի . այն՝ թէ իրն առաջարկեալ իսկապէս եղև՝ արդեօք թէ ոչ : Զորօրինակ Դաւիթ գառ վարէ 'ի վերայ ամաղեկացոյն , որ ասացն՝ թէ ինքն սպան զՍաուղ արքայ . արդ այս է պայման գուշակութեւն , զոր սրբոս է հաւատաւել գուշակութեւն , և զտարակոյսն հաւատեալ՝ ըստ այնմ գտտել կամ արձակել : Դարձեալ եթէ դք քննեացէ ընդհանուր բանիւ , զինուորութիւն թէ երկրագործութիւն իցէ ընտրելի , այս գուշակութիւն է , վասն առնելոյ զմին յերկուց ընտրելեացն :

Երկրորդն անուանի պայման Ուրտի . զի ուր չիք տեղի գուշակութեւն , և գործն ինքնին յայտ է , անդ քննի պայման գործոյն և հանգամանք , իրաւամբք արդեօք եղև թէ յանիրաւի , և որով պատճառաւ : Այսպէս փութիչ ամբաստանութեւն լինի առաջի Խոսրովու Պարսից արքայի զՎարդանայ սպարապետէ Հայոց զերկրորդէն , ամբոխ արարեալ յարձակեալ 'ի վերայ Սուրենայ մարզպանի , և սպանեալ զնա : 'Ի սմին՝ գործ սպանութեն յայտնի է , և խնդրի պատճառ սպանութեն . որում պատասխանի առնէ տտենարանն՝ թէ արդարեւ Վարդան սպան զՍուրեն , ոչ զհաւատարիմ կուսակալ արքայի , միայն և ոչ յանցեաւ ընդդէմ թագաւորի , այլ սպան զայր խոռվարար՝ որ ամբոխէր զաշխարհն ընդդէմ գաշանց և օրինաց արքունի : Զայս առաջարկութիւն եղեալ բանին , ըստ այսմ յարմարէ և զճառն ողջոյն : Կմանապէս և

անուանէ զայն ἀμφισβήτησις . այսինքն էրկիստիսին , իսմ բան զորմէ քարեայնութիւն է :

ի բաղխտհականէն. մինչդեռ թշնամին ՚ի վերայ յարձակեալ՝ հասեալ կալեալ է զգուրս, մինչդեռ ռամկն զէն ՚ի ձեռին յարուցեալ է ընդդէմ արքայի, մնակել զերկիր լաւ իցէ, թէ զինու վառել ընդդէմ աստատմբաց, և զզինուորութի թագաւորին զինուորել: Աւասիկ այս որպիսութեւ պայման է. զի որ վերագոյն ՚ի գուշակականն հասարակաբար տաջաւ, աստանօր ըստ վերահաս պայմանացն առաջարկի:

Երրորդն է պայման Քանակաւ. զի յորժամ յայտնի է գործն, և նպատակ գործոյն, յայնժամ խնդրի՝ թէ որպիսի դատաստան պարտ իցէ վարել ՚ի վերայ նորա, և որպիսի վարձս կամ պատիժ փոխարինել: Զոր օրինակ յաւուրս Արշամայ թագաւորին մերոյ ՚ի դատ կոչի Ենանոս բաղրատունի ՚ի Զուրայ գնունեաց նահապետէ՝ իրր քրէական յանցանաց պարտաւոր, զի ձեռն ետ ՚ի Հիւրկանոս, և գաղտ արձակեաց զնա: Աստ պնդէ Զուրա ցուցանել զԵնանոս փրատաւորս ընդդէմ արքայի և ձեռնառու յայր թշնամի: Իսկ բարեխօսն ընդդէմ զնէ, զի թէպէտ յանցեաւ նա ձեռնառուութիւն ՚ի Հիւրկանոս, այլ այն յանցումն է քրէական և ընդդէմ թագաւորի, զի այլազգ տահմանէն օրէնք. վասն որոյ այլում արատուհասի պարտաւոր է Ենանոս: Դարձեալ Արտաշէս արքայ Պարսից խորհուրդ հարցանէ ընդ համան, թէ որպիսի փառօք արժան իցէ մեծարել զայր ինձ հաւատարիմ. և համան քանակէ զվարձսն, փառաւորել արքայապանծ շքով:

Չայս առաջարկուի եղեալ ատենախօսին, և տրահեալ ՚ի մասունս, յառաջ խաղայ ՚ի կարգ փաստիցն՝ քաղելով զայնս յաղբերաց ճարտասանուն, հաստատելով զընդունելի փաստան, կամ մերժելով զբանս գիմակալացն:

ԳԼ. Գ.

Յազգս Բաժանման (*):

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ է տրոհուի առաջարկուէ 'ի կարևոր մասունս: Չի եթէ առաջարկութիւն բազում ինչ յինքեան բովանդակիցէ, յայնժամ հարկ է բաժանումն առնել, և մի առ մի ցուցանել զբաժանեալ մասունսն, որով ցուցանի և առաջարկութիւն ողջոյն: Ըստ որում Կիկերոն 'ի մանիլեան ճառին յերիս մասունս բաշխէ զբանն. « Կարևոր թուի ինձ ասել նախ յաղագս ազգի սրատեղազմին, երկրորդ՝ յաղագս մեծութեն, երրորդ՝ վասն ընտրութեան զօրավարին », և իսկ ուր ամփոփէ է առաջարկութիւն, և ոչ անջատի 'ի մասունս, յայնժամ աւելորդ է բաժանելն:

Բաժանումն՝ թէպէտ ըստ սմանց մեղիէ զուժանութի ճառին, և քակէ զզօրութի միութեն, սակայն և ճանապարհ հորդէ առ 'ի դիւրաւ խելամաւել ասացելոցն, զիւրաքանչիւր մասունսն որոշակի ապաւորեալ 'ի միտս ունկնդրին. և հասանելով զերկարութի ճառին՝ դիւր առնէ լողաց առ 'ի չարտասելոյ յունկնդրութենէն: Օդակէ դարձեալ բաժանումն՝ մտադիր առնել զլսողս, և մերթ ընդ մերթ յիշատակել զանցեալ բանսն՝ կշռելով ընդ առաջիկայիցն, և մնացելոցն միա գնել: Նմանի բաժանումն ընդհատուէ երկարաձիգ ճանապարհի, յորում փոքր հատեալ և մզոնաչափ կանգնեալ իցեն առ 'ի չափ ընթացիցն, կամ դադարելոյ առ վայր մի յօթեանս առ 'ի հանգիստ ուղեգնացիցն: Տարապարտ թուի և կասկածն խզելոյ միութե ճառին. զի քաջադէպ բաժանումն՝ փոխանակ հատուածելոյ՝ լրագոյն ևս ցու-

* Յն. μερισμός. Կ. Divisio. Ըսք աւանդելոյ Կիկերոնի, զԲաժանումն նիւթոյ ճառին հնարեաց նախ Որաքանիս Բաժանումն աքանախոս հռովմայեցի: Այնք աղագոս յաքանախոսութիւն Յունաց, ևս և 'ի ճառս հարց, ոչ գրանի Բաժանումն. զի անժանօթի էր առ նոսա այն. այլ միայն հռովմայեցի՝ 'ի իկեր, արիկն զայն խնամով, և 'ի նոցանէ աւանդելոս 'ի յեքիկս:

ցանկէ զայն . յայտ արարեալ թէ որպէս իւրաքանչիւր մասունք ճառին ունին զիրերաց , և 'ի մի նպատակ բերին : Կանոնք բաժանման այսորիկ են :

Ա . Տարանջատք լիցին 'ի միմեանց մասունք՝ յորս տրոհի առաջարկութիւն , և մի բնաւ մի մասն զմիւսն յինքն ամբոփեացէ : Ըստ այսմ անյարմար է խօսել նախ զօգտութենէ առաքինութեց առ հասարակ , և ապա յերկրորդումն զարդարութենէ կամ զժողովաւութենէ . զի դոքին յառաջնումն բովանդակին իբրեւ տեսակ ընդ սեռիւ . այլ պարտ է անջատել զնոսա 'ի միմեանց , և յիմաստ առաջարկութեն միացուցանել :

Բ . Պարտ է 'ի բաժանման ունել զյնական կարգ . այսինքն 'ի մէջ բերել նախ զպարզագոյնս , և յետ լիով ընդարձակելոյ և բացատրելոյ զայն՝ ապա յոյլ մասունս անցանել : Դարձեալ պարտ է զայնս յառաջ կարգել որ կարեւոր են , և անտի անցանել 'ի բարձրագոյնս 'ի հիմնեալն 'ի վերայ առաջնոց : Այսպէս ըզճառս ընդդէմ բամբաստող լեզուաց՝ յերիս բաժանեսցես , առաջին՝ որպէս սկսանին բամբասանք . երկրորդ՝ որպէս զօրանան . երրորդ՝ զինչ ինաս գործեն :

Գ . Ամենայն մասունք բաժանմանն միանգամայն առեալ՝ բովանդակեսցեն զառաջարկութիւն ողջոյն . մի ինչ առաւելուցու և մի նուազեացէ : Վասն զի յոռի է բաժանումն , յորժամ զգումար մասանցն առաւել գտանիցես քան զբոլորն և աճնցեալ քան զառաջարկութիւն , կամ ընդ հակառակն նուազեալ : Օրինակ իմն՝ եթէ զաշխարհս բաժանիցես յԱսիա , յԵւրոպա , յԱֆրիկէ , յԱմերիկա , և 'ի վերնագաւառս օգոյ . հինգերորդդ այդ աւելի է քան զտիեզերականս գունտ :

Դ . Բառք՝ որք զբաժանումն ցուցանիցեն՝ լիցին ճիշդ և որոշ , և 'ի բաց ելցեն ամենայն մանուածոյ բացատրութիւն և ձեք . և մանաւանդ ուժգին և ազդու լիցին մէն մի 'ի բառից անտի , միանգամայն և բանն ողջոյն համառօտ . զի այս ընդոստուցանէ զլսելիս , և հաճոյական ընծայի :

Ե . Պարտ է զգուշանալ 'ի բազմամասն բաժանմանց . զի թէպէտ 'ի տրամաբանականս տեղի ունի մանրամասն բաժանումն , այլ 'ի ճառս ճարտասանականս տալոսկալի է և ծանրացուցիչ յիշողականին , զի յոյժ անջրպետին յիրերաց դասակարգուիք պատ-

Ճառաց, և ուրեք խառնակին ը իրեարս, կամ կրրկնին և երեքինին: Երկու, կամ թէ առաւել՝ երեք լիցին մասունք ճառի: 'Ի լրումն կանոնիս՝ զՎիկեթոնին յուշի կաշես. Պարտ է, ասէ, լինել բաժանմանն համառօտ յտակ և սակաւ: Եւ զՎուխտիլեանոսին. Մի ինչ պակասեացէ, մի ինչ յաւելուցու:

'Ի քարոզի կամ յառնախօսութեան բազում օգուտ բերէ բարիք տրոհուի. որ թէ ընդ հակառակն թիւր իցէ, անպիտան լինի և բովանդակ ատենախօսութեն: Քանզի լսողքն թէ և չիցեն բաւական 'ի վերայ կալ վերպակին, սակայն նշմարեն 'ի նմին թերութիւնս իմն յանբաւականութենէ ուժգնութեան ասացելոցն:

Ընտիր օրինակք են բաժանման, Մասիլիոնի դաղղիացւոյ բաժանումն 'ի վերայ բանին. « Ամենայն ինչ կատարեալ է, » . զոր յերկս բաժանէ. 'ի կատարած արդարութենն ան. 'ի կատարած չարութեան մարդկան, և 'ի կատարած սիրոյն Քրիստոսի: Դարձեալ և Պուռտալոյի դաղղիացւոյ 'ի վերայ բանին. « Զխաղաղութիւնս ամամ ձեզ, » . զի բաժանէ 'ի խաղաղութի մտաց՝ հնազանդութիւն հաւատոց. և 'ի խաղաղութի սրտի՝ հնազանդութիւն օրինաց: Եւ Վիկեթոնին դարձեալ. Ընդէր չկամիմ զհաշտութիւն. քանզի չար է, քանզի վտանգաւոր է, քանզի անհնարին է. մինչև զերկս զայստակ բացատրելոց, խնդրեմ 'ի ձէնք՝ լուիջիք զբանս իմ բարեմարդութիւն ձերով, » :

ԳԼ Դ.

Յաւագո՞ւ արեւմտեան գաղաւթէն (*):

ԼՏԵՆԱԿԱՆ պատմութիւն սահմանի ը Վուխտիլեանոսի. Անցք, զորմէ առաջի կայ դատաւորին վճիռ հատանել: Այսինքն է ճշգիւ բացայայտութիւն այնք ամենայնի, որ կարգի առ նպատակ դատին. և յորմէ ծագէ խնդիրն: Յառնական հանգիսի՝ մի 'ի կարեւոր մասանց ճառին է պատմութիւն. զի զայնմանէ կախի սրայման խնդրոյն, և է նա սկիզբն և հիմն փաստից և հաստատութեն: 'Ի բաղխոհականն ոչ մտանէ

* Յ. Ճոյրցոյս. Լ. Narratio.

սա, այլ ունի տեղի 'ի կայրդականն՝ ձեռնառւ լինելով գովեստից կամ գարովանաց առնն՝ զորմէ բանն է, պատմագրեւոյ զգործս նորա: Այլ անդ պարտ է բաշխել զպատմութիւն յիւրաքանչիւր մասունս ճառին, և ընդլայնելով վիպել, զի մի նմանիցի պատմագրութեւ: Քառեակ են կանոնք ատենական պատմութեւ. Համառօտութի, Պարզութի, Ճշմարտութի և Քաղցրութի:

Ա. Համառօտութեւ սեփական է իմացուցանել զպատմութիւն՝ սկսանելով ուստի արժանն է, և 'ի բաց թողլով որ ինչ ոչն կցորդի ընդ առաջիկայ բանսն: Չէ արժան հեռանալ 'ի նպատակէն անօգուտ արտուղութեք. որոց յաճախութի յաւէտ վնասել գիտէ՝ քան թէ օգնել. սպար է զկարևորսն և եթ սրտմեղ, և ոչ տարապարտ յիշատակել՝ որ ինչ գիւրին իցէ իմաստասիրել 'ի զուգընթաց հանգամանացն: Միով բանիւ, Համառօտութի է՝ չսսել աւելի քան զոր սպրտն է:

Բ. Պարզութի թէպէտ և ամենայն ուրեք յընթացս ճառին կարևոր է և յամենեցունց մեծարեալ, այլ առաւել 'ի պատմութեւ. քզի այս և զբովանդակ ճառն գիւրիմաց գործէ: Իսկ սլարզ լինի յօրինուած պատմութեն՝ եթէ զգուշանայցես յամենայն երկգիմուէ, և զմէն մի 'ի հանգամանաց քաջածանօթս արասցես, ուշ ունեւոյ և քաջ դասաւորութեւ անցիցն և ժամանակաց և տեղեաց: Մի միայն գործ, կամ մի 'ի հանգամանաց գործոյն միջին մնացեալ, կամ ոչ քաջ հասու լեալ յունկնդրաց, մանաւանդ ինչ 'ի հարկաւորացն, եղծանէ զազգուութի բովանդակ ճառին:

Գ. Կարևորագոյն ևս է Ճշմարտութիւն պատմելացն. զի ո՞ հաւատայցէ ստատաւիր կեղծեաց: Ասանորոյ սպարտ է մերժել զամենայն զկասկած երկմտութեւ, միտ գնելով զի հանգամանք պատմութեն պատկանաւոր դացին անձանցն, զորոց է բանն՝ ըստ գրէխոյ առաջարկութեն, ըստ պայմանի խնդրոյն, ըստ ժամանակին և լը տեղոյ: 'Ի մէջ մատուցին պատճառք և վկայք. օգնական լիցին օրէնք և հասարակաց սովորութիւն. և 'ի վերայ ամենայնի, յայտնի իցեն մեծարանք առնն և հաւատարմութի:

Դ. Քաղցրութի սրահանջի 'ի պատմութեւ, լը բանից և ըստ իմաստից. ոչ միայն յստակ և հոյակապ

ոճով յօրինուածոյն, այլ և զանազանութիւն ձևոցն, զորս մատակարարեսցէ ճարտասանութիւն՝ յամենայնի անտխեղծ պահեալ զվայելչութիւն և զհաւաստիս պատմութենն, խորշելով երկուստեք՝ ի ծայրայեղ խոտորմանց, զի մի առ ցամաքութենն անզորդ իցէ, և մի առ տարապայման յաւելուածոյ զարդուց՝ բանաստեղծել թուիցի։ զի զճշմարիտ պատմութիւն խնդրեն ունկնդիրք, և ոչ զեղծերութեալ։

Երկու ազգք են ատենական պատմութիւն։ յատուկ և պատահական։ Յատուկն է իբրև խարխիս առաջարկութենն, որ կարգաւ և բացայայտ ծանուցանէ զգործն՝ զորմէ բանքն են։ Իսկ պատահականն է այլ լով իմն օրինակաւ մոտեալ ք մեջ բանին՝ առ ի զարդկամ առ ի բացատրութիւն, և կամ իբր յարակից ընդ խնդիրն նմանութիւն կամ օրինակաւ և կամ իբր ձև արտուղութիւն։ (*) Յատուկ պատմութիւն, որ նպատակ է բանիս, եթէ կարգեսցի ի գլուխ ճառիցն իբրև ներածութիւն և շտեմարան փաստից՝ լիցի պարզ առանց պճնութիւն։ Եւ թէ նիւթ պատմութեանն յարակից գտցի ընդ այլեայլ մասունս ճառին, օրէն է բաժանել և զպատմութիւն, և յուրաքանչիւր մասունս կամ ի մի մի ապացոյցս առննթեր զնել և զպատկանեալ մասնն պատմութիւն։ Չպատահականն անզոր մոծանիցես՝ ուր պէտք իցեն զուարճութիւն լսողաց կամ պարզութիւն բանին, պճնելով լատ ամենայն երանգոց արհեստին, և կենդանագրելով ամ ձևովք պատշաճականօք, զգուշացեալ ամենայնիւ ի ստութեանէ, զի մի երևեսցիս պաճուճանօք նիւթել խաբէութիւն։

Այլեայլ եղանակք են պատմութիւն ամբաստանողի և պաշտպանողի։ Պարտ է ամբաստանողին պատմել զիրան մասնաւորելով և համառօտիւ, սփռեալ յիւ-

* « Երբեմէ ազգք են պատմութիւն, առ ի Կիլիկիոն (յաղագիրաւի. Ա. 19.) առաջին՝ յորում բովանդակի ի պատմութիւն և ամենայն բանք շինմանն։ Երբորդ՝ յորում արգասաւորութիւն գործի արգաստ, պատմութիւն պատմութիւն ամբաստանութիւն իմ նմանութիւն իմ զուարճութիւն, ոչ հեռանալով ի պատմութիւն յաղագիս որոյ բանն է, և իմ սակաւ ընդարձակութիւն։ Երբորդ զպատմութեալ է ի պատմութիւն պատմութիւն, զոր օրէն է շինել առ ի զուարճութիւն, ոչ առանց ինչ շտեմարան արգաստեաց. և զնայն ի գիրք Գրգորով, ։

բաքանչիւր հատուածս զսերմանս փաստիցն, և կեղա-
կարծ երկմտութի արկանելով զամբաստանեալ կող-
մամբն . ազօտացուցանել և ընդ լռութի քօղարկել
շտեղիսն՝ որք նպաստեն հակառակորդին, ջանացեալ
հանել զջնասն բովանդակ յամբաստանեալն : Ձգու-
շանալ պարտ է նմա, զի մի տացէ կասկածանս նեն-
գութի կամ խաբէութի . վասն որոյ բնական օրինա-
կաւ կարգեսցէ զգաստաւորութիւն բանին, որպէս զի
երևեցուցէ՝ ոչ առ մախանաց կամ 'ի չարութենէ
բխել զբանս իւր, այլ յիսկութենէ և 'ի թելադրու-
թենէ դատին :

Ընդ հակառակն պարտ է պաշտպանողին զանց առ-
նել կամ ընդ ազօտ նշմարել զիրս, որք ընդ յերկուս
նօք արկանեն զնա . և զայնս միայն յառաջ բերել,
որք օգտեն նմա ըստ պայմանի խնդրոյն իւրոյ : Ձոր
լռել հնարաւոր իցէ, զայնս ընդ լռութի ծածկեսցէ .
որ ինչ նպաստաւորն է ոսոխին, հարեանցի յիշեսցէ .
յստակ պատմեսցէ զօգտակարսն, ընդարձակեսցէ և
զօրացուցէ . և յամենայնէ որ ինչ խոչընդոտն է
նմա, տեղի տուեալ մեկնեսցի : Միով բանիւ . որ ամ
բաստանէն և որ պաշտպանէ՝ պարտ է նոցա յամի
ընտրել և ասել զօգտակարս, և վարագուրել զյնա-
սակարս :

Մարթ է երբեմն զանց առնել զպատմութիւն, եթէ
նիւթն առաջարկեալ ոչ ինչ մատակարարէ, կամ
եթէ դատն ծանօթ իցէ ամենեցուն, և միայն պատ-
ճառ նորա խնդրի : Ի ուրեք՝ զի և պարտ իսկ է զանց
առնել զպատմութիւն, երբ փաստակար իցէ և անօգուտ
վնասակար է պարտաւորին, յորժամ ոչ ժխտել կա-
րէ զանցսն և ոչ անբասիր կացուցանել զանձն. զի յայն
ժամ պարտ է զանց առնել զայնու՝ առ 'ի չծանրա-
բեռնել զգատ իւր, և չանկանել ընցամտմբ ունկն-
դրաց . կամ որպէս վերագոյն աւանդեցաք, ցանկցիր
սփռել 'ի կարգին զմասունս պատմութեն, յարելով
'ի մի մի յայնց մատանց և զջատագովութիւն և զպատ-
ճառս գործոյն թէ էր սակս արար . որպէս զի ցաւոցն
և զշարմանն մօտ զնիցէ : Աւելորդ է պատմութիւնն,
եթէ պատմեալ իցէ կանխաւ 'ի հակառակորդէն, և
ինքն դատաւորն գիտակ իցէ իրացն . միայն թէ գի-
տիցէ դատաւորն ըստ այնմ եղանակի՝ ըստ որում ա-
տենաբանին օգուտ է . ասպա թէ ոչ, պարտ է նմա

վերստինն պատմել և շրջել զիրան յիւր կողմն, ըստ վերոյգրեալ կանոնացս :

Օրինակ ատենականն պատմութիւն առ նախնիս մեր գտանեմք 'ի գիրս Ղազարայ փարպեցւոյ զպատմութիւն Արշաւրի կամսարականի 'ի դատաստանի ուրացելոյն Վասակայ 'ի հրապարակին Պարսից . ուր կարգաւ համառօտէ զբռնադատել Պարսից զՀայս յուրացութիւն քրիստոնէութիւն, և զսոցա վեր 'ի վերոյ ուրացութիւն . զբազմօրինակ նենգութիւն Վասակայ առ Հայս և առ Պարսա, ամենայնի պատճառ դնելով զուրացեալն : Եւ 'ի յիշատակել զխորամանկսութիւն նորա՝ ընդարձակէ զբանն մանրամասնաբար պատմութեամբ յակա նատես վկայից և 'ի վաւերական նորայն նամակաց՝ զորս ժողովեալ և իւրտքանչիւր կնքովն առ իւր պահեալ ունէր : Զայն ամենայն յատեան հանեալ նորա քաջայայտ ապացուցիւք, այսպէս աւարտէ զբանն .
 “ Այնչափ բազմութիւն Պարսից և Հայոց կոտորածի, և աշխարհին կորստեան եղև պատճառ : Եւ արդ ինքն զարդարեալ աւագիկ որպէս բարեգործ նստի 'ի միջի ձերում անհոգութիւն : Բայց դուք զնամականի՝ զամենայն, զոր գրեալ և կնքեալ է առ կայսր և առ ամենայն աշխարհն հռոմոց և կամ առ այլս բազումս, տեսանել հրամայեցէք զայն . և որպէս ձեզ Արեաց կամ է, հրաման տուեալ կատարեցէք 'ի վերայ մեր : Զի ուր գրեալք և կնքեալք 'ի միջի են, որպէս ձեր արդարութիւնդ, աւելորդ բանից և շտախօսութիւն պէտք անդ ոչ են ,” :

'ի ճառս՝ յորս ոչ է արժանն պատմութիւն առնել, փոխանակ այնր օրէն է կարգել զբացատրութիւն նիւթոյն առաջմրկելոյ . որ ըստ վերոյգրեալ կանոնացս լիցի համառօտ, պարզ, ճշմարիտ, քաղցր և ազատ 'ի սեթևեթից :

ԳԼԵ.

ՅԵՂԳ՝ ՀԱՄԳԳ՝ԻՆ Ե՝ ՏԵՂԵ՞՞ (՝) :

ՆԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ Է մասն ճառին, յորում ատենաբանն փաստս բանականս 'ի մէջ բերելով՝ հաստատել և ամբաստնողէ զբան իւր: Սա նախապատիւ և կարեւոր մասն է ճարտասանական արհեստին. վասն զի 'ի սմին է տեսանել զուժգնութի և զզօրութի ճարտարիւսութե, առանց որոյ անհնար է հասանել կատարածին. և ամենայն նախընթաց և հետևորդ բանք առ 'ի սոյն կարգեալ են: Զի որպէս մարթ իցէ նմա ամոքել զստղս 'ի ճշմարտութի բանից իւրոց, առանց 'ի մէջ բերելոյ փաստս և պատճառս 'ի յազմահարել զնոսա, և 'ի հաստատել զոր ինչ յանձին կալու ցուցանել: Քանզի, որպէս ասէ Կիկերոն, յորժամ ըզփաստս մեր 'ի հանգէս հանցուք և զներհնարան քակտեսցուք, անդ լին իւրով բովանդակեսցուք զատենաբանութեն սպասահարկութի: Վասն զի և գործ ճարտասանութե, որպէս յոլով անգամ ասացաւ, այս է. որդիք և բռնադատել զմիտս և զկամս ունին զբաց 'ի խելամառնի ճշմարտութե և ուղղութե բանին իւրոյ. և սովին ստիպեալ և զկամս նոցա, յօժարեցուցանել զնոսա 'ի կատարել գործով զթելադրեալն բանիւ:

Առ այս հարկաւոր է գիտել զՏեղիս ճարտասանութե, և ասին տեղիք՝ Հտեմարանք ձեռնարկութեց, յորոց առնու փաստաբանն նիւթ բանից ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից: Զճարտասանական տեղեաց զօգուտն և զհաճ 'ի գործ ատենաբանին թէպէտ ոմանք առ ոչինչ գրեն, սակայն անաչառ իմաստասիրութիւն ակնարկեալ յիսկութի միոյ միոյ 'ի տեղեացդ՝ ատեն

Յ՝ Βεβαίωσις. Խ. Confirmatio. Դարձեալ անանին յոյս՝ ՀՀԱՄԳԳ՝ԻՆ ԸՄ ՍԵԻԿԳԵՒՍՊԻՍՏԻՍ, որ է ՀՀԱՄԳԳ, ՀՀԱՄԳԳ՝ԻՆ:

Յ՝ Τόπος. Խ. Locus. ԸՄ յոնական յայնիս՝ Topica անանին գիրք Կիկերոնի, որ յԵՂԳ՝ ճարտասանական բեղեմ:

նաբանն արտաքոյ սոցին ոչ այլ ուստեք գտանել ունի նիւթ պերճախօսութիւն : Ասան զի առ 'ի գիտել զամենայն խնդրոց զորպէսն և զգիտորդն , պարտ է զինն գործոյն քննել իմաստասիրաբար , և սահմանել զայն : Ամենայն գիտուած և գործ 'ի մասունս իւր բաժանի , և ահա թուարկութի մասանց : Ամենայն գործ ունի գնմանն և զներհակն , զպատճառն , զլուրջն թաց հանգամանս և զհետեորդն . թողում զայն ամ , զվկայս հաւատարմացուցիչս անցիցն անցելոց և զայլ ամենայն արձանագիրս իրացն ճշմարտութեան : Այս ամենայն , որ յամենայն գործս՝ որ զինչ և իցեն՝ երևին և ճշմարտին , ոչ այլ ինչ են՝ բայց նոյն իսկ ճարտասանական տեղիք , յորս արգ ձեռն արկանեմք աւանդել : Եթէ զնաիր ընտիր ճառս Արկերունի 'ի վերլուծութի մատուցես , գտանես զայնս քաղեալ բովանդակ 'ի տեղեաց ստաի , և ճոխացուցեալ պերճախօսութիւն :

'Ի տեղեաց են՝ որ ներքին են , և են՝ որ արտաքին . զներքինսն արհեստականս կոչեցին ոմանք , իբր զի ոչ ինքնին 'ի յայտ բերեն զփաստան , այլ ճանապարհ հորդեն և ուսուցանեն զեզանակ գտանելոյ փաստս : Իսկ արտաքինքն անարուեստք կոչին . քանզի 'ի յայտ բերեն ինքնին զապացոյցս , յորոց ատենաբանն անաշխատ առնու զկարեորս : Ըստ այսմ առէ Աուինտիլիանոս . « Զոմանս 'ի ձեռնարկութեց՝ արտաքոյ բանին առնու ատենախօսն , և զայլս 'ի նիւթոյ բանին յառաջ բերէ , և գողցես իմն ծնանի . վասն որոյ զառաջինսն անարուեստս անուանեցին , և զսոսա արուեստականս ,, :

Բազումք բազմօրինակ թուեն զներքին տեղին ըստ զանազանուէ նիւթոց , յորոց է քաղել ձեռնարկութիւն . մեք յինն բովանդակեցուք , որ են այսոքիկ . Սահման , Թուարկութի մասանց , Սեռ և Տեսակ , Նախընթաց և Հետեորդ հանգամանք , Յարակիցք , Պատճառք և Գործք , Նմանութիւն , Ներհականք , և Բազդաստութիւն :

ԲՐԺԱՆ է յառաջ քան զամենայն գիտել ճարտասանին , թէ զիմե՛ք բռնոն հարկանիցէ ճառել . զայն որոյ առաջին խնդրելին է՝ գիտել զքնուի իրին , զորմէ բանն է . և այն իսկ է Սահման , առաջին տեղի ճարտասանութեան : Առանց այսր բազում անգամ խոտան լինի ճառն ողջոյն , զի զքանս ստողին ոչ խնայամք . կամ թէ և համախոհ իցեմք ընդ նմա , այլ ոչ խելամուտով բանիցն՝ ՚ի անտօխ բանակոսիմք : Այս սահմանն է ըստ Դաւթի Անյաղթի՝ բան կարճառօտ՝ յայանիչ բնութեան ենթակայ իրի :

Ըստ կանոնաց տրամաբանից՝ պարտ է բաղկանալ սահմանին ՚ի մերձաւոր սեռէ , և ՚ի յեալին զանազանութենէ . այս է ցուցանել զսեռն կամ զտեսակն մերձաւոր՝ ընդ որով իրն այն պարունակի , և զզանազանութին՝ որ որոշէ զնա յայլմէ ամենայնէ անկելոյ ընդ նովին սեռիւ կամ ընդ տեսակաւ : Ըստ այսմ պատշաճական սահման է մարդոյ , Կենդանի բանական : Վասն զի պարսկակի մերձաւորապէս ըստ կենդանութեն ՚ի սեռի կենդանեաց . և բանականութին զանազանեալ զատուցանէ զնա յայլ ամենայն կենդանեաց եղելոց ընդ նովին սեռիւ :

Այս եղանակ սահմանելոյ՝ փիլիսոփայից սեփականեալ է . որք խնդրեն միայն զէական յատկութիս իրաց համառօտիւ ուսուցանել . իսկ ճարտասանն առ ՚ի հաւանեցուցանել և շարժել՝ ոչ շատ համարի զայս անպաճոյճ՝ սահման , այլ ընդլայնեալ ծաւալէ զայն , յառաջ բերէ զպատճառսն , զգործս , զբաղկացու մասունս , և ուրեք փոխակերպութիւնք , ուրեք նմանութիւնք , ուրեք ներհականօք ջանաց բացատրել զբանն . որովք յօրինէ ստորագրուի գիւրբմաց ամենեցուն . և ահա այս է , զոր անուանեն ճարտասանք ՍԵՂԳՈՒՅԻՆԻՆ՝ ահման : ՚ի ստորագրել ընդ այսմ օրինակի զքնուի իրաց , գիւրագոյն է խմանալ թէ քանի ձեռնարկութիւնք յա-

առջ Գան առ 'ի ցուցանել թէ արդեօք գովելն իշեն իրքն թէ պարսաւելի, օգտակար թէ վնասակար, սուտ թէ ճշմարիտ . և սովին պայման խնդրոյն ը միոյ յերկոց գլխոցն՝ զոր յանձին կալեալ իցէ՝ քաջ 'ի յայտ գայ : Ահաւասիկ զվերոյեղեալ արամաբանական սահման մարդոյ Վիկերուն պատէս ընդարձակէ ստորագրակա նաւն . « Կենդանիս այս նախաաւես, արթուն, բազմախորհուրդ, ուշիմ, յիշատակող անցեւոյց, լիահանճար և զգոն, զոր մարդն անուանեմք, սքանչեւահաշտարազու ստեղծաւ 'ի գերագոյակն նայ : Քանզի նա միայն 'ի բովանդակ ազգէ կենդանեաց և 'ի բնութեանց հազորդ է բանի և խորհրդոց . առ որով այլք ամենեքին անբաժ են այդմ : Զի զինչ, ոչ միայն 'ի մարդն՝ այլև 'ի բովանդակ երկնի և երկրի, գերագոյն քան զբան կայցէ . » :

Երեք կանոնք են սահմանաց . առաջին՝ համառօտութիւն, ոչ փխլխտփայականն՝ այլ որ ոչն ձգեացի անգր քան զպայման, և մի՛ աւելորդ իրս արտաքոյ բանին 'ի մէջ բերցէ : Երկրորդ՝ պարզութի, որով յանազօտ բացայայտութիւն հանցէ զիրն՝ զոր սահմանէ : Երրորդ՝ յատկութի, զի նմա միայնոյ պատկանեացին ստորագրութիւն, և մի՛ այլում բնաւ : Զոր օրինակ է թէ սահմանել որ կամիցի զծով յառաջ բերելով ըզտարածութի նորա, զխորութիւն, զուծականութիւն, սղբին չեն յատկութիւն ծովու զատուցիւք յայլմէ ամենայնէ . այլ պարտ է բացայայտել զկուտակութիւն ջուրց նորա, զաղիութի, և որ ինչ ըստ այսմ կարգի յատկութիւն են նորա :

Ըստ կանոնացս այսոցիկ Սարգիս վարդապետ (ն. 3. 4. 5. 6.) կամեցեալ համաբուն երևեցուցանել ըզկռտպաշտութի ընդ արծաթսիրութե, սահմանէ զաթարար զերկոսին, առ 'ի նոցունց յառաջ ածել զառաջարկեալն . ունելով բանին պատէս . « Ազէ՛ տեսցուք է թէ զինչ են կուռքն, է թէ ոչ յոսկւոյ և յարծաթոյ ուրուական պատկերս կանգնել . և զինչ այլ է պաշտօն նոցա, է թէ ոչ սիրելն զնոսա և երկիրպագանելն իբրև նայ : Եւ ոչ միայն յոսկւոյ և յարծաթոյ գոյ զկուռսն 'ի պայծառագոյն նիւթոցն և 'ի զարմանալեաց տգէտ մարդկանն, այլև յայլ ինչ վաթթարագոյն նիւթոց, պղնձոյ ասեմ և երկաթոյ, 'ի քարանց և 'ի փայտից, ուստի զմեռելոտի պատկերսն

քանդակեալ՝ պաշտօն նոցա մատուցանէին : Արդ ոչ
սպաքէն նկարագիրք ոսկիք էին , որոց նոքա զերկր-
պագութիւն մատուցանէին : Զի՞նչ այլ ինչ է ոսկին՝
որ 'ի մէնջ պատուի և պահի , քան զպատկեր թաղա-
ւորական՝ որում մէքն կալիք 'ի ծառայութե , և զո-
հեմք՝ ոչ զուստերս և զգաստերս , այլ զհոգի և զմար-
մին : Զմինն 'ի հոգս և 'ի ծուփս մաշելով . իսկ զմիւսն
'ի չարաչար ծառայութիւս մեռուցանելով : Հոգովքն
վարակեալք անհանգիստ 'ի տուէ և 'ի գիշերի , ամե-
նեցունց ատելի գոլով և թշնամի . և քան զգազան
մի չար և անընտել ագահութիւն երեւի : Տեսե՛ր զագա-
հութեն կռապաշտուի . քանզի որ ունինն զնա՝ զան-
ընդ մամոնային փոխանակեն , որպէս յայնժամ ապե-
րախոն Իսրայէլ ընդ որթուն յանապատին , :

Կիկերոն 'ի Հրաշաճառան այսպէս սահմանէ պերճ
բանիւ զմեծատունն և զաղքատն : « Ո՛վ իցէ մեծա-
տուն , կամ զո՞ արժան իցէ կոչել : Ինձ մեծատուն
թուի այն , որում է ճոխութիւն բաւական յաղնուա-
կան վայելս կենաց . որ ոչ ինչ աւելի խնդրէ , ոչ ի-
միք փափաքէ , և ոչ ըզձանայ իմիք : Միտք քո զքեզ
մեծատուն համարեսցին , և ոչ բանք մարդկան , և ոչ
ստացուածք քո . մի ինչ քեզ պակաս դրեսցի , և մի
առաւելադուռնից ակն գնիցես : Եթէ իցեն քեզ ինչք
բաւական և լցին պէտք քո , շատ է , և մեծատուն ես .
ապա թէ առ այնպէ ցանկուէ ընկից՝ ոչ ինչ 'ի շահից
խոտան համարիս , և հանապազօր նենգես , պատրես ,
պահանջես , դաշինս կուես , կորդես , և յափշտակես ,
եթէ զընկերսդ մերկես , թէ զգանձան կողոստես , թէ
բարեկամացդ կտակի ակնկալեալ մնաս , այդ ան՝ ոչ
մեծատան՝ այլ կարօտելոյ նշանակք են : Զսիրտ մար-
դոյ մեծատուն անուանեմք , և ոչ զարկեղս նորա . զի
թէ և արկեղք լցեալ իցեն քո , այլ յորժամ զքեզ
դատարկ տեսանեմ , ոչ ևս մեծատուն կոչեցից զքեզ .
զի գովին , որչափ շատ իցէ առն իւրաքանչիւր , չափի
ճոխութեն պայման : Ո՛վ անմահ անձ . ոչ իմանան
մարդիկ՝ եթէ որպէս չափաւորութի գիտէ առաւե-
լով զեկամուտս : Շահի ոմն 'ի կալուածոց իւրոց վեց-
հարիւր դահեկանս . իսկ ես յիմոցն հարիւր : Կամ
որ ոսկեձեղուն յարկս կանգնէ 'ի գիւղս , և յատակս
կճեայս , նկարս , արձանագիրս , և որ կարասեօք լը-
նու զտունն , և անբաւուն զգեստուց փափաքսդ է ,

ոչ միայն ամենայն ծախքն անհամեմատք են ընդ մօից
 կաշուածոցն, այլ և ընդ ատկոսին: Իսկ յիմոց գոյզն
 մօից 'ի բաց հանեալ զծախս փափաքանաց իմոց, տա-
 կաւին յաւելու: Արդ ո՞ր յերկուցս մեծատուն իցէ.
 որում պակասէն, թէ որում առաւելու. ո՞վ է որ կա-
 րօան իցէ, և ո՞վ որ յոյժացեալ. այն, որոյ որչափ յոր-
 դեն ստացուածք՝ զաւելին խնդրէ, թէ նա՞ որ իւ-
 րովքն լիացեալ է: Ոչ թուով համարոյ, այլ 'ի սեղա-
 նոյն և 'ի հանդերձանացն սահմանի հարստութեանն
 չափ. չցանկալն՝ մեծութի է. չծախելն՝ եկամուտք
 են, բաւականութին՝ մեծ և հաւասար ճոխութի է:
 Ապաքէն եթէ քաջածանօթք իրաց իրաց՝ մեծագին
 համարին զմարգս և զանդատանս, զի ստացուածքն
 այն բնաւ ոչ ապականին, ապա քանի՞ առաւել հա-
 մարեցի տուաքինութի՝ որ ոչ յափշտակի և ոչ յա-
 դարտ վարի, ոչ նաւաբեկութի՝ ծախի և ոչ հրկիզու-
 թի, ոչ մրկաց և ոչ ժամանակաց այլայլութի ա-
 որականի. որովք որ միանգամ ճոխացանն՝ միայն նոքա
 եղեն մեծատունք, զի նոքա միայն 'ի ձեռին ունին
 զպտղաբերան և զյաւերժականս. միայն նոքա շատա-
 նան որովք 'ի ձեռին ունին. զի այս սեփական է հարս-
 տութեան: Շատ համարին զոր ժառանգենն, փա-
 փաքեն և ոչ իմիք, անկարօտք են, և պակասէ ինչ
 ոչ նոցա, և բնաւ ինչ ոչ խնդրեն: Այլ յանմտացն
 և յընչաքաղցից, որոց կեղտկարծ և ըստ դիպուածոյ
 միայն է ճոխութի, և միշտ առաւելագունին 'ի խրն-
 դիր են, ոչ ոք է 'ի նոցանէ որ շատանայ 'ի ստա-
 ցեալն: Զնոսա ոչ միայն թափուրս կոչել արժան է
 'ի մեծութենէ և 'ի ճոխութենէ, այլ մանաւանդ տը-
 նանկս և աղքատս, : Աւասիկ երկոգեան ևս Սարգիս
 վարդապետ և Նիկեոն, գեղեցիկ ձեռովք և փոխակեր-
 պութիք և հանճարեղ իմաստութի զարդարեն զտեղիս
 զայս ըստ կանոնացն ընդ լայնման՝ զորս եղաք 'ի վերոյ:

ՊՐԱԿ Բ.

Յաշտ. Թաւրիւնէ մասնց:

ԹՈՒԱՐԿՈՒԹԻՒՆ մասանց 'ի համար բերէ զմա-
 սունս՝ յորոց բոլորն բովանդակի. որպէս զի յայտ առ-

նեղով որ ինչ պատկանի միոյ՝ ի մասանցն, զբոլորէն տա-
ցէ իմանալ: Այն բաշխէ զցուցանելի առաջարկութիւն
յամենայն մասունս իւր իսկականս կամ ի մտաւորա-
կանս: Եւ լինի բաշխումն ըստ իրաց իրաց յայլեաց
նիւթս՝ յորոց իրն կազմեալ է, ի տեսակս իւր զորս
ընդհանուր տարածութիւն իւրով ընդ ինքեամբ բո-
վանդակէ, ի պատճառսն զանազանեալս՝ յորոց յա-
ռաջ գայ, ի գործս՝ զորս առնէ, ի ժամանակս՝ յորս
իրն այն լինիցի, և յայլ հանգամանս, և առ հասա-
րակ յամենայն ինչ, որ իւրիւ կցորդին ընդ առաջար-
կեալ նիւթոյն:

Երբեակ կանոնք են թուարկութե մասանց. նախ՝
յայնչափ մասունս բաշխել որչափ յոգք իցեն և ման-
րամասունք իրացն, և մի՛ տարապարտուց ճշմանը-
վասն զի յառաջբերութի մանրիկ իրաց ոչ ինչ աղ-
ղումն տայ:

Երկրորդ՝ զնման և զհամաբուն մասունս առ մի-
մեամբք դասաւորել, զի ուժգնուի հետեւութե նոցա
զօրագոյնս ազդիցի:

Երրորդ՝ մի կրկնել զնոյն մասն, թէ և այլովք
բանիւք. զի տաղտկացուցիչ է: Ըստ կրկին օրինա-
կաց, որով մարթ է ի թիւ արկանել զմասունս,
կրկնակի կազմի ձեռնարկութի յայսմ տեղոյ: Առա-
ջին՝ ի մէջ բերելով զամենայն մասունս, կամ գէթ
զամբողջականս. զի նոքօք հնար է զբոլորն ընդունելի
ցուցանել: Երկրորդ՝ մերժել զամենայն զմասունս,
որով ինքնին մերժի բոլորն. քանզի յայտ է՝ թէ ուր
մասունքն բովանդակ ի բաց հերքին, անդ և մարմինն
և բոլորն. զի բոլորն ի մասանց բաղկանայ. իսկ ի
քակտել մասանցն, ոչ ևս մնայ բոլորն:

Օրինակ առաջնոյն. Նարեկացին (Էջ.) նաւու նմա,
նեցուցեալ զհոգի իւր, այլաբանութիւն ի թիւ արկա-
նէ զաղէտս վտանգելոյ նորա յերեսաց արեկոծութե՝
«Մինչդեռ չուէի ես յանհոգուն անտարակոյսն վըս-
տահութիւն, դոյզն կասկած արկածից ի միտ բերելով
առ խորոց փոքր միջոցին, որ ի մէջ հանգստեանն
և աշխատութեն, իբր այն թէ հասեալ իցէ ձմեռն
յամարայնի, բքաբեր հողմով ժամանեալ երեքալեանն
գիմակցութիւն, ամբոխեաց զհանգարտութին: Ուստի
նաւն ի բախմանէ վայրենի արեացն խորտակեցաւ:
Թեւոյն ձեռնարկուի քայքայեցաւ, կայմն ամբառձ-

ման 'ի կայից իւրոց խլեցաւ, առադաստին թռչարան
յանկարկատելի ծուէնս պատառեցաւ. շինուածոյն
շուք անզարդեցաւ, առաստանք ձգողականացն խղեցաւ,
տեսարան գլխոյն դիտակի խոնարհեցաւ, աստուան
դակինն պարան կտրեցաւ, ասպաւինուածինն խարսխին
լուծաւ. լուծք ստուարք ամուլիցն կցորդուածն բա-
ժանեցան, սամբռ ուղղւացն հետոց դաւարեցան, լաստ
հիմանն հաստարանի ընկղմեցաւ, ղեկացն կառուց-
մունք անդրէն սուզան. չուոցն յարմարութի պակա-
սեցան, ողնափայտին պտտապարան խկոյն բեկաւ,
կապարանք զտին հաստուածոյ յօշոտեցաւ, գողք
ամբիօրման ծոցոյն կազմածոյ անարդեցան, խելք շրթ-
թանցն եղբրաց խախտեալ ոստեաւ. պաղպաղունք
բազմականացն անկեալ բարձաւ, վանդակապատին
վայելլուածի յատակեցաւ, դահաւորակին հանգստա-
րանն շփոթեցաւ, մածմունք տախտակաշարք 'ի միա-
բանութենց միմեանց անջատեցան, հեղոյսք պնդման
բեւեռացն քարշեցան: Արդասիք իրին՝ յիշատակարան
ողորոյ ինձ նմանեցաւ: Նաւուղիղն հանդէպ նաւին
դեգերեալ ողբայ, ձեռն 'ի ծնօտի եղեալ արտասուաց
գետս իջուցանէ,,:

Գարձեալ և Գրիգոր Թճաբան 'ի միրտութեն ճա-
ռին 'ի թիւ արկանէ շքեղ բանիւք և քաջարուեստ
ընդլայնմամբ զամենայն հասակ մարդկան և զամե-
նայն վիճակ, յորս պարտ է մարդոյ կռուել զհօ-
գեոր մարան ընդդէմ տառանայական հնարից. ասէ.
«Մեծամեծք են, յաղաքս որոց պատերազմիս. մե-
ծամեծաց պէտք են քեզ և ամբուածենց: Առաջի արկ
զվահանն հաւատոյ. երկնի 'ի քէն հանդերձ զինուն
մարտնչել, վասն այնորիկ մերկացուցանէ զքեզ 'ի
շնորհէն, զի ըմբռնեսցէ գիւրաւ անդէն և առանց
պահպանութեն: Զամենայն հասակէ բուռն հարկա-
նէ, զամենայն տեսութէ կենացս. յամենայնէ պար-
տեսցի: Մանո՛ւկ ես. ընդդէմ կաց ախախցն, հանդերձ
մարտակցաւն. յմյ 'ի գունդն թուեսցիս: Նահատա-
կեցիր ընդդէմ Գողիազայ, հար զհազարս կամ զբիւ-
րըս. յայնպիսի հասակի վայելեալ, այլ մի՛ ներեսցես
Թառամել մանկուէդ՝ անկատար հաւատով մեռեալ:
Ծերունի՛ ես, և 'ի հարկաւոր ժամագրութին մերձ.
'ի յալեացդ պատկառեա, տուր զոր պահանջիս զե-
մաստութին՝ փոխանակ ընդ որոց ունիս այժմ զմտա-

կուրուծիդ . սակաւ աւուրցդ օգնեալ , հաւատալ ծե-
րութեդ զմաքրութիդ : Ընդէր երկնչիս 'ի մանկութե-
ն և 'ի ծերութեդ և 'ի վերջին շունչդ , և կամ դու մասս
մեռեալ լուանայոյն , զի առաւել ողորմելի լիցիս քան
թէ առելի , և կամ հաւանիս հեշտութեց նշխարաց՝
որ կենաց նշխար ես : Գարշելի է հասակաւ զառա-
մանալ , և ոչ զառամանալ 'ի պակշտութենէն , այլ
կամ ախտանալ զայնոսիկ և կամ կարծիս տալ յա-
ղագս հանգերձելոյն առ մաքրութին : Տղայ է քեզ-
մի առցէ Ժամանակ չարութեն . 'ի տղայութեն սրբեցի ,
իմաստութեն նուիրեացի Հոգւոյն : Դու երկնչիս 'ի
կնքոյն յաղագս տկար բնութեդ , իւ բերրի փոքր ես
մայր և սակաւահատ . բայց Աննա նախ քան զծնա-
նելն խոտտացաւ և նուիրեաց ւայ , և ծնեալ՝ քահանայ
վաղվազակի եղանէր , և քահանայական զցեստու օր
նոյց . ոչ 'ի մարդկայնոյն երկեաւ , այլ ւայ հաւատաց :
Ոչինչ պէտք են քեզ հմայից և յուսթաց , և որ չար
'ի ներքս մտանէ գողանալով յինքն յայ զբարեպաշ-
տութին , և թեթեամտացն տաս նմա զերթառաար-
դութեն զմեծութեն պահպանարան : Եթէ տակաւին
ևս կուսուք նահատակին , մաքրութի կնքեցիր . զսա-
արա կենացդ հաղորդ և հասակակից , սա յարմարեցէ
քեզ և զվարսդ և զբանն , զամենայն անդամս , զա-
մենայն շարժումս , զամենայն զգաստութիդ նմա հա-
ւատալ , զի զքեզ զարդարեացէ և տացէ գլխոյ քում
պսակ շնորհաց , և պսակաւ փափկութե պաշտպա-
նեացէ զքեզ : Կտպեալ ես ամուսնութի . և կնքովս
ընդ նմին կապեցիր : Զսա բնակեցո ընդ քեզ , զողջա-
խոհութեն պահապանս . քան զորքանս ներքինիս , քան
զորչափ զգրուես ամրագոյնս ևս իցէ . ոչ ևս չեմարմ-
նոյ հաղորդեցեր , մի՛ երկիցես 'ի կատարելութենէս .
մաքուր ես և յետ ամուսնութեն : Իմ է վտանգն .
ևս եմ յարգարիչ , ես զփեսայդ զգեցուցանող , ոչ վասն
զի կուսուին պատուականագոյն՝ յանարգագոյնս իցէ
ամուսնութին : Նմանեցիր Քրիստոսի սուրբ փեսայ-
ածուին և փեսային , որ և սքանչելագործէ 'ի հար-
սանիսն , և պատուէ զամուսնութին . մերձաւորու-
թիւն հարսանիքն և եթ լիցին պատճառք , և աղանդի
փափագանաց անընդունակք : Զմին միայն խնդրեմ-
առ 'ի պարգևս զամբուին . և տուր պարգևին զարը-
բութին 'ի գէպ Ժամանակի , մինչ դեռ աղօթիցն ա-

ւաջի կան դաշինք և պատուականագոյն պարապումն :
 Եւ զայս 'ի հասարակաց խոստովանութենէն և յի-
 մաստութենէ ոչ օրինադրեմ, այլ խրատեմ. և 'ի քոց
 ինչ յաղագս քո առնուլ ակորժեմք, և հասարակաց
 ձերոց զգուշութեց : Գլխաւորելով ասել. ոչ են ոչ
 կեանք, ոչ գործք, որում ոչ է սա օգտակարագոյն :
 Ընկալ որ յիշխանութեդ ես՝ զսանձս, որ 'ի ծառայ-
 ութեդ՝ զուգոսպատութիս, որ 'ի արամութե՝ զմիջ-
 թարութիս. աղքատդ՝ զանկապուտ փարթամութիս,
 ճոխդ՝ զքարի որոց ունիս զմատակարարութիս : Մի
 ինչ բազբադեցես, մի ինչ արուեստաւորեցես հա-
 կառակ քո փրկութեդ ։

Օրինակ երկրորդին. Կա ինքն Կարեկացին դար-
 ձեալ 'ի թիւ արկեալ զամենեօին՝ յորս մարթ էր ա-
 պաստանել Մանասէի յետ մեղացն, ցուցանէ զի և
 ոչ առ մին հնար էր ապաւինել նմա. ապա ուրեմն զի
 և իսպառ հատեալ էր յակնկալութի : (ԾԶ.) « Առ
 ւած ոչ գոյր դառնալ, զի ուրացեալ էր զնա. զԱք-
 րահամ ոչ էր յիշել, զի խորթացեալ էր 'ի նմանէ .
 Իսրայէլիւ ոչ էր պարծել, զի տարագիր էր անուան
 կոչմանն մեծախորհուրդն շնորհի : Զգաւթեան երգ
 ոչ էր նուագել, զի կշտամբիչ էր նորին . 'ի քաւա-
 րանն ոչ էր մերձենալ, զի պղծեալ էր զնա . 'ի տա-
 պանակն ւածագիծ ոչ էր ապաւինել, զի ընդ գարշու-
 թե ձուլածութիւն էր փոխանակեալ. առ Ահարոն ոչ
 էր աղաչել, զի փնասապարտ էր առ նա. առ մերձաւոր
 մարգարէիցն գունդ ոչ էր դիմել, զի սպանող էր նո-
 ցա ։ Ապա զհետ բերէ թէ այսպիսում մեղուցելոյ,
 որոյ չկայր ուստեք դարման, ողորմեցաւ ւած :

Շնորհալի հայրապետն մեր յատենաբանութե իւ-
 րում յօրինակ բերելով զքաղմազարդ առաքինութիս
 նախնի հայրապետաց, մի առ մի բերելով 'ի մէջ զկա-
 րեոր առաքինութիս նոցա, յարէ խոնարհութեամբ
 զնուագել իւր յիւրաքանչիւրոց անտի առաքինու-
 թեանց :

Խոսլացի ոմն՝ հռչակաւոր մատենագիր՝ գրելով առ
 բարեկամ իւր, իբր անբաւական 'ի պատմել զարուխ
 զօրագլխի ուրումն՝ որոյ ոչ ինչ արարեալ էր 'ի
 պարզմի, ասէ հենդնելով. « 'Ի քանի պատերազմունս
 դաւաճա, քանի գունդս ճակատեցոց, զոյս 'ի փախըս-
 տականաց քաջաւերեաց, զքանի թշնամեաց վատթա-

րեաց զգորս, զոյս ոմանս գերի վարեաց, քանի աւարս
անկածս, կապուտս, դրօշս զինուորականս յառաջոյ
իւր խաղացոյց, քանի բանակս առ զԹշնամեաց, քա-
նի գաւառս նուաճեաց. գու ինքն ասա. ասա գէթ
զմին, զի իմ և ոչ զմին լուեալ է. իսկ զորն գրեցից ։

ՊՐԱԿ Գ.

ՅԵՂԳ՝ ՍԷՒ Ե՝ ՏԵ՝՝ԻՒ ։

ԱԵՒ ասի հայեցումն հանրականին առ բազումս
զանազանեալս, զորս ընդ ինչեամբ բովանդակէ ։ Տե-
սական պարունակի ընդ սեռիւ, իբրեւ մասն ընդ բոլը-
րիւ ։ Օրէն է ձեռնարկել 'ի սեռէ և 'ի տեսակէ, 'ի
միոյն անցանելով 'ի միւսն. խօսել նախ զայնմանէ՝ որ
բազում ինչ պարունակէ ընդ իւրեւ, և ապա իջանել
առ մասնաւորն՝ որ սեռական է առաջարկեալ խըն-
դրոյն. ցուցանելով զի որ ինչ յանկաւորն է հանրա-
կանին կամ բոլորին, հարկաւ պատշաճի և մասնա-
ւորին պարունակելոյ յայնմ ։ Զոր օրինակ պարտ է
պատկառ կալ արդարութեւ, քանզի և պարտիմբ ուղ-
ղել զառաքինութի գլխովին՝ որ զայն ընդ իւրեւ ունի ։

Այս տեղի առաւել յաճախեալ է, և է իբր հա-
տարակ տեղի. տակայն զգուշութիւ պահանջի՝ մի տա-
րապայման յերկարել զբանսն 'ի սկզբան անդ, զի մի
տաղտկուի տալէ լսողոյ՝ մինչև մատուցեալ 'ի նիւթ
առաջագիր բանիցն ։ Վասն որոյ չէ արժան ձեռնար-
կել 'ի հեռաւոր ընդհանուր գիտելեաց, այլ 'ի մեր-
ձաւորաց. և այն համառօտիւ, զի գիւրաւ յաջողեացէ
'ի մասնաւորն իջանել. և մի անոճ կազմել զբանն,
այլ ճարտարութիւ ոլորել. որպէս զի թագուն կացցէ
արհեստն, և ազգեցութի նորա բացերեւ յայտնեացի ։

Սարգիս վարդապետ յընդհանուր վարդապետուէ
իծային բանից՝ այդպէս իջանէ 'ի մասնաւոր վարդա-
պետութիւն Պետրոսի առաքելոյ. (յ՝ԷԷ. Խ. Պէտր.)
« Բանք աստուածայինք ամենայնք արդիւնադործք
են և շահաւորք. և 'ի ձեռն քաջաց և առաքինեաց
ցուցանեն աշխարհի գոչողական ձայնիւ հարթ և
կազմ զսկիզբն և զմէջն և զծայրն բոլորովին, յերեսս
բերելով լուսաձև յայտական տեսուած ։ Զոր այժմիկ

մեծն Պետրոս արեգակնաբար ծաւալեցոյց 'ի միտս մեր բան լուսափայլ առ ծնունդս խկապէս բարւոյն, ապրերն կենարար բղխմանն 'ի ծարաւի և 'ի մեռեալս վայր մարգկայինս բնութիւն, տալ մմա մասն կենդանութիւն. և մանաւանդ առնուլ զմեռեալն, և խառնել 'ի կենդանութիւնս ։

Կիկերոն յայսմ տեղւոյ ձեռնարկէ 'ի ջատագովութեն Արքիայ քերթողի. ուր 'ի ներքս ածեալ զքաջութիւն նորա 'ի քերթուածս՝ որ իբր մասնական ինչ է, անտի 'ի վեր ելանէ 'ի գովեստ ընդհանուր քերթողութեւ. և 'ի նոյն յաւելու. « Արդ դատաւորք, մի անսուրբ ինչ գրեացի առ ձեզ՝ որ մարգասիրութեամբ օրերձացեալդ էք՝ անուն այսր քերթողի, զոր ոչ իշխեսաց ազարտել երբէք խուժագուժ անգթութիւն ։ Վէմք որձաքաշք և անապատք պատասխանի տան ձայնից. յոլով անգամ գազանք վայրենիք ողորին և հանգարտեն 'ի ձայն երգոց. իսկ մեք հրահանգեալքս 'ի մարդս լաւագոյնս՝ ոչ շարժիցիմք 'ի ձայն քերթողաց ։ Կողովոնացիք քաղաքացի իւրեանց գրեն զհոմերոս, քիացիք յիւրեանս ձգեն զնա. սաղամինացիք զնոյն երկրորդեն, և զմիւսնացիք ձայն բառնան՝ թէ նոցա է, որք և 'ի նմին քաղաքի անդրի կանգնեցին նմա ։ Թողից և զայլ քաղաքս, որք ընդ իրեարս զայն մանէ մրցին ։ Արդ նոքա զայր օտարական վասն բանաստեղծութեն տակաւին և յեա մահուն խնդրեն. մեք զայրդ կենդանի, որ և կամօքն և օրինօք մեր է, 'ի բաց մերժիցեմք ։ »

Եղանակ ձեռնարկութե 'ի սեռէ առ տեսակն վարի առաւել 'ի սկզբունս ճառից և 'ի յառաջաքանութիւն, որով ատենախօսին ճանապարհ հարդեալ ճառիցն, անարգել յառաջ խաղայ 'ի նոյն ։

'ի տեսակէ առ սեռն կամ յանհատից առ տեսակն լինի ձեռնարկ, ծանուցանելով նախ զտեսակացն կամ զմասնականաց հանգամանս, և անտի անցանելով 'ի լաւութի կամ յանպիտանութի հանրականին. և այս առաւելապէս օգտէ ատենարանին առ 'ի գլուխ հանել զգծուարին ձեռնարկս. զի մի առ մի մերժելով կամ հաստատելով զմասունսն, գիւրին է այնուհետեւ յարմարել 'ի նոյն և զընդհանուրն ։

Կիկերոն 'ի ջատագովութեն Դեոտարայ գաղատացւոց արքայի, ցուցեալ Կեսարու մի ըստ միովէ զվաս,

տակա նորա և զմիամտութի, զհետ բերէ զճշմարտութի ընդհանուր առաջարկութի իւրոյ՝ թէ անիրաւ է թշնամի համարել զնա. «Կա ինքն, առէ, հպտտակեաց օգտի քում յաղէքսանդրեան պատերազմին. նա ինքն զգօրս Գոմեափոսի զառնն երևելայ ընդ յարկօք իւրովք և իւրեան թոշակօք խնամեաց. նա ինքն արծաթ յղեաց յեփեսոս առ այրն, զոր դու ընտրեցեր յամենեցունց իբրև հաւատարիմ և մեծախորհուրդ. նա ինքն դարձեալ երկիցս և երկցս յաւել տալ դրամս ՚ի պէտս պատերազմիդ. նա ինքն ՚ի կշիռ վտանգին արկ զանձն, և ընդ քեզ միջամուխ եղև ՚ի ճակատամարտդ ընդդէմ փառնակայ. և զքո թշնամիդ՝ իւր թշնամի համարեցաւ: Արդ եթէ այնպիսւոյն խորհուրդ իսկ կալեալ էր սպանանել զքեզ ՚ի տան իւրում, անմարթ էր քեզ կասկածել ընդ նա. թայց եթէ ցնորեալ համարելիւ զնա»:

ՊՐԱՎ Դ.

Յաշտո Կալիւնիայ և Հեփեսոսի հանգամանայ:

ԿԱԽԸՆԹԱՅ կոչին անցք և գիպուածք, որոց հարկաւ զհետ գան այլք. իսկ հետևորդք՝ զհետ եկեալ գործք, որոց հարկ է ունել սկզբնապատճառս: Զոր օրինակ ծագեաց արև, ապա ուրեմն տիւ է. զի անհնար է ծագել արևու, և չառնել տիւ: Այսպէս և ՚ի հետևորդէն. տիւ է, ուրեմն ծագեալ է արեգակն:

Այս տեղի ազգողագոյն է, և մեծապէս օգնէ ՚ի կազմել հաւատարի գուշակութի հզօր ձեռնարկութիս: Զի եթէ արդարև նախընթաց գործն եղեալ իցէ, անժխտելի է հետևորդն, եթէ հարկաւ և ըստ բնուէ իւրում հետևեցուցանէ զայն: Զի ամենայն գործ, թէ բնական և թէ արհեստական, իբրև սկսանի ելաւ նել ՚ի գոյ՝ հարկաւ կից իւր ունի զմէջն և զկատարածն. ապա թէ ոչ, ոչ անցք ասին այնք և ոչ գործ բնութի: Որպէս թէ ասիցեմ. ՚ի խէթ և ՚ի թշնամութի վառեալ էր քո ընդ ումք, և սպառնայիր դու նմա: Աւտսիկ նախընթացք: Սպանաւ նա, և

Թագեարդ դու . ապա ընդ կտակածանօք հս : Աւասիկ հեռեւորդք :

Քաջն վարդան յատենախօսութեան իւրում ըստ այսմ օրինակի ցուցանէ 'ի նախընթացից զհետեւանս հարկի առ ԹԺ ապաւինելոյ իւրեանց : « Զերկուս և յերիս կռիւս տէրն ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ . որպէս զի զանուն քաջութեն . Ժառանգեցաք , զգօրսն արքունի չարաչար հարաք , և զմոզան անողորմ ատաղեցաք , և զաղծութի կռապաշտութեն 'ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք . զանօրէն հրաման Թագաւորին եղծաք տալականեցաք , զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք . լեռնացեալ ալիքն դաշտացան , բարձրադէզ փրփուրն պայթեցաւ , դաղանացեալ սրտմառնին դադարեաց : Ար 'ի վերայ ամպոց յորտայր , նկուն եղեալ գտաւ 'ի ներքոյ քան զսովորական բնութին՝ Ը մեզ խօսելով , » :

'ի հեռեւորդաց յանդիմանէ Կիկերոն զայր ոմն պարտաւոր 'ի սպանուէ . առէ . « Զի թէ նա սրով սպանաւ , և դու թշնամիդ նորա ըմբռնեցար անդէն առ տեղեալն՝ արիւնամած սուր 'ի ձեռին , և ոչ այլ ոք բաց 'ի քէն գտաւ անդ , և դատաստանս 'ի վերայ քէն , և դու միշտ ըմբոստ կաս , զի՞նչ այլ ևս երկբայեւի իցէ զքէն վասն եղեռնաւոր գործոյդ » :

ՊԲԱԿ Ե .

Յաւագն Յարախից հանգամանց :

ՅԱՐԱԿԻՅՔ ասին այն ամենայն հանգամանք , որ թէպէտ ոչ հարկաւ՝ այլ սովորաբար զուգընթաց գտանին յամենայն պատահարս : Զայսոսիկ 'ի ներքորերէ ճարտասանն՝ քննելով զորպէսն գործոյն , զպատճառն , զտեղին և զայլ կտրեւոր հանգամանսն . որովք սաստկացուցանէ կամ նուազեցուցանէ զգործն : Այս տեղի պատրաստէ ատենաբանին ասպարէզ ընդլայնելոյ զբանսն , մանաւանդ 'ի պատմութիւն իւրաքանչիւր խնդրոյ . և յայանագոյն ծանուցանէ զպայման քանակութե խնդրոյն : Զի 'ի կացրդականն մարդ է սովմբ մեծացուցանել զիրն ներքողելի , և յատենականս աղպաւորագոյն ցուցանել զծանրութի կամ զթեթեւութե :

Թի յանցանացն, և զօրացուցանել նովաւ զձեռնարկուԹին :

ՅուԹ վերածին յարակից հանդամանք . յորոց գոնեայ կէսք գտանին յամենայն գործողութիւս . և են այսոքիկ . Ով . Զի՛նչ . Ուր . Որով . Քանիցս . Ընդէ՛ր . Զխորդ : Ո՛չ . մտածէ զարարող գործոյն , զորմէ բանն է . յորում յիշատակին վիճակ հայրենեաց նորա , տիոցն , ազգին , սննդեանն , տարազու կենացն , վաստակոցն , հետապնդութեն , ճոխութեն , ևս և արտաքին կերպարանացն և զգեստուցն : Զի՛նչ . քննէ ըզգործն եղեալ , և զհետեանսն՝ որ յառաջ եկին անախ , օգուտ կի՞ փասս : Ուր . զհանդամանս տեղւոյն յորում գործն կատարեցաւ . որպէս Թէ սուրբ տեղի իցէ կի՞ անսուրբ , հասարակաց Թէ առանձնական : Ուր . զգործակիցսն և զընկերս գործոյն : Քանիցս . զկրկնուի խորհրդոյն կամ գործոյն : Ընդէ՛ր . զպատճառս և զառիժան՝ որք յառաջացուցիչ եղեն գործոյն . զի պատճառն զբազում իրաց այլափոխէ զկերպարանս : Զուրդ . զորպէսն գործոյն ցուցանէ , արդեօք կանոնս դաւաճանութե՞ եղև Թէ յանկարծ : Եւր . զժամանակն ցուցանէ յորում եղև այն . յարգելեալ ժամանակի Թէ ոչ . ի դէպ ժամու Թէ տարաժամու . ևն :

Տուղիոսս Վիկերոն ՚ի միլոնեան ատենախօսութեն՝ ՚ի տեղւոյէ աստի հանէ ձեռնարկս առ ՚ի ցուցանել Թէ Վղողիոս է դաւաճանն : Յանիէ նորա՝ Քանզի միշտ անդգամ գտաւ Վղողիոս , սովորեալ ՚ի զղուել և ՚ի նեղել զայլս : ՚ի Գործոյն . Քանզի ական յանգիման ամենայն տեսողաց յարձակեցաւ ՚ի վր նր սպառազի նեալ , որում բնաւ ոչ ական ունէր Միլոն : ՚ի Գեղոյն . Քանզի ընդ առաջ ել նմա յանձուկ ճանապարհի , ուր շուրջանակի դահաւանդք էին , և դիւրաւ կարէր ընկճել զնա : ՚ի Գործոյն . Քանզի կացուցեալ էր արս զինու վառեալս ՚ի վերայ քարաժայռից , որք հաբին զծառայս Միլոնի . ունէր և զայլս ընդ իւր , որք շուրջ սրտեցան զկառօքն : ՚ի Ինքնութենէ խորհրդոյն . Զի յոլով անգամ դարանեալ էր , և մահ սպառնացեալ Միլոնի . և զի կերպարանեցաւ իմն փոխել զճանապարհ իւր ընդ գալուստ նորա : ՚ի պատճառէն . Քանզի Միլոն միշտ ամբարտակ ընդդէմ կանգնէր չարուն խորհրդոյն Վղողիոսի . և վասն այնր միշտ ատեցեալ էր ՚ի ամանէ : Յեղանակէն . Քանզի Վղողիոս ընդդէմ

սովորուէ իւրոյ՝ ի վր ճանապարհին եւ ը առաջ Միւր
նի, որ համօրէն ընտանեօք իւրովք փակեալ նստեալ էր
ի կառս : Ի ծանալէն . Զի չկային ինչ պատճառք
զճանապարհան հանդիպելոյ կզոգիտօի յայնմ ժա-
մու եւ ի տեղեոջ, բայց զի գարանեալ մնայր հասա-
նելոյ ատելոյն իւրոյ :

Է տեսանել ի գիրս խմատուծէ (ԺԷ . 14 .) զան-
դրանկածախ պատուհասն եգիպտացւոց յարակից
հանգամանօքն չքնաղ նկարագրեալ : Ե՞րբ . Մինչեւ
խաղաղութեն պատեալ էր զամենայն, եւ այն ինչ գի-
շերն իւրով արագութեն ընդմիջէր : Ո՞չ . Ամենազօր
բան քո յերկնից յաթոռոց արքունեաց սաստիկ պա-
տերազմօղ ի մէջ ստոականն երկրին հասանէր : ԶԻ՞նչ
Սուսեր պողովատիկ՝ զանաչառ հրամանդ քո բերեալ
եւ ի մէջ անցեալ զամենեւին ընդր մահուամբ . անդ
առ երկնիւք քերէր, եւ այսր յերկիր հասանէր : ԶԻ՞նչ .
Յայնժամ վաղվաղակի ցնորք անհնարին երազոց խռ-
վեցուցանէին զնոսա, եւ արհաւիրք անկարծք ի վե-
րոյ հասանէին : Եւ այլ ոք այլուր անկեալ կիսամահ,
վասն որոյ պատճառանաց մեռանէին՝ յայտ առնէր :
Ը՞նչ . Զի երազոցն խռովեցուցեալ զնոսա, զնոյն յա-
ռաջագոյն գուշակէին . զի մի յանգէտս, վասն որոյ
չարաչարն տանջէին, կորչիցին :

Յօրինակիս ինքնին տեսանէ մտադիր ընթերցողն՝
թէ զկարգ զուգընթաց հանգամանաց մարթ է յետ
եւ յառաջ տանելով փոփոխել, եւ ըստ կամս դատա-
ւորել՝ ըստ պահանջելոյ վայելութե բանին . եւ զի ոչ
միշտ հարկ է յամենայն յարակցաց առնուլ հաւաս-
տիս, այլ միայն յորոց պիտոյ լինիցի :

ՊԵՆԿ Զ.

Յուշ . Պատճառոց եւ Գործոց :

ՊԵՏՃԱՌԻ է սկիզբն եւ առիթ գործոյ իրիք, եւ
գործք յառաջ դան ի պատճառաց : Զայս խմատա-
սիրական զննուի ի ձեռն առեալ ճարտասանն, քննէ
զամենայն իրաց զպատճառս մանրախուզիւ, զի նովին
գիւրաւ խելամտեցէ ամենայն գործոց . կամ ը հա-

կառական 'ի միտջէ 'ի միւսն անցանելով: Զի երկուք այսորիկ, գործք և պատճառք, տախտակակաք են. և ըստ ընդհանուր օրինաց բնութե՛ն՝ միոյն քաջ քննութք քննի և գտանի միւսն, և ուղիղ առնի դատաստան: Արդ եթէ պատճառն բարի է, լաւ է և գործն. զի ծառ բարի՝ պտուղ բարի առնէ, և ծառ չար՝ պտուղ չար առնէ: Եւ անդրադարձութե՛ք՝ 'ի գործոյն լինի զպատճառն խմատասիրել:

Այս տեղի մատակարարէ ճոխութի բանի և ընդ լայնումն և ազգութութի փատից, յառաջբերութե՛ք ամենայն նիւթոց՝ յորոց հանգամանք ինչ յաւելուցուն 'ի գործն, լիագոյնս բացատրեալ զսկիզբն իրաց և զհետեանս:

Ըստ այսմ՝ օրինակի 'ի գործոց առ պատճառն ձեռնարկելով Խմաստնոյն, յանդիմանէ զանմտութի հեթանոսաց. (Իմաստ, ԺԳ. 3.) « Ընդ որոց թէ քիչ գեղն զուարճացեալք՝ զնոսա անծա կարծիցեն, գիտասցեն՝ թէ՛ որչափ ևս նոցա տէրն առաւել լաւ է. զի որ գեղեցկութե՛ն արարչապետն է՝ նա հաստատեաց զնոսա: Ապա թէ ընդ զօրութիս և ընդ ազգեցութիս զարմանայցեն, խմացին 'ի նոցանէն՝ որչափ ևս որ կազմեացն զնոսա առաւել զօրաւոր է: Զի 'ի մեծութե՛ն և 'ի գեղեցկութե՛ն արարածոյն՝ ըստ նմին համեմատութե՛ն և արարչագործն նոցա երևի: Բայց տակայն տակաւին և նոցա գոյ տակաւ ինչ մեղադրութի. զի և նորա թերևս մոլորեալք խնդրեն զանձ, և կամին գտանել: Ընդ գործս նորա յածեալ քննեն, և հաւանին տեսլեամբն՝ թէ բարոք են երևելիքս: Դարձեալ և նորա ոչ են ներելիք. զի թէ այնչափ կարացին գիտել զի բաւական լիցին նկատել զաշխարհս, զսոցա տէրն զիարդ ոչ գտին վազմաղակի, »:

Աիկերոն 'ի մանկիւնան ճառին զՊոմպէոս 'ի գործոց նորա գրուատէ, կըռելով զլաւութի առնն. « Վկայ է Խաալիս, զորոյ զազատուն և ինքն իսկ քաջայայտմն Սիլլա խոստովան եղև՝ թէ սորուն քաջութե՛ք ել 'ի գլուխ: Վկայ է Սիկիլիա, որ 'ի շուրջ պաշարենն բազմադէմ վասնգօք՝ ոչ ահարկութե՛ք պատերազմի ազատեցաւ, այլ արագամիտ հանճարով նորա: Վկայ է Աիլիկէ, զի որ նկուն լեալն էր 'ի բազմուէ թշնամեաց՝ 'ի նոցին ճապաղիս արեանցն ներկաւ: ... Արդ զանց զբազմօք արարեալ, և ոչ օտարացն յարացու

յիւ Հաւատարմութեան զօրեացէ՛ ի պատերազմի
սորայս առաջնորդութի, ի նմին իսկ ի Պոմպէոսէ
ուսանել արժան է զօրինակս ամենայն քաջափառու-
թեց նորա : Զի յորժամ զօրագլուխ կաշգեցաւ նա
՛ի ձէնջ մեծի պատերազմին, համարք ցորենոյ՝ որ
տակաւն էր և ծանրագին՝ յորդեաց առաւելութի,
միոյ միայնոյ տունն համբաւով. զոր հազիւ ուրեմն
կարող էր առնել մշտնջենաւոր խաղաղութի արգա-
ւանդ քաջարեւութի : :

Սարգիս վարդապետ ՛ի լուսեղէն իսկուէ՛ Հօր ցու-
ցանէ ղէակցացն համարուն իսկութի. (Յ՝. Դ.)
« Եթէ պատճառն լոյս է, ապա յոյս է թէ որ ՛ի
պատճառէն յառաջ եկին՝ լոյս են և նորա. ոչ այլ
լոյս, և ոչ բաժանեալ և որոշեալ, այլ միաւորեալ և
՛ի միասին կացեալ մնացեալ : »

Յաճախագոյն ՛ի գործ ամի տեղիս այս ՛ի գովեստս
և ՛ի պարսաւս. քանզի գործովքն ճանաչի թէ որ-
պիսի որ է : Նա և զած գլխովին ՛ի գործոցն ունիմք
խմանալ. իբր ղի եղական և չափաւոր բնութիս ոչ
այլազգ. վերելս առնել կարող է յածութենն ճանա-
չումն, բայց ՛ի գործոց նորա ՛ի գործող անգր վերտո-
նելով : Դարձեալ ղի և գիւրին է ճարտասանին յըն-
տանի գործոց մարդկան առաջնորդել նոյ՛ ՛ի բարիքն
և ՛ի պատշաճն :

ՊՐԱԿ Է.

Յ=չ=ք= Նմանութի (՝) :

ՍԽԱՆՈՒԹԻՒՆ Է՝ երկուց իրաց զանազանեւոց
համեմատութի ՛ի մի կամ ՛ի բազում մասունս : Բա-
զում լուսափայլութի յաւելու տեղիս այս և ազգութու-

* Յն. Ομοίωσις. Խ. Similitudo. Ս=չ=ք= Է հաւե-
տարաց՝ ղնմանութիւնս ղնել և ՛ի իւրգի յեւոյ, զորով մե-
զանց արարաք՝ իւրեւեալ ՛ի իրինսնէն. և ասք միայն
առանդեմս զայն ՛ի իւրգի քեզեաց, ուր առաւելնի-ն մա-
րախարհէ իւրաքանիւն : Իսկ էնէն ոք իբրեւ յեւ իմ զարդ-
իւմիցի վարել ղնմանութիւնս, իմանքն աս հասարակ համա-
հանգիսէն :

Թի յառաջի արկեալն բան, և ընծայէ մտաց զուար-
ճալի տեսարան :

Կ. մանուկ աստէն իմա՛ ոչ յանձուկ միտա՝ ճշգրիտ
զուգաւորութի կերպարանաց և ձևոց, այլ զհամե-
մատութի երկուց իրաց, որք Թէպէտ և արտաբուսոտ
աննմանք իցեն, սակայն ըստ միոյ մասին և եթ համե-
մատութեն և հայեցուածոյն առ իրեարս՝ բերին 'ի
նմանութի. և միտք խնացեալ զհանգամանս միոյն, ը
առ 'ի նմանէ ծանօթութեն լուսնեւոյ՝ անցանէ 'ի մտա-
ծել և զայլս : Կանոնք նմանութե այսոքիկ են :

Ա. Չէ օրէն ածել նմանութի 'ի յոյժ մերձաւո-
րաց ընդ առաջարկեալ իրն. քանզի ճարտարութիւն
նմանութե անդ է՝ յորժամ 'ի համեմատութի մեր-
ձեցին զանազանք, և ոչ համանմանք : Ասան որոյ
պարտ է առնուլ օրինակս նմանութե յանակնկալ
իրաց. որպէս զի զուարճացուցէ նորութիւնք, և ու-
ժովն յաղթահարեսցէ :

Բ. Մի առջին նմանութիւք յանձանօթից, և կամ
որ սակաւուց միայն և ըստ փոքու և եթ մասին ծա-
նօթ իցէ : Քանզի նմանութիւք առ 'ի բացատրուի հնա-
րեցան. ապա մի բնաւ լիցին մթինք կամ անձանօթք :
Ուստի նմանութիւք հիմնեալք 'ի վերայ խնայտասիրա-
կան խնդրոց կամ ոռոգեստական օրինակութիւք 'ի սպառ-
խտելի են :

Գ. Նիւթք նմանութեց պարտին համեմատել նիւ-
թոյ առաջարկեալ բանին : Իբր զի 'ի հոյակապ շարա-
գրածս պարտ է և զօրինակ նմանութեն ածել 'ի մե-
ծամեծ և 'ի կարեւոր իրաց, և մի նուաստացուցանել
զճառան անշքութիւն օրինակին :

Դ. Չէ օրէն ածել նմանութի 'ի բանս կրից յու-
ղելոց : Չի որովհետեւ անդորր և դէպ ժամանակ խոն-
դրի 'ի քննել և 'ի գտանել զնմանութին՝ որ լէ մէջ
երկուց իրաց, ոչ պատշաճի սաստկութե կրից, և ոչ
մնայ տեղի երևակայութե զուգակշռելոյ մեղմով ըզ-
համեմատութին :

Արդ կամեցեալ ածել նմանութի, պարտ է գտա-
նել ինչ համեմատ ընդ առաջիկայ իրին, և նշմարել
յերկոսին 'ի նոսա զծայրս նմանութե : Որպէս առ 'ի
նմանեցուցանել իրաց ինչ զպատերազմ, խնդրելի է
նախ թէ իմ արդեօք մարդ իցէ նմանեցուցանել, և
ըստ որոյ գործոյ. որ այն ինքն է միջնորդ նմանու-

Թեանն : Եւ աւատիկ սեփականեալ յատկութիւն է պատերազմի՝ աւերել, կոտորել . այսմ յատկութեան ունակ գացես զմրրիկ՝ որ աւերէ և կոտորէ : Աստուրեմն զորօրինակ մարտ զէնս և զմարդիկ, նոյնպէս և մրրիկ զծառս և զանդաստանս աւերէ և կոտորէ : Ըստ այսմ զճրագավառ Թափոր փոխադրութենշխարաց սրբոց 'ի գիշերի, հրեղէն գետոյ նմանեցուցանէ օսկերերան . քանզի ըսպտերք գիշերավառք խիտ առ խիտ կուտակութիւն զմիմեամբք Թանձրացեալք մինչև 'ի վկայարանն 'ի ձեռս բազմամբոս Ժողովրդոց՝ զպատկեր հրեղէն գետոյ նկարեին հանդէպ տեսողացն : Յորում առնումք զծայրս նմանութե, օրինակելով զերկայնաձիգ կուտակութիւն Ժողովրդեան 'ի փողոցս՝ ընդ գետոյ, և զճրագավառութիւնն ընդ հրահոս ընթացիցն :

Եղիշէ վարդապետ այսպէս նմանաբանէ զաստիկ ցասումն Յազկերտի արքայի ընդ նախարարս Հայոց . (Բ . 75 .) « Իբրեւ զչարագւ մի ոչ ևս զազարէր յուզել և շարժել զբուք ձմերայնեոյ . որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալեկոծ խռովութե . և ոչ գուշնաբեայ վերիվերոյ, այլ անդստին յանդնդոց բարձրա՛նալ փրփրել կուտակել՝ վիշապաձայն որոտալով, գազանաբար գոչելով, առ հասարակ գողացուցանէր ըզտին զերական իշխանութիւնն . որպէս փլեալ տարածա՛նիցի համատարած ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց ձորոց, ապականել միանգամայն զայնութի գաշտացն վայելութե » :

Ընտրելագոյն և բանաստեղծական լինի նմանութիւն՝ նկարագրելով յառաջ զօրինակն գեղապանծ սատրապութե, յոր յետոյ զնմանելին 'ի վերայ բերցես : Ըստ այսմ Գրիգոր նիւսացի զմայրենի խնամարկութիւն ածէ օրինակ խնամարկութեան Քնի առ ազգ մարդկան . (ՄԵԴԻՍՏԻՆ . ԳԼ . ԻԷ .) « Որպէս մայր գիեցուցանելով ըզտղայն, մինչքեռ տղայն է՝ փափկին և գիջին բերանոյն զկաթն պակոյն 'ի ներքս 'ի բերանն դնէ . և տաամ նաւորի և աճեցելոյն մատուցանէ զհացն . ոչ խիտ և անկազմ, զի մի՛ քանցեացի քերեալ խառաւ կերակրոյն ընդացն փափկութի և անկրթութի . այլ իւրովք աստամբքն մալեալ և ծասկեալ, չափաւոր և կշիռ զօրութեանն այնմ որ մատուցանէն արար : Եւ ասպա ըստ յաւելուածի զօրութեանն աճեցելոյ ընդէլեալ

ի փափկագոյնն հանդարտ հանդարտ տղայոյն, մատուցանէ զհաստատագոյն կերակուր : Այսպէս ըզմարդկային զփոքրոգութիւնն՝ տէրն իբրեւ զտղայ իմն անկատար ի ձեռն հրաշիցն կերակրելով և գիեցուցանելով : :

Ոսկերեքան բազում ուրեք ճարտար ի կիր արկանէ զայս տեղի. զոր օրինակ (Մէլն. Մ. Գ. Գ. 420.) ուր զղեղն Դաւթի յետ անկմանն ձեւացուցանէ. « Որպէս որ ի ճակատու ուրեք և ի սրտերազմի՝ յախոյեանէ սուր արդեանց ի սիրտ տռնուցու, և կամ թէ ի լեարդն նեախ խոցիցի, և ի վերայ առաջնոյն միւս ևս այլ ազդոյ վերս տռնուցու, և յարեան և յապաժոյժ ամենեւին իրացն կայցէ, և պատապարիցի վաղվազակի, նիզակ առեալ, և զայն որ նեախ խոցեաց՝ սարանանիցէ, և մեռեալ ի դաշտի ուրեք ընկենուցու, նոյնպէս և այրն. որչափ և սաստիկ զվերսն ասիցեն, նոյնչափ զարմանալի զոգիս վիրաւորին ցուցանեն. զի խրախուսեաց յետ սաստիկ մեղացն յառնել և կալ ընդդէմ ճակատուն, պատապարել, և ընկենուլ զախոյեանն՝ յորմէ խոցեցու : » :

Եւ դարձեալ (Մ. 26.) « Չտեսանեն և զմարմնոց իսկ զաչս. յորժամ հանապազ ընդ ծուխ գայցեն, արտօսը բերեն. և յորժամ ի խաղաղ օդս և ի մարդս և յաղբւրս և ի դրախտս զքօնուցուն, առողջագոյնք և քաջատեսք : Նոյնպէս և մտացն ակն եթէ յեղտիւրս հոգեոր բանիցն ճարակիցի, սուրբ յստակ և քաջատես լինի. իսկ եթէ ընդ ծուխ ինչ աշխարհի իրացս գայցէ, բժարեր արտօսըալից լինիցի, և զազգի ազգի լալիւնս լայցէ, և սատ և անդ : » :

Չայսպիսի օրինակ մարթ է և յետ օրինակելոյն յառաջ բերել. այսինքն նախ կարգել զբանն, և ապա յարել ի նոյն զնմանութիւն, ըստ որում առնէ Յովհանն Իմաստասէր : (Ընդդէմ Երեմի.) Չի յերկար խօսեցեալ նախ յաղաղս ապականութեան, յաւելու ապա զօրինակ նմանունն. « Որպէս թէ առաջի կայցէ բանիս տունկ, ի անկագործողէն իւրմէ խլեալ. առ որ մերձեցեալ ապականութեւ, փախուցանէ ի նմանէ նախկին՝ հրաման տուեալ այլայլութեւ՝ զընականն որ ի նմա որակութիւն, և փոխանակ այնոցիկ զանվայելագոյնս ի ներքս ածէ զորպիսութիւն, և ոչ տայ թոյլ մնալ նմա յայլայլութեն յայնմիկ, այլ ի

զգործոց ձեռաց մերոց՝ եթէ մերկ եմք յերկնաւոր զգեստուցն : Երկվարք մեր ցուցանեն զմեզ եթէ ոչ եմք յառիշտակեաց ընդ առաջ տեսան 'ի վերայ օգոց : Եինուածք ապարանից մերոց յայտ առնեն՝ եթէ ոչ ունինք մեք տաճար առանց ձեռագործի յերկինս , յոր մտանեաց են ամենայն գառք սոսկացեացն յերկրաւոր ախտից : Կալուածք անգատտանաց մերոց կըշտամբեն զմեզ՝ եթէ չիք մեր բաժին 'ի վիճակս երկնաւորս : Մրգուղք անյագք եզաք 'ի կերակուրս , և առանց չափոյ արրաք գինի սղտորիչ խորհրդոց և և մտաց : Խոր 'ի բուն ննջեմք ամենեքեան , և երազ թուի մեզ ճմարտուն : Կափուցեալ են աչք մտաց մերոց 'ի տեսական խորհրդոց , և անյագ պակշտեալ՝ հայել 'ի կեանս աշխարհիս : Արգելեալք զլսելիս 'ի սուրբ ընթերցուածոց , և ունկնդիր եմք բառանշման խաշանց մերոց : Ոչ եկն մեզ հօտ անոյշ 'ի հոգւոյն սրբոյ , վասն զի սիրեցաք մեք զեւզ ախտալից աշխարհիս : Ոչ ճաշակեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր երկնային , վասն զի սպարարեցաք զանձինս մեր 'ի զանազան խորտիկս : Մութ է գոյն գիմաց մերոց , վասն զի ոչ զուարթացան երեսք մեր 'ի խորհուրդս սրբուն : Յաւալից են անգամք մարմնոց մերոց , վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս ախտացուցաք : Գերեզմանաց բռեաց նմանեցաք յաճինս մեր , վասն զի ունայն եմք 'ի շնորհաց սուրբ հոգւոյն : Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք եկին հասին յաւաւրս մեր " :

ՊՐԱԿ Թ .

Յ-ւ-դ- Բ-ւ-դ-դ-ւ-թ-է (*) :

ԲԱՆԴԱՏՈՒԹԻՒՆ է համեմատել ընդ միմեանս երկու իրս զանազանս , վասն իմանալոյ զխտիրն որ 'ի նոսա : Այս ինքն զուգակշռելով ընդ իրեարս զանցս կամ զգործս հրաշկանս , զմին գեր 'ի վերոյ գնել քան զմիւսն վասն պատճառաց լաւութեն՝ որով մին առաւելու քան զերկրորդն . որպէս այս աշխարհ աշխարհագոյն է քան զանախ : 'Ի սմին կրկին բաղդատելի ծայրք են , աստի աշխարհս և անախք . յորում

* Յ . Συγκρισις . Կ . Comparatio .

որհանջի յարմարել զանարդունն 'ի մին, և զաւու-
թին 'ի միւսն :

Երեք ազգք են բաղդատութե . առաջինն 'ի մեծէ
առ փոքրն , երկրորդ 'ի փոքունէ առ մեծն , երրորդ 'ի
հաւասարէ առ հաւասար : Չ առաջնովքն զանց արտ-
րեալ յերրորդն միտ գիցուք , որ պատուականագոյնն
է , յերկուց նմանեաց զմին մեծագոյն ցուցանել : Օրի-
նակ իմն կարգեսցուք աստ 'ի Վիկերոնէ 'ի մարկեղեան
ատենարանութենէն . յորում բաղդատեալ զգթուի
Յուլիոսի Վեսարու ընդ քաջութենն , մեծ ևս ցուցա-
նէ զառաջինն : Այս Մարկեղոս յամենայնի հակառա-
կամարտ էր Վեսարու՝ յանկրաւի սնդագեալ մոռք .
և իբրեւ դարձաւ Վեսար յաղթութի 'ի Հռովմ , նե-
րեաց Մարկեղոսի վասն թախանձանաց ծերակուտին ,
և ընկալաւ զնա վերատին յիւր մաերմութին : Արդ
Վիկերոն առ 'ի ցուցանել զմեծութի գործոյս , դնէ
առաջարկութի այսպիսի . գթութին զոր եցոյց Վե-
սար , ներումն շնորհելով Մարկեղոսի , գերագոյն է
քան զամենայն յաղթութիս նորա : Թուի իմն նուա-
ղեցուցանել բաղդատութի զփառս յաղթութեանց
մեծի գիւցազինն՝ որ նախանձաւորն էր փառաց իւ-
րոց , զուգահաւասարէ զգովելի գործս նորա ընդ տ-
րիապանծ շահատակունն՝ ընդ որս խանգակած էր ,
և 'ի վեր դասէր զայնս քան զամենայն հրաշակերտս
աշխարհի : Եւ զինչ ապա հաճոյադոյն նմա առաջի
գնիցէ . ասէ : " Չէ բաւական երբեք հանձար մարդ-
կեղէն , չէ ձեռնհաս կորովութի բանից և գրութեան ,
որք ոչ եթէ գեղազարդել ինչ ո՛վ Վեսար , այլ և ոչ
պատմել կարեն զառաքինութիս քո : Այլ գիտեմ ես
զայն , և առաջի քո բարբառիմ . չիք ինչ առաւել գո-
վութեանց յանկաւոր՝ քան զոր 'ի սերկեան աւուրս
կատարեցեր : Սովորութի է ինձ՝ ցանգ յանդիման տ-
լաց դնել , և զայն բազմադէմ յեղյեղել բանիւք , թէ
ամենայն արուիք զօրադիսաց մերոց , և աղքաց օտա-
ւաց , և հզօր ժողովրդոց , և մեծանուն թագաւորաց
ոչ հաւասարեն քոյոցդ ոչ մեծութեամբն , ոչ պա-
տերազմացն յաճախութի , ոչ բազմութի դաւառաց ,
ոչ գործոցն երագութի և ոչ կռուոցն զանազանու-
թեամբ : Չի ոչ որ ընդ բացարձակ նահանգսն երա-
գագոյն քան զքեզ անցանել կարաացէ , և ոչ ընթա-
ցիւք՝ թող թէ աշխարհակալութիք , որպիսեօք փառաւո-

րեցարն : Զորս թէ ոչ մեծահրաշս խոտտովանէի, քզի
դժուարաւ միտք բովանդակեն զայնս, խօթամիտ ու-
րեմն էի. սակայն են այլ ևս մեծամեծք. :

Յետ այսոցիկ յառաջընթաց բանից՝ ձեռն արկանէ
համեմատել զպատերազմական դործս Աեսարու ընդ
գթութեան նորա, զոր արար ընդ Մարկեղոս, և զայն
աղնուական ցուցանէ քան զայլս երիւք պատճառօք :

Նախ՝ զի զօրագլուխն չկարէ յանձն իւր դրաւել
զպատիւ բովանդակ յազթութեանն. իսկ գթութին,
զոր ցոյց Աեսար, սեփական է նմա և առանձնա-
կան : Զայս պարզ առաջարկութի ընդլայնէ պերճա-
խօսութի : « Քանզի զպատերազմական ներքոջս սո-
վորուի կալան բազմադէմ արկածք նուազել բանիւք,
կաստել զայնս 'ի զօրագլխաց և հանել անտի մասն
զօրուն, զի մի սեփական լինիցին զօրավարաց : Եւ ար-
դարեւ քաջութի զօրականին 'ի զէնս, վայրացն քաջա-
գիպութի, նիզակակցացն օգնականութի, նաւատոր-
միւք և սրահնք մեծապէս սատարեն : Այլ զառա-
ւելագոյն մասնն իրաւամբք գողցես ինքեան սեփակա-
նէ բազն, և որ ինչ յաջողուածովն է՝ զայն բովան-
դակ յինքն առեալ տանի : Սակայն 'ի փառսդ յայդո-
սիկ, Աեսար, զոր սուղ մի յառաջ ստացար, չիք որ
քեզ բաժանորդ : Ոչ ինչ կորզեն 'ի գովութեանց այ-
տի, ոչ հարիւրապեան, ոչ հազարապեան, ոչ գունդն,
և ոչ խուժանն : Աղաքէն և բաղչն, մարդկային ի-
րաց տնօրէն, ոչ համարձակի կցորդել փառացդ. զի
քո է բովանդակն և սեփական քեզ. զի ոչ ուրեք եր-
բէք զուգաստանի յանդգնութի ընդ իմաստութե,
և ոչ մտանէ գիպուած 'ի խորհուրդս :

Եկրորդ պատճառք, զի առաւել դժնդակ է յաղ-
թել կրից անձին, քան զօրաց թշնամեաց : « Կուա-
ճեցեր զաղիս վայրենիս՝ զանհամարս 'ի բազմութե-
նէ, զանհունս տեղեօք, զլիացեալս ճոխութիւնք, սա-
կայն յաղթեցեր այնոցիկ՝ որոց և բնութի և պայման
ընդ օրինօք պարտութե է : Զի չիք երբէք ուժգնուի
կամ առաւելութի որում անհնար իցէ վատթարել և
խորտակել սրով և քաջութի : Իսկ անձին յաղթել,
զսրտմտութի սանձակոծել, 'ի չափու պահել զառնան
յաղթութե, զհակառակորդն զնշանաւորն աղնուա-
կանութի զդօնութի և առաքինութի՝ ոչ միայն վեր-
ամբառնալ 'ի գլորմանէն, այլ և յաւելուլ 'ի նախ-

կին աւագութի նորա . որ որ զայս առնէ՝ ոչ ընդ ա-
րանց զիւցազանց համեմատեմ զնա, այլ նմանագոյն
նոյ դատիմ, ։

Երրորդ պատճառք, զի բազում անգամ 'ի պատե-
րազմունս յուղին աղմուկք, զորս և պատմին աղմկէ
զսողս, այլ գործք մարդասիրութեն և գթութեան
ամոքեն քաղցրութիւն զմարդիկ, և յանկուցանեն զա-
մենեցուն զխորհուրդս: " Երդ, ով Կեսար, նահա-
տակութիւն պատերազմաց քոյ ոչ միայն 'ի մեր մա-
տենանս և 'ի բարբառս հռչակեսցին, այլ և ամենայնց
գոգցես ազանց: Ընդ ամենայն դարս՝ մի լուսցեն
գրուագք բանից 'ի վերայ քո. նա՛ յորժամ լսեն և
ընթեռնուն զգոսա, հնչին իմն թուեսցի աղաղակի
զօրականին, և գոչին փողոց: Եւ յորժամ լսեմք
և ընթեռնումք զգործս գթութեն հեղութեն չափաւ
բութեն իմաստութեն, և այն յաւեա 'ի սրամտութեն
պահու և յաղթութեն՝ որ 'ի բնէ վայրադն է և ամբար-
տաւան, վառիմք մեծաւ ցանկութիւն ոչ միայն ընդ գոր-
ծեցեալսն, այլ և ընդ կեդեալսն. զի սովոր եմք սի-
րել և զորս չիցէ տեսեալ մեր: Իսկ դու, յոր ակնադ-
կեմքն, զորոյ զխորհուրդս զխանդաղատելն և զբանս
զառաջեաւ ունիմք, թէ զոր ինչ բաղդ պատերազմին
թողացոյց պետուն՝ անեղծս թողուցուս զնոսա, զոր
ներբող ընծայեցուցուք քեզ: Արմունք տաճարիս պա-
տուասիրեալ առ 'ի քէն, Կեսար, գոգցես իմն շնորհ
ունին զքէն. զի ոչ յետ բազում ժամանակի վերադին
կանդնեսցի աստէն բարձրագահ աւագութի նախնեաց
իւրեանց ։

ՊՐԱԿ Ժ.

Յաւագութիւն Տէրէնց:

ԼՐՏԱՔԻՆ կամ անարուեստ տեղիք են, զորս
քաղեմք արտաքուստ 'ի նպաստ խնդրոյն՝ զորմէ բուռն
հարեալ է. զորս ոչ խսկութիւն բանիցն 'ի ներքուստ
'ի բնութենէ իւրմէ մատակարարէ, այլ հանճարով
հնարեմք օժանդակել նմին այլուստ:

Զթիւ արտաքին տեղեաց ոմանք ընդ Կիլիկոնի
յերկուս ամփոփեն, մանաւանդ թէ 'ի մի. 'ի վկայ

ութի ԹԺՅԻՆ և 'ի մարդկային : Իսկ ոմանք ը Կուին տիլիանոսի 'ի վեց բովանդակեն . այն են՝ օրէնք , համբաւ , տանջանք , արձանագիր , երգումն , և վրկայք . այլ Կիկերոնին յաւէտ գիւրընկալ է , զի 'ի սակաւուն զբազումն բովանդակէ :

Ա . 'Նախկին ապացոյցք՝ զորս հնար իցէ գտանել արտաբուստ , և ազգողագոյնք՝ որով անաշխատ ամոքին ունկնդիրք , են ԹԺՅԻՆ վկայուիք . զի ուր բնաւ չիցէ խիթալի վկայունն խմացուած և թարգմանութի , այն իսկ է հաւատարմ ապացոյց ճշմարտութե : Ապա եթէ երկմտութի կամ երկբանութիւն ընդ մէջ մացէ շատ կամ սակաւ , անդ արժան է լինել ապաստան 'ի հաւատարիմ բացատրութի բանիցն առ մեկնիչս վկայեալս :

Բայց քանզի Սեփական է ԹԺՅԻՆ գրոց՝ ոճ յրստակ և գեղապանծ , հաճոյ ամենեցուն և ամբիջ . ուստի կամեցեալ վկայութի առնուլ անտի , սարտ է նովին վարել բանիւք և ձևովք , և մի՛ յաւելուլ իմաստս օտարաձայնս 'ի մտաց , կամ բռնի քարշէլ աանել կամակորել զիմաստս նորա : Մի՛ խառնեցին 'ի վկայութի անգր և 'ի բացատրութի նր տարագէտ կմանգոյ առասպելք՝ 'ի պղտորել զսկանակիտ վտակս սուրբ մատենին : Եւ համանգամայն տսել . մուծցին յայն ձեք բանից 'ի զարգ և 'ի շքեղութիւն . և մերժեցին՝ որք աղօտացուցանեն կամ խոտան երեւցուցանեն զիրացն մեծութի : Վկայուիք գրոց սրց յայտ է՝ զի միայն առ նոսա ազգեն , որք ընդունին զայն մաւեան իբրև բան ԹԺՅԻՆ . ապա թէ ոչ , հաւատարմ բերել անտի առ անհաւատս կամ առ ուրացօղս այնց , լինի յարհամարհութի տալ զսուրբ մատենան , և զմարգարիան արկանել առաջի խողաց :

Բ . 'Ի մարդկային վկայունց են՝ որ ազգողագոյնք են , և են՝ որ տկարագոյնք , ըստ արժանեաց և հաւատարմութեան վկայողացն . յորս երեք ինչ նկատին . Արժանապատուութի , Կամք և Խօսք :

Յարժանապատուութենէ վկայուն մեծարոյ առն և կրօնասիրի օրէն է հաստատել զինդիրն , ը որում ճշգրտաբանէ Կիկերոն 'ի ջատագովութեն Արքիայ :
 « Ահա մօտ առ մեզ կայ մեծապատիւ այրն կրօնասէր և արժանահաւատ՝ Լուկուլլոս . որ ստուգաբանէ յազտոս անձին իւրում , թէ ոչ 'ի կարծ ընդոստու :

չեալ՝ այլ գիտելով բերե՛զ զգրոյցն • ոչ 'ի լուր տկան-
լաց՝ այլ 'ի տեսիլ աշաց • ոչ մօտ առնիժեր և եթ կա-
լով, այլ ինքնին գործելով, : Օրէն է գարձեալ Հա-
ւատեալ զինգիրն յայսմ տեղւոյ՝ յառաջ բերելով զպա-
տիւ և զմեծարանս պատմագրաց, և կմ զհասարակաց
կարծիս 'ի գէմս ամելով :

Ըստ երկրորդ սրայմանին՝ որ են կամք օրէնսդրին ,
պարտ է քննել զգրաւորական խմատ օրինացն , այս-
ինքն զներքինն և զթաքուցեալ . խուզել զժամանակն
և զանցս՝ վասն որոյ կարգեցան • հայել՝ թէ արդեօք
գիպուածն, զորմէ ինգիրն է, պարունակի՞ յօրէնս անդ,
կամ թէ ճշգիւ առնուլ պարտ իցէ զքանս օրինացն ,
և կամ թէ իցեն և այլ օրէնք ներհանկանք և եղծիք
յառաջբերելոյն : Դարձեալ՝ օրէն է ձեռնարկել և
յիշխանական և յատենական դատաւճոց, 'ի կառ-
կաց , 'ի թղթոց , և որ այլ ևս գրութիւնք՝ որովք
մարթ ինչ իցէ բերել ստոյգ ապացոյցս 'ի վկայել հոռ-
տատութե կամաց մեռելոյն կամ կենդանւոյ :

Իսկ 'ի խօսս վերածին ամենայն փաստք կամ ձեռ-
նարկք առեալք 'ի վկայելոյ ուրուք բանիւ բերանոյ •
յորս առաջին է համբաւն, զոր հաւաստել արժան է՝
եթէ յօգուտ մեր յանկեացի • իսկ եթէ ընդ հակա-
ռակն, հերքել իբրև սուտ և կեղծիք : Երկրորդ՝ դա-
շինք խոստմունք և երգմունք • որք եթէ վաւեր օրի-
նօք լինիցին՝ ընդունելի են տմենայնիւ • իսկ թէ ան-
հաստատ իցեն , անօգուտ են և խոտան : Երրորդ՝ 'ի
վկայից, որք վաւերական դատին՝ եթէ արժանահա-
ւատք իցեն և չիցեն յօժարեալ 'ի վկայութի յուսով
չահու կամ առ ահի, և թէ ամենեցուն վկայութի 'ի
մի և 'ի նոյն գլխաւորեացի • ապա թէ ոչ, անզօր է
վկայութի նոցա : Չորրորդ՝ 'ի տանջանաց և 'ի խոտ-
տովանութենէ պատժաւորաց • որք եթէ ընդգիմակք
իցեն՝ մարթ է մերժել զայնս, իբր զի 'ի դառնութեան
տանջանաց գիւրին է ստել՝ վասն զերծանելոյ, և սը-
տուք խոստովան լինել զոր չիցէ գործեալ՝ առ չհան-
դուրժել ապօքնապի չարչարանայն : Իսկ ուր նպա-
տամատոյցք իցեն , մարթ է առնուլ զայնս յապա-
ցոյց ճշմարտութե :

Այս արտաքին տեղիք օժանդակեն յամենայն
ազգս ճառից և յամենայն դատս • զի առ ամենայն
հանդէս ասեմարանութեանց և առ ամենայն վիճակ

խնդրոց առաւելութիւն մատակարարեն զփոստս հաս-
տատութեւ, և թէ ճարտարութիւն ատենախօսին գի-
տասցէ 'ի պատշաճն վարել զայնս : Քանզի բազում
այն է, զի առ անոպայ մարդիկ և առ վերջացեալս 'ի
վարժից դպրութենէ՝ առաւել ազգեն յարտաքին տե-
ղեաց ձեռնարկութիւնք քան 'ի ներքինոց, և առ ոմանս՝
զուգախառնութիւն երկուցն միանգամայն : Արդ 'ի
քաջութիւն ճարտասանին ապաստան է՝ ուղիղ կշռել
զայս ամենայն :

94. 2.

$$B = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 4 \\ 2 & 1 & 1 \\ 4 & 1 & 1 \end{bmatrix} \quad \text{and} \quad C = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 4 \\ 2 & 1 & 1 \\ 4 & 1 & 1 \end{bmatrix}$$

ԱՄԼԻԵՆԱԼ ատենախօսքին զնիւթս բանիցն և զբանաւոր պատճառսն, և ապա կրկին օրինակաւ պարտի հաստատել զառաջարկուածին. նախ՝ յառաջ բերուած փաստից, զոր Ապոստոլն անուանեմք. և երկրորդ՝ մերժելով զհակառակ կարծիս, զոր Հէր- ֆուսն անուանեմք: Քանզի զորօրինակ 'ի հաստատել անդ զմերսն՝ ապացուցանել խնդրեմք, նոյնպէս և 'ի մերժելն՝ 'ի դերև հանել զներհականսն: Արդ թէ պէտ այլևայլ ճանապարհք են սոքին՝ 'ի յանկուցա- նել և 'ի յաղթահարել, սակայն և երկուքին 'ի նոյն նպատակ առաջնորդեն, քանզի զմերն հաստատելով զթշնամւոյն հերքեմք. զի մի է ճշմարտուի, և ոչ բա- զում. և զթշնամւոյն հերքելով, զմերն հաստատեմք. զի ըստ ասացելումն, 'ի բառնալ ամենայնի՝ մնացելոյն է յաղթուածի: Աստանօր ըստ կարգի բանիս և զեր- կոսին ունիմք աւանդել:

Ապացուցանել և հերքել յիւրաքանչիւր հանդէս
ճարտասանուել այլադգ 'ի միմեանց վարին : 'Ի կայրբ-
դականն ոչ յաճախեն' ձեռնարկու թիք , քանզի բանք
են անդ գովու թէ կամ պարսաւանաց' որք խնդրեն
ստորագրական սերճու թիւն , լիու թք քաջարուեստ
բանից 'ի գլուխ հանել զգովտանական հաստատու-
թին , կամ զպարսաւագիր հերքումնն : 'Ի բաղխոհա-
կանն տեղի ունին ձեռնարկու թիք , մանաւանդ ուր
տեսական իցեն խնդիրք' կարգեալք 'ի ճանաչումն
և եթ , որք ձեռնարկու թք վճարին , 'ի հաստատել

զընտրելին հաւանողականօք, և զնոտելին հերքել մերժողականաւն. թէպէտ և մտանէն անդ օրինակք և յարացոյցք լայնադոյն բանիւք: Յատենականն յաւախութիւն առաւելուն նրբին ձեռնարկութիւն 'ի հանել յերևան զպատճառս և զկատարած իրացն, զորոց խնդիրն է:

ՊԲԱԿ Ա.

Յաւագիւ Աղայայի:

ԱՆՅՈՅՅ է բացայայտուի պատճառաց և փաստից, որովք ատենարանն ջանաց զառաջարկութի իւր հաստատել: Յայտ խսկ է՝ զի ամենայն ճշմութի աւտենարանին յապացոյցս բովանդակի, ամրացուցանել զբանս իւր ճշմարտութիւն և ամրութիւն սոցին: Այլ զորօրինակ մինչ չեւ նետրնկէց լեալ՝ հարկ է դէտակն ունել 'ի նպատակն, զի մի վայրասար ուրեք հարցի փքինն, ըստ այսմ օրինակի և 'ի յառաջբերութեան փաստից պահանջի զգոնութիւն և հանճար, զննել զպայման խնդրոյն՝ յորոյ վերայ քննութիւն է, և 'ի նոյն ուղղել զբանս իւր, որով կարացէ բռնագտնել զհաւանութի լսողաց:

Այս գործ ճարտասանութեւն յաւետ կարեւոր է և աննահանջելի, և 'ի սոյն վերածին այլքն ամենայն. վասն զի բացատրութեցն զանազանութի, իմաստք, ձևք, և այլ ամենայն զարդք՝ զորոց աւանդեցաք ցայս վայր, օժանդակել միայն դիտեն ապացուցից և զօրացուցանել զնոցին զերեւոյթ, և ոչ թէ զիսկութի: Ապա որպէս բազում անգամ ատացեալ է մեր, պարտ է համբակաց առաւել միտ դնել փաստից և պատճառաց, անաչառութիւն քննել զնոսին՝ 'ի բաց զատուցեալ յամենայն զարդուէ, զամրութիւն նոցա գտանել, և ապա մանրամասնաբար պերճացուցանել:

Վասն կարգի փաստիցն ընտրելի գատեալ եղև ումանց՝ զազդողականն և զյաղթահարիչս կէս յառաջագոյն կարգել, և կէս 'ի վերջոյ. քանզի զառաջինն անդ մտադիր կայ լսողն, և միտք նորա չեւ պարտաւեալ՝ քաջ հասու լինի իրացն. նոյնպէս և որ ինչ ասի յաւարտն ճառին՝ տպաւորի 'ի լսելիս: Իսկ զա-

սպացոյցս՝ որք չեն ինչ ազգոյ և զօրութիւն՝ կարգել 'ի միջավայրի . որպէս և 'ի դասակարգս զինուորաց սովորութիւն է զօրագլխաց՝ 'ի միջի կարգել զակարս , որպէս զի երկուստեք զօրավիգն ընկալցին : Այս կանոն Վիկեռոնի է և Վուինտիլիանոսի : Իսկ այլք ոմանք ընտրելագոյն գաստին աճեցուցանել սասակացուցանել զկարգս սպացուցից ըստ յառաջխաղացութեն . որով առաջին փաստն տեղի յարգարեսցէ երկրորդին , և երկրորդն ամրագոյն ևս սերտեալ զպնդութիւն առաջնոյն՝ ճանապարհ հորդեսցէ հետևորդին . որպէս զի հետզհետէ բուռն արարեալ մտաց ունկնդրին՝ յաղթմահարեսցէ զնա 'ի կամս իւր : Իբր զի մի առ մի քննեալ զամենայն սպացոյցս առաջիկայ նիւթոյն , պարտ է այնու օրինակաւ դասաւորել զձեռնարկս , զի իւրաքանչիւր փաստ ոչ միայն նոր զօրութիւն յաւելուցու յառաջինսն , այլ և ճանապարհ կազմեսցէ գլխաւոր սպացուցին՝ զոր հուսկ յետոյ բերելոց իցէ :

Այլ գիտել արժան է և ևս , զի այս հրահանգ ոչ օգնէ՝ ուր տառնախօսն յերկրայս իցէ ընդ ելս դատին իւրոյ , և մի միայն պատճառ բռնադատիչ կայցէ նմա , և այլք գոյզն ինչ իցեն . զի յայնժամ լաւագոյն է զզօրութիւն յառաջոյ կարգել , և կանխել ունել զլսելիս , որով ամենայնն գիւրանայ նմա : Դարձեալ հարկ է նմա հայել խոհական մտօք , և արամագրել զիրան ըստ պիտոյից դատին իւրոյ . յորում է՝ զի յաջողէ երբեմն պահել 'ի վախճանի զմին 'ի փաստից , որ թէպէտ ինքնին տկարագոյն իցէ՝ այլ թերևս հաճոյական թուիցի լսողաց . իբր զի յօժարեցուցիչ է օգտիւ հայրենեաց նոցա , կամ ըստ հանգամանաց կենաց նոցա , կամ օրինակաւ նախնեացն , և կամ վասն անցից իմն ծանուցելոց :

Իսկ կանոնք զգուշուէ այսոցիկ են :

Ա-Մ 'ի խառն 'ի խուռն յաւելուլ 'ի միմեանս զձեռնարկս զանազանեալս տեսակաւ : Քանզի ամ ձեռնարկք 'ի բնէ իւրեանց կամ զճամբարաւի զառաջարկեալ խնդրոյն ցուցանեն կի՞ զարգարուի , կի՞ զօգտակարուի . նոյնպէս և ամ խնդիր կամ 'ի ճամբարաւի հայի , կամ 'ի հրահանգս գործոց կարեւորաց և կամ յօգտակարութի : Արդ ուր միանգամ զանազանին ձեռնարկք 'ի բնէ , նմին հակառակ ընդխառնութիւն նոցին անպիտանացուցանէ համօրէն զկազմութիւնն :

Օրինակ իմն, եթէ առաջի կայցէ յօժարեցուցանել զսահմաններս 'ի սէր ընկերին, և 'ի մէջ բերիցի նախ ձեռնարկ 'ի ներքին պարտուց՝ որ դրդէ 'ի սէր նմանեաց մերոց. երկրորդ 'ի պատուիրանէն Քնի վասն սիրելոյ զընկերն, և երրորդ 'ի բնական բերմանէ բրնուէս 'ի հաճել զայս: Ընտիր են երեքին այս ձեռնարկք, այլ դասաւորուին ոչ բարեկարգ. վասն զի առաջինն և երրորդն ազգակից են միմեանց ըստ առանձնական օգտութեն. և 'ի մէջ երկուց այդոցիկ յարմարեալ է երկրորդն՝ որ է պարտք 'ի պատուիրանէ. վնյ պարտ էր զառաջինն և զերրորդն առ միմեամբք կարգել, մանաւանդ թէ յիրեարս կցել, և ապա յաւելուլ զերկրորդն:

Բ. Իւրաքանչիւր ձեռնարկութիւն որչափ որոշակի աւանդեսցին և ուրոյն յիրերաց՝ այնչափ ազդողագոյն երևեցուցանեն զզօրութի տարացուցին. վն որոյ պարտ է զմի մի յայնցանէ պարզաբանել ըստ կարգի իւրեանց, հանդերձ ճարտասանական պերճութիւն: Բայց եթէ ձեռնարկքն երկբայականք իցեն, յայնժամ պարտ է զբովանդակն կամ դէթ զնմանս ամփոփել 'ի մի, որպէս զի մին միւսումն զօրավիգն լինիցի. և ըստ Կուինտիլիանոսի, որք տկարագոյնք են բնութիւն՝ օգնականութիւն միմեանց սատար գտանիցին, որպէս թէ բազմուի նրբին թելից ընդ միմեանս ոլորեալ՝ գործիցեն առասան կարկամ անխղէլ: Կուինտիլիանոս բերէ յօրինակ զմի ոմն ամբաստանեալ 'ի հայրասպանութիւն. որում առ 'ի չգոյէ հաւատալի փաստից, խուռն 'ի վերայ յորդէին գատախաղք զօրկարագոյնս. « Մնայիր դու մեծի ժառանգութեան, տատանեալ էիր և նկուռն 'ի պարտատեարց, անարգեալ էր քո զհայրդ՝ որում էիրն ժառանգ, և գիտէիր դու՝ թէ խնդրէ նա փոխել զկտակ իւր, »: Մէն մի 'ի բանից աստի տկարք են, այլ միագումար՝ յաղթանակեն:

Գ. Զգուշանալ պարտ է 'ի խուռն յորդութենէ փաստից, և յերկարաձիգ ճօխաբանութիւն. քանզի տարապայման բազմութիւն պատճառաց ծանրաբեռնէ և պարասէ զմիտս, որով և զօրութի նոցին տկարաւ նայ: Որպէս և յաճախաբան ձեռնարկութի 'ի մոռացօնս արկանէ զհամեմատութի երկուց ծայրից ք միմեանս, և բթացուցանէ զսայրս իմաստից:

Դ. Անցումն փաստից 'ի փաստս լիցի անդգալի օրինակաւ, զձև անցմանն թաքուն յօրինելով զբովանդակն անընդհատ երևեցուցանել: Քանզի ճարտարուն մեծ է զազգի ազգի զփաստս ծածուկ ձեռամբ ազխաղխել յիրեարս միահետ:

ՊՐԱԿ Բ.

Յաւագ հերձման:

ԵՐԲՈՒՄ, է՝ ձեռնարկելով 'ի գերեւ հանել զփաստս հակառակորդին. զոր գեղեցիկ սահմանէ Վիկերոն, « Լուծումն տեղեաց ներհականաց », : Զի զոր ինչ կազմէ հակառակորդն 'ի մրցել ընդդէմ առաջարկուն ատենախօսին, սա զնոյն յետս ընդդէմ լուծանէ, և քակտէ զուժգնութի նորա: Այս գործ ճարտասանական չունի սահմանեալ տեղի յընթացս ճառին, զի երբեմն յառաջոյ դնի քան զսպացոյցս, և երբեմն 'ի վերջոյ: Ըստ Վուինսիլիանոսի՝ սրտաւ է դատախազին նախ հաստատել զառաջարկուն իւր, և ապա հերքել զհակառակ կողմանն. իսկ ջատագովին՝ նախ ձեռն միտել 'ի հերքումն, առ 'ի մերժել 'ի սրտից ունկընդաց զամենայն զհակառակ կարծիս՝ որովք սաշարեալ իցեն, և պատրաստել զնոսա 'ի յօժարակամ լսելութի փաստից իւրոց: Վիկերոն օրինակաւ իւրով ուսուցանէ լը պտտաւաճի զերկաքանչիւրն 'ի վարարկանել. զի թէ հերքելով զհակառակորդին՝ հզորագոյն հանդերձեացի ճառն, սարտ է յենուլ բովանդակ ճգամբք 'ի հերքումն, 'ի վերջ կոյս սրահելով զհաստատութիւն: Ապա թէ գիրադոյն իցէ հաստատել ապացուցիւ զառաջարկութիւն, քան հերքելով զքանս ասոյնին, հարկ է յայնժամ 'ի բաց քեցել անտի զմիտս գատաւորաց՝ համառօտ բանիւ հերքեալ զհակառակորդին, և առաջնորդել նոցա 'ի լուր հաստատութիւն իւրոյ:

'ի քառեակ գլուխս բովանդակին օրինակք հերքելոյ: Նախ՝ բացէ 'ի բաց մերժելով զգրութի հակառակորդին իբր սուտ բովանդակ, կի՞ մասամբ իմն թիւր. զի Լթէ սուտ հանցես զքանս ոտխին՝ յայտ յանդիման ցուցանելով զիրացն անհնարութի, ինքնին յայտ

նի լինին իրաւունք ճշմարտութե : Այսպէս հայրապետն Գիւտ 'ի գերեւ հաներ զամբաստանութի Մախաղու Գաղիլոյ 'ի գուն Պարսից . (Փարզէշի .) «Ամենայն ասացեալքդ Մախաղու ... են՝ որ արդար են , և են՝ որ ոչ են ստոյգ արդար : Քանզի սիրել զքրիստոնէութի և որ որք քրիստոնեայ է , զայդ ոչ ընտրեալ պահեմ յանձին իմում , այլ 'ի մանկութէ իմմէ . և զամենայն մարդ որ վրիպեալ է 'ի ճշմարտութէ՝ ասեմ . և կամիմ թէ ամենայն որ 'ի ճշմարտութէն մտնուել կամէր , և գնալ զճանապարհ՝ որ ոչ է ուղիղ , և գոյր հնար բռնութի և կամ աղաչելով , այլ թէ և կարասաւ կարէի հաւանեցուցանել , ջանայի անվհեր մտօք , և ոչ տայի կորնչել այնպիսոյն զանգիւտ կորուստն : Այլ որ ասէնգ՝ թէ երթեալք նորա 'ի հռոմս , ոչ ըստ գորա կարծեաց և խօսիցն այդպէս են իրքն , քանզի սուտ է : Այլ վասն զի զգալութի գիտութեա մերոյ , և զիմաստ բանաւոր ուսմանց յախարհէն Հռոմոց ուսեալ եմ , և են իմ անգ ծանօթք բաղում և ուսումնակիցք : ... Այլ զհնազանգութի ծառայութե օրէնքն իսկ մեր պատուիրեն հասուցանել տերանց զգիպողան և զարժանաւորս , :

Երկրորդ՝ պայքարելով ցուցանել , զի թէպէտև ոչ ստեայ հակառակորդն , այլ մեր գործք և բանք՝ զորմէ ինդիրն է՝ իրաւացի և բանաւոր է , ոչ որպէս ամբաստանողն ռեբրիմ մտօք խեղաթիւրէ : Այսպէս հերքէ Սարգիս վարդապետ զբամբասանս՝ որ 'ի վերայ վարդապետոց . (Յ-Դ . Է .) « Զայր վարդապետ եթէ տեսանեն որ 'ի կերակրիկ ինչ մտաբերիցէ , և բարեքիկ հանգերձիկ ազանիցի , և զմի որ արբանեակ ունիցի՝ որ զկարեւոր պէտս նորա վճարէ , զի մի անձամբ ջրեր լինիցի և փայտակոտոր և հրավառ , և 'ի կարեւորան գոյաւոր իցէ , բամբասեն երգիծանեն . մեծատուն է , ասեն , զիմորդ զայլս կարիցէ յանգիմանել : Եւ արդարև մեծատուն եմք 'ի տակաւուն , քան նորա 'ի բաղմին . զայս և նորա ակամայ խոտոտվանին : Զի մեք թէպէտ և տակաւ ունիմք , մեծանամք . և նոքա թէպէտ և զամենայն աղիսաղխեն , աղքատանան : Մինչև ցերբ անմտանամք , աղէ՛ ստացէք . լիցէ՛ բաւական մեր կարիքն մեզ 'ի տանջանս , այլ և 'ի բամբասանացն յաւելումք մեք փնասս : Եթէ քո ինչ մի տուեալ է զոր ունի նա , ոչ զվարձան կորուսանես

բամբասանօքն : Եւ եթէ քո իսկ տուեալ է, բնաւ
ընդէ՞ր բամբասես . նախ քեզէն վկայէիր՝ եթէ զոր
ունէրն աղքատաց ետ, և ապա ետուր նմա . և արդ
քեզէն բամբասես : Եթէ գիտէիր եթէ աւելատա-
ցու է, զի՞ բնաւ ետուր և զարձեալ բամբասես :
Իսկ եթէ այլոց տուեալ է, և դու զայդ առնիցես,
ևս անհարին աղէտք են . զի չետուր ինչ, և բամբա-
սես զայն ինչ՝ զոր այլքն բարի արարին : Ո՞րչափ ինչ
կարծիցես նոցա վարձս, որք այդպիսի բանս 'ի քէն
լիցին, և վասն ից տանիցին վնասց . :

Երբորդ՝ զանց առնելով և յօշինչ գրելով զամ-
բաստանութիան . որով ոչ թէ ամբաստանութեն տայ
պատասխանի, այլ զարձուածով իւրք յայլ ինչ ան-
ցանկ, և անդ իբր 'ի բացուստ կողմնակի հարկանէ
զոտին, և կամ բնաւ ոչ միտ եղեալ 'ի հեղնութի
անցանէ : Զօրինակ կանոնիս գացես . (Եւէէ՛ 55 .)
'ի Ժողովական նամակին Հայոց առ Միհրնեբսէ՛ . յո-
րում թողեալ զպատասխանի բանին՝ թէ զմահ չար
աստուածն արար, անցանեն յայլ բան՝ քննել զբնու-
թիւն մահու : „ Եթէ զմահ չար աստուածն արար,
զի՞նչ գոյացուի երևի մահու 'ի միջի . և ոչ ինչ : Բայց
զի զբարի ից զարարածսն խանգարեաց : Եթէ այդպէս
է, նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսապործ
ապականացու : Եւ որոյ ից արարածքն ապականելիք
են և եղծանելիք, նմա անեղծ ձեռ չմարթի ասել :
Տի՛ Շն անդր թողէք զյիմարութե զբարբանջմունսդ :
Միոյ աշխարհի երկու գեհապետք ոչ լինին, և ոչ
միոյ արարածոյ երկու ձեռք . :

Ըստ սմին օրինակի և Եսթամինոնդ հեղնելով թա-
փեաց զանձն 'ի գատակնքոյ մահու, խնդրելով գրել
զինաս իւր այսպէս, թէ „ Եսթամինոնդ մահու դատե-
ցաւ 'ի թերացւոց, փոխանակ զի ստիպեաց զնոսա առ-
յեւկարաւ յազթել սպարտացւոց . որով ոչ զթերա-
ցիս և եթ թափեաց 'ի մօտալուս ալեալից, այլ և լոյ-
համօրէն Ելլագա բարձրացոյց յազատուի . և յայն
պայման հասոյց զիրս երկաքանչիւրոյն, մինչև թերա-
ցւոց պատերազմաւ 'ի նեղ արկանել զքաղաքն սար-
տացւոց, և սոցա զկեանս և եթ շատ համարել . : Իւ-
րե զայս ասաց, սակ Կուռնելիոս Կեպոս պատմագիր,
'ի ծաղր զուարթախառն ամ զամենեսին . և 'ի գա-
տաստանէ գլխապարտութե ելանէր մեծաւ փառք :

Ա. Մի՛ ՚ի նանիր զքարտեւել զհակառակորդն՝ փոխանակ պա տասխանի առնելոյ բանից նորա . և մի՛ անչափութիւն վերամբառնալ զգովելին , զի՛ մի՛ առիթ լիցի մտխանաց : Զգոյշ կալ ՚ի խոցելոյ՝ փոխանակ բուժելոյ , և ամենեւին ՚ի բաց կալ ՚ի ստուծէ :

Բ. Անման իրերաց ձեացուցանել զձեռնարկս և շօրինուած յառաջբերութե իւրաքանչիւր փաստից , զի միօրինակ նմանաձեութի ծնանի զտաղտկութի :

Գ. Անժխտելի հետեանս յառաջ բերել յիւրաքանչիւր փաստից յայտնագոյն օրինակաւ , զի յաւէտ ևս ամբաստնդեսցի կատարած նոցին :

Դ. Ձեռքուլ անպատասխանի զհօր ապացոյցս ոտխին , զի մի՛ կարծիք տացին անբաւականութե ՚ի ներհականացն լուծումն :

Ե. Յամենայնի խուսել ճարտարութի՛ ՚ի փասակար բանից , և առաւելութի ճոխանալ յօգտակարս :

ԳԼԷ .

Յաւոքս Զեւերիւնէ : (*)

ՅԱՅՍ վայր դեղերեալ մեր ուսուցանել աշակերտելոց ճարտասանութեան զամենայն յօրինուածս , զգարձուածս , զտեղիս և զնիւթ բանից ճարտասանին , մնաց մեզ աւանդել միւս ևս , յաւելլով ՚ի պերճախօսութի և զեղու փիլիսոփայական : Այս ինքն թէ որով կարգաւ զմի մի յապացուցութեցն պարտիցէ յօրինել , և զիանդ զինուորել զնոսա ՚ի սպառազինութի յաղթողական : Առնաբանն պերճախօսութե զուարճացուցանէ և շարժէ զսողս , շտեմարանեալ նիւթովքն պատրաստի զսիրտ հարկանել զունկնդրին և զոտխին , այլ առանց օրինաց ձեռնարկութե՝ անհնար է հանել զայն ՚ի գլուխ . և ահա զսոյն մնաց մեզ ուսուցանել յայս գլուխ , յորում առ սուղ ինչ տեղի տուեալ ՚ի բազմազարդ զուարճութեց , յանձուկ սահման իմաստասիրական զրուցաց ամփոփեցուք զբանս մեր :

Արդ է ձեռնարկութի՛ պատճառ հաւանեցուցիչ ,

* Յ. E'πιχειρημα . և . Argumentum .

որով զմի ինչ գուշտկեմք յայլմէ, և յորում զերկ-
բայականն հաւաստեմք աներկբայիւ: Այս խելամառու-
թիւ ճշմարտին կամ հաւանողականին կատարի՝ համե-
մատելով զերկբայական առաջարկութիւն ընդ այլում
աներկբայ ճշմարտութե, և առ նմին ճշմարիտ կամ
սուտ ցուցանելով զայն: Սակայն ոչ կարօտին առա-
ջարկութիւնք ձեռնարկութեց, երբ յայտնի իցեն և
ստոյգ: Ի զի և ըսկով բացառութե՝ ի բաց մերժեմք
զլերկուանս, բացայայտ լուսաբանելով զիրան, որով
ոչ մնայ տեղի երկմտութե:

Վեց են աղգք ձեռնարկութեց. հաւաքաբանութի,
հնարք, Մակաժութի, Յարացոյց, համաբարդութի,
Երկայրաբանութի:

Ա. հաւաքաբանութիւն (*) է ձեռնարկութի, յոր-
ում ի գնել երկուց առաջարկութեց. հարկաւ եր-
րորդ իմն զհետ գայ: Այսինքն զերկուս զանազան ա-
ռաջարկութիւս ճշմարիտս ի միմեանս հարկանելով,
այլ իմն ճշմարիտ առաջարկութի անտի հետեւի:

Յերկուց առաջարկութեց ատոի՝ հարկ է առաջ-
նոյն լինել ամենայնիւ աներկբայելի, և յիմաստան
ընդհանուր և լայնածաւալ. իսկ երկրորդին լինել
ճշմարիտ, և պարունակել ընդ առաջնոյն իրր տեսակ
ընդ սեռիւ: Ի սմին թէպէտ միաձայնի ատենաբանն
ընդ տրամաբանի, այլ ըստ հիմանն և եթ. քանզի
ուր անպաճոյճ և անձուկ ոճ տրամաբանին յայտ
յանդիման ցուցանէ զարհեստ ձեռնարկութեն, և ի
բաց դարձուցանէ զերեսս լսողաց, սա թագուն պա-
հէ զարհեստ տրամաբանութեն. վասն զի նպատակ
տրա հաւանեցուցանել է, ոչ միայն ուսուցանելով
ըստ տրամաբանին՝ այլ և զուարճացուցանելով և
շարժելով: Արդ կամեցեալ ցուցանել զճշմարտութի

* Եւ. Συλλογισμός. և. Syllogismus. Զենեմ իմա-
րանէր առաջնորդ պայիկեանց՝ կառնեալ ցուցանել շեքի
զանազանութի ընդ քաճաբանական և ընդ ճարգասանական
հասարակականութի, զմին օրինակէր իծկելով զհասան իւր,
շեքիճարդն՝ պարզելով զադ իւրս յայտ իմն այսպէս արարեալ,
զի իմնութի երկուցն մի և նոյն է, այլ առաջինն իբր հանցի
հարկանէ, իմն ճարգասանականն իբր թիւ փոխելով զադիւր
յինսն արկանէ. իմն թիւ զմիայն ճշմանութի և զմիայնսն առա-
քանութի այնու յեւել յայտ արարեալ:

առաջարկութեւ, թէ պարտ է ինձ օգնել կարօտե-
լոց, տրամաբանական հաւաքաբանութիւնն այսպէս
աւելէ. Որ եգիտ օգնութի յայլոց՝ պարտ է նմա ցու-
յանել զնոյն առ կարօտեալս, արդ ընկալայ ես օգնու-
թի յօտարաց, ապա պարտ է ինձ օգնել կարօտեւոց:
Այս հաւաքաբանութի տրամաբանական՝ բազկացեալ
է յերկից առաջարկութեց, յորոց առաջինն կոչի Բ-
Ժ-Գ-Կ, երկրորդն Դ-Ե-Զ-Է-Ը, երրորդն Թ-Պ-Ր-Ս-Դ: Իսկ
ճարտասանն ՚ի նոյն հիման վերայ ամբառնոյ զչին-
ուած իւր, այլ զմի մի յառաջարկութեցն ընդարձա-
կէ, առննթեր կարգեալ և զպատճառս առաջնոյն և
երկրորդին, իբր հաստատելով զայնս, և ՚ի տեղեաց
տեղեաց ճարտասանութե սահմանելով, և թուելով
զմասունսն, պատճառօք, յառաջբերութի պարա-
գայից, նմանութիւք, այլովքն հանդերձ: Որով ճար-
տասանական հաւաքաբանութին բովանդակի ՚ի հինգ
մասունս ընդարձակս. որ են երկու առաջարկութիւք,
երկու պատճառք, և հետևութի. զոր և յորդորա-
կան կամ մերժողական ձևով յօրինեալ, կամ ներ-
բողենիւ, և կամ պարսաւով գլխաւորեալ, մէն մի ՚ի
ճարտասանական հաւաքաբանութեց՝ ձևանայ ճառ
համառօտ, կամ սպացոյց բովանդակեալ: Աւարիկ
վերոյեղեալ հաւաքաբանութիւնդ ՚ի ձև ճարտասա-
նական:

“ Ընդարոյս է մարդկան կարեկից լինել ի վշտա-
ցեալս, մանաւանդ որոց երբեմն ՚ի նեղութիս գտին
յայլոց օգնութի. զի ակն յանդիման տեսանեն զա-
ղէաս նոցա, զուղակչուելով ի բարօրութի իւրեանց, :
Այս առաջարկութիւն է. Որ եգիտ յայլոց օգնութի
պարտ է նմա ձեռն տալ կարօտեւոց: Դարձեալ երկ-
րորդ առաջարկութի ածանցեալ յառաջնոյն հան-
դերձ պատճառաւ: “ Երրոց եթէ որք ՚ի կատարումն յօ-
ժարեսցի, կի՞ թէ հաճոյական իցէ նոցա ձեռն կար-
կառել ՚ի պէտս կարօտեւոց, ահա ես ինքն եմ մին ՚ի
նոցանէ յօժարեալ ՚ի բարեբարութիւն: Վասն որոյ
չնորհընկալ գոհութի մեծապէս գովութե արժանա-
ւոր գտանի քան զբազում այլ առաքինութիս, և նո-
րին հակառակն ստորտանօելի, : Ահա սմին զհետ դայ
և հետևութիւն. “ Եւ զի մի ապաշնորհ առ երախտա-
ւորն թուեցայց, հաստատեալ եղի ՚ի մոտ՝ սփոփանս
մատուցանել փոքու իւրիք որչափ մարթացայց փոխա-

րէն որոց ընկալայ . եթէ ոչ այնոցիկ՝ որք ինձ օգնեցին , գէթ որոց 'ի գէպ թուիցի , : Գիտել արժան է և զայն , զի ուր առաջարկութիւն յայտնի իցեն՝ մարթէ զանց առնել զպատճառօքն զորօրինակ (Եւէւէ. 311) :

1. * Մեռանի այն՝ որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ :
2. Երբ տեսեր գու զկրակ գնայուն կամ խօսուն կմ գիտուն :
3. Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսել , մեռեալ խոստովանիս :

Այս ճարտասանական հաւաքարանուի 'ի սմին բովանդակի : Մեռանի այն՝ որ կենսաւոր է , իսկ կրակն չէ կենսաւոր , ապա և չէ մեռեալ :

Դարձեալ և բազում անգամ յետ և յառաջ կարգին առաջարկութիւնք . նախ զհետեւութին գնելով , և ապա զայլս . որ առաւել բնական է , և քօղարկէ զարհեստն :

Բ. Հնարք (*) կոչի հաւաքարանուին անկատար , յորում միակ առաջարկութիւն 'ի մէջ մատուցեալ , 'ի վերայ ածեմք զհետեւութին , ընդ լուծի թողով զմիւսն՝ իբր ծանուցեալ : Զորօրինակ . « Քարոզք էիք առաքելական զօրութեանն , արդ զտարերս աստուած խոստովանիք » : Իբր թէ ասէր . որ արարին է քարոզ՝ անց երկիր պագանէ . իսկ դուք զի քարոզք էիք արարչին , ապա ընդէր զտարերս անձ համարիք : 'ի սմին ևս իշխանուի է ատենաբանին՝ ըարձակել զբանն , հանգերձ պատճառօք եղելոյ առաջարկութեան , կամ յառաջ դասել զհետեւութին , և ապա զառաջարկութեան : Աւասիկ զարձեալ օրինակք հնարից 'ի Սարգսէ . (ան. Պէտր . Ե .) :

« Եթէ մարմին եմք 'ի մարմնոյ նորա , որսն խոստմունքն են , և տիրապէս հաւատացաք նմա , մի՛ ապա աղտեղեցուք զանգամս Քնի 'ի շարաւս մեղաց և 'ի ճենճերս անօրէնութե , , :

'ի Լամբրոնացոյն . (առէւաբ .) « Համամայր եմք որդիք . մի՛ կարծեսցուք հրապոյրս պղտոր մեզ արբու

* Զայս յեռնաբիւնի՝ Σ'νθύμημα . Enthymema , անունէ Դաւիթ անյաշի՝ Եւսեմ :

ցանեւ : Պատուիրտն ընկալաք՝ արեգականն ոչ մտա-
նելի վերայ բարկութեն . յիշեցուք զորքանութի
յանցուածոյ օրինացս , և զըջասցուք , :

Կրկին օրինակաւ ձեանան հնարք . հաստատական՝
յառաջոյց առաջարկութեն . և մերժողական՝ ՚ի հեր-
քումն դրութեան հակառակորդին : Հաստատական
հնարք յօրինին հանդարտ բանիւք , առ որ խնդրի բա-
րիոք ճշգրութի պատճառաց վայելուչ ձևովք : Մերժ-
ողականքն լինին եռանդուն բանիւք և յուզեալ կը-
րիւք , հարցական կամ արգելական ձևով : Ըստ այսմ՝
օրինակի Յովհան իմաստասէր (ԸՆԴԴԷ՛՝ Է՛ՆԻԻԻ .) յա-
ռաջ բերեալ զբանս հակառակորդին՝ թէ անսիրու-
թեն միանգամայն և ուսումնասիրութեան ըմբռնեալ
ցանկութիւն , որոց և հանդիպել կարացին գրիցելոց՝
Թարգմանեցին և բերին , տե՛ս զպատասխանին՝ զոր
կազմէ ձեռնարկութիւն ներհականաց . « Զի՛նչ ասէք ,
աստուածասէրք լինելով՝ անատեցութե՛ն յանդգնէին
ցուցանել դործ . և յուսումնասիրութենէ անտի կան-
խեալք ելանէին առ յիմարութիւնն , զդառն քաղցր
վարկանելով , և զնելով զխաւարն իբրեւ զլոյս . զւարն
ընդ բարւոյ փոխանակել , և բառնալ բերել զմարդա-
րէականն ՚ի գլուխս իւրեանց վայսացութի , » : Կայ
՚ի սմին հաւաքաբանուի այսպիսի : Ըմենայն անասէր
և ուսումնասէր ուսուցանէ զգործս բարեպաշտութե
և ուսումնասիրութե . իսկ սոքա էին արք անասէրք
և ուսումնասէրք , ապա ոչ ուսուցանէին զանատե-
ցութի և զյիմարութի :

Գ . Մականծուի (՝) կոչի ձեռնարկութին , յորում
՚ի թուել բազում իրս ստոյգս և աներկբայելիս , թէ-
պէտ և զանազանեալս յիրերաց բնութիւն կամ զօրութիւն ,
զհետ գայ հետեութին յամենեցունց միանգամայն :
Զայս օրինակ ձեռնարկութե յաճախ ՚ի կիր արկա-
նէր Սոկրատ փոխանակ հաւաքաբանութիւն հաստատե-
լոյ զբանն՝ հարցուածոյ պայմանաւ ՚ի մէջ բերեալ
նմանս իրերաց հետ զհետէ . որոց ՚ի համանգամայն
պատասխանել գիմախօսին , զբովանդակն միահաղոյն
ընդունելի առնէր նմա :

Կանոնք ձեռնարկութեւս ըստ Կիկերոնի յերիս վե-
րածին : Նախ՝ զի առաջարկուիք գասաւորեալք զկնի

միմեանց իցեն ամենայնիւ հաւաստի և աներկբայ . և խնդիրն, որ իբրեւ հետեւութիւն ծագելոց է 'ի մակածեալ առաջարկուէց անտի, ամենայնիւ նման գտցի նմին :

Երկրորդ՝ զի թագուն մնացէ 'ի լսողէն թէ յինչ ակնարկին իւրաքանչիւր առաջարկութիւնքն մակածեալք հետզհետէ՝ որպէս զի անակնկալ հետեւութին ծագեալ 'ի նոցանէ ուժգին ընդհարցի և պարանկեցէ զսողն :

Երրորդ՝ զի 'ի մերժել ունկնդրին զհետեւութիւնն, ցուցցի նմա մի առ մի նմանութի ընկալեալ առաջարկութեցն ընդ հետեւութեն՝ զոր ժխտէ :

Մակաճութի գործէ Լամբրոնացին յատենարանութե իւրում այսպէս . « Բազումս գիտէ փափկութին գործել զանդաղութիս՝ որով յօրանան (Յոյնք) : Դիւրաւ որսայ գոռողուն 'ի մոռացութի պատուիրանին՝ որով պանծանան : Գիտէ վանել արծաթն ծառայեցուցիչ՝ որով խրոխտանան : Հպարտս առադրէ գիտութին, զոր մայր ունեւով, 'ի նոյն ապաստան եղեալ՝ ճօխանան : Հէֆե-ն-ի . Արդ կրիցն լիցուք մի աղճատիչք, այլ ցաւակիցք, : Բազումայն է՝ զի հարցմամբ յօրինելով զբանն՝ ազգողապոյն ևս ընծայի . ըստ որում է տեսանել զարձեալ առ Լամբրոնացւոյն . « Չունին զսպասն մեր մանկունքն Բաբելոնի, և հարձքն Կաբուգոգոնոսորայ աներեւութի : Զբաժակ սիրոյն, որով մէքն պաշտէաք միմեանց, թերեւս ոչ տեսանէք այժմ 'ի ձեռս նոցա : Զխնկանոցն ոսկի, այսինքն զաղօթիցն ասեմ փոյթ, միթէ ոչ առին նոքա և ունին . . . Հէֆե-ն-ի . Այնոքիկ մեր երբեմն, եղբարք, սեպհական . այնոքիկ, մինչ չեւ էաք խռովութեն գերեալք, մերոյ տաճարիս էին գործիք պաշտաման . զայս սպաս մերն հարք ետուն մեզ 'ի պատիւ սրբութեցն, : :

Դ. Յարացոյց (*) կոչի ձեռնարկունն առեալ յօրինակէ պատմական անցից՝ յապացոյց առաջարկութեն : Պարզէ սա և զգալի գործէ զառաջարկեալ խընդիրն, վասն որոյ յաճախ վարին սովաւ ատենաբանք և իմաստասերք : Ատենաբանք՝ զի օգուտ մեծ է նոցա քաջ իմանալ ունկնդրին զառաջարկութին, և զի ու-

* Յ. Παράδειγμα . ք. Exemplum .

միկ մարդիկն 'ի նմանելոյն առաւել յորդորին . և ի մաստատելք՝ առ 'ի բարեխառնել զերբութի ձեռնարկութեց իւրեանց զգալի օրինակօք :

Ահա գնել արժան է , զի թէ յարացոյցն իցէ գիւտուած ճշմարիտ՝ լինիցի և ըստ բնութե իւրում ընդունելի և ազգողական , և սպարազայք նորա զուգաւ յարմար գացին ընդ առաջիկայ նիւթոյն : Իսկ թէ կեղծեալ կամ առակ իցէ յարացոյցն՝ դարձեալ քաջայարմար լինիցի , և բարեկարգեալ կեղծումն , զի մի իրր անտեղի մերժեսցի 'ի բաց : Յայտնութի ասացելոյս չկարօտի օրինակաց :

Ե. Համարարդուն , (*) զոր կուտակեալ , կիճեղջիւկուտեալ հաւաքաբանութի կոչէ Վիկերոն , է մակաբերութի հետևութե 'ի բազում առաջարկութեց ածանցելոց 'ի միմեանց : Քանզի 'ի միոջէ խոստովանեալ առաջարկութենէ զհետ բերէ ածանցելով 'ի միմեանց այլևայլ հետևութիս . որոց իւրոքանչիւրն համարի առաջարկութի հետևորդին . մինչև իջեալ հասանիցէ 'ի խնդրեալ նպատակն : Չանազանի սա 'ի մակածութենէ . զի նա ձեռնարկէ 'ի բազում զանազան իրաց միաւորելոց ընդ հետևութե . իսկ 'ի սմա իւրաքանչիւր մասունք զիրերաց ունին և 'ի միմեանց ածանցին , մինչև հասցեն յեզր հետևութեն :

Չորորինակ (ԱճԷԴ . ԲԵՆՆ ՊԻՐԳ.) " Թէ ոչ մտանեմք և ելանեմք հրամանաւ , ոչ խայտառակիմք վասն մեղացն . և յորժամ ոչ յանդիմանիմք , ոչ ամաչեմք . և յոչ ամաչեն , և ոչ յապաշխարութի յորդորիմք " :

Այս ձեռնարկութի առաւել իմաստասիրաց անկէ համառօտութե քան ճարտաստանից : Եւ ևս՝ գիւրաւ սարդին 'ի սմա վրիպակք , զի հնար է թէ յիւրաքանչիւր առաջարկութի մոցեն ստութիք և սպարանք , յորոց ոչ ուղիղ ելանէ հետևութին : Թող զի և ծանրաբեռնէ զուշ մտաց :

Զ. Երկասյրաբանութի (**) է ձեռնարկութի կազմեալ յերկուց ներհական առաջարկութեց , որոց չիք միջին . զի զորն և մերժեսցէ հակառակորդն յերկուց ծայրից անտի , անկանի 'ի միւսն : Այսր աղագաւ

* Թ . Σωρίτης . Խ . Sorites . ոչ նշանակէ Շէշշի . Ի . Ե . Իմ շէշշի :

** Թ . Διλήμμα . Խ . Dilemma .

և Եւջէբաւոր կոչի սա : Կանոնք ձեռնարկութեն են :
 Նախ՝ զի յերկուս առաջարկութիւն անդ բովանդա-
 կութիւն ամփոփեացին իմաստքն , որպէս զի մի մնացե-
 ինչ միջական՝ զոր 'ի ձեռն առնուցու հակառակորդն
 առ 'ի թափել զանձն 'ի ձեռնարկութենէն :

Երկրորդ՝ շուրջ պրկել զհակառակորդն երկոքումբ
 մասամբն առ հասարակ . որպէս զի մի կարացե նա
 զբովանդակն յետս ընդգէմ՝ դարձուցանել . որով 'ի
 սարառ վատթարի ձեռնարկութին :

Յովհանն Իմաստասէրն (ԸԴԴԷ՝ ԵԴԷԷԷ) . երկուս-
 տեք կաշկանդէ սովաւ զհակառակորդն , զի յոր կողմն
 և դարձցի՝ անկցի 'ի ծանր մոլորութի : « Զխարդ գու-
 մոլորեցար , կամ ոչ իսկ ասել գէմ՝ և առանձնաւո-
 րութի երեքանձնական զօրութեն , և կամ թէ ասել
 չարաչար ասել , ընդ լիբէացւոյն ելանել սուր . փո-
 խանակ երից դիմաց և առանձնաւորութե՝ մի ասել
 գէմ և առանձնաւորութեք , : Եւ Կիկերոն այսպէս
 երկսպարաբանէ . « Ամենայն ցաւ կամ սաստիկ է կամ
 թեթեւ . եթէ թեթեւ , դիւրատար է . իսկ եթէ սաս-
 տիկ , վաղ անցանէ , » :

ԳԼ Ը.

Յաւագս Կրիտ : (՝)

Լ. ԶԴՈՂԱԳՈՅՆ մասն ճառին , զոր շարժութի
 կրից անուանեմք , այն է՝ յորում առաւել քան յայլս
 յայտ յանդիման ցուցանէ ճարտասանութին զփորձ
 ուժգնութե իւրոյ : Զի չէ բաւական ամբել զսիրտս
 լսողաց , եթէ ոչ յաղթահարեացէ և խոնարհեացէ
 զկամա նոցա 'ի կատարումն բանին իւրոյ . որ շարժու-
 թիւ և եթ կրից կատարի : Քանզի չիք ինչ բառ Կիկե-
 րոնի առաւել մեծագոյն 'ի բանս որ նպատեացէ ա-
 տենախօսին և լսողին , բայց գրգէլ զունկնդիրս կրիւք
 քան դատաստանաւ և խորհրդով : Զի բազում ինչ
 առաւել դատին մարդիկ առ առելութե կամ սիրոյ
 կամ ցանկութե կամ բարկութե , քան առ ճշմար-
 տութե : Յազագս այսր ամենայնի անհնար է առնա-
 բանին հասանել որում փափաքէ , և յանկուցանել

Կիրք մարդոյ այնչափ են, որչափ այլայլի և տագնապի հանդարտութի բնութեն: Վասն որոյ ոչ ինչ միտ եղեալ յորոշումն թուոյ նոցա, զկարեւորսն և եթ համառօտել փութացուք յառաջիկայդ:

ՊՐԱԿ Ա.

Յաւագ՝ Սէր, և Ատէւ-է: (*)

ՍԻՐՆ էլ յօժարութի հոգւոյ, շարժեալ 'ի բարութենէ սիրեցելոյն: Պատճառ և սկզբնառիթ սիրոյ ծագէ յընդհանուր նմանութենէ և համեմատութենէ իրացն առաջի մատուցելոց. յորում տեսանէ զըննողն՝ հանգիստութի իմն ընդ առաջիկայն և ընդ անձն իւր, կամ գեղեցիկ համեմատութի ընդ մէջ մասանց իրացն այնոցիկ: Չորս մի առ մի նկատեալ և սքանչացեալ ը այնս, բնաւորական ախորժանօք յօժարամբ աէ 'ի նոսա. որպէս զի որչափ 'ի խորս մտանէ 'ի հանգամանս նմանութեց նոցա և գեղեցկութեց, այնչափ առաւելու յօժարութի հոգւոյն սիրել և գգուել ըզնոյն: Չայս միօրինակ է մեզ իմաստասիրել և 'ի քըննութե նիւթականաց և աննիւթականաց, և յոր ինչ առ հասարակ յօժարէ բնութիս արգար օրինօք, բովանդակ յայսմ իմաստասիրութենէ յառաջ գայ, և ըստ պայմանի իրացն սիրեցելոց՝ զանազան անուանց և տարազու միճակին յօժարութիք մեր:

Արդ այսպէս իմացեալ մեր զիսկութի սիրոյ, որ անդէն բռնաւորն է և գլխահար ամենայն խափանածոց, 'ի յօժարեցուցանել զոր 'ի սէր ուրուք՝ մարթ է յորդոր ընծայել՝

Վասն՝ առաջի գնելով զգերազանց առաքինութիս և զքաջալաւ բնաւորութի սիրելւոյն: Չի եթէ առաքինութի և լաւութի ինքնին սիրելի են և հաճելի, յորմէ ոչ որ երբէք զերեսս դարձուցանէ, հարկաւ ապա և որ ունողն է առաքինութեցն այնոցիկ՝ գովութե արժանաւոր դասեալ լինի և սիրելի:

Երկրորդ՝ յիշատակելով զերախախ և զօգուտս նրա առ այլս, կամ առ այրն զոր յօժարեցուցանել կամիցիս, և զսէր նորա փոխադարձ:

* Յ. Φιλία. Խ. Amor. Զ. μίσος. Կ. Odium.

Երբորդ՝ ի վերայ բերելով զասարդաց բարեկոյս ակն-
կալութիւն, որում մարթ իցէ մնալ առ ի նմանէ. զի
յայնժամ երախտիքն մեծարանաց պատճառս տան
նմա, և սիրոյ արժանի կացուցանեն:

Չոր ինչ ասացաք վասն մարդոյ. զնոյն խմա և վասն
սյլոց իրաց, ի մէջ բերելով զամենայն որ ի նմին պա-
տուականութիւն, զօգուան, զկարեւորութիւն, զպի-
տանութի և զգեղ: Ըստ այսմ Փարպեցիին ընդարձակ
ճոխաբանութեւն և ստորագրութեւն ի համար բերէ զար-
գաւանդութի Ն. յարատայ, ընդ որ սիրով վառին և
կարօտանօք ճմլին սիրոյք վերձանողաց. մանաւանդ
որք գեղեցեալ իցին ի հնապատում աւանդութիւն
հայրենեաց մերոց:

Ատելութի է հնացեալ բարկութի, կամ մշտնջե-
նաւոր երեսդարձութի յայնմանէ, յոր իբրև ի խո-
տան դք հայիցի: Սկզբնասպառաճառ ատելութեւ, է հա-
կառակութիւն միոյ ընդ միւսում՝ թելադրութեւն կա-
մաց և ներհակակիր՝ հաճոյից, յորոց անմիաբանու-
թիւնէ ծագէ գժտութի, և անտի ատելութի: Բարի
է ատելութիւնն պատճառեալ ի չկամութենէ իրաց
չարաց՝ յոր հակառակորդն սրտի մտօք զակատեալ
իցէ, և ոչ կամիցի յետս կալ: Ն. յս հակառակութի
զհետ բերէ զարդար ատելութի վրէժինդիր: Յայս-
պիտի ատելութիւն ջանայ դարթուցանել ճարտասա-
նութի, որոյ ազբերք են գիմամարտքն սիրոյ. ըստ ո-
րում և ատելութի ընդ սիրոյ գիմաբաժանի. զի ուր
սէրն գաղարէ՝ անդ ատելութի սկսանի: Ապա կա-
մելով ատենախօսին յարդար ատելութի շարժել, ջա-
նացի հաւաստի ծանուցանել թէ պատճառք շար-
ժիչք սիրոյ ընդ հակառակս փոխեալ են յատելին, և
զոր օրինակ գործքն ատելի են ինքնին ի գործ ոյն, նոյն
պէս և գործ ոյն գլխովին: Ուստի զաղբերս սիրոյ բո-
վանդակ ճոխութեւն և պերճութեւն ի հակառակն չբը-
ջեացէ, և անտի ցուցցէ զարդարացի պատճառս ատե-
լութեւն թշնամոյն:

Սարգիս վարդապետ ըստ այսմ օրինակի ի ներհա-
կաց սիրոյն ատելի ցուցանէ զբարկութի: (Յ. 1. 7.)
« Բարկացօյն ոչ ճանաչէ եթէ գոյ ամ և դատաս-
տանք նորա և հատուցմունք նորա և սպառնալիք նո-
րա և քաղցրութի նորա: Կ. մին իրի յար ի գաղանու-
թեւ կայ մնայ ամբօխեալ խռովեալ, որ և զայլս ամբո-

խէ և խռովեցուցանէ . . . Որպէս զազդ ընծուցն ա-
սեն՝ եթէ ճիրանունք նորա չար ևս պատառեն քան
զբերանն, սոյնսկիսի են և նոքա: Զի մագիլք բար-
կութե՝ մահ և սպանութի. վասն զի չիք և չիք ինչ
գառնագոյն բնութեն քան զբարկութի. որ ոչ միայն
զմերձակայսն գառնացուցանէ, այլ և զունողս իւր
չարաչար տանջէ և մահէ: Վասն զի ո՞ր մաղձի գառ-
նութի կամ մաղասոյ խտուութի գիտէ այնպէս զնա-
սել զմարմինս, որպէս բարկութեն գառնութի զհոգի
և զմարմին: Վասն զի այլ աստք թէսկտ և ՚ի գա-
տապարտութի տանին, սակայն սակաւ ինչ հեշտա-
ցուցանեն զգգայութիւնս. իսկ սա որքան առաւելու՝
այնքան ցաւեցուցանէ, և տգեղագոյն դործէ զկեր-
պարանն: Յօնքն անկեալք և խոնարհեալք, երեսքն
դեղինք և ասպականեալք, չրթունքն սեւաք և երի-
թացեալք. ունչք երկայն և սուր, ձայն խոշոր և
թիւր, աչք հրատեսակք, բանք ընդդիմադրեալք և
անախորժելիք. և բոլորովին դժնեայ և ահարկու տե-
սողաց: Զոր օրինակ եթէ որ զգազան վայրենի և զան-
ընդէլ տեսանիցէ, որոյ գլուխք բազումք, և աչք որ
՚ի գլուխն՝ հրատեսակք և ահագնահայեացք, և շունչք
բերանոյն՝ հուր բորբոքեալ, և փոխանակ լեզուին՝
սուսերք կախեալք ՚ի բերանն, կողք երկաթիք, և
մագիլք պղնձիք. և ինքն մեծութեամբ իբրև զմի մեծ
բլուր. և թեք ՚ի նմա հրեղէնք իբրև զարծուոյ, և
ձայն ահագին և խռովարար իբրև զփողոյ, և զբե-
րանն բացեալ՝ զամենեւին կամօցի կըսնել. արդ ո՞վ
ոք զնա տեսանելով՝ ոչ սարսէր և զօղէր փախաւա-
կան լինել, կամ մեռանէր յերկիւղէն: Այսպէս իմա
և զբարկասիրան, :

ՊԲԱԿ. Բ.

Յաւոյն Յանայ և Եբրեւէ: (*)

ՅՈՅՍ, ընդ որում իմա և զխտահութի, է հա-
ճութի հոգւոյ ընդ վայելումն մօտակայ բարւոյ: Զի
՚ի վերայ հասեալքաջայայտ կի՞մ հաւանողական փառ-

* Յ. E'λπ'ς. Խ. Spes. Զ. Φόβος. Խ. Timor.

տիւք զի ընդ հուս գրաւեսցէ զբարին՝ որում անձուկ փափաքէ, զարթնու ակորոժակ կամացն խնդամտել ընդ այն :

Յայսմ յանձնապատասան բերկրութե մտացն բա զում խորհուրդք յածին 'ի հոգւոջ նորա, զի մօտ տեսանէ զանձկացեալ բարին, և իբր թէ 'ի ձեռին ունի և վայելէ, և զխորտակումն գիմամարտիցն՝ յորոց տաղնապէրն ցայնժամ երկմտութի և վարանէր : Համեմատէ ընդ իրեարս զմեծութի բարւոյն՝ զոր ստանայ, ընդ սպառնալիս վտանգիցն՝ յորոց նեղէրն և եղծեալ վատթարեաց զնոսա : Զայս ամենայն առաւելութի հանդերձ ընդ միտ ածեալ, իբր յաղթական այնպէս խայտայ յանձն իւր, մինչև առաւելուլ իսկ երբեմն և յորդել խնդութեն քան զիսկապէս վայելողս բարեացն ստացելոց :

Արդ ըստ բնութե այսր կրից օրէն է վառել զայս յօժարութի յայր վհատեալ, նախ՝ առաջի նկարելով նմա զմեծութի հասելոյ բարւոյն, և զի մօտ առ դուրս կայ ժառանգութի նորա :

Երկրորդ՝ ցուցանելով զառձեռնապատրաստ հնարսն ժամանելոյ փափաքելոյն, յորոց մէն մի բաւական է նմա առ 'ի ստանալ և 'ի ձեռս բերել զբարին զայն, թող թէ բովանդակութի ամենայնցն :

Երրորդ՝ խելամուտ առնելով զնա, զի զգոժուարութիսն որ առաջի կան՝ գիւրին է իսպախնել և յաղթահարել. և զայն յուշ առնելով նմա 'ի բազում անցից :

Չորրորդ՝ յորդորելով զնա ապաւինել յիծ. որ գերազանցէ զամենայն հնարիւք, և մեծ ազդուութիւն ներգործէ յայր յիծապաշտ :

Դարձեալ և յարացոյցս 'ի մէջ բերելով առ 'ի ցուցանել զձեռնառութի նոյ առ յուսացեալս իւր : Յառաջբերութի այս ամենայն հաւանեցուցիչ պատճառաց՝ ազգէ յոգիս լսողաց, մանաւանդ եթէ ճարտար յօրինեսցին :

Մեծն վարդան առ իծ ապաւինութեն խրախոյս տայր զօրաց իւրոց. (Եւէւէ. Է. 179.) “Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռացի զգործս նահատակութեան՝ ձերոյ : Ով քաջք, մեզ այս մեծապէս է զոր կատարեաց իծ 'ի ձեռն մերոյ բնութեն, յորում և զօրութիւն նոյ մեծա-

պէս երևի: Զի եթէ զայլս կոտորելով 'ի վերայ Թժ աշին օրինացն՝ պարծանա անձանց ժառանգեցաք, և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութի 'ի տեսանէ է՝ որ պահի իւրաքանչիւր ումէք 'ի մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ առաջարկութե գործոց, որչափ ևս առաւել էթէ մէք մեռանիցիմք 'ի վերայ մեծի վկայուն տեսան մերոյ Յնի Քնի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ եթէ գոյր հնար: Եւ զի այս պարգևք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի 'ի բարերար տեսանէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարգար գործոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգևատուէն: ։

Նոյնպէս է և քաջալերելն Ղեւոնդեանց զկապեալ նախարարան, (Եւթե Է. 276.) « Զօրացարուք, և զքարք, 'ի տէր. և միտթարեցարուք 'ի մարդասիրութիւնն այ, որ ոչ թողու զձեզ որքա, և ոչ 'ի բացէ տանէ զողորմութիւն իւր 'ի մէնջ հաւատով 'ի Քն. բազում բարեխօսիքն՝ զոր ունիմք առ նա՝ ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թնամին կենաց ձերոց: Այլ նոյն տէր է, որ զօրացոյց զառաջին նահատական՝ խառնելով գնոսա 'ի գունդս հրեշտակաց իւրոց: Նոցուն սուրբ օգիք և ամենայն դառք արդարոց հասցեն ձեզ յօգնականութի համբերութե, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիլիք: ։

Ներհական է յուսոյ Երկիւղն, որ է ամբոխումն և տագնապ հոգւոյ Է հատանել մօտալուտ չարեաց: Զի զսաստկութի վերահաս արհաւիրացն բռնագոյն համարելով քան զքնական զօրութիւն իւր, որով ոչ բաւէ զգէմ ունել չարին, Լքանին օգիքն յարկութենէ: Զորոյ զհետ գայ ահ և գողումն սրտի, և այնչափ սաստկանայ երկիւղ յայր վեհերոտ, որչափ անբաւական դատի զզօրութի իւր 'ի գիմամարտութիւն ոսոխին, և որչափ զօրաւոր համարեացի զսաստկութի ուժոյ հակառակորդին, որում չկարիցէ յայթել ոչ իւրով ուժգնութի, և ոչ այլոց օգնականութի: ։

Ապա Է այսմ՝ վասն երկեղուկս արկանելոյ 'ի սիրտ ուրուք, պարա է նախ՝ սաստկացուցանել զծանրութի չարին: ։

Երկրորդ՝ վերահաս ցուցանել զաղէասն, յորմէ չէ հնար զերծանել. որպէս թէ 'ի ցասմանէն այ հանգերձին պատուհապ, որ ոչ աչառել գիտէ և ոչ

գանդադէլ. կամ թէ 'ի մարդոյ, որոյ ներդաճումն չափ ցեւալ՝ այլ ոչ ևս շնորհեսցէ զվնասն, կամ զի ցատուցեալ է, կամ զի վազնջական ատելութիւն միմեքեալ պահէ ռիս 'ի սրտի :

Եւրոբոգ՝ հատանել զամենայն ակնկալութիւն օգնութիւն, կամ զի մենաւոր անօգնական է՝ մերժեալ յամենայն ձեռնառութիւն, կամ զի հասարակաց են չաբիք՝ յորմէ ոչ դք կարէ խուսափել, և ամենեքին ընովին դատակնքեալ են սրտաւհասփել :

Այսու օրինակաւ երկեզուկս արկանէ Սարգիս վարդապետ (Թ, Պէթէ. Գ.) " Բարեոք անօրինեացուք զկեանս մեր, գիտելով թէ ոչ ինչ աւելի եմք քան զխոտ գիւրաթառամ. . . և շնչմունք զանազան տապախառն փորձութեց շուրջ զմեզ մածեալ կայ, և աստք անհնարինք և հեշտացուցիչք զմեզ վայրաքարշ առնեն. և սպարովն դող, և մարմինս օգնական, և զգայութիւն խեթկիչ, և հեշտութիւն ձգիչ, և կարիքն 'ի ձեռին, և ծուլութիւն խաւարեցուցիչ : Յորոց յայսցանէ տիրապէս զերծանել անհնար է ումեք : Զի որ միանգամ մարմին զգեցեալ է, և զգարչապարս իւր յերկիր հաստատեալ, յայսցանէ քիչ և անարատ զերծանել ոչ կարէ. " :

Աստ այսմ և Վիկերոն նկարէ յանգիման աչաց հռովմայեցւոց զմօտալուտ արկածս աղէտիցն. " Թուիմ տեսանել զքաղաքս զայս, զակն տիեզերաց, զապաւէնն ազգաց և ազանց, մօտալուտ հրկիզութիւն տապականեալ : Տեսանեմ անշքացեալ զհայրենիս, ողորմ և անթաղ զգիտկոյտ քաղաքացեաց. և զՎեթեկոս տեսանեմ մօլեալ 'ի ձեր կոտորած : Յաղագս որոյ մեծապէս խնամ կարարուք ձերոյ փրկութեզ և Ժողովրդեան հռովմայ, կանանց և որդւոց ձերոց, բազնաց և մեհենաց, ազատութե և փրկութե խաւովոյ, և պետութեզ ողջոյն. " :

Առ ազգողագոյն ևս տալաւորել զյուզումն երկիւզի, պարտ է հայել յիւրաքանչիւր բնաւորութիւն լսողաց, և խմանալ թէ յորմէ՞ առաւել երկիցէ այր իւրաքանչիւր. զորօրինակ ագահն 'ի կորստենէ ընչից, թուլամորթն 'ի կորստենէ գիւրութեն, փառասէրն 'ի վնասուէ պատուոյն ևն : Զի առանձին երկիւղ կորստեան շահու առաւել գիտէ ազգել քան զհասարակացն :

ՊՐԱԿ Գ.

ՅԵՂԷՔԻ ԲԱՐԻՆԻՆԷ Ե ՀԵՂԷՆԷ : (*)

ԲԱՐԿՈՒԹԻՒՆ է եռանդուն ցանկութի վրէժխնդրելոյ ընկալեալ նախատանայն : Քանզի նախատեալն յարհամարհութի դրելով պատուոյ անձին իւրոյ զառ 'ի յայլոց ընկալեալ զվնասն , փութայ հանել զքէն վրիժուն : Բարկութի յանկարծակի լուցանի , այլ ոչ միշտ փութով շիջանի . որ թէ ընդ երկար ձգեոցի , յատելութի դառնայ . զի ոչ միշտ պահէ զնոյն ջնուցեալ զայրոյթ : Զայրանայ բարկութի՝ յանարգելն յանուբ և 'ի վատատոհմիկ առնէ կամ յերախտաւորելոյ . զննէ զխարոց անջրպետութե՝ որ ընդ ինքն և ընդ անարդուն , զնորա նուաստութիւն և զյանդգնութի , և զիւր նախապատուութիւն . վասն այսր ամենայնի բորբոքի , և 'ի վրէժխնդրութի մտաբերէ :

Կիրք բարկութե բուռն է քան զայլս , զի տաստկութի շարժէ զողիս և այլայլէ զկազմած բնութենս . որով դիւրին է վառել 'ի ցատումն զունկնդիրս :

Նախ՝ Առաջի արարեալ նմա զյարգ և զմեծարանս առնն արհամարհելոյ , 'ի համեմատութի առեալ ընդ անարդութե և ամարդութե անարդողին . մանաւանդ եթէ երախտաւորեալ իցէ նա , որ ընդ շնորհակալութեն հատուցանէ զայն չարիս արհամարհութե , փոխանակ զի պարտ էր բարիս խօսել և առնել :

Երկրորդ՝ Թուարկութի մասանց 'ի համար բերելով զզեան և զտուգանս , որ յանարգութե անտի 'ի վնաս անարգելոյն :

Երրորդ՝ Ընդ վայր հարկանելով զանպատճառ և զանիրաւ նախաախնան , որ տարապարտուց յայն եղեռն բուռն հարկանէ : Կարեւոր է 'ի սմին հասու լինել իւրաքանչիւր բնաւորութեց , զորս կամիցիս շարժել 'ի ցատումն . քանզի իւրաքանչիւր ոք 'ի ցատումն վառի յայլևայլ պատճառաց , զորոց եթէ զգիւրագրգիւ մասնէն բուռն հարկանիցես , դիւրաւ հորդի ճանապարհ՝ վառելոյ զնոսա բարկութի :

* Յ. Օրդն. Խ. Ira. յ. πραότης Խ. Mansuetudo.

Ընդ սովաւ դասի և գժգմնութի, որ է ցաւ սրտի ընդ անիրաւ յաջողուած անարժանից : Քանզի որ վրէժխնդիրն է և արդարութե՛ն նախանձաւոր, իրաւամբք զգարի ընդ բարձրանալ վատթարագունից : գիտելով թէ անարժան և անբաւական են նոքա պատուոյն այնմիկ, և զի չարաչար վարելով նոցա զայն աւագութի, յանկի գործն 'ի փաստ հասարակաց, և յանարգութի այնր պատուոյ և իշխանութե՛ն՝ զոր յանիրաւի ստացեալ ունին : Այս յուզումն կրից արդար է յամենայնի, նպատակ ունելով իւր զարգարութի և զօգուտ հասարակաց : Մասն համարի արդարացի օրոմտութե՛ն, զի վրէժխնդիր է փնտսուց. և փոխանակաւ զիրերաց ունին, զի բարկութի վրէժխնդրէ զփնտսու անձին իւրոյ, և գժգմնութի՛ զփնտսու հասարակաց :

Սատիկ բարկութե՛ն փոխադարձ է հեղութե՛ն, որ է նուազումն սրտմտութե՛ն. և է բազմաջան առաքինութի, քան ընդարոյս կիրք : Բազում՝ եղանակք են 'ի հեղութե՛ն ձգելոյ ըստ զանազանուէ բնութեց. քանզի զոմանս մարթ է հաճել ամբք բանիւք, որպիսիք են հզօրք և մեծատունք. զոմանս սպառնալեօք, որպիսի խուժանն է և ապիկար մարդիկ. զայլս ահարկութի, որպիսի են վեհերոտք և վտասախրաք : Ենմարդք, որք թէպէտ արտաքուստ արտաքս խրոխտապանծք և ահաւորք երեին, սակայն զի ընդարոյս բնաւորութի մեղկաղէտք են, գոյզն տաստիւ թուա նան 'ի օրոմտութե՛ն. և են դարձեալ մարդիկ՝ որ թէպէտ խոտանք և ընկեցիկք են, սակայն խտտութիւն սրտի նոցա և անգրգուէլի պնդութի ոչ գիւրաւ աեղի տայ հրապուրանաց և տասակութե՛ն սպառնալեաց : Այս ըստ իւրաքանչիւր բնաւորունցն պարտ է պատշաճել զբան ոլորանաց :

'Նախ' խնդրել գտանել դէպ ժամանակ : Զորօրի նակ՝ եթէ յուրախութե՛ն գոցի ցատուցեալն կամ 'ի յաջողութե՛ն մեծի. զի յայնժամ առ յորդել խընդութե՛ն՝ ուրախութե՛ն առաւելու քան զցատումն, և գիւրաւ շնորհէ ներումն : Այսու գիպող յաջողուածով ցածոյց Եսթեր զցատումն Աբտաշէսի :

Երկրորդ՝ յայտ առնել մեղմով և համեստ բանիւք, զի փնտսն կամ յանցումն եղև յանխորհուրդ

գործոյն կատարմանէ, կամ ըստ դիպաց իմն և յանգէտս, և ոչ 'ի կամակար յօժարութէ :

Երրորդ՝ համեմատել զնախկին երախտիս և զվատակս յանցուցելոյն ընդ առաջիկայ յանցուածոյն, զմեծութի բարեացն 'ի մէջ ածելով և զնուազութի սխալանացն :

Չորրորդ անպատճառ և անպատրուակ խոստովան լինել զյանցումն, և ներումն խնդրել. և թէ գործն չունիցի իրաւունս անբասիր լինելոյ, յաւելուլ 'ի վերայ՝ թէ մեծ և շքեղ է 'ի մոռացօնս գրել զյանիրաւի թշնամանսն : Սովին օրինակաւ 'ի հեզուին շրջեաց Կիկերոն զԿեսար առ Լիգարիոս ոմն թշնամի նորա . ասէ . “ Այսպէս սովոր եմք խօսել առ դատաւոր . այլ ես առ հայրդ բարբառիմ . սխալեցի, յանդգնութեմ գործեցի, ստրջացեալ եմ . առ գթութի քո ապաստան լինիմ, մաղթեմ ներումն յանցանացս, աղերսեմ զի անտես արասցես , , :

Յիշատակաւ վաստակոցն առաջնոց ազատեաց ծերունին Ովրատիոս զորդին իւր, որոյ սպանեալ էր ըզքոյր իւր զԱգրիպինա . Լիւիոս այսպիսի իմն բանս աւանդէ 'ի նմանէ խօսեցեալ . “ Զինչ ապա . զոր արդ իսկ մեծաշուք և յաղթանակաւ պերճացեալ տեսէք, հանդուրժէք տեսանել զնոյն կապեալ ձեռօք, ի կախաղանաւ 'ի գանս և 'ի խոշտանգանս, զոր և ոչ ալբայեցիք կարասցեն բերել զդժնդակ տեսիլն : Ե'րթ դահիճ, կապեա՛ զձեռսն, որք գամ մի յառաջ զինու վառեալ՝ զպետուին առեալ բերին ժողովորդեան հռովմայ . երթ արկ քօղ զգլխով ազատարարի քաղաքին նոցա . կախեա՛ զնա զմահառիթ փայտէն . գան հար կամ 'ի ներքս 'ի պարսպափակ վայրիս առ կոթողիւք և աւարօք թշնամեաց, և կմ արտաքոյ՝ այլ առ շիրմօք Կուրատեանց : Զի յստանել մարթասջիք զսլատանիդ, ուր ոչ գեղասկանծ յիշատակք արութե նորա թափեացեն զդա յանողորմ պատուհասէդ , , :

ՊՐԱԿ Դ.

Յառաժա Խնդրութիւնք : (*)

ԽՆԴՈՒԹԻՒՆ է յուզումն հոգւոյ ընդ վայելաբարւոյ : Քանզի յըմբռնել հոգւոյն զմօտակայ զառձեռն բարին՝ շարժեալ թնդայ ընդ յիշատակ բարւոյն . որով այն շարժումն ուրախական՝ սկիզբն առեալ 'ի սրտէն՝ ծաւալի և 'ի դէմն և յաչսն , 'ի հայելին ասեմ շարժուածոց հոգւոյն :

Արդ առ 'ի զարթուցանել յունկնդիրս զխնդութիւն , շատ է խորհրդածութիւն ցուցանել զմեծութիւն բարւոյն իւրե կամ բաղդատութիւն չարին մերժելոյ . մանաւանդ զի և յիշատակ անցեալ չարեացն զկերպարանս իմն յաղթութիւն տայ կարծեցուցանել : 'Ի սմին խնդրի ճարտարութիւն՝ առ 'ի քաջ նկարագրել զիրան , մինչև շարժել և խանդաղստել զսիրտ լսողին . որ և ևս առաւելու , եթէ ցուցտնիցես զսաստկութիւն չարին անցելոյ , և զփոխանակել գերազանցութիւն բարւոյն հասելոյ . որպէս թէ զվիշտսն նմանեցուցես սառնամանեաց ձմերայնոյ , և զբարին ծաղկաբեր գարնայնոյ :

'Ի մտածութիւն մեծութիւն բարւոյն տայ զօրինակ ներգործութեց խնդութեան , Յոհան մանդակունի յատենախօսութեան : “ Այլ սյուսր առ ցնծալ սրտիս և ուրախանալ մտացս՝ համբարձեալ զձեռս 'ի յերկինս ընդ ծերոյն Դաւթայ աղաղակեմ առ անձ , զոր ինչ գրուատեաց գոհութիւն նա յաղագս որդւոյն իւրոյ Սուլումոնի մատուցանէր անբարձրելոյ . Օրհնեալ տէր անձ Իսրայէլի , որ ետ ինձ 'ի զաւակէ իմմէ նստել յաթու իմ , և աչք իմ տեսանեն : Չայնակցելով ընդ մարդարէին , ասեմ զնոյն և ես . Օրհնեալ տէր անձ Իսրայէլի , որ ետ ինձ տեսանել զորդիս եկեղեցւոյս որ ինձ հաւատացաւ՝ պատուով շքեղութիւն պայծառացելս 'ի Քրիստէ : Հրեայքն պապանձեցին , ուրացողք ամաչեցեն . փախեալ Ադոնիս , որ առանց անկարծէր թագաւորել . օգնականացն զգեցեալ զամօթ , սալա-

* Յ. Χαρά . և . Gaudium.

րեալք ընդ սեղանոն թագին . թագաւորեցին , ա-
սէ , և ոչ ինն . դաշինս կռեցին , և ոչ խնով կամաւ . :

Դարձեալ և Վիկերոն 'ի Ճառին Պիտոնի այսպէս
'ի մէջ բերէ զխնդութիւնն՝ որ եղև նմա 'ի դառնալն
իւրում 'ի տարագրութիւն , « Այն օր յանմահութի
գրեցաւ ինձ , մինչ 'ի հայրենիս դարձայ , յորժամ
տեսի զճերակոյտն ելեալ արտաքս , և զամենայն ժո-
ղովուրդն հռովմայ . մինչ տեսանէի , զի ինքն իսկ
հռովմ գլորեալ 'ի կայից իւրոց՝ 'ի դուրս առ ազա-
տարարն իւր ընթանայր : Այնպէս նա ընկալաւ զիս ,
զի ոչ մարդիկն միայն յամենայն դասուց և 'ի տիոց
և 'ի կարգաց , և կանայք ամենայն , այլ և սպարիսպք
անգամ և յարկք և տաճարք թուէին ուրախա-
ցեալք . :

Որպէս յայտնի տեսանի յօրինակաց աստի , խրն-
դութն ընդ իւր անանջրպետ կցորդեալ ունի և զվրս
տահութի , կամ զմեծայոյս ասպաւինութի՝ ստացմամբ
անկապուտ բարւոյն , և 'ի մերժելոյ չարին՝ որ երբեմն
ահարկու երևեր :

Ազգակից է ընդ խնդութեւ և զարմացումն , որ ոչ
այլ ինչ է՝ բայց ավելութի մտաց , որ յանսովոր և 'ի
նորանշան իրս կրի , և զորոց ոչ գիտելով զպատճառսն՝
ըզձանան միտք հասու լինեւ այնց :

ՊՐԱԿ Ե .

Յաւագ = Նախնայորոնք : (*)

ՆԱԽԱՆՁԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ է հետապնդութի
հոգւոյ 'ի ստանալ զբարիս՝ զոր այլք ունին :

Առ 'ի զարթուցանել զայս առաքինի եռանդն յայր
զգոն , սրարտ է առաջի դնել զպայծառութի և զփառս
առաքինեաց քաջաց , մանաւանդ 'ի հայրենակցաց կմ՝
'ի համագրեաց : Վասն զի այր ազնուական բնուո-
րեալ է թեւակոխել 'ի նմանութի վեհից . վասն որոյ
գիպողագոյն օրինակաւ նոցին՝ փութով վառի 'ի նա-
խանձ : Պարտ է նկարագրել առաջի նորա զհնարսն ,
որով ամբարձան նոքա յայն մեծութի աւագութեւ ,

* Յ . Ζήλος . ք . Aemulatio.

և խրախուսել զնա 'ի նոյն նմանութի, կամ 'ի նախանձ գերազանցելոյ քան զնոսա. և գիւրին ցուցանել զհնարս առ 'ի նոյն ժամանակելոյ :

Ըստ ամին օրինակի խրախուսէր երանելին Ղեւոնդ երէց զբանակն Հայոց 'ի գիշերի պատրաստուն մարտին. որ յառաջ բերեալ զարիացեալսն 'ի հին օրէնս ընդգէմ ամբարշտութեն և հեթանոսութեն, 'ի վերայ բերէր. (Եւէւ. Ե. 190:) « Զի՞նչ ևս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք ո՞ր կտակարանացն : ... Ապաքէն նոյն տէր է 'ի սկզբանէ և մինչև ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անգրքան զամենայն յաւիտեանս : Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն ինչ : Զայս գիտելով, եղբարք, մի թուլութիւն Լքանիցիմք, այլ սնդութիւն սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակար յարձակեսցուք 'ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան 'ի վերայ մեր : Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի. եթէ մեռանիմք, կեամք. և եթէ մեռուցանեմք, մեզ նոյն կեանք առաջի կան : Մի, տեսրք իմ պատուականք, յետ այսչափ 'ի բարձունս վերանալոյ՝ տյարէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք. այլ տեղի առեալ անգրէն 'ի բարձրունն հաստատեսցուք : ... Օ՞ն անգր 'ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն, եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք ... այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր, մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին. զի ոյք էին 'ի խաւարի, եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ. կուրացեալք վրիպեցան 'ի կենացն, իսկ որք ընկալայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ օտարախորթք, սիրելիք և ոչ թշնամիք, բաժանորդք և ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին : Անդ է առաջնորդ փրկութեն մերոյ. աստ քաջութիւն նահատակեցաւ, և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց առաքելոց : Յորմէ և դուք էք այսօր կրկին երևեալք, օրհնեալք հաւատովք ընդգէմ աներևոյթ թշնամւոյն, պատենաղէն զրահիւք գէմնեղգէմ ընկերակից սատանայական գործոյն » :

ՊՐԱՎ Զ.

Յաշտի՜ Պաշտօնայ : (°)

ՊԱՏԿԱՒԱՆՔ կամ ամօթ է խռովութի հոգւոյ ընդ վերահաս անարդութի կամ ընդ չար համբաւ : Գեղեցիկ և առաքինի կիրք են պատկառանք, և քաղցր շնորհ, որ ոչ 'ի գործս ևեթ՝ այլ և 'ի բանս յայտ յանդիման նշմարի, զի մի 'ի դուրս ելցէ ըստ սահման պատշաճողութեն : Այս բնաւորութի թէ պէտ ամենայն հասակաց անկակից է, այլ յաւետ սեփական է մանկագունից, յորս զօրանայ տիրել :

Օրէն է ամաչեցուցանել զբարեխրատն, առաջի արարեալ նմա զանարդութի գործոյն, զվստան տարեալ յանձն և յընտանիս, և որ յետ այնորիկ չարահամբաւութի :

Զայսօրինակ մեղադրութի յանդիմանէին հաւատացեալք զառ երեսս ուրացութիւն նախարարացն հայոց, ընդ որ ամաչէին նոքա մեծապէս. (Եւէ. Գ. 92 :) “ Զի առնիցէք զմբ կտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցէք զսպաս տէրունեան սեղանոյն. մոռանայցէք արդեօք զհոգևոր օրհնութիւնդ, և կամ լռեալ դադարիցէք 'ի մարգարէական ձայնիցդ : Վաժուցէք զաչս յընթերցուածոց, և խցէք զականջս 'ի լռելոյ. մի թէ զմտացդ անմոռացութի ոչ յիշիցէք : . . . Նոցա է սպառնացեալ հուրն անշէջ, ընդէն դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոչորեցայք. նոցա պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա 'ի կերակուր : Խաւարն արտաքին նոցա թանձրացեալ սահի, դուք լուսաղգեսոք ընդէն յուղարկեցայք ընդ նոսա 'ի նոյն խաւար : Նոքա 'ի վազնջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք, դուք զկնի կուրացն կուրացարուք : . . . Եթէ գիտէիք և երևէր ձեզ յայտնի, սուգ առին երկինք 'ի վերայ ձեր, և թախծեցաւ երկիրս 'ի ներքոյ տաից ձերոց : Հրեշտակք 'ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք. և 'ի յերկրէս՝ մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք : . . . Դուք էիք մեր

սարժանս առ թշնամիսն ճշմարտութեւ, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և 'ի մեզ փոքր 'ի շատէ խնայէին . և արդ 'ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղ տաէնին նոյ, այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ 'ի ձեր պատճառս և զնոսա ևս չարչարեսցեն , :

Այսպէս ամաչեցոյց և վետուրիա կին հռովմայեցի զորդին իւր զՎորիոլանոս զվտարանջեալն 'ի Ժողովրդենէ իւրմէ . (13-ի . Բ . 40 .) " Կաց մնա առ վայր մի . չե քո մատուցեալ առ իս , թող գիտացից՝ առ թշնամի՝ արդեօք գիմեալ հասի , թէ առ որդի . գերի՛ իցեմ 'ի բանակիդ քում , եթէ մայր : Յայս վայր ձգեցին զիս երկարութի կենաց և պառաւութի գժուարին , զի զքեզ վտարանդի տեսից , նոյն և թըշնամի : Ի՞բր իշխեցեր աւար հարկանել զերկիր , որ ծնաւն զքեզ և սնոյց : Թէպէտ ռիւերիմ մտօք հասեր այսր և սպառնալեօք , այլ 'ի մտանէն քո 'ի սահմանս երկրիս՝ ոչ թուլացաւ սրամտութի քո : Զխաբդ 'ի նշմարել քո զհռովմ 'ի բացուստ՝ չեղև քեզ յուշ զի ընդ պարսպօքս կան քո տուն , և թերափք առ տնին , մայր և կին և որդիք : Ուրեմն թէ չէր իմ զքեզ ծնեալ , հռովմ ոչ վտանգէր 'ի մարտես . ուրեմն եթէ չէր իմ որդի , ազատ մեռանէի յազատ հայրենիս , :

Որպէս և յօրինակացս է տեսանել , առ 'ի պատկառեցուցանել զայր խիստ և վայրագ՝ օգտէ խըստութիւն բանից . զի բազում անգամ և խրոխտն 'ի հղորագունէն զանգիտէ , որ յաղէրստնս ոչ խոնարհէրն : Կոյնպէս և հեզք բնութիւն 'ի հանգարտ և յաղդոյ խօսից առաւել պատկառեն՝ քան 'ի հրացայս կշտամբութէ . զի յոր ինչ յօժարէ որ , նովին և թակարթի :

ԳԼԹ.

Յաւագո՛ւ խնայե՛ց 'ի շարժեալի կրօն առ հասարակ :

ՈրՊԷՍ զի կարող լիցի ատենաբանն զազգեցու-
թիւն ազգի ազգի կրից տպաւորել 'ի լսողս , պարտ է
նմա յառաջ քան զամենայն ինքնին զգածիլ կրիւքն
այնուիկ , և իբր անձամբ կրեալ զազէտան և զվիշտս՝
այնպէս մխիլ 'ի խորս բանիցն , զի և ազգողագոյնս
տպաւորել կարասցէ յունկնդիրս : Քանզի անհնար
է յուզել զոք՝ թէ ոչ ըն այնց կրից համանման գըտ-
ցին և ասացեալքն , ձայն խօսողին , չըջէլ գիմացն ,
տրտասութե կամ ցոլմունք աչացն : Եւ զայն ոչ կա-
րասցէ նա 'ի գլուխ հանել , մինչև քաջ հասու լեալ
իցէ խնդրոյն՝ զորմէ բանն է , հաւանելով ընդ այն
անձամբ անձին կամակար մտօք , խորագոյնս խելա-
մանելով ճշմարտութեն և օգտուն , և կենդանի նկա-
րագրելով զիրացն զհանգստմանս ըստ իւրաքանչիւր
բնուն : Ուստի՞ բնաւ յառաջ դայ , զի տգէտ մար-
գիկ ճոխաբար յայտնաբանեն զվիշտս իւրեանց կամ
զցատումն , բայց զի բացատրեն նոքա զայնս ըն իրացն
խկուծեմ , և զի լիով հասու են այնոցիկ յանձինս իւ-
րեանց : Առն ուրումն աթենացւոյ գնացեալ առ Գի-
մոսթենէս , աղաչէր զնա 'ի ջատագովութի ընդդէմ
ոսոխի իւրոյ՝ յորմէ տարապարտուց հարստահարեին :
Եւ զի հանդարտ և անխռով բանիւք պատմէր նմա ,
ասէ Գիմոսթենէս . Չերևին ինձ բանքդ ճշմարիտ ,
թէ իցէ նորա հարստահարեալ զքեզ : Իսկ այրն բարձ-
րացուցեալ զձայն իւր , ետ պատասխանի զայրագին .
Եւ որպէս , ես ոչ հարստահարեալ , ես ոչ վնասել :
Յայնժամ ծանեաւ Գիմոսթենէս թէ ճշմարիտ էին
բանք նորա , և յանձն էառ վարել զցատ նորա , քաջ
ապացոյց համարեալ զկրիցն այլափոխուն . ըստ հըռ-
չակաւոր բանիցն Ովրատիոսի քերթողի (աբհէսթ. 4 էրթ.)

“ Թէ խնդրես լալ և ինձ , դու յառաջ լաց քե-
զէն .

Յայնժամ քո դառն աղէտք ինձ ողբալ հանգեր-
ձեն , ” :

Սովորական տեղի արտայայտութիւն կրից է վերջաբանն . անդ ատենախօսան հնարի կորզել զհաւանութի ունկնդրացն ամենայն ճգամբք՝ որչափ ձեռնհաս է ճարտարախօսութի ողորք և խանդաղատանս հայծայթել : Սակայն և յոլով ուրեք ընդխառնէ զշարժմունս կրից 'ի ճառն , հոգմով սաստկութիւն բանիցն բորբոքեալ ուրեք ուրեք զուսկնդիրս , մանաւանդ 'ի յերկարաձգել ճառիցն , զի մի բազմաբան յերկարութի տաղակացուցէ զսեւիս :

Ընդհանուր կանոնք 'ի շարժութի կրից , եթէ 'ի վերջաբանի և թէ 'ի հաստատութե , 'ի սոսիս բովանդակին :

Ա . Զննել խնամով թէ արդեօք 'ի խնդիրն առաջկայ պառչաճիցի՞ սաստկութի բանից 'ի յոյզս կրից . և որ կիրք են որ 'ի նմին զօրանայցէ տիրել , և յոր մասն ճառին յանկաւոր իցէ յեռու զայն : Որոշումն իրացս պահանջէ զգօնութի և մարդութի 'ի գործն . քանզի են բազում խնդիրք՝ յորս չիք տեղի շարժութի կրից , և անպատճառ բռնադատել զնոսին՝ ծաղու արժանի առնէ զբանն և անօգուտ :

Բ . Մի ուրոյն ինչ մասն ձևացուցանել զբանս շարժութի կրից , և կանխաբան ծանօթութի մտանել 'ի նոյն , յորդորելով զուսկնդիրս միտ գնել բանիցն ասացելոց : Այս ամենայն տկարացուցանեն ըզբանն . զի յայնժամ պատրաստին նոքա լսել մեծամեծ քան զկար ատենախօսին , և յոչն յաջողել՝ նախատ լինի այր մեծախօս : Գործ ատենախօսին , որպէս բազում անգամ ասացաք , է գաղափարել ըզբնութիւն . արդ բնութիւնս յորժամ գրգռի և 'ի բազմադէմ կիրս վառեալ բորբոքի , ոչ կանուխ պատրաստէ զանձն . այլ յեղակարծ և բնական օրինակաւ վառի և բորբոքի , մինչև լուցկիք հրոյն սպառեսցին :

Գ . 'ի միտ առջէ ատենաբանն թէ այլ է բռնագատել զուսկնդիրս , և այլ՝ շարժել զնոսա : Բռնագատին՝ առաջի գնելով զհարկն զպատճառսն և զօգուտն , իսկ շարժին՝ նկարագրելով և կենդանացուցանելով զիրան այնպէս , մինչև անհնար լինել նոցա խուսել կամ հրաժարել 'ի գործոյ անախ : Քանզի ըստ ամենայն շարժութեան կրից յարմարեալ կացոյց բնութիւն և զպատկանաւոր նոցին պատկերս , առ նմին և զերանգս . որոց մինչև կենդանի նկարեալ առաջի

ողւոյն՝ անհնար է տակնախօսին դրդուել զոր: Եւ զի օրինակաւ բացատրեցից զսոյն, զիարդ յանձին զգամք զպարտոս երախտագիտութեն կամ կարեկից լինիմք ընդ ումեք: Այլ յորժամ երկար բանիւք փաստաբանէ տակնախօսն՝ թէ ազնուական բնաւորութեք են այդոքիկ, և թէ հարկ է յանձին զգալ զգոսին. քանզի զայս և զսոցին նմանս խօսի նա առ միտս, և ոչ առ կամս. իսկ միտք ճանաչող են լաւութեն, այլ կատարութեն ի կամս մնայ. վասն որոյ հարկ է զկամս շարժել: Յայն սակս պարտ է տակնաբանին կենդանագրել զմարդասիրութիւն և զփոյթ և զյօժարամտութի բարեկամին, զտաղնապ և զվիշտ կարօտելոյն. զի այսպիսեօք միայն զարթնու յունկնդիրն յօժարութի ի կատարել զիրան: Տէս զիարդ նկարագրէ Սարգիս վարդապետ զմաղթանս ողորմութեն առ յայ ի գիմաց ողորմածին, որ առաւել ազգողապոյն է՝ քան զբաղմագիմի ներբոյս ողորմութեն ի յորդորել յողորմածութի. (Յ՝. Գ. Գ.) « Յինէն ուսիր, ով դատաւոր, զողորմածութեն շնորհ. զի ես մարդ գոլով արարի, և գու արա՞ւմ թծ գոլով: Կամանեա՞ ծառայիս աւերդ, աղքատիս՝ որ ամենեցունցդ ես թագաւոր: Ողորմեցայ պահանջողին, պատկառեցի յաղաչողէն. մի մերժեր և գու զբաղմուի մաղթողացս: Բերկրեալ առաքելցի զկարօտեալն, նոյնպէս եղիցի և քոյս. երկոքին կարօտեալքն միապէս դոհասցին: Ողորմեցայ վասն քո կամացդ ես, նոյնպէս և առ քեզ զօրացի: Բաղում ցուցի ես ազգակցին զողորմութի. նմանեա՞ իմում մարդասիրութեն՝ բնութեք մարդասերդ: Այլ զի թէ թեւագոյն են իմքն, և մեծամեծք քոյք. խոստովանիմ և ես: Այլ գիտեա՞ և զայն ևս, թէ որքան ինչ գերիվերոյ ամենեցուն ես ամենայն բարութեք: »

Դ. Պարտ է վարել զբարբառ կրից, կի՞ զբնութի և զկերպարանս միոյ միոյ ի կրիցն զանձամբ զգենուել. զի որպէս հանգերձք եթէ համաչափք իցեն հասակի մարմնոյն՝ քաջավայելուչ պատշաճին, այսպէս յորժամ համաչափ և սեփական լինիցին բարբառք իւրաքանչիւր կրից, անդ լիով կատարի գործ ճարտասանութեն: Ըստ այսմ կանոնի պահանջի յստակ բացատրութի անսեթեւեթ, այլ ազգոյ. քանզի այր բորբոքեալ ի կրից ոչ այլ ինչ խնդրէ, բայց առաջի առնել զիրան ըստ որում ենն, և բովանդակ ուժով

սաստկութիւն՝ որչափ յինքեան զգայ : Եւ է սեփական բնաւորութիւն կրից յուզելոց, զորոց աներկիւղ, և ռանգուն, զեզուն, պարզ, անարուեստ, զի անտի պաճուճանք՝ աղարտեն զուժգնութիւն, և արուեստ ոչ մտանէ ՚ի գործս բնութիւն : Նոյնպէս նմանութիւն և յարացոյցք օտար են ՚ի բանից աստի . վասն զի այլուր տատանեն զխորհուրդս, և ջրտացուցանեն զեռանդն յօժարութիւն :

Յաճախ են ՚ի ճառս Ոսկերերանի չքնաղ օրինակք զարթուցիւք կրից . որպէս և ուրանօր յաղագս նր խորհրդոյն ճառէ . (Գ. 108.) « Եւ ամենեւին արթուն պարտիս լինել . քանզի և ոչ սակաւ տանջանք պահիցին այնոցիկ՝ որք անարժանութիւն հաղորդիցին : Զմտաւ ամ՝ որպիսի ցասումն մասնին և խաչահանուացն եղև . զոյշ լեր այժմ, դուցէ և դու պարտական մարմնոյ և արեանն գտանիցիս : Նոքա զմարմինն սպանին, և դու յաղանդեալ հոգիդ ընդունիս յետ այնչափ երախտեացն :

Քանզի չչատացաւ մարդ լինել և ապտակել և մեռանել, այլ և տակուին զանձն իւր խառնէ լէ մեղ . ոչ միայն հաւատովք, այլ և արդեսամբք իսկ մարմին իւր յօրինէ զմեղ . քան զինչ չէ պարտ սրբագոյն լինել այնմ, որ յայնմ զենման վայելիցէ . քան զորպիսի՞ ճառագայթս պայծառագոյն՝ ձեռինն, որ զայն մարմին հատանիցէ . և բերանոյն՝ որ հոգեւոր հրովն ընուցու, և լեզուին՝ որ համակ ՚ի կարմիրս յահագին յարենէն ներկանիցի : Զմտաւ ամ, որպիսի պատուով պատուեցար, կամ յորմէ սեղանոյ վայելես, զոր հրեշտակք տեսանեն և զարհուրին, և չիչեսն համարձակ ընդգէմ հայել ՚ի փայլատականցն որ անտի հատանիցին, և մեք նովաւ կերակրիմք, և նովաւ զանկանիմք . և լինիմք մի մարմին և մի հոգի : « Ո՞ւ պատմեացէ զզօրութիւն ան, լսելի արացէ զամենայն զօրհնութիւն նորա », : Ո՞ր հովիւ յիւր անգամոցն կերակրէ զիւր ոչխարսն . և զինչ ևս ասացից հովիւ . այլ և մարք ևս իցեն բազում անգամ, որ յետ երկանց և ծննդոց՝ դայեկաց տան զորդիս : Իսկ սա ոչ ժուժեաց զայս առնել, այլ ինքնին կերակրէ զմեղ իւրով արեամբն, և ամենայնիւ ընդ իւր գրկախառն առնէ զմեղ : . . .

Եւ արդ մի ծուլանայցեմք՝ որ այսչափ արժանի

եղեալք տիրոյ և պատուոյ. չառանկցենմք զմանկունս մատաղս՝ որպիսի՝ յօժարութիւնն զստեանցն մարցն հարկանիցեն, որպիսի՝ յօժարութիւնն մածուցանեն զչրբ թունան ընդ մարցն շրթունս. այսպիսի յօժարութիւն մատուցուք յայն սեղան և ՚ի մայրենի հոգևոր բաժան, մանաւանդ թէ ևս յոլովագոյն քան զմանկանցն ձգեսցուք մեք զշնորհս Հոգւոյն: Եւ զմին միայն արամութիւն համարեսցուք, չվայելին յայնպիսի կերակուր. քանզի չէ մարդկեղէն զօրութե գործն՝ որ առաջի կայ. զոր յայնժամ յընթրեալն ժամն արար, և այժմ զնոյն գործէ. մեք զսպասաւորաց աշտիճան ունիմք, և սրբէ և վերստին կազմէ նա,,:

Բաց ՚ի զեղուն արտայայտուէ աստի, որպէս տեսեր յօրինակիդ, բազում ուրեք բան մի համառօտ ՚ի մէջ երկար զրուցաց, մօրմօքիչ սրտի և խանգաղատիչ, ազգոյ գտանի մեծապէս և ուժգին բորբոքէ զկիրաւ Որպէս Եղիշէ գեղեցիկ խորհրդարանէ ՚ի սրտամել զու զօրուն քրիստոնէից յերկրէ իւրեանց՝ գնալ ՚ի սպաներաղմ ՚ի Պարսս. « Խաղաղին գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհաց լըջմտութիւն տիրաւէր խորհրդով կատարել զպարսս զինուորութե... հրաման տուեալ աշխարհի ոչ իբրեւ յակնկալութի կենաց, այլ իբրեւ վճարումն վախճանի. յանձն առնելով միմեանց զոգի և զմարմին,,: Գորովաղէտք են այս բանք. զի նկարագիրք խնաստիցն զարթուցանեն սէր և յօժարամտութիւն առ հայրենին. և յայնպիսում պահու՝ յորում հրաժարելն ՚ի հայրենեաց զտեսութիւն մահու փոխանակէ նմա, սատիկ ամբօխէ զքնութիւն ինքնամուտ եղելոցն:

Գրիչ երրորդ Մակարայեցւոյն (Լ. 27.) յիշատակեալ զաղիոտորմ տագնապ կանանցն վարելոց ՚ի սպանդ ընդ այլ երրայեցիս, հանգամանս իմն ՚ի վերայ յաւելու. « Զմատաղածին մանկունս ՚ի գիրկս առեալ՝ յետին զայն ծուծ ափն ՚ի բերան եղեալ տըղայոցն համարէին,,: Իբր այն թէ յիշէին, զի զայն վերջին նուագ կաթն գիւցուցանեն տղայոց իւրեանց:

Ղազար փարպեցի յետ սրտամելոյ զառերեսս ուրացութիւն նախարարացն Հայոց ՚ի գրան Պարսից, և զգարձ նց ՚ի Հայս, այսպէս թախծագին նկարագրէ զօխրութիւն ընտանեաց նոցա, և զկաթնասուն աղ-

դայոյն, բանաստեղծական իմն ռճով. « Ընդ էր լսել զձայն լալոյ և զձայնս գութի, գոչիւնս ողորոց և բարբառ ճշոյ : Տգայք անձկոտք 'ի գրկաց հարց իւրեանց պակուցեալք փախչէին, կարծելով այլափոխեալս իմն. և ոչ զնոյնս նկատելով կերպարանս : զարհուրէին : Ստեպ հայելով յերեսս մարցն, զորս տեսանէին կողկողագին միշտ և արտօարարուղիս, յաղագս որոյ և ինքեանք յարտասուս հարեալ տըղայքն, ոչ ռք կարէր լռեցուցանել 'ի դայեկացն կմ' 'ի գատախարակացն : Ընդ որ հայեցեալ այնոցիկ, որք պատճառանօք և ոչ ճշմարտութիւն ուրացողքն էին, փութանակի և առժամայն կամէին յառնել և ընդ ինքեանց սուր ելանել. որոց ոչ պիտէր և առ վայր մի կեալն, քան թէ զայնպիսի տեսանել զաղէտս և ժուժկալէլ : »

Է ուրեք զի և զգէպս իմն ժամանակին յանկարծ 'ի ճառսն խառնելով յուզէ զկիրս ճարտարախօս քաջ. որպէս Կրասոս մեծանուն տառնարան հռովմայեցի 'ի հրապարակախօսեւն լքէմ Բրուտոսի՝ արար : Քանզի գէպ եղև յայնմ՝ վայրի, զի զաիկին ամն մեռեալ յաղգէն Բրուտոսի յուզարկաւորէին, և տառնարանին զայն 'ի ճահ տուեալ, փոխեաց զբանսն, և ասէց Բրուտոս. « Զի կաս գու աստ, զինչ զրոյց կամիս զի տարցի դա առ հայր քո զքէն, զինչ առ այնոսիկ՝ որոց բարձեալ տանին ահա պատկերքն, զինչ առ ամենայն նախնիս քո, և մանաւանդ առ Յունիոս Բրուտոս՝ որ աղաատեացն զժողովուրդս զայս 'ի ձեռաց թագաւորաց : Զոր պարծանս քո, զոր փառս, զորպիսի վաստակս քո պատմեացէ : Մի թէ զյաւելուլ հայրենի ժառանգութենդ, այլ այդ ոչ 'ի գէպ զարմիդ ազնուականուլ. բայց թէպէտ և 'ի գէպ էր, զեղխութիւնքդ սպառեցեր զայնս : Մի թէ զփոյթ քաղաքական օրինաց, ապաքէն և անունդ հայրենի պարստանէր քեզ զայդ, այլ գու բնաւ իսկ տգէտ ես այնց : Թերևս զհրահանգս զինուորութն, այլ և ոչ զզօրս և զբանակ տեսեալ է քո : Իսկ զճարտարխօսութիւն, յորմէ 'ի բաց անկեալ՝ և զփոքր մի ինչ սթափութիւն լեզուիդ և զզօրութի թոքոցդ ոչ յայլ ինչ 'ի կիր արկանես, բայց յամօթապարտ զօշաքաղութի՝ զրպարտութիւնք : Եւ գու իշխես տակաւին տեսանել զարև, գու հայել 'ի գատաւորս, գու յասեւի տառ

և 'ի քաղաքամիջի երևել, դու յանդիման քաղաքայնոց . ոչ և 'ի մեռելոցդ և 'ի պատկերացդ զարհուրիցիս , յորոց ոչ միայն 'ի նմանութեն վերջացեալ , այլ և ոչ տեղի տաս դոցա առ քե , :

Այսչափ ինչ յաղագս շարժութի կրից :

ԳԼ. Ժ.

Յաւագս վերջաւանի : (*)

ՍԵՐՋԱԲԱՆ է յետին մասն ճառին , յորում ամենայն փաստք 'ի մի գումարեալ ուժգին ընդհարկանեն : Քանզի 'ի նմա պարտ է համառօտութեք բովանդակ ամփոփել զնախկի զասացեալսն , և յուղել շարժել զկիրտ ը իւրաքանչիւր պիտոյից : Այս մասն մրցանակ է ճառին . և եթէ ոչ ճարտար յօրինեսցի , կթուցանէ յուժգնութե զճառն ողջոյն :

Յայտ է 'ի սահմանէս և 'ի բացատրութե՝ս թէ երկու մասունք են վերջարանութե , բովանդակութի և Շարժութի կրից . բովանդակութի է , որով ատենաբանն հաւարէ համառօտիւ զյառաջրերել փաստս 'ի կարգի ճառին՝ ամփոփեալ իբրեւ 'ի մի տեսութի , առ 'ի վերստին յիշեցուցանել ըսողաց զասացեալսն , և ուժգնակի տպաւորել զայնս 'ի միտս նոցա :

Կանոնք վերջարանին այսոքիկ են .

Ա. Քաղել յապացուցից անտի զազգողադոյնսն և զկարեորս , և զանց առնել զգուշնաքէիւք , զի մի սաստկութի բանիցն մեղմացեալ առ տկարութե նոցա՝ զբովանդակն արկցէ 'ի զօրութե :

Բ. Յիշեցուցանել զփաստսն համառօտիւ , և մի յերկար յայնս դեղերել :

Գ. 'ի կրկնութե անդ պատճառացն և բացատրութե՝ զանազան եղանակօք ծանուցանել զիւրաքանչիւրսն , զի մի նմանարանութեն յամենայնի միօրինակ՝ տաղտկութի արկցէ 'ի լսելիս :

Դ. Գրաւել վերստին զմտադրութի ունկնդրաց չքեղ ոճով , որպէս զի գիւրաւ մարթացէ յուղել զկիրտ նոցա : Առ որով և զայս գիտել արժան է , զի

* Յ. E'πίλογος . և . Peroratio.

առ. վերջաբան համառօտ ճառից՝ ոչ խնդրի բովանդակութիւն : Վասն զի 'ի համառօտութեան բանից չներէ տեղին ձեռն արկանել 'ի կրկնութիւն պատճառաց, ուր յայտնի են ինքնին . և քանզի նպատակ բովանդակութեան է դարման առնել մոռացութեան, 'ի սակաւ բանսն մոռացութիւնն ոչ զօրանայ տիրել : Նոյնպէս 'ի կացրդական հանդիսի չէ օրէն բովանդակութեան առնել . քանզի ընթացք բանին ոչ է յառաջբերութիւն փաստից ըստ ատենաբանին և բաղնոհանին, այլ գո. վեհապետ նկարագիրք և գեղազարդեալ վիպասանութիւն : Այլ պարտ է աւարտել զվերջաբանութիւն կացրդականին 'ի բարեմաղթութեան կամ 'ի խոնարհական նուիրումն . կամ առ դահագլուխ ժողովոյն զբանսն ուղղել, ողորկագոյն դարձուածովք իմաստից բարեմաղթելով, կամ ներումն հայցելով : Մարթ է և յորդորականաւ գլխաւորել, յօժարեցուցանելով զստոր 'ի նմանութիւն առաքինութեանց գովելոյն : (*)

Յազագս շարժութեան կրից լիով աւանգեցաք վերագոյն . այլ զի առաւել 'ի վերջաբանի պիտին այն ամենայն, յիշեցուցանեմք աստէն զկարեւոր դիտելիս : Քանզի են բազումք յատենաբանից, որք քաջ ճարտարախօսեալ զամենայն 'ի սմին թերանան, որ կարեւորագոյնն է :

Կախ՝ պարտ է ջանալ, զի յաւարտ ատենաբանութեան՝ համոզեալ մեկնեսցին ունկնդիրք . և առ այս հարկ է զբովանդակ ճառսն յառաջ բերել յաղբերաց վայելութեան, իրաւանց, և հոտարակաց օգտակարութեան ըստ պատշաճելոյ տեղոյն, ժամանակին, ունկնդրացն, և միշտ ճշմարտասէր ցուցանելով զանձն :

Երկրորդ՝ ըստ բերելոյ հանգամանաց մեծացուցանել կամ փոքրեցուցանել զառաջարկեալ խնդիրն, իբրեւ իւր յատուկ ցուցանելով զբանն . և նովաւ ազգողագոյնս տալաւորել զիրան՝ հոյակապ ոճով և ժեսով իմաստիւք :

* Չփոփանալով ի իւրեան ճառին՝ հանրեցաւ Որդեանիս հաւանելոյն ծախանալից զիմեանի, և երիցագոյն քան զնա : Մարթ է առնել Բովանդակութիւնն . և 'ի խորհիւ ճառին, վասն դիւրան յաւելի պահելոյ զստացեալն . յազագս այնորիմ աւանդելին զայն ոմանք և 'ի խորհիւ յնոյն :

Երրորդ՝ շարժել յունկնդիրան զկիրս պատկանաւորս 'ի մրցանակ և 'ի յաղթութի. համառօտ առնել զվերջարանն, այլ ուժգին. զի ըստ Կիկերոնի չեք ինչ գիւրացամաքելի քան զարտասուս: Միանգամայն առնել լուրջ և պատկառելի, ըստ նմանութեան ծանրաբեռն նաւու, որ երազ սահեցեալ ընդ միանունս ծովուն, 'ի մտանել անդ 'ի նաւահանգիստն՝ հանգարտե զգնացս իւր, և սիգածեմ նազելով խարխիս արկանե առ ծովափամբ:

Յաւելուլ արժան է աստ և օրինակս գեղեցիկս 'ի նմանութի: Լամբրոնացին գրեթէ բովանդակէ զամ գկանոնս զայստիկ 'ի վերջարան ճառին Համբարձման: « Ո՛վ մեծի շնորհիս, ո՛վ անճառ երախտեացս, ո՛վ անկշռելի երախտեացս՝ որում արժանի գտար, եկեղեցի, 'ի համբառնալս Քնի: Զի ամ 'ի մեր կոյս է, և ոչ ոք է մեր հակառակ: Հայր արդարացոյց զքեզ միածնին արեամբ ձրի շնորհօք. և նովաւ հանգերծ այսօր զերկինս ամենայն երկնային փառօքն շնորհեաց քեզ: Ո՛վ դատապարտե զքեզ, կոյս սուրբ, որ խօսեցար հարսն Քրիստոսի, և յանգիման կացեր նմին հաւատով, յորժամ ամ զքեզ արդարացոյց, և ընդ նմին յարուցեալ յերկինս նոտոյց: Զն՝ Քն՝ մեռաւ վասն սիրոյ քո, և յարուցեալ ել այսօր յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ Հօր բարեխօս վասն մեր, զինչ է յերկրային հեշտութեց՝ որ կարէ մեկնել զմեզ 'ի սիրոյ նորա: Բաց զայս քո, և տես թագաւորին քո զփառս, և 'ի նոյն փութացեալ երազեա: Ա՛րկ 'ի բաց զքօղ տգեղութե երկրաւոր սահեցման, և մօտ ընդ յոյսն քո 'ի ներքոյ վարագուրին տարածման: Խարխիս քո յերկինս, գու ընդէ՞ր 'ի ստորինս կորանաս: Թագաւորն քո յաթոռն փառաց և շնորհաց, գու ընդէ՞ր մատչել առաջի նորա հեղձանաս: Կարապետն Յիսուս զերկնից դուռնն այսօր մտեալ քեզ և բաց, Ժողովուրդ նորա և հօտ՝ ընդէ՞ր ճշմարիտ ճանապարհաւն առ նա հանգչել յուշանտա: Աստի, օն, հրաւիրեցար գնալ 'ի յերկրէ յերկինս, յապականութենէ յանապականութի, 'ի միջոյ կարճաց 'ի հրեշտակաց դասակցութի: Դարձիր յունայնութեց, և կացո՛ղ զոտս քո յուղիղ պողոտայն. զի գնացեալ ընդ նոյն այժմ հաւատով, արժանի լիցուք յետ ելլոյն առախ՝ երկնային տանն օթեանայն հոգւով, և յաւիտե:

նական կենացն 'ի հանգերձեալ գալուստն մարմնով, ։ ։

Դարձեալ և Եղիշէ վարդապետ այսպէս վերջաբանէ 'ի խրատն առ միանձունս . « Եթէ եկեացես զհետ գեղեցիկ վարդապետութեան հարցն՝ զորս վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս սուրբ միայնակեցացն, յայնժամ կարացես համբառնալ զաչս մտացդ առանց ակախից չարչարանաց, հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վերոյ քան զամենայն երկինս . երանի տայցես անձինդ՝ քաջապէս ճողոպրեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս ։ . . Դու ես այնուհետեւ մարդարէն, որ ոչ պատրեցար 'ի մարմնական աշխարհիս . այլ թեւածեալ թռուցար յանմարմին աշխարհն, և հանգուցեալ գագարեցեր յանապական ուրախութիւն ։ ։

Կիկերոն զճառագովութիւն Լիգարիոսի, որ ամբաստանեալն էր առաջիկետարութիւն թշնամի նորա և թեկնածու հակառակ որդւոց նորա, այսպէս աւարտէ . « Եթէ նկատեալ հայիցիս 'ի միաբանութի Լիգարեանց եղբարց, զամենեւին զսոսա քեզ եղբարս համարիցիս : Եւ ո՞վ երկմտեսցէ, զի եթէ Լիգարիոս յիտալիա գիտեալ էր, 'ի խորհուրդս եղբարցն լինէր . ո՞ է որ չգիտիցէ զսոցա միաշունչ և միախոհ համակամութի, մանաւանդ 'ի սմին եղբայրական զուգաձայնութի : Ո՞ ոչ գիտիցէ, զի որ զինչ և պատահէր, եղբարցդ այգոցիկ անմարթ էր հակառակ ունել խորհուրդս ընդ իրեարս : Արդ կամակար գոքա ամենեւին ընդ քեզ եղին . մին 'ի մըրկէ յափշտակեցաւ, որ թէ կամակարութի գործէր զայն, դարձեալ 'ի նոցա սակի էր՝ որոց գու ներսումն շնորհեցեր : Սակայն 'ի պատերազմ մտեցաւ . մեկնեցաւ, ոչ 'ի քէն միայն՝ այլ և յեղբարցն : Սորա քոյին հաւատարիմք ազաչէն զքեզ . . . այլ ոչ ինչ է յիշատակել ինձ զայդ . ակն ունիմ և ես, որ ոչ ինչ գիտես մոռանալ՝ բայց զանիրաւութիս . զի այս սեփական է որդւոյ և մտաց քոց : . . Արդ այժմ եղբայր ամբաստանելոյն ազաչաւոր առ քեզ՝ զեղբորն աղերսէ զազատութիւն . զոր թէ սորին բարեխօսութի շնորհեցես եղբարցն իւրոց երկոցուն, զանձինս երկոց եղբարցն առհասարակ զքաջընտիրս և զառաքինիս, ոչ միայն նոցա և մեզ մերձաւորաց նոցա, այլ և պետութեան գլխովին շնորհեցես : Արդ արա՛ զոր 'ի մօտոյ իսկ արարեր յառնի թ աշնուա

կան և ընդ քաջալուս աչրն Մարկեղոս • արդ զնոյն և
աստ 'ի հրապարակիս արասցես ը առաքինի և ը ար-
ժանաւոր եղբարս : Զոր օրինակ շնորհեցեր զնա ծե-
րակուտին , շնորհեա և զսա ժողովրդեան , ընդ որոյ
իղձսն խանդաղատիս : Եւ եթէ այն օր մեծափառ
եղև քեզ , և ժողովրդեանն հռովմայ 'ի զարմացումն ,
մի' աղաչեմ , մի' երկմտեր Վեսար' զի և այժմ' նմանօրի-
նակ փառք հասեալ կան քեզ : Զի չիք առաւել հա-
ճոյական բազմամբոխ ժողովոյդ' որպէս բարուծի , և
չիք 'ի բազմագէմ' առաքինութիս սքանչելի և չնաչ-
խարհիկ քան զողորմուի : Զի և մարդիկ ոչ այլազգ
ինչ մերձաւոր գտանին առ անձ , քան փրկուի շնոր-
հելով մարդկան : Բաղդ քո ոչ այլ իմիք մեծագունի
ձեռնհաս գոցի , և ոչ բնութիւն քո լաւագունի' քան
զոր կամիսդ , զյուլովնն ասեմ փրկուի : Երկարագու-
նից արդեօք պէտք էին բանից 'ի ջատագովութի , այլ
առ քո բնաւորութիդ' համառօտ անկ է • վասն այնր
օգտակարագոյն դատեցայ' առաւել քան զիմ և զայ-
լոց բանս լեւ , քեզ ը միտս քո 'ի խորհուրդ մտանել ,
և ես բանիս վախճան արարից : Այլ զայս և եթ ա-
սեմ . զի եթէ նմա , մինչ 'ի բացեայ կայ , փրկութի չը-
նորհեսցես , մեզ ամենեցուն զանձն քո պարգևես-
ցես , :

Այս վերջաբան , արտասանեալ 'ի Վիկերոնէ , սասա-
նեցոյց զանդրդուելի անդուի Վեսարու • որ այլ յայլմէ
եղեալ , եթող 'ի ձեռաց զփուրչիչ ամբաստանուէցն ,
և կամակար ներումն շնորհեաց Նիգարիոսի :

ԳԼ. ԺԱ.

Յազագս կաջրդախան հանդիսի :

Ի սկիզբն յգրոցս սուղ բանիւ յիշեցաք զճար-
տասանական հանդէսս , և թէ զինչ այնոքիկ իցեն •
մնայ արդ լիագոյնս աւանդել զնոցանէ : Առաջինն է
կաջրդական հանդէս , որով իմանամք զամենայն ազգ-
ճառից հրապարակախօսեալ 'ի ժողովս բազմակոյտ
մարդկան 'ի տօնախմբութիս եկեղեցականս և 'ի քա-
ղաքականս , 'ի պատուասիրութիս թագաւորաց , և 'ի
տխրական հանդէսս արձանականս նշանաւոր արանց

Քախճանեւոյ : Յաւել'ի սոյն զներհականն զպարսաւ
 և զգործականս 'ի վերայ անարժան գործոց և գործո-
 ղաց : Զայսոսիկ և անունն ինքնին (*) նշանակէ . զի
 կացուրդ 'ի մեզ իմանի համահաւաքումն բազմութե
 'ի տօնս ուրեք և 'ի ժողովս :

Արդ 'ի կացրդականս պիտոյ է ատենաբանին ոճ
 բանից յստակ և արծարծուն : Այն ամենայն ձևք
 որք զուարճացուցանել գիտեն և շարժել, բովանդակ
 լինի իւրեանց պերճանան 'ի սոքա՝ զմի մի 'ի գտեալ և
 'ի պատրաստեալ իմաստիցն զարդարել և ճոխացու-
 ցանել . որովք առ հասարակ շարժեալ խօսողին , 'ի
 նոյն յեռանդն շարժէ և վառէ զստղն :

Առ այսու խնամով յուշի կալցին աշակերտեալքն
 ճարտաստանութե զյետագայ զանհրաժարելի և զընդ-
 հանուր կանոնքս 'ի յօրինուածս կացրդական ճառից :

Ա. Զեռանդն բանին համեմատել ընդ իսկութե
 առաջագիր նիւթոյն . զի ոչ ինչ է տարադէպ քան
 զչափազանց սաստկութի բանից 'ի նիւթ դուզնաքեայ ,
 կամ ընդ հակառակն 'ի մեծամեծս նուազութի բանից :
 Չափ ճոխութե և մեծութե բանիցն լինիցի ըստ իս-
 կութե խնդրոյն 'ի հանդէս մատուցելոյ . զորօրինակ
 թէ ոք ձեռն արկանէ գործվել զարբեցութի , և այլ
 ամն զմախանս . յառաջնումն ազգութեոյն է արտաքին
 նկարագիր գործոց արբեցութեն , և եռանդնոտ յօ-
 լինուած իրացն . իսկ յերկրորդումն քաջութե ատե-
 նաբանին անկ է մանր քննել հանդարտ բանիւք ըզ-
 բնութի մախանացն և զչարակնութի նորա . զի մին ար-
 տաքուտ տոչորէ զյափշտակեալն 'ի նմանէ , և միւսն
 ներքուստ սպառէ զսիրտ և զոգիս նախանձոտին :

Բ. Որպէս կանուխ աւանդեցաք 'ի ճառս կրից ,
 զի ոչ ոք կարէ շարժել զունկնդիրս 'ի բանս իւր , եթէ
 ոչ ինքն նովին ազնուական հրովն վառեալ իցէ , զնոյն
 այժմ՝ դարձեալ յիշեցուցանել արժան համարիմք :
 Իսկ առ այս սլարտ է նախ խելամտել 'ի խորս իրացն ,
 իբր թէ մեք ինքնին բաժանորդք իցեմք 'ի գործ անդր ,
 և 'ի մեզ յանկիցին յաջողուածք կամ ձախորդութիք

* Յոյնք՝ յորոց և Լատինք և Իսպանոյք , Յուցական ա-
 նուանեն զայս հանդէս . Ε'πιδεικτικόν . Demonstrati-
 vum . Իբր Բէ յայս յանդիման ցոռանէ զգործն գովելի
 և զպարսաւելի :

իրացն . յայնժամ 'ի հաշիւէ առաւել ջնոնուն ոգիք մեր , և զնոյն ջերմութիւն ազգողագոյնս ասարեորեմք առ որս մերձ կան : Ապա թէ ոչ , քան զկեղծուպա տիր հնարս չիք ինչ ծաղրական . որ և առակ նշաւակի կացուցանէ զցուրտ ասենաբանն : Զի ցուցանել լան ձին զնշանակս կրից զայրացելոց առանց զգալոյ , ար տաքոյ ելանէ ըստ օրէնս բնութե . և անդոյ կերպարանեալն յամենայնի սխալ գտանի :

Գ . Ուր նիւթն մատակարարէ ուժգնութի բանից , և բնաւորութիւն օգնէ 'ի նոյն , դարձեալ արժան է մի զանցանել ըստ արգարացի սահմանն : Մի յեղակարծում վառել լուցանել սաստիկ զունկնդիրս . այլ չափաւորութ սկսեալ , թ' չափու յառաջիազացութե փաստիցն և մեծութե նիւթոյն՝ յաւելուլ զուժգնութի 'ոճոյն և զհուր սաստկութեն , ձգելով զունկընդիրս զկնի : Զի եթէ ատենաբանն ինքն անպատճառ յառաջ խաղայ 'ի զայրոյթ կրիցն , և զնոսա զկնի իւր թողու , ոչ ազգելով 'ի նոսա փատոս հզօրս զպատճառս ուժգնութե բանիցն , տարապարտ լինին բանք նորա . զի զոր նայն ասէ , այլք ոչ իմանան : Դարձեալ զի և մեծարանս սարտ է գնել ունկնդրաց , ընդ կուպարու ունել զյարձակութն կրից , և չթողացուցանել 'ի տեսութենէն զմտադրութի փաստիցն , և զնոցուն ընդ իրեարս կցօրդութի : Այս սանձակոծութի բանին 'ի խուճապել անդ եռանդանն , բազումս օգնէ 'ի զուարճութի և 'ի յազթութի :

Գ . Գլուխ ամենայնի սարտ է գէտակն ունել յմօթի 'ի վայելութիւն ժամանակին , տեղւոյն , նիւթոյ բանին , ունկնդրացն և անձին իսկ գլխովին . և սատկանել այնմ ամենայնի զջօրութի և զոճ՝ բանիցն : Իշխանապանծ ուժգնութի , որ քաջագէտն է աւագաց , տարադէպ է չափաւորութե երիտասարդ ատենախօսի : Ատաւականաց բանք , սրաշաճեալք յառտնին և յընկերական զրոյցս , անվայել են յերասոս կարեւոր խորհրդոյ : Գլուխ արհեստիս , ասէ Առինտիլիանոս , վայելուն է : Ոչ է արժան արձանանալ ումէք յատեան ատենախօսութե , առանց գիտելոյ զանկաւորն հասակի իւրոյ և վիճակի , նիւթոյն , լսողացն , տեղւոյն և ժամանակին : Գեղեցիկ պատկանագրէ Աիկերոն վասն այսր , թէ հիմն է պերճախօսութե իմաստութի , որպէս և յայլ իրս . զի զորօրինակ 'ի կեանս՝ նոյն .

պէս և 'ի ճառս չիք ինչ դժուարին քան զաւսուծիս պատշաճիցն : Առ անդիտութեն սորին՝ յաճախ սպրդիին վրիպակք . զի ոչ նովին բանիւ կամ իմաստիւք մարթ է հպել առ ամենայն բաղդ , առ ամենայն առաքամեծար իշխանութիւն , առ ամենայն հասակ , առ տեղիս կամ առ ժամանակս և առ ամենայն ունկնդիրս . քանզի յամենայն մասունս ճառին , որպէս և կենաց՝ խորհել արժան է զպատշաճականն ը առաջիկայ գործոյն , և անձանցն որոց խօսին և լսեն :

Յայս վայր յազագս ոճոյ գրուէ կացրդական հանդիսի : Իսկ զնիւթ գրութենն ունիս քաղել յերից աստի գլխոց , 'ի կատարելութեց հոգւոյն , 'ի բարեմասնութեց բաղդի , և 'ի մարմնական գերազանցութեց :

Ա . Ձ հոգեղէն գերազանցութիս գովելոյն 'ի մեջ բերէ առննաբանն , պերճ բանիւք լուսաբանելով զնտիր ընտիր առաքինութիս նորա . ճուշանելով զերկան և զվաստակս՝ որովք զայնս ստացաւ , և զդժուարութիս ընդ որոց մաքառեցաւ , մինչև զկատարեալ յաղթութիւն 'ի գլուխ տարաւ : Յաւելու յայտոսիկ և զմրտաւոր առաւելութիս նորա , զհանճար իմաստունն , զներհուն գիտութիւն , զմարդութիւնն յարուեստս , զզգօնութիւն 'ի քաղաքականութե , զքաջութիւնն 'ի պատերազմի . որք այնչափ առաւելութիւն պատճառս տան գովեստից , որչափ մեծամեծք իցեն և գերազանցք և անօրինակք :

Բ . Բարեմասնութիւն բաղդի բովանդակին յազգասոհմն , 'ի հայրենիս և 'ի սրտիւս : Թէ գովելի այրն յազնուական ազգէ իցէ , արժան է անցանել համառօտիւ և եթ ը փառս նախնեաց նորա՝ առանց մթադնելոյ պայծառութե նոցա զանուն անձինն գովելոյ : Իսկ եթէ յանաւագ ազգէ իցէ , սրտո է զանց առնել զայնու մասամբն . կամ թէ լաւ ևս՝ անախ նիւթ գովութե առնուլ , ասելով թէ քաջ գիտաց զանչքու , թի տոհմին վաստակօք իւրովք յազնուականութիւն վերածել : Հայրենի երկիր և քաղաք թէպէտ սատարէ 'ի գովութե , այլ բազում այն է՝ զի յանձանօթ ազգաց երևեցան արք նշանաւորք . և այն իսկ գովելի է , զի յամայն աշխարհէ մեծահամբաւ որ գտցի յարհեստս կամ 'ի գիտութե :

Պատիւք և աւագութիւնք , եթէ իցեն արդասիք առաքինութեան և ըստ պատշաճի 'ի վայր արկեալք 'ի

ստացողէն, գաշտ ընդարձակ բանան առաջի՝ գտանել անախ ճոխութիւն գովեալոց, և ևս յաւելու, եթէ քաջութիւն խորհրդով՝ ի բաց մերժեալ իցէ նորա զա մենայն փառս և զաւագութիւն: Նոյնպէս և մեծութիւնք ստացեալք արգար վատտակօք, և կարգեալք ի կարևոր պիտոյս կենաց կամ յերախախ կարօտելոց և ոչ ի սնտախ վատնեալք զեղխութիւն, դուռն բանան մեծաց գովութեց: Ապա թէ պակասիցէ այս ամենայն, մարթ է գովութիւն վերամբառնալ զանհոգութիւն նորա ի գիւրեղծական վայելս աստեացս, ցուցեալ զանգրգուութիւն մտաց նորա և զառաքինութիւն ի թափուր լինել նորա յայսպիսեացս հետապնդութենէ:

Գ. ի մարմնական գերազանցութեց, իմա ի մարմնոյն բարեյօգ գեղոյ և ի կատարեալ զուգաշափութենէ անգամոցն մարթ է առնուլ նիւթ գովութեւ, իմաստասիրելով զլաւութիւն հոգւոյն յարտաքին տեսութենէն: Քանզի կերպարանք քաջաժայելուչք տեղի տան գովութեւ կամ դարովանաց, ըստ որում կցորդեալ իցեն ընդ առաքինութիւն կամ ընդ վատութիւն: Այլ լինէ ինչ, եթէ պակասիցեն այսոքիկ. զի արտաքին տեսիլ ոչ ինչ արժէ առ հոգւոյն ազնուականութիւն:

Որ ինչ ասացաքն ի նիւթ գովութեց վտան մարդկան, զնոյն մարթ է պատշաճել համեմատութիւն քաղաք կամ յերկիր, առեալ նիւթ բանից ի շինողէն, ի հնութենէն, ի քաջայարմար գրիցն, ի հոյակապ շինութենէն, յազնուականութենէ բնակչացն և յորոց ի նմին կարգի: Զայս ամենայն աղբերս բանից, զորս աստէն համառօտեցաք, ունիս ըարձակել ճոխ բանիւ ի տեղեաց ճարտասանութեւ, որք ըստ իւրաքանչիւր գլխոց մատակարարեն լիութի առատութիւն մաստից, և զարգարեացես առ հասարակ ստատութիւն ընտիր ընտիր ձևոց:

Իարձցուք արդ յընդհանուր կանոնս, որոց զգուշանալ արժան է ի կացրդական հանգիսի:

Ա. Եթէ գովութիւնք և եթէ պարտաւք պարտին ճշմարիտ գոյ և ամրացեալք ի հիմն հաստատուն, զի մի լիցի աստենաբանն նշաւակ ծաղու, և մի ստախօս և պատրող երևեացի: Նմին իրի Ախարիմաքոս նկարիչ մեղադիր լինէր Ապեղեայ, վն նկարելոյ նորա զԱղէքսանդր շանթ ի ձեռին որպէս զԱրամազդ, զի ոչ ու-

մէք հաւատալի էր ատուածեղէն զօրութի ունել Աղեքսանդրի : 'Ամին իրի ինքն Վիսիմաքոս նկարեաց զնա յեց 'ի գեղարդն :

Բ. Սեփականք իցեն քանք գովեստիցն արանցն գովելեաց , և նոցա միայն պատշաճականք , և ոչ առ ամենայն ոք անխափր :

Գ. Գործքն 'ի գովութի առեալք մի իցեն նուազունք և մանուկք , այլ մեծամեծք և սքանչելիք , նշանաւորք մեծութե և նորութե . զի այն և եթ արժանի է գովութե՝ որ ընդ գեր 'ի վերայս զկարգն ունիցի անգր քան զսահման հասարակաց բնութեա :

'ի կացրդական հանդէսս բովանդակին բազմօրինակ տեսակք բեմբոսացութեց . յորս կարեորագոյնք են 'Աերբողեան , Արձանական , Հարսանեկան , Ծննդոց , Խնդակցութե , և Շնորհակալութե :

Ա. 'Աերբողեան (՝) կոչէին առ Յոյնս Ճառքն , զորս մեծահանգէս պատրաստութե հրապարակախօսէին 'ի տօնս խաղուց , 'ի պատիւ գիցն խնամակալուաց խաղուն , կամ գահերիցանց , և կամ յաղթականին : Աս հռովմայեցիս սովորութի էր առնել ներբողեանս առաջի ծերակուաին 'ի պատիւ կայսերաց : Իսկ 'ի ծաւալել քրիստոնէութեան ընդ ամեղերս , յօրէնս եղև յամենայն եկեղեցիս՝ զկարգեալն 'ի անտի պաշտամունս զից փոխել 'ի պատիւ նոյն հրաշալի առաքինութեց սրբոյ : Ասան որոյ զարդիս ներբողեան առնեմք յեկեղեցական և 'ի քաղաքական տօնս , 'ի գովասանութի վսեմապանծ գործոց գովելոյն :

Աւրդ յօրինեացես զներբողեանն գլխովքս այսոքիւք . յետ պատկանաւոր յառաջարանութեն և առաջարկութե՝ ջանացես 'ի մի գլուխ բովանդակել զամենայն առաքինի կամ զհոյակապ գործս գովելոյն , յորմէ իբրև 'ի միոյ աղբերականէ բաշխեացես զմասունս Ճառիդ . որպէս զի Զիւրին լիցի խելամառել լսողին : Թէպէտ և հնար է կաղմել առանց այսպիսի հաւաքման և բաժանման , պատմական կարգաւ բովանդակելով զընթացս վարուց գովելոյն , և զամենայն մասունս իրայն մի առ մի գեղազարդելով , այլ սա նկարագիր համարի քան ճառ կացրդական . լմ ո

* Յն. Πανηγυρικός . Ե. Panegiricus . որ ըստ յայն բանին նշանակէ ամենա-ըն-վան :

րում յօրինէ խորենացին զներքոգիան իւր 'ի սուրբն հռիփսիմէ . և առաջինն յիրաւի դժուարին, սակայն մեծարգի դատեալ լինի յաչս բանասիրաց :

Երկրորդ՝ պանծացուցես զառաքինութիւն գովելոյն, մինչև շարժել ունկնդրաց, և յօժարել 'ի նմանութիւն այնց :

Ձոր ինչ սասցաք վասն ներքոգի, զնորուն ներհականն իմացիս և վասն սարսաւի . զի երկոքին այսոքիկ գիտամարտ են իրերաց :

Բ . Արձանական կոչի կամ Դամբանական ճառն զոր սովորուի է հրապարակաստել 'ի մահու արանց երևելեաց : Այս 'ի վաղնջուց ժամանակաց հետէ սկիզբն կալեալ առ Յոյնս, 'ի նոցանէ ածանցեցաւ 'ի հռովմայեցիս և յայլ ազննս մինչև 'ի յեափն դարս, որով առնուն 'ի յիշատակ զպանծալի գործս վախճանելոյն, առ 'ի ցոյց մորմորանաց սրտի 'ի զրկել յայնպիաւոյ բարերարէ և առաքինւոյ . և այնու իբր թէ անմահացուցանել ճգնին 'ի փառս համբաւոյ մեռելոյն զբազմարդիւն կեանս նորա :

Պարտ է զսկզբնաւորութիւն այսր ճառի առնել եղբրական և սգաւոր, որպէս զի տիրութիւն համակեցնին ունկնդիրք : Յետ այնորիկ թաղծագին բանիւ կոծել զվախճան առնն այնքանոյ, և համառօտել զվարս նորա, 'ի համար բերելով զառաքինութիւն և զմեծամեծ գործս նորա : Յոր մասնէ ողջոյն իսկ ճառն ներքոյ զենի, տիրական կերպարանաւ 'ի կարեկցութիւն ողորբելով զունկնդիրս : Զկնի այսր ամենայնի որպէս թէ խրատոյս առեալ, քաջալերս տալ ազգականաց մեռելոյն՝ յանվրէպ յուսոյ վայելից անտի կենացն անվախճանից, 'ի յաջորդութենէ որդւոց նորա կամ յանեղծական յիշատակացն՝ որք ցանգ կենդանի պահեսցեն զանուն վախճանելոյն : Առ նմին յաւելլուլ ամենեցուն յորդոր 'ի նմանուի առաքինի գործոց նորա :

Մարթ է վերջաբանուի գործել այսմ ճառի՝ զարթուցանելով փափաքումն և կարօտ առ մեռեալն, անշուշտ ցուցանելով զանմահուի նորա 'ի սերունդս իւր, ազգել երախտագիտութիւն 'ի սիրտ երախտաւորելոցն 'ի նմանէ, և այլ ևս հանճարեղ հնարագիտութիւն՝ ըստ թելագորելոյ իրաց և հանգամանաց ժամանակին : Պոսիւէգ գաղղիացի մեծահամբաւ է 'ի յօրի, նուաճս արձանականաց, և 'ի հնոց գրիգոր անձաբան,

որոյ արձանականք թարգմանեալ են 'ի Հայուսմա 'ի նախնեաց մերոյ :

Գ. Հարսանեկան կամ Առաքատի ճառ յօրինի 'ի հանգէս հարսանեաց ազնուականեաց : 'Ի սմա հնար է հրաշական սկսուածով 'ի գովուի առնուլ զամուսնութի, ոչ միայն զի խորհուրդ է եկեղեցւոյ, հաստատեալ 'ի Քնէ, և շնորհօք ճոխացուցեալ, այլ և զկենցաղօգտութիս նորա ներբողել, կամ բանաստեղծօրէն ձևացուցանել, թէ տեսեալ ընդհանուր բնութե զամենածախ վայրագութի մահու՝ որ անխնայ զամենայն հասակ մաշէ և սպառէ, դուն գործեաց 'ի ձեռն ամուսնական անաղիք օրինաց բազմացուցանել զազգ մարդկան : Այսոքիւք և այլ ևս հանգերձանօք յառաջ խաղացեալ 'ի հաստատութի ճառին, պարտ է հիւսել ներբող հարսին և փեսային ըստ առաքինութեց նոցա, ըստ ազնուական սերնդեանն, և ըստ բարեխրատ գաստիարակութեն, 'ի կանոնացն զորս վերագոյն կարգեցաք : Անդ առ նմին ունիս 'ի մէջ բերել գեղապանծ յօրինուածով զհանգերձանս պատրաստութեցն, զվայելչական ուրախութին, զզանազան պատճառս 'ի յարակից պատահարաց, և որ այլ ևս նմին զուգընթաց աղբիւրք սերձախօսութեան : Մարթ է վերջարանել բարեմաղթելով նոցա յաջողութի և սերտ միաբանութի 'ի մէջ երկոցուն. յաւելլուլ և փափաքումն և յոյս տեսանելոյ զտոհմ նոցա բազմազաւակ բարդաւաճեալ 'ի պարծանս հայրենեաց :

Դ. Ճննդեան ասի ճառ զոր ատենախօսէ ճարտասանն 'ի համախումբ խրախուսն տօնի ծննդեան ուրուք, խնդակից լինելով ընդ ծնօղս նորա : 'Ի սմին ուրախութի մեծ յանձին իւրում ցուցցէ ատենաբանն ընդ հասանել պայծառ և նշանաւոր աւուրն, յորում սկսաւ մշանջնաւորել 'ի վերայ երկրի սերունդ այնպիսեաց ծնողաց : Անտի անցցէ 'ի գովութի նորածին մանկանն, ոչ զխանձարրաբաւտողայն գովելով, այլ զփառս նախնեաց նորա, զառաքինութիս ծնողացն, զճոխութիս և զաւագութեան պատիւ ազգատոհմին, զորս իբր սեփական ժառանգութիւն յանձին գրաւել ունի՝ հանգերձ առաւելլութեամբ : Մանաւանդ էթէ զաւակն իցէ պտուղ աղօթից, ցուցանել թէ ծառ բարի պտուղ բարի առ-

նէ . բարի ծառայն աղօթից՝ քաղցրաճաշակ պտուղ է մանուկն , որում ակն ունին ամենեքին հաստատուն յուսով : Նիւթ այսպիսի ընդարձակ ճանապարհ հորդէ ճարտասանին յառաւելուի բանից : Արա խնդալից լիցի ընդ ծնողս մանկանն , և բարեմաղթելով յոյ կնքեսցէ զբանն , խնդրելով յաջողութի ծնողացն և զաւակին : Են բազում այլ ևս հանգամանք զուգ. ընթացք , զորս տեղին և ժամանակն գիտեն մատակարարել , եթէ ճարտարամտեսցէ ատենաբանն 'ի վարկանէլ զնոսին վայելուչ օրինակաւ :

'ի սոյն կարգին և ճառք , զորս յաւուր մկրտութե տղայոյն սովորութի է ատենախօսել , 'ի վերայ նախա. կարգեալ կանոնացդ յաւելով և յաղագս խորհրդոյ մկրտութե , և շքեղ բանիւք բացատրել զգործս և զըօրութի մեծի խորհրդոյն :

Ե . խնդակցութի է՝ ուրախակից լինել բարեկամաց 'ի յաջողուածս միմեանց . և ուր տօն և խնջոյք կարգեսցին վասն իրացն այնոցիկ՝ ատենախօսել խնդակցուեան բանս : Յոգունք են պատճառք և գի. պուածք այսպիսիք , յորոց առաջին է մեծապանծ յաղթանակ զօրագլխի ուրուք , կամ ապաքինել մեծի ուրումն 'ի մահառիթ խօթութե , կամ պատիւ գերագահ բարձի և իշխանութե բարեկամի , կամ յաջող դարձ բարեկամին 'ի տար աշխարհէ , և այլ այնպիսիք բազումք :

Արդ յայսպիսիս անդէն 'ի սկիզբն բանին պարտ է ցուցանել խնդութի մեծ ընդ յաջողուած անձինն ընդ որ խնդակցիւք :

Երկրորդ՝ մեծացուցանել զերջանիկ ելս իրացն , նկարագրելով զխոհականութի նորա 'ի տեսութե գործոյն և 'ի զգուշութի 'ի վտանգից , զարիութի նորա 'ի վիշտս , զաներկիւղութին 'ի դժուարինս , ևն : Առ նմին դարձեալ ահաւոր ցուցանել զգժուարութիւն՝ որոց յաղթեաց , որպէս զի յաջողուածք նորա և ևս առաւելուցուն , և ինքնին 'ի յայտ գայցէ ար. ժանաւորութի նորա մեծի աւագութեն :

Երրորդ՝ քաջայայտագոյնս ցուցանել զեռանդն փա. փաքանաց 'ի մշտնջենաւորութի փառաց նորա , որ. պէս պահանջեն օրէնք բարեկամութե կամ երախտա. գիտութե , և որ այլ ևս բանք և պատճառք նմանօ. րինակք :

Յայսմ կարգի է ասենարանութիւն Յովհաննու մանգակունւոյ 'ի ինգակցութիւն յաղթութեանց և իշխանութեց Վահանայ մամիկոնենի . յորում ցուցանէ զամօթ օւխտազանցիցն, և կարեկից լինի նոցա . և քաջալերէ զօխտապահսն, մինչև 'ի վախճան հաստատուն կալ յածային երգմանն :

Զ . Հնորհակալուն անուանին ճառք, զորս օրէն է ասել փոխարէն ընկալեալ երախտեաց, մեծացուցանելով զբարերարն և զբարերարութին, և յայանադոյնս ցուցանել զկարօտութի բարերարելոյն :

Պարտ է նախ լուսափայլ բանիւք մխեալ 'ի յառաջարանութի, ցուցանել անկեղծ պարզութի զինգուին ընդ ընկալեալ երախտին :

Երկրորդ՝ պանծացուցանել զգործ երախտեացն 'ի կողմանէ բարերարին կմ՝ երախտաւորելոյն՝ ը իրացն, ըստ ժամանակին, ըստ օրինակին՝ որով 'ի գլուխ եւ բարերարութին, և որ ալ ևս նմանիք :

Երրորդ՝ տալ խոստումն անմոռաց 'ի մօի ունեւոյ զերախտին, և տանել ինգրուածս 'ի յերկարաձգուի բարերարութեն, և մաղթանս առ անձ՝ վասն փոխարինելոյ լիութի ընդ բարեացն գործելոց յերախտաւորէն :

Նշանաւոր է յայսմ մասին շնորհակալութեան ճառն Կիկերոնի, զոր խօսեցաւ 'ի դարձին իւրում 'ի հռովմ յաքսորանացն :

ԳԼԵ ԺԲ .

Յ=ւ=դ= Բ=ւ=հ=ի=ն հ=ն=դ=ի=ի :

ԲԱՂՅՈՅԱԿԱՆ, հանգէսն ճարտասանութեան խորհի և քննէ զամենայն հանգամանս ինգրոց առաջարկելոց, տեսանել զինչ 'ի նոսին լուսադոյն իցէ և խոսան, զինչ է որ զայս ինչ գէր 'ի վերոյ գնիցէ քան զայն, և զինչ՝ որ նուազ առնիցէ : Վասն որոյ ճահողապէս յայդ անուն կարգացաւ 'ի մեզ՝ հեղինականին Թարգմանութի : (*)

* Յ . Συμβουλευτικόν . Կ . Deliberativum . Կ=ի= Ե=ն= Է'κκλησιαστικόν . Լ= Դημηγορικον . Ե=ն=ն ժողովական և=մ բեմբական :

Աստիճանութիւն զոր գոլութիւն գրուածէ կացրդ-
դականն, զնոյն 'ի խորհուրդ մատուցանէ բաղխոհա-
կանն. և 'ի մէջ բերէ զարդարացի փաստս, որք բուռն
առնեն մարդոյ խոհականի 'ի գործ անդր: Առ այս
առաջին և անհրաժեշտ կանոն է համօրէն վարժա-
պետաց, հաւանել մեզէն ընդ բանն՝ զոր այլոց հրա-
պարակասօսել խնդրեմք: Քանզի անհնար է յորդո-
րէլ զոք 'ի գործ ինչ՝ մինչև ինքնին 'ի վերայ հասեալ
ուղղութե և ճշմարտութե իրացն. ապա թէ ոչ, ոչ
յիւրմէ ինչ խօսիցի ստենախօսն այն, այլ զօտարին
յիւր գէմս կեղծէ: Եւ չէ քաջ ստենաբան, որ ոչն
ստէ զիւրն և զառ 'ի յիւրմէ հանճարոյն հնարագի-
տութի. քանզի ճշմարիտ է առածն, թէ բանք կեն-
դանիք 'ի խորոց սրտէ ելանեն, և յաղթահարեն
զլսոդս:

Որ միանգամ խելամտէ 'ի խորս խնդրոյն, 'ի հար-
կէ ոչ զանց առնէ քննել զստին: Յամենայն խոր-
հուրդս առաջարկեալս՝ հարցաքննել պարտ է, օգ-
տակար իցէ, թէ անօգուտ: Զորօրինակ եթէ հարկ 'ի
վերայ կայցէ զօրահատոյց լինել, և պատերազմ մղել
ընդգէմ՝ օտարի առ 'ի վրէժխնդրութի, քննէ ասե-
նաբանն զօգուտն և զփաս այնր գործոյ, զինչ է որ
երկիւղ արկանէ, և զինչ որ վտահացուցանէ: Ո՛ր-
չափ է զօրութիւն ուժոյ պետութեան իւրեանց, և
թշնամոյն որչափ: Ի՞նչ հնար է զառաջս ունել զաղե-
սիցն՝ եթէ յաջողեսցէ թշնամոյն. և փասն որ ան-
տի առաւել իցէ քան զառաջին չարիսն թէ նուազ:
Զայս ամենայն մանր քննեալ ստենաբանին, և հաս-
տատեալ յանդրդուելի փաստս, ոչ զանձին դիւրու-
թի խնդրելով՝ այլ զհասարակացն, զամենայնն ազ-
գոյ և պարզ բանիւք 'ի մէջ մատուցէ: Պերճ՝ և
բազմաքանդակ ձեք բանից անպատկանաւոր են 'ի բազ-
խոհական հանդէսս. զի ուսուցանելոյ պէտք են անդ
և ոչ զուարճացուցանելոյ, զմիտս յանկուցանելոյ և
ոչ զսեւիտ կամ զերեւակայութիւն ամոքելոյ. քանզի
փաստք հաստատունք խնդրին անդ, և ոչ զրոյցք ար-
ծարծունք: Իմս զայս ամենայն յընդհանուր կազմու-
թե բանիցն. ապա թէ ոչ, անտեղի է բովանդակ ոսին
և ազազուն թողուլ զբանն:

Համառօտ ստել ընդ Վիկերոնի. բաղխոհականն
հանդէս սպաստան է յատենախօս քաջ և փորձ, որ

և առաքինութիւն ճոխացեալ իցէ և պատուով և զգօնութիւն. որպէս զի աւագութի նորա և մեծարանք և ճարտարախօսութիւնն օգնականութե տացեն միմեանց, և յանկուցեալ խոնարհեցուցեն զսիրտս ունկնդրաց: Այսչափ յազապս տարազու գրութե բաղխոհական հանգիսի. արդ ականարկեսցուք և 'ի նիւթ գրութեն:

Ամենայն նիւթ բանից և ձեռնարկութեց, զորս պատրաստէ ճարտասանն յայլեայլ տեղեաց ճարտասանուէ ըն սրահանջելոյ իսկուէ առաջիկայ խնդրոյն, բովանդակին 'ի հանգէսն բաղխոհական ընդ վեց դժխտութ. որք են Վայելուչ, Օգտակար, Հարկաւոր, Դիւրին, Զուարճալի և Պանծալի: Սակայն ոչ թէ միշտ զամենեւին միահամուռ 'ի կիր արկանել պարտ իցէ. այլ որչափ ներէ ընդարձակութի բանին և առատութի նիւթոյ խնդրոյն: Եւ թէպէտ 'ի մասունս բաժանել կամիցի զճառն, լաւագոյն է յերկուս կամ յերիս 'ի վեց պայմանաց աստի ամփոփել զբանն. զի բաղխոհականն հանգէս, որոյ նպատակ է յորդորել զունկնդիրս 'ի գործ, ազգողագոյն երևի նկարեալ ընդ այսոքիւք երանգօք՝ որք գիտեն դրդել և զարթուցանել զմարդկային բնուիս յուսով և անձկանօք:

Ա. Վայելուչ է, յոր ինքնակամ յօժարամտէ որ վասն իրացն և եթ պատուականութե: Ոչ 'ի յոյս շահու հրապուրեալ, ոչ յառժամեան օգնութի կամ 'ի պատասպարութի 'ի նեղութե, այլ միայն իմաստասիրական քննութիւն խորագոյնս մտածեալ զիրացն ազնուութի խելամուտ 'ի նոյն, հետազօտելով յէր վերայ համբարձեալ է հիմն հաստատութե նորա: Եւ ահա սա արժանավայել գործ է մարդոյ բանաւորի, որ պերճացեալն է հանճարով և ընտրութիւն: Զի զինչ առաւել արժանի քան զվայելականին ընտրութի, որ համապատշաճն է ընդհանուր բնութեանս, մարդկային պայմանի, քաղաքական օրինաց, և որ այլ ևս յիւրաքանչիւր գործողութիս վայելականք անխորշելիք: Աճպաշտութի, գութ և խնամք և մեծարանք առ ծնօղս և առ բարեկամս, արդարութի և հաւատարմութի 'ի դաշինս, ինքնին իսկութիւն իւրեանց գեղեցիկ են և գովելի, և առանց ինչ ականկալութե շահու յորդորեն զմարդ 'ի կատարումն:

Առ այս գլուխ հանգիսիս բազում ինչ ամփոփել

կարէ տառնարանն, և ըստ այնմ՝ դասաւորել զկարգ ապացուցիցն :

Բ. Օգտութիւն է, յոր հակամտէ որ վասն որ 'ի նմանէ շահիցն և նպաստից : Այս ակնկալութիւն օգտի ըստ բազմադիմի մասանցն բազմօրինակ ունի և զարգասիս օգտութեն : Օգուտ հոգեկան, եթէ որ խրնդրեսցէ զհոգւոյն իւրոյ զանծախական շահս. կամ մտաւոր, եթէ 'ի տենչ ուսումնասիրութե վառեալ իցէ, ճոխանալ բազմապատիկ գիտութիւն որ կարեն իմաստուն առնել զնա և մեծապատիւ : Օգուտ մարմնեղէն՝ 'ի հայթայթանա պիտոյից կենաց, զոր տուեալ է մեղ արարիչն վարել սովին կենօքս ցորչափ 'ի կենցաղումս եւք : Օգուտ առանձնական, զիւրոյ սեփական շահուն առաւելութիւն խնդրել պատշաճ օրինօք քան զայլոցն աւելորդ ճոխութիւն : Օգուտ հասարակաց, որ բաղդին յաջողուածով և այլովք ևս նպաստիւք գեր 'ի վեր ամբարձցէ զհայրենի երկիր զազգ և զտուն, և որ այլ ևս սմին յարակիցք : Եւ քանզի անձնասէր է մարդ, ուր ուրեմն շարժի առանց սեփական օգտին ակնկալութե. և ուր զայն յաջողեալ տեսանէ, անգէն անխափան 'ի գործ անդր անդի. զի յոյս օգտին խրախուսէ զժրութիւն նորա : Եւ առն իւրաքանչիւր այլևայլ է յոյս օգտի. վասն որոյ 'ի հնարագիտութիւն ճարտասանին մնայ գիտել զիւրաքանչիւրոցն յունկնդրաց զկարօտութիւն, կի՞ զտկարագոյն մասն, և ընդ այն բունն հարկանել :

Գ. Զհալսութիւն ոչ բնուն և ոչ բանութիւն ձեռնհաս են խափանել. որպէս զի զոր ոչ վայելուչն և ոչ օգտակարն կարեն յօժարեցուցանել, սա յանկուցանէ և նուաճէ. զի թէ օրէնք արդարք, և թէ անխորհուրդ անխարութիւն, գիտեն միօրինակ տեղի տալ հարկի : Այս գլուխ բանից փաստս հաստատունս 'ի ձեռն տայ ճարտասանին, եթէ կարացէ զառ 'ի տեղեաց շտեմարանեալ զնիւթան ընդ կերպարանօք հարկի զինուորել, և զանխորշելի բռնադատութիւն նորա յայտ յանդիման արձանացուցանել : Որպէս զի թէ և ասպառում և կամակոր որ իցէ 'ի անգէլ զխորհուրդս իւր, և ամբափակ խցցէ զականջս իւր առամենայն իմաստուն պատճառագրութիւն, 'ի ձայն բունն հարկի՝ անկանի և խոնարհի : Արդ հնարեսցի ատենարանն սովին բախմամբ սասանել զմիտս սալացեալս .

զի զմի զայս փաստ՝ թէ որդւոց պարտ է մեծարել զծնօղս, թէպէտ և ազնուագոյն է 'ի վայելչականէն ցուցանել՝ բերելով 'ի մէջ զպատշաճն և զարժան, այլ ոչ ազգէ 'ի միտս անուպայս. իսկ և թէ զհարկն յառաջ մատուցես, սոսկայ և դողայ, և 'ի վայրագութէ 'ի հեղուծի խոնարհի :

Դ. ԴԻՆԻՔԻ գործոյն 'ի մէջ մատուցելոյ ազդողագոյն խրախուսէ զտկարս և զերկչոտս բնութ, որք յամենայն դժուարութեց լքանին, յամենայն կասկածանայ խիթան, առ ամենայն հնարս զխափանութարան մօտ դնեն : Հակառակ այսմ՝ ձեռն արկանէ ճարտասանութի հարթել և գիւրել զամենայն խոչ և զխուծ ճարտարութի արհեստին, և իբր թէ արդ իսկ հասնալ ցուցանել զձեռնարկութին 'ի վախճան գործոյն, միայն թէ կամիցի : Արարիչն բնութն ալ ետ մարդոյ եղջերս և մագիլս առ 'ի խեթկել և գիշատել, այլ 'ի վեր քան զայնս շնորհեաց իմաստութի և հանճար, գտանել զհնարս գիմակալութ, և զամենայն դժուարութի 'ի դերև հանել : Գործունեայ կամաց ամենայն ինչ հնարաւոր է. և մարդկային ճարտարութի գրեթէ ոչ ինչ 'ի դժնդակաց տկարանայ 'ի գլուխ հանել, և թէ միայն կամեսցի : Ապա զայս յօժարութի կամաց փութացի ատենաբանն զարթուցանել յունկնդիրս իւր՝ շարժութի յուսոյ, և տարամերժութի երկիւղի. որոց քաջ օժանդակեն տեղիք ճարտասանութն, մատակարարեալ փաստս և ըզճոխութի բանից :

Ե. ԶԱՐԺԱՆԻ է ամենայն ինչ վերջացեալ 'ի արտմական կրից. յորում զմայլի բնութն 'ի վայելչ բարօրութն, որպէս երբեմն էր նախատեղծիցն կենցաղ յեղեմական դրախտին, և կերպարանեալն գեղեցիկ կենցաղ օսկեղէն դարուն, յորում ոչ աւելեօքն յղփանայր մարդ, և ոչ կարօտութ տուայտեր : Արդ յամենայն գործս, յորս ատենաբանն քաջալերս տայ ունկնդրաց ձեռն արկանել, զայս պատկեր պարտ է նկարել առաջի նոցա : Ոչ սեթևեթեալ բանիւք և ստութի, այլ ճշմարտութի ստուգաբանել՝ թէ ո՞րպէս 'ի կատարումն միոյ միոյ յառաքինի գործոց յաջորդեն վայելք զուարճութն 'ի հասարակաց միաբանութն, կամ 'ի քաղաքական յրնկերատէր կեանս, կամ յանդորրութն խղճի մտաց, և որ այլ ևս սոցուն նմանիք :

Զ. Պաճաւին գրդեալ յօժարեցուցանէ զայր վեհադն և արի, որում առաջի մատուցես զմեծութի փառացն և համբաւոյ որ 'ի գործոյ անախ, զմեծութի գործոյն՝ յոր արժան է մարդոյ ազնուականի ձեռն արկանել: Մարդկայինս բնութի անյատաղ հաւանի ընդ այն ամենայն՝ որ գովութի բերէ անձին իւրում, և ընդ դարս ապագայս անմահացուցանէ զյիշատակ իւր. վասն որոյ զիւրագոյն է խրախուսել զնա 'ի բռնն հարկանել զհրաշալի և զմեծամեծ գործոյ: Այս մեծութի գործոյ չափի բառ վիճակին իւրում, եթէ յարիական նահատակութիս սահմանեցի, եթէ 'ի հասարակաց նպաստ և 'ի շինութի, եթէ յեծպաշտութե գործոյ յանձնառութի, եթէ 'ի վանել զճանր մօտալուտ վասնդս հասարակաց, և որ ևս այլ գերազանձ իրք իցեն իւրաքանչիւր պայմանի, որովք ատենարանն ձեռնհաս իցէ վառել զմիտս ունիլն գրաց, և 'ի բանս իւր յօժարեցուցանել զնոսա:

Չայս ամենայն վեց գլուխս բանից 'ի ներհականն չբջեցես առ 'ի քեցել և 'ի խորշեցուցանել զսոդս 'ի գործոյն զորմէ բանն է, ըստ նախադրեալ կանոնացս:

Ընդ բաղխոհական հանդիսիւ թէպէտ բազում ազգք ճառից բովանդակին, որպէս ընդ կացրդակա նաւն. ըստ այսմ են յանձնարարականն, և աղերասկանն. այլ զի այս ամենայն վերածին 'ի հաշտեցուցիլն յամբիլն և 'ի միխթարականն, վասն զի յամենայն ճառս բաղխոհականս սղբիմք ջանայ ատենաբանն յանկուցանել զսոդս, վասն այնր և մեք յերկս զնոսա ամփոփեցուք:

Հաշտեցուցանել զոք ընդ այլում այնչափ դժուարին է, որչափ ցանկուն և ատելն զիւրին: Վասն որոյ ցուցցէ ատենարանն զփառսն զոր առաջի կայ նմատանալ 'ի ներել վիասուն: 'Ի համար բերցէ զյաճախեալ աղէտան 'ի տարաձայնութեց և զօգուտ ընկերասէր միարանուն. առաջի զիցէ զտարապարտ թըշնամութին. և 'ի վերայ ամենայնի ճգնեցի զարթուցանել զսոդն 'ի կարեկցութի կամ յերկիւզ, և որ 'ի նոցուն սակի են՝ ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից. միանգամայն առաջի զիցէ զակնկալութի հասարակաց 'ի հաշտութի նոցա, և զնախաաւանն 'ի յերկարել զբժշտութե նոցա:

Համոքերն Զանաացէ յանկուցանել զունկնդիրս՝
 գոյկելով զառաքինութի նոցա, և ցուցանելով զանձն
 եկեալ 'ի բանան յայնոսիկ 'ի պարտուց զարժանն խօ-
 սելոյ: Եւս այնորիկ առաջի մատուցէ զօգուտ իրացն
 զգիրութիւն, և որ ինչ նոցին նման է: Զսորին ներ-
 հակն է ստել վասն խորշեցուցանելոյ զոք յիմեք է:

'Ի միսիմարականն պարտ է ճարտասանին գոյզն
 ինչ երևեցուցանել զգիրակալ փասան առ Համեմատու-
 թիք մեծի յուսոյն և վայելմանցն՝ որ մօտ հասեալ
 կան: Պատճառք յօրինելոյ զմիսիմարականն որչափ
 ստէպ հանգիստին, նոյնչափ և հնարք զարմանոյն և
 բանք միսիմարութե բաղում են: զորս կամ վիշտքն
 գիրակալք մատակարարեն, և կամ հանդամանք իւ-
 բաքանչիւր վշտակիւնացն: Ասան զի ըստ ամենայն
 պայմանի անձանց և ըստ ամենայն վշտաց՝ անձապա-
 րութիւն և խմատասիրութի բաղում ինչ գիտեն հայ-
 թայթիւն ակոխանս, զորս միայ ատենաբանին ըստ ար-
 հեատին իւրոյ զոր ուսաւն՝ 'ի կարգ արկանել, և յօ-
 րինել ճառս միսիմարականս աղղուս: Ասան զի որ
 ինչ մինչև ցայժմ՝ կարգեցան կանոնադրութիւք, բա-
 լական են առ սոսին: Օրինակ միսիմարական ճառի
 ունիս զթուղթ Մաշտոցի վարդապետի առ գունե-
 ցիս, զԸնորհալոյն առ եղևացիս, և առ իշխան ոմն
 վասն որդւոյ իւրոյ տարածամ մեռելոյ: Ընդ բազ-
 խոհական հանգիսիս բովանդակի և Քարոզն, որոյ
 գործ է յօժարեցուցանել զունկնդիրս յեռանդն ան-
 պաշտութե, և 'ի զգուշացուցանել 'ի մեղաց: Այլ
 զի առ 'ի լրումն գործոյ քարոզութե բաղում ինչ
 տէտք են, զի ուր ատենաբանին կարեւոր իցէ խմա-
 տասիրականին և բանասիրականին աշակերտութի, 'ի
 քարոզասաց վարդապետէ պահանջի 'ի վերայ այնր և
 անձարանական հանգիսիցն ներհուն հմտութի, վասն
 այնր ուրոյն գլխով լիապոյն աւանդեցուք յետոյ
 զայնմանէ:

ԳԼ ԺԳ.

Յ-շ-դ- արեւել-ն հանդի-ն : (*)

ԱՆԴԻՍ ատենական խմանամբ զդատողականն ատենան, յորում հրապարակախօսէ ատենաբանն առաջի օրինաւոր իշխանութե վասն արդարացուցանելոյ զհարաւահարեալն և դատելոյ զպարտաւորն, իրաւունս յառաջ բերելով 'ի գործոյն եղելոյ, յօրինացն և 'ի սովորութեց : Վասն որոյ խկութի և սահման այսր հանգիսի յոյս բովանդակի. դատախազել և ջատագովել, ըստ որոյ 'ի վերայ բերեն դատաւորք զյանկաւոր վճիռն :

Ընդ այս հանգէս ատենական և ընդ առաջինն՝ զորս կարգաւորաբար աւանդեցաք՝ թէպէտ ըստ բազում գլխոց ազգակցութի և և նմանութի, այլ զանազանին գիտաւորութիւն : Զի ուր կացրդականն բերի 'ի հաճել, և բաղխոհականն 'ի հաւանեցուցանել, ատենականն ջանայ յաղթահարել զմիտս : Այլ ջան յանձն առնու խելամեցուցանել զդատաւորս 'ի բարին և յօգտակարն, այլ ազդել 'ի նոսա զճշմարիտն և զարգար, և հարկաւորել զնոսա 'ի կատարումն ասացելոցն ճանաչմամբ մտաց : Վասն որոյ պարտի ազդել նախ 'ի միտս, և ապա իբրեւ անհրաժեշտ հետեութի 'ի կամս : Այս առաջին օրոշիչ կնիք է ատենաբանին և յայտարար բնութե իրացն, յորմէ գիւրին է մեղ իմաստասիրել զհետեւորդս : Ատենաբանն յայտմ հանգիսի առաջի միոյ և եթ կամ սակաւուց դատաւորաց խօսի, առաջի արանց խոհականաց՝ ճոխացելոյ հանձարով և գիտութիւն, որք ոչ 'ի ջերմութե բանից այլայլին, այլ խնդրեն զանվրէպ ճշմարտութիւն օրինաց և զկատարումն պարտուց քաղաքացւոյ առհասարակաց ընկերութի : Ապա ոչ ևս նոյն գիւրութի է նմա, որ ինչ յայլ հանգէսս առաջի յորդեալ բաղմութե. զի 'ի դատաստանական ատենի անդ ոչ կարէ շարժել գիւրաս զսիրտս արանց իմաստանոց՝ որք հանգարտութիւն և անաչառ ունկն դնեն բանից նորա,

* Յ. Διχαγικόν . Խ . Genus Forense.

և խտուածք 'ի քնին առնուէ զասացեալսն : Ուստի չէ նմա 'ի ձեռն առնուլ զընդարձակութի բանիցն՝ որ յայլ հանդէս . թող զի և նիւթք ճառիցն այլազգէն ամենեկն : Յայլ հանդէս բացարձակ է ասպարէս ատենարանին . քաղէ ձեռնարկս 'ի բազում տեղեաց , և 'ի գործ արկանէ զամենայն երանգս բանից՝ զորս թելագրէ նմա բնութին . այլ 'ի սմին սահմանափակ է , մանաւանդ 'ի բանս օրինաց և սահմանադրութեց . միշտ առննթեր կայ նմա չափ և լար խօսից , և չկարէ բնաւ զարտուղել յառաջագիր նպատակէ բանին :

Աստուծոյ անհրաժեշտ հարկ է նախ ատենարանի լիով աշակերտել օրէնագիտութե . և չիք ինչ կարեւորագոյն նմա քան զսոյն : Զի թէ և յամենայն դիտութիս քաջավարժ իցէ , և 'ի սմին ծանծաղ և վեր 'ի վերոյ , ոչ ինչ կարէ վճարել : Սորա գործ է դիտել զամենայն թագաւորութեց զօրէնս և զսովորութիս , որ օրէնք յոր գաւառս զօրացեալ արկեն , և որպէս հրամայեն զգործ գառաստանաց : Առ մէն մի խնդիր և պայքար զինչ հրաման է օրինաց , որ ինչ նպատաւոր է և որ ներհական , որպէս բացատրին այն ամենայն , ըստ գրոյն թէ առ 'ի միաս , և որպէս զուգաձայնի՝ երեւեալ ներհակուի նոցա : Այս գործ լայնածաւալ կարօտի հմտութե , և բազում քրտանց և աշխատութե :

Երկրորդ , չև յառեան արձանացեալ՝ մանր զննել զամենայն հանգամանս խնդրոյն , զիրաւունս գառախաղին և զպարտաւորին , զինչ նոցա 'ի նպատուիցէ , և զինչ ներհակ : Պարտ է նմա յերկարագոյնս վաստակել և խնամով հետազօտել զգործն , քննելով ոչ միայն որ ինչ առաջի կայ 'ի պահու բանակաւութե՝ այլ և որչափ անցք անցեալ իցեն ընդ մէջ նոցա յառաջ ժամանակաւ , և որչափ իրք իցեն նոցա ընդ օտարս վասն այնր գործոյ : Զի այս ամենայն բազում ինչ անակնկալ 'ի յայտ բերեն . որք թէպէտ ոմանց վարկպարագի կարծիցին , այլ ոչ այնչափ զեան է յաւելորդսն պարտաւել , որչափ 'ի կարեւորացն տգիտանալ . քանզի յորով անգամ յաջողէ գտանել յաւելորդ կարծեցեալսն զվէրն և զգարման :

Երրորդ , 'ի կիր արկանել պերճախօսուի ոչ բաղմազարդ՝ յորմէ յառաջն 'ի բաց հրաժարեցուցաք , այլ ահաւոր և առատ : Զի պարտ է ճարտասանին

զճմարտութիւն հանել յատեան . արդ առ ընծայեցուցանելոյ զճմարտութի՝ որպիսի մեծափառ շքով արժան իցէ երևեցուցանել զնա : Ապա 'ի վար արկցէ լեզու ճարտարաբան՝ որպէս ճճմարտութեն պատշաճ իցէ, և ոչ սնտաի սեթևեթմա՝ յորոց խորհեցեալ մերժի ճճմարտութի : Սմին համեմատ և ոճ բանիցն պահանջի յատակ և դիւրիմաց, ընդ խմաստիցն մեծուն զուգաչափ զնկելով և զօրինակ բացատրութեն :

Իսկ 'ի յօրինուած ատենարանութեն՝ յերկուս իրս պարտ է ուշ ունել : Առաջին՝ քաջ որոշել զպայման խնդրոյն : Առ հարցումնս, ո՞ սպան . պատասխանէ դատասխան , Դա սպան . և պարտաւորն պատասխանէ, Ես ոչ սպանի . և ահա պայման խնդրոյն է դուշակել և ստուգել զսպանողն : Ապա պարտ է քննել զհանգամանն , որք հաւատեն զճճմարտութի կամ զստութի գործոյն , այսպէս . Թշնամացեալ էիր ընդ նմա, սպառնայիր նմա , 'ի նմին աեղւոյն էիք , կարող էիր հարկանել զնա , և ոչ որ տեսանէր զքեզ , և օգուտ իսկ էր քեզ անտի : Այս ամենայն հանգամանք գուշակեն՝ թէ դու սպանող ես : Հերքի ամբաստանութիւն՝ յառաջբերութեւնոյ չանգամանաց, որք ոչն կարեն կալ ընդ առաջին հանգամանն , սակայն հակառակորդն կամէր ձախողակի 'ի վերայ յաւելուլ :

Խոստովան լինի սպանողն , սակայն զիրաւունս իւր 'ի մէջ մատուցանէ . և ահա փոխեցաւ խնդիրն 'ի պայման որպիսութեւն , այսինքն թէ օրէն իցէ սպանանել զորք առ ապրեցուցանելոյ զանձն 'ի ձեռաց նորա : Արտաշէս՝ սուր 'ի ձեռին եհաս 'ի վերայ իմ . ես զգէմ կալայ , և 'ի սաստկանալ վտանգին՝ սպանի զնա . յայսմ ազատ արձակեն զիս օրէնք :

Եւ այլազգ դարձեալ է թէ զանուանէ գործոյն եղելոյ իցէ խնդիրն , ահա փոխի 'ի պայման քանակութեւն : Զոր օրինակ է թէ զինուոր որք մեկնեալ 'ի դատականացն , դատիցի վասն այնր՝ թէ արգեօք դասալիք իցէ թէ ոչ : 'Ի սահմանել անգ գործոյն , և յորոշել անուան յանցանացն , քանակի և պատուհաս նորա :

Ըստ այսմ օրինակի բացայայտագոյնս յանդիման կացուցեալ զպայման խնդրոյն , անցցէ ապա յերկրորդն 'ի բարեկարգ տրամադրութի և 'ի դիւրիմաց ատենախօսութի կազմածոյ բովանդակ ճտեփն : Յամեն

նայն ճառս կարգ գիւրդմբռնելի նպաստէ մեծապէս, այլ առաւել ևս յատենականին. յորում 'ի բազմակրնճիւն խնդիրս որք ընդ առաջ ելանեն, որոշ գասաւորութի բարեյարգար երեւցուցանէ զամենայն, և խնդիր բազմամանաւած իրր պարզ իմն և գիւրին յանդիման նկարի: Այլ աստանօր կարգ իմն ինձ մի զտրամարանականն ցուրտ և անոճ, այլ զճարտասանականն՝ իմ որում աւանդեալ է մեր վերագոյնդ 'ի ճառն հաստատութե. 'ի մէջ մատուցանել զամենայն փառաս բռնագատիչս և ուժգինս՝ Վստահութի արիւրար լիով եռանդեամբ և ճշմարտասիրութի: Եւ միանգամայն իսկ բովանդակ սպառազինեալ ամենայն ճարտասանական զինուք և կանոնօք ելանել 'ի հանդէս:

Գործ գատախաղի և ջատագովի այնչափ հեռի են 'ի միմեանց, և առաջնոյն այնպէս գիւրին քան զերկրորդին, որչափ խոցելն զանազանի 'ի բուժելոյ. նմին հանգոյն և այլազոյ է յօրինուած ատենախօսութեան ամբաստանողին և պաշտպանողին: Զորս թէպէտ լիով ունիս տեսանել 'ի կարգի գրոցս, այլ ոչ է տարագէտ և աստանօր համառօտիւ առաջի գնել:

Ամբաստանողն 'ի յառաջաբանի իւրում պարտի ցուցանել զի ոչ շարժի յատելութենէ 'ի վրէժխընդրութէ կամ 'ի չարակամութէ ընդ պարտաւորին, այլ 'ի սիրոյ արդարութե և ճշմարտութե՝ պնդել զարդար իրաւունս, և բողոքել վասն կրելոյ տուգանացն: Պարտաւորն յայն ևեթ ուշ կալցի, յինքն յանկուցանել զյառաջամտութի և զյօժարակամութի լսելեաց՝ խոնարհ կերպարանօք, միանգամայն և կասկածանս իմն և երկմտութի 'ի մէջ բերելով զհակառակորդէն: Պատմութի ամբաստանողին լիցի զօրաւոր և յստակ, առանց բազմարուեստ զարդուց. կասկածելի ցուցցէ զպարտաւորն, և խիթալի զգործս նորա: Իսկ ամբաստանեալն ամօք զպատմութի յօրինեսցէ. եթէ հակառակորդն տկարագոյն պատմեաց, ինքն վերաթին առցէ ասել ուժգին ևս. թէ նա խտտութի, սա ողորով: 'ի հաստատութե պահանջին բազմաբեղուն բանք քան յայլ հանդէսս. զի 'ի սմա պարտ է 'ի ներքս բերել զօրէնս, զդէսս, զսովորութիս, և զայլ ևս հանգամանս, որք խնդրեն ընդարձակութի բանից՝ առ 'ի խելամուտ առնել զունկնդիրս: Փատօքն լիցին բարեկարգ ըստ անստերիւր կանոնաց տրամադրութե, հետ

զհետէ առաւելուի տալ սասակութեւն բանին, և զարթուցանել գրգռել զսոքս փաստիցն արգարութիւնն որս անհնարին իցէ և անհանգուրժելի խնուլ զսեւին :

Եթէ բուռն հարկանիցէ պատասխանողն բան առ բան հերքել զհակառակորդին ազացոյցան, զգուշութեան պէտք են մի տարապարտ ի գերեւ հանելով զայնս իբր սուտս՝ փախուտ երևցուցանել : Զի նենգութին գիւրաւ նշաւակի, և ընդ յերկուանօր անկանի ատենախօսն առաջի ունկնգրաց. որք էն ի մօի՝ թէ անբաւական է լուծումն տալ փաստից հակառակորդին, և չառնու յանձն զպարտուի խտտովանել : Իսկ ք հակառակն՝ իբրեւ տեսանիցեն զմանրախոյզ պատասխանատուութի նորա առ ամենայն բանս հակառակորդին՝ մինչև յառաջ մատուցեալ զիւր արգարութիւն, անդէն թակարդէ զհաճութիւն մտաց նոցա. քանզի տեսանեն, զի որ հանգիստացան ի բեմք ատենախօսութե՝ քաջ ի վերայ կացեալ է երկուստեք հանգամանաց դատին, և վատահ է յարգարութե իւրոյ կողմանն, վասն որոյ ոչ պատրուակէ զբանս ոտխին հնարիւք կամ կեղծօք : Զայսօրինակ քաջալանջ մենամարտութի՝ թափ անցուցանէ զբանս իւր ի խորհուրդս դատաւորաց, և յիւր կուսակցութի չրջէ զնոսա : Քանզի և ի բեմքասացութե չիք այլ մասն պատկանաւոր ի հանգէս հանելոյ զճարտարութի մտաց, որչափ ի ցրել հզօր պատասխանեաւ ըզփաստս զիմամարտ կողմանն :

Վերջաբանք յերկուց կողմանց լիցին յորդ և թաթաղուն յիմաստս, և արծարծունք ի շարժութիւն կրից : Եթէ երբէք բուռն ճգնեսցի ոտխն, դատաւարս կացուցանել զպարտաւորն՝ ծանր և ահաւոր ցուցանելով զյանցանս նորա, ունի ջատագոյն ի մէջ մատուցանել զվաստակս իւրոյ կողմանն և զառաքինութիւն, ի ներդամութի ածելով զգատաւորս բանիւք կարեկցութե և մալթանաց :

Ի կարգի ատենաբանութեն ողջոյն՝ կարեւոր է առ ձեռն պատրաստ ունել զջերմութի բանից. զի բնաւորապէս ի ջեռանել անդ փաստիցն՝ հետզհետէ ի սասակութի անդր գիմելով ըստ օրինաց տրամագրութե, գրգռին և ոգիք խօսողին՝ ուժգնութի տալ բանիցն, և շարժել զունկնգիրս : Իսկ առանց ջերմութե

անգոր է բանն : Զայս ամենայն լիազոյն աւանդեցաք
'ի ճառեւն յաղագս կրից :

ԳԼԵ ԺԴ.

ՅԵՂԷՔ ԻՄԵՆԷ :

ԻՍԿՈՒԹԻՒՆ քարոզի, որպէս յառաջ ասացաք,
համահանգէա է բաղխոհական հանգիսի. զի մի է
բորժ սոցա երկոցուն : Վասն որոյ 'ի ամին ոչ նորոգ
կանոնս ունիմք աւանդել. այլ զսրաշաճ և զվայե-
լուչ կարգաւորութի մեծապատում ճառիցն, որոյ
զառաքելաձայն վարդապետութի յանձն առեալ է
քարոզել, լիազոյն բանիւք աստանօր աւանդեսցուք :

Քանզի նպատակ քարոզին է տալ առնել մարդկան
զբարին, յորում է պարսառութի ամենայն բարեաց,
սովին գեր 'ի վերոյ անցանէ զամենայն հանգիսիք :
Ուստի պարտ է նմա զամենայն փոյթ վաստակոց իւ-
րոց առ այս 'ի վար արկանել և զբովանդակ ուժգնու-
թի ճարտասանութե :

Է միւս ևս առաւելութի այսր հանգիսի քան զայլ
հանգէսս ճարտասանութե. զի սա ոչ խօսի առ մի
ոք ևեթ, կամ առ սակաւս, այլ առ ժողով բազմաւ
բոխ. նիւթ բանին շնորհեալ է յնորութի նորա, և
առ ձեռն պատրաստ կան նմա նպատաք ամենայն՝ որ
'ի ճարտասանական շքեղ յօրինուածոց :

Ընդ այս ամենայն նպատաւ են նմա և դժուարու-
թիք ծանունք. զի թէպէտ և ոչ մաքառի նա ընդ հա-
կառակորդս, այլ բազում խոչք ինքնին ընդ առաջ
եղանեն նմա. և որչափ ճոխութի և ազատութի բա-
նին դաշտ անարգել պատրաստեն առաջի նորա, նոյն-
չափ և պարսառաղէտ կացուցանեն զունկնդիրս՝ փու-
թանակի բերել 'ի վերոյ ստգիւտ և արհամարհուի :
Դարձեալ զի և նիւթ բանից նորա թէպէտ ըստ իս-
կութեն ազնուական է և կարեւոր, սակայն սովորա-
կան է և յաճախեալ 'ի բերանս ամենեցուն. յեղյե-
ղեալ գրեթէ յամենայն քարոզաց, և վարժեալ
յայնս լսելիք հասարակաց. որոց վասն պահանջի ու-
շիմութի մտաց գեր 'ի վերոյ, այլակերպութե բանից
գրաւելոյ զունկնդրութի նոցա, նորուի իմն ընծայե-

լով իրացն՝ որ սովորականք են առ ամենեւին : Յաւել
և զայն , զի վարդապետութի քարոզութե յովով ան-
գամ 'ի մէջ առնու բանս իմն վերացեալս , ակնարկե-
յառաքինութիւն և 'ի վատութիւն՝ զորս մտաց և եթ
աչք զնենն իմաստասիրաբար . իսկ բանք այլոց հան-
գիսից շուրջ յածին զմարդկամբ որով գիւրբմբռնելի
են և բազմաց փափաքելի : Նպատակ քարոզողին է
մերժելի ցուցանել զախտս և սիրելի զառաքինութիւն ,
որ ոչ տեսանին և ոչ ըմբռնին . իսկ ատենախօսին
կէտ նպատակին է դատապարտ ցուցանել զայր յան-
ցաւոր , և սլաշտպանել անմեղին . և զի զկենդանի
մարդկանէ են բանք նորա , զիւրին է նմա շարժել 'ի
վերայ նոցա զցատումն կամ զկարեկցութի , զատե-
լութի կամ զսէր :

Առ 'ի գիւրաւ յաղթել զժնդակ խափանածոցս
պարտ է նմա խարսխել զբանս իւր 'ի յաղթա՝ արիչ
փաստս , և լիազոյնս և զօրագոյնս բացատրել զայնս :
Ամենեւին անտեղի է մինչև հաւանեցուցեալ զմիտս
ունկնդրաց , և մինչև ցուցեալ զանվրէպ ճշմարտու-
թիւնսացելոց իւրոց , և չե յաղթահարեալ զնոսա ,
տարաժամ անցանել յանպատճառ յորդորակս և 'ի
շարժումն կրից , քան զոր չիք ինչ տկարագոյն : Զի
զորոց զընունն և զիրացն հարկ ոչ իմացաւ որ՝ զիարդ
'ի գործն յօժարիցի . ապա ըստ ասացելումն՝ այդ
յորդորակ բոց իմն է խռուոյ բորբոքելոյ , և ոչ խա-
րոյկ հաստարուն փայտից : Քարոզիչն ոչ 'ի քննուի
անծանօթ բանից 'ի բեմ՝ արձանանայ , և ոչ 'ի ճա-
ռել բնազանցական զննութիւն կամ նորալուրս ինչ ,
այլ 'ի լաւ անդր և 'ի նահատակութիւն անտի կենացն
ճանապարհ ցուցանել նոցա , և տպաւորել 'ի խոր-
հուրդս նոցա զածեղէն ճշմարտութիւն , բացատրեալ
զամենայն զկարեւորսն գիւրիմաց օրինակաւ և ազգոյ
բանիւք : Նմին իրի թէպէտ և պերճախօս և յիկեալ
յօրինեացէ զճառսն քաջաբան և բազմիմաստ , այլ
պարտի զամենայնն գիւրիմաց յարդարել 'ի բաւակա-
նութի լսելեաց . ուստի որ ինչ միանգամ հեռանայ
'ի նպատակէ աստի՝ խոտորի 'ի շաւղաց սրբազան
պերճախօսութե : Ներհականք են ասացելոցս , և խռ-
տորումն յուղիղ շաւղաց՝ իմաստասիրական նորուիք
կամ բնազննութիւք և բնազանցութիւք . քանզի զայդ-
պիտիպ կամ ոչ իմանայ ռամիկն , կամ բանք այդպի-

տիք ոչ առաջնորդէն առ դործական ճշմարտութիւն , որ այն ինքն է նպատակ քարոզին :

Դարձեալ գիմամարտ է իսկութե քարոզի տեսական շնորհաբանութի , և վիճաբանական ձեռնարկութի 'ի վերայ անմատոյց խորհրդոց նր հաւատոց , զորս յունկանէ և 'ի թագուն շտեմարանս պարտ էր ուսուցանել և ոչ 'ի վերայ տանեաց : Քանզի 'ի սրահու բարոյական քարոզի ոչ զխորհրդոց հաւատոյ խնդիրք լինին յականջս քաջավարժից կամ հերիսիովտաց , այլ յականջս հաւատացեալ ժողովրդոց . որոց ծարաւեալք 'ի լուր բանին այ՝ փութան յեկեղեցիս առնուլ ջուր ուրախութե յաղբերացն փրկութե 'ի վարդապետութե շնորհունչ գրոց : Յազազս որոյ պարտ է քարոզչին 'ի սոյն հետամտել , շարժել խրախուսել զնոսա 'ի դործս առաքինականս , և հրաժարեցուցանել 'ի չարէն :

Յաւելումք յասացեալքս , զի տռաջին և անհրաժարելի պարտք են քարոզչի՝ յանձին ունել զհիմն երկեղածութե : Զի որպէս այլուր ասացաք , անհնար է ումեք լինել պերճախօս քաջ՝ մինչև ինքնին 'ի խորհուրդս իւր յաղթահարեալ իցէ 'ի փաստից անտի , և մինչև 'ի ներքուստ 'ի խորոց բղնեացեն բանքն : Թէ այս հարկաւ պահանջի յայլ հանգէսս , առաւել ևս 'ի ամին . խեղամտեցէ քարոզչին ճշմարտութեան բանիցն՝ զոր յայլս ջանայ տարրացուցանել . ոչ 'ի խորհուրդս և եթ այնպէս հաւատաւ , այլ և դործով 'ի նմին յարանալ : Այս ամենայն ուժգին և եռանդուն դործէ զբանն , զոր և ստորեւ լայնագոյնս ունիմք աւանդել :

Կարեւոր հանգամանք , իբր կնիք սրբազան պերճախօսութե , երկուք այսօրինկ են . ծանրութի և ջերմութի : Մեծութի իրացն , զորս վարդապետէ քաջղին , պահանջէ ծանրութի 'ի բանս և 'ի գնացս . իսկ հարկ նոցին առ 'ի դործով կատարումն՝ խնդրէ ազգոյ վերմութի : Յիրաւի գծուարին է միաբանել զերկուս զայսոսիկ . զի ուր տիրէ ծանրութի , անդ հանգաթափն բանքն և իմաստք . իսկ ուր եռանդն բորբոքի , անտի տեղի տայ ծանրութի : Այլ զգծուարութի սորս կարէ զիւրացուցանել քարոզչին , վարժելով 'ի յօրինուածս և յարտասանութիս :

Յազատ Կանանց Ժամանակ :

ԱՐԳ. Եթե ինձ ասածոյ և մասանց քարոզին չէ ինչ ընդհատ յայլոց հանդիպոյց . վասն որոյ զոր ինչ անդ աւանդեցաք , զնոյն է իմանալ և վասն քարոզի . քանզի բովանդակին ընդ նովին կանոնօք ատենաբանութեան :

ԱՅԼ. Ի վերայ այնոցիկ Առաջին պայման քարոզի է միութիւն բանին : Այս թէպէտ յամենայն ճառս և ի գրութիւնս անվրէպ պահանջի , սակայն զի յայլ հանգէսս ընտրութիւն ատաջարկութեն չէ ի ձեռս ատենախօսին . և բազում զուգընթաց բանք հարկաւորաբար յաւելուն ի նոսին , դժուարին է պահպանուի կանոնիդ . այլ ի սմին հարկաւ պահանջի զգուշութի , և զանց առնելն՝ ընդ սողոտանօք է : Միութի իմա զնպատակի բանին՝ յոր ամենայն բանքն պարտին ուղղել : Հատուցաք այլուր զպատճառն՝ վասն որոյ կարևոր է միութիւն . զի ի բաժանել նիւթոյ բանիցն՝ ընդ նմին բաժանեալ ցրուի և մտադրութի ունկնդրացն , և տկարանայ յիւրաքանչիւրոցն լիով խելամուծութի : Եւ թէպէտ բաժանեմք զայն ի կարևոր մասունս , յաւելումք արտուղութիս ի զարգ կմ ի բուշտարութի , այլ միտ եղեալ զի բոլորն ի մի նպատակ ամփոփեցի . զորոց զկանոնսն և զզիտարդն ասացեալ էմք յիւրում տեղոջն : Զորօրինակ ձեռնարկութիս զանազանս յառաջ բերեալ վասն զարթուցանելոյ ի լսողս զսէր առ անձ , մարթ է յաւելուլ ի վերայ զպատճառս նուազութե ատաքինութե . քանզի այս ի նոյն նպատակ ձգտի , և ոչ խզէ զմիութինն : Սակայն որովհետեւ ասէ գիր , որ սիրէ զանձ՝ սիրէ նա և զեղբայր իւր , թէ պատճառս առեալ այտի ի ներքս արկցես ի նմին և ընդարձակ բանս վասն ընկերին սիրոյ , խանդարեցեր զմիութինն , և խորհուրդս անհաստատոս արկեր ի սիրտ լսողաց :

Երկրորդ՝ այնչափ ազգոյ լինին բանքն և օգտակարք , որչափ ճշգեացի և մասնաւորեացի գիտաւորութի բանիցն : Այս հետեւուի է նախկի ասացելոյս . զի թէպէտ և ընդհանուր իմն նիւթ բանից յառաջ բերցի ի բնաբանին իբրեւ ի մի և եթ իմաստ բովանդակեալ ,

սակայն թէ 'ի բազում' իրս զանազանս հայեցուցանէ այն զլսողս, տարտամ' և անորոշ մնայ բանն և թերացեալ յուժգնութիւն :

Ասան որոյ պարտ է յընդհանուր խմատից անտի զմի մասն և եթ առնուլ 'ի նստատակ, և իբրեւ թէ զայն միայն եղեալ բնաբան քարոզութեանն, 'ի նոյն ուղղել զբովանդակ ուժգնութի բանիցն : Զորօրինակ յօժարեցուցանել զմարդիկ 'ի մի յառաքինութեց, և խորշեցուցանել 'ի միոջէ յախտից, ունել ունի միութի և զհաւաքումն խմատից, այլ լաւագոյն է և յաւէտ 'ի մի նստատակ ուղղեալ՝ թէ ամբիփեացի 'ի մի միայն հայեցուած և յաղդեցութի առաքինութե կմ' վատութե : Այսպէս մարթ է զմիակ հանգստմանս հաւմակերպութե ընդ կամացն այ, կամ զսիրոյ եղբօրն, կամ որ զինչ այլ կամք իցեն, ընդ քննութե արկանել, և միշտ զնովմբ դալ :

Երրորդ՝ տարագէպ է զամենայն զբանն, որք յառաջիկայ խմատան հայիցին, անխտրաբար յորդել 'ի քարոզն. քանզի և յաճախութին տաղակութի և ամբոխութեմն ծնանի : Այլ ընտրեսցես 'ի խուռն կուտակուէ բանից զօգտակարսն զբանագրատիչսն զողորբիչս, և նոքօք բովանդակեսցես զճառն : Եթէ աւետարանական վարդապետութիք 'ի ճառ արկեալք նոր էին և անլուր, մարթ էր ճոխաբանել ամենայն բանիւքն թելագրելովք 'ի հարստուէ առաջարկութեմն՝ առ 'ի լիով խելամուտ առնել զսելիս : Այլ զի նիւթք քարոզականք ամենեցուն ծանօթ են, վասն այնր առաւելքան զտեղեկութի և զբացատրուի՝ հաւանութի պահանջի. որում չիք ինչ ներհական քան զտարապարտ առաւելութի բանից. զի փաստք բանաւորք խնդրին անդ և ոչ բազմախօսութի : Պարտ է քարոզչին այնպէս համարել՝ թէ զբազումս 'ի խօսելեացն գիտեն ըսողք. վասն այնր ընդ բազում բանս համառօտ յիշատակութե անցցէ : Դիցէ նա 'ի մօտ թէ ինքն է ունկնդիր բանից իւրոց իբրեւ այր որ բազմահմուտ, և իբր թէ առ ինքն ուղղեալ խօսիցի ըզբանս իւր 'ի բերանոյ այլոյ քարոզչի. նկատեսցէ յայնժամ թէ որ փաստ և որ կարգ բանից քաջ յինքն աղդիցեն. որ պատճառ զնա հաւանեցուցէ, որ մասունք ճառին հարեալ խորտակեսցեն զպնդութիւն սրտի իւրոյ : 'ի սոսին մտադիւրագոյնս պարա-

պեալ՝ զասողի և զստղի գործ միանգամայն կատարել-
լով, կարէ ըստ նմին յարմարել զբանսն, և չափառ-
րութի խօսիցն զօրացուցանել զքարոզն: Սուտ է բանն,
[Թէ որչափ յերկարես՝ այնչափ լուսադոյն խնացուցա-
նես. զի այն տաղտկացուցիչ յերկարութի յառաջ դայ
կամ 'ի [Թերի ընտրուէ կարեւորաց, և կմ' 'ի խեղա-
[Թիւր տրամագրութէ:

Զորորդ՝ բանից քարոզչին պարտ է օգտակար լի-
նել. վասն որոյ այնպէս յօրինեսցէ զճառսն, զի ամե-
նայն լսող համարեսցի 'ի միտս իւր [Թէ առ ինքն միայն
խօսեսցի: Զգոյշ կացցէ 'ի բազմակնձիռն տրամաբա-
նութեց, կամ 'ի տեսական և յրնդհանուր առաջար-
կութեց, կամ 'ի բնազանցապէս քննելոյ զգործնա-
կանս: Միտ դիցէ ուղղել զբանն 'ի սիրտս, և ոչ 'ի
միտս. յայն սակս խառնեսցէ ընդ վարդապետականին
և զգործով կատարման զօրինակն: Օժանդակէ առ
այս յանդիման աչաց ունել զայլեայլ հասակս մարդ-
կան, որք միախուռն գտանին յուսկնդրութի բանից
նորա. զղանազան բնաւորութիս և զհանգամանս նո-
ցա. և զամենայն հրահանգսն ըստ նոցա յարմարել
զանազանաբար ըստ իւրաքանչիւր բաւականութէ:
Այս եղանակ գործական վարդապետութե՝ յատուկ
առաքելական քարոզութի է. և ամոք առաւել զգա-
ծի օրինակաւ և նկարագրութե բնութե իւրոյ, քան
այլ ամենայն տեսական վարդապետութի: Զի ընդ-
մտանել 'ի սիրտս, և յայտնել մարդոյ զնորս խորհր-
դոց նորա՝ զոր չգիտէր յառաջն, հրաշացուցանէ և
պակուցանէ զուսկնդիրս: Յորչափ շուրջ յածի քա-
րոզչին 'ի մառախուղս ընդհանուր վարդապետութե՝
մինչև իջեալ 'ի նկարագիր կրից մարդկան, տարտամ
և երերուն մնայ սիրտ ունկնդրին. մանաւանդ [Թէ և
ոչ 'ի մի կողմն խոնարհի: Իսկ մանրապատում նկարա-
գիր գործոց մարդկան կենդանացուցանէ զքարոզն ուղ-
ջոյն: Սմին հանգոյն յարացոյցք 'ի պատմական ան-
ցից և 'ի հասարակաց կենացս, զոր յաճախութե է
գտանել յաճաշուոնց գիրս, սատակութեամբ աղղին 'ի
սիրտս, երբ տեսանիցեմք զանձինս մեր մատուցեալ 'ի
համեմատութի գովելի առաքինեացն կամ սրբոսա-
ւելի վատացն: Նկատեալ զանցս նոցա, և զնոյն 'ի
մեզ օրինակել, և զնման օրինակ կատարած նոցա 'ի
մեզ յարմարել, այս ամենայն խորագոյն տպաւորին
'ի սիրտս, և առատութե պաշարերեն:

ՊՐԱԿ Բ.

Յառաժո՞ւս՝ յարգելի :

ՈՐՊԷՍ յիրաւի ասաց ոմն հղօր ատենախօս ,
այնպէս պարտ է խօսել ատենաբանին , զի ուսուցէ ,
զի զուարճացուցէ , զի շարժեացէ : Զնոյն է ասել և
վն քարոզչի . այնպէս յօրինեացէ զբանս հրապարակա
քարոզ վարդապետուն իւրոյ , զի որ լսէն 'ի միտ առ
ցէ , զի յօժարագոյնս ունկն մատուցէ , զի հաւանեա
ցի գործով կատարել զճշմարտութիւն . ախորժանօք
լսել զճշմարտութի և գործով կատարել զայն : Ըստ
այսոցիկ պարտուց քարոզչին՝ չափի և ոճ բանից նորա :

Ուշ եղեալ քարոզչին յառաջին պարտս իւր , որ
է ուսուցանել , պարտ է նմա բացայայտութի խօսել և
վարդապետել՝ որպէս անկ է ուսուցչի : Քանզի քա
րոզչին արձանացեալ 'ի բեմ՝ յանձին կալեալ է ուսու
ցանել զսոքս ըստ ամենայն հասակի և ըստ ամենայն
վիճակի . վասն այնր արժան է նմա 'ի պարզուն անդր
ուղղել զբանս իւր , և ըստ այնմ յարմարել զկարգն ,
զմտածուն , զարտայայտութիւն և զարտասանութի :
Գերազանցութի ոճոյ քարոզչին այն է՝ զեղուն լի
նել յիմաստս առ արս գիտնաւորս , և գիւրիմաց առ
տգէտս . զի և երկոցուն համանգումայն հաճոյ գտա
նիցի : Իսկ թէ անբաւական զանձն կշռեացէ յերկո
սին , լաւագոյն է զերկրորդէն և եթ բուռն հարկանել
զպարզագունէն ասեմ , զանց արարեալ զպերճութիւն .
զի ռամիկն իմանայ , և իմաստունն որպէս 'ի վսեմ
զրուցաց՝ նոյնպէս և 'ի գիւրմբունելեաց շինի : Այս
անտեսուն զարդուց 'ի շնորհս ռամիկն՝ գործ է մեծ
անձն ոգւոյ , որ ոչ յանձին Երեւոյթութի՝ այլ 'ի լսո
ղացն օգուտ վաստակի : Միայն զի պարզութի տա
լով խօսիցն , միշտ հեռագոյն գիցէ 'ի շինականացն
նուատ բանից . ծանրութի տալով որչափ յեղանակն
նոյնչափ և յիմաստն , ըստ տկար լսելեացն տանե
լոյ (°) :

* Սրբոյն Օգոստինոսի մաքեանս իմ ընդդէմ մանիքեաց
արխանաշեալ գեղաղարդ և հոյակապ ոճով , զոր ոչ բա
ւելին 'ի մի ատենու իւրացեալն 'ի խորին գործաւն , ապա

Պատճառ մթութեան ճառին է եղանակ բացատրութեան՝ ամփոփեալ 'ի համառօտն : 'Ի վարդապետականս լուսագոյն է վերաբերել յաւելախօսութեան , քան թերի ասել և ինչ ոչ իմացուցանել : Բան կարգաւոր 'ի համառօտն ամփոփեալ՝ թէպէտ և բաղմեռանդն իցէ և իմաստալից , իսկ որում վերագոյն 'ի ճառն ոճոյ լիագոյն հատուցաբ , պատշաճական է 'ի դիրս կարգեալս յառանձին վերժանութիւն , քան յատենական հրապարակախօսութի : Զի յրեթեւեւ անգ զմատեան համառօտաբան՝ մարթ է կրկին վերժանել կամ մտածել 'ի վերայ բանիցն առ 'ի հասկացումն . իսկ թէ 'ի լսելն յատենախօսէ՝ ոչ իմացի ինչ որ , ոչ ևս կարէ միւսանդամ դարձ առնել և 'ի քնին առնուլ զբանն . ուր ճոխարանն ըստ պիտելոյն յայտնագոյնս 'ի մէջ բերէ զիմաստն , և ոչ ևս տեղի մնայ ունկնդրին երկմըտութե :

Կարծեալ մթագնէն զքարոզն եւմ բառք անսովորք բաղմանշանակք իմաստասիրականք և քերթողականք . զի սոքա բնաւ իսկ տարագրելի են 'ի քարոզէ , և են նշանակք փքացման նորուսումն քարոզչաց . և ոչ բարւոք ընտրութեան : Զառաւելագոյնն յաղագս բացայայտութե և ընտրութե բառից՝ գտցես յիւրեանց տեղիս ասացեալ :

Երկրորդ պարտք քարոզչին է զուարճացուցանել , որ հայի 'ի միտս . զի մտաց է ճանաչմամբ ճշմարտութեան և օգտութեց նր խնդամեալ ընդ այն : Առ այս խնդրի բան ամերիչ՝ յանկուցանել զգտաւաստան մըտացն 'ի վերայ ճշմարտութե խնդրոյն , զորմէ բանքն են : Սակայն ցուցաբ վերագոյնդ՝ թէ ամերիւն ոչ 'ի գլուխ ելանէ լոկով յառաջբերութիւ պատճառաց և ճշմարտուէ , այլ առ նմին պահանջի և խայծ զուարճութեան , մանաւանդ առ այնպիսի ունկնդիրս՝ որք իցեն բաւական ինքնին հասու լինել զօրութե փաստիցն : Յաղագս այսորիկ պարտ է քարոզչին պատրաստել ընդ բացայայտութե զյատակ և զզուարճալի ոճ բանից . զի ընդ քաղցրութե վարդապետութեանն և

այնուհետեւ սորբ հայրադէպն զայլ մարտնս իւր ընդդէմ հերետիկոսաց և զիւրաքանիւ վարդապետութիւնսն յոճողուցորիներ դիւրահաս ափնեցուն : Օրինակ նորա խանութեան խանութիւն վարդապետաց բանին :

խօսքն անուշեսցին : Քանզի մարգիկ եմք ը տկարու-
 թք դրաւեալք, և զգալեօքս առաւել յօժարեմք քան
 ըոկ խմանալեօք : Յազադս որոյ գեղազարդեսցէ զըն-
 թացս բանին պատշաճական ձևովք յոճ յտակ, զու-
 արճացուսցէ և ամերեսցէ հեզիկ հանդարտութիւն և
 ելեւէջութիւն բանից . և զանազանութիւն փոխակերպու-
 թեց՝ որք 'ի կարգէ բանին գիւրխմաց լինին ամենայն
 լսելեաց, մինչև 'ի գէպ ժամանակի 'ի վերայ բերցէ և
 զշարժութիւն : Այս աղապաւ 'ի գէպ դատեցան զգոն
 վարդապետք՝ մարգիլ քարոզաց բանին յաշակերտութիւն
 ամենայն գպրութեց, մանաւանդ հռետորականին .
 քանզի առ 'ի շարժել զհոգի՝ պարտ է զմիտան հարկա-
 նել, զի 'ի շարժումն միոյն կայ հաճութիւն միւսոյն :

Ըստ երրորդ պարտուց քարոզչին, որ է շարժելն,
 պահանջի ոճ հոյակապ և բանից շքեղութիւն : Թէպէտ
 ախորժեղի է քարոզ բացայայտ և գեղազարդ, սա-
 կայն զլրագոյն արգասիս պերճախօսութե ոչ պարզա-
 խօսն կամ զուարթագեղն յինքն բերէ, այլ հոյակապն
 և հոգեշարժն : Երկրորդմբ առաջնովք, որպէս ա-
 սացաքս, ունի քարոզչին ուսուցանել և զուարճացու-
 ցանել . և շատ համարի այն 'ի տեսական ճշմարտու-
 թիս կարգեալս 'ի ճանաչումն և եթ, առ որ խնդրի
 հաւանութիւն մտաց : 'Ի բարոյական հրահանգս և 'ի
 վարդապետութիւն կրօնից սրբութեան, մանաւանդ 'ի
 վերջարանին՝ ուր զարգասիս վաստակոցն է քաղել,
 խնդրի օժանդակութիւն հոյակապին՝ առ 'ի դրդել զսիրտս
 ունկնդրաց, և սալ նոցա գործովք կատարել զսր-
 լուանն : Զի զինչ օգուտ է լսել և խմանալ զճշմար-
 տութիւն ասացելոցն, առանց յանձն յանկելոյ . առ որ
 թէ ոչ ժամանէ քարոզչին, տակաւին 'ի նախագրունս
 դեգերի : Ամենայն քարոզ կամ ճառ, որ 'ի հանգար-
 տութե մտաց թողու զունկնդիրն, չկարէ յալթաճա-
 րել զնա . և կործանել զկամակար գիտմարտութիւն
 նորա : Պարտ է ազգել քարոզին արհաւիրս 'ի մեղաց,
 և երկիւղ 'ի դատաստանացն ան . 'ի ծուխ ցնգել ըզ-
 պատրանս, որ կալեալ ունի զաչս մեղաստիրին . յա-
 տելութիւն դարձուցանել զոր սիրէն, կամ 'ի սէր՝ զոր
 տեսայն . արմատաքի խլել 'ի սրտէ նորա զհնացեալ
 արմատս ախտից, որք ախտացեալ և բռնացեալ են 'ի
 վերայ սրտի նորա . և խորոց ընդ մէջ արկանել ընդ
 նա և ընդ չար ախտս նորա : Առ որս պիտին եռան-

դուռն բանք և հոյակապ ոճ: Մարթ է նմա 'ի վար արկանել զայլաբանութիս, ձևս ահաւորս, և բացադարձութիս առ արդարս կամ առ մեղաւորս, դիմառնութիս անշնչից, բացագանչութիս, և զամենայն իսկ ձևս զառ 'ի բորբոքեալ կրից յառաջ եկեալս յեղանակել. որով շուք և մեծութի յաւելեալ 'ի բանն, բացցէ զսիրտ լսողաց՝ արդիւնարարութե՞ք ընդունել զբանն Կայ առ 'ի զգաստութի որ այն ինքն է գործ քարոզի:

Սակայն հանդերձ այսու ամենայնիւ Կային շնորհացն գործ է շարժել և փոխել զսիրտս, և առնել ըզնոսա բարիս. իսկ ջանալ զօրութե՞ք ճարտասանութե և եթ բուռն առնել յօժարութե սրտից՝ է ընդունայն առնել զխաչն Քսի ըստ առաքելական բանին: Վասն այնր թինչ չե յատեան ելեալ ատենախօսին և խօսեցեալ առ մարդիկ, խնդրեսցէ յԿայ՝ տալ բանից իւրոց զազդեցութի Կային հոգւոյն: Ճարտարութի մարդկային պարտի զԿայ ճիգն ըստ կանոնաց արհեստին 'ի վար արկանել, զարդիւնս իրացն յԿայ ապապարեալ:

ՊՐԱԿ Գ.

Յազաֆս որ ինչ Գիգու-Լի + Կարե-որ + Էն արեալան
ապենախօսի:

ԱՄԵՒՈՐԱԳՈՅՆ քան զասացեալքս միւս ևս պայման պահանջէր սուրբն Օգոստինոս 'ի քարոզչաց, իմաստութի խօսել: Քանզի ճոռումութի խօսից առանց գիտութե ոչ ինչ օգտէ. ապաքէն և հեթանոսք, որք չէին պայծառացեալ լուսով Կային իմաստութե, բանին և եթ առաջնորդութե անպատրուակ երևեցուցին զանարդութի սնոտի պերճախօսութեա: Միակ ճանապարհ բարւոք խօսելոյ՝ է բարւոք խորհել. իսկ առ 'ի բարւոք խորհել՝ պահանջի հրահանգութի, քաջ խելամտութի 'ի ձեռնարկեալն, և ճոխութիւն մտաց բազմադիմի գիտութեք:

Ամբարեալ կայ սուաջի քարոզչին մեծագանձ հարստութի Կային գրոց, և մատենից վարդապետաց սրբոց. որոց բազմադէմ լիութի համանգամայն թելադրէ և զնիւթ և զկարգ պերճախօսութեան:

Ջբանան առցես անաշունչ գրոցն իմաստութենէ , և զկարգաւորութիւն՝ ի բազմաձև մարդութենէ վարդապետաց յազգս ազգս գիտութեց :

Քարոզիչ աւետարանին պատգամաւոր է այ առ մարդիկ՝ խօսել առ նոսա ի բերանոյ նորա , յայտնել զկամս նորա , իմացուցանել զօրէնս և զհրամանս նորա , ըստ հոգեշունչ բանին Պօղոսի՝ թէ վասն Քսի պատգամաւորիմք : Արդ ուստի՞ ունիցի պատգամաւորն զոր խօսիցի . ոչ այլուստ , բայց յայ՝ որ առաքէ զնա . ըստ որում ինքն Առաքեալն յորդորէր զեփեսացիս՝ ասլօթս մատուցանել վասն իւր առ ան , զի տացի նմա բան ի բանալ բերանոյ՝ համարձակութե՞ցուցանել զխորհուրդս աւետարանին : Խոստովանել արժան է , զի ճշմարտութի հրապարակախօսեալ առ հաւատացեալս՝ այլօրինակ իմն տպաւորի ի լսելիս երբ ըզգենու զանալին հոգւոյն զօծութի . և այնչափ խորագոյն ի ներքս խաղան անազգեցիկ ճշմարտութեք ի սիրտս լսողաց , որչափ զոյգ գտցին ը բանից անաշունչ գրոց : Եւ զի այս այսպէս՝ հարկ ի վերայ կայ քարոզչին խորագոյնս խոկալ յիմաստս ք գրոց , և ի լոյս բերել զոր ի նմա գանձեալ վսեմութի իմաստիցն : Արչափ ի վեր է անալին ազգեցուն քան զմարդկան դատաստան , նոյնչափ և անեղէն իմաստք և գիրք քան զմարդկային հանճարոյ հնարագիտութի . ապա և փաստ կամ ապացոյց՝ որ հիմնեալ իցէ յանալին գիրս , և յայնր հիման վերայ յառաջ խաղայցէ ատենաբանն , անշուշտ ազգողագոյն և բազմաբեղուն բուսանին շահք ի քարոզէ անտի :

Բանք անաշունչ գրոց ըստ պատշաճի յարմարեալ ի քարոզս , ճոխութիւն ընծայեն իմաստիցն , միանգամայն և պերճութի շքեղ : Փաստք կամ վկայուեք առեալ ի սուրբ գրոց ի հաստատուի առաջարկեալ ճշմարտութեն , ընդ ահեղ կերպարանացն լիութի տան ասացուածոցն . զի յիւրաքանչիւր այլաբանութիւնս նորա կամ ի խրատաբանութիւնս գտանի մեծութի իմաստից և ընդարձակութի բանից : Այլ ը գեղեցիկ խրատուն Մամբրէի Արծանողի . « Յորժամ յանալին գիրս մխիցիս՝ ընթեռնուլ և իմանալ զզօրութի բանիցն , գիր մի ձայնաւոր մի անցցէ զմտօք քոյովք . անշարագրածքն լի են հոգւոր իմաստութե , և ծնանին զբանս հոգւոր՝ իմաստուն մտաց » :

Բեմբասացու թի քարոզի մասամբ իմն գիւրագոյն է քան զատենականն : Զի յատենականն պարտ է զբռ վանդակ կազմութի ճառին յանձնէ ճարտարել ըստ անակնկալ դիպուածոց բազմադէմ իրաց . ունի գտանել նպաստս այլուստ ըստ եղանակի զրուցացն , այլ ոչ ըստ նիւթոյն . զի ան խնդիրք տարօրինակ են 'ի միմեանց : Իսկ քարոզիչն որ ինչ և առնուցու խօսել պատրաստի նմա զառաջեալ դաշտ ընդարձակ 'ի գիրս հարց սրբոց . առ որս գիւրին է նմա գտանել զամենայն զազգոյ փաստս և զընտիր ընտիր ասացուածս 'ի վերայ բոլուն հարեալ առաջարկուէն հանդերձ սկզբամբն և հետևութեն : Ուն զի այր քարոզիչ , որ ինքեան զօրութիւն չկարիցէ քաջ հանդիսանալ , ճոխանայ մեծութիւն օտարին՝ զոր յոճ իւր և 'ի գրիչ պատկանէ : Եւ որ յայլ հանդէսս ընդ ստգտանօք է օրինակել յայլոց , իբր զի յայլևայլ դատս բանք զանազանք ոչ սերտ միաւորին , 'ի սմին ստգտանելի է մանաւանդ սնտեսաւին նմանելոյ հարց սրբոց՝ որք զազգս և զգարս ողջոյն բաւեցին հրահանգել վարդապետութիւն իւրեանց : Իբր ոչ եթէ ըմբռնեալ սոսկապէս 'ի հետևողութիւն բանից նոցա , այլ փաստս իմն յայնց կամ ազգողական զրոյցս քաղեալ , կամ զկարգ բանիցն միայն : Զոր օրինակ եթէ առաջի կայցէ քարոզչին ցուցանել թէ ան թոյլ տայ յաստիս գալ նեղութիւն 'ի վերայ արդարոց , զայսմանէ երանելին Ոսկեբերան ճառէ յառաջնում ատենախօսութիւնն անդրիականացն՝ ամրապնդեալ զայն երկտասանն ապացուցիւք 'ի սուրբ գրոց : Նոյնպէս և Շքնորհալի հայրապետն մեր 'ի միսիթարութեան թղթին իւրում առ եդեսացիս , և Մաշտոց վարդապետ առ դունեցիս : Արդ քարոզիչ ոք զանց առնելով զսոքօք՝ մի թէ լաւագոյնս ինչ ճարտարիցէ . ուր հետևողութիւն գաղափարացն մարթ է նմա ընտրել 'ի խոսուն նիւթոց և 'ի փաստից անտի զլաւագոյնսն և զկարեւորսն , և ի՞նչ սատարելոյ ճարտարխօսութիւն իւրոյ՝ կարգաւորել և շքեղել զայնս 'ի ձեւ վայելուչ և ահաւոր : Զի թէպէտ և ինքնին քարոզիչն պերճախօս իցէ և ազգողաբան և հնարագէտ , սակայն առանց ուստեք օգնութիւն՝ տկարանայ . զի այլևայլ գիւտք իմաստից զանազան ընձեռեն օգնութիւն , և բազմադիմի ճանապարհս ցուցանեն ատենախօսութիւն :

Թող զծովացեալ վարդապետութիւն , զորս հնար

է քաղել 'ի գրոց անախ : Ոչ խնդրի ժամանակ և աշխատութի բազում, որպէս կարծի . մարթ է 'ի շրջանս ամաց տակաւուց մտադիւր ընթերցանութք գրոցն՝ հմտանալ 'ի նոսին . մանաւանդ յաճախելով 'ի գիրսն թարգմանեալս 'ի մեզ, զորօրինակ են Ոսկեբերանին, Ածաբանին, Վիւրդի, Աթանասի, ևն . նոյնպէս և 'ի գիրս նախնի վարդապետացն մերոց և 'ի լատինացւոցն, առ որս գտցէ քարոզիչն նիւթ ամբաւ 'ի պէտս քարոզին իւրոյ : 'Ի նոցունց բովանդակեացէ զզիարդն հրահանգութե ժողովրդոց, բացատրելով նոցա զհիմունս օրինաց քրիստոնէութե և զկանոնս բարոյականին . զմարդեղութի բանին, զվարդապետութիս նորա, զսքանչելիսն, զչարչարանսն, զխորհուրդսն . և այսմ ամենայնի մերձ գնել զբանս անձաշունչ գրոց : 'Ի նոցունց ուսցի և զհռետորականին պերճութի, յորում առաւելութք գերազանցէ Ոսկեբերան :

Ապա ծայրայեղ խոտորումն է և աններելի վրիպակ քարոզչի, եթէ ակն գիցէ 'ի պանծացուցանել զգիտութի իւր և զճարտարիօսութիւն 'ի քարոզելն : Որպատառի 'ի բառսն և ոչ յիրս, կթուցանէ զզօրութի ճշմարտութեն քարոզելոյ՝ տղայամիտ սեթևեթիւք և նշուլագեղ իմաստիւք . 'ի թիւր հանէ և կամակորէ զբանս ընդխառնութք զարդուց դուզնաքէից, և որչար ևսն է, հեթանոսական կամ քերթողական առասպելէօք : Մեծն Ամբրոսիոս ոչ ներէր քարոզչաց բանին դանդաղել 'ի հրահանգելոյ զունկնդիրս յօրէնս կարգաց սրբութե, և միտ գնել 'ի պերճութիս զրուցաց . նա թէ մարթէր, 'ի բաց հանէր 'ի քարոզից զանունեալ պերճութիս՝ որք տկարացուցանել և եթ գիտեն զբանն : Յայտ յանդիման եցոյց զայս և ան առ Նզեկիէլ 'ի ստգտանել անդ զհիգացեալ վիճակ իւրայէլեանց գերեւոց 'ի Բաբելոն, որք փոխանակ օգտելոյ 'ի չարագուշակ նախասացութեց մարգարէին, խուռն ընթանային առ նա լսել և զուարթանալ, որպէս եթէ գնասցէ ոք յունկնդրութի երաժշտական նուագաց : Թէ 'ի լսողս այսպէս, հարկաւ ևս առաւել մեղադրութե արժանի է քարոզիչն՝ որ յարմարէ ըզբանս իւր 'ի լուր ականջաց, և ոչ յօգուտ հոգւոց :

Եթէ ըստ Վուինտիլիանոսի պաճուճանք սլատկանաւորք 'ի բանս ընտելս՝ խառնակեն և խանգարեն զճառն, եթէ վարեցին 'ի դատս մեծամեծս կար-

գեալս յօգուտ հասարակաց, որչափ ևս առաւել եթէ սարգեսցին 'ի քարոզս կարգեալս 'ի փրկուի հոգւոց: Ձոր օրինակ առեալ ուրուք ահ արկանել 'ի սիրտ մեղաւորի, փոխանակ առաջի նկարելոյ նմա զերկիւղ մահուն, զբողոք արեանն Քսի՝ որ վրէժխնդրութիւնս պահանջէ վասն ընդ երկար անարգութեն, զցասումն թծասաստ՝ որ 'ի մօտոյ թափեացէ զբարկութի իւր 'ի գլուխ նորա, և զդժոխս բացեալ ընդ ոտիւք նորա 'ի կորուստ, օրէն իցէ նմա դեգերել յանօգուտ պաճուճանս խօսից, խնդրել իմաստս գեղազարդս, պարբերութիս զուգաչափս յօրինել, կուտակել ձեւ աւելորդս: Այն զի պարտ էր նմա տիրութի և ցասումն ցուցանել յանձին, յորս ոչ մտանեն պաճուճանք. որպէս ուսուցաք 'ի կարգի գրոցս:

Երկրորդ վրիպակ է և քան զառաջինն փաստակար, եթէ 'ի հակառակն ծայրայեղ անկցի, յանոճն և յանհարթ իմա, 'իսպառ անտեսելով զկարևոր զարդս, և ոչ ինչ մեծարանս դնելով ունկնդրաց և բանին անարգ ցուցանել զգործ սպասաւորութե իւրոյ, և յատեան ելանել առանց պատրաստութե, ասել բանս՝ որ ինչ 'ի միտս եկեացեն, և զայն առանց կարգի, առանց ընտրութե, առանց չափոյ: Արոց հետեանք դժնդակ ևս են՝ ազդել 'ի լսողս արհամարհութի բանիցն ան:

Փրկութի հաւատացելոց և հաստատութի հաւատոց նոցա յեցեալ է յօժանդակութիւն ազդողական բանից. այլ անօգուտ են բանք՝ եթէ ոչ յառաջ բերցին քաջարուեստ յօրինուածով առ 'ի թափ անցանել 'ի հոգիս: Զի ոչ միայն հարկ է ունկնդրին իմանալ զասացեալն, այլ և յօժարակամ լսել. իսկ զնորդ յօժարակամ միտ դնիցէ՝ առանց կարթելոյ 'ի խայծէ հաճոյական զրուցաց: Այս պերճութիւն ոչ 'ի բաց մերժէ զպարզութիւն, և չէ ներհական յառաջադասեցելոցս. քանզի պարտ է հեռագոյնս դնել զկազմութի ճառին յանուայ գեղջկացն խօսից, որ տաղտկացուցիչն է. զմիջինն ունել ճանապարհ ընդ ծաղկախիտն և ընդ ցամաքուտ. այն ինքն է յստակն՝ խառնեալ ը հոյակապին, որ պատկանաւոր ոճ համարի 'ի քարոզութի, ընդ նմին և տրամադրութի և կարգաւորութի կատարեալ:

ԳԼ ԺԵ.

Հրահանգ + Տրամադրութիւնք :

Ի լրումն կանոնաց ճարտասանութեան արժան համարիմք, զիմ զոր ինչ ցայս վայր աւանդեցաք՝ ի մի տեսութի բովանդակել, և առ ի հրահանգութի նորավարժից դասաւորելոյ զձեռնարկութիս ի կարգ ճառի և յօրինակ ընդլայնելոյ զապացոյցս՝ կարգել աստէն զյորդորակն Պակովիոսի կապուացւոյ առ որդի իւր Պերովլա :

Կապուա քաղաք էր ի ստորինն Իտալիա, և անձ նատուր եղև Աննիբաղայ կարգեդոնացւոյ ի սադրելոյ և ի նիւթելոյ Պակովիոսի, որ մեծապատիւն էր ի նախարարս քաղաքին. և ոչ յետ բազում աւուրց ինքն իսկ Աննիբաղ եկն եմուտ անդր : Եւ զօրն ողջոյն խրախուճք լինէին ի քաղաքին. և եղբարք երկու յաղնուականաց կապուացւոց ի խնջոյս հրաւիրեցին զԱննիբաղ : Տաւրէաս միայն և Պակովիոս ի բազմակոյտ աւագանւոյն կոչեցան ի հրաւիրանս խրախճանացն. և անդ Պակովիոս հազիւ ուրեմն հաշտեցոյց զԱննիբաղ ընդ որդւոյ իւրում Պերովլայ. քանզի Աննիբաղ ի միտս կասկածոտս էր վասն մտերմութե պատանւոյն ընդ հռովմայեցիս : Սակայն ներեաց նա պատանւոյն վն աղաչանաց հօրն, և էր անդ Պերովլա ի կոչունան :

Իբրև յանկ ելանէին նուագք խրախանացն, Պերովլա կոչեաց մեկուսի զհայրն, և անդ ի ծածուկ հանեալ ի ներքոյ հանդերձիցն զդաշոյն, յայտնեաց նմա զխորհուրդն՝ զոր երկնէր ի սրտի, սպանանել զԱննիբաղ, և վրիժուք արեան նորա կնքել զդաշնն՝ զոր կռել խնդրէին հռովմայեցիք : Զարհուրեալ Պակովիոսի, կամէր խափանել զորդին յայնմ դժնդակ եղեռանէ :

Արդ աւասիկ հարկ բռնադատիչ ի բաց մերժելոյ ի մտաց պատանւոյն զասլիրատութե խորհուրդն. ահագին էր տագնաոյ ժամանակին և իրացն :

Յայնպիսում ստիպող պահու հարկաւ արդեօք համառօտ պարտ էր խօսել, աղդոյ և թափանցանց ի սիրտ լսողին. պարտ էր խնդրել փաստս բաւականս

ի հանգարտել զհրատապ պատանին զվառեալն ի գործ անդր: Երբեակ կարգս փառալոյ մարթ էր գտա- նել Պակովիտսի յանկաւորս իրացն: Առաջին՝ ի վտան- գէն յոր պարանէրն, յարձակելով ի վերայ Աննիրա- զայ ի խռան թիկնապահաց նորա: Երկրորդ՝ զի ինքն բարեխօսեաց առ Աննիրազ վտան որդւոյն, որով և միաս վտանգին՝ մինչ չև հարեալ զԱննիրազ՝ յանձն իւր կրթէր: Երրորդ՝ զի երգումն տուեալ էին և գա- շինս կուեալ ըստ պաշտամանց դենի իւրեանց յըն- գունեն զԱննիրազ, մանաւանդ զի և զօրէնս հիւրա- սիրութեան և երախտագիտութեան պարտ էր նոցա առ ոտն կոխել: Ահա առաջին ներգործութի մտաց լի հանգամանաց գործոյն, և լի վտանգի հօրն յայնպի- ստեմ պահու:

Ապա յետ ճարտարելոյ զփաստան, արժան է միտ գնել ի կարգ դասաւորութեն, և լի չափու յառա- ջատութեն սաստկացուցանել զփաստան, և զգորա-ւորան կարգել հուակ յետոյ: Յիշատակութի կրօնից համարէր և ոչ ինչ ի բորոքեալ սիրտ պատանւոյն Պերողայ. վտան այսորիկ զայն յառաջոյ կարգէ: Եւ քանզի օգուտ և վտանգ անձին առաւել աղգէին ի նա, դնէ զայն ի գլուխ փաստից յերկրորդ կարգի: Մեծարանք և գորով սիրոյ առ հայրն, որում մահ առաջի կայր՝ մինչ չև հարեալ նորա զԱննիրազ, առա-ւելուին քան զամենայն. դնէ զայն ապա ի վերջոյ: Ահա կարեւորագոյն գործ ճարտասանութեան, զոր ջանաշար ուսուցանել ցայս վայր: Յաւել ի սոսա և զպերճախօսութիւն, որ թելադրէ զհանգամանս զրուցացն՝ զանալանութեամբ և եռանդեամբ ձեռոյն և խօսից, որով կենդանութիւն զգենու բանն: Եւ ահա ի սին համառօտ ճաւի է տեսանել զայս ամե- նայն, հանդերձ համառօտ և զօրաւոր յառաջաբանութի և վերջաբանիւ, զոր Տիտոս Լիւիոս աւանդէ ի գիրս իւր այսպէս:

“Որդեակ իմ, աղաչեմ զքեզ, և թախանձ արկա- նեմ ամօրինօք բնուեն՝ որ կցորդեն զորդիս ընդ ծնո- ղաց, մի և մի՝ մտաբերիցես յանդիման աչաց հօր քո գոր- ծել և կրել զգգնդակս”։ Ահաւասիկ յառաջաբանութի անթերի. յորում յայտ առնէ զսիրտ իւր հայրենի, և զյանցուածն և զահաւոր աղէտս սպանուեն, որ է լը- րումն բանիցն ողջոյն: Արդ մատիցուք ի հաստատութի:

Չառաջին մասն բանիցն տուեալ 'ի կրօնից, ամբա-
սընդէ երկւք փաստիւք, և բացատրէ պերճախօտու-
թիւն, առանց բնաւ զանց առնելոյ զիւիք 'ի կարեւո-
րացն, և ոչ ինչ յաւելորդաց ը մէջ արկանելով: Ա-
ռաջին՝ ուխտ դաշանց հաստատեալ երգմամբ և սրա-
տարագօր: Երկրորդ՝ անաղարտելի իրաւունք հիւրըն-
կալութե: Երրորդ՝ իշխանութի հօր 'ի վերայ որդւոյ:
Արդ այս երեք անժխտելի փաստք ամփոփին 'ի ամին.
« Սակաւ ժամք են՝ յորմէ հեռէ երգուեալք ամենայն
գիւցականօքն, ձեռն 'ի ձեռն տուեալ, զհաւատար-
մութի խոստացաք. և զիսորդ զձեռս սրբեալս հաւա-
տարմութիւն, արդ իսկ մեկնեալք 'ի դաշնակցութենէ,
վաղվաղակի զինեացուք ընդդէմ նորա: Յարուցեալ 'ի
հիւրամեծար սեղանոյ, յորում երրորդ 'ի կամեականի-
ացիս սլատուեցար յԱննիրաղայ, զնոյն սեղան ա-
բեամբ հիւրընկալութիւն շողախեացես: Ուրեմն հայր քո,
որ հաշտեցոյցն զԱննիրաղ ընդ որդւոյն, ոչ կարիցէ
այժմ զորդի իւր ը Աննիրաղայ հաշտեցուցանել »:

Երկրորդ մասն. « Բայց սակայն չկայցէ ինչ ուխտ
սրբանուէր, ոչ հաւատարմութիւն, ոչ կրօնք և ոչ բարե-
պաշտութիւն. յանգզնեացուք յանարժանսն, որ ը եղևու-
նունն ածեն և զկորուստ »: Աւանիկ անցումն գեղե-
ցիկ յառաջին մասնէն յերկրորդն, զոր և 'ի վերայ ածէ
ըստ այսմ օրինակի. « Դու միայն շարիցես 'ի վերայ
Աննիրաղայ. իսկ ում ապա այն ամ ամբօխ ազատաց
և ծառայից կացցեն, և զի գործիցեն որոց աչք ամցն
'ի մին կան ակնկառոյց, զինչ ամցն նոցա բազուկք,
ընդարմացիւն արդեօք 'ի սահու կատաղունդ: Իշխի-
ցես դու նկատել 'ի դէմն Աննիրաղայ, որոյ առաջի ոչ
հանդարտեն կալ բանակք տառազէնք, յորմէ սոս-
կայ ժողովուրդ հռովմայ »:

Երրորդ մասն. « Եւ թէպէտ չիցեն նմա այլ օգ-
նականք, կարիցես հարկանել զիս՝ որ զմարմին իմ
արկից պատնէչ Աննիրաղայն, և ընդ կուրծս իմ հարկ
լիցի քեզ թափ անցուցանել 'ի նա զհարուածն »:
Աստանօր ընդ պարզուն և ընդ համառօտութե՝ ազ-
գութութի մեծ է տեսանել. իբր թէ ասիցէ, կարող
ինչ իցես շողախել զձեռս քո յարեան ծնողիդ քո,
կապտել զնա 'ի կենաց՝ յորմէ դու կեանս ընկալար:

Վերջաբան. « Աստէն յանձն առ զպարտութի քան
անդ. լսելի լիցին առ քեզ ազաւանք իմ, որպէս այս-

որ իսկ եղեն վասն քո ,, : Տես ինձ որպէս յանկարծ ուրեմն քաղցրացեալ 'ի խառութեն, աղերսանօք յանկ հանե զբանն՝ որ 'ի բերան հօր ազգողագոյն էր քան զամենայն ձեռնարկուի : Անհար եղև որդւոյն զդէմ ունել այսպիսի ողորմնաց հօրն . ընդ որ յարտասու հարեալ, 'ի բաց ընկէց զգաշոյն 'ի ձեռանէն :

Արդ վերութեմն այս օգտէ համբակաց ոչ միայն 'ի տրամագրութի, այլ և 'ի յօրինումս ողջոյն իսկ ճառի . զի զոր անդ Պակովիոս առ չներել ժամուն՝ 'ի համառօտ բանս բովանդակեաց, ունի քաջակորով ճարտասանն ընդարձակ շահատակել 'ի սմին . յառաջնում մասին պերճախօսութի բացատրել զկարգեալ պատճառսն . այն՝ թէ ցոր վայր բռնագատէ էր գումն զերգնիս 'ի կատարումն խոտաացելոց : Հիւրընկալութի որպէս ազնուական գործ է, և որչափ անթողի յանցումն՝ խառնակէն զայն հաւատագրութութի : Եւ երրորդ յաւելուլ զհայրենի իշխանութին 'ի վերայ որդւոյն : Առ որս առատապէս ստարեն տեղիք ճարտասանուէ ըստ իւրաքանչիւր դիւոյ : Բնական իրաւագիտութի օժանդակէ 'ի ցուցանել զպարտմարդոյ առ ւնձ 'ի գործս, զորս կրօնիւք յանձին կալաւ . զպարտս առ մարդ՝ թէ քանի բռնագատութիւն 'ի վերայ կայ զգուշանալոյ հաւատարմութե դաշանց . և զպարտս հպատակութե որդւոյ առ ծնողս, մանաւանդ յայսպիսի գործ մեծ :

Դարձեալ և յերկրորդում մասին, որոյ իմաստ բանիցն է անվանելի զօրութի Աննիբաղայ և զօրաց նորա, տեղին բաղձատութե տայ համեմատել զպատանեակն Պերսլա ընդ հռովմեական զօրութեն և քրուսն ուժոյ Աննիբաղայ գոռ պատերազմողի, և ընդ ահաւոր զօրութե զօրաց նորա, ընդ սպայակոյտ թիկնապահս նորա՝ որք և յերախանս և 'ի բազմականի շուրջ պահ ունէին զնովաւ : Որ որ հմուտ իցէ անցից Աննիբաղայ և հռովմայեցւոց, գիտէ պերճ և շքեղ յօրինել զայս ամենայն և ահաւոր նկարագրելով ըզճարտարիմաց արթնութի կարգեղանացւոյն, զանհաշտողի վրէժինդրութե նոցա, և զայլ ևս պակուցիչ հետեանս խիթալի գործոյն :

Յետ այսորիկ յերրորդում մասին, որ խանդաղատականն է, նկարէ զփոխադարձ գութ հօր և որդւոյ առ միմեանս, և զվտանդ մահու հօրն . զի զինչ օգ

տէր վրէժխնդրութի Պերոլայ, եթէ տարապարտուց
և 'ի պատճառս նորա՝ գուցէ և նորին խկն ձեռք հա-
սանէր մահ ծնողին :

'ի վերայ ամենայնի աղաչանք և յորդոր վերջարա-
նական պսակէ զճառն որպէս 'ի բերան Պտկովիտսի,
նոյնպէս և 'ի բերան քաջարուեստ ճարտասանի, յար-
մարեալ և յերկրեալ ըստ իւրաքանչիւր անցից պատ-
շածի : Բարեոք է ուսուցչաց՝ օրինակ նմանուն զայս
և զայսպիսիս գնել առաջի աշակերտաց, և տալ նոցա
յօրինել ճառս 'ի վերայ նոյն իմաստից :

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՅԱՂԱԳՍ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ (')

ԱՐՅԱԻ երբեմն Դիմոսթենէս, թէ զինչ կարևորագոյն է տառնախօսի. և ետ պատասխանի. Արտասանուի: Դարձեալ միւսանդամ հարցեալ թէ զինչ է երկրորդ կարևորն, և դարձեալ ետ պատասխանի. Արտասանութի: Եւ երրորդ անգամ հարցեալ, դարձեալ զնոյն ետ պատասխանի: Եւ ոչ միայն բանիւ, այլ և գործով վկայեաց Դիմոսթենէս, զի զայն քան զամենայն ինչ գեր ՚ի վերոյ դասէր. զի զամենայն անհնարին ճգունա արար առ ՚ի ստանալ զայն: Արդ արտասանութի է, ըստ Աիկերոնի, Համեմատութի ձայնի և շարժուածոց ըստ պատշաճի իրացն և բանից:

Արոց միանգամ վեր ՚ի վերոյ ակնարկեցեն յայս գործ ճարտասանութե, թերևս ունիցին ասել թէ ստացուածք և ձևք շարժուածոց՝ յարտաբին և եթ վայելութի վերաբերին, սակայն այլազգ է գործդ ՚ի կարծեացդ: Արտասանութի սերտիւ կցորդեալ է ընդ նպատակի տառնախօսուէ, այն ինքն է ողորել և հաճել. վասն որոյ խնդրի անխոնջ և կամակար ջան, քանզի թարգման և օժանդակ են ամենայն վաստակոց տառնաբանին եղանակաւորութի ձայնի, հայեցուած աչաց, շարժուած ձեռացն և մարմնոց: Եւ ազգէցումիւն, որ յարտասանութի ստոի, առաւել է քան զոր ՚ի շարագրածոց բանին: Ի՞ տեսանել յոլով անգամ, զի հայեցուած իմն խոժոռ կամ ազաղակ հնչեցեալ ՚ի կրից՝ թէպէտ և անբարբառ, եռան-

* Ե. Ε'κφώνησις. Է. Pronuntiatio.

դեամբն սաստկութիւն ազգէ և ընդոտառցանէ, զոր
չէր մարթ կատարել բանիւք լոկով:

Արդ զսկիտանութի սորին ծանուցեալ, մատիցութ
'ի գործն, յերկուս գլուխս բովանդակեալ, 'ի ձայն և
'ի շարժուածս:

ԳԼ Ե

ՅԵՂԻՑ ԶՅԻԻ:

Եւս քան զամենայն կարևոր է տտենախօսի
լսելի առնել և խմացուցանել զբանս իւր. առ որ պա-
հանջի քաղցրութի և ուժգնութի ձայնի, և եղանակ
ասացուածոյ համապատշաճ:

Ուժգնութի ձայնի համարի պարզ և բնութիւն, այլ
մեծապէս օգնէ նմա կրթութիւն: Երբեակ աստիճանք
են ձայնի. բարձր, միջական և նուազ. բարձր է, ու
բով կոչեմք զոք 'ի բացուստ. նուազն է խօսել դաշն
ձայնիւ իբրև 'ի ծածուկ. իսկ միջականն՝ որ յընտանի
խօսս վարի: Ոչ ուղիղ համարին ոմանք՝ թէ պահան-
ջիցի սաստկութի ձայնի 'ի խօսելն յունկն բազմուէ.
ոչ է պարտ խառնակել ընդ միմեանս զբարձրաձայն-
նութի ընդ սաստկաձայնութի: Բարձրաձայն խօսի
տտենաբանն, զի բազումք են որ լսեն. այլ ոչ միշտ
սաստկաձայն, զի ոչ միշտ յուզմամբ կրից բարբառի:
Ապա օրէն է ըստ տեղւոյն ընդարձակուէ և ըստ ըս-
ղացն բազմութի մեծաձայն տտենախօսել. այլ ոչ և
սաստկաձայն: Մեծաձայն բարբառ է՝ ոչ եթէ պար-
տասելով և շնչաւաւ գոչմամբ հրապարակախօսել,
որ տաղակալին է ասողին և լսողին, այլ այնչափ
ուժգնութի տալ ձայնին՝ զի և հեռի կացեալքն լուի-
ցեն: Առ 'ի չափու պահել զայս աստիճան ձայնի՝
ընդհանուր կանոն է յառել զաչս առ հեռաւոր որ
ունկնդիր, և իբր առ նա միայն խօսել: Յայնժամ
բնաւորապէս յայն աստիճան բարձրութեան արտա-
բերի բանն, որ իցէ լսելի ամենեցուն: Զսոյն և յըն-
տանի զրոյցս է տեսանել, զի ըստ չափու հեռաւորուէ
լսողին պատշաճեմք զձայն մեր:

Երկրորդ պահանջի յստակ արտաբերութի, որոյ
օգտութի մեծ է. զի և այր նրբաձայն յստակ արտա-

բերութիւն լսելի առնի բազմաց քան զխառնածայնն՝ որ
 'ի հնչմունս բառիցն կակաղէ, կամ թոթովելով ոչ
 յստակ արտաբերէ: Ապա պարտ է ատենախօսի ջան
 դնել ամին, ըստ ամենայն ձայնի հնչմանն յարմարել
 և զյստակ արտաբերուի, զամենայն սիւղորայ և զտա-
 որոչ իմացուցանել, և ոչ ընդ շրթամբք և չ լեզուա-
 ծեքել:

Երրորդ պահանջի հադագ կամ ամանակ համե-
 մատ ձայնի բառիցն: Հասաւ հոլովումն բառից 'ի բե-
 րանի՝ խանդարէ զարտաբերութի և զխմաստ բանին.
 որպէս և ընդ հակառակն՝ հնչումն ծանրաքարչ և
 բռնի յերկարեալ, յորում ունկնդիրք միշտ խորհրդ-
 դովք իւրեանց յառաջ ընթանան քան զբանս ստ-
 զին, տաղակալի է: Բազումք ոչ միտ եղեալ կանո-
 նիս, մանաւանդ համբակք, արագ և շտապ արտասա-
 նեն. յորմէ այնչափ կարեւոր է զգուշանալ, որչափ և
 դժուարին է ուղղութին թէ որ ունակասցի 'ի նմին:
 Եւ այն զի հանգարտութի 'ի բանս՝ աղղեցութի մեծ
 և շուք յաւելու 'ի բանն, օգտէ ձայնին՝ հանգիստ
 տալ դիւրաւ, և սատար լինի նմա՝ ելևէջութ ձայնին
 զբովանդակն իմացուցանել:

Չորրորդ պահանջի յստակութի արտաբերութե.
 աղղեւ 'ի մէն մի բառիցն այնպիսի ձայն և վերաս-
 տութի, որ զուգայարմար իցէ քաջ առողանութեան
 բնիկ բարբառոյն, զգուշանալով յաղաւաղ և 'ի խեց-
 բեկ արտաբերութե:

Այսչափ ինչ վասն արտաբերութե պարզապէս.
 արդ մասիցութ յիմաստիցն մտադրութի, զորս ըստ
 պատշաճի արտասանելով ատենախօսն՝ կենդանացու-
 ցանէ զբանսն 'ի լսելիս ունկնդրաց. գիտել իմանալ
 թէ զմի մի 'ի պարբերութեց սրպէս հանդերձեալ է
 բացախօսել ըստ պահանջելոյ իմաստիցն: Յերրեակ
 տեսութիս օրէն է բովանդակել զայս. յաղղեցութի,
 'ի հանգիստ և յեղանակաւորութի, որք առ հասարակ
 զուգընթաց են յարտասանութե:

Ա. Աղղեցութի է եռանդուն և լի հնչումն ձայ-
 նի, որով զշեշտելի սիւղորայն իւրաքանչիւր բառիցն՝
 իբր արոհեալ զատուցանեմք 'ի բառէն ողջոյն, և նո-
 վին ցուցանեմք զուժգնութի այնր անգամոյ խօսից:
 Է ուրեք՝ զի շեշտելի բառք պահանջեն ոչ միայն վեր-
 սաստութի իմն, այլ և յատուկ եղանակ կամ ելևէջ

ձայնի. որ եթէ անտես առնիցի, ոչ միայն թալկա-
ցեալ և մեռեալ մնայ ճառն, այլ և յոլով անգամ
ընդ երկուանօք կամ ընդ խրթնութիւն մնայ իմաստ
բանին: Իսկ քաջողորակի արտասանութիւն պարզի: Չոր
օրինակ 'ի բանին ան առ Յուդա. «Յուդա, համբու-
րելով մատնես զորդի մարդոյ», վերաստեղով 'ի վե-
րայ ձայնիդ Յուդա, կոչական ձեռով, ապերախտութի
աշակերտին ցուցանի առ վարդապետ իւր: Եւ հար-
ցական ոլորակաւն 'ի գերբայն հաճեալէն, քաջածա-
նօթ լինի մեծութի յանցանաց մատնութեն, վատու-
թիւ հնարից մատնչին, որ զնշանակն մեծարանաց և
բարեկամութե 'ի թշնամութի դարձուցանէր: Իսկ
վերաստեղով 'ի վերայ բառիցդ զբարձր մարդոյ, ցու-
ցանի ծանրութի անարգանացն առ գերապատուութե
անձինն նախատելոյ: Այնչափ խալիւ է ընդ ազգոյ
ատացուած և ընդ տկար, որչափ ընդ նոյն եղանակ
հարեալ քնարաւ 'ի քաջարուեստ մատանց և յան-
վարժից:

'Ի վերայ այսօցիկ պարտ է 'ի դէմս բերել և զյուզ-
մունս կրից յարտասանութե. որոց ընդ լուցանելն
մոխի և բարբառ. զի այլօրինակ ատացուած պահան-
ջի 'ի ցամառ, այլ 'ի կարեկցութե. նոյնպէս իմա և
յայլան, զորս պարտ է համակել յանձին, որպէս թէ
իւր իսկ գիպեալ իցեն իրքն: Քանզի պատկեր հոգ-
ւոյն են դէմք 'ի ցուցանել զտալաւորութիւն և զմոխի-
խութիւն նորա, զի 'ի խնդուէ զուարթանայ և ընդար-
ձակի. 'ի տխրութե ընկձի և նուազի: Արամատութի
խտացուցանէ զնա, և իշխանակերպ յօրինէ զբանն,
և ուրեք կցկտուր: Եւ ուր հարկ իցէ զանձին տկա-
րութի խոտովանել կամ յազաւանս խոնարհել, քաղց-
րութի իմն և երկիւղ ցուցանէ զանձամբ: Չայսամե-
նայն, զոր զգայ բնութին 'ի հոգւոյ, զնոյն ապացու-
ցանէ յարտասանութե պահուն յանձին իւրում և
'ի ձայնն:

Բ. Հանգիստ է դադարումն արտասանութե, ու-
րեք ուրեք 'ի կախ ունելով զձայնն ըստ արհեստին
առողջանուէ: Այս ինքն է՝ զատանել յիրերաց զան-
դամն պարբերութեն, և ոգի կրանել: Յատուկ և ըստ
պատշաձի բաշխումն հանգստից՝ պահանջէ ճարտա-
րութի մեծ, չարհել երբեք առ տուրևառ շնոյ ըզ-
րառս, որք 'ի բնէ պահանջեն միաշունչ արտասանու-

Թիւն: Ի տեսանել զբազումս յանվարժից, որք առ
Թիւր տրոհմանց՝ անպիտան կացուցանեն զուժգնու-
թիւն և զազգեցութիւն բանին: Ամենայնի, որ բռնն հար-
կանէ հրապարակախօսել հարկ է շտեմարաննել 'ի
Թոքս զուռն՝ առ 'ի կարգի պարբերութեն արտա-
շնչել տակաւ: Վրիպակ կարծիք են թէ միայն 'ի
վախճանել պարբերութեն պարտ իցէ շունչ առնուլ
ուր ինքնին յանկիցի ձայնն. այլ դիւրագոյն ևս է
շնչառութի 'ի միջավայրս պարբերութեն՝ ուր առ վայր
մի ձայնն 'ի կախ մնացէ: Այս զգուշաւոր մատա-
կարարութի շնչոյ, օգնէ յարասաննել երկար պար-
բերութիւն՝ առանց ստորագէտ տրոհմանց:

Չվայր և զնափ հանգստին առնուլ պարտ է յի-
մատօրից բանին. քանզի ղեկավար հանգստեան ձայ-
նին՝ իմատօքն են. զի ուր առաւել իցէ կախումն
ձայնին, անդ և ունկնդիրն զհամապատշաճն խնդրէ
զիմաստս: 'Ի բացախօսութեն նովին օրինակաւ գոր-
ծեսցես զհանգիստն՝ որպէս յընտանի զրոյցս, մանա-
ւանդ ուր յաւէտ հարկեցուցիչք իցեն: Ուր ինքնին
տեսանի, զի ընդ տեղիս հանգստիցն աղղկելոյ 'ի բնու-
թեն՝ պարտ է կցորդել և ղեղանակաւորութի ձայնին.
և երկոցուն սոցա զուգադրութի՝ ցուցանի չափ հան-
գըստին. զի է ուրեք՝ ուր պահանջի գոյզն ընդհա-
տութի ձայնի, ուրեք աւարտ իմն անկատար, և ու-
րեք աւարտումն լրացեալ: Յայսմ ամենայնի մնայ
ճարտասանին կանոնն զանձն ըստ աղղկելոյ բնունն.
առննախօսելով ոչ իբր սերտողաբար, այլ իբր 'ի մտաց
ճառելով: Օրինակաւ լաւագոյն բացատրի ասացեալս.
յորում զանազանութի չափոյ ընդ մէջ արկեալ գծիցն՝
ցուցանեն զզանազանութի չափոյ հանգստից: «Ոչ
ուռայն ցուցանի առ մեզ իմաստութի խորհրդոցն Քնի-
որ պահեալ էր առ ւնի 'ի սկզբանէ —, և յայանեցաւ 'ի
յեսին Տամանակս 'ի փառս մեր —: Այլ դիտեմք
ստոյգ — և հաւատամք ճշմարիտ, — զի թէ էր ծանու-
ցեալ զէրեւեալն մարմնով ւնժ — իշխան աշխարհիս, —
ոչ արգէօք զսէրն փառաց 'ի խաչ հանէին —,»: 'Ի սմին
ըստ զանազանութի հանգստիցն յիւրաքանչիւր նշա-
նակս, ինքնին պատշաճի եղանակ ձայնին, հանգերձ
գաղտրմամբ արտաբերունն: Այսպէս օրէն է առնել
և յամենայն վերձանելի կամ 'ի հրապարակախօսելի
բանակարգութիւն:

Գ. Էղանակաւորութիւն է ելլէջ ձայնին 'ի բեմբասացութեւն. այս ինքն է ձայն յարմարեալ ըստ ամենայն իրաց, քաղցր, ահաւոր, մեղմ և խիստ, առ որ պահանջի հագագ գիւրաշրջիկ առ ամենայն եղանակ, և ազգեցող 'ի լսելիս, ոչ ըստ սաստկուն՝ այլ ըստ բաղմօրինակ յեղանակելոյ զամենատեսակ ձայնս: Ճարտարութիւն արհեստիս է ուղղել զամենայն հնչմունս ձայնին, և այնու աստիճանաւ սկսանել զի մարթացի ըստ կամս ամբառնալ և զիջուցանել զձայնն՝ առանց բռնն առնելոյ և առանց խայթելոյ զլսելիս: Զօգուտ սորին ունիս 'ի միտ առնուլ այսու, զի ըստ ամենայն խորհրդոց և ըստ ամենայն կրից թելադրէ բնութիւն և զեղանակ ձայնին. որպէս զի եթէ որ արտայայտեսցէ զսրտմտութիւն իւր կամ զցաւս սրտին եղանակաւ՝ որ անպատկան իցէ այնր կրից, փոխանակ հաւատարիմ առնելոյ զիրան՝ ծաղր լինի:

Ամենայն որ յընտանի զրոյցս՝ ուր ընդ առաջ ելլէ նմա բան հարկեցուցիչ, կամ խօսել զիրաց ինչ՝ որ սերտ տպացեալ է 'ի սիրտ նորա, ըստ ազգելոյ բնութեն խօսի այնու եղանակաւ, յորում տեսանես յեղտիտիութիւն և խրոխտումն բարբառոյ առաւել քան զսովորականն: Եւ յայս սակս խկ բեմբասացութիւն յոլով անգամ ոչ ինչ արգասիս ընծայեն, վասն զի արտուղի ելանեն ըստ եղանակն ազգեցեալ 'ի բնուէ, և զհետ պնդին արուեստակութեւ: Չիք ինչ անտեղի քան զոր առնեն ոմանք յելանել 'ի բեմբատենախօսութեւ, 'ի բաց թողլով զբնական իւրեանց կերպ առասացութեւ, և բռնն հարեալ յանսովորն կամ յանախորժ արհեստականն. կամ յանհարթ և 'ի բարձրագոյ: Այդպիսիք մեկուսի են յաշակերտուէ բնութեւ, և հետամուտք գեղեցկութեւ և ուժոյ՝ որպէս ինչ նոցա բարիորթ թուի, և ոչ ըստ թելադրելոյ զօրութեւ բանիցն: Պարտ է ատենախօսի դնել 'ի մտի, իբր թէ 'ի համախումբ ժողովի չէ արս գիտնաւորս 'ի վէճ եկեալ զկարեւոր ինչ իրաց խօսիցի. քանզի անդ թէպէտ և կիրքն յուղիցին, պատշաճ եղանակաւութեւ և յեղեղմամբ ձայնին բարբառիցի:

ԳԼ. Բ.

Յազատքս յւոյ արդաստեանէն :

2 ԵՒՔ արտասանութիւն են բարեձև շարժուածք ըստ հնչման ձայնին և ըստ իմաստից բանին պահանջելոյ, որով գիւրրնկալ ընծայի ասացեալն : Անբարբառ իմն լեզու են ձևք, այլ հղօր և պերճախօս . որ և յոլով ուրեք առաւել գտանին քան զխօսս անգամ : Շարժուածք ըստ նախասացելոցս օրինակի յառաջ դան յամենալարժ բնութենէ, զոր արհեստն և ևս վայելչացուցանէ ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից . և 'ի սմին' յոր անգստին բնաւորեալ են ամենայն մարդիկ, ազգք ազգք ըստ անձնիւր տնկակից բնութեն մի քան զմի առաւելուն կամ նուազին : Զի չիք ազգ այնպէս դանդաղ, որ ոչ ընդ բանիցն և շարժուածս կցորդեսցէ . մանաւանդ իբրև եռանդն և ջերմունի զգայցէ 'ի հոգւոջ : Ըստ այսմ արտաքոյ է կարգի բնութիւն՝ խօսել շտապեցուցիչս իմն, և կալ մնալ անշարժ ըստ օրինակի արձանի :

Ընդհանուր կանոնք շարժուածոյ այն են, զոր ինչ ասացաք վասն եղանակաւորութիւն ձայնի . այս ինքն է խուզարկու հեռեութի բնութիւն, միտ գնել 'ի հայեցուածս 'ի շարժմունս և 'ի գործս առն' որ 'ի կիրս ինչ իցէ, և զնոյն կաշնուլ գաղափար : Են 'ի շարժմանց' որ հասարակաց են ամենայն մարդկան, և են՝ որ սեփականք ոմանց առանձինն, յորոց անկ է ճարտարախօսին զբնականն առնուլ ընտրել . յորս յաւելեալ և կանոնաց արհեստին՝ ուսուցանեն ըզվայելեականն, և զաւելորդն կամ զտարադէս 'ի բաց յապաւեն :

Բազումք բազմօրինակ աւանդեն վասն կարգաւորելոյ զշարժմունս . և են իսկ՝ որք 'ի հայելոջ ուսուցանեն ուղղել զթերին : Այլ ոչ դք անձին իւրում քաջ գատաւոր է, և անաչառ տեսող թերունէ շարժմանց իւրոց . վասն որոյ լաւագոյն է զհետ ընթանալ խորհրդոյ փորձ և հմուտ բարեկամի կամ վարժապետի . ըստ որոյ և մեք համառօտեսցուք, հետեւողութիւն ընտրելագունիցն յուսուցաց . յորս երևելին է

Կուխնտիլիանոս . և բարեոք ասէ նա՝ Թէ յայտմ արհեստի բանաստօսաց Թերեա կարեւորագոյն այն է , չերեւել արհեստին :

Արդ սորա է ատենաստօին գիտել՝ Թէ առ ո՞խօսի , ո՞ւր խօսի , և զորմէ խօսի : Եթէ բեմբասաց լինի առ աւագամեծարս , հարկ է ինայել ՚ի բանս , չափաւորութի և աղնուականութի ՚ի կիր արկանել , մեծարանս առնելով ունկնդրացն : Իսկ եթէ առ Ժողովուրդն , աղատութի է նմա վարել առաւել իմն զօրութ և սաստկագոյնս : Եթէ խօսեսցի յանձուկ վայրի , պահանջի չափաւորութի ոչ միայն ՚ի ձայնն՝ այլ և ՚ի շարժումս . զի ՚ի փոքու տեղոջ արձակարար շարժել անխորժ է . և Թէ ընդ հակառակն՝ հրապարակասօս լիցի յարձակավայրի , արժան է նմա շարժել աղատօրէն : Իսկ ըստ իմաստից բանին հարկ է նմա զամենայն շարժմունս իւր քաջ յարմարել ընդ բանիցն , և մի ՚ի շարժմունս զխօսան կապել :

Եւ քանզի նախապատիւ մասն ՚ի մարմնի գլուխն է , նոյնպէս և շարժումաճք նորա կարեւորք են : Առաջին կանոն է՝ ուղիղ ունել զգլուխն ըստ բնական դրիցն , երկրորդ՝ յարմարել զշարժմունս նորա ըստ բանիցն ասացելոց : ՚Ի հրաժարականն կամ ՚ի խորշն և ՚ի Ժխտել՝ շարժելմք զգլուխ , և իբր Թէ յետս ընդդէմ դարձուցանելմք : ՚Ի գլուխն առաւել յայտնատեսիլ են դէմք . չիք ինչ յօժարութի կամ կիրք հոգւոյ՝ զոր դէմք ոչ արտայայտեսցեն . սպառնալիս , պատուհաս , ողորք , տխրութի , ցնծութի , ամբարհաւածութի և խռնարհութիւն , սէր և ատելութի . և առաւել քան զբանսն դէմքն տան իմաստս : Արդ ատենաստօն զառաջինն ցուցցէ ՚ի դէմս իւր վայելչութի և ծանրութիւն՝ ազատ ՚ի խրոխտմանէ : Զուարթերես յառաջ բերցէ զուրախականս , տխրագէմ զարտմականս . և առ ամենայն կիրս հուպ գիցէ զայլայլութի դիմացն զինքնին աղդեցեալն ՚ի բնութէ , որով դիւրաւ մտանեն բանք ՚ի լսելիս ունկնդրաց : Յամենայնի զբնութէ զհետ գնացցէ ՚ի ցոյցս դիմացն , և ոչ արհեստական երեւութից . ապա Թէ ոչ , ծաղու լինի նշաւակ , և անպիտան կացուցանէ զբանսն :

Աչք օգնեն մեծապէս ՚ի բաղայայտութի խորհրդոց հոգւոյն , բազմագիմի շարժմամք զցոյզս հոգւոյն յայտնեալ : Թող զարտասուն զԹարգման սրտին , որ

'ի տխրութե՛ն ուղիսօրէն յորդէն, և յուրախութեան
զուարթ կայլակէն: Արդ եթէ աչք փոխանակ պատ-
շաճ յեղյեղմանն՝ յառեալ հայիցին յերկինս կամ
յառաստաղս լսարանին, կամ կկոցեալ բլեռեալ ընդ
գետին կամ յայլ ինչ տեղի, կարի դժպէսի թուին:
Մի՛ անշարժ կացցեն յօնք, և մի՛ ստէպ բացխափիկ
խաղայցեն արտւանուէք: Երեսք ուղղեսցին միշտ յայն
կողմն, ուր ձգին ձեռք. բաց 'ի բանից ասելութեան
կամ հրաժեշտի:

Նախապատիւ ևս են շարժուածք ձեռաց, առանց
որոց ձանձրալի է հրապարակախօս արտասանութի.
զի ո՞ր այն շարժումն կամ գործ իցեն 'ի բնութե՛ն, որ
ոչ բացատրեսցին ձեռօք: Այլ մասունք մարմնոյ նը-
պաստեն 'ի յայտարարութի. այլ վասն ձեռաց ասել
օրէն է՝ թէ խօսին անբարբառ, և լաւ ևս իմացուցա-
նեն (*): Շարժուածոյ ձեռացն պարտ է համեմատել
միշտ աստիճանի ձայնին, և սահմանել չափով, մի՛
դանդաղ և մի՛ շուտաշարժ: 'Ի սկիզբն խօսից պարտ
է ձգել զձեռս յառաջոյ 'ի կողմն տարածանելով.
զառաջինն յարմկանէն միայն շարժեալ՝ և 'ի բացէ
ունելով յիրանացն, բացելովք դաստակօք, և զմա-
տուհսն առ փոքր մի բացատ ունելով յիրերաց:

'Ի վերջ պարբերութեն՝ մեղմով յինքն դարձուցա-
նել զձեռսն, հանգուցանելով 'ի վերայ սեղանոյ կամ
ամբիօնին՝ յոր խօսի, և ոչ երբէք 'ի խորս անդ կա-
խել: Իսկ եթէ յոտին խօսիցի յարձակավայրի՝ չունե-
լով յենարան յառաջոյ, պարտ է ընդ պարբերութեն
դադարեցուցանել զձեռսն առ կողմամբ: Եւ թէ 'ի
գահու բազմեալ խօսիցի՝ հանգուցէ զձեռսն 'ի վերայ
ծնգաց իւրոց, կամ թւոց աթոռոյն: Զայսոսիկ հա-

* 'Ի նախնոսն յաճախեալ էին ֆիզիապահ, որք լսէին
ֆիզիկ խաղաղիւթիւնս կապարէին՝ միայն շարժութի յետաց
իմացողանելով զամենայն, և թերեւս առաւել քան զբանից
բացաբանի: Մի՛ տես 'ի Ռաֆայելայն պոէտացաւոյ յառաջս
Ներսէի կայսեր երթեալ 'ի Հռոմ, և պէտեալ անդ զխա-
ղաղիւթի ուրուսն 'ի մեծանուն ֆիզիապահոյ՝ որ համբ կա-
լով զիւր անծանօթս քայր իմանալ Ռաֆայելին, 'ի մէկնել
իւրոս՝ 'ի Հռոմայ ինդրեաց զնա 'ի կայսերէն՝ ամէն ընդ
իւր. որպէս զի 'ի խօսել ընդ սահմանակիցս իւր ընդ ազգո
խոթադոծս այլալեզուս՝ Ռաֆայէն կալցի զնա իւր:

տարակաբար ասացաք, աստուցուք արդ և մասնաւորաբար, սակայն փոքր 'ի շատէ. զի ո՞ր կարէ բովանդակել զամենակերպ ձեռ շարժմանց տպաւորեալս 'ի հարկէ կամ 'ի բնութիւնէ:

Առ 'ի ցուցանել զբարձրունի՝ պարտ է վերամբառնալ զաչս, սուղ ինչ 'ի վեր կոյս շրջելով և զգլուխն. ամբառնալ միանգամայն և զձեռս 'ի վեր, տարածեալ և հեռի 'ի մարմնոյն, որով զարտաքին կողմն ձեռաց տեսցեն ունկնդիրք: Առ 'ի ցուցանել զխորունի՝ պարտ է խոնարհել զաչս 'ի վայր կոյս, և 'ի նոյն հակել զայնր կողման զձեռսն, զմիւսն ունեւով յառաջին դիրսն յորում էր: Առ 'ի ցուցանել զընդարձակունի՝ պարտ է համանգամայն տարածել զերկոսին զձեռսն, 'ի միջովայրէն յերկուս կողմանս տանելով, մակաւասար կալեալ զգաստակն ընդ բազկին, առ նմին և զաչս շուրջ յածել ընդ այնս՝ զորս ձեռամբ ցուցանիցէ: Առ 'ի նշանակել զերկարութի՝ պարտ է ձգել զձեռսն ընդ մի կողմն: Յայսոսիկ շարժութի ասելով ձեռաց՝ յամենայնի զհամարձակն աւանդեմք, յուսոցն տալով զշարժումն, որով 'ի բաց մեկնեացին ձեռք յիրանաց, և մի՛ յարմկանէն միայն շարժելով. յորում հեռաւորաց և ոչ շարժումն բնաւ տեսանի, այլ կոճղ ինքնախօս. մանաւանդ զի և շարժումն անձուկ և կաշկանդեալ՝ անշնորհ ցուցանէ զխօսողն: Շարժումն 'ի բարձուէ և 'ի խոնարհ չէ ինչ վայելուչ: Առ այսոքիւք խնդրի ևս երբեմն դոյզն ինչ տեղափոխ շարժութի մարմնոյ՝ եթէ յոտին կայցէ խօսողն, որպէս զի մի համարիցի արձան անշարժ. այլ մի՛ վաղվազելով և բազմաշրջիկ տատանմամբ:

Յասացելոցս է 'ի միտ առնուլ և զշարժումն, որ 'ի կրից ազդեցեալ. զի 'ի բորբոքել ազգի ազգի կրից՝ պարտ է պատշաճել նոցին և զշարժմունս. առ որ չէք այլ կանոն առաջի դնել ուսանողաց՝ բաց յանխաբ առաջնորդութի բնութիւնէ: Զի՞ է զի մանկունք 'ի խօսելն ընդ միմեանս՝ գեղեցիկ և անվրէպ կատարեն ըստ ամենայն կրից զշարժմունս՝ զոր նոցա թելադրէ բնութիւն. իսկ յորժամ մատչին յատենախօսել՝ խափանի նոցայն առաջին համարձակութի, և կամ բազում վրիպակօք կատարեն զձեռնարկելն: Քանզի թերամտութի համարին զատենախօսութի օտար իմն 'ի հասարակ խօսից. վասն այնր 'ի բաց թողուն զբնա-

կան իւրեանց զաղղեցութիւն, կամեցեալ իբրեւ 'ի նորագոյնս իմն սկիզբն առնել: Փոխանակ զի պարտ էր նոցա զսովորեալն իւրեանց և զընդաբոյս բնաստուր շարժութիւն ջանալ լաւ ևս 'ի կատարելութիւն ածել, զմանկական զանմտադիր պակասութիւն 'ի բաց յապաւելով: Որչափ որ մտադիր աշակերտի բնուէ, այնչափ և քաջ նմանող հանգիստնայ: Ամենայն հրապարակախօս զբնական զիւրն 'ի գործ վարեացէ, և ոչ զօտարին նմանութիւն. ամենայն ինչ որ ընդածին է, թէպէտ և զուգախառն փոքու թերութիւնք, հաճոյական գատի. զի բովանդակ զխօսողն յանդիման կացուցանէ, և զոր ինչ բխէ 'ի սրտէ նորա: Նա և զոր ինչ արհեստիւ ուսեալ իցէ, և ուղղեալ զթերին բնաստուր շարժութեցն, մի որպէս եկամուտս իմն ցուցանիցէ, այլ բնական և ընդաբոյս. միշտ յուշի կապեալ զառածն անուտ, զի չիք ինչ գեղեցիկ՝ բայց որ ճշմարիտն է, և միայն ճշմարիտն է սիրելի:

'Ի գլուխ բանիս՝ գաշնաւոր գտցին շարժումն ընդ ձայնի, և դէմք ընդ շարժման. և ամենայնն այնպէս քաջ զուգախառնեցի, զի և 'ի հաճելն և յողորմել՝ մի կորուսցէ զազնուական ծանրութիւն իւր: Ոչ այնչափ արհեստ պահանջի անդ, որչափ ճարտարութիւն և աշխատութիւն. զի որպէս ասէ Կիկերոն, շարժուածք ատենաբանին քաջայարմար գտցին ընդ կրիցն և ընդ բանից: Քանզի գեղազարդ, շքեղ և ախորժ ընծայի ճառն ոչ այնչափ բանիւք, որչափ ձայնիւ, շարժուածով և գիմօք, որք յոյժ ազգողականք են՝ եթէ զուգընթաց գտցին մտացն գատաստանի, և զնորին ճշմարտութե զհետ գնասցեն:

ԳԼ Գ.

Յաւագս յիշուիմէ:

ՅԱՅՍ վայր աւանդեցան բազմադէմ կանոնք ճարտասանութե. ժամ է արդ և զյիշողութե սուղ ինչ ասել: Որ թէպէտ 'ի բնէ չէ ազգակից ճարտասանութե, այլ զի սորայս սատարութե յաջողէ հանել 'ի հանգէս բացախօսութե զճարտասանութեանն

տրդատիս, վասն այնր իբր կարևոր գործւոյ միտ եղին
ամա ճարտարք արհեստիս, պիտանի կանոնօք զյիշո-
ղականն կազդուրեալ :

Արդ է յիշողականն զօրութի հոգւոյ, որով 'ի
մօի ունի զխմաստս զբառս և զտրամագրութի ճառին :

Կրկին օրինակաւ մարթ է նկատել զյիշողութիւն .
կամ իբրեւ ձկնս բնութեւ, և կամ ստացեալ արուես-
տիւ : Առաջինն բնական է, որով յիշատակեմք զիրս
անցեալս կամ զընթերցեալս, և որ տակաւ առաւե-
լու կրթութիւն : Երկրորդն արհեստական, որով բա-
զում իրս յիշատակեմք այլեայլ նշանօք տեղեաց կմ
ժամանակաց :

Եթէ դք 'ի բնութեւ ոչ ընկալաւ զքաջառու յիշո-
ղութի, անհնար է ստանալ իւրք զայն . այլ զփոքրն
զոր ունի՝ կարէ պահել, ևս և աճեցուցանել՝ պար-
կեշտութիւն 'ի կերակուրս, անզբաղութիւն հոգւոյ և
մտաց, և մանաւանդ հանապազորդ կրթութիւն : Զի
որպէս Կուինտիլիանոս ասէ . Մեծն և միակ արհեստ
յիշողութեան՝ կրթութիւն է և աշխատութիւն : Առ այս
ձեռնառու է բազումս ուսանել և բազումս խորհել,
և թէ հնար ինչ իցէ՝ ցանգ պարտպել յուսումն :
Կանոնք պիտանիք ճարտարախօսի 'ի սրել զյիշողու-
թիւն, և առ 'ի գիւրաւ 'ի միտ առնուլ զարագրածս,
այսոքիկ են :

Ա. 'ի միտ առնուլ ստէպ հասուածս կամ ճառս
ընտրականս . զի սոքին հաճոյականք գոլով, գիւրաւ
տպաւորին 'ի յիշողականութեւ :

Բ. Զննել նախ զկարգ, զտրամագրութի և ըզ-
բաժանումն մասանց ճառին, քննել զձեռնարկան,
և ըստ արոհելոյ մատանց ճառին սերտել 'ի մօի . զի
խմաստիցն ուշ դնելով և կարգին՝ գիւրաւ յաջողէ
սերտողութիւն :

Գ. Ինքնին գրել զիման սերտելիս, և մի փոխել
զթուղթն կամ զգիրսն 'ի սերտելն անգ, զի նշանք
կամ եղծուածք տպաւորեալք 'ի միտս 'ի յաճախ
վերծանութիւն, բազումս օգտեն գիւրաւ յուշի կա-
պել զիրան :

Դ. Ուսանել յանօթուց, կամ ոչ իսկ և իսկ յետ
կերակրոյ : Մանաւանդ գէպ ժամանակ համարի ա-
ռաւօտն, մինչդեռ չեն ծանրաբեռնեալ միտք բազ-
մահոգ խորհրդովք, և առ հանգստեան գիշերոյ պար-
զեալ են և յստակ :

Ե. Յուսանելն անդ ճեմ առնուլ, կամ ուղիղ յտախն կալ. մի բարձրաձայն ընթեռնուլ զառաջինն. յետ ուսանելոյն կրկնել ընդ միտս զուսեալն, մանաւանդ ընդ երեկս մինչև 'ի քուն մտեալ:

Զ. Թէ համառօտեացի Ժամանակն, և ոչ բաւեացէ յիշողութին սերտ տալաւորել 'ի միտս զամենայն զբառն, յայնժամ մարթ է զանց առնել զսերտողութեք բառից, և յիմաստան միայն ակնարկել. զի Թէ բառ մի վրիպեացէ 'ի մտաց, չիցէ երկիւղ 'ի շիտթս տազնապելոյ:

Պատահէ երբեմն, զի և քաջ սերտողութեք 'ի միտ առեալն, առ ականարանայն փոփոխելոյ և կամ առ խուռն բազմուէ ունկնդրաց, 'ի բաց անկանի 'ի մտաց: Առ այս հնարս ճարտարեցին ոմանք օգնել յիշողութե առ անմոռաց ունելոյ զսերտեալն 'ի մտի. և այս է արհեստականն անուանեալ յիշողութի, գովեալ 'ի հռետորաց քաջաց, և 'ի նմին իսկ 'ի Վիկերոնէ:

Արհեստականն յիշողութի այսպէս կատարի. զոր օրինակ եթէ դք ուրեք կացեալ հրապարակախօս լինիցի, և անգանօր կարգաւ նշանակս իմն կանգնեացէ, գրողմէով 'ի նոսա զկարեւոր հատուածս բանին. զի ըստ Վիկերոնի՝ յիշողութի նման է գրուածոյ. որ որպէս տարածանի 'ի Թղթի և բաղյօղի տառիւք և բառիւք, այսպէս և միտք նկատեն զտեղին իբր Թուղթ, և զոր 'ի նմա նշանակս՝ իբր նոյնչափ գրերս. յորս իբր 'ի գրեալ քարտիզի ընթեռնուլ զգրողմեալն: Աւտօի պարտ է նախ զանազանել յիրերաց զտեղիս, որք եթէ նշանաւոր և փառազարդք իցեն՝ փութով յիշատակին: Երկրորդ՝ դնել նշանակս եր'ւելիս, որք գիւրաւ գայցեն 'ի միտս, և եթէ մարթ ինչ իցէ՝ յարակիցք իցեն խմաստից բանին:

Զոր օրինակ որպէս հաճոյ Թուեցաւ ոմանց կեղծել առ 'ի գիւրութի, եթէ դք յեկեղեցւոյ առննախօսէ՝ հնար է նմա արոհել զճառն ընդ միտս իւր 'ի մասունս մասունս, և զմի մի յայնց զետեղել մտօք յայլ և այլ տեղիս. զյառաջարանն 'ի դաւթի, զառաջարկութին և զպատմութի առ մուտս գրան, յայլ և այլ սիւնս կամ 'ի պատկերս կարգաւ զփաստս հաստատութեն և զհերքման, և 'ի բեմի զվերջարանն: Զնոյն նշանակս գրողմեալ և յեղերս Թղթոյ ճառին, և այնպէս 'ի միտ առեալ, 'ի Ժամ առննախօսութե կարէ անվրէպ ար-

տասանել կարգաւ և անշփոթ . իբր թէ հասեալ 'ի գաւիթ եկեղեցւոյն, և անտի ընդ ողջ տաճարն շուրջ գայցէ :

ԳԼԶ.

ՀՐԱՆԻՔԻ ԺԱՐԳԱՐԱԽՈՒԻ :

Օ՛ ԿԱՐԵՒՈՐԱԳՈՒՆ Է՛Ն քան զիմ հրահանգս աշակերտելոյ այսմ արհեստի, զառաքինութեն ասեմ, աւելորդ համարիմ խօսել . քանզի առած էր առ նախնի հռետորս՝ թէ ոչ որ լինի ճարտարախօս առանց առաքինութե : Զի քան զիմ ինչ առաւել հաւանեցուցանէ զունկնդիրս՝ ճարտարախօսին առաքինութիւն, յոր վտաս իցեն անբին՝ զի սէր ճշմարտուն և ողջամիտ հայրենասիրութի խօսիցի 'ի նմա : Մանաւանդ զի և զօրավիգն է առաքինութի 'ի բարգաւաճանս ճարտարխօսուն, թեւադրելով զցօն նախանձայուղութի, և թե թեւաբեւն գործելով զմիտս, մերժեալ 'ի բաց զամենայն տղմկայոյց կիրս՝ որք թշնամի են ուսումնաւ կան յառաջագիմութեց : Որպէս գեղեցիկ խմաստաւրէ մերս Զովհան Սարկաւազ վարդապետ . « Գանձութեատուն, առէ, ոչ է գաւանել ումք գովեստ զուգական . . . որոյ գիւտ, առաջին՝ ստասկութի բաղձանաց, երկրորդ՝ յարձակումն խորհրդական՝ ոչ վայրապար, երրորդ՝ ախարից ստասկումն և օտարութիւն մարմնոյ, չորրորդ՝ երկոց և քրտանց յոլովութիւն, կամ ճշգրտելով ասել՝ անբաւութի, որում լծակցի հարկաւորապէս աշխատութիւն և տոկ, հինգերորդ՝ ախ նա և առաջին խակ, երկուց ան : Եւ եթէ ոչ սոքօք պճնեսցի որք, զի այսպէս ասացից, գործականին զայս վարկանելով շտեմարանել, սպասել և անսալ բաղբաղելով կարգի և ժամանակի, զնա և ոչ գէթ ճանաչել զիրին զօրութի ասացից, և յոյժ ուղղակի : Վ՛ զի յանձն չարարուեստ՝ խմաստութի ոչ մտանէ, իսկ առ պատրաստականս բարւոյն, զուղղակի դարձեալ զկնի փորձ արկանելոյ՝ ուրախ առնէ պաղովն քաղցրութե իւրոյ զաշխատասէր անվատասկ անձն, յորում զաննենգն որսացաւ բարս և զմարմին անմեղ, խօսեալ փախստիւ 'ի հակառակէն, ինքն նք գողով և մարգասէր՝ որ խմաստութեն է հոգի . . . Եւ Կուինախի

լիանոս ասէ : « Զի թէ փութաջան խնամք անդա-
տանաց, և աշաղուրջ տքնութիւն առանին հոգոց, և
որսոցն հեշտուի, և սաշմանեալ օր տեսարանին բա-
զում ինչ նուազին 'ի ջանից ուսմանց, զի՞նչ կարծի-
ցեմք գործել անդ ցանկութե՛ն, ագահուե՛ն և նախան-
ձու : Զկայ ինչ այնչափ բազմազրաղ և բազմագիմի և
'ի բազմօրինակ յօժարութեց հարեալ և խոցոտեալ,
քան զլար և զախալիք վարակեալ հոգին : Իսկ ո՞ր
անդ տեղի մնացէ գրասիրուն կամ այլում վայելուչ
արհեստի . զի է արդարեւ օրպէս անդատաւն լի մացա-
ռօք և տատակօք : » Քանզի և որ անձաշակն իցէ ա-
ռաքինութե՛ն, և 'ի փորձոյ իրացն վերջացեալ, բնու-
թե՛ն նոցուն անտեղեակ է, և չմարթի տպաւորել 'ի
լսելիս՝ զոր յանկաւորն է յիւրաքանչիւր ազգս ճա-
ռից ազգել զմի մի յառաքինութեց . զի զոր ինքն չու-
նիցի՝ օրպէս յայլ ազգեացէ :

Երկրորդ ճոխութի կարեւոր ճարտարախօսի են գի-
տուիք : Զոլով ուրեք յուչ առնեն Կիկերոն և Կուին-
տիլիանոս՝ թէ պարտ է տեսնարանին մարդիլ յա-
մենայն հրահանգս և յարհեստս . որով իմանան զկար-
գաւորեալ աշակերտութիւն յօրէնս բազմագէ՛մ ուս-
մանց : Գիտութի և խոհականութի հիմունք են ա-
մենայն վայելուչ ասացուածոց . ոչ ումեք հասանէ
լինել պերճախօս՝ առանց հասու գոյոյ ամենայնի՝ որ
անկ իցէ առաջարկեալ խնդրոյն . յորմէ վրիպեալն
չազակրատ է, և ոչ պերճախօս : Արհեստն ճարտար-
խօսութե՛ն շնորհէ ճարտասանին զտարազ բարեօք և եթ
խօսելոյ . այլ զիմաստս բանիցն առնուլ ունի յիւրա-
քանչիւր գլխոյն : Որ կամիցի հրատարակախօսել յա-
տենական հանգիսի՝ սրահանջի զլիուլի հմտութի օրի-
նաց, եթէ ընդհանուր օրէնսգիտութե՛ն բնականին և
քաղաքականին և եկեղեցականին, և եթէ յիւրաքան-
չիւր գաւառի կանխակալ սովորութեց, հանգամա-
նաց գատին, և ամենայնի որովք ինչ ամոքել կարացէ
զգատաւորն : Որ քարոզէ զբանն ից՝ սրարտ է նմա
տքնել յածաբանական վարդապետութե՛ն, ոչ վեր 'ի
վերոյ և առանց տեսութե՛ն յածաբանելով . այլ մինչև
ցլետին նշանախեցն քննել : Նոյնպէս 'ի միտ առնուլ
և իբր 'ի հայելոջ տեսանել զկանոնս բարեպաշտու-
թե՛ն, զընդարձակութիւն բարոյականին, զբազմագիմի
հրահանգս մարդկային բնութե՛ն, և նորիմբք ճոխա-

ցուցանել զվարդապետութիւն իւր : Զտրամաբանութեն
կանոնան ամենայնիւ հարկ է գիտել նմա, որպէս զի
սւղիղ խորհեացի և խօսեացի : Զքնաբանականին հրմ-
տութիւն և զտեղեկութիւն համօրէն արարածոց բնութեն
հարկ է նմա ունել, զի բազում ինչ 'ի կարգի բանիցն
ընդ առաջ լինի նմա, զորս պարտ է քննել օրինօք
բնաբանութեն, և ստուգել կամ ստել : Այսպէս իմա
և զայլոց :

Բաց 'ի կարեւորացն՝ հարկ է նմա յածիլ ընդ ամ
մասունս գրաւոր վաստակոց, և հմուտ գտանիլ 'ի
նոսին : Բանաստեղծութիւն բազմօք ձեռնառու լիցի նմա
'ի գեղազարդել զբանս իւր, ազգել եռանդուն նկարա-
դիրս, և մտաւոր զուարճութիւն : Պատմութիւն օգտաւ
կարագոյն ևս իցէ նմա. զի անցք քաջաց և երևելեաց
վարժիչ են ազիտութեն մարդկան, ծորօք առաջնոր-
դի ճարտասանն 'ի վարել շրջել զնմանս, և թերու-
թիւն յայդցանէ համարի նմա 'ի կուրութիւն :

Երրորդ՝ կարեւոր է յոյժ գործնական կրթութիւն :
Առանց այսր անհնար է քաջ հանգիստանալ, և անխոր-
հուրդ է կարծել՝ թէ 'ի սուղ ժամանակի հասցէ ու-
սանողն 'ի չափ կատարեալ փաստաբանի և քարոզչի :
Պահանջի երկայնամիտ աշակերտութիւն, և խնամով
վարժութիւն 'ի յօրինուած ազգի ազգի խնդրոց, որպէս
զի կազմ գոցի ամենայն ուրեք իրր յանպատրաստից
յատեան ելանել : Որ կէտ նպատակի դնէ անձին՝ յա-
ռաջադէմ խաղալ յարհեստիս, պարտ է նմա 'ի բո-
վանդակ մտաց 'ի նոյն պարապել : Եւ 'ի յօրինուածս
անդ՝ պէտք են զառաջինն հանգարտութիւն մտաց 'ի գիր
գրողմէլ զբանս. զի մի առ հասլծեալ տաղնապին
սպրդեացին վրիպակք յիմաստս և 'ի կարգս, զորս
գիտարին է յետոյ ուղղել զամենայնն : Իմաստու-
թիւն պատուիրէ Առնիտիլանտոս. « Զամբ և մտադիր
պատուիրեմ, ստէ, լինել 'ի սկզբանն. քանզի նախ
զայս հաստատել և կարգել պարտ է, զի ոգորկագոյնս
գրեսցուք. իսկ զերագութիւն 'ի վերայ բերցէ սովո-
րութիւն : Պարապով գիւրագոյնս 'ի յայտ գան իրք.
զհետ գայցեն բառքն, և յանգիման երևեսցի կցոր-
դութիւն. ամենայն ինչ 'ի կարգի լինիցի՝ որպէս 'ի բա-
րեկարգ տան : Գլուխ բանիս. հասլծեալ գրութեամբ
ոչ անստերիւր գրի, իսկ բարիօք գրութեամբ երազա-
գոյն » :

Այլ և յետ դրութենն պիտի ժամ տալ, և առ վայր մի թողուլ անգործ, մինչև հանգիցեն եռանգուն յուզմունք մտաց. և յետոյ անգործ աչօք ընդ գննութիւն արկեալ զգրեալսն, դիւրաւ մարթի զաւելորդսն յապաւել, և զկարեւորսն յաւելուլ, և լրումն տալ գործոյն ըստ ամենայն կարեւոր կանոնաց: Լաւ է աշակերտաց 'ի սակս հրահանգութե, մի ընտրել զիւրագոյն խնդիրս, այլ մանաւանդ զբաղմակնճիւն և զգթուարին. զի որ մարդեացի յաղթել զգթուարութեց, դիւրաւ յաղթել և 'ի պահու փաստաբանութե յառեանս՝ որ զինչ ծանր և անլոյծ խնդիր առաջի արկցի նմա:

Չորրորդ կարեւոր է փութաջան հետեոյութիւն ընտրելագոյն մատենագրաց. քանզի այս մեծապէս օգնէ 'ի մարդութի պերճախօսութե: Ամենայն մատենագրի հարկ է ստանալ սեփական իմն ոճ գրութե՝ որպէս զիարդ թելագրեացէ նմա իւրն ուշիմութի. վասն այնր շնորհեալ է ամենայն ումեք ստէպ ընթերցմամբ օրինակել յանձն զգերազանց գաղափարս: Յանկալի էր թէ ամենայն հետամուտք ուսումնասիրուէ ջան գնէին, և զգովելի նախանձն նախանձէին, գեր 'ի վերոյ անցանել արգիւնական վաստակօք իւրեանց քան զքաջ մատենագիրս, և անձանց բաժին հանել յարժանապէս գովեստից նոցա. ոչ թէ մեծամտելով առ 'ի տապալել զքաջութիւն նոցա՝ որ ժանտ մօխանաց է գործ, այլ ճգնել 'ի հանգէս առաքինի նախանձաւորութե. 'ի գերագոյնն միշտ ակն գնել, և 'ի նմանութի կատարեալ գաղափարացն թեաւ կոխել, միշտ մեծարելով գնախնեացն պատիւ և զաւագութիւն: Այս եռանգն զՎիմոսթենէս և զՎիկերոն ամբարձ յանմահութի փառաց և վաստակոյ:

Սակայն և 'ի հետեոյութեդ ոչ է պարտ կապիլ ափշուք յամենայն հատուածս բանից մի և նոյն մատենագրի: Զի և 'ի լաւագոյնս անդ են հատուածք անարժանք 'ի նմանութի. վասն որոյ խնդրի քաջ զըննել որոշել զգեղեցիկ յօրինուածս իւրաքանչիւր օրինակագրի, և նոցին նմանել: Չէ արժան սերտ յարեալ մնալ 'ի մի և եթ գաղափար, և յախուռն ձգիլ 'ի նմանութիւն միում միայնոյ, ոչ գնելով խտիր ընդ պատուական մատունս և ի անարդա. այլ արժան է մեղուօրէն ծաղկաբաղ հաւաքել յիւրաքանչիւրոյ

զընտիրս, առաջի ունելով զտարած բազմադիմի շա-
րագրութեց :

Յետ ընտրելոյ զգաղափարս առ 'ի նմանութիւն, սրտաւ է մտադրութեւ և ուշի ուշով ընթեռնուել զայնս, կրկնելով և երեքկնելով զկարդացումն, մինչև բանից գրոցն խորագոյնս տալաւորել 'ի միտս : Նկատել զորպէսն 'ի զուգագրութեւ բառից 'ի զանազան դա-
տաւորութիւնն, զկարգն և զներդաշնակութիւնն : Խե-
լամուտ 'ի հանգամանս բանից նորա, հայել 'ի խորս մտածութեցն, քննել զզկարգն ձևոց և զփոխակեր-
պութեց, և զննել զպատճառսն թէ ընդէր այս մա-
տենագիր այսպէս 'ի վար արկանէ միօրինակ, և միւսն
այլազգ. կամ ուրեք այսպէս, և ուրեք այնպէս : Որոց
լիով խելամուտ լեալ, առնուցուս քեզ զկարեւորսն 'ի
նոցանէ 'ի նմանութիւն : Եւ յորժամ առաջի կայցէ
ճառագրել զկրօց ինչ, զմտաւ ածցես, եթէ ոյր ու-
րուք 'ի քաջ մատենագրաց գրեալ իցէ զայնպիսեաց,
և քննողական աչօք ակնարկեալ 'ի գրուածս նորա,
և զեղանակ բացատրուէ նորա 'ի միտ առեալ, յայնմ
հետէ մատիցես 'ի գրութի :

'Ի վախճան հրահանգացս կարեւոր համարիմ զե-
կուցանել համբակաց, զի որովհետեւ ոչ առ ամ ոք,
յամենայն տեղիս, և յամենայն ժամանակի, նոյն բանք
և նոյն ոճ բանից են պատշաճական, ըստ նմին անկ
է զգօնութեւ ատենախօսին պատկանել զճառս իւր :
Քանզի նախ ըստ կարգի տիոց՝ այլազգ պարտ է խօսել
առ ծերս, այլազգ առ կատարեալս հասակաւ, և
այլ առ պատանիս : Նոյնպէս և ըստ պայմանի իւրա-
քանչիւրոց, այլազգ ախորժելի են ճառք աւագ որե-
ւոյ, և այլ ռամկին. այլ ազգ մեծասանն, և այլ աղ-
քատին : Դարձեալ և առ գիտունս և առ տխմարս ըն-
նոցին ախորժակացն և ըստ ժամանակին պարտ է
յարգարել զճառս : Իսկ եթէ առ օտարազգիս առաջի
կայցէ խօսել, և անդ ըստ բարուց իւրաքանչիւր ազ-
գաց յարմարելի է : Նմին իրի անկ է ատենախօսի և
բարոյականին լինել քաջահմուտ գիտուն, առ 'ի գի-
տել զկիրս իւրաքանչիւր հասակաց և այլևայլ կարգի
մարդկան. և աշխարհագրութեւ դարձեալ լինել տե-
ղեակ, որում անկ է ճառել զբարուց ազգաց և ա-
զանց :

ԳԼԽԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԱՏԵՆԻՍ

ՆԱԽԱԸԱՒՈՂ

ԳԼ. Ա.	Սկզբն և յառաջադրուի լեզուախօսուի .	12
ԳԼ. Բ.	Սկզբնաւորութիւն հարգաւոր Բանախօսութիւն և գրութիւն	19
ԳԼ. Գ.	Սկզբն և Բարգաւաճութիւն ճարտասան ութիւն	29

ՀԱՍԱՐԱԿԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՃԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ :

Թէ զի՞նչ է ճարտասանութիւն, և ի՞բր ասել ճանի, և յաղագս ճասանդ նորա, և ազգի ազգի ճարտասանութիւն	37
---	----

ՄԱՍՆ Ա.

	Յաղագս պէրճախօսութիւն	45
ԳԼ. Ա.	Յաղագս վայելչաբանութիւն	49
ԳԼ. Բ.	Յաղագս շարահարգութիւն	49
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս Բացայայտութիւն	49
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս Դոմութիւն	52
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս ութգնութիւն	54
ՊՐԱԿ Դ.	Յաղագս ներդաշնակութիւն	57
ՊՐԱԿ Ե.	Յաղագս պարբերութիւն	62
ԳԼ. Գ.	Յաղագս ճոխաբանութիւն	66
ԳԼ. Դ.	Յաղագս խոսակերպութիւն	71
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս խոսաբերութիւն	72
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս խելամարտութիւն	75
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս խոսանունութիւն	77
ԳԼ. Ե.	Յաղագս խոսակերպութիւն իճասպից	78
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս աշխատութիւն	79
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս հինգնութիւն	80
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս լատիւնացութիւն	82
ՊՐԱԿ Դ.	Յաղագս շրջաբանութիւն	85
ԳԼ. Զ.	Յաղագս ինոց Բառից	87
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս անէլադրութիւն	87
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս զեղչման	91

ՊՐԱԿ Գ. Յաղագս հանգիստութե	92
ԳԼ. Ե. Յաղագս Յեոյ ի Տասաթից	94
ՊՐԱԿ Ա. Յաղագս քաղաքացիութե	95
ՊՐԱԿ Բ. Յաղագս շնորհման	97
ՊՐԱԿ Գ. Յաղագս նախապաշարման	98
ՊՐԱԿ Դ. Յաղագս անցման	99
ՊՐԱԿ Ե. Յաղագս արարողութե	101
ՊՐԱԿ Զ. Յաղագս լուսութեան	102
ՊՐԱԿ Ե. Յաղագս Բաթանորդութե	104
ԳԼ. Ը. Յաղագս հոգեշարժ Յեոյ ի Տասաթից	105
ՊՐԱԿ Ա. Յաղագս հարցման	106
ՊՐԱԿ Բ. Յաղագս Բացագանչութե	107
ՊՐԱԿ Գ. Յաղագս դիմառնութե	109
ՊՐԱԿ Դ. Յաղագս Բացադարձութե	114
ՊՐԱԿ Ե. Յաղագս նկարագրի	116
ՊՐԱԿ Զ. Յաղագս աղէքսանաց	120
ՊՐԱԿ Ե. Յաղագս անիծից	122
ՊՐԱԿ Ը. Յաղագս ուղղութե	124
ՊՐԱԿ Թ. Յաղագս հախման Յեոյ	125
ՊՐԱԿ Ժ. Յաղագս Բազմայեղանակն Յեոյ	128
ԳԼ. Թ. Յաղագս ընդլայնման	130
ԳԼ. Ժ. Յաղագս Բարոս 'ի կեր արհանեւոյ զՅեոյ, և ընդելուսանեւոյ խոհանան ի Տասաթս	136
ԳԼ. ԺԱ. Յաղագս ոճոյ	146
ԳԼ. ԺԲ. Յաղագս Գրաւորական ոճոյ	152
ԳԼ. ԺԳ. Յաղագս Վեճութե	161
ԳԼ. ԺԴ. Յաղագս ընթերցութե կամ անթերցանաց	171

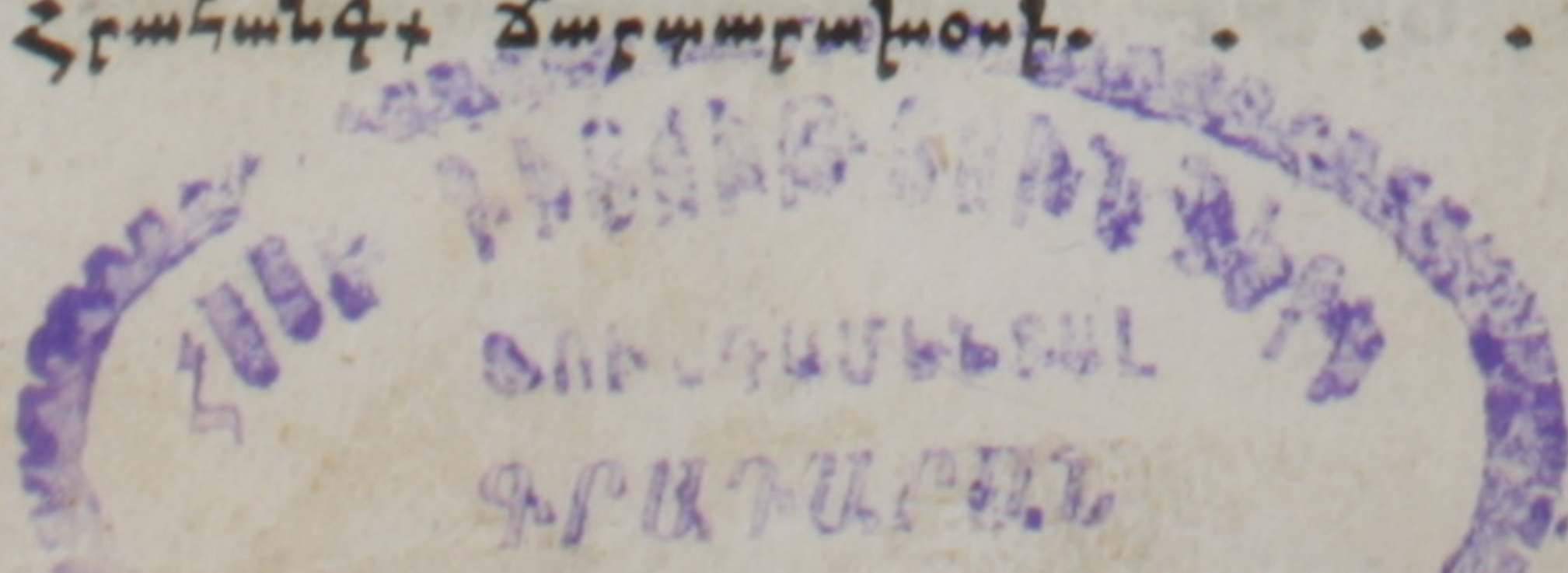
ՄԱՍՆ Բ.

Տրամադրութե	178
ԳԼ. Ա. Յաղագս ցառաջաբանի	180
ՊՐԱԿ Ա. Յաղագս ազգի ազգի ցառաջաբանութե	181
ՊՐԱԿ Բ. Յաղագս ազգերաց ցառաջաբանութե	184
ՊՐԱԿ Գ. Կանոնի ցառաջաբանութե	188
ՊՐԱԿ Դ. Որ ինչ առաւելագոյն ջանից պէտք էն 'ի ցառաջաբանութե	191
ՊՐԱԿ Ե. Յաղագս Տասանոց ցառաջաբանութե	193
ԳԼ. Բ. Յաղագս առաջարկութե և խնդրոյ	194
ԳԼ. Գ. Յաղագս Բաթանման	199
ԳԼ. Դ. Յաղագս արեւնակն ապամոտե	201
ԳԼ. Ե. Յաղագս հասարակութե և արեւնաց	206

ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս սահմանի	208
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս ըստարկութեան	211
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս սեռի և արեւանի	216
ՊՐԱԿ Դ.	Յաղագս նախընթաց և հետագայ հանգամանաց	218
ՊՐԱԿ Ե.	Յաղագս ցարակից հանգամանաց	219
ՊՐԱԿ Զ.	Յաղագս պատճառաց և գործոց	221
ՊՐԱԿ Է.	Յաղագս նմանութեան	223
ՊՐԱԿ Ը.	Յաղագս ներհանանաց	227
ՊՐԱԿ Թ.	Յաղագս բաղդատարութեան	228
ՊՐԱԿ Ճ.	Յաղագս արարածի արեւան	231
ԳԼ. Զ.	Յաղագս դասակարգութեան փաստից	234
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս ապացոյցից	236
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս հերքման	238
ԳԼ. Ե.	Յաղագս յետնարկութեան	241
ԳԼ. Ը.	Յաղագս իրից	248
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս սիրոյ և ասելութեան	250
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս ցոռոյ և երկիւղի	252
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս բարկութեան և հեղութեան	256
ՊՐԱԿ Դ.	Յաղագս խնդրութեան	259
ՊՐԱԿ Ե.	Յաղագս նախանշանաւորութեան	260
ՊՐԱԿ Զ.	Յաղագս պատկանանանաց	262
ԳԼ. Թ.	Յաղագս նանանաց 'ի շարժութեան իրից աս- հասարակ	264
ԳԼ. Ճ.	Յաղագս վերջաբանի	270
ԳԼ. ԺԱ.	Յաղագս ինքնարարական հանդիսի	274
ԳԼ. ԺԲ.	Յաղագս բաղդատարական հանդիսի	183
ԳԼ. ԺԳ.	Յաղագս արեւանի հանդիսի	290
ԳԼ. ԺԴ.	Յաղագս արարչի	295
ՊՐԱԿ Ա.	Յաղագս նանանաց արարչի	298
ՊՐԱԿ Բ.	Յաղագս ոճոյ արարչի	301
ՊՐԱԿ Գ.	Յաղագս որ ինչ գիտութեան արեւոր և արեւմտեան արեւանի	304
ԳԼ. ԺԵ.	Հրահանգ արեւմտաւորութեան	309

ՄԱՍՆ Գ.

	Յաղագս արարանանութեան	315
ԳԼ. Ա.	Յաղագս յայնի	315
ԳԼ. Բ.	Յաղագս յետն արարանանութեան	320
ԳԼ. Գ.	Յաղագս յիշողութեան	324
ԳԼ. Դ.	Հրահանգ արարանանութեան	325

En.

~~En.~~

~~En.~~

En.